STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03553

YIDISHE GESHIKHTE

Heinrich Graetz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פאַרלאַג
„צענ-
טראַל"
ווארשע

יידישע געשיכטע

פון די עלטסטע צייטען ביז דער געגענוואַרט

זיעבען בענדער

אילוסטרירטע אויסגאַבע

פאַרלאַג ב. שימין, וואַרשע / פאַרקויף געז. „צענטראַל" וואַרשע

דר. ה. גרעץ

יידישע געשיכטע

צווייטער באַנד

פון גלות־בבל ביז הורדוס'עס צייט

מיט אַ פאָרועדע וועגען גרעץ און זיין ביאָגראַפיע פון פ. לאַחאָווער
דער היסטאָריקער אַלס קינסטלער און שרייבער פון יעקב פיכמאַן
גרעץ און זיין מאָנומענטאַל ווערק פון דר. יצחק שיפּער

פאַרלאַג ב. שימין, וואַרשע / פאַרקויף געז. „צענטראַל" וואַרשע

Printed in Poland

PROF. DR. H. GRAETZ
HISTORJA ŻYDÓW
:: :: :: :: :: ::
1 9 3 1

Zakład Graficzny „Stereotyp"
Warszawa, Nowolipki 7

דער צווייטער פּעריאָד:

פון גלות־בבל ביז דעם אויפשטאַנד פון די מכבים.

נבוכדנצר דער מלך פון בבל.

ערשטעס קאַפּיטעל

גלות־בבל

(586 ביז 537 פאַר כריסטוס־געבורט)

די פּראָזאָגונג פון די נביאים ישעיה, ירמיהו און אַז. וו., אַז פון גאַנצען פאָלק יהודה (יודענטהום) וועט נאָר אַ קליין רעשטעל בלייבען, איז, צום אונגליק, מקוים געוואָרען. זעהר אונבעדייטענד איז דאָס איבערגעבליבענע הייפעל געוועזען. פון די פיער מיליאָן, וועלכע האָבען אין דודים צייטען געבילדעט די בעפעלקערונג פון די צוועלף שבטים איז אויף דעם חלק פון יהודה און בנימין אויסגעקומען אַ מיליאָן נפשות, און אין דעם משך פון די שפּעטערדיגע דורות — פאַר די לעצטע פיער הונדערט יאָהר — איז די בעפעלקערונג נאָך פיעל גרעסער געוואָרען. דער חורבן האָט אָבער פיעל, פיעל פערטיליגט. הונדערטער טויזענדער זענען פערניכטעט געוואָרען דורכ'ן שווערד, דורך הונגער און פעסט. אַ גרויסער טייל איז פערטריבען געוואָרען אין בבל; קלענערע גרופּעס האָבען זיך בעזעצט אין מצרים, אַנדערע — אין מדי, אין פיניציאַ. און וויפיעל זענען פערקויפט געוואָרען פאַר שקלאַפען אין גריכענלאַנד! אויף אַזאַ אופן זענען זעהר וועניג יהודים (יודען—אידען) געבליבען. ווי אַזוי זשע האָט געזאָלט ערפילט ווערען דער אַנדערער טייל פון די נביאים פּראָזאָגונגען, אַז ישראל וועט קיינמאָל נישט אונטערגעהן? ווי אַזוי האָט דער דאָזיגער איבערגעבליבענער קליינער הייפעל, וועלכער איז געוועזען שוואַך קערפּערליך און גייסטיג, וועלכער איז געוועזען דורכגעדרונגען מיט ליידען און גלות, — ווי אַזוי האָט ער געזאָלט קענען זיך האַלטען, ווי אַזוי ער געזאָלט קענען בייששטעהן אויף לאַנג? דוכט זיך, אַז דאָס דאָזיגע רעשטעל יודען האָט גאַנץ געשווינד געדאַרפט און געמיזט כלה־ווערען אין דער פרעמד. דאָך איז עס ניט אונטערגעגאַנגען, נאָר, פער־

קעהרט, זיך נאך ערהויבען פון דער שפלות און דערלעבט צייטען פון הערליכען גלאנץ, וואס עס קאן, אהן א שום צווייפעל, גערעכענט ווערען פאר נישט קיין קליינעם וואונדער!

נבוכדנאצר איז גענוג ווייך זיך בעגאנגען מיט די פערטריבענע אין בבל. אין גרונד איז ער נישט געווען עהנליך צו די ווילדע זיגער פאר איהם און נאך איהם, וועלכע פלעגען, אויס דעם ענגען נקמה-געפיהל, ברענגען דעם בעזיעגטען פיינד ביז צו פאלשטענדיגער קראפטלאזיגקייט, אדער זיי פלעגען להלוטין איהם פערניכטען, ווי אנ'אונטערגעשאסענעם פויגעל. דעם מלך פון בבל איז דאס בויען און דאס שאפען אויך אזוי נאהענט צים הארצען, ווי דאס ערקעמפפען. ער האט געשטרעבט זיין מלוכה צו בעפעלקערען, צו מאכען עס רייך און גרויס. צו דער הויפטשטאדט בבל האט ער צוגעבויט א נייעם טייל ביי'ם מזרח-זייט פון טייך פרת און האט עס ארום און ארום פערבויט מיט א וואנד, וואס האט געהאלטען רינגס-ארום אנ'ערך פון 56 קילאמעטער. אזא ריעזיגע שטאדט, אויב זי וויל נישט עהנליך זיין צו א מדבר, מוז דאך בעזיצען א גרויסע בעפעלקערונג. ער האט דארום פאר די יודישע פערטריבענע, ווי אויך פאר די פערטריעבענע פון די איבעריגע לענדער, אבגעגעבען פלאץ צום וואהנען אינעווייניג אין שטאדט, ארויסווייזענדיג דערביי זיין בעזונדערען גענאד צו די, וועלכע האבען זיך מיט'ן גוטען ווילען איבערגעגעבען אין זיין רשות אין דער צייט פון דער מלחמה. דער חסד פון מלך האט ביז אזוי ווייט דערגרייכט, אז גאנצע פאמיליעס און איינוואהנערס פון די שטעדט אין יהודה און בנימין צוזאמען מיט זייערע קרובים און קנעכט זענען איינע פון די אנדערע נישט אבגעריסען געווארען און האבען אין גלות אויך געלעבט צוזאמען. די פון ירושלים פערטריבענע פרינצען, וועלכע פלעגען אנגערופען ווערען דוד'ס-זיהן, האבען געבילדעט א פעסט פערקניפעלטע גרופע פון מענשען מיט אלגעמיינע אינטערעסען. די מיוחס'דיגע משפחות האבען זיך אין גלות געפיהלט ווי אין דערהיים. זאגאר די שפראך, וואס האט אין בבל געהערשט, האט זיי דערמאהנט אן זייער פאטערלאנד, זייענדיג זעהר עהנליך צו דער העברעאישער שפראך, און די יודישע אריסטאקראטיע, אויב זי האט אפילו פאר'ן גלות אויף איהר נישט גערעדט, האט זי איהר אלענפאלס גוט פערשטאנען.

די מיוחס'דיגע פאמיליעס האבען אין אנפאנג פעסט געשטיצט זייער נאציאנאלען פערבאנד, ווייל אזוי ווי די איבעריגע פערטריבענע האבען זיי אויך געווארט אויף א גליקליכען צופאל, וועלכער וועט זיי ארויסרייסען פון געפענגעניש און זיי צוריקקעהרען צו דער פריהערדיגע ממשלה. נאך

די דאזיגע אריסטאקראטען האבען זיך ווייניג וואס אבגעלעהרנט פון דער מאיםדיגער שטראף, וואס גאט האט אויף זיי אנגעשיקט, און געניסענדיג פון נבוכדנאצר'ס גענאד, האבען זיי די דאזיגע גנעדיגקייט נישט געוואלט ארויסווייזען אין דער בעציהונג צו זייערע אייגענע שוואכערע און ארימערע ברידער; און צוליעב דעם האבען זיי דער אלגעמיינער נאציאנאלער אויפלעבונגס-שטרעבונג נישט נאר קיין נוצען נישט געבראכט, נאר, פערקעהרט נאך פיעל געשטערט. גאוה און אכזריות — דאס האט ביי זיי אין הארצען טיעפע ווארצלען געלאזען.

צום גליק איז די צוקונפט פון דעם יודישען פאלק נישט אבהענגיג געווען פון די דאזיגע שטאלצע און פערדארבענע יחסנים. די בעסערע פאלקס-עלעמענטען, וועלכע זענען אויך אין געפענגעניש אריינגעפאלען, און וועלכע זענען געווען טיעף דורכגעדרונגען מיט דער פעלזען-שטארקער האפנונג און מיט'ן גלויבען אין גאט'ס בארימהערציגקייט, אז ער וועט נישט לאזען זיין פאלק ישראל אונטערגעהן, — זיי זענען געווען דער גרונד, אויף וועלכען עס האט ענדליך געמוזט זיך אויסבויען די יודישע צוקונפט. זיי האבען מיט זיך אין גלות געבראכט זייער צווייטעס פאטערלאנד — זייערע גייסטיגע קולטורעלע אוצרות, די רייכסטע זאמלונג פון די הייליגע שעפפונגען פון דעם יודישען גייסט. צווישען די דאזיגע פערטריעבענע האבען זיך איינגעפונען די כהנים פון צדוק'ס הויזגעזינד, וועלכעס האט זיך אין דעם פערלויף פון זיין פיעל-הונדערט-יאהריגער עקזיסטענץ זיך קיינמאל נישט פערשמוצט מיט דער שענדליכער געצענדיענערי. אט די דאזיגע כהנים האבען מיט זיך מיטגענומען אין גלות דעם „חומש“, וועלכער האט זיי געוויזען דעם וועג צו א הייליגען לעבען, צו וואס זיי האבען אליין געשטרעבט און אנדערע געלערנט צו שטרעבען. ווייטער האבען זיך צווישען זיי געפונען די לויים, די פערפאסער און דיכטער פון „תהלים“, וועלכע האבען מיט זיך מיטגעבראכט אין גלות זאמלונגען פון לויב-מזמורים און תפלות. צו די כהנים און לויים זענען צוגעשטאנען די ענוים, די נאכפאלגער פון די נביאים, וועלכע האבען טיעף אין הארצען געטראגען די אידעאלען פון זייערע גרויסע לעהרער און געשטרעבט זיי צו פערווירקליכען אין לעבען. זיי האבען מיט זיך מיטגענומען די פיעלע און פערשיעדענע רעדען פון די נביאים, היסטארישע ספרים און די מאראלישע פערפאסונגען פון פערשיעדענע יודישע חכמים. זיי אלע האבען געשעפט דעם העכערען, געטליכען אמת פון דעם דאזיגען רייכען גייסטיגען אוצר, אין וועלכען זיי האבען זיך וואס ווייטער אלץ מעהר פערטיעפט, און עס אנדערע אויך געלערנט. די ערנידערונג פון דעם

אַמאָליגען נאַציאָנאַלען יודישען שטאַלץ און די גרויסע יסורים פון גלות האָבען אין זיי פערפעסטיגט די איבערצייגונג, אַז אַלע טרייסט-רייד פון די נביאים מוזען מקוים ווערען, פונקט אַזוי ווי עס זענען מקוים געוואָרען זייערע רייד וועגען גאָט׳ס-שטראָף. די קאָנקרעטע נאַציאָנאַלע רייכטימער זע־נען פערלוירען געגאַנגען, געבליבען איז נאָר דאָס גייסטיגע, אַבסטראַקטע, וואָס מען האָט נישט געקאָנט אָבנעהמען, און דאָס האָט גוט פערהיט און פערטיידיגט דער קליינער, נאָר בעוואוסטזיניגער גלות-קהלה. זייענדיג אָב־געריסען פון דער מלוכה, האָט זי זיך געשטיצט אויף דער כהונה, אין דעם ריין אַבסטראַקטען זין פון׳ם וואָרט; זייענדיג פערשטויסען פון דער טערי־טאָריע, האָט זי זיך באַזירט אויף דער גייסטיג-קולטורעלער אויטאָנאָמיע.

די פערטריבענע האָבען געשעפּט זייערע ערהויבענע בעגריפען און זייער נאַציאָנאַלע וועלט-אַנשויאונג פון די הייליגע ספרים, וואָס זיי האָבען מיט זיך מיטגעבראַכט פון זייער פאָטערלאַנד; דער ערשטער גלות, דער גלות-בבל, האָט אָבער זוכה געווען אויך צום לעבעדיגען וואָרט פון גאָט; ער האָט זיינע אייגענע נביאים געשאַפען. איינער פון זיי איז געווען דער געטליכער יחזקאל בן-בוזי, דער עלטסטער אין דעם דאָזיגען דור.

יחזקאל האָט געשטאַמט פון אַ מיוחס׳דיגער משפחה פון כהנים אין ירושלים. געוואָהנט האָט ער אויף דעם טייך כבר, וועלכער פאַלט אַריין אין פרת, צווישען די פערטריבענע פון יהויכינ׳ס צייט (אין 597-טען יאָהר). זייענדיג אָבגעריסען פון׳ם פאָטערלאַנד אין דער צייט, ווען ירושלים איז נאָך נישט וויסט געוואָרען און דער בית-המקדש האָט נאָך עקזיסטירט, האָט ער דאָך זיך נישט געוואָלט איינרעדען, ווי זיינע איבעריגע ברידער, אַז יהודה וועט מנצח זיין אין דער מלחמה מיט׳ן מעכטיגסטען נבוכדנאצר. צו־ערשט האָט ער, צווישען די פאָליטישע פאַטריאָטען, וועלכע זענען פערטריבען געוואָרען קיין בבל, פערנומען די זעלביגע פאָזיציע, וואָס ירמיהו האָט פער־נומען צווישען זייערע אָנהענגער אין יהודה. די ערשטע רעדען פון יחזקאל, וועלכע געהערען צו דעם צעהנדליג יאָהרען, וואָס צווישען דעם גלות-יהויכין און דעם חורבן-ירושלים, טראָגען דאַרום אַ האַראַקטער פון שטראָף-רייד, פון מוסר. דער נביא צושטערט אָהן רחמנות די אילוזיעס פון זיינע ברידער און טענה׳ט אָהן אויפהער, אַז ירושלים מוז און וועט אין גיכען חרוב ווערען צוליעב די זינד פון׳ם פאָלק. אין דער מרידה, וואָס צדקיהו האָט פערקלערט געגען בבל, האָט ער געזעהן נישט קיין נאַציאָנאַלען העלדענטהאַט, נאָר אַן׳אונגוצליכען פעררעט געגען נבוכדנאצר׳ן און אַ גע־פעהרליכען שריט פאַר דער מלוכה פון יהודה. פאָראויסזעהענדיג די אונפער־

מיידליכע קאַטאַסטראָפע, האָט יחזקאל געוואָלט פאַרבערייטען צו איהר זיינע ברידער אין גלות, אָבצוווענדען זיי פון דער פרוכטלאָזער פּאָליטיק-מאַכעריי און אַרויסרופען ביי זיי אַ התעוררות פון גייסטיגער ענערגיע, וועלכע זאָל זיי געבען כּחות איבערצוטראָגען דעם פאָרשטעהענדען קלאַפּ. ווען דאָס אונגליק האָט אָבער ענדליך אויסגעבראָכען און די ידיעה וועגען דעם האָט געבראַכט די פערטריבענע צו אַ פינסטערער פערצווייפלונג, האָט דער נביא אומגעביטען דעם טאָן און דעם אינהאַלט פון זיינע רעדען. ער האָט אויפגעהערט צו שטראָפען און צו שרעקען, און אָנגעהויבען צו מונטערען און צו טרייסטען זיינע מוטלאָזיגע ברידער. די געוועזענע פּאָליטישע פּאַטריאָטען האָבען זיך נישט געקאָנט פאָרשטעלען, אַז דאָס פאָלק זאָל קענען ווייטער עקזיסטירען אין גלות, זייענדיג צווייעט און צושפּרייט, אָהן אַ מלוכה, אָהן אַ לאַנד, אָהן אַ בית-המקדש. אין פערצווייפלונג פלעגען זיי טענה'ן: „אונזערע זינד און אונזערע פערברעכען ליגען אויף אונז און מיר ווערען דערשטיקט אונטער זייער לאַסט". זיי האָבען צו זיך צוגעפּאַסט אַן אַלטען ווערטעל: „די עלטערען האָבען אומצייטיגע פּירות געגעסען און ביי די קינדער ווערען די ציינער איילינג". דערויף האָט זיי יחזקאל געענטפערט:

„בעשטראָפט ווערט נאָר די זינדיגע נשמה: דער זוהן איז נישט פעראַנטוואָרטליך פאַר די זינד פון זיין פאָטער, נישט דער פאָטער — פאַר די זינד פון זיין זוהן. די גערעכטיגקייט פון דעם גערעכטען ווערט נאָר פאַר איהם אַליין פערעכענט און דאָס שלעכטע פון דעם שלעכטען — ווערט נאָר פאַר איהם פאַררעכענט.

אויב ביי וועמען ס'איז געבוירען אַ זוהן, וועלכער, זעהענדיג די זינד פון זיין פאָטער, וויל נישט נאָכטהון זיינע מעשים, אויב אויף די במות האָט ער (דער זוהן) קיין קרבנות נישט מקריב געווען, צו די אָבגעטער האָט ער נישט מתפלל געווען, דאָס וויב פון זיין חבר האָט ער נישט אומריין געמאַכט, קיינעם נישט גענאַרט, נישט גערויבט, קיין רבית נישט גענומען, דעם הונגעריגען האָט ער ברויט געגעבען, דעם נאַקעטען האָט ער קליידער אָנגעטהון... וועט ער דאָך נישט אומקומען צוליעב די זינד פון זיין פאָטער... און אויב אפילו דער זינדיגער אַליין וועט חרטה האָבען פון זיינע זינד, וועלכע ער האָט געטהון און וועט נעהמען היטען די געבאָטען פון גאָט און וועט שאַפען נאָר גערעכטיגקייט און גוטהערציגקייט — וועט ער אויך לעבען בלייבען, ער וועט שוין נישט שטאַרבען פאַר זיינע פריהערדיגע זינד... פערלאַנג איך דען דעם טוידט פונ'ם רשע? — זאָגט גאָט דער אַלמעכטיגער. — איך וויל נאָר, ער זאָל זיך פון זיין וועג אומקעהרען, וועט ער

לעבען בלייבען... ווארפט זשע אראב פון זיך אייערע זינד, שאפט אייך א נייעם הארץ און א נייעם גייסט — ווארום זאלט איהר געטויבט ווערען, דאס הויז פון ישראל?!"....

אין דער נבואה פון יחזקאל איז צום ערשטען מאל בעגרינדעט געווארען דער פרינציפ פון רעליגיעזען אינדיווידואליזם, — דער פרינציפ, וועלכער איז טהאטזעכליך פרעמה געוועזען דער ביזאהעריגער יודישער וועלט-אנשויאונג, לויט וועלכער יעדער רעליגיעזער טהאט אדער פערברעך האט זיך גערעכענט אלס געזעלשאפטליכער אקט. יחזקאל איז מבטל די אלגעמיינע ערבות (פעראנטווארטליכקייט) אין דער בעציהונג צום גלויבען און מאראל. נישט די געזעלשאפט אין אלגעמיין טראגט די רעליגיעזע פפליכטען, נאר יעדע פערזאן בעזונדער. איבריגענס, לייקענט ער נישט איינגאנצען אין דעם יסוד פון געזעלשאפטליכקייט, נאר ער מאכט די געזעלשאפטליכקייט אבהענגיג פון דעם פערזענליכען פרינציפ. פון דער פרומקייט פון די בעזונדערע אינדיווידען איז אבהענגיג די אויפלעבונג פון דעם גאנצען פאלק, אבער נישט פערקעהרט. די אינדיווידועלע פאלקאמענהייט פיהרט צו דער פאלקאמענהייט פון דער געזעלשאפט, דער פערזענליכער מאראל לעגט דעם פונדאמענט פאר דער העכערער סאציאלער ארדנונג. דער נביא בענוגענט זיך אבער נישט מיט די שטראף-רייד פון א געוועהנליכען מאראליסט; ער קעמפפט אויך אונמיטעלבאר געגען דעם געפאלענעם נאציאנאלען גייסט, וועלכער האט ארומגעהאפט די יודישע פערטריבענע אין דער ערשטער צייט נאך דעם חורבן פון ירושלים. די געדריקטע שטימונג פון פאלק און דאס בעגייסטערטע גלויבען פון נביא ווערען דייטליך געשילדערט אין דער וואונדערליכער זעהונג פון יחזקאל וועגען די פערטריקענטע ביינער.

„גאט'ס האנד האט מיך בעריהרט און גאט האט מיר אין דער בעגייסטערונג גענומען און מיך געבראכט אין א טאל, וועלכער איז געוועזען מיט ביינער פול. האט ער מיר נעבען זיי ארומגעפיהרט, רינגס און ארום די ביינער; פיעל, פיעל זענען זיי געוועזען אין דעם טאל און טרוקען זענען זיי זעהר געוועזען. האט ער געזאגט צו מיר: דו מענשען-זוהן, וועלען נאך די דאזיגע ביינער אבלעבען? האב איך געזאגט: גאט דו אלמעכטיגער — דאס קאנסט דו דאך נאר וויסען! האט ער געזאגט צו מיר: זאג נביאות איבער די דאזיגע ביינער, זאג צו זיי: „פערטריקענטע ביינער, הערט גאט'ס ווארט! איך וועל אין אייך א נשמה אריינברענגען און איהר וועט אויפלעבען. איך וועל אויף אייך אדערען בעשאפען, איך וועל אויף אייך פלייש אויפברענגען,

איך וועל אויף אייך הויט ארויפציהען און גייסט וועל איך אין אייך אריינגעבען און איהר וועט לעבעדיג ווערען און איהר וועט וויסען, אז איך בין גאט דער בעשעפער!" און איך האב גערעדט, ווי מיר איז פערזאגט געווארען און ס'האט זיך א שטים געלאזט הערען, ווי איך האב נאר מיין נביאות געענדיגט, און א שטורם איז אויפגעשטאנען און די ביינער האבען זיך הערנעהערט — יעדער ביין צו זיין ביין. האב איך געזעהן, ווי די אדערען האבען זיי פערוויקעלט און ווי דאס פלייש האט זיי בעדעקט און ווי דאס הויט האט זיך איבער זיי פערצויגען — נאר קיין גייסט איז אין זיי נאך נישט געוועזען. האט גאט געזאגט: זאג נביאות צו דעם ווינד, זאג נביאות, מענשען-זוהן, און זאג צום ווינד: אזוי האט גאט דער אלמעכטיגער פערזאגט: פון אלע פיער זייטען קום, דו ווינד, און בלאז אריין א אטעם אין די דאזיגע טויטע און זאלען זיי אויפלעבען! און איך האב גערעדט, ווי מיר איז פערזאגט געווארען, און עס האט אין זיי דער גייסט אריינגעדרונגען און זיי האבען אבגעלעבט און זיי האבען זיך אויף די פיס געשטעלט — א גרויסע, גרויסע ארמעע!

„און גאט האט צו מיר געזאגט: דו מענשען-זוהן! די דאזיגע ביינער — דאס איז דאס גאנצע פאלק ישראל! זיי זאגען: אונזערע ביינער זענען פערדארט, אונזער האפנונג פערלוירען — מיר זענען פערפאלען! דאריום זיי מנבא און זאג צו זיי: אזוי האט דער אלמעכטיגער גאט געזאגט: איך וועל נאך עפענען אייערע קברים, איך וועל אייך פון דארטען ארויסנראבען, פאלק מיינס, און איך וועל אייך נאך ברענגען צוריק אין דאס לאנד ישראל... און איך וועל אייך מיין גייסט שענקען און איהר וועט אויפלעבען און איך וועל אייך בערוהיגען אויף אייער אייגענער ערד און איהר וועט דאן וויסען, אז איך יהוה, אייער גאט, האב געזאגט און געטהון..."

יהוקאל האט זיך געמיהט אריינצוגעבען זיינע צוהערערס דעם געדאנק, אז דאס דאזיגע צוקונפטיגע גליק וועט פערווירקליכט ווערען, ווען די יודען וועלען אויסגעלייטערט ווערען אין גלות פון זייערע זינד, ווען זיי וועלען ווירקליך אנהויבען פיהלען א טיעפע שטרעבונג צו דער גייסטיגער בעפרייאונג. די אויסערליכע אויסגעלייטערטקייט מוז ברענגען צו אן איינערליכער אויפלעבונג.

„איך וועל אייך צוזאמענגעמען פון צווישען די פעלקער — רעדט גאט מיט די ליפצען פון נביא — און איך וועל אייך צוזאמלען פון אלע לענדער און איך וועל אייך צוריקברענגען אויף אייער ערד. און איך וועל אויף אייך גיסען ריינע וואסער, און איהר וועט גערייניגט ווערען. און איך וועל

איך געבען א נייעם הארץ און א נייעם גייסט וועל איך אייך שענקען; אייער שטיינערנעם הארץ וועל איך ביי אייך אבנעהמען און אנשטאט איהם וועל איך אייך שאפען א הארץ פון פלייש... און איהר וועט וואהנען אין דאס לאנד, וועלכעס איך האב געגעבען אייערע אורעלטערען, איהר וועט זיין מיין פאלק און איך וועל זיין אייער גאט... איך וועל די שטעדט בעזעצען, און די חורבות וועלען אויפגעבויט ווערען און די צוטראטענע פעלדער וועלען בעארבייט ווערען, און אלע וועלען זאגען — אט איז דאס וויסטע לאנד, ווי דער גארטען פון עדן איז עס געווארען..."

די אויפגעלעבטע מלוכה פון יהודה, אין דער פאנטאזיע פון דעם נביא, טראגט דעם כאראקטער פון א שטרענגער טעאקראטיע (די הערשאפט פון גייסטליכע). דאס איז נישט אזוי פיעל א פאליטישע, ווי א רעליגיעזע אויפלעבונג. ירושלים — דאס איז די קינפטיגע גייסטיגע הויפטשטאדט, ווייל דארט געפינט זיך דער גרויסער בית-המקדש. אין די לעצטע קאפיטלען פון „ספר יחזקאל" געפינט זיך א אויספיהרליכער פלאן פון דעם צוקינפטיגען בית-המקדש אין ירושלים מיט די בעשרייבונגען פון דעם אויסערליכען בוי-אויסזעהען און דער אינערליכער בעפוצונג. די קרבנות און די צערעמאניע אין בית-המקדש פערנעהמען אין דעם לעבען פון דער קינפטיגער גייסטיגער מלוכה דעם וויכטיגסטען ארט, לויט יחזקאלס נבואה. אין דער הינזיכט געהט זיך דער דאזיגער נביא פונאנדער מיט זיינע פארגענגער. אויך אין דעם טאן פון זיינע רעדען אונטערשיידעט זיך יחזקאל פון די איבעריגע נביאים: ער איז שטענדיג בעהערשט פון א מיסטישער שטימונג. זיינע פארזאגונגען טראגען שוין א משיח'דיגען, נסים'דיגען כאראקטער; די צוקונפט איז פערהילט אין א פאנטאסטישער קלייד. דאס איז געווען אונפערמיידליך אין דער צייט, ווען אלץ ארום איז געווען אזוי דונקעל און רעטזעלהאפט, ווען נאר די פלאמענדע פאנטאזיע האט געקאנט אבווענדען די געדאנקען פון דער טרויעריגער ווירקליכקייט. די ערהויבענע משיח'דיגע רעדען פון יחזקאל האבען די יהודים געגעבען די קראפט אריבערצוטראגען די ליידען פון צושיידונג מיט דאס אייגענע לאנד און געשטיצט אין זיי זייער זאגאר אונדייטליכען גלויבען אין א בעסערער צוקונפט [1] — דעם נביא'ס רייד האבען געטרייסט, געמונטערט, געוועקט די האפענונגען. און אויב די אמת'ע גאולה איז נאך געווען ווייט, האבען דאך די פערטריבענע אין גיכען גענומען דערפיהלען א ערלייכטערונג אין זייער לאגע. איבערהויפט האט זיך זיי אנגעהויבען פיעל

1) דובנאוו.

לייכטער צו אטהעמען נאך דעם טוידט פון נבוכדנאצר (אין יאהר 561).

נבוכדנאצרים זוהן און יורש אויל־מרודך איז גארנישט געווען געהנליך צו זיין פאטער. ער האט נישט בעזעסען נישט קיין העלדישען כאראקטער, נישט קיין תאוה צו מלחמה און בכלל האט ער זיך וועניג געזארגט פאר די אינטערעסען פון זיין מלוכה. אין זיין הויף האבען זיך איינגעפונען יודישע יונגע־קינדער, פון דער קעניגליכער פאמיליע אין ירושלים, וועלכע האבען פערטרעטען הויכע שטעלעס. דער מלך אויל־מרודך האט זיך געפונען איינגאנצען אונטער דעם איינפלוס פון איינעם פון די דאזיגע יודישע שרים, וועלכער האט ביי איהם שטארק נושא־חן געווען און איז גיך געווארען דעם מלד'ס ליעבלינג; ער האט געווירקט אויף אויל־מרודך, אז ער זאל זיך מיט חסד בעגעהן מיט דעם געפאנגענעם מלך יהויכין, וועלכער איז פאר דאס גאנצע לעבען פון נבוכדנאצר פערשלאסען געזעסען אין א פינסטערער פעסטינג. אויל מרודך האט נאך אין דעם ערשטען יאהר פון זיין הערשען איבער'ן לאנד בעפרייט יהויכינ'ען פון דער תפיסה, וועלכע האט געדויערט זיעבען און דרייסיג יאהר, פריינדליך מיט איהם געשמועסט, איהם געשאנקען קעניגליכע קליידער, געלאדען צו זיין טיש און צופריעדענגעשטעלט זיינע אלע בעדערפענישען. ביי יעדער אונגעוועהנליכער פייערונג, ווען ארום איהם פלעגען זיך פערקלייבען די גרעסטע מדינה־לייט, פלעגט דער מלך פון בבל איהם בעהאנדלען מיט א מעהר בכבוד'יגען ארט, ווי די איבעריגע שרים, צו וועלכע ער איז געצייגט געווען. אומעדום איז בעוואוסט געווארען, אז דער געוועזענער מלך פון יהודה האט זוכה געווען צו א בעזונדערער פריינדשאפט פון דעם הערשער אין לאנד. ס'איז קיין צווייפעל נישט אין דעם, אז א שטראהל פון דער דאזיגער פריינדשאפט איז אויך געפאלען אויף די איבעריגע קרובים פון יהויכינ'ען, ווי אויך אויף דאס גאנצע פערטריבענע פאלק. צווישען די יודען האט דאן שוין גענומען גליהען א פונק פון האפענונג אויף א נאהענטע אויסלעזונג. ווער ווייסט, אפשר וואלט אויל־מרודך, אין זיין ליעבליכער שטימונג צו די פערטריבענע, דערגאנגען ביז דעם, פריינצולאזען דאס געפאנגענע פאלק, אומצוקעהרען איהם אין זיין לאנד און אויפזעצען צוריק אויפ'ן טראן אין ירושלים זיין בעליעבטען יהויכין? דער טוידט האט אבער די דאזיגע אילוזיעס צושטערט. נאך א צוויי־יאהריגען הערשען איז אויל־מרודך געטוידט געווארען דורך זיין איידעם נרגל־שראצר (560־טען יאהר).

נאר נישט קוקענדיג אויף די אבגענארטע האפענונגען, זענען דאך די בעסטע עלעמענטען פון דער יודישער פערטריבענער קהלה אלץ מעדה

דורכגעדרונגען געווארען מיט דער אידעע פון דער איינגקייט פון אברהמ'ס קינדער. די לעהרע פון די נביאים האט אלץ טיעפערע ווארצלען געלאזען אין דעם בעוואוסטזיין פון פאלק. צווישען די פערטריבענע איז דערנאך געשאפען געווארען די געשיכטע פון ישראל פון צייט ער האט אנגעפאנגען עקזיסטירען אלס פאלק ביז דעם חורבן. ווי ס'שיינט זאל דאס האבען געשריבען ברוך בן־נריה, ירמיהו הנביא'ס א תלמיד. דערביי האט ער זיך בענוצט מיט די היסטארישע מאטעריאלען, וועלכע זענען געווען נאך פון די פערגאנגענע דורות געזאמעלט; דאס איבעריגע האט ער אליין צוגעגעבען, וואס ער האט אליין מיט די אויגען געזעהן. די גאנצע געשיכטע, וועלכע ענטהאלט אין זיך די ספרים: יהושע, שופטים, שמואל און מלכים, בעצייכערט מיט איהר איינפאכער הייליגקייט אינ'ם טאן און אין דער שפראך, און איז דורכגעדרונגען מיט איין אידעע, וועלכע איז אייגענטליך שטענדיג ענטוויקעלט געווארען דורך די נביאים: די אלע פאסירונגען פון פאלק זענען פעסט צוזאמענגעבונדען מיט די מעשים פון פאלק: די געהארכזאמקייט צו גאט פיהרט צום גליק, דאס ווידערשפעניגען אן איהם פיהרט צום אונגליק. די געשיכטע איז געווארען דאס צווייטע פאלק'ס־בוך פאר די פערטריבענע; זיי האבען נישט בלויז מיט גרויסער אויפמערקזאמקייט עס געלעזען, נאר געגומען נאהענט צום הארצען יעדע שורה און זיך געמיהט אריינצודרינגען אין דעם טיעפען געדאנק. די לויים, וועלכע זענען געווען געניט אין דער קונסט פון שרייבען, האבען די דאזיגע געשיכטע איבערגעשריבען אין פיעל עקזעמפלארען און עס פערשפרייט צווישען דער פערטריבענער געמיינדע, און זי האט די פערשטיינערטע הערצער פערוואנדעלט אין לעבענדיגע און אריינגעאטעמט אין זיי א נייעם לעבענס־שטראם.

דאס שטענדיגע פערטיעפען זיך אין דער דאזיגער היסטארישער שעפפונג האט געבראכט דעם פאלק צו בעדיינקונג, און צו טיעפער חרטה אויף דער לאנגיאהריגער זינדיגקייט און רעליגיעזער פערדארבענהייט. די פערגאנגענהייט פון געצענדיענריי און אונדאנקבארקייט צום אמת'ען גאט האבען א סך פון יענע, וועלכע האבען בעגריפען די גרויסקייט פון די זינד, געמיינט אויסצוקויפען מיט טרעהרען פון טיעפען פערדרוס. זיי האבען פערשטאנען, אז די שרעקליכע קלעפ, וואס האבען זיך אויף זיי געשאטען, זענען געווען פערדיענטע, נישט קיין אומזיסטע. „גאט איז זיך מיט זיי בעגאנגען לויט זייערע טהאטען און אונרעכט" און דאס מוז פערגעבען ווערען נאר דורך געבעט און תשובה. די פיער יאהר־צייטען פון די לעצטע פאלק'ס־אונגליקען פאר דער לעצטער עפאכע — דער טאג, אין וועלכען נבוכדנאצר האט

די בעלאַגערונג פון ירושלים אָנגעפאַנגען (דער צעהנטער טבת), דער טאָג פון נבוכדנאצרס נצחון (דער זיבעצעהנטער תמוז) דער טאָג פון חורבן־בית־המקדש (דער ניינטער אָב) און דער טאָג פון גדליהו'ס טויט (דער דריטער תשרי) — אַט די דאָזיגע פיער טעג אין יאָהר האָבען די פערטריבענע בעשטימט אַלס טרויער־טעג. אין די דאָזיגע טעג פלעגען זיי פאַסטען און וויינען, קליידען זיך אין שוואַרצען, זיצען אין אַש און אין פולען צערהאַלטען די קעפּ צו דער ערד אַראָבגעלאָזען, צו די דאָזיגע טרויעריגע טעג האָבען די לויים, בעגייסטערטע פון דעם פאָלק'ס־אונגליק, צוגעפאַסט פיעל יאָמערליכע געזאַנגען (תהלים), וועלכע האָבען אַרויסגערופען אַ ביטערע הרטה אויף דאָס פערגאַנגענע. אין די דאָזיגע געזאַנגען ווערט בעוויינט דער חורבן פון ירושלים, דער פערברענטער בית־המקדש, די לאַגע פון די פערטריבענע, און זיי פלעגען וועקען אין די הערצער פון די פערטריבענע די ליעבע צו זייער פערוויסטען לאַנד, די בענקשאַפט צו די שטיינער פון דער צושטערטער הויפּטשטאָדט, צו די איינגעפאַלענע חורבות. אונטער דעם איינפלוס פון די דאָזיגע תהלות האָבען זיך געבילדעט גאַנצע גרופּעס פון „אבלי־ציון“, וואָס זייער נשמה איז געווען אָנגעפילט מיט ירושלים. דער משורר, וועלכער האָט אַזוי קלאָגליך־פּאָעטיש אויסגעדריקט די ערינערונגען פון דעם הייליגען לאַנד, האָט איבערגעגעבען די שטימונג פון די „אבלי־ציון“ אין פאָלגענדע בילדער:

בײַ די טייכען פון בבל דאָרט זענען מיר אַלע געזעסען,
און מיר האָבען געוויינט, אָן ציון דערמאָהנענדיג זיך.
אויף די ווערבעס פון טייך האָבען מיר אונזערע האַרפּעס געהאָנגען—
אונזערע פּענגערס דאָרט האָבען פון אונז דאַן געזאַנגען געפאָדערט—
אונזערע מערדער דאָרט האָבען אונז דאַן זיין־פרעהליך געהייסען:
„איהר זאָלט זינגען פאַר אונז די געזאַנגען פון ציון!“
אין אַ פרעמדען לאַנד געטליכע ליעדער ווי קאָנען מיר זינגען??
אָ, פערגעסען זאָל ווערען מיין האַנד דאַן די רעכטע,
אויב איך וועל, ירושלים, אָן דיר נאָר פערגעסען —
זאָל מיין צונג זיך בעהעפטען צום גומען,
אויב דערמאָהנען וועל איך דיר נישט אייביג!....

די, וואָס האָבען געטרויערט נאָך ציון פלעגען אין דער צייט פון תפלה זיך ווענדען מיט'ן געזיכט צו ירושלים, ווייל דאָס אָרט, אויף וועלכען עס איז פריהער דער בית־המקדש געשטאַנען, האָט נאָך אין זיך זיין הייליגקייט ענטהאַלטען און מען האָט געקאָנט האָפען, אַז גאָט וועט פון דאָר־

טען צוהערען דאס געבעט פון די פערטריבענע, וואס זוכען איהם און בענקען נאך איהם. אזוי ווי די גאטספארכטיגע האבען אין דער פרעמדע נישט געקאנט ברענגען קיין קרבנות פאר גאט, האבען זיי ביסלעכווייז זיך צוגעוואהנט צום געדאנק, אז תפלה קאן אינגאנצען פערבייטען א קרבן. צו מתפלל-זיין פלעגען זיך א גרעסערע אדער א קלענערע צאהל דריי מאל טעגליך צוזאמען פערקלייבען און דער בית-תפלה האט זיי אנשטאט א בית-המקדש געדיענט.

די יודישע רעליגיע איז געווארען אין א קורצער צייט זעהר בעקאנט אין בבל; די ארטיגע בעפעלקערונג האט זיך צו איהר בעצויגען מיט גרויס דרך-ארץ; פיעל האבען אליין אנגענומען דעם יודישען גלויבען. דאס האט ביי די פרומע פערטריבענע געוועקט זייער נאציאנאלען שטאלץ. די פערטריבענע אריסטאקראטען זענען אבער מייסטענס געבליבען, ווי פריהער, פערדארבען און מאראליש געפאלען. די ריעזיגע הויפטשטאדט בבל און די וואקסענדע כאלדעאישע מאכט האט געגאסען איהר גאלדענעם רעגען אויף די העכערע קלאסען, אויפגעוועקט פאר זיי וויטע, ברייטע פערספעקטיווען און געגעבען זיי די מעגליכקייט צו ענטוויקלען זייערע קרעפטען. אין דער מלוכה פון בבל האט געבליהט דער האנדעל, די ערד איז געווען זעהר א פרוכטבארע און פערשיעדענע אויסגעארבייטע מאטעריעס, וועלכע זענען זעהר גאנגבאר געווען אין די ארומיגע לענדער, האבען אנגעפילט דאס לאנד. בבל אליין איז געווען זעהר א בעדייטענדער האנדעל'ס-פונקט. די רייכערע, פערמעגליכערע יהודים האבען גיך זיך בעקאנט מיט די בעדינגונגען פון דעם דארטיגען מסחר און האבען זיך מיט איהם בעשעפטיגט.

אויף אזא אופן האבען די יודישע סוחרים זיך דערשלאגען צו גרויסע עשירות, און ממילא אויך צו לוקסוס און צו גרויסער אויסברענגעריי. די רייכע יהודים פלעגען נאכטהון דעם אויסגעארעלטען ארט לעבען פון די בבליים, האבען אויך אנגענומען דעם קולט פון געצענדיענעריי, פלעגען צו גריטען א טיש מיט מאכלים פאר דעם גאט פון גליק (גד), פלעגען גיסען בעכערס וויין פאר דער געטין פון שיקזאל (מני), כדי זי זאל זיי העלפען אין זייערע אונטערנעהמונגען.

אויף אזוי וויט האבען זיך די פערמעגליכע יודען צוגעוואהנט צו די בעדינגונגען פון לעבען אין גלות, אז זיי האבען ענדליך אינגאנצען פערגעסען אן זייער פאטערלאנד און אן ירושלים, וועלכע זענען נאך אט גאר נישט לאנג געווען פערדערבענט פאר דעם ענדע-ציעל פון זייערע אלע שטרעבונגען. איצט האבען זיי פון דעם נישט געוואלט וויסען, נישט געוואלט

הערען און געדענקען. זיי האבען געוואלט זיין און אויף איביג פערבלייבען בבלי׳ער און זיי האבען אבגעלאכט פון די, וועלכע האבען נאר געטרוימט חעגען ירושלים. דאס איז געווען א שווידערליכער פלעק אויף דעם ליכטיגען פאן פון דער איבערגעביטענער שטימונג צווישען די פערטריבענע. דער געגענזאץ איז געווען צו שארף. פון איין זייט האט געבליהט די פרימקייט, דער פלאמענדער אייפער פאר דעם יודישען גלויבען, די אידעאלע שטרעבונג צו ירושלים; און פון דער צווייטער זייט — תאוה, דאס נאכיאגען זיך נאך תענוגים און דאס פאלשטענדיגע פערגעסען די אלטע ערינערונגען. אין דעם לאגער פון די פערטריבענע האבען זיך אויסגעבילדעט צוויי פערשידענע קלאסען, וועלכע זענען געווען פערבונדען צווישען זיך נאר דורך זייער אבשטאמונג, און בנוגע צו די געוויסע פאסירונגען און ערשיינונגען אין זייער לעבען, צו זייערע האפענונגען, סימפאטיען און אנטיפאטיען, האבען זיי איינע די אנדערע נישט געקאנט פערשטעהן. אין דער צייט ווען איינע האבען בעוויינט ציון און האבען זיך געטרייסט אין דער שטיל מיט דער האפנונג אויף א בעסערער צוקונפט, פלעגען די אנדערע, גארנישט קלערענדיג וועגען דער דאזיגער צוקונפט און וועגען דעם חורבן פון זייער לאנד זארגלאז פערברענגען די צייט אין פערגעניגענס און לוסטיגקייטען.

דער דאזיגער ווידערשפרוך האט זיך נאך קלעהרער ארויסגעוויזען א דאנק דער ענטוויקלונג פון די פאליטישע פאסירונגען. אין א יאהר זעקס ארום, נאך דעם געוואלט-טוידט פון אויל-מרודך, האט זיך אויפגעזעצט אויפ׳ן טראן אין בבל איינער פון די כאלדייאישע מאגנאטען, מיט׳ן נאמען נאבאנאד (555-טען יאהר). מיט איינינע יאהר פריהער האט דער בעריהמטער פרסישער העלד כרש ארויסגעווארפען פון טראן דעם מלך פון מדי אסטיאג און האט ביי איהם אבגענומען דאס גאנצע לאנד מדי מיט זיין הויפטשטאדט אכטאבאנא מיט די אונטערווארפענע פראווינצען און געמאכט עס אבהענגיג פון פרס. די מאכט פון פרס האט דאן אנגעפאנגען אונגעהויער שנעל צו וואקסען; כרש האט זיך פערגעבען מיט זעהר ברייטע פלענער וועגען בעקעמפפען די ארומיגע מלוכות. די פרומע און די איבערראשטע יודען האבען זיך זעהר אויפמערקזאם צוגעקוקט צו די דאזיגע ערשיינונגען, ווארטענדיג, אז די פאליטישע איבערקעהרעניש אין אזיען זאל זיי אויך עפיס א ישועה ברענגען. דערווייל האט זיך זיי אבער אין גלות נישט גוט געלעבט. די האפנונגען, וואס זיי האבען געלעגט אויף מרודך-בלאדן זענען מיט איהם צוזאמען אין דער ערד פערזונקען געווארען. נאבאנאד האט בשום אופן נישט געוואלט בעפרייען די געפאנגענע פון גלות, האטש

אַ געוויסען טייל פון די געפאַנגענע פעניציער האָט ער יאָ געלאָזט זיך אומקעהרען אין זייער פאָטערלאַנד און ערלויבט אויסצוקלייבען פון זייערע מיט אַנ׳אייגענעם מלך. דאָס האָט אין די הערצער פון די ברענענדיגע נאַציאָנאַליסטען־יהודים אַרויסגערופען אַ פייערדיגע פיינדשאַפט צו בבל און צו איהר מלך. זיי האָבען גאָרנישט געזוכט די דאָזיגע שנאה צו בעהאַלטען. און זי האָט זיך אָפען אויסגעדריקט אין טהאַטען און אין ווערטער. צו דער פיינדשאַפט האָט אין אַ געוויסער מאָס געבראַכט די פערטריבענע,— ביי וועלכע ס׳איז אַלץ מעהר געשטאַרקט געוואָרען זייער אמונה — אויך דער עקעל, וואָס זיי האָבען געפיהלט צו דער אַרומיגער געצענדיענעריי, מיט וועלכער בבל איז געוועזען איבערפילט און מיט וועלכער זי האָט זאָגאַר שטאָלצירט. די יהודים פלעגען גאַנץ אָפען אַרויסזאָגען זייערע איבערצייגונגען פאַר די כשדים.

זאָגט זיי: די געטער, וועלכע האָבען הימעל און ערד נישט בעשאַפען, וועלען אונטערגעהן!״ — האָט פאַר זיינע חברים אַ רעדנער געפרעדיגט מיט היץ. די יהודים האָבען אָבגעלאַכט פון דעם כאַלדעאישען (כשדי׳שען) געטערדיענסט, געלאַכט פון די פערגעטערטע קלעצער, וועלכע זענען בעפוצט מיט גאָלד און מיט זילבער און צוגעשלאָגען מיט צוועקעס, זיי זאָלען זיך נישט וואַקלען, אָדער וועלכע מען טראָגט אויף די הענד, ווייל זיי קאָנען אַליין נישט געהן. די שטימען פון די נביאים פלעגען פאָרזאָגען, אַז אין גיכען מוז פאַלען דאָס דאָזיגע לאַנד, וואָס איז איבערפולט מיט געצענדיענעריי און אַלע אַנדערע פערדאָרבענהייטען. איין נביא האָט געזאָגט, אַז דער שיקזאַל פון סדום און עמורה וועט דערגרייכען אויך די מלוכה פון די כשדים. ווילדע חיות וועלען זייערע נעסטען זיך בויען אין די פאַלאַצען פון בבל. דעם מלך אַליין האָט ער פאָראויסגעזאָגט אַ שרעקליכען סוף. צוקוקענדיג זיך צו כרש׳ס מאַרשרוט איבער אַזיען, האָבען די נביאים געזאָגט, אַז בבל מוז ענדליך אַרונטערפאַלען אונטער דער אויבערמאַכט פון פרס.

ווען נאַבאַנאַד האָט זיך דערוואוסט פון די דאָזיגע דרייסטע רעדען, איז ער געוואָרען זעהר אויפגערעגט. עס האָבען זיך אָנגעהויבען שרעקליכע רדיפות, קודם כל געגען די נאַציאָנאַליסטען און פרומע; אכזריות׳דיגע טוידט־שטראָפען האָבען זיי בעגעגענט, אַזוי ווי דער שיקזאַל וואָלט געוואָלט זיי אויפרויבען און אויסלייטערען דורך פיין. אויף פועל איז אַרויסגעלעגט געוואָרען שווערע צוואַנג׳ס־אַרבייט, פון וועלכע זאָגאַר פרויען און אַלטע לייט זענען נישט בעפרייט געוואָרען. מיט אַנדערע, ווידער, איז מען נאָך שטרענגער

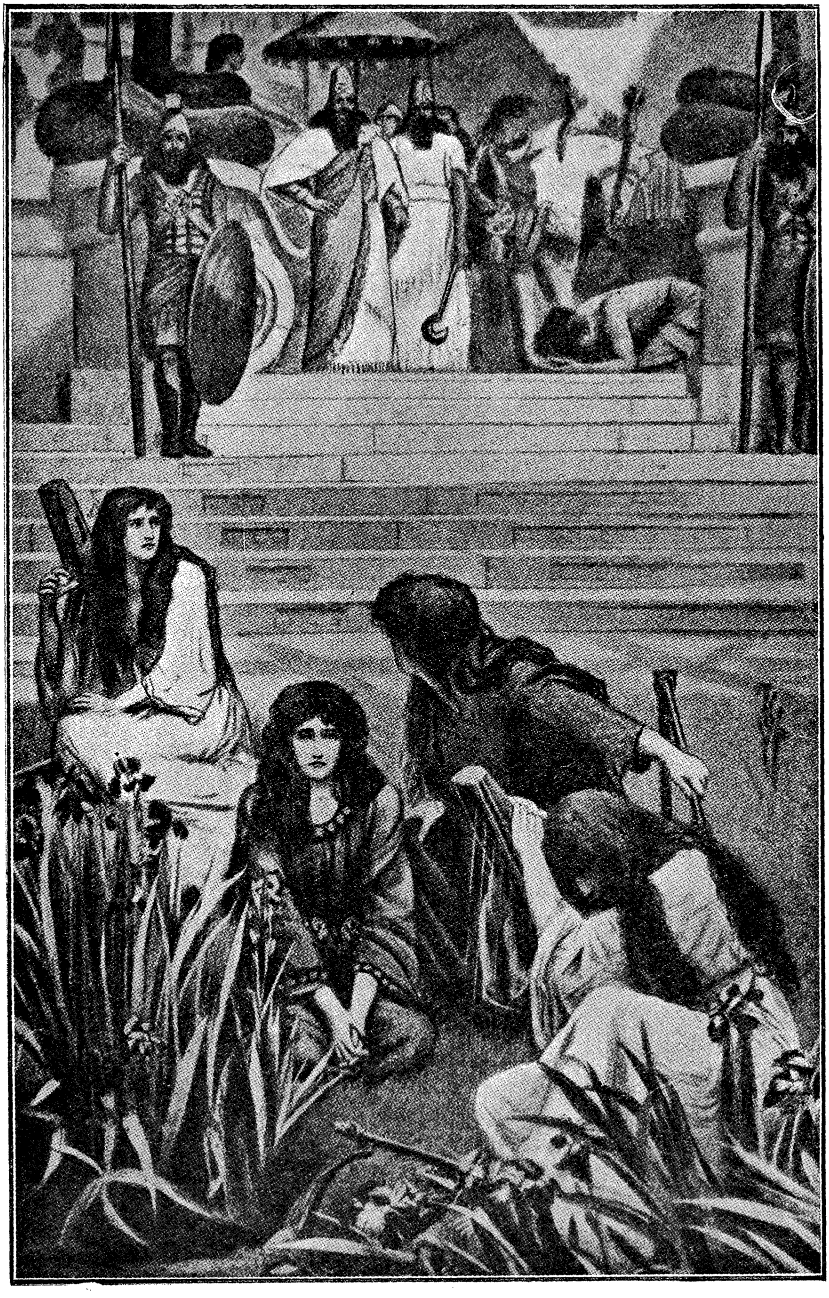

„ביי די טײַכען פון בבל זענען מיר געזעסען און געוויינט
דערמאַנענדיג ציון״

זיך באַגאַנגען. מען האָט זיי געוואָרפֿן אין פֿינסטערע גריבער, מען האָט זיי געשלאָגן און געפּייניגט מיט אַלערליי יסורים. די, וועלכע האָבן געוואַגט צו ריידן וועגן דער קינפֿטיגער מפּלה פֿון דעם כּאַלדעאישן פֿאָלק, וועגן דער נידעריגקייט פֿון דאָס געצנדינערייַ און אַז. וו. זענען דורך מיתות-משונות געטויטעט געוואָרן. אַ אייניקל פֿון דעם געוועזענעם כּהן גדול, וועלכער האָט מיט זיין לעבן באַצאָהלט ביים חורבן פֿון ירושלים,— מיט'ן נאָמען יהושע בן-יהוצדק, האָט מען געהאַט פֿאַר'משפּט צום טויט דורך פֿאַרברענען און אויף זיין נצול-ווערן האָט מען געקוקט, ווי אויף אַ נס. די דאָזיגע אַלע רדיפֿות האָבן די ענוים (די פֿרומע) אַריבערגעטראָגן מיט אַ אומגעדולדיגער געדולד און פֿעסטן כּאַראַקטער. אַ נביא פֿון יענער צייט, וועלכער האָט צוזאַמען מיט זיינע חברים איבערגעליטן יסורים און פּיין פֿאַר דער אמונה, האָט געשילדערט די ליידנדע אין קורצע נאָר ריהרענדיקע שטריכן. באַטראַכטענדיג די ענוים אַלס קערנדל פֿון פֿאָלק, רעדט ער וועגן זייערע ליידן, ווי וועגן די ליידן פֿון גאַנצן יודישן פֿאָלק:

„פֿעראַכט און פֿאַרגעסן צווישן מענשן, איבערטראָגענדיג ליידן, דורכגעדרונגען מיט וועהטאָגען... האָט ער, אַ געדריקטער און אַ געפּייניגטער, קיין מויל נישט געעפֿנט; אַזוי ווי אַ שעפּעלע, וועלכע ווערט צום שלאַכט געפֿירט, שטום, ווי אַ שעפּס ביים שערן, האָט ער קיין מויל נישט געעפֿנט...“

פֿאַר די יודן אין בבל זענען שלעכטע צייטן אָנגעקומען, וועלכע האָבן אין פֿועל היגניכטען דערמאָהנט די צייטן פֿון גלות אין מצרים. דער אונטערשייד איז נאָר געווען אין דעם, וואָס, אַנשטאָט קנעכטשאַפֿט און געצוואונגענע אַרבייט ביי די געביידעס און אויף די פֿעלדער, האָט די יודן אין בבל ערוואַרטעט טורמעס און טויט, און די, וועלכע האָבן זיך ענטזאַגט פֿון זייער נאַציאָנאַליטעט און זייער גלויבן, האָבן געלעבט אין זיכערהייט און רוה. גאַנץ בבל איז דורכגענומען געווען מיט אַין אומאויפֿהערליכן הימעלשרייענדן יאָמער. די פֿינסטערע שטימונג פֿון די פֿרומע צוזאַמען מיט זייער טיפֿן גלויבן און האָפֿן אויף אַ גאולה איז פֿאָל-שטענדיג אויסגעדריקט אין די קאַפּיטלעך תהלים, וועלכע זענען געשאַפֿן געוואָרן צו יענער צייט. נישט וועלענדיג טראָגן צוזאַמען די ליידן פֿון די דאָזיגע מענשן און אויך נישט וועלענדיג זיין פֿאַראַנטוואָרטליך פֿאַר זייערע טהאַטן געגן די כּאַלדעאישע הערשער, האָבן די יודן, וועלכע האָבן זיך שוין גאַנץ וואַרעם און רוהיג איינגעאָרדנט אין בבל, זיך אַלץ מעהר און מעהר פֿאַרפֿרעמדט פֿון זייערע ברידער און זיך אַלץ פֿעסטער און פֿעס-

טער פערא‎ייניגט מיט די בבלים. נאך מעהר: זיי אליין האבען געהאלפען פערפאלגען די נאציאנאליסטען און דורך דעם פיעל פערערגערט זייער שיקזאל. זיי האבען אויף די פרומע געקוקט, ווי אויף משוגעים, וועלכע מען מוז ווירקליך אונשעדליך מאכען; אלס בעלויהן פאר זייער פערפרעמדקייט צו זייערע אייגענע ברידער, פאר זייער פעררא‎ט געגען זייער נאציאנאליטעט, האבען די בבלים נאך מעהר פערזיכערט זייער עקזיסטענץ: די בבלים-פריינד האבען געקליבען אוצרות אין לאנד און זיך געפרעהט מיט'ן אייגענעם גליק.

דער ערפאלג און דער וואהלשטאנד פון די פעררעטער — ווי די פרומע האבען זיי גערופען — און פון צווייטען זייט די שרעקליכע לאגע פון די טרייע דיענער פון גאט האבען ארויסגערופען פערשיעדענע ספקות ביים המון, וועלכער האט מיטגעפיהלט די פרומע, נאר האט דאך נישט געקאנט זיך אויפהויבען ביז צו דער מדרגה פון שטאנדהאפטער איבערצייגונג. די לעהרער פון פאלק האבען זיך געמיהט איינצופלאנצען דעם געדאנק, אז דאס גליק, וועלכער ווערט דערגרייכט דורך דעם, וואס עס ווערט פערלאזען די תורה פון גאט, דער גלויבען און די האפנונג אין איהם — אז דאס דאזיגע גליק איז א צייטווייליגעס, א פערביילויפענדעס. די משוררים פון תהלים האבען געזאגט אין טיעפסטער איבערצייגונג: „ווען די רשעים זאלען אפילו וואקסען ווי גראז, וועלען זיי דאך, אויך אזוי ווי גראז, גיך פערוועלקט ווערען". די קלוגע און וויכטיגע האבען געלערנט די משוררים — דארפען זוכען דעם גליק נישט אין דער אונדויערהאפטיגער געגענווארט, נאר אין דער צוקונפט. די פרומע, וועלכע ווערען איצט געפייניגט, מוזען זיך אלזא טרייסטען מיט דער גאולה, וואס ערווארט זיי נאכהער:

„די טרייע צו גאט וועלען פון דאסניי דאס לאנד בעזעצען,
די פרומע וועלען אויף אייביג, אייביג דארט בלייבען —
די רשעים וועלען איהר אבער קיינמאל, קיינמאל נישט זעהן מעהר!"....

דערווייל איז די פאליטיק אין דער פאדערשטער אזיען אלץ מעהר פערשארפט געווארען. עס איז אלץ נאהענטער געקומען דער מאמענט, וועלכער האט געזאלט בעשליסען דעם שיקזאל פון דער כאלדעאישער מלוכה, ווי אויך דעם שיקזאל פון די פערטריבענע. דער העלד כרש האט זיך אלץ פלייסיגער געגרייט צום אנפאל אויף בבל. די האפנונגען פון די נאציאנאליסטען זענען אלץ דרייסטער געווארען. די שטימונג איז אהן וואויפהערע געדאנק, אז דאס גליק, וועלכעס ווערט דערגרייכט דורך דעם, וואס עס

געגענדען זענען פערשוואומען געווארען מיט'ן פרסישען היל. כרש'ס נאמען איז אליין מעהר בעריהמט געווארען. צווישען די פערטריבענע איז קלאהר געווארען דער כאראקטער פון דעם יונגען העלד. זיין גרויסמוט, זיין גוט-הערציגקייט צוזאמען מיט זיין העלדישקייט האט געלאזט ערווארטען פון איהם זעהר פיעל. די שטים פון די גאולה-נביאים איז אליין הילכיגער געווא-רען. נאך מיט מעהר מוט, ווי פריהער האבען זיי גערעדט וועגען דער נאהנטער נקמה, וואס גאט נעהמט פון בבל פאר דער שאנד פון ציון, וועגען דער נאהנטער ערלעזונג.

צווישען די גאולה-נביאים האט זיך דענסטמאל איבערהויפט אויסגע-צייכענט איינער, וועלכענס נאמען עס איז צו אונז נישט דערגאנגען, נאר ווע-מעס נבואה-רעדען עס קענען דיענען אלס קרוין פון רוח הקודש; די דאזיגע נבואה-רעדען זענען צוגעגעבען געווארען צום „ספר ישעיה". צוליעב דעם דאזי-גען אומשטאנד, ווערט דער אונבעוואוסטער געניוס אנגערופען „ישעי'ה דער צווייטער".

דער דאזיגער נביא, וועלכער האט געלעבט צווישען די פערטריבענע אין בבל איז געוועזען דורך און דורך דורכגעדרונגען מיט דעם אידעאל פון פאליטישער און גייסטיגער בענייאונג פון זיין פאלק. אויב אין די רעדען פון יחזקאל שפיגעלט זיך אב די לאנגע נאכט פון געפענגעניש, מיט אידרע מיסטישע זעהונגען און געשפענסטער, שיינט אין ישעיהו דעם 2-טענס נביאות דער גלאנץ פון דעם אויפגעהענדען מארגענשטערען, הערט זיך אין זיינע רעדען דער מונטערענדער אויפרוף צו בעפרייאונג, צו א נייעם לעבען, צו ברייטער נאציאנאלער טהעטיגקייט. דער נביא הערט גאט'ס-שטים, וועל-כע ווענדעט זיך צו די אנפיהרער פונ'ם יודישען פאלק:

„איהר זאלט טרייסטען, איהר זאלט טרייסטען מיין פאלק. רעדט צו דעם הארץ פון ירושלים, מאכט איהר וויסען, אז איהר טערמין איז שוין געענדיגט, אז אידרע זינד זענען שוין פערגעבען, אז פאר אידרע אלע פערברעכען איז זי שוין פון גאט דאפעלט בעצאהלט געווארען... עס רופט א שטים: אין דער וויסטעניש (צווישען בבל און יהודה) מאכט ריין גאטס-וועג, מאכט גלייך דעם שטעג פאר אונזער אלמעכטיגען... געהט ארויס פון בבל, לויפט פון כשדים — מיט לויב, מיט געזאנג, זאגט: דער גאט יהוה האט בעפרייט זיין קנעכט יעקב'ן!"

דער שליח פון גאט'ס ווילען אין דער דאזיגער איבערקעהרעניש איז דער פערסישער קעמפפער כרש: „אזוי האט גאט געזאגט וועגען זיין געזאלבטען כרש: איך האב פערפעסטיגט זיין רעכטע האנד, איהם אונטערטעניג געמאכט

פעלקער, ענטוואפנט מלכים, געעפנט פאר איהם די טהירען און אראב-גענומען די ריגלען פון די טויערען (פון די מלוכות)... (דאס אלעס האב איך געטהון) צוליעב מיין קנעכט יעקב'ן און מיין אויסדערוועהלטען ישראל. און זאל מען וויסען פון מזרח ביז מערב, אז אויסער מיר איז — גארנישט, אז איך, יהוה, בין גאט און מעהר איז נישטא. איך בעשאף ליכטיגקייט און מאך פינסטערניש, שאף פריעדען און ברענג אונגליק... איך האב די ערד געמאכט און בעשאפען דעם מענשען אויף איהר. מיינע הענד האבען בעצויגען דעם הימעל-געוועלב און איך האב זיינע פלאנעטען בעפוילען. איך האב כורש'ן ערהויבען צוליעב גערעכטיגקייט און אלע זיינע וועגען וועל איך גלייך מאכען; ער וועט אויפבויען מיין שטאדט און מיינע פער-טריבענע וועט ער פריי לאזען..."

אין אלע נבואה-רעדען פון ישעיהו דעם צווייטען ענטוויקעלט זיך דער פאלגענדער לאגישער אידעען-גאנג. די יודישע נאציאן האט אויסגעקויפט איהרע זינד אין גלות און לויט גערעכטיגקייט מוז זי שוין ענדליך בעפרייט ווערען. דער פערמיטלער אין דעם דאזיגען אקט פון בעפרייאונג איז כורש. פיעל האט געקאנט וואונדערן דער אומשטאנד, וואס אזא הייליגע מיסיאן איז ארויפגעלעגט געווארען נישט אויף א יודען גופא, נאר אויף א פרעמדען. נאר דער נביא ערקלעהרט, אז יהוה האט צום בעפרייען זיין פאלק בכיון אויסגעקליעבען יענעם גרויסען קעמפפער, וועלכער האט איבערגעביטען די גורלות פון די מלכים און מלוכות. די אויפגעציטערטע וועלט זאל זעהן, אז דער זעלביגער גאט, וועלכער האט איבערגעגעבען די מעכטיגסטע מלוכות אין כורש'ס הענד, האט דעם לעצטען געמאכט אויך פאר זיין שליח צו מאכען אויפלעבען די קליינע יודישע נאציאן, אז די שטאלצע בבל פאלט, כדי די יודישע געפאנגענע זאלען בעפרייט ווערען. דאס וועט אלעמען איבער-צייגען, אז דער גאט פון יודען איז צוזאמען דערמיט אויך דער פיהרער פון אלע אנדערע פעלקער. פארוואס איז דאס אזוי? דערפאר וואס דער גאט פון יודישען פאלק איז נישט געמאכט דורך מענשען-הענד, אזוי ווי אלע געטער, נאר ער אליין איז דער שעפער פון הימעל און ערד, ער איז דער מנהיג פון וועלט און מענשען, וועלכען עס קאנען נאר אויסערוועהלטע מיט זייער מוח בעגרייפען.

„מיט וועמען קאנט איהר גאט פערגלייכען? וואס פאר א בילד קאנט איהר פאר איהם בעטראכטען? מיינט איהר דען, אז ער איז ענליך צו דעם געץ, וועלכען עס האט א מייסטער פון מעטאל אויסגעגאסען און וועלכען א גאלד-שמיד האט מיט גאלד בעדעקט, מיט גאלדענע קייטען צוגעשמידט? איז

אײך דען שױן לאַנג נישט װיסען געמאַכט געװאָרען? איז אײך דען נאָך
נישט קלאָר די װעלט-אױפבױאונג? גאָט איז יענער, װעלכער אױפזיצט אױף
דעם קרײז פון דער ערד, געגען װעמען אידען בעזיצער זענען געגליכען
צו פליגען, יענער, װעלכער האָט פערשפרײט דעם הימעל, װי אַ װעבונג,
װעלכער האָט איהם פונאַנדערגעװאָרפען, װי אַ געצעלט. פירשטען פער-
װאַנדעלט ער אין גאָרנישט און ערדישע-פיהרער — אין כאַאָס“...

אַלזאָ, די אידעע פון װעלט-בעשעפער, די אידעע פון דער העכסטער
סובסטאַנציע, װעלכע פיהרט אָן מיט דעם שיקזאַל פון דער מענשהײט און
דער בעגריף װעגען יהוה, דער ספּעציעלער בעשיצער פון ישראל — גיסען זיך
צוזאַמען אין אײן אידעע פון אַ װעלט-גאָט. דער נאַציאָנאַלער גאָט
פון יודען װערט פערװאַנדעלט אין אַן'אוניװערסאַלען אײנאײנציגען גאָט.
נישטאָ קײן גאָט אױסער יהוה און ישראל איז זײן אױסערװעהל-
טער — דאָס איז דער לאָזונג, װעלכער קלינגט אין אַלע רעדען פון ישעיה
דעם צװײטען. „דער קנעכט פון גאָט“ — דאָס איז זײן בעליעבטער עפּיטעט,
מיט װעלכען ער רופט אָן גאַנץ אָפט דאָס פאָלק ישראל. דאָס איז דאָס
פאָלק, װעלכעס איז בעשטימט געװאָרען צו פערקערפּערען אױף דער ערד
דעם אידעאַל פון העכערען אמת; עס מוז אױסשטעהן לײדען און בעלײדי-
גונגען, מוז פערפאָלגט װערען פון אַלע פעלקער, נאָר ענדליך מוז עס דאָך
גובר זײן, מוז עס דאָך זיעגען אין דעם קאַמפּף פאַר געטליכקײט; דאָס פאָלק
ישראל װעט זײן „דאָס ליכט פון אַלע פעלקער“, דער פאָהן-טרעגער פון דער
װאַהרהײט פאַר דער גאַנצער מענשהײט. די בריק צװישען דעם נאַציאָנאַליזם
און צװישען דעם אוניװערסאַליזם איז אַלזאָ פעסטגעשטעלט. דאָס יודענטהום
אַרבײט פאַר דעם נוצען פון דער גאַנצער מענשהײט. עס בעהאַלט נישט
עגאָאיסטיש זײנע גײסטיגע אוצרות, נאָר שענקט זײ אַלע נױטבעדערפטיגע,
װײל דאָס איז זײן היסטאָרישע מיסיאָן. דער גלות פון בבל מוז מיטװירקען
צום איבערגאַנג פון דער נאַציאָנאַלער רעליגיאָן ביז דער אַלװעלטליכער:
דאָס איז אַ לעהר-שוהל פאַר אַ מיסיאָנערען-פאָלק, װעלכער מוז פיעל אױס-
שטעהן, מיט פיעל זיך צוזאַמענשטױסען, כדי צו ערפילען זײ בעסער
זײן שליחות.

פונדעכטװעגען בלײבט דער נביא נישט שטעהן בײ דעם אידעאַל פון
אַ רײן-גײסטיג פאָלק. איהם בעגײסטערט אויך די פערספּעקטיװע פון דער
פּאָליטישער אױפלעבונג פון יהודה אין דער נאָהענטסטער צוקונפט. די דורך
יסורים אױסגעלײטערטע נאַציע מוז זיך צוריקקעהרען אין איהר לאַנד,
צו דיענען פאַר דער װעלט אַלס מוסטער פון גײסטיגער מעכטיגקײט בײ פער-

העלטניסמעסיג געפאַלענע פּאָליטישע בעדינגונגען. דער נביא איז מבטיח דעם בעפרייטען פאָלק נישט קיין קריעג׳ס-שטאַרקייט, נישט קיין הערשאַפט איבער אַנדערע פעלקער דורך שווערד און געוואַלד, נאָר דאָס בעקעמפּפען די הערצער דורך דעם פערשפרייטען די אידעען פון וואַרהייט און גוטס. אין רעליגיעזען לעבען פון ישעיהו דעם צווייטען, אין געגענזאַץ צו יחזקאל׳ן, ווערט דער גרעסטער פּלאַץ אָבגעגעבען נישט קיין אויסערליכע מנהגים און טעמפּעל-צערעמאָניאַלען, נאָר דער גייסטיגער פאָלקאָמענהייט. אין זעהר שאַרפע אויסדריקען טרעט ער אַרויס געגען דעם אויסערליכען רעליגיעזען תשובה-טהון, אין דער פאָרם פון פאַסטען און דאַוונען, וואָס איז נישט צוזאַמענגעבונדען מיט דער גייסטיגער אויפלעבונג פון דעם בעל-תשובה. אין דער פאַנטאַזיע פון ישעיהו דעם צווייטען וועגען דער בענייטער יהודה, בעדרעהמט דער פון דאָסניי אויפגעבויטער בית-המקדש נישט אַזאַ וויכטיגען אָרט, ווי אין דער נבואה פון יחזקאל. דער נעבעלדיגער מיסטיציזם פון דעם לעצטען איז אויך פרעמד דעם נייעם נביא. אין די רעדען פון ישעיהו דעם צווייטען הערשט הויפּטזעכליך די ליכטיגע, לעבענסדורשטיגע שטימונג: אין זיי קלינגט דער דרייסטער, מונטערער אויפרוף צו טהעטיגקייט, אָבער נישט צו פּאַסיווער אָבוואַרטונג:

„ערוואַך דיך, ערוואַך דיך, קלייד דיך אָן אין דיין מעכטיגקייט, ציון, ציער דיך אויס אין דיין פּראַכטפאָלער קליידונג, ירושלים, הייליגע שטאָדט; עס וועט אין דיר נישט אַריינדרינגען מעהר קיין אונבעשניטענער און קיין אומריינער. טרייסעל אָב פון זיך דעם שטויב, שטעה אויף, מעכטיג דיך, ירושלים, צורייס די קייטען פון דיין האַלדז, געפאַנגענע ציון׳ס-טאָכטער". — „ציון זאָגט: עס האָט מיין גאָט מיך פערלאָזען, עס האָט מיין האַר מיך פערגעסען!"— קאָן דען די מוטער איהר זויג-קינד פערגעסען, קאָן זי זיך דען אויף די פרוכט פון איהר בויך נישט ערבאַרעמען? ווען זאָגאַר אַזעלכעס זאָל קאָנען פּאַסירען, קאָן איך (גאָט) דיך אָבער נישט פערגעסען. אָט איילען שוין צו דיר דיינע קינדער און דיינע פערוויסטער וויכען פון דיר. הויב אויף דיינע אויגען און קוק דיך אַרום: זיי (דיינע קינדער) האָבען זיך פערזאַמעלט און שטרעבען צו דיר שוין געקומען. זיי וועלען אויפבויען דיינע חורבות און ענג וועט אין דיר זיין פאַר דעם גרויסען איבערפלוס פון דער בעפעלקערונג." — „ווי שעהן אויף די בערג געהען אויף די פיס פון דעם שטאַפעט, דער וואָס איז מבשר וועגען שלום, דער וואָס איז מודיע וועגען גליק, דער וואָס זאָגט אָן וועגען ערלייזונג, דער וואָס רעדט צו ציון: דיין גאָט בעגייט זיין מלוכה! דיינע וועכטער האָבען אויפגעהויבען זייער שטים און זינגען צוזאַמען, וויל

אויג-אין-אויג האָבּען זיי דערזעהן, ווי גאָט קעהרט זיך אום צוריק קיין ציון!"...

דער איינדרוק פון ישעיהו'ס רייד איז געווען אונגעהויער. די פערטרייבּענע געמיינדע האָט מיט אונגעדולד געהאָפּט אויף איהר גיכסטע בּעפרייאונג, און ווייל דער נביא האָט צוזאַמענגעקניפּט די גאולה מיט דער מפּלה פון בּבל, האָבּען די יודען געוואַרט אויף דעם רעזולטאַט פון דער מלחמה צווישען די פּערס'ער און כאַלדעער פיעל מעהר, ווי דער מלך נאַבּאָנאַה (בּלשאצר) און דאָס פאָלק פון בּבל. די ענדע פון דער מלחמה האָט אָבּער נישט געלאָזען לאַנג אויף זיך וואַרטען. נאָך איידער די בּבלי'ער האָבּען בּעוויזען זיך אַרומצוקוקען אויף זייער לאַגע, איז שוין כּרש געשטאַנען בּיי די טויערען פון דער הויפּטשטאָדט מיט זיין גרויסער, מלחמה-דורשטיגער אַרמעע און נאָך האַלבּער-נאַכט האָט ער זיך אַריינגעריסען אין שטאָדט, אין דער צייט, ווען די איינוואָהנער האָבּען זיך זאָרגלאָז לוסטיג געמאַכט אויף בּעלער און טענץ. ווען דער טאָג איז אָנגעקומען, איז דאָס שטאָדט פול געווען מיט'ן פיינד, און יעדער ווידערשטאַנד איז געווען אונמיגליך. אַזוי איז געפאַלען די זינדיגע בּבל נאָך אַ צוויי-יאָהריגער מלחמה (539-טען יאָהר), ווי ס'איז פאָראויסגעזאָגט געוואָרען דורך די יודישע נביאים. קיין בּעזונדערע שטראָף אָדער בּעליידיגונג האָט נישט בּעגעגענט נישט דעם מלך, נישט דאָס פאָלק פון בּבל. כּרש איז געווען אַ בּאַרמהערציגער זיגער. דאָך איז אין יענעם טאָג געפאַלען דאָס עקעלהאַפטע געצענדיענערי. דער קולט פון די פּרס'ער איז געווען פיעל העכער פון דעם כאָלדעאישען. בּיי די פּערסער זענען נאָר געווען צוויי געטער — אַהורמיז, דער גאָט פון גוטס און אַהרימון, דער גאָט פון שלעכטס — בּיידע מעהר אָדער וועניגער אַבּסטראַקטע און זיי, די פּערסער, האָבּען נישט געליטען קיין געצענדיענערי.

די מפּלה פון בּבל האָט פאָלשטענדיג און אויף אייביג אויסגעהיילט דער יודישער געמיינדע פון דער פריהערדיגער געצענדיענערישער קרענק. מיט די אייגענע אויגען האָט דאָס פאָלק געזעהן, ווי די געטער, פאַר וועלכע מ'האָט נאָך נעכטען געקניעט און זיך געבּוקט, זענען היינט אויסגעמישט געוואָרען מיט שטויב; ווי בּל איז געפאַלען, ווי מרודך איז הרוב, דער חורבּן פון בּבל האָט אויף אַזאַ אופן פערענדיגט די אויפגאַבּע פון די נביאים אין די פערגאַנגענע דורות. עס זענען וויך געוואָרען די הערצער פון ישראל. אַלע האָבּען זיך געווענדעט צו גאָט, סיי זינדיגע, סיי פערזונקענע אין הבלי-העולם. עס האָבּען אַלע אַרויסגעזעהן בּעשיינפערליך, ווי זיין הייליג וואָרט, וואָס ער האָט אַריינגעגעבּען אין מויל פון די נביאים, איז מקוים גע-

ווארען. די ענוים, וועלכע פלעגען פריהער שטענדיג ציון בעוויינען, האבען אויפגעהערט צו זיין פערהאסט און פערפאלגט; אין געגענטייל, מ'האט זיי אנגעהויבען צו אכטען און די פערטריבענע קהלה האט זיי געשטעלט אין איהר שפיץ. דערווייל האט זיך כרש אויפגעזעצט אויפ'ן טראן אין דעם פאלאץ פון בבל. ער האט געוואלט, מען זאל אויף איהם קוקען, ווי אויף דעם מלך פון בבל, ווי אויף א יורש פון די אמאליגע העלדישע בבלישע מלכים, און די יאהרען פון זיין מלוכה האט ער אנגעהויבען צו צעהלען זייט ער האט זיך אין בבל בעזעצט (538). אלע דיענער פון קעניגליכען הויף, וועלכע האבען פריהער געציטערט און זענען אויף די הענד געקראכען פאר נאבאנאדען, זענען געווארען די דיענער פון כרש. צווישען זיי האבען זיך אויך געפונען סריסים פון דער יודישער קעניגליכער פאמיליע, מענשען, וועלכע זענען ערהליך און טריי געבליבען זייער פאלק און זייער רעליגיאן. מיט די דאזיגע האבען אנגעהויבען זיך משתדל צו זיין פאר כרש'ן (דערביי האט מסתמא מיטגעווירקט אויך זרובבל, דער אייניקעל פון מלך יהויכין), אז ער זאל בעפרייען זייערע ברידער. קודם כל זענען בעפרייט געווארען פון די טיורמעס די יעניגע, וועלכע זענען דורך נאבאנאד'ן פערמשפט געווארען פאר זייער רעליגיעזער קנאה. וואס ווייטער האט מען ביי כרש'ן אלץ מעהר געפועל'ט. ענדליך האט ער צופריעדען געשטעלט דעם הויפט-בעגעהר פון די פערטריבענע יודען: ער האט זיי ערלויבט זיך אומצוקעהרען אין זייער לאנד און צוריקצושטעלען זייער בית-המקדש. מיט דעם נצחון איבער בבל זענען ממילא אריבערגעגאנגען אונטער כרש'ס רשות אלע פעלקער און לענדער, וואס נבוכדנאצר האט אין דעם פריהערדיגען דור איינגענומען, פון פרת ביז מצרים. די יודען, ווידער, זענען אין אלע הינזיכטען געווארען אבהענגיג פון איהם. וועלכע מאטיווען די דרייסטע יודישע שתדלנים האבען אלזא געקאנט ארויסשטעלען פאר'ן מעכטיגען קעמפפער, ווען זיי האבען געבעטען נישט נאר פרייהייט פאר זייער פאלק, נאר זאגאר פאליטישע זעלבסטשטענדיגקייט פאר זייער לאנד? און וואס האט כרש'ן געטריבען, צו פערווירקליכען דעם דאזיגען דרייסטען חלום? איז עס געווען בלויז א מאמענטאלע שטימונג? אדער אפשר האט איהם איינער פון די נביאים — ווי צווישען יודישען פאלק האט זיך נאכדעם דערצעהלט — מגלה געווען, אז דאס איז זיין בעשטימונג פון גאט, דער פערטריבענער יודישער געמיינדע צו בעפרייען און צוריקצושטעלען? איז אפשר כרש'ן געפעהלען געווארען די יודישע אמונה, וועלכע איז אין גרונד עטוואס עהנליך צו דער פערסישער און דערפאר האט ער זיך מיט אזוי פיעל חסד בעצויגען צו איהרע נאכ-

פאָלגער? — ווי דאָס זאָל נישט האָבען געוועזען און וואָס דאָ זאָל נישט האָבען געדיענט אַלס אורזאַך, בלייבט נאָך אַלץ אונפערשטענדליך דאָס, וואָס כרש האָט גלייך, נאָך זיין איינגעהמען בבל, צושיקט דורך זיינע העראָלדען שריפטליכע עדיקטען איבער זיין גאַנצער נייער מלוכה, אין וועלכער ער האָט שטרענג בעפוילען, אַז קיינער זאָל נישט וואַגען צו שטערען די יודען אומצוקעהרען זיך קיין ירושלים און אויפצובויען זייער בית-המקדש. ער האָט אויך ערלויבט די פערבליבענע אין גלות צו פערזאָרגען און שטיצען זייערע צוריקקעהרענדע ברידער מיט גאָלד און מיט זילבער, ווי אויך מיט בהמות, וועלכע זאָלען איבערפיהרען אין פאָטערלאַנד פערשיעדענע משאות און ענדליך האָט ער בעפוילען זיין קאַנצלער מיטראָדאַט'ן, אָבצוגעבען די צוריקקעהרענדע די היילינע כלים פון בית-המקדש, וועלכע נבוכדנאצר האָט פערנומען און אַוועקגעשטעלט אין דעם טעמפעל פון בל, אַלס אַנדענקען פון זיין גרויסען נצחון.

ווי נאָר די דאָזיגע ערלויבניש אויף אומצוקעהרען זיך אינים לאַנד איז געגעבען געוואָרען, האָבען זיך באַלד אַיינגעפונען מענשען, וועלכע האָבען גענומען אויף זיך, צו אָרגאַניזירען די זאַך און צו בעזייטיגען פאָראויס די שטערונגען און שוועריגקייטען, וועלכע דער ישוב (צוריקקעהר) האָט געקאָנט בעגעגענען אויפ'ן וועג פון זיין רעאַליזירונג. אַן דער שפיץ פון דער ישוב-בעוועגונג זענען געשטאַנען צוויי גרויסע לייט, וועלכע זענען געוואָרען דורכ'ן פאָלק אַנערקענט*) אַלס אָנפיהרער, צוליעב זייער גרויסען יחוס. דער ערשטער איז געוועזען זרובבל, דער אייניקעל פונ'ם מלך יהויכין, אַ שפּראָצליגג פון דוד'ס משפחה; דער צווייטער איז געוועזען—יהושע דער זוהן פון בער המטען כהן-גדול יהוצדק. צו זיי זענען צוגעשטאַנען נאָך צעהן מאַן, אַזוי אַז די צאָהל פון די אַלע ראשים האָט אויסגעמאַכט צוועלף, וואַהרשיינליך אַנטקעגען די צוועלף שבטים. צו זרובבל'ן האָט זיך כרש בעצויגען מיט אַ בעזונדערע ליעבשאַפט און אַכטונג. ער האָט איהם בעשטימט אַלס פערטרעטער פון דער געגענד, אין וועלכען עס וועלען זיך בעזעצען די צוריקקעהרענדע; זרובבל האָט דאָרט געזאָלט זיין אַ מין רעגענט. אין דער ווירקליכקייט איז דאָס פאַר יהויכינ'ס אייניקעל געוועזען אַ שטאַפעל צום טראָן פון ירושלים. ביי די דאָזיגע צוועלף אָנפיהרערס האָבען זיך פערשריבען די אַלע, וועלכע האָבען געוואָלט פערלאָזען דעם גלות און זיך קעהרען אַהיים (העולים). די צאָהל פון די לעצטע איז געוועזען פיעל קלענער אין פערגלייך מיט די, וואָס זענען אַמאָל אַרויס פון מצרים, דאָך איז עס געוועזען מעהר, ווי מען האָט געקאָנט דענקען: צוויי און פערציג טויזענד דריי הונדערט זעכציג

נפשות, מאַנסלײַט, פרויען און קינדער פון צוועלף יאָהר אָן, זענען פון בבל „אויפגעגאַנגען" צוריק אין זייער אייגענעם הייליגען פאָטערלאַנד. דער גרעסטער טייל פון די „עולים" זענען געווען פון שבט יהודה און שבט בנימין, נאָכדעם — פיער גרופּעס כהנים און אַ רעכטע צאָהל לויים. ווײַטער זענען געווען צווישען די „צוריקקעהרער" מענשען פון די איבעריגע שבטים, ווי אויך נישט ווייניג „גרים", וואָס האָבען אָנגענומען דעם יודישען גלויבען.

אונגעהויער איז געווען די פרייד צווישען די, וואָס האָבען זיך געגרייט צו דער צוריקקעהרונג. זיי האָט ווי אַ זיסער חלום אויסגעזעהן די מעגליכקייט, פון דאָסניי אָנצוזעהען דאָס אייגענע ליעבע לאַנד, פון דאָס־ניי צו בעפעלקערען עס, פון דאָס־ניי דעם בית־המקדש אויפצובויען. די דאָזיגע געוואַלטיגע פּאַסירונג האָט פּעראינטערעסירט אַלע אַרומיגע פעלקער, און זיי האָבען וועגען דעם גערעדט, ווי וועגען אַ נס, וואָס דער גאָט פון ישראל האָט געטהון מיט זיין פאָלק. עס איז צווישען יודען געבליבען אַ געזאַנג, אין וועלכען עס דריקט זיך אויס די ערהויבענע שטימונג, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט די דעמאָלסטיגע „צוריקקעהרער".

„ווען גאָט האָט אונז, געפאַנגענע פון ציון,
אין אונזער היים צוריקגעקעהרט פון גלות,
דאַן זענען מיר פונקט ווי פער'חלומ'טע געווען —
אַ אונענדליכע פרייד האָט אָנגעפילט דאַן אונזער מויל,
און אונזער צונג האָט דאַן אונאויפהערליך געזונגען..
געוואונדערט האָבען זיך די פעלקער דאַן אַרום:
„עס האָט גאָט גרויסעס מיט אָט די געטהון!"
גאָט האָט מיט אונז דאַן גרויסעס געטהון —
אַ אונענדליכע פרייד האָט אָנגעפילט דערום אונזער האַרץ—"

ווען דאָס פאָלק האָט זיך געגרייט, אויסצונוצען זיין פרייהייט און אומצוקעהרען זיך קיין ירושלים, האָט איין משורר אין אַ שיר געזאָגט, אַז יעדערער מוז זיך פריהער אויספּרובען, צו האָט ער דעם דאָזיגען גענאָד פון גאָט פּערדיענט. נאָר גרויסע בעלי־זכיות, וועלכע שטרעבען צו גאָט און זוכען זיין הייליגקייט, זענען ראוי צו פּערזאַמלען זיך אין דער הייליגער שטאָדט. ווערזשע אָבער האָט דאָס געקאָנט אונטערשיידען צווישען די גוטע און די שלעכטע?...

אהורמאזדא—א אבגאט פון פערסיען.

צווייטעס קאפיטעל

דער צוריקקעהר קיין ארץ-ישראל אין די צייטען פון עזרא און נחמיה

(537 ביז 420 פאר כריסטוס-געבורט)

אין דעם זעלבען מאנאט, ווען די אבות (542—537) זענען מיט אכט אדער ניין יאהרהונדערטען צוריק ארויס פון מצרים, האבען די אור-אייניקלעך ניין יאהרהונדערטען צוריק ארויס פון מצרים, האבען די אור-אייניקלעך, נאך א פופציג-יאהריגען גלות, פערלאזען בבל, אומצוקעהרען זיך און פון דאס-ניי צו בעזעצען זיך אין דעם לאנגפערלאזענעם לאנד, צו וועלכען זיי האבען אזוי היים געשטרעבט.

אין א טרויעריגען צושטאנד האבען די „צוריקקעהרענדע" געפונען זייער הייס געליעבטער יהודה. דער צענטרום פון לאנד ירושלים און זיינע אומגעגענדען איז געווען כמעט גאר אהן מענשען, אומעדום זענען נאך געווען טיעף קענטיג די צייכענס פון חורבן, וואס נבוכדנאצר האט געמאכט. אין דער פראווינץ האבען געוואהנט פונאנדערגעווארפען ארימע יודישע דארפסלייט, וואס דער בעזיעגער האט איבערגעלאזען. זיי האבען אבער פערנומען נאר א קליינע טייל פון דער טעריטאריע אין יהודה. דאס איבעריגע האבען שוין געהאט פערכאפט די ארומיגע האלב-ווילדע שבטים, וועלכע האבען אויסגענוצט די שוצלאזיגקייט פונ'ם לאנד. די אמאליגע יודישע שונאים, די אדומ'ער, האבען פערכאפט דעם דרומ'דיגען געגענד פון יהודה, דעם בערגעדיגען נגב, און זיי האבען נאך געשטרעבט צו ווייטערדיגע פערכאפונגען. צו מערב-צד האבען געוואהנט די אשדוד'ער (אשדודים); די עמונ'ער, ווייטער זענען געקומען פון יענער זייט ירדן און אויך פערכאפט א געוויסע שטיק יודישע ערד. פון צפון-זייט, אין דער געוועזענער מלוכה פון ישראל, האבען געוואהנט די שומרונ'ער (שומרונים), וועלכע זענען בעשטאנען פון א קליינעם אסימילירטען טייל פון דער פריהערדיגער ישראל-בעפעלקערונג און פון

א גרויסער מענגע פון דער פרעמד אנגעקומענע עלעמענטען. אזא אויסגעמישטען כאראקטער האט אויך געטראגען די רעליגיע פון די שומרונ׳ער: זיי האבען געהיט דעם אלטען האלב-יודישען קולטוס פון יהוה, וועלכער האט אמאל אין לאנד געהערשט, צומישענדיג צו איהם פערשידענע מנהגים פון די אנגעקומענע געצענדינערישע שבטים. די שומרונ׳ער זענען אלזא געווען האלבע יודען אי לויט זייער ראסע, אי לויט זייער גלויבען.

זייענדיג ארומגערינגעלט מיט אזויגע שכנים, האבען די יודען געברויכט אנווענדען נישט ווייניג קרעפטען, אום צו בעקומען פון דאס-ניי די איבעראנמאכט איבער דער פריהערדיגער אייגענער טעריטאריע און פון דאס-ניי אויפצושטעלען די צושטערטע געזעלשאפטליכע ארדנונג. פון איין זייט איז זיי אויסגעקומען ארויסצושטופען די פרעמדע שבטים פון די אבגערויבטע יודישע געגענדען, און פון דער צווייטער זייט — אויפצובויען די פערנאכלעסיגטע ירושלים און די ארומיגע שטעדט. אהן דער הילף פון דער פרס׳ישער ממשלה האבען זיי אין אנהויב נישט געקאנט זיך בעגעהן. ווי ס׳שיינט אבער, איז די דאזיגע הילף געווען נישט בעדייטענד. די נייע זיעגער האבען נאך נישט בעוויזען אריינצוברינגען א נייע ארדנונג אין דער פאלעסטינישער פראווינץ, און ס׳איז אונבעוואוסט, אין וואס עס האט זיך אויסגעדריקט זייער מיטווירקונג בנוגע צו דער רעסטוראציע פון יהודה. פערשידענע היסטארישע דאקומענטען זענען פארהאן וועגען דעם, ווי אזוי די ערשטע „צוריקקומענדע" האבען זיך איינגעארדענט אין דער אלטער היימאט, און ווי אזוי עס איז צוגעגאנגען ווייטער דער ענין פון שיבת-ציון. פאר בעשטימט קאן מען רעכענען נאר דאס, אז די ערשטע צוריקקעהרענדע האבען זיך בעזעצט אין ירושלים און אין די נאהענטסטע געגענדען ארום, בילדענדיג אויף אזא אופן א פעסט און ענג צוזאמענגעבונדענע קאלאניע.

איינע פון די ערשטע זארגען פון די צוריקגעקומענע יודען, איז געווען צו בענייען די רעליגיעזע גאטעס-דיענסטען אין ירושלים. דאס האט געפאדערט דאס אנגעשטרענגטע רעליגיעזע געפיהל פון פאלק, וואס האט סימבאליש צוזאמענגעבונדען די גרויסע געשעהעניש פון זיין בעפרייאונג מיט דעם צוריקקעהר פון גאט אין זיין הייליגער שטאדט און הייליגען בית-המקדש. ווען ס׳איז אנגעקומען דער זיבעטער מאנאט תשרי, ווען עס פאלען אויס די גרויסע יודישע הערבסט-ימים-טובים, האבען זיך אין ירושלים פערזאמעלט גרויסע מאסען פון אלע ארומיגע אומגעגענדען. אויף דעם זעלבינען ארט, וואו אמאל איז געשטאנען דער מזבח אין שלמה-המלך׳ס בית-המקדש, איז געווארען אויפגעשטעלט א נייער אלטאר און באלד איז בע-

נײַט געוואָרען דער סדר פון קרבנות, וועלכע איז בטל געוואָרען צוזאַמען מיט'ן חורבן פון ירושלים.

גלײַך נאָכדעם, ווי ס'דערצעהלט די מסורה, האָבען זיך אָנגעהויבען די הכנות אויפצובויען אַ נײַעם בית־המקדש פאַר גאָט אין ירושלים, אויף דעם אַלטען אָרט, אויפ'ן באַרג מוריה. עס זענען געשלאָסען געוואָרען קאָנטראַקטען מיט די פיניציער פון צור און צידון, צו צושטעלען צעדער־געהילץ פון לבנון פאַר בעלוינונג מיט געלד און מיט פּראָדוקטען. עס זענען אויך געדונגען געוואָרען אַרבייטער אויסצוגראָבען און אָנצוהאַקען שטיינער פון די אַרומיגע בערג. ווען די דאָזיגע פאָרבערייטונגען זענען געענדיגט געוואָרען, איז מען צוגעטרעטען צום בנין פון דעם געטליכען הויז; דאָס איז אויסגעפאַלען אין דעם פריהלינגס־מאָנאַט איר, אויפ'ן צווייטען יאָהר נאָכדעם, ווי די געפאַנגענע האָבען זיך צוריקגעקעהרט אין זייער פאָטערלאַנד. די אָנפיהרער און די עלטסטע פון פערשיעדענע קהלות זענען אָנגעקומען צו דער גרויסער עהרליכער פייערונג, ווען עס איז אַוועקגעלעגט געוואָרען דער ערשטער שטיין צו דעם יסוד פונ'ם נײַעם בית־המקדש. די כהנים זענען פון דאָס־נײַ ערשיענען אין זייערע הייליגע אָנקליידונגען, די לויים פון אסף'ס־הויז האָבען געזונגען דאַנק'ס־הימנוס'ען, וועלכע זענען צו אונז דערגאַנגען אין דער זאַמלונג פון תהלים, און ווײַט, ווײַט האָבען געהילכט די פריידענס־אויסגעשרייען פון פאָלק. צווישען דעם דאָזיגען פייערנדען המון זענען אָבער געשטאַנען די געעהרטע זקנים און האָבען הויך געוויינט: די דאָזיגע אַלטע־לײַט האָבען נאָך זוכה געווען מיט זייערע אייגענע אויגען צו זעהען דעם ערשטען בית־המקדש אין זײַן פולער פּראַכט, און איצט פערגלײַכענדיג מיט איהם דעם נײַעם, אָרעם־געגרינדעטען בית־המקדש האָבען זיי נישט געקאָנט אײַנהאַלטען זייערע טרעהרען. „און דאָס פאָלק—גיט צו דער כראָניקער פון יענער צײַט — האָט נישט געקאָנט אונטערשיידען די פריידענס־געשרייען פון דעם קלאָגליכען יאָמער״.

די ווײַטערדיגע אַרבייט בײַ דער אויפשטעלונג פונ'ם בית־המקדש האָט אָבער זיך געמוזט באַלד אָבשטעלען צוליעב די „פײַנד פון יהודה און בנימין״. צו די דאָזיגע פײַנד האָבען אָנגעהערט די אַרומיגע שכנ'ישע שבטים, וועלכע האָבען פערכאַפּט געוויסע טיילען פון דער יודישער טעריטאָריע און וועלכע האָבען דערום נישט געוואָלט, אַז ס'זאָל זיך פון דאָס־נײַ בילדען אַ צענטרום פון דעם יודישען פאָלק אין דעם יודישען לאַנד. אַ פײַנדליכע פּאָזיציע אין דער בעציהונג צו יודען האָבען פערנומען אויך די האַלבע־קרובים, די שומרונ'ער. ווען זרובבל און די עלטסטע זענען צוגעטרע־

טען צו בויען דעם בית־המקדש, האבען די שלוחים פון די שומרונ'ער זיי ערקלערט, אז אויך די שומרונ'ער, אלס דיענער פון יהוה, וועלען אנ'אנטייל נעהמען אין דעם בנין פון דעם ירושלים'דיגען בית־המקדש. דער פערלאנג פון די שומרונ'ער האט געשטאמט נישט אזוי פון זייער רעליגיעזער התלהבות, ווי פון געוויסע פאליטישע אויסזיכטען: זיי האבען גערעכענט, אז דער פערבאנד מיט די יודען, צו וועלכע דער הערשער פון פרס בעציהט זיך מיט א בעזונדערער אויפמערקזאמקייט, וועט זיי קענען דיענען אלס מיטעל, אויף צו געווינען די סימפאטיע פון דער העכסטער מאכט אין לאנד. זרובבל און די עלטסטע האבען אבער בעשלאסען אבצווארפען דעם פארשלאג פון די שומרונ'ער. זיי האבען מורא געהאט, אז די פעראייניגונג מיט די האלב־געצענדיענערישע שכנים וועט ווייטער בריינגען צו דער פערשפרייטונג פון פערקרימטע רעליגיעזע בעגריפען און שלעכטע, פערדארבענע זיטען. דער דאזיגער בעשלוס האט אויפגערעגט די שומרונ'ער, און זיי האבען אנגעהויבען מיט א פערביסענער שנאה, רודף צו זיין דער יודישער געמיינדע און איהר צושטערען אין אלע איהרע אונטערנעהמונגען אדער מיט כח, אדער מיט רמאות. זיי האבען זאגאר די פרסישע בעאמטע אופגעהעצט געגען יודען און ווען די לעצטע האבען זיך געווענדעט צו דער העכסטער פרסישער מאכט מיט אנקלאגעס, האבען די שומרונ'ער זיך געמיהט דורך שוחד און אנדערע דרכים צו שטערען דעם ערפאלג פון זייערע השתדלנות. צוליעב די דאזיגע שטערענישען האט זיך געמוזט אבשטעלען די הייליגע ארבייט פון בנין בית־המקדש, וועלכע האט זיך אזוי פייערליך אנגעהויבען — און אין א משך פון פונפצעהן יאהר האט זי זיך נישט געקאנט בענייען.

אין דער דאזיגער קורצער צייט האבען די יודען איבערגעטראגען נאך גרעסערע אונאנגענעהמליכקייטען.. כרש איז געשטארבען און איהם האט געירשנט זיין זוהן קמביז. ווי נאר ער איז ארויף אויפ'ן טראן, האט דער נייער מלך זיך אנגעהויבען גרייטען צו א מלחמה, מיט'ן צוועק צו פערנעהמען מצרים און כוש. די אבטיילונגען פון דער גרויסער פרסישער ארמעע זענען דורכגעגאנגען דורך יהודה און איהר איז אויסגעקומען צו פערזוכען דעם טעם פון די אלע צרות, וואס זענען געוועהנליך פערבונדען מיט א מלחמה. די שכנישע האלב־ווילדע פעלקער האבען בעאונרוהיגט די יודען מיט זייערע שטענדיגע אנפאלען און בענוצענדיג זיך מיט דער קריעגס־מהומה, האבען זיי זיך ערלויבט אלע מעגליכע געוואלט־טהאטען. אויף שטיצע פון דער פרסישער מלוכה, איז נישט געווען צו האפען, ווארום, וואס האבען איהם

געקענט אין אַזאַ ערנסטען מאָמענט אָנגעהן די יודען מיט זייערע געשעפטען? ווען קאַמביז האָט זיך אומגעקעהרט פון דער בעריהמטער מלחמה מיט מצרים און איז געשטאָרבען אויפ׳ן וועג אין סיריא, האָט איינער סמערדיז פערכאַפּט דעם טראָן און די מלוכה־אָרדנונג אין דער גרויסער פּערסישער מאָנאַרכיע איז אינגאַנצען געשטערט געוואָרען. צו דער פּאָליטישער שוצלאָזיגקייט פון יהודה, זענען נאָך צוגעקומען פערשידענע עקאָנאָמישע אונגליקען. איינינע יאָהר נאָכאַנאַנד האָבען זיך אין לאַנד געצויגען די אונגערעטענישען אויף די פעלדער. די פערדינסטען זענען געװען שלעכטע, דער האַנדעל האָט זיך נישט געקאָנט ענטוויקלען, ווייל די קאַראַוואַנענוועגען זענען געװען נישט אונגעפעהרליך צוליעב די מלחמות און מהומות אין פּרס. די שטימונג ביים פאָלק איז געװען אַ געדריקטע, דער טרויער פון גלות האָט זיך נאָך אַזוי ווי געצויגען. די נאַציאָנאַלע תעניתים, וועלכע זענען איינגעפיהרט געוואָרען אין בבל, האָבען דאָ אויך נישט אויסגעהערט אָבגעהיט צו ווערען.

עטוואָס פרייער האָבען יודען אָבגעאָטעמט פאַר דער ממשלה פון דריוש היסטאַספּ, וועלכער האָט פון דאָס־ניי פעסטגעשטעלט די מלוכה־אָרדנונגען אין פּרס און אין איהרע פּראָווינצען. דער נייער מושל, איז, ווי ס׳שיינט, געװען געניגט צו יודען נישט ווייניגער פון כורש׳ן, און האָט גאָרנישט געהאַט דאַגעגען, אַז ירושלים זאָל פון דאָסניי בילדען אַ רעליגיעזען צענטרום אין יהודה. אין אָנפאַנג פון דריוש׳ס ממשלה זענען אין ירושלים אַרויסגעטראָטען צוויי נביאים, חגי און זכריה, וועלכע האָבען געוועקט דאָס פאָלק, זיך צו נעהמען פון דאָסניי צום בויען דעם בית־המקדש. זיי האָבען געשטרעבט צו איבערצייגען דאָס פאָלק, אַז זיין אָרימקייט און זיין אונגליקליכע פּאָליטישע לאַגע קאָן נאָך נישט דיענען פאַר קיין פערענטפערונג קעגען דעם. וואָס „דאָס געטליכע הויז״ איז נאָך נישט געוואָרען אויפגעבויעט; פערקעהרט, די טרויעריגע לאַגע פון פאָלק איז בלויז אַ רעזולטאַט דערפון, וואָס דאָס פאָלק איז צופיעל גלייכגילטיג צו דער הייליגער אַרבייט. ווענדענדיג זיך צו די אָנפיהרער, צו זרובבל׳ן און יהושע׳ן רעדט דער נביא חגי:

„דאָס פאָלק זאָגט, אַז ס׳איז נאָך די צייט נישט געקומען, גאָטס הויז צו בויען. און איך איז יאָ צייט צו זיצען בעקוועם אין אייערע האָהנונגען, ווען דאָס דאָזיגע הויז פון גאָט איז וויסט און פערלאָזען?... בעטראַכט אייערע וועגען. איהר זייעט פיעל און שניידט ווייניג, איהר עסט נישט צו זאַט, איהר טרינקט נישט צו בעפריעדיגונג, איהר קליידט אייך אָן נישט צו וואַרעם, און דער, וואָס אַרבייט, לעגט זיין פערדיענסט אין אַ

לעכערדיגער קעשענע... ווארום איז עס אזוי? דאס איז דערפאר, זאגט גאט, וואס מיין הויז איז פערגעסען, ווען יעדער פון אייך לויפט אין זיין שטוב. דערפאר האלט איין דער הימעל דעם טוי, און די ערד — איהר פרוכט. איך האב גערופען די טריקעניש אויף די פעלדער, אויף די בערג, אויף די ווייגגערטנער, אויף די איילבערטבוימער און אויף אלץ, וואס עס ברייננגט די ערד ארויס, אויך אויף דעם מענשען, אויך אויף די בהמות, אויך אויף יעדע האנד-ארבייט."

דאס בעגייסטערטע ווארט פון דעם נביא האט געווירקט. זרובבל, יהושע און די אנדערע עלטסטע פון פאלק האבען ווייטער פלייסיג זיך גענומען צום בויען דעם בית-המקדש. די ארבייט האט זיך בעגייט אין צווייטען יאהר פון דריוש'ס ממשלה און האט זיך געצויגען א יאהר פינף. אין פערלויף פון דער דאזיגער צייט, האבען די אנפיהרער פון פאלק געמוזט, אנווענדען זייערע אלע קרעפטען, כדי צו דערפיהרען ביז'ן ענדע די אנגעפאנגענע זאך און בעזייטיגען די פארשטעהענדע הינדערנישען.

די מסורה דערצעהלט, אז איינמאל, אין דער צייט פון דער ארבייט ביים בית-המקדש, איז קיין ירושלים אנגעקומען מיט זיין סויטע דער פערסישער פערטרעטער תתני, וועלכער האט פערוואלטעט מיט דער פראווינץ „עבר-הנהר" (סוריא) און ער איז פערוואונדערט געווארען, אנקוקענדיג די פראכטפאלע געביידע פון בית-המקדש. ער האט געפרעגט די עלטסטע: ווער האט זיי ערלויבט צו בויען דעם דאזיגען בנין? — און ער האט בעקומען אן ענטפער, אז אזא ערלויבעניש האבען די ערשטע צוריקגעקומענע קיין ירושלים בעקומען פון כרש, און אז דער בנין האט זיך נאך אנגעפאנגען פאר דעם פערסישען פערטרעטער ששבצאר. אויסהערענדיג די דאזיגע ערקלעהרונג, האט תתני נישט אבגעשטעלט די ארבייט, נאר ער האט באלד וועגען דעם צו וויסען געגעבען דעם מלך דריוש. דער מלך האט געהייסען נאכזוכען אין די ארכיווען און באלד איז ווירקליך געפונען געווארען אין דער מדי'שער שטאדט עקטאבאנא דעם מלך כרש'ס פערזאג, וועגען דעם בנין בית-המקדש אין ירושלים. דאן האט דער פחה תתני בעקומען פון דריוש'ן א בעפעהל, נישט צו שטערען דאס בויען פון בית-המקדש, נאר פערקעהרט נאך, מיט אלע מעגליכקייטען צו שטיצען די ארבייט.

דער בנין פון בית-המקדש איז פערענדיגט געווארען אויפ'ן זעקסטען יאהר פון דריוש'ס ממשלה (516) אין דעם דריטען טאג פון חדש אדר. ווען עס האט זיך געענדיגט זיבעציג יאהר צייט עס איז חרוב געווארען דער ערשטער בית-המקדש. (דערום ווערט אין די יודישע היילגע ספרים

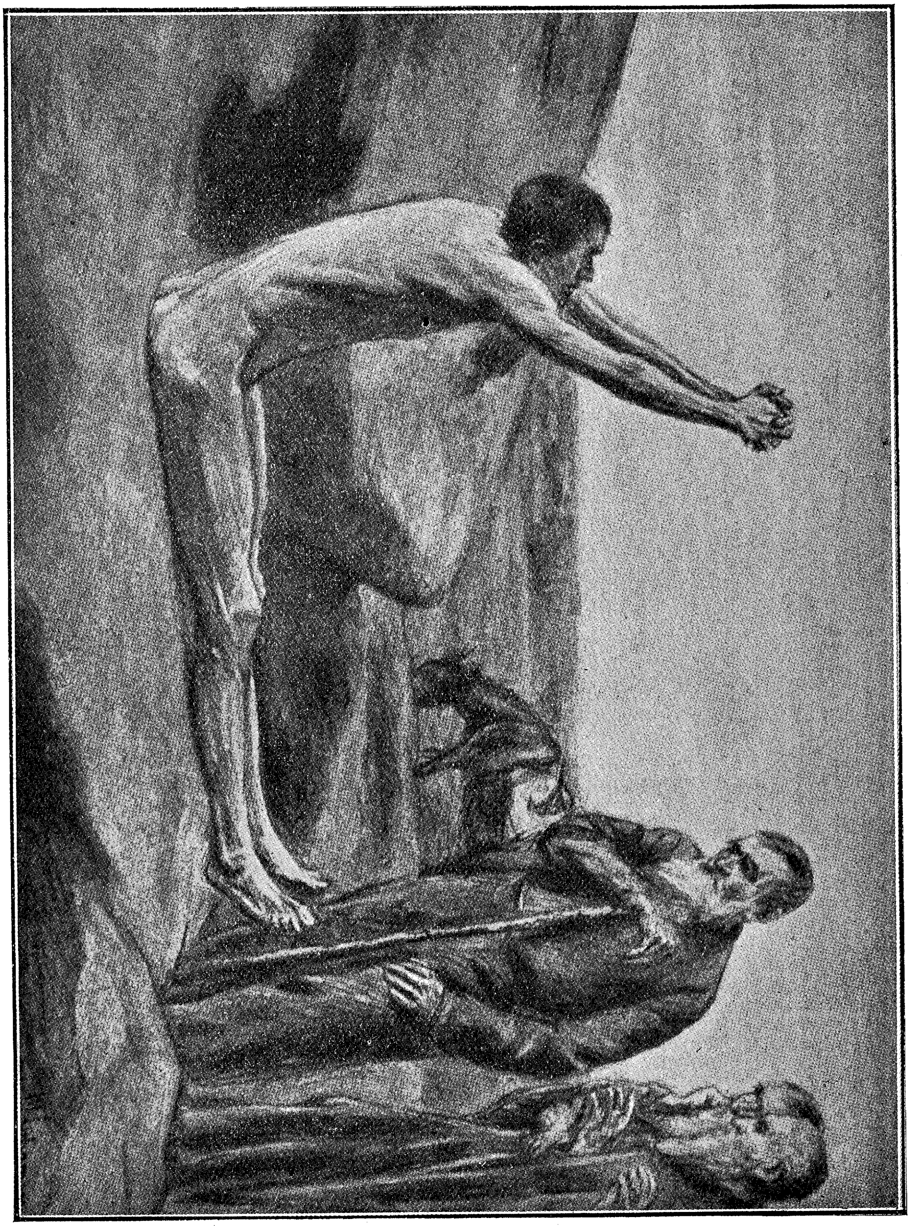

גערעכענט, אַז דער גלות פון בבל האָט געדויערט זיבעציג יאָהר). דער כהן יהושע און דער נשיא זרובבל האָבען איינגעאָרדענט אַ פייערליכע בענייאונג פון בית־המקדש, און באַלד נאָכדעם איז געפייערט געוואָרען דער חג הפסח, אין דער אַנגעוועזענהייט פון אַ זעהר גרויסען המון, וועלכער איז זיך צוזאַמענגעפאָהרען קיין ירושלים.

ביים יודישען פאָלק איז ווייטער געווען צו בעמערקען אַ אונגעוועהנליכע, ערהויבענע שטימונג. די נביאים חגי און זכריה האָבען מיט זייערע רעדען בעגייסטערט די ירושלים־לייט און האָבען אין זיי אַריינגעגעבען האָפענונגען אויף אַ ליכטיגער צוקונפט. חגי האָט געזאָגט, אַז דעם נייעם „צווייטען בית־המקדש" שטעהט פאָר אַזאַ גרויסער רוהם, וועלכען עס האָט נישט געהאַט אפילו דער ערשטער בית־המקדש, וואָס איז געבויט געוואָרען דורך דעם מלך שלמה, און האָט זיך אויסערליך אויסגעצייכענט מיט אַ פיעל גרעסערען פראַכט. דער נביא האָט אָנגערופען זרובבל'ן „דער אויסדערוועהלטער פון גאָט" און האָט איהם געהיימניספול פאָרויסגעזאָגט זעהר גרויסע עתידות. נאָך מעהר געהיימניספול און מיט אַ מעהר־פייערליך־משיחדיגען גייסט צייכענען זיך אויס די רעדען פון נביא זכריה. די רעדען טראָגען אין גרעסטען טייל אַ פאָרם פון פאָעטישע זעהונגען (וויזיאָנען), וועלכע דערמאָהנען צייטענווייז די זעהונגען פון יחזקאל. אין איינער פון די דאָזיגע זעהונגען זאָגט דער מלאך אָן דעם נביא, אויף איבערצוגעבען דעם נשיא זרובבל, די דאָזיגע ווערטער פון גאָט, וועלכע זענען נאָכהער געוואָרען דער דעוויז פון דעם גאַנצען יודענטום, אַלס פאָלק פון גייסט: „נישט מיט קיין אַרמעע און נישט מיט קיין קראַפט, נאָר מיט מיין גייסט (וועסטו זיעגען)!" דער נביא האָט געפרעדיגט, אַז יהודה וועט זיך ראַטעווען נישט מיט מאַטעריעלע, נאָר מיט גייסטיגע כלי זין. ער שטעלט שטענדיג אין איין רייהע יהושע דעם כהן גדול, אַלס פאָרשטעהער פון דאָס גייסטיגע לעבען, מיט זרובבל דעם נשיא, אַלס פאָרשטעהער פונ'ם פאָליטישען לעבען. פאַר דעם בליק פונ'ם נביא טראָגט זיך דאָס בילד פון דעם קינפטיגען קרוינטרעגער פון דוד'ס הויז, וועלכער געוועלטיגט איבער יהודה, צוזאַמען מיט דעם שפראָצלינג פון די כהנים גדולים פון צדוק'ס־הויז. זכריהו זעהט פאָר אין דער צוקונפט צייטען פון מנוחה און גליק פאַר דער בעפרייטער יהודה: אַזוי האָט גאָט געזאָגט: איך האָב זיך מיר ווידערגעקעהרט קיין ציון און זיך בעזעצט אין ירושלים; און ירושלים וועט אָנגערופען ווערען „די שטאָדט פון וואַהרהייט" און דער באַרג פון גאָט — דער הייליגער באַרג. עס וועט נאָך קומען אַ צייט, ווען אַלטע לייט און אַלטע פרויען וועלען זיצען

אין די גאַסען פון ירושלים און יעדער וועט זיך מיט'ן האַנד אויפ'ן שטעקען שטיצען צוליעב דער טיעפער עלטער. און פול וועלען זיין די גאַסען פון שטאָדט מיט יונגלעך און מיידלעך, וועלכע וועלען זיך פרעהליך שפּיעלען".

ווען עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ פראַגע צווישען די כהנים וועגען דעם, צי מ'דאַרף נאָך אַלץ אָבהיטען די תעניתים, וועלכע זענען מיט יאָהרען צוריק אין גלות איינגעפיהרט געוואָרען צום אַנדענקען פון חורבן ירושלים, — האָט דער נביא געזאָגט, אַז עס וועט קומען אַ צייט, ווען די דאָזיגע תעניתים וועלען זיך פערוואַנדלען אין ימים-טובים. דערביי האָט ער, אַזוי ווי די פריהערדיגע נביאים, זיך געמיהט קלאָר צו מאַכען דעם פאָלק, אַז נישט מיט דער אויסערליכער פרומקייט קאָן מען זיך ראַטעווען, נאָר מיט גוטע מעשים און מיט וואַהרהייט. „אָט וואָס איהר זאָלט טהון: רעדט נאָר אמת איינער דעם צווייטען, גערעכטיגקייט און פריעדענסגעריכט זאָלט איהר שאַפען אין אייערע שטעדט; נישט פערטראַכט אין אייער האַרצען קיין שלעכטס איינער געגען צווייטען, האַסט דאָס פאַלש-שווערען, ווייל דאָס אַלעס פערטראָג איך נישט — אַזוי זאָגט גאָט!"

דאָס אויפשטעלען פון דאָס-ניי דעם רעליגיעזען צענטרום אין ירושלים, האָט אויף אַ געוויסער צייט אויפגעהויבען דעם גייסט פון פאָלק, נאָר די ליכטיגע האָפנונגען פון די נביאים זענען נאָך נישט אַזוי גיך מקוים געוואָרען. די טעג פון פרייהייט און גליק זענען אין יהודה נאָך נישט אָנגעקומען. ווי פריהער איז זי נאָך געווען אַנ'אָרימע פראָווינץ, וועלכע איז געען אָבהענגיג פון די פערסישע פערטרעטער. דער שפּראָצלינג פון הוי"ד בוים, זרובבל, דער אייניקעל פון מלך יהויכין, האָט זיך נישט דערוואַרט, צו טראָגען די קרוין אויף זיין קאָפּ. נאָכדעם, ווי דער בית-המקדש איז אויסגעבויט געוואָרען, ווערט ער אינגאַנצען פערשוואונדען פון דעם יודישען האָריזאָנט, און אין די היסטאָרישע דאָקומענטען, וועלכע זענען צו אונז דערגאַנגען פון יענער צייט, ווערט זיין נאָמען מעהר נישט דערמאָנט. אַ שפּעטיגערע יודישע מסורה זאָגט, אַז זרובבל האָט זיך אומגעקעהרט צוריק אין בבל און איז שוין דאָרט געבליבען. עס עקזיסטירט אַ מיינונג, וועלכע זעהט אויס ריכטיג צו זיין, אַז די פערסישע רעגירונג האָט מורא געהאַט דערפאַר, אַז זרובבל, אַלס איינער פון די זרע המלוכה, זאָל נישט געהמען פרעטענדירען אויף דעם קעניגליכען טראָן אין יהודה. און דערפאַר האָט זי איהם דערווייטערט פון זיין פאָטערלאַנד. די הנהגה איבער דער יודישער קהלה אין ירושלים איז איבערגעגעבען געוואָרען אין די הענד פון כהן גדול יהושע

בן יהוצדק, וועלכען עס האָט נאָך זיין טוידט געירשנ'ט זיין זוהן יהויקים.

די ווייטערדיגע געשיכטע פון יהודה פאַר דער ממשלה פון דריוש און זיין טראַנספאָלגער קסערקס 1 (אחשורוש) בלייבט אינגאַנצען נישט בעוואוסט. אין ספר „עזרא" געפינט זיך נאָר אַ אונדייטליכע בעמערקונג, אַז אין אָנפאַנג פון אחשורוש'ס ממשלה האָבען די יודישע פיינד זיך געפרובט אָנרייידען רשעות אויף יהודה פאַר דעם פערסישען מלך. ביים פאָלק אָבער איז געבליבען אַ מסורה (מגלת אסתר) וועגען דעם, ווי אַזוי איינער פון זיינע שרים, המן בן־המדתא, אַ צורר היהודים, האָט אָנגערעדט דעם מלך צו פערטיליגען דאָס יודישע פאָלק אין אַלע פראָווינצען פון זיין בריייטסטע מלוכה, און ווי אַזוי דער מלך האָט שוין געהאַט דערויף איינגעשטימט און האָט שוין זאָגאַר אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל צו זיינע אַלע סאַטראַפען אין אַלע מדינות, אויסצוהרג'ענען אַלע יודען אין איין טאָג; נאָר דורך אַ נס זענען יודען דאַן נצול געוואָרען, מיט דער הילף פון דער שענער יודין אסתר און דעם פרומען שר מרדכי. צוליעב דער גרויסער ישועה ווערט יאָהר יעהרליך ביי יודען געפייערט אין חדש אדר דער 14־טער טאָג, וועלכער ווערט אָנגערופען פורים, ווען לויט דער גזירה און לויט דעם גורל (פור) האָט געזאָלט אויסקומען די פערטיליגונג פונ'ם יודישען פאָלק.

די ערשטע צוריקשטעלונג פון דעם יודישען נאַציאָנאַלען לעבען דורך זרובבל און יהושע, איז געווען עהנליך צו דער ערשטער פעראַקערונג פון אַ פערלאָזענעם פעלד, וועלכע פערזיכערט נאָך נישט קיין געראָטעניש. דער אויפגעשטעלטער רעליגיעזער צענטרום אין ירושלים איז נאָך נישט געווען גענוגענד, אויף צו בעזייטיגען אַלע צרות, וועלכע האָבען זיך איבערהויפט גענומען פון דער אונשטאַנדהאַפטיגקייט אין דעם געזעלשאַפט־ליכען און עקאָנאָמישען לעבען פון פאָלק. יהודה האָט זיך גענויטיגט אין אַ ברייטער און פעסטער נאַציאָנאַלער אויטאָנאָמיע, וועלכע זאָל אַרומ־נעהמען אַלע ספערען פון פאָלקס־לעבען, די דאָזיגע אַרבייט האָט נאָך אָבער געוואַרט אויף איהרע שעפער און אָרגאַניזאַטאָרען. אין דער נאָהענטסטער צייט פאַר דער רעסטוראַציע, האָבען זיך אַזעלכע טהעטיגע לייט נישט בעוויזען. יהודה האָט נאָר געבילדעט אַ רעליגיעזע געמיינדע, וועלכע איז אָנגעפיהרט געוואָרען דורך די מיוחס'דיגע פאַמיליעס, וואָס אָן זייער שפּיץ איז געשטאַנען דער כהן־גדול. נאָך יהויקים'ן, יהושע'ס זוהן, האָט דעם דאָזיגען פאָסטען פערנומען דער אייניקעל פון דעם לעצטען — מיט'ן נאָמען אלישיב (460־טען יאָהר). נאָהענט ביי דער אָליגאַרכישער (אָליגאַרכיע־ממשלה

פון נישט פיעל מיוחסים) הנהגה איז געשטאנען די געלד־אריסטאקראטיע.
די עקאנאמישע אונגלייכהייט האט זיך שוין דאן דייטליך ארויסגעוויזען: געגען א קליינעם הייפעל רייכע לייט איז געשטאנען א גרויסע, ארעמע מאסע. די רייכע האבען זיך בענוצט מיט זייער נאהענטקייט צו דער פערוואלטונג אין לאנד, כדי צו דריקען עקאנאמיש די ארעמע קלאסען. אין די יאהרען פון אונגערעטעניש פלעגען די ארימע פערקויפען צו די רייכע אדער פערזעצען ביי זיי זייערע פעלדער, זייערע ווייגערטנער, זייערע הייזער, אפטמאל זאגאר די קינדער, אום צו בעקומען אלס א פראצענטיגע הלואה, אדער תבואה צו דערנעהרען זיך, אדער געלד, צו בעצאהלען מס (צינשען) דעם פערסי־שען פחה.

דער ערשטער דור פון די פערטריבענע, וואס זענען נאך פאר כרש'ן אנגעקומען צוריק אין ארץ־ישראל, האט זיך געהאלטען ווייט פון יענע, וועלכע זענען גאר אין אנפאנג פערבליבען אין לאנד און האבען אנגעהערט איבערהויפט צו די נידעריגערע קלאסען; די ווייטערדיגע דורות אבער האבען זיך שוין מיט זיי אויסגעמישט דורך הייראט'ס־פערבאנדען און געמיינדע־ארגאניזאציעס. די דאזיגע צוזאפגיסונג האט געהאט פארביידע צדדים זעהר וויכטיגע פאלגען. די פאלעסטינישע יודען זענען געשטאנען אין גייס־טיגען זין פיעל נידעריגער פאר די אנגעקומענע פון בבל, וועלכע זענען שוין געלייטערט געווארען אין דעם פייער פון צרות; אין זייער גלויבען זענען נאך געבליבען פיעל רעשטען פון די אלטע האלבהיידישע בעגריפען און מנהגים, וועלכע זיי האבען, זאגאר אין א שוואכער פארם, געירש'ענט פון זייערע אורעלטערען. פון צווייטען זייט אבער האט זיך די פון בבל צוריקגעקעהרטע — איינגעגעבען, אויפצוהויבען די דאזיגע מאסען אין א געוויסער מדרגה צו זיך און אבצווייניגען זייערע רעליגיעזע פארשטעלונגען וועגען גאט און מענש. דער פון דאס ניי אויפגעבויעטער בית־המקדש איז געווארען דער צענטרום פון גאטעס דיענסט, און דער אלטער במות־קולטוס האט שוין מעהר נישט געקאנט ביישטעהן געגען איהם. די פיעלצעהליגע כהנים און לויים האבען זיך קאנצענטרירט אין דער הייליגער שטאדט ארום בית־המקדש. דער געזעצליכער קולטוס פון דער תורה און דער כהנים־שטאט פון יחזקאל, האבען ארויסגעשטופט די נישטצוגעפאסטע פאלקס־מנהגים. נישט לייכט איז אנגעקומען דער יודישער געמיינדע אויסצוהאלטען אט דעם דאזיגען בית־המקדש־קולטוס. זי האט געמוזט צושטעלען בהמות פאר די אלטעגליכע און יום־טוב'דיגע קרבנות און אויסהאלטען א גרויסען שטאט פון כהנים און לוים. דאס האט אויסגעמאכט זעהר א גרויסע אבצאהל.

וואס איז געוועזען בערך נישט נאך די קרעפטען פון די אָרימע קלאסען, וועלכע זענען אויסער דעם געוועזען בעלעסטיגט נאך מיט פיעל אנדערע מסים. די פערשיעדענע מתנות־כהונה און מתנות־לויה (תרומה, מעשר א.ד.ג.) בלעגען אָפט צוגעשטעלט ווערען אין א קארגער מאָס, און דאס ווידער, האט זיך זעהר נישט גינסטיג אָבגעשפיעגעלט אויף דער לאגע פון דעם גייסטליכען שטאנד.

מיט דער צייט האָבען זיך אין דער יודישער געמיינדע אריינגעריסען אויך פרעמדע עלעמענטען. פיעל הײדען פון די ארומיגע קליינע פעלקער זענען אריבערגעגאנגען צו דער יודישער אמונה און אזעלכע גרים זענען אין זייערע רעכטע פערגליכען געוואָרען מיט די בירגער פון לאנד. זיי האָבען געדיענט אלס צוזאמענבינדענדע קייט צווישען די יודען און די ארומיגע שבטים; זיי האָבען אונטערגעהאלטען די פאמיליען־פערבאנדען און פלעגען זיך מתחתן זיין מיט זייערע פריהעריגע קרובים, וועלכע זענען נאך פער־בליבען ביי זייער געצענדינערײַ. מיט זייערע ביישפיעלען האָבען זיי שלעכט געווירקט אויף די אמת׳ע יודען, וועלכע האָבען זיך אנגעהויבען צו הבר׳ן מיט דער געצענדינערײַ און זיך משדך צו זיין מיט זייערע געצענדינערישע שכנים. אין יודישע פאמיליעס האָט מען שוין געקאָנט בעגעגענען פרויען פון די עמונ׳ער, אשדוד׳ער און שומרונ׳ער. דאס איז איבערהויפט געווען צו בעמערקען צווישען די יודישע אריסטאָקראטען און רייכע, וועלכע האָ־בען זיך בעטייליגט אין דער פערוואלטונג פון פאָלק און האָבען דרום געהאט די מעגליכקייט צו דערנעהנטערען זיך מיט די יהסנישע און איינ־פלוסרייכע פאָרשטעהער פון די שכנישע פעלקער. אזעלכע געמישטע התונות האָבען געשמעקט מיט א גרויסער געפאהר פאר דער ריינקייט פון דער יודישער ראסע און דער יודישער אמונה. דאס יודענטהום איז נאך אליין נישט אזוי פיעל פעסט נאציאָנאל און גייסטיג געווען, אום אריינצונעהמען אין זיך פרעמדע עלעמענטען, נישט אונטערפאלענדיג אין א געוויסען זין אונטער זייער ווירקונג. דאס יודישע פאָלק האָט זיך דאן גענויטיגט אין א שטרענג נאציאָנאלער אָבגעזונדערטקייט; ווייל נידהם איז פאָרגעשטאנען די געפאהר, צוגאנגען און צוגאָסען צו ווערען, ווי שניי אין וואסער, צווישען אנדערע פעלקער, און דעם יודענטהום — פערוואנדעלט צו ווערען אין א וועלכען ס׳איז פארמלאָזען מאָנאָטעאיזם, אָהן א שום בעזונדערען פראק־טישען יסוד.

געגען דער דאזיגער געפאהר זענען ארויסגעטראָטען די בעסטע קרעפטען פון פאָלק. עס איז ענטשטאנען א נאציאָנאלע אָפּאָזיציע, וועלכע האָט

אויף זיך גענומען די אויפגאַבע, צושיצען דאָס יודישע פאָלק פון דער שעדליכער אַסימילאַציע. אונדייטליכע אָבקלאַנגען פון דעם דאַמאָלסדיגען קולטור־קאַמפף זענען צו אונז דערגאַנגען אין נישט פיעל רעדען פונ׳ם נביא מלאכי. דער נביא וואַרפט פאָר זיינע ברידער דאָס, וואָס זיי טרעטען איבער דעם פערזאָג פון היילינקייט, וואָס איז דעם יודישען פאָלק פון גאָט אָנגעבאָטען געוואָרען — די ריינקייט פון דער ראַסע און דער אמונה.

„יהודה האָט גאָט אָבגענאַרט און אַ פערברעך איז בעגאַנגען געוואָרען צווישען ישראל און ירושלים; יהודה האָט פערשוועכט די היילינקייט פון גאָט דורכדעם, וואָס ער האָט ליעב בעקומען און איז דער מאַן געוואָרען פון דער טאָכטער פון אַ פרעמדען גאָט". דער נביא פראָטעסטירט געגען געמישטע הייראַטס־פערבאַנדען און איבערהויפט שטראָפט ער די, וועלכע גט׳ען זיך מיט זייערע יודישע ווייבער, כדי צו הייראַטען מיט אַנדערע פון פרעמדע פעלקער, געגען געזעץ. „אַ זוהן עהרט זיין פאָטער, אַ קנעכט ציטערט פאַר זיין האַרן. בין איך אַייך אַ פאָטער — זאָגט יהוה — וואו איז דאָס עהרע־געפיהל צו מיר, בין איך אַייך אַ האַר, וואו זשע איז דער שרעק פאַר מיר?"

מלאכי שטראָפט בעזונדער שטרענג די כהנים און די נביאים, וועלכע בעציהען זיך גלייכגילטיג צו זייערע בית־המקדש׳דיגע פליכטען, ווי אויך צו זייער דאָליע אַלס רעליגיאָנס־לעהרער. אין געגענזאַץ צו די אַמאָליגע נביאים, גיעט ער אָב כמעט דעם העכסטען אָרט אין דער געזעלשאַפט די גייסטליכע פון בית־המקדש. „די לעפצען פון כהן מוזען היטען די וויסענשאַפט, ביי איהם מוז מען לעהרע זוכען, ווייל ער איז דער געשיקטער פון גאָט". „איהר אָבער — ווענדעט ער זיך צו די גייסטליכע פון זיין צייט — האָט זיך אָבגענייגט פונ׳ם געטליכען וועג, פיעל האָט איהר פערפיהרט געגען דעם געזעץ — און אָט פאַרוואָס איך האָב אייך געמאַכט פאַר די פערהאַסטע און ערנידריגסטע צווישען פאָלק". ווערטער אַליין זענען אָבער נאָך ווייניג געווען, אום אויסצוראָטהען די נייע פערברעכען אין יהודה. דאָ האָט מען געמוזט ענערגיש אַרויסטרעטען און קעמפפען געגען אַ גאַנצע רייהע געפעהרליכע שטרעמונגען. אין יהודה האָט זיך אָבער נישט געפונען, ווער עס זאָל ראוי זיין צו אַזאַ אויפגאַבע. דעם נייעם קעמפפער פאַר דער יודישער אָריגינאַליטעט, פאַר דער יודישער אָבגעזונדערטקייט און פאַר דעם ריין יודישען גייסט האָט וויטער געשאַפען דער גלות: פון צווישען די פערבליבענע יודען אין בבל איז ער אין זיין פאַטערלאַנד געקומען, פול מיט ענערגיע, מיט שטאַרקן ווילן, מיט

געטליכען גייסט. מיט מלאכי'ן ווערט פערענדיגט דער פעריאָדע פון נבואה ביים פאָלק ישראל, דער רוח־הקודש ווערט אָבגעטהון; דערפאַר אָבער הויבט זיך דאַן אָן אַ נייער פעריאָד פון „סופרים", פון געלערטע עסקנים; פראַקטישע כלל־טהוער, וועלכע אַרבייטען אָהן אויפהער, אָהן רוה צו פערפאָלקאָמען דאָס געזעלשאַפטליכע און גייסטיגע לעבען פון זייער פאָלק.

דער ראש פון דער נייער תקופה איז עזרא הכהן.

עזרא, וועלכער האָט געוואָהנט אין בבל, האָט געשטאַמט פון כהנים־גדולים. זיין אורעלטער־פאָטער איז געווען דער בעריהמטער כהן גדול חלקיהו, וועלכער האָט אין מלך יאשיהו'ס צייטען געפונען די ספר־תורה אין בית־המקדש און דורכדעם געבראַכט צו אַ גאַנצער איבערקעהרעניש אינ'ם גייסטיגען לעבען פון לאַנד; זיין זיידע איז געווען דער כהן גדול שריהו, וועלכען נבוכדנאצר האָט געלאָזט הרג'ענען אין דער צייט פון חורבן, און די קינדער פון וועלכען עס האָבען אין גלות מיטגעבראַכט די היילינע ספרים פון זייער פאָטערלאַנד. עזרא אַליין, וועלכען מ'האָט אין די שפּעטערדיגע דורות פערגליכען מיט משה בן־עמרם, איז געווען צווישען די פערטריבענע אין בבל בעריהמט אַלס גרויסער געלעהרטער, און האָט בעקומען דעם טיטול סופר. ער האָט טיעף ערלעהרענט די יודישע רעליגיעזע ליטעראַטור און האָט זיך געמיהט זי צו פערשפּרייטען צווישען פאָלק אין קאָפּיעס, וואָס ער אַליין האָט, ווי ס'שיינט, צוגעגרייט. „עזרא — דערצעהלט די מסורה — האָט אָנגעברייט זיין הארץ, אויסצופאָרשען גאָט'ס תורה און איהר מקים צו זיין, ווי אויך צולעהרנען דאָס פאָלק ישראל געזעצליכקייט און וואַהרהייט".

עזרא האָט קלאָהר פערשטאַנען, אַז די יודישע נאַציע וועט נור דאַן אַ קיום האָבען, ווען זי וועט זיך אין איהר אינערליכען לעבען האַלטען נאָר ביי איהר נאַציאָנאַלען גייסט. אין דער דאָזיגער ריכטונג האָט ער געווירקט צווישען די יודישע קהלות אין בבל און פרס. דערוויסענדיג זיך פון דער געמיינהייט, וואָס הערשט אין דער יודישער געמיינדע פון ירושלים, האָט ער אָנגענומען אַ בעשלוס, צו בעזעצען זיך דאָרטען, מיט דעם ציעל אַרויסצורופען ביים פאָלק אַ שטרעבונג צו אַ גייסטיגער בענייאונג. כדי צו בעוואָהרענען זיך אַ גרעסערען ערפאָלג אין דער אַרבייט אין יהודה און כדי צו האָבען אַ מעגליכקייט צו רעפאָרמירען אַלע געביטען פון דעם געזעלשאַפטליכען, גייסטיגען און פאַמיליען־לעבען פון פאָלק אין דעם גייסט פון משה'ס לעהרע, האָט עזרא געמוזט בעזיצען אַ וועלכע נישט איז קראַפט און האָבען אַ פאָלמאַכט פון דער פרס'ישער רעגירונג. אַזאַ מין בעפאָלמעכטיגונג איז איהם טאַקי געלונגען צו בעקומען פון דעם פרס'ישען מלך

ארתחשסתא דעם ערשטען (465—425). עזרא'ן איז געגעבען געווארען דאס רעכט צו בעשטימען אין יהודה ריכטער און צו לערנען זיי, ווי צו משפט'ען, לויט די געזעצען פון יודאאיזם. אויסער דעם איז איהם ערלויבט געווארען, צו קלויבען ביי יודען אין בבל געלד פאר דעם בית־המקדש אדער פאר די פעראַרימטע פאמיליעס אין ירושלים, וויי אויך מיטצונעהמען מיט זיך קיין יהודה יענע גלויבענס־ברידער, וועלכע ווילען פערלאזען דעם גלות. אזעלכע „צוריקקעהרענדע" האבען זיך אנגעזאמעלט ארום אנדערטהאלבען טויזענד מאן, מאנסלייט; צו זיי זענען נאך צוגעשטאנען א גרופע לוים און כהנים. אלס פערזאמלונגס־פונקט פאר דעם דאזיגען קאראוואן האט געדיענט א פלאץ אויף דעם ברעג פונ'ם טייך אהבה. דארט האט עזרא פערזאגט די פערזאמעלטע צו פאסטען און גאט בעטען וועגען א גליקליכען וועג, ווייל איהם איז אונאנגענעהם געווען צו פאדערען ביי ארתחשסתא'ן א היל־שמירה פאר די „צוריקקעהרענדע". אין א געוויסער מאס האט געקאנט עזרא'ן און זיין חברה בעשיצען דאס, וואס ער האט מיט זיך געפיהרט קעניגליכע בריעף צו דעם פחה פון „עבר הנהר" (סוריא און מעסאפא־טאמיען), וואס האט זיך איינגעפונען אויפ'ן וועג קיין ארץ־ישראל און איז געווען מיט איהר פערבונדען אין אדמיניסטראטיווער הינזיכט. די מסורה לעגט נאך צו, אז עזרא האט געפיהרט זעהר רייכע געשאנקען פון פרסישען מלך און פון די „בני־הגולה" קיין ירושלים פארן בית־המקדש. אין צוועלפטען טאג פון חודש ניסן האט זיך עזרא געלאזען אין וועג אן דער שפיץ פון זיין סוויטע, און דעם ערשטען טאג אין חודש אב איז די גאנצע פארטיע אנגעקומען אין דער הויפשטאדט פון יהודה. נאך א דרייטאגיגער רוה, האט עזרא איבערגעגעבען די מתנות אין בית־המקדש און די פערסישע בעאמטע האט ער געוויזען דעם בעפעהל פון ארתחשסתא וועגען דעם, אז אין יהודה מוז איינגעפיהרט ווערען א נייע געזעלשאפטליכע ארדנונג, און וועגען דעם, וואס פאר א ראליע עס ווערט איהם, עזרא'ן, אנגעצייכענט אין דער דאזיגער געזעלשאפטליכער רעפארם־בעוועגונג.

אין ירושלים גופא האט זיך איינגעפונען א געוויסער טייל היגע פאטריא־טען, וועלכע האבען זיך בעצויגען זעהר פיינדליך צו דער אסימילאציע און, ווי נאר ס'איז אנגעקומען פון בבל דער נייער רעפארמאטאר, זענען זיי באלד צו איהם צוגעשטאנען. פון די דאזיגע איינפערשטענדיגע האט זיך עזרא דערוואוסט פיעל ערגערע זאכען, ווי ער האט זיך געקאנט פארשטעלען. ער האט זיך אויך גיך איבערצייגט, אז די אבשוואכונג פון דעם נאציאנאל־רעליגיעזען גייסט אין פערשיעדענע שיכטען פון דער יודישער געזעלשאפט

נעהמט־אָן וואָס ווײַטער אַלץ מעהר געפֿעהרליכע פֿאָרמען, און אַז די הויפּט־אורזאַך דערפֿון זענען די געמישטע חתונות. אַן אויפֿגערעגטער פֿון אַלץ, וואָס ער האָט זיך דערוואוסט, האָט עזרא זײַן פֿערבּיטערט האַרץ אויסגעגאָסען עפֿענטליך אין אַ תּפֿלה אין בּית־המקדש אין דער צײַט פֿון דער פֿאַרנאַכטיגער עבודה. דאָס פֿאָלק איז גערירט געוואָרען פֿון דעם ערנסטען צער און פֿון די הייסע טרעהרען פֿון דעם געלעהרטען מאַן. אַ פֿאָרשטעהער פֿון דער פּאַטריאָטישער פּאַרטײַ האָט זיך געווענדעט צו עזראַן מיט פֿאָלגענדע ווערטער: מיר זענען ווירקליך שולדיג געגען גאָט דערפֿאַר וואָס מיר האָבען גענומען פֿרעמדע ווײַבער; נאָר מיר האָבען נאָך אַ האָפֿענונג: לאָמיר זיך דאָ פֿאַר גאָט פֿערפּליכטען אַוועקצולאָזען אונזערע אַלע אַזעלכע ווײַבער פֿון פֿרעמדע פֿעלקער און די קינדער, וואָס זיי האָבען אונז געבּוירען, לויט דעם געבּאָט פֿון גאָט און פֿון די, וועלכע געהען אין זײַנע וועגען. זאָל פֿון איצט אָן געהיט ווערען די געזעצליכקייט! שטעה־זשע אויף פֿון דער ערד, ווײַל אויף דיר ליגט דער חוב דאָס דורכצופֿיהרען און מיר וועלען זיך מיט דיר פֿעראייניגען און דיר העלפֿען אין דײַן אַרבּייט. שטאַרק דיך און ווירק!״ — עזרא האָט געפֿאָלגט דער דאָזיגער אויפֿפֿאָדערונג און דאָ אויפֿ׳ן אָרט האָט ער פֿון אַלעמען אַ שבועה גענומען, אַז זיי וועלען געהן אין די וועגען פֿון דעם נאַציאָנאַל־יודישען גײַסט און פֿון דעם יודישען גלויבּען.

באַלד האָט ער צוזאַמענגערופֿען אין ירושלים אַ גרויסע פֿאָלקס־פֿערזאַמלונג פֿון אַלע אָרטיגע און אַרומיגע אײַנוואָהנער. די פֿערזאַמלונג איז אויסגעקומען אין וועם 20־טען טאָג פֿון מאָנאַט כּסליו, אויף דעם פּלאַץ פֿאַר׳ן בּית־המקדש. עס האָט געגאָסען אַ גרויסער רעגען און די פֿערזאַמעלטע — ווי ס׳דריקט זיך אויס דער כראָניקער — האָבען געציטערט פֿון קעלט און פֿון אויפֿרעגונג. עזרא האָט זיי ערקלערט זײַן פֿאָדערונג — אַוועקצולאָזען די פֿרעמדע פֿרויען און אין אַלגעמיין זיך אָבּצושיידען פֿון די פֿרעמדע פֿעלקער. דאָס פֿאָלק האָט הויך אויסגעדריקט זײַן אײַנשטימיגקייט, נור פֿון זײַן זײַט האָט עס געפֿאָדערט, אַז ס׳זאָלען געגרינדעט ווערען בּעזונדערע ראַטהען פֿון עלטסטע און ריכטער, צו בּעטראַכטען די פֿערשיעדענע מיספֿערשטענדנישען, וואָס וועלען אויסוואַקסען אויף דעם באָדען פֿון די פֿאַמיליען־אָבּשיידונגען. באַלד האָט זיך אין ירושלים געבּילדעט, אונטער דער לייטונג פֿון עזרא הסופֿר, אַ ראַטה, וועלכער פֿלעגט אויספֿאָרשען אַלע פֿאַלען פֿון געמישטע חתונות און מיטהעלפֿען זיי צו צוריסען. דאַן זענען אויך צוזאַמענגעשטעלט געוואָרען רשימות פֿון די פֿאַמיליעס, וואו עס האָבען זיך איינ־

געפונען פרויען פון פרעמדע פעלקער, און עס האט זיך ארויסגעוויזען, אז פיעל פון די גרויסע מיוחס'דיגע משפחות, זאגאר פון די כהנים, זענען געווען בעשמוצט מיט דעם דאזיגען זינד. עזרא'ס מיה איז וואהרשיינליך נישט געווען אומזיסט. די פרעמדע פרויען זענען דערווייטערט געווארען פון פיעל יודישע פאמיליעס. דאס איז געווען א שטרענג מיטעל, מיט וועלכען ס'איז פערבונדען געווען די פונאנדעררייסונג פון הונדערטער שטארקסטע פאמיליען-פערבאנדען און פערזענליכע בייגונגען; דער דאזיגער שווערער קרבן איז אבער נויטיג געווען, צו פערפעסטיגען דעם פאלקס-ארגאניזם. די פרעמדע עלעמענטען האבען געמוזט דערווייטערט ווערען פונ'ם יודענטום, ווייל זיי האבען געטראגען אין זיך א געפאהר פאר דער ריינקייט פון די יודישע רעליגיעזע בעגריפען.

די דאזיגע פאטריאטישע בעוועגונג אין יהודה געגען די געמישטע חתונה-פערבינדונגען און בכלל געגען די צו-נאהנטע פערבינדונגען מיט די פרעמדע פעלקער האט אבער ביי די ארומיגע שכנים ארויסגערופען א גרויסע אויפרעגונג. די פרעמדע פרויען, וועלכע זענען ערווייטערט געווארען פון יהודה און וועלכע האבען געמוזט זיך אומקעהרען אין זייערע לענדער, האבען אויפגעוועקט ביי זייערע פריינד און נאהנטע געפיהלען פון נקמה פאר דער אנגעטהונענער בעליידיגונג. צו דערזעלבער צייט זענען אין דער סורי'שער פראווינץ, צו וועלכער עס האט אויך אנגעהערט פאלעסטינא, פארגעקומען גרויסע פאליטישע מהומות. דער פחה פון סוריא האט מורד געווען געגען ארתחשסתא און אין א משך פון איינגע יאהר האט ער מלחמה געהאלטען געגען איהם, כדי אבצורייסען זיין פראווינץ פון פרס. מיט די דאזיגע מהומות האבען זיך בענוצט די שבטים, וועלכע זענען געווען פיינדליך צו יודען. זיי האבען זיך ארייגעריסען אין ירושלים, וועלכע איז דאן געווען נאך אונבעפעסטיגט פון אויסערן, האבען צובראכען די איבערגעבליבענע טיילען פון דעם אלטען שטאדט-מויער און אונטערגעצונדען די שטאדט-מויערען. די עמונ'ער, די אשדוד'ער, די שומרונ'ער האבען בעקומען א פרייען צוטריט צו דער הויפטשטאדט און האבען דארט געיבעלהבית'עוועט, ווי ביי זיך אין דערהיים..

דאס האט זעהר געקרענקט די פאטריאטען פון ירושלים, וועלכע זענען געווען עזרא'ס אנהענגער. זיי האבען זיך איבערצייגט, אז צו דער אינערליכער אבגעזונדערטקייט פון פאלק איז נויטיג איהם אויסערליך אבצוזונדערן, אז ירושלים מוז ווערען א פערפעסטיגטע, פערשלאסענע שטאדט, וואו עס זאלען זיך נישט קאנען לייכט ארייגרייסען קיין רויבערישע שונאים. ארומצו-

בויען די הויפטשטאָדט מיט פעסטע ווענט — איז פון דאַן אָן געוואָרען די הייסעסטע שטרעבונג פון די יודישע פּאַטריאָטען. זייער הויפּטמאַן עזרא, וועלכער האָט אָנגעפאַנגען צו רעפאָרמירען דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, אינ׳ם גייסט פון דער יודישער לעהרע און דעם יודישען פאָלקס־געפיהל, האָט זיך גענויטיגט אין אַ מיטהעלפער, וועלכער זאָל בעזיצען פּאָליטישע און צייטענווייז אויך דיפּלאָמאַטישע פעהיגקייטען און זאָל קאָנען פערפעסטיגען די אויסערליכע פּאָזיציע פון דעם יודישען פאָלק צווישען די אַרומיגע שבטים. אַזאַ פערזאָן איז ווידער ערשינען אין גלות. דאָס איז געוועזען נחמיה בן־חכליה, וועלכער האָט פערנומען דעם פּאָסטען פון שר־המשקים אין דעם קעניגליכען הויף אין פּרס בײַ׳ן מלך ארתחשסתא I אין דער הויפטשטאָדט שושן.

פון זיין ברודער חנני, וועלכער איז, נאָך די נייע אומגליקען, וואָס האָבען זיך געשאָטען אויף ירושלים, געקומען פון יהודה קיין פּרס, האָט זיך נחמיה דערוואוסט אין וואָס פאַר אַ פינסטערער לאַגע עס געפינט זיך זיין פאָלק און זיין פאָטערלאַנד. נחמיה, דער נאָהנטסטער און געליבטסטער שר פון מלך פּרס, איז שרעקליך געריהרט געוואָרען פון די טרויעריגע ידיעות. נישט קוקענדיג אויף דעם גרויסען פּלאַץ, וואָס ער האָט פערנומען אין גלות, האָט דאָך אין זיין הארצען געברענט די הייליגע ליעבע און די אונענדליכע בענקשאַפט צו דער הייליגער שטאָדט, צום בית־המקדש, צו זיינע ברידער, און די שרעקליכע נאַכריכט האָט אין איהם אַ ביטערען טרויער געוועקט. פונדעסטוועגען איז נחמיה נישט אָבהענדיג געבליבען. דאָס איז געוועזען אַ מענש מיט אונגעוועהנליכער ענערגיע, אונגעוועהנליכע פעהיגקייטען און אונגעוועהנליכער שטאַנדהאַפטיגקייט. בײַ׳ם הויף האָט ער זיך אויסגעלעהרנט די קונסט פון פערוואַלטען, די קונסט פון הערשען איבער מענשען מיט דער הילף פון אונבויגזאַמען ווילען, אויסניצענדיג אַלערליי געשעהעניש. ער האָט פעסט בעשלאָסען, פערזענליך צו געהן קיין ירושלים און מאַכען אַן ענדע צו דער טרויעריגער לאַגע. זיין הויכער פּאָסטען האָט איהם אָבער נישט ערלויבט מיט אַמאָל צו פערלאָזען פּרס. דאָס האָט איהם זעהר געקרענקט. זיינע שווערע אינערליכע ליידען האָבען זיך אָבגעשפּיגעלט אויף זיין אויסערליכען אויסזעהן: זיין געזיכט איז בלייך געוואָרען און די אויגען — אויסגעלאָשען, און ווען ער האָט איינמאָל, אַלס שר המשקים דערלאַנגט דעם קעניג און דער קעניגין דעם באָקאַל, האָט זיין אויסגעמאַטערטער בליק פערוואונדערט ארתחשסתא׳ן. „וואָרום זעהסטו אויס אַזוי שלעכט? — האָט דער קעניג געפרעגט — דו ביסט, דאַכט זיך,

ניִשט קראַנק??" — „ווי אַזוי זאָל איך אויסזעהן גוט — האָט נחמיה געענט־פערט — ווען די שטאָדט, אין וועלכער עס געפינען זיך די קברים פון מיינע אור־עלטערען, איז צורואינירט און איהרע טויערען זענען פערברענט". — דאַן האָט נחמיה אַרויסגעזאָגט פאַר'ן מלך זיין הייסעסטען פערלאַנג, אום־צוקעהרען זיך אין זיין פערוויסטען פאָטערלאַנד, כדי מיטצוהעלפען די אַרבייט פון זיין בעניי־אונג. ארתחשתא איז געוועזען אויף אַזוי פיעל גענעדיג, אַז ער האָט איהם אַליין ערלויבט: אונטערצונעהמען זיין רייזע קיין ירושלים אַבצובויען איהרע ווענט, און פון דאָס־ניי צו ברענגען אין אָרדנונג די צורודערטע געמיינדע. ער האָט איהם געגעבען בריף צו זיינע בעאַמטע מיט אַ בעפעהל, איהם ניִשט צו מאַכען קיינע שטערונגען אויפ'ן וועג און פערזאָרגען מיט בוי־מאַטעריאַל. ער האָט איהם געגעבען אַ מהנה פון פוסגעהער און רייטער און האָט איהם בעשטימט אַלס פערטרעטער פון יהודה. נאָר איין בעדינגונג האָט ארתחשתא געשטעלט נחמיה'ן: ער זאָל דאָך ניִשט זעהר לאַנג פערבלייבען אין ירושלים און אין אַ געוויסער צייט אַרום זיך צוריקקעהרען אין הויף.

מיט נחמיה'ס אָנקומען קיין ירושלים הויבט זיך אָן אַ נייע תקופה אין דער געשיכטע פון די יודישע קהלות אין יהודה. אין דער בעגלייטונג פון אַ גרויסער סוויטע פערוואַנדטע, בעדינטע און וואַך האָט נחמיה פערלאָזען די הויפטשטאָדט שושן און אַזוי ווי דורכרייזענדיג דורך דער געוועזענער אפרים־מלוכה, האָט נחמיה געמוזט ווייזען דעם פחה דעם קעניגליכען בע־פעהל, האָבען די אָנפיהרער פון די יודישע שונאים, די שומרונער סנבלט און טוביה, זיך באַלד דערוואוסט דעם צוועק פון נחמיה'ס רייזע, און זיי האָבען באַלד דערפיהלט, אַז ס'הויבט זיך אָן פאַר זיי אַ צייט פון אַ נייעם קאַמפף. זיי איז איבערהויפט ניִשט אַנגענעהם געוועזען דאָס, וואָס אַ יוד ווערט בעשטימט פאַר אַ רעגירונגס־פערטרעטער, און דערצו אַ יוד, וועל־כער האָט בדעה ענערגיש צו בעשיצען זיינע פערמאָלגטע ברידער.

אָנקומענדיג קיין ירושלים, האָט נחמיה זיך אין ערגעץ ניִשט געוויזען. ער האָט פריהער געוואָלט גוט אויסשטודירען דעם באָדען פון זיין טהעטיגקייט און די מענשען, מיט וועלכע ער וועט איצט מוזען קומען אין געוויסע בעציהונגען. דערווייל האָט ער זיך אַרומגערינגעלט מיט פראַכטפאָלער העור־ליכקייט; בעזיצענדיג ריעזיגע רייכטימער, האָט ער געלעבט ווי אַ פירשט. דעם צוועק פון זיין אָנקומען האָט ער צוערשט געהאַלטען אויף אַזוי ווייט בסוד, אַז אפילו די יודישע מאַגנאַטען האָבען אויך וועגען דעם גאָרניִשט געוואוסט: ער האָט זיי ניִשט זעהר אָנגעטרויט. איינמאָל איז ער אַרוי־סגע־

פאָהרען ביינאַכט הינטערן שטאָדט צו בעטראַכטען די צובראָכענע שטאָדט־מויערן, כדי אויסצואַרבייטען אַ פּלאַן, ווי אַזוי זיי אויפצושטעלען. נאָכהער האָט ער פערדופען די הויפטלייט פון די בתי־אָבות (אָבשטאַמונגען), און זיי מגלה געווען, צו זייער גרויסער בעוואונדערונג, אַז ניט נאָר ער איז בעשלאָסען אויפצובויען די צובראָכענע שטאָדט־ווענט, נאָר אויך אַריינצוברענגען אָרדנונג אין דעם גאַנצען לאַנד. צום לעצט האָט ער אויך צוגעגעבען, אַז ער וויל מאַכען אַן ענדע צו דער שאַנדע און דעם אונגליק פון דער יודישער געמיינדע אין איהר פאָטערלאַנד. אַלע האָבען איהם אויסגעדריקט זייער גרייטקייט, אָנצווענדען זייערע אַלע קרעפטען פאַר דער אַלגעמיינער זאַך. זאָגאַר די, וועלכע האָבען זיך געחבר׳ט מיט די אַרומיגע שכנות׳דיגע פעלקער און זענען געווען מיט זיי אין גוטע בעציהונגען, האָבען אַרויסגעוויזען זייער צופרידענהייט. אָבער דאָך איז אונגעוועהנליך שווער געווען דורכצופיהרען די אויפגאַבע, וואָס נחמיה האָט אויף זיך גענומען. ער האָט געמוזט ברענגען אין אָרדנונג די פאָלשטענדיג צורואינירטע געמיינדע, וואָס איהרע מיטגליעדער האָבען זיך דאָך ניט געקענט בעשליסען, זיך געגענצושטעלען דער געפאַהר, צוליעב זייער שרעק, צוליעב זייער שוואַכקייט, צוליעב זייער אייגענליעבע אָדער צוליעב פערשידענע אַנדערע פאָראורטיילען. די ערשטע זאָרג זיינע איז געווען צו פערפעסטיגען ירושלים, ווייל אָהן דעם וועט אונמעגליך זיין יעדע אונטערנעהמונג, יעדע רעפאָרם.

מיט דער אַרבייט פון פערפעסטיגונג האָט אָנגעפיהרט נחמיה אַליין; פערשידענע גרופּעס האָט ער בעשטימט אַלס אויפזעהער. דערווייל איז אָבער די זאַך ניט אַזוי לייכט פאָרווערטס געגאַנגען. ווייטער האָבען די שומרונים מיט סנבלט און טוביה אָן דער שפּיץ געפאָדערט, אַז מען זאָל זיי לאָזען אַנ׳אַנטייל געהמען אין דער אויפבויאונג פון דער הייליגער שטאָדט, נאָר נחמיה האָט זיי אויך, ווי זיינע פאָרגענגער אָבגעשטויסען. „קיין טייל, קיינע פערדיענסטען, קיין אַנדענקונג דאַרפט איהר ניט האָבען אין ירושלים“. דאַן האָבען זיי אויף אַזוי פיעל אָנגעהויבען שטערען דעם פערטרעטער אין זיין אַרבייט, אויף וויפיעל יענער האָט אַרויסגעוויזען אונגעוועהנליכע פלייסיגקייט, צו דערפיהרען ביזן ענדע די אָנגעהויבענע זאַך. אין אָנהויב האָבען זיי זיך בענוצט מיט רמאות.. זיי האָבען זיך געפרובט אָנרייצען, ווען מען האָט געדאַרפט, אַז נחמיה טראָגט זיך מיט׳ן געדאַנק, אָבצורייסען יהודה פון פרס און דענקט אַליין צו ווערען דער יודישער מלך. נאָכהער האָבען זיי געמיינט אַריינצוברענגען די יודישע אַרבייטער אין פערצווייפלונג

דורכדעם, וואס זיי האבען אבגעלאכט פון זייער בניין און גערעדט, אז אפילו א פוקס וועט די גאנצע וואנט קאנען איינווארפען, אזוי טאנדעט איז עס געמאכט. ווען אבער דער מויער איז שוין ביז העלפט אויפגעבויט געווען, האבען זיי זיך צונויפגערעדט מיט די איבעריגע פיינדליכע שבטים, צו מאכען א געהיימען אנפאל אויף די ארבייטער, אום פון דאס-ניי צו צוברעכען דאס אויפגעשטעלטע.

נחמיה איז אבער געווען געניג מונטער און וואך. אלס וועכטער האט ער ביים מויער אוועקגעשטעלט א טייל פון זיינע מענשען אונטער דער השגחה פון יודישע פיהרער; די ארבייטער זענען געווען בעוואפענט מיט געוועהר, און די משאות-טרעגער האבען אין איין האנד געהאלטען דעם שווערד און אין דער צווייטער — דאס מאטעריאל. כדי אונטערצואיילען די ארבייט, האט נחמיה פעראָרדענט, אז עס זאל געארבייט ווערען פון זונענאויפגאנג ביז וואנען די שטערען בעווייזען זיך; א טייל פון די ארבייטער האבען ביינאכט געמוזט וואך זיין און היטען. אז קיינער זאל אין שטאָדט פון דער פרעמד נישט אריינדרינגען. די בעוואפענטע פלעגען זיך לאנג נישט אויסטהון. נחמיה אליין פלעגט זיך שטענדיג געפינען אויף דעם פלאץ פון דער ארבייט, בעוועגענדיג זיך דא און דארטען אין דער בעגלייטונג פון א טראמפעטיסט. סנבלט און זיינע חברים זענען דאן געפאלען אויף אנדערע מיטלען, ווי צו שטערען נחמיה'ן אין דער ארבייט. זיי האבען געוואלט אין דעם יודישען לאגער גופא ארונטעררייסען דעם צוטרוי צו נחמיה'ן און שאפען געגען איהם פיינד צווישען זיינע אייגענע ברידער. פאר געלד האבען זיי געפונען אין יהודה גופא פעררעטער. די הויפטלייט פון יענע משפחות, וועלכע זענען פון פריהער געווען אין פריינדליכע בעציהונגען מיט די שונאים פון ירושלים האבען דורך בריעף זיך פערבונדען מיט טוביה'ן, סנבלט'ס חבר. דאך האבען אט די אלע הינדערנישען נישט געקאָנט אבטוידטען אין נחמיה'ן זיין ריעזיגע ענערגיע: ער האט פערענדיגט די אנגעהויבענע ארבייט מיט א אונגעוועהנליכער פלייסיגקייט און מיט זיין געלאסענקייט און אויסגעהאלטענקייט האט ער פערוואונדערט זאגאר זיינע אייגענע פיינד.

צו דער אייגענער צייט, וואס נחמיה האט געפיהרט דעם קאמפף מיט די אויסערליכע שונאים, איז איהם אויך אויסגעקומען צו ראנגלען זיך מיט די אינערליכע שונאים פון פאלק. געוויסע מיוחסדיגע משפחות, וועלכע האבען געשפיעלט אין לאנד א צווייטייטיגע ראָליע, האבען, ווי אויבען איז דערמאהנט, געדיענט אין דער שטיל דעם פיינד, אונטערשטיצענדיג איהם

אין די פערשידענע בלבולים געגען נחמיה'ן. אויסער דעם האָבען זיי אויס'ן העכסטען אכזריות'דיגען אופן געדריקט זייערע אָרימע ברידער. ווען די אָרימע פלעגען לייהען ביי די רייכע געלד אויף דעם ערד-צינז, צו בעצאָהלען דעם פרס'ישען הערשער אָדער ברויט אין אונגערעטעניש-יאָהר, צו שפייזען זייערע הויזגעזינדער און פלעגען דערביי פערמשכונ'ען זייערע פעלדער, וויינגערטנער, איילבערטבוימער, הייזער אָדער זאָגאַר קינדער, פלעגען די מלוים (קרעדיטאָרען) פערהאַלטען אין זייער אייגענטום די ערד פון בעל-חוב, ווען ער פלעגט צום טערמין נישט בעצאָהלען, און זיינע זיהן און זיינע טעכטער פלעגען זיי פערקויפען אין קנעכטשאַפט. ווען די אָנקלאָגעס פון די, וואָס פלעגען ליידען פון דער דאָזיגער אכזריות, האָבען אָנגעהויבען אַלץ אָפטער און אָפטער זיך צו דערטראָגען צו נחמיה'ס אויערען, האָט ער בעשלאָסען צו פאָדערן אַנ'ערקלערונג פון די האַרצלאָזע עשירים. ער האָט געלאָזען צוזאַמענרופען א גרויסע פערזאַמלונג און געהאַלטען א רעדע, אין וועלכער ער איז שאַרף אַרויסגעטראָטען געגען דער אכזריות, וואָס איז אַזוי פערפלוכט דורך דעם יודישען געזעץ. „מיר, אין פרס,— האָט ער אין זיין רעדע געזאָגט — קויפען שטענדיג אויס אונזערע אָרימע ברידער, וועלכע איהר פערקויפט צו די געצענדינער; אויף אַזא אופן, פערקויפט זיי לכתחלה צו אונז". די בעדייטונג פון נחמיה איז געווען אַזוי גרויס, זיין שטים איז געווען אַזוי וויכטיג און צוזאַמען מיט דעם זענען די רייכע און די ווירקונגספולע געווען אַזוי אויפמערקזאַם צו די געזעצען פון דער תורה, אַז זיי האָבען באַלד צוגעזאָגט נישט נאָר פרייצולאָזען די קינדער פון זייערע בעלי-חובות, נאָר אויך אומצוקערען זיי זייערע פעלדער, און זייערע גערטנער און זייערע הייזער, זאָגאַר זיי אינגאַנצען מוחל צו זיין די חובות. נחמיה האָט זיך בענוצט מיט דער גינסטיגער שטימונג און ער האָט זיך געאיילט צו נעהמען ביי די רייכע א שבועה, אַז זיי וועלען פינקטליך ערפילען זייער צוזאָג.

דאָס איז געווען א בעדייטענדער נצחון, וואָס איז אָבגעהאַלטען געוואָרען דורך נחמיה'ן אינ'ם נאָמען פון געזעץ איבער דער אייגענוציגקייט פון די רייכע. דער יודישער פערטרעטער אַליין האָט דער ערשטער געוויזען דעם ביישפיל פון גרויסמוטיגקייט. ער האָט נישט נאָר ענטזאָגט זיך פון זיין געהאַלט, נאָר ער האָט נאָך אַליין געליהען אָרימע לייט געלד און ברויט און אין א נויט האָט ער זיי מוחל געווען די חובות; קוקענדיג אויף איהם זענען זיך זיינע קרובים און זיינע דינער אויך אַזוי באַרמהערציג און גרויסמוטיג בעגאַנגען מיט די אונפערמעגליכע קלאַסען.

מיט דער הילף פון אַזאַ הנהגה איז נחמיה'ן געלונגען גובר צו זיין אַלע שוועריגקייטען פון זיין וועג און פון דאַסניי צו שאַפען אַ נאָרמאַלען גאַנג פאַר דער ענטוויקלונג פון דער יודישער געמיינדע. דאָס פאָלק האָט זיך צוגעהערט צו זיינע ווערטער מיט התפעלות, מיט דרך־ארץ, מיט הכנעה און מיט'ן גוטען ווילען אָדער זאָגאַר מיט ביזען איהם נאָכגעטהון. — די הינדערנישען האָבען אָבער נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט. ווען די ווענה פון שטאָדט־מויער זענען שוין געווען פאַרטיג און די טויערען אויפגעשטעלט, האָט זיך געלאָזט פיהלען אַ מאַנגעל אין לוים, — די שטענדיגע שומרים און אויפזעהער פון בית־המקדש. זיי האָבען זיך צוזייעט איבער דער פראָווינץ, ווייל צייט די לעצטע מהומות אין דער הויפטשטאָדט האָט דאָס פאָלק אויפגעהערט צו ברייגען זייער מעשר (דעם צענטעל פון די תבואה) און זיי האָבען נישט געהאַט מיט וואָס זיך צו ערנעהרען. דערצו איז אויך די אַלגעמיינע בעפעלקערונג פון דער הויפט־שטאָדט געווען צו קליין אויף צו קאָנען איהר פערטיידיגען אין אַ אונגליקס־צופאַל. מען האָט אַלזאָ געמוזט בעפעלקערען ירושלים און בעזאָרגען דעם בית־המקדש מיט בעדינערס.

נחמיה האָט צושיקט אויפרופען צו אַלע, וועלכע האָבען פערלאָזען ירושלים נאָך די אָנפאַלען פון די שומרונ'ער און די עמונ'ער, און אויך צו די, וואָס האָבען לכתחלה זיך בעזעצט אין דער פראָווינץ, אַז זיי זאָלען זיך בעזעצען אין דער הויפט־שטאָדט. אַ סך פון יענע, וואָס האָבען אַרויסגעשטאַמט פון גרויסע יחוס'דיגע משפחות, האָבען מיט'ן גוטען ווילען דערצו איינגעשטימט. נאָר אַזוי ווי די צאָהל פון די פרייווילליגע האָט דאָך נישט געקלעקט אויף צו בעפעלקערען גאַנץ ירושלים, איז בעשטימט געוואָרען אַריבערצופיהרען אַהין אַ צענטעל טייל פון די דאָרפסלייט. נחמיה האָט אָבער נישט אַלעמען געצוונגען פאַר פאַסענד אויף צו בעזעצען זיך אין אין דער הויפטשטאָדט און וועניגער פון אַלץ האָט ער, פערשטעהט זיך, געוואָלט איינווילליגען אויף דעם, אַז אין ירושלים זאָלען וואָהנען די געבוירענע פון די געמישטע חתונות. צוליעב דעם האָט ער געפאָדערט פון אַלע, וואָס האָבען געוואָלט זיך בעזעצען אין דער הויפטשטאָדט, אַז זיי זאָלען דערווייזען דעם יחוס פון זייער אָבשטאַמונג. דערביי איז נחמיה זיך בעגאַנגען גאַנץ שטרענג. דריי משפחות פון 642 מיטגליעדער זענען געוואָרען אַרויסגעזעצט פון ירושלים, דערפאַר, וואָס זיי האָבען נישט געקאָנט דערווייזען, אַז אין זייערע אָדערען פליסט ריין יודיש בלוט; אַזוי אויך האָט ער אָבגענומען דעם גייסטליכען טיטול פון דריי כהנים־פאַמיליעס.

וועלכע האבען נישט געקענט דייטליך דערוויזען, אז זיי שטאמען פון אהרן הכהן. צוליעב דער פערטיידיגונג פון בית־המקדש, כדי איהם אבצוהיטען פון אנ׳אנפאל דורך די ערוויטערטע און גע׳פסל׳טע משפחות, האט ער פון צפון־זייט אויסגעבויעט א פעסטונג מיט׳ן נאמען בירות, וועלכע האט צולעצט געשפּיעלט א בעדייטענדע ראליע אינ׳ם לעבען פון דער הויפּטשטאדט.

אויף אזא ארט האט נחמיה פערפעסטיגט ירושלים און איהר בעזארגט מיט א ריין יודישער בעפעלקערונג; ער האט דער׳ געמיינדע א צענטרום געגעבען, און דעם פאלק — א קערפער, וועלכער איז פעהיג געוועזען צו פערטיידיגען זיך; נאר דאס אליין איז נאך נישט גענוג געוועזען; מען האט נאך געדארפט אין דעם קערפער א נשמה אריינבלאזען, מען האט געדארפט א טראכט טהון וועגען איינפיהרען אין גאנצען לאנד געזעצליכקייט און ערהליכקייט. דערצו איז שוין נויטיג געווען די הילף פון די געלעהרטע און הייליגע ספרים. דאן איז פון דאסניי ארויסגעטרעטען עזרא, וועלכער איז פאר דער גאנצער צייט, וואס נחמיה האט אין לאנד ארדנונג געמאכט, געשטאנען ווי מיט א שאטען בעדעקט. אין דעם ערשטען טאג פון דעם זיבעטען מאנאט, דאס הייסט, אום ראש השנה, האט זיך דאס גאנצע פאלק פערזאמעלט אין ירושלים אויף א ברייטען פלאץ פאר׳ן בית־המקדש. דא זענען געווען אויסגעשטעלט הויכע שטאפלען, אויף וועלכע עזרא האט געזאלט ארויסגעהן און לעזען די ספר־תורה פאר׳ן עולם. מען האט זיך געמיהט צו שאפען א פייערליכע שטימונג. די פערזאמלונג איז געווען א פיעלצאהליגע; דא האבען זיך איינגעפונען נישט בלויז מאנסלייט, נאר אויך פרויען און קינדער. ווען עזרא האט נאר פונאנדערגעוויקעלט די תורה האבען אלע אנגעוועזענע זיך אויפגעהויבען, אויסדריקענדיג מיט דעם זייער הכנעה פאר דעם הייליגסטען ספר. און אז ער האט א תפלה ארויסגעזאגט, איידער ער האט די ערשטע זייטען געלעזען, האט דאס פאלק מיט א דונער אויסגעשריען „אמן". דאן האט עזרא מיט א הילכיגער שטים אנגעפאנגען צו לעזען די תורה און די פערזאמעלטע האבען זיך צוגעהערט מיט אנ׳אנגעשטרענגטער אויפמערקזאמקייט. די, וועלכע זענען נישט געווען אימשטאנד צו בעגרייפען דעם אינהאלט, איבערהויפט, די פרויען און דארפס־לייט, האבען די לויים אלץ גענוי ערקלערט, וואס עזרא האט פון גאטס־בוך געלעזען. די לעזונג האט געמאכט א שטארקען איינדרוק. עזרא איז צוגעקומען צו דער שטעל אין דער הייליגער תורה, וואו עס ווערען געשילדערט די גרויסע אומגליקען, וואס וועלען מיט׳ן פאלק געשעהן,

װען עס װעט פון גאָטס־װעג אָפּטרעטען. בײַם פאָלק האָט זיך ערװאַכט דאָס בעװאוסטזײַן פון זײַן זינדיגקײַט, און עס איז געװאָרען געפאַלען בײַ זיך. אַ ביטערער יאָמער האָט אויסגעבראָכען בײַ די צוהערער. נחמיה, עזרא און די לויים האָבען געמוזט בערוהיגען און טרײסטען די בעטריבטע צוהערער. נאָר נאָכדעם, װען זײ זענען אַביסעל צו זיך געקומען, איז הערליך גע־פײַערט געװאָרען דער דאָזיגער טאָג, און דער עולם האָט זיך געפרעהט מיט דעם, װאָס ער האָט די תורה פערשטאַנען און בעגריפען. דאָס ערשטע מאָל האָט דאָס פאָלק אין זײַן הארצען אײַנגעשלאָסען דעם בוך פון דער געטליכער געזעצליכקײַט. די מהפכה אין דעם יודישען בעװאוסטזײַן, װאָס האָט זיך אָנגעהויבען נאָך אין גלות, איז איצט פערענדיגט געװאָרען. די ספרים האָבען פערענדיגט דאָס, װאָס עס האָבען אָנגעפאַנגען זײערע פאָר־גענגער — די נביאים.

דאָס פאָלק איז אַזוי בעגײַסטערט געװאָרען פון דער תורה, װעלכער עס האָט פריהער אַזוי װעניג געאַכטעט, אַז עס האָט זי געװאָלט הערען און הערען אָהן אויפהער. די זעלביגע לײַט, װאָס זײערע עלטערען האָבען פריהער אַזאַ װידערשטאַנד געװיזען די נביאים, פלעגען טאָג טעגליך קומען צו עזרא'ן און בעטען ער זאָל װײַטער לעזען די תורה פאַר'ן פאָלק, און איהם לערנען די מצות פון גאָט. עזרא האָט פאָרגעלײענט די שטעלע װעגען די ימים־טובים, װעלכע דאַרפען געפײַערט װערען אין זיבעטען מאָנאַט, אין תשרי. דאַן האָבען די אַנפיהרערס צושיקט שלוחים איבער גאַנץ יהודה, מודיע צו זײַן דער בעפעלקערונג, אַז אַלע זאָלען אָנגרײטען בלעטער און צװײַגען פון אײלבערטבוימער און פון טײַטעלבוימער און פאַלמען־בוימער אויף צום בויען יום־טוב־סוכות. דאָס פאָלק האָט מיט אַ פרעהליכער פלײַסיג־קײַט זיך גענומען פאַר דער אַרבײַט און האָט דעם יו״טוב פערבראַכט אין אַזאַ ליכטיגער שטימונג, װי קײנמאָל ניט ביז איצט. אין דעם פער־לויף פון די אַלע אַכט יום־טוב־טעג זענען פאַר'ן פאָלק אין בית־המקדש טעגליך געלעזען געװאָרען פרשיות און קאַפּיטלען פון דער הײליגער תורה. פון דאַן אָן איז דאָס לעזען געװאָרען אַ טײל פונ'ם גאָטעס־דינסט אין בית־המקדש.

די דאָזיגע אויפגעהויבענע שטימונג האָבען עזרא און נחמיה אויסגענוצט, כדי צו דערװעקען די יודען אינגאַנצען זיך אָפּצושײדען פון די פרעמדע פרויען, אויף װיפיעל אַזוינע געמישטע פאַמיליען־פערבינדונגען האָבען זיך נאָך אין לאַנד אײַנגעפונען. צוליעב דעם טאָג איז בעשטימט געװאָרען אַ תענית און עס איז צוזאַמענגערופען געװאָרען אַ פאָלקס־פערזאַמלונג. אַלע

זענען געקומען אין בית־המקדש אין טרויער־קליידער, באַשאָטען מיט אַש. דאַן האָבען די לויים זיך מתודה געווען אין דעם נאָמען פון גאַנצען פאָלק פאַר זיינע זינד. עזרא האָט פאָרגעלעזען און ערקלעהרט די פרשה אין דער תורה, וואו עס ווערען פערבאָטען התונות מיט קינדער פון פרעמדע פעלקער, און וואו עס ווערט דייטליך אָנגעוויזען, וואָס פאַר אַ נאַציאָנאַלע געפאַהר דערפון קען אַרויסקומען. באַלד האָבען די יודען, וועלכע האָבען געהייראַטעט מיט פרעמדע ווייבער, זיך צושיידט מיט זיי און אַלע האָבען זיך פייערליך ענטזאַגט פון צו האָבען ווייטער וועלכען ס'איז פאַמיליען־פערקעהר מיט די שומרונ'ער. און ווידער האָבען די אָנפיהרער פערשטאַנען אויסצונוצען די הייסע מינוט: זיי האָבען פון דער פערזאַמלונג אַ פייערליכע שבועה אַרויסבעקומען, צו היטען די געזעצען פון דער תורה און מעהר זיך נישט צולאָזען פערפיהרען אין יענע זינד, צוליעב וועלכע דאָס לאַנד איז וויסט, דער בית־המקדש צושטערט און דאָס פאָלק פערטריבען געוואָרען. די בעמיינדע האָט ווייטער געדאַרפט זיין דורכגעדרונגען מיט דעם גייסט פון דער תורה, וואָס משה האָט ישראל'ן פון גאָט געגעבען. זאָגאַר די פרויען און די קינדער האָבען געשוואָרען צו היטען גאָט'ס געזעצען. איבערהויפט האָבען די איניציאַטאָרען פון דער פערזאַמלונג, עזרא און נחמיה, אונטערגעשטראָכען פיעל מאָל דעם איסור אָבצוגעבען יודישע טעכטער פאַר מאַנען פון פרעמדע פעלקער און נעהמען פון זיי פרויען פאַר די זיהן; די פראַגע איז געווען אַ ברענענדיגע און עזרא און נחמיה האָבען געמוזט איינמאָל פאַר אַלע מאָל מיט דער זאַך אַנ־ענדע מאַכען. ווייטער איז געשטעלט געוואָרען די פאָדערונג, שטרענג אָבצוהיטען שבת און יום־טוב; נישט בלויז קיינע מלאכות אין די דאָזיגע טעג נישט טהון, נאָר זאָגאַר נישט קויפען און נישט פערקויפען, נישט ביי קיין יודען און נישט ביי קיין פרעמדען. דאַן איז אויך בעשטימט געוואָרען צו מאַכען יעדען זיבעטען יאָהר שמיטה פאַר די פעלדער, זיי זאָלען נישט געאַקערט און נישט געזייעט ווערען; אין דעם זעלביגען יאָהר מוזען אויך געשאָנקען ווערען אַלע הובות, וואָס זענען ביז דער צייט נישט אויסבעצאָהלט געוואָרען, און עס מוזען אומגעקעהרט ווערען אַלע משכנות. אויף די הוצאות פון בית־המקדש מוז יעדער יוד שענקען אַ האַלבען שקל יעהרליך און אין אַ געוויסען טערמין צושטעלען האָלץ פאַר'ן מזבח. ווייטער מוז יעדען יאָהר געבראַכט ווערען די ערשטע פרוכט (בכורים) פון די בוימער און פון די פעלדער אין בית־המקדש, פאַר די כהנים און די לויים — דאָס, וואָס קומט זיי לויט'ן געזעץ — די תרומות און מעשרות.

דער אינהאלט פון די אלע פפליכטען איז פערשריבען געווארען אויף א בעזונדערער מגלה און די הויפט-לייט פון אלע משפחות האבען זיך געדארפט אונטער'חתמ'ענען מיט זייערע נעמען. דער ערשטער האט זיך אונטערגע'חתמ'עט נחמיה און אין אלעמען זענען געוועזען ביז 85 אונטערשריפטען פון די אנגעזעהענסטע לייט פון פאלק. עס איז אבער נויטיג געוועזען צו האבען די חתימות פון אלע 120 פאלקס-פרעטרעטער און זיי האט מען צונויפגעזאמעלט דורכדעם, וואס מען האט צו זיי אין זייערע הייזער די מגילה צוגעשיקט און זיי האבען זיך אונטער איהר גע'חתמ'עט.

פיעל, אונגעהויער פיעל האט נחמיה אויפגעטהון אין אזא קורצער צייט! ער האט נישט בלויז אויפגעבויעט די צופאלענע געמיינדע און איהר פערפעסטיגט בנוגע צו אויסערליכע שונאים דורך דער פערשטארקטער הויפט-שטאדט, נאר ער האט פעראייניגט דאס פאלק מיט זיין תורה!

נחמיה האט מיט א כיון זיך בענוצט מיט דעם סיסטעם פון גרויסע פאלקס-פערזאמלונגען, ווייל ער האט געשטרעבט אליץ מעהר צו פערטיעפען דעם איינדרוק אויף די אנוועזענדע. אזוי האט ער א צווייטען מאל פערופען דאס פאלק צו בעהייליגען די שטאדט-וואנד, וועלכע זענען אויפגעבויט געווארען א דאנק זיין מיה. דא האבען זיך אויך, ווי ביי דער ערשטער תורה-לעזונג, איינגעפונען פרויען און קינדער; אזוי ווי ער האט געוואלט, אז די דאזיגע פייערונג זאל ארויסרופען א פרעהליכע שטימונג; האט נחמיה ארויסגערופען אין ירושלים די לוים-משוררים, זיי זאלען לוסטיג מאכען די הערצער מיט דער הילף פון זינגען און שפיעלען. ער האט איינגעטיילט דעם עולם אין צוויי גרויסע גרופעס, וועלכע זענען ארומגעגאנגען ארום דער וואנד אין געגענזייטיגע ריכטונגען און האבען זיך געמוזט צוזאמענטרעפען אין בית-המקדש. פאר יעדען טייל איז געגאנגען א קאהר פון משוררים, וואס האבען געזונגען לויב-און דאנק-געזאנגען; נעבען די משוררים זענען געגאנגען צו אכט לויים, וועלכע האבען דאס געזאנג בעגלייט מיט שפיעלען אויף די הארפען און אנדערע אינסטרומענטען הינטער איין קאהר איז געגאנגען עזרא, הינטער דעם צווייטען — נחמיה — דיביידע געמיינדע-פערוואלטער. יעדער טייל האט אין זיך ענטהאלטען א גלייכע העלפט פון פערזאמעלטען פאלק, פירסטען, פרויען און קינדער. אויף אזא ארט, איז איין טייל ארומגעגאנגען ארום דער שטאדט-וואנד פון מערב, דרום-און מזרח-זייט, און דער צווייטער ארויסגעהענדיג פון זעלביגען פונקט, איז ארומגעגאנגען ארום די מערב-צפון-און מזרח-זייטען פון שטאדט. ווייט, ווייט האבען געהילכט די קלאנגען פון די טראמפייטען,

פון די האַרפען און די געזאַנגען פו די לויים; עס האָט זיי בעגריִעסט דער אָבקלאַנג פון די אַרומיגע הויכע בערג און די הערצער זענען איבערפילט געווען מיט פייערליכקייט און פרייד. נאָך די טרויער־טעג איז אָנגעקומען די אַלגעמיינע שמחה.

נחמיה האָט אויך צוגעווענדעט זיין אויפמערקזאַמקייט אויף דעם נאָרמאַלען גאַנג פון דער הנהגה אין בית־המקדש. אום דאָס קרבנות־דיענסט זאָל זיך מעהר נישט איבעררייסען, האָט מען געמוזט פערזאָרגען די כהנים או לויים מיט אַ זיכערער מאַטעריעלער שטיצע. די ערד־בעזיצער האָבען זיך געוועהנליך פערפליכטעט אָבצוגעבען פינקטליך תרומה פאַר די ערשטע און מעשר פאַר די צווייטע; דאָס האָט אָבער נחמיה'ן נאָך נישט געקאָנט צופריעדען שטעלען. מען האָט געדאַרפט אַ שטענדיגע השגחה דערויף. לויט זיין אָרדנונג פלעגען די לויים אין דער צייט פון שניט דאַרפען אַרומרייזען איבער'ן לאַנד, צונויפקלייבען די תרומות און די מעשרות און בריינגען עס קיין ירושלים. כדי די צוטיילונג נאָכהער זאָל אויסקומען עהרליך און קיינער זאָל נישט זיין בעטריגט און גענאַרט, האָט נחמיה געלאָזט בויען גרויסע שפייכלערס פאַר די צונויפגעזאַמעלטע תבואות און פרוכטען. פון די דאָזיגע שפייכלערס האָט געמוזט יעדען כהן און יעדען לוי אַרויסגעגעבען ווערען זיין חלק; דערויף האָבען געמוזט אויפזעהן בעזונדערע בעאַמטע.

ווי ס'איז שוין דערמאָהנט געווען, האָט זיך נחמיה געזאָרגט פאַר דעם, אַז די ליידיגע ירושלים זאָל בעפעלקערט ווערען; צוזאַמען דערמיט אָבער האָט ער געזען צו פערזאָרגען דער בעפעלקערונג מיט וואָהנונגען. די אָרימע, וועלכע האָבען נישט געהאַט קיין אייגענע מיטלען צו בויען זיך הייזער, האָט נחמיה פון זיין אייגענעם פערמעגען דערויף געלד געגעבען; און בכלל האָט ער אָהן אויפהער זיך געזאָרגט פאַר אַלע נויטבעדערפטיגע. אויף אַזאַ אופן האָט ער אויסגעבויעט כמעט אַ נייע שטאָדט, וואָס איהר פפליכט און בעשטימונג איז בעשטאַנען אין דעם, אַז זי זאָל שטרענג אָבהיטען די געבאָטען פון געזעצליכקייט. צוועלף יאָהר האָט ער פערוואַלטעט מיט יהודה, אַלס פערטרעטער פון דער פרסישער הערשאַפט (432—44). דאַן איז געקומען דער טערמין, ווען ער האָט זיך געמוזט אומקעהרען צום הויף פון מלך אַרתחשסתא. ער האָט זיך פעראַבשיידעט מיט זיין פאָטערלאַנד אין טיעפער האָפנונג, אַז דער בנין, וואָס ער האָט אויפגעשטעלט, וועט לאַנג בלייבען אונבעריהרט פון אויסענווייניג און ביי זיין פעסטער אָרדנונג — אינווייניג.

די אַרבייט פון דעם שטערבליכען מענשען איז אָבער קיינמאָל ניעט

בעוואָרענט. נחמיה האָט קוים נאָר בעוויזען אָבצופאָהרען און אין יהודה האָט זיך שוין בעוויזען אַ פערדאָרבענע שטרעמונג, וואָס אָן איהר שפּיץ איז געשטאַנען דער כהן גדול אלישיב. אין ווידערשפּרוך צו דעם בעשלום פון דער גרויסער פערזאַמלונג, האָבען איינינע פון דאָסגיי געשלאָסען אהדות מיט די שומרונ׳ער און מיט די געבוירענע פון געמישטע התונות. צו פערזיכערן דעם בונד מיט זיי האָט איינער פון כהן־גדולי׳ם פאַמיליע, מיט׳ן נאָמען מנשה, פערשדכ׳ענט זיך מיט סנבלט׳ס טאָכטער. דעם ביישפּיעל פון כהן־גדולי׳ם הויז האָבען באַלד נאָכגעטהון פיעל אַנדערע, וועלכע זענען אין האַרצען נאָך פריהער נישט געווען צופריעדען מיט דעם שטרענגען בעשלום פון עזרא און נחמיה. טוביה, דער צווייטער פיינד נחמיה׳ס האָט זיך איינגעצוואָנגען בעזעצט אין ירושלים. אין דער פאָדערשטער עזרה פון בית־המקדש איז איהם אָבגעגעבען געוואָרען אַ גרויסע, גערוימע וואָהנונג.

די דאָזיגע פּלוצלינגע איבערקערעניש האָט אַרויסגערופען אין לאַנד אַ גרויסע מהומה; היינט איז אָפען ערלויבט געווען דאָס, וואָס נעכטען איז אַזוי שטרענג פערוועהרט געוואָרען. דאָס פאָלק איז אָבער געווען אַזוי אויפגערעגט געגען כהן גדול און זיינע אָנהענגער, אַז עס האָט איהם אַרויסגעוויזען אַ עפענטליכע שנאה. די ערדבעזיצער האָבען אויפגעהערט צו ברענגען תרומות און מעשרות. אויף אַזאַ אופן האָבען אויך געליטען אונשולדיגע. די לוים האָבען פערלוירען זייער הונה און ליידענדיג גרויס דדקות, האָבען זיי געמוזט פערלאָזען דעם בית־המקדש, ווי אויך די הויפּטשטאָדט. ס׳האָבען אויך אויסגעפעהלט נדבות אויף קרבנות, און גאָט׳ס מזבח איז פערגעסען געוואָרען, און גאָט׳ס הויז איז ליידיג געוואָרען. פיעל ערגער דערפון איז נאָך געווען די שפּאַלטונג, וואָס די אויבען דערמאָהנטע איבערקערעניש האָט געשאַפען אין דער יודישער געזעלשאַפט. אין יעדען הויז זענען אַריינגעדרונגען קריגערייען און מחלוקת. די עלטערען און די קינדער האָבען זיך צוטיילט אין זייערע אַנשויאונגען און זייערע בעציהונגען צו די געשעהענישען אין לאַנד. טיעף פרומע, וועלכע האָבען זייערע איבערצייגונגען איינגעהיט אונבעריהרטערהייד, האָבען זיך פעראייניגט צווישען אַנאַנדער און האָבען געזוכט מיטלען, ווי צו בעזייטיגען די טרויעריגע ערשיינונגען. זייערע בליקען האָבען זיך געווענדעט צו נחמיה׳ן, וועלכער האָט זיך איינגעפונען ביים הויף פון אַרתחשסתא. וואָלט ער פון דאָסגיי געקומען אין ירושלים, וואָלט ער זיכער מיט אַמאָל אַן ענדע געמאַכט צו דעם אונערטרעגליכען אונרעכט און פון דאָסגיי אַריינגעבראַכט פריעדען

און אײניגקײט אין דער הויפּשטאָדט, און פון דאָסניי אויסגעהײלט די געמײנדע!

די גאָטספאָרזיכטיגע האָבען לאַנג נישט געברויכט צו וואַרטען אויף זייער גייסטיגען גואל. נחמיה, זיצענדיג אין קעניגליכען הויף, ווייט פון זיינע ברידער, האָט נישט אויפגעהערט צו טראַכטען וועגען זיין פאָטער-לאַנד. זיין גוף איז געווען אין פרס, אָבער זיין נשמה האָט געשוועבט אין ירושלים. און ווי נאָר ער האָט זיך דערוואוסט, וועגען דעם, וואָס אין דער הייליגער שטאָדט קומט פאָר, האָט ער באַלד פון דאָסניי געבעטען ערלויבניש ביי זיין הערשער זיך אומצוקעהרען אין יהודה. דער מלך פון פרס האָט נישט אָבגעזאָגט זיין ליעבלינג אין זיין ביטע און ווי נאָר ער איז אָנגעקומען אין ירושלים (צווישען 430—425), האָט ער גלייך אָנגעהויבען אַרבייטען. זיינע אָנהייגער האָבען איהם פערגליכען צו אַ שמעלץ-פייער, צו אַ ריינ-גונגס-פייער, און ער האָט ווירקליך אָבגערייניגט די געמיינדע פון די גע-פעהרליכטע עלעמענטען. די ערשטע זאַך האָט ער אַרויסגעטריבען טוביה'ן דעם עמוני'ער פון זיין פלאַץ, וואָס ער האָט פערנומען אין דעם הויף פון בית-המקדש, און זיין בעשיצער און מחותן, דעם כהן גדול אלישיב, האָט ער דערוויטערט פון זיין גייסטליכען פאָסטען. נאָכדעם האָט ער צוזאַמענ-גערופען די פאָלקס-מנהיגים און זיי שטאַרקע פאָרווירפע געמאַכט דערפאַר, וואָס צוליעב זייער נאַכלעסיגקייט האָבען די לויים געמוזט דעם בית-המקדש פערלאָזען, ווייל זיי האָבען נישט געזאָרגט וועגען דער פּינקטליכקייט פון דאָס מעשר-אויסמאָהנען. איין אויפרוף פון נחמיה'ן איז געווען גענוג, אום די ערדבעזיצער זאָלען מקים זיין זייער הוב פאַר די לויים און די לעצטע האָבען זיך אומגעקעהרט אין ירושלים. נאָר פאַר דער וויכטיגסטער אויפגאַבע האָט נחמיה גערעכענט דאָס פונאַנדערשיידען די שדוכים מיט די קינדער פון די פרעמדע פעלקער.

דאָס האָט איהם געבראַכט צו אַ צוזאַמענשטויס מיט די מיוחסים פון לאַנד. מנשה, דער פערוואַנדטער פונ'ם כהן-גדול האָט פאַר קיין פאַל נישט געוואָלט זיך צושיידען מיט זיין פרוי ניקסה, די טאָכטער פון סנבלט. נחמיה איז געווען אַזוי פּיעל פעסט ביי זיך, אַז ער האָט זיך בעשלאָסען איהם אַרויסצוטרייבען פון לאַנד. עס זענען פון יהודה דערוויטערט געוואָ-רען אויך אַנדערע כהנים און לוים, וועלכע האָבען נישט געקאָנט זיך איינ-לעבען מיט די שטרענגע סדרים, וואָס נחמיה האָט פון דאָסניי איינגעפיהרט אין יהודה. ווען די אָרדנונג אין דער הויפּשטאָדט איז געוואָרען צוריקגעשטעלט

אין דעם גייסט פון דער תורה, האט זיך נחמיה אָפּגעגעבן אין דער פּראָווינץ, אום אויך דאָרטען אויסצוואָרצלען דאָס שלעכטס. אין די ערטער, וואו די יודען האָבען געלעבט אין נאָהענטער שכנות מיט די פרעמדע שבטים, מיט די אַשדוד׳ער, מיט די עמון׳ער, מואב׳ער און שומרון׳ער, האָבען די געמישטע שדוכים געבראַכט צו אַזאַ רעזולטאַט, אַז זייערע געבוירענע קינדער האָבען טיילווייז גערעדט אויף דער שפּראַך פון זייערע פרעמדע מוטער׳ס און די הייליגע שפּראַך פון זייער פאָלק איז זיי געווען גאַנץ פרעמד. די דאָזיגע ווייטקייט פון דאָס אייגענע, נאַציאָנאַלע, האָט נאָכמעהר אויפגערעגט נחמיה׳ן און ערוועקט אין איהם זיין גאַנצע ענערגיע. ער האָט שטרענג פאַרגעוואָרפען די עלטערען, זיי געשאָלטען און געשטראָפט, אוז אַ דאַנק זיין ענערגישער טהעטיגקייט איז איהם געלונגען דיין ציעל צו דערגרייכען.

אַרומרייזענדיג איבער דער פּראָווינץ האָט נחמיה בעמערקט, אַז שבת חערט זעהר נאַכלעסיג אָבגעהיט. די דאָרפס-לייט פלעגען אום שבת דריקען די ווייַנטרויבען אין קעלטער, אָנלאָדעווען זייערע אייזלען מיט פערשידענע פּראָדוקטען און פיהרען עס אין שטאָדט. ווען די פויערען האָבען זיך פערזאַמעלט אויפ׳ן מאַרק, האָט נחמיה פאַר זיי אַ רעדע געהאַלטען און זיי ערקלערט, אַז זיי זינדיגען פאַר גאָט מיט אַזעלכע מעשים. זיי האָבען נעפאָלגט. מיט מעהר ענערגיע איז ער אַרויסגעטראָטען ביי אַ צווייטען צופאַל. די פיניצער סוחרים פון צור האָבען זיך געהאַט אַ מנהג, צו ברייגגען צו פיהרען אום שבת פיש און אַנדערע סחורות אין פערקויפען זיי אין ירושלים. נחמיה האָט געלאָזען פערשליסען די טויערען פון שטאָדט און זיי נישט עפענען דעם גאַנצען שבת׳דיגען טאָג אַזוי, אַז זיי האָבען אין שטאָדט נישט געקאָנט אַריינטרעטען. ער האָט געבראַכט דערצו, אַז דער שבת איז אָבגעהיט געוואָרען אין לאַנד מיט דער העכסטער שטרענגקייט. די ווייטערדיגע טהעטיגקייט פון נחמיה האָט זיך איבערהויפּט אויסגעדריקט אין דעם: אַליין מעהר צו פערפעסטיגען די וואַנט צווישען דעם יודישען פאָלק און די פרעמדע פעלקער, אום עס זאָל שוין קיינמאָל נישט מעגליך זיין איהם דורכצוברעכען. אַליין, וואָס נחמיה האָט אויפגעטהון, האָט ער פערשריבען אין אַ בעזונדערען ספר, וואָס טראָגט זיין נאָמען (נחמיה). בעטראַכטענדיג אַליין די פערשידענע שטרענגע מיטלען, וואָס ער האָט אָנגענומען ביים דורכפיהרען זיינע נייע אָרדנונגען אין לאַנד, ערקלעהרט ער עס שטענדיג דערמיט, וואָס דאָס איז געווען צו יענער צייט אונבעדינגט נויטיג, כדי צו ראַטעווען דאָס פאָלק און דאָס לאַנד פון אויסמישונג מיט די אַרומיגע

שבטים. יעדעס מאל בּעט ער צו: „זאל דאס מיר מיין גאט צו גוטען געדענקען, וואס איך האב געטהון פאר מיין פאלק!". דער נאמען פון נחמיה איז אויף אייביג געבליבען פערהייליגט ביי דעם יודישען פאלק. אידם און עזרא'ן, די שעפער פון די העכסטע, גייסטיגע שטרעמונגען, שרייבט דאס פאלק צו אסך גוטע איינפיהרונגען אין דעם יודישען נאציאנאלען לעבען, וואס זייערע קוועלען זענען געבליבען ניט באוואוסט.

דריוש, דער מלך פון די פערסער, און זיינע דינער.

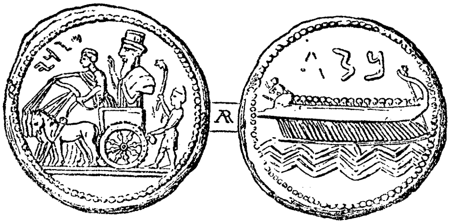

זילבערנע מטבעות פון די צייטן פון דריוש

דריטעס קאַפּיטעל

דער סופרים-פּעריאָד

(420 ביז 332 פאַר כריסטוס-געבורט)

די פיינדשאַפט, וואָס קוועלט אַרויס פון ליעבע, איז שטאַרקער און ליידענשאַפטליכער פון דעם צאָרן, וואָס שפּראָצט אַרויס פון דער אונפערשטענדליכער פערהאַסונג, פון קנאה אָדער פון איינפאַכער נקמה. סנבלט מיט די איבעריגע ושומרונים און זייערע חברים האָבען מיט זייערע אַלע קרעפטען זיך געמיהט צו דערשלאָגען דערצו, אַז זיי זאָלען ווערען אָנגענומען אין דער יודישער געמיינדע, בלויז אויס ליעבע צו דעם גאָט, וועלכער איז הייליג געווען אין ירושלים און צו וועלכען זיי האָבען זיך שוין געהאַט צוגעוועהנט מיט'ן גאַנצען האַרצען. די ליידענשאַפטליכקייט פון סנבלטס פיינדשאַפט צו נחמיה'ן האָט זיך איינגענטליך גענומען פון ליעבע; ער האָט געוואָלט איבער געוואַלד זיך צוזאַמענגיסען מיט זיינע פיינד. ווערענדיג אָבער אַזוי פיעל מאָל אָבגעשטויסען, האָט די דאָזיגע ליידענשאַפטליכע ליעבע זיך פערוואַנדעלט אין אַ פייערדיגער שנאה. סנבלט האָט געמיינט, אַז אַ דאַנק זיין מתחתן-זיין-זיך מיט דעם כהן גדול, האָט ער שוין דערגרייכט זיין ציעל. נאָר גיך איז איהם אויסגעקומען זיך צו ענטטוישען, — ווען זיין איידים מנשה איז ווירקליך פאַר די דאָזיגע זינד אַרויסגעטריבען געוואָרען פון לאַנד. דאָס האָט שוין דערפילט די מאָס. מיט זיין אָנגעבוירענע ערמומיות, האָט ער אויסגעקלערט אַ פּלאַן, ווי אַזוי זיך אונטערצוגראָבען אונטער דער יודישער געמיינדע דורך איהרע אייגענע מיטגליעדער. וואָס וועט זיין ווען ער וועט פאַר דעם דאָזיגען גאָט אויסבויען אַ בית-המקדש, וועלכער וועט קאָנקורירען מיט דעם ירושלים'דיגען, וועט ער דען נישט קאָנען אָבנעהמען ביי איהם די בכורה? האָט ער דאָך, כנבלט הייסט דאָס, בנים פון אהרן'ס קינדער, וועלכע וועלען קאָנען אויספיהרען די עבודה אין

בית־המקדש לויט די געזעצן פון דער תורה. זיין איידים מנשה, וועלכער שטאמט פון יהודה'ן, ווערט בעקומען דעם טיטול כהן־גדול און די איבעריגע ארויסגעטריבענע כהנים פון יהודה. וועלען פול מאכען דעם קאמפלעקס פון בית־המקדש־בעדינטע. אלעם האט, ווי ס'איז צו זעהן, געוואלט זיין זעהר גינסטיג פאר זיין נייעם פלאן. אויף אזא אופן האט געקאנט פערווירקליכט ווערען זיין שטרעבונג צו בעהעפטען זיך מיט דעם גאט פון ישראל און ס'האט געקאנט בעפריידיגט ווערען זיין פערלאנג צו שטעלען זיך אן דער שפיץ פון דער געמיינדע.

סנבלט האט נישט אבגעלעגט זיין אידעע אויף לאנג. אויף דעם שפיץ פון בארג גריזים, נעבען דער שטאדט שכם, אין דער געגענד, וועלכע קאן זיך ווירקליך רעכענען אלס צענטרום פון ארץ־ישראל, האט ער אויסגעבויעט א בית־המקדש, מסתמא, נאך דעם טוידט פון ארתחשסתא (420). דער אויסוואהל פון דעם פלאץ איז אנגעוויזען געווארען דורך די כהנים, די געלעהרטע אין דער תורה, וועלכע זענען ארויסגעטריבען געווארען דורך נחמיה'ן פונ'ם לאנד. פון דעם דאזיגען בארג האט אמאל, לויט דער אנווייזונג פון משה רבנו, יהושע געבענשט די, וואס וועלען היטען נאט'ס געבאט. איבעריגענס, די שומרונים האבען געגעבען דערצו אן אנדער פירוש. זיי האבען גערעכענט און רעכענען ביז היינטיגען טאג דעם דאזיגען בארג גריזים אלס א „בארג פון גליק". זאגאר די דערביייאיגע שטאדט שכם איז ביי זיי אנגערופען געווארען „בענטשונג" (מאבראכטא). סנבלט, אדער די כהנים פון בית־המקדש אויפ'ן בארג גריזים, האבען זיך געמיהט צו דערווייזען, אז די שומרונ'ער שטאמען נישט פון דער אויסגעמישטער בעפעלקערונג, וואס סנהריב האט אמאל אהער געבראכט אנשטאט די פערטריבענע ישראלים, נאר פערקעהרט — זיי שטאמען פון די אמת'ע בני־אפרים, וואס זענען אין לאנד פערבליבען נאך דעם חורבן פון שומרון. יעדענפאלס האבען זיך ווירקליך צווישען זיי געקאנט געפינען אייניגע ישראל־פאמיליעס פון אמאל, וועלכע האבען זיך נאך דער מפלה פון דער צעהן־שבטים'דיגער מלוכה אויפגעהאלטען אין שכם. דאך האט זייער שפראך ארויסגעוויזען זייער צומישטע אבשטאמונג. דאס איז געווען א ווילדער געפילדער, עפעס אן אויסמישונג פון ארמיש, אבעסיניש, כאלדעאיש און אנדערע ווילדע עלעמענטען, וואס ס'איז אונמעגליך געווען צו בעשטימען זייער אבשטאמונג.

דערוויילע איז אבער דאס הויפט־ציעל דערגרייכט געווארען. די שומרונ'ער האבען געהאט א בית־המקדש, ארום וועלכען זיי האבען געקאנט זיך קאנ־

צענטרירן, זיי האָבן געהאַט כהנים פֿון אהרנ׳ס הויזגעזינד, מיט דרײַסטקײַט האָבן זיי זייער באַרג גריזים אַנטקעגן געשטעלט דעם הייליגען באַרג מוריה, זיי האָבן דערוויזן אויף דעם גרונד פֿון דער תורה, אַז גאָט אַליין האָט אויסדערוועהלט דעם דאָזיגען באַרג, אַלס דעם איינציגען אָרט פֿאַר קרבנות־ברײַנגען, און זיי האָבן מיט שטאָלץ זיך אָנגערופֿען ישׂראלים. סנבלט און זײַנע אָנהײַנגער האָבן געשטרעבט דערצו, צו צוציהען צו זיך וואָס מעהר ווירקליכע יודען. יענע יודען, וועלכע פֿלעגן זיך באַזעצן צווישען זיי, פֿלעגן זיי, די שומרונ׳ער, אָבגעבן פּאַרטיגע הייזער און פֿעלדער און געשטיצט זיי מאַטעריעל. די יודען, וואָס זענען עפּעס אַ פֿערברעכען בעגאַנגען אין יהודה און האָבן מורא געהאַט פֿאַר אַ שטראָף, פֿלעגן דעריבער לויפֿען צו די שומרונ׳ער, וואו זיי פֿלעגן אָנגענומען ווערן אַלס טײַערע געסט. פֿון אַזעלכע עלעמענטען האָט זיך אויסגעבילדעט די נײַע האַלב־יודישע געזעלשאַפֿט, אָדער סעקטע שומרונ׳ער אין דער געגענד פֿון שומרון, וואו אַלס צענטרום האָט געדיענט אָדער די שטאָדט, וואָס האָט דער געגענד איהר נאָמען געשאָנקען, אָדער די שטאָדט שכם. די אָנהײַנגער פֿון דער דאָזיגער סעקטע האָבן געבילדעט אַ רוהיגע, נאָר שטאַרקע געמיינדע, וואָס האָט זיך מיט הילע וואונדער דערהאַלטען ביז היינטיגען טאָג, נישט קוקענדיג אויף איהר קלײנקײַט און אויף דער אונבעדײַטענדער צאָהל פֿון איהרע מיטגלידער. דער קיום פֿון דער דאָזיגער סעקטע איז אייגענטליך דער נצחון פֿון דעם יודישען גלויבען און דער העכסטער באַווײַז פֿון זײַן גרויסקײַט און לעבענספֿעהיגקײַט, וואָרום אָט האָט אַזאַ מישמאַש פֿון פֿערשיעדענע שבטים, ווי די שומרונים, געקאָנט זיך פֿעראייניגען דורך דער דאָזיגער רעליגיע, אויסקלויבען איהר פֿאַר זייער וועג־פֿיהרערין און, נישט קוקענדיג אויף אַלע צרות און אונגליקען, וואָס זיי האָבן געמוזט דעריבער אויסשטעהן, זיך קיינמאָל מיט איהר נישט געשיידעט. די שומרונ׳ער, פּונקט אַזוי ווי די יודען, האָבן זיך שטענדיג געהאַלטען און האַלטען זיך נאָך ביז היינטיגען טאָג בײַ דער תורה, וואָס די אַרויסגעטריבענע כהנים פֿון יהודה האָבן מיט זיך צו זיי געבראַכט, און איהרע געבאָטען שטעלען פֿאַר מיט זיך די פֿאָרמען פֿון זייער רעליגיעזען און געזעלשאַפֿטליכען לעבען. טראָץ אָבער די דאָזיגע אַלגעמיינע גרונדשטריכען, האָט דאָס יודישע פֿאָלק גאָרנישט פֿערדיענט פֿון דעם דאָזיגען צוקומעניש, וואָס האָט כלומרשט געטיילט זיך מיט איהם זײַן אמונה. די דאָזיגע ערשטע יודישע סעקטע האָט געבראַכט יודען נישט ווייניגער לײַדען, וויפֿיעל די איבעריגע סעקטעס, וואָס האָבן פֿון איהר אין די שפּעטערדיגע דורות אַרויסגעשפּראָצט. די

שומרונ׳ער האָבן נישט נאָר זיך פֿערהאַלטן מיט אַ שטאַרקער שנאה צו דעם יודישן פֿאָלק, נאָר זיי האָבן זאָגאַר געפּרובט פֿיעל מאָל זיך אונטערגעגראָבן אונטער איהם. עס האָט זיך זיי געוואָלט אַליין בלייבן אַלס די אָבשטאַמונג פֿון ישראל, זיי האָבן געלייקענט אין דער הייליגקייט פֿון ירושלים און איהר בית־המקדש און זיי פֿלעגן אַרויסשטעלן דאָס, וואָס איז געשאַפֿן געוואָרען דורכ׳ן יודישן פֿאָלק, אַלס אַ פֿאַלשע נאָכאַהמונג פֿון דעם ווירקליכן אַלטען ישראל׳טהום. און נישט קוקענדיג אויף דעם, האָט זיי פֿלעגן שטענדיג זיך צוקוקען צו דעם, וואָס עס קומט פֿאָר ביי זייערע שונאים, אום איינצומישן ביי זיך אַלץ, וואָס דאָרטען ווערט איינגעפֿיהרט, וואָלטען זיי דאָך מיט פֿערגניגען פֿערניכטעט זייער אייגענעם אידעאַל, ווען דאָס וואָלט נאָר געווען אין זייער רשות. פֿון דער יודישער זייט איז די פֿיינדשאַפֿט צו זיי אויך געווען נישט קלענער. די יודען פֿלעגן די שומרונ׳ער אָנרופֿן „די פֿערשאָלטענע כותים״. די שנאה צווישען ירושלים און שומרון האָט ווידער אויפֿגעלעבט, אַזוי ווי אין די צייטען פֿון דער אפרים־מלוכה. זי האָט שוין מעהר נישט געטראָגען קיין פּאָליטישען האַראַקטער; איהר אינהאַלט איז געווען געגרינדעט אויף אַנ׳אינערליכען, רעליגיעזען באָדען, און דעריבער איז זי געווען פֿיעל ליידענשאַפֿטליכער.

די ענטשטעהונג פֿון דער שומרונ׳ישער סעקטע האָט געהאַט זעהר אַ גרויסע ווירקונג אויף דער גייסטיגער ענטוויקלונג פֿון דעם יודישען פֿאָלק. איינגעפּענגדיג זיך אין אַ נאָהענטע שכנות און צוזאַמענשטויסענדיג זיך שטענדיג מיט דער דאָזיגער סעקטע, אויסהערענדיג שטענדיג מיינונגען, וועלכע זענען פֿאַר זיי געווען העכסט שעדליך, האָבען די ישראלים אַלץ שטאַרקער זיך פֿערבונדען מיט אַנאַנדער. די שומרונ׳ער האָבען מיטגעווירקט צו פֿערטיעפֿען ביי די יודען זייער זעלבסטבעוואוסטזיין, וועלכען זיי האָבען געשעפּט הויפּטזעכליך פֿון דער הייליגער תורה. די תורה איז געוואָרען ביי זיי נישט נאָר דער באַזיס פֿון דער רעליגיאָן, נאָר דער פֿונדאַמענט פֿון זייער נאַציאָנאַלען וועזען. אַזוי ווי עס איז אין די צייטען פֿון נביאים גרוים געווען ביים פֿאָלק די גלייכגילטיגקייט צו דעם דאָזיגען „ספר המצות והחקים״; אַזוי איז אין דער עפּאָכע נאָך עזרא און נחמיה גרוים געוואָרען די פֿערעהרונג זיינע. דאָס פֿאָלק האָט אויף דער תורה גענומען קוקען, ווי אויף אַ קוועלע פֿון אונענדליכער געטליכער הכמה. די יודישע פּאָעזיע צו יענער צייט האָט איהר ערהויבען און בעזונגען מיט הימעלשע לויב־ליעדער און געטליכער התפעלות. זעלבסטפֿערשטענדליך, אַז די תורה האָט דערום געמוזט ווערען דער יסוד פֿון געזעצליכקייט אין דער קליינער מלוכה פֿון יהודה,

בײַ יעדען אומשטאַנד פּלעגט געפֿאָרשט װערען אין דעם „בוך פֿון גאָט“, אויב ס'איז בעגאַנגען געװאָרען עפ"י דין. צו יענער צײַט איז אינגאַנצען פֿערשװאונדען געװאָרען אין דעם יודישען לאַנד דער מנהג פֿון קנעכטשאַפֿט. אַז אַ יוד האָט געװאָלט זיך פֿערקויפֿען פֿאַר אַ קנעכט האָט ער נישט געהאַט, װער ס'זאָל איהם קויפֿען. דאָס יודישע פֿאָלק איז דורכגעדרונגען געװאָרען מיט דעם בעװאוסטזײַן פֿון זײַן הײליגקײַט און העכסטער געטליכער בעשטימונג. יעדער יוד איז אַ קנעכט פֿון גאָט („כי לי בני ישראל עבדים“), און קאָן נישט דינען אַלס קנעכט פֿון אַ „בשר ודם“. דער הויפּט־פּרינציפּ פֿון דעם דערמאָהנטען מנהג, לויט װעלכען מ'האָט געקאָנט אַ מענשען פֿערזעצען אָדער פֿערקויפֿען, דער פּרינציפּ, װאָס האָט דאַן עקזיסטירט בײַ אַלע פֿעלקער, איז אין יהודה אינגאַנצען אויסגעמעקט געװאָרען דורכדעם, װאָס יעדער חוב האָט געמוזט בטל װערען אין'ם יאָהר פֿון שמיטה. די פּערזאָן פֿון יעדען מענשען איז דורכדעם ערהויבען געװאָרען, געהײליגט געװאָרען, איהר פֿרײַהײַט און זעלבסטשטענדיגקײַט איז אונבעדינגט בעשטעטיגט געװאָרען. די דאָזיגע בעציהונג צו יעדען יודען בכלל האָט ממילא געמוזט װעקען אין הארצען רחמנות צו יעדען אונגליקליכען מיטגליעד פֿון פֿאָלק. געבען נדבות איז פֿערערכענט געװאָרען אַלס איינע פֿון די גרעסטע מצות. אין יעדער שטאָדט זענען געװען אויסגעקליבען בעזונדערע ממונים, אָנצופֿיהרען מיט די געזעלשאַפֿטליכע צדקה־ענינים. די פֿריהערדיגע געװאַלדען פֿון די נביאים װעגען דער אכזריות, װאָס האָט געהערשט אין לאַנד אין דער בעציהונג צו די אָרימע און הילפֿסלאָזע, האָבען איצט אין יהודה מעהר קיין אָרט נישט געהאַט.

די אויספֿיהרונג פֿון געריכט איז אין יהודה געװען די פֿאָלקאָמסטע; די פֿערשידענע מיספֿערשטענדנישען צװישען אַנאַנדער פּלעגען געלעזט װערען מיט אַזאַ רײַנהערציגער עהרליכקײַט, אַז די אינסטיטוציע האָט דאַן געקאָנט דינען אַלס מוסטער פֿאַר אַלע פֿעלקער פֿון דער װעלט. פֿאָלשטענדיגע גלײַכהײַט פֿאַר'ן געזעץ איז פֿאַר יעדען געװען אַזוי קלאָהר, אַז דאָס איז גאָר געװען איבעריג אונטערצושטרײַכען. צװײ מאָל אין װאָך פּלעגען פֿאָרקומען געריכטס־זיצונגען אין אַלע שטעדט און שטעדטלעך: אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג. צוליעב די ספקות, װאָס האָבען געקאָנט אָפֿטמאָל אַרויסװאַקסען אין פֿערשידענע פֿראַגען, װעלכע װערען נישט דירעקט בעצײַכענט אין דעם ספר־החוקים, האָט געדאַרפֿט געגרינדעט װערען אַ העכסטער צענטראַל־געריכט, װאָס זאָל אין אַזעלכע צװײפֿעלהאַפֿטע צופֿאַלען בעשטימען דעם דין לויט דעם אַלגעמײנעם גײַסט

פֿון דער תורה. די לײַט, װעלכע זענען געשטאַנען אָן דער שפּיץ פֿון דער געמײנדע נאָך עזרא און נחמיה האָבען דעם דאָזיגען „העכסטען געריכט" געשאַפֿען; ער איז בעשטאַנען פֿון אַ מאַן זיבעציג, װעלכע זענען געװען די „עלטסטע" אין זײערע משפּחות און געאַכטעט אינ'ם גאַנצען לאַנד. די דאָזיגע אײנגענאַרטיגע אינסטיטוציע, װעלכע האָט עקזיסטירט אין יהודה ביז דעם צװײטען חורבן און װעלכע איז שטענדיג געשטאַנען אויף דער װאַך, אָבצוהיטען די געזעצליכקײַט, האָט זיך אײגענטליך אויסגעבילדעט פֿון די שטענדיגע פֿאָלקס־פֿערזאַמלונגען, װאָס נחמיה האָט אײַנגעריכטעט; זי האָט בעשלאָסען אַלע װיכטיגע רעליגיעזע, געריכטליכע און זיטליכע פֿראַגען. די פּרס'ער האָבען זיך, װי ס'שײַנט, צום „העכסטען געריכט" פֿערהאַלטען מיט עהרע און סימפּאַטיע און האָבען איהם פֿאָרגעשטעלט דאָס רעכט, צו פֿערװאַלטען מיט דער געמײנדע, דערום האָט ער געהאַט אויך אַ געװיסע פּאָליטישע בעדײַטונג. דאָס דאָזיגע געריכט („סנהדרי־גדולה" אָדער „בית־דין") איז געשטאַנען אונטער דער אויפֿזיכט פֿון אַ פֿאָרזיצענדען מיט דעם טיטול „אב־בית־דין" און „ראש־הסנהדרין"; די איבעריגע מיטגלידער זענען צװישען פֿאָלק אָנגערופֿען געװאָרען „סופֿרים" — ד"ה געלעהרטע. דער סנהדרין האָט גלײַך מיט זײַן ענטשטעהונג אָנגעהויבען צו װירקען אינ'ם גײַסט פֿון עזרא און נחמיה: אַרײַנצובריינגען אין יודישען לעבען און אין די יודישע געװאָהנהײַטען גערעכטיגקײַט און יודישקײַט. ער האָט אַרויסגערופֿען אַ װירקליכע איבערקערעניש אין לאַנד; און אַלע ענדערונגען, װאָס מען האָט נאָכהער, אין אַ יאָהר צװײ הונדערט אַרום, געקאָנט בעגעגענען אין דער יודישער געמײנדע, זענען געשאַפֿען געװאָרען בלויז נאָר מיט זײַן הילף. די נײַע אײנריכטונגען, װעלכע די מסורה איז מיחס צו עזרא'ן, זענען אײגענטליך אויך זײַן שאַפֿונג. ער האָט אַװעקגעלעגט דעם גרונד פֿאַר דעם בנין, װעלכער עקזיסטירט שוין בײַ יודען טויזענדער יאָהרען. פֿריהער פֿון אַלץ האָט ער אײַנגעפֿיהרט רעגעלמעסיגע פּעריאָדישע פֿאָרלעזונגען פֿון דער תורה פֿאַרן פֿאָלק. יעדען שבת און יעדען יום־טוב האָט געמוזט געלעזען װערען אַ געװיסער טײל פֿון דער תורה פֿאַר דער פֿערזאַמעלטער געמײנדע. נאָכהער זענען אויך אין די װאָכעדיגע טעג אײַנגעפֿיהרט געװאָרען אַזעלכע פֿאָרלעזונגען אום מאָנטאָג און דאָנערשטאָג, װען די דאָרפֿס־לײַט פֿערזאַמלען זיך אין שטאָדט צוליעב די געריכטס־זיצונגען. דאָס האָט געזאָלט אַלץ טיעפֿער צוזאַמענבינדען דאָס פֿאָלק מיט דער תורה. דער טעקסט פֿון דעם געטליכען בוך איז אָבער געװען ניט פֿאַר אַלעמען לײַכט צום לעזען. ביז יענער צײַט פֿלעגען די הײליגע ספֿרים געשריבען װערען מיט דעם פֿיניציאַנישען שריפֿט.

וועלכער איז צוליעב זיין שווערינקייט בעקאַנט געווען נאָר פֿאַר די געלערנטע. פֿאַר די יודען, וועלכע האָבען געוואָהנט אין פּרס, איז נאָך דער דאָזיגער שריפֿט פֿיעל שווערער און אונפֿערשטענדליכער געווען און דערום איז די תּורה געווען פֿאַר זיי נאָך מעהר פֿרעמד, נאָך מעהר נישט צוגענגליך.

אויף אַזאַ אַרט האָט זיך אויסגעבילדעט אַ נייע בעדערפֿעניש, צו פֿערבייטען די אַלטע (פֿיניציאַנישע בוכשטאַבען מיט נייע, וועלכע זענען שוין דאַן געבּרויכט געוואָרען ביי די פֿעלקער, וואָס האָבען געוואָהנט אַרום די טייכען חדקל און פּרת. דער דאָזיגער נייער קאַנטיגער שריפֿט (רבוע), וואָס איז שוין פֿון לאַנג אַריין אין׳ם אַלטעגליכען געבּרויך ביי די פּאַלעסטינישע און איבּערהויפּט ביי די פּערסישע יודען, איז איינגעפֿיהרט געוואָרען פֿאַר דער תּורה און פֿאַר די „נביאים", ווי אויך פֿאַר די איבּעריגע הייליגע ספרים און האָט בעקומען דעם נאָמען אשור-שריפֿט (כתב-אשורי), ווייל ער איז צוערשט ערפֿונדען געוואָרען אין די אשורישע פּראָווינצען. די שומרונ׳ער, אין געגענטייל, אויס שנאה צו יודען, האָבען איינגעהיט בלויז פֿאַר דער תּורה און די איבּעריגע הייליגע ספרים דעם אַלטען פֿערפֿלאָנטערטען פֿיניציער-כתב, הגם אין אַלטעגליכען לעבּען האָבען זיי אויך שוין לאַנג זיך נישט בענוצט מיט איהם. זיי פֿלעגען מאַכען יודען פֿאָרווירפֿע, אַז זיי בעגעהן אַ פֿערברעך דערמיט, וואָס זיי האָבען געבּיטען דעם כתב פֿון משה און די נביאים, און נאָך ביז היינטיגען טאָג זענען ביי די שומרונ׳ער די ספרי-תּורה געשריבּען מיט דעם אַלטען כתב, וועלכער איז פֿרעמד זאָגאָר זייערע איינענע גייסטליכע.

ווען מ׳איז איינגעפֿיהרט געוואָרען דער נייער שריפֿט און די תּורה איז געוואָרען ווירקליך אַ פֿאָלקס-בּוך, וואָס יעדער האָט איהם געקאָנט לייכט לעזען און פֿערשטעהן, האָבען די סופרים איינגעאָרדענט אַ נייעם אַנשטאַלט: שולען פֿאַר דער יוגענד. דאָרטען האָט מען די יונגע יודישע קינדער געלערנט די יסודות פֿון רעליגיאָן, פֿון געזעצליכקייט און איינגעפֿלאַנצט אין זיי אַ בעזונדער ליעבשאַפֿט צו דעם אַלעמען. די גייסטיגע פֿיהרערס פֿון פֿאָלק אָדער, ווי זיי זענען אָנגערופֿען געוואָרען: די „אנשי כנסת-הגדולה", האָבען געפֿאָדערט פֿון די קומענדיגע דורות זיי זאָלען שאַפֿען, „וואָס מעהר געלערנטע יונגע לייט" (העמידו תלמידים הרבה"); פֿערשטעהט זיך, אַז זיי אַליין האָבען זיך געמיהט דורכצופֿיהרען אין לעבּען דאָס, וואָס ס׳האָט געהאַט אין זייערע אויגען אַזאַ גרויסע נאַציאָנאַלע בעדייטונג. אַזאַ שול פֿאַר דער יוגענד איז געגרינדעט געוואָרען אין ירושלים. די לעהרער זענען געווען די זעלבּיגע „סופרים" אָדער „חכמים"; די שילער האָבען זיך אָנגערופֿען „תלמידי-

רעמבראַנדט — אחשורוש און המן אויף דער סעודה ביי אסתר'ן

הכמים". די טהעטיגקייט פון די דאזיגע הכמים איז געווען א דאפעלע. פון איין זייט האבען זיי זיך פערנומען דערמיט, וואס זיי האבען ערקלערט און אויסגעטייטשט די תורה; פון צווייטען זייט האבען זיי זיך געמיהט איינצופיהרען אין לעבען די פארשריפטען פון דאזיגען הייליגען כתב, דורך דער ווירקונג אויף די תלמידים. זייערע ערקלערונגען צו דער תורה האבען בעקומען דעם נאמען „מדרש". דאס איז געשאפען געווארען נישט לויט דעם פרייען ווילען נאר לויט געוויסע רעגעלען, וועלכע פיעל פון זיי האבען געהאט בקבלה פון די פריהערדיגע דורות ביז די זקנים, יהושע און משה. די שולען און די „סנהדריה גדולה" האבען געארבייט צוזאמען אין איין און דערזעלבער ריכטונג און האבען ערגענצט איינע די צווייטע.

די העכסטע גייסטיגע איינריכטונג, די „סנהדריה גדולה" האט זיך בעגנוגענט מיט די קאמענטאריעם (פירושים) צו דער תורה, און מיט דעם, וואס זי האט איהרע געזעצען דורכגעפיהרט אין לעבען; זי האט אויך ארויסגעגעבען זעלבסטשטענדיגע דינים, צו רעגולירען און פערפעסטיגען די רעליגיעז־מאראלישע טהעטיגקייט ביים פאלק. אן׳אלטער שפריכווארט פון יענער צייט זאגט אן לדורות: „מאכט אן׳אבצאמונג פאר דער תורה" („עשו סיג לתורה"). אין די דאזיגע ווערטער דריקט זיך אויס דער האראקטער פון דער ריכטונג, ביי וועלכער ס׳האט זיך געהאלטען די דעמאלסטיגע געזעצגעבונג: עס מוזען פערוועהרט ווערען געוויסע ערלויבטע זאכען, וועלכע גרענעצען זיך זעהר נאהענט מיט אונערלויבטע און קאנען אלזא ווערען פערביטען איינע מיט די צווייטע. די דאזיגע שטרעבונג צו פערהיטען פאראויס פון אן׳עבירה, די דאזיגע אבצאמונג, האט אין יענער צייט געהאט א געוויסען גרונד. די פאלקסמאסען, וועלכע זענען געווען אונענטוויקעלט, האבען געדארפט אויף אזא אופן זיך צו געוואהנען, צו פאלגען די געזעצען און צו ערפילען זייערע פליכטען. א דאנק דער דאזיגער אויפגאבע, אבצוהאלטען דאס פאלק פון א זינד, זענען געשאפען געווארען א גאנצע רייהע דינים, וועלכע געהערען צו דעם דור פון די „סופרים" („דברי סופרים"). די קאטעגאריען פון קרובה׳שאפט, צ. ב. ש., מיט וועלכע עס איז לויט דעם דין פון דער תורה (מדין תורה) פערוועהרט געווארען צו הייראטען, איז פיעל פערברייטערט געווארען מדיני סופרים (עריות). מיט א בעזונדער זארגזאמקייט זענען פערהיט געווארען די עבירות געגען אונשולד. א מאנספערשוין האט זיך נישט געטארט געפינען איינער אליין מיט א פרעמדער פרויענצימער אין א פערבארגענעם ארט (יחוד). געגען דער לייכטזיניגקייט, מיט וועלכע די בעפעלקערונג האט זיך פערהאלטען צום שבת אין נחמיה׳ס צייטען,

איז געשאַפֿען געוואָרען אַ האַרבע, שטרענגקייט פֿון שבת־פֿערהיילונג. צו פֿערהיטען די מעגליכקייט פֿון חלול שבת און חלול יום־טוב איז איינגע־פֿיהרט געוואָרען פֿאַר אַ חוב, צו פֿערענדיגען אַלע וואָכיגע אַרבייטען ערב שבת און יום־טוב נאָך אַ צייט פֿאַר זון־אונטערגאַנג.

לויט דעם גייסט פֿון די סופֿרים, האָבען די היילינגע שבת'דיגע און יום־טוב'דיגע טעג געדאַרפֿט אַרויסרופֿען אין האַרצען פֿון יעדען יודען אַ ביי־ערליכע געטליכע שטימונג, און ברענגען צום פֿערגעסען די אַלטעגליכע אינטערעסען און וואָכעדיגע ליידען. פֿרעהליכקייט און בעגייסטערונג האָבען געדאַרפֿט בעלעבען די יודישע נשמה. צו דעם צוועק האָט יעדער יוד געמוזט ביי'ם אָנקומען און ביי'ם אַוועקגעהן פֿון שבת אויסטרינקען אַ כוס וויין. ביי'ם אָנקומען דערמאָהנט זיך, מיט אַ תפֿלה אויף די ליפען, די היילינגקייט פֿון טאָג (קדוש); ביי'ם אויסגעהן, — אום דער טאָג זאָל מאַכען אַן־אייננדריק אויך אויפ'ן וואָך (הבדלה). אַ דאַנק די דאָזיגע און נאָך פֿיעל דינים וועלכע זענען ביי'ם פֿאָלק נישט פֿערשטיינערט געוואָרען, האָט דער שבת אָנגענומען מיט דער צייט זעהר אַ שענעם און ערהויבענעם כאַראַקטער. די זעלביגע היילינגקייט האָבען אויך בעקומען די פֿערשיעדענע ימים־טובים אַ דאַנק די בעזונדערע תקנות פֿון די סופֿרים.

אַ גרויסען תקון האָבען זיי, די סופֿרים, אויך געשאַפֿען בנוגע צו דעם גאָטעס־דיענסט. די נביאים נאָך, זענען אויך שוין אַ סך מאָל שאַרף אַרויס־געטרעטען געגען די קרבנות, וועלכע האָבען זיך פֿערוואַנדעלט אין אַ טרוקענעם צערעמאָניאַל און האָבען גאַרנישט געווירקט, אויפֿצוהויבען דעם מענשליכען גייסט. די סופֿרים האָבען מתקן געווען, אַז צוזאַמען מיט די קרבנות זאָלען איינגעפֿיהרט ווערען רעגעלמעסיגע תפֿלות (גאָט'ס־געבעטען), צו וואָס די יודען האָבען זיך נאָך אין דעם פֿאַריגען גלות צוגעוואָהנט. מען האָט גע־ברויכט מתפּלל צו זיין דריי מאָל טעגליך: מיט זונענאויפֿגאַנג, (שחרית), מיט זונענאונטערגאַנג (ערבית) און אין האַלבען טאָג (מנחה). די תפֿלות זענען פֿאָרגעקומען בצבור נישט נאָר אין בית־המקדש, נאָר אויך אין פֿער־שיעדענע שטעלען, ווי אין ירושלים אַזוי אויך אין דער פּראָווינץ, אין ספּעציעלע הייזער, וואָס האָבען געטראָגען דעם נאָמען „בית־הכנסת". די סופֿרים האָבען נישט בלויז איינגעפֿיהרט די אָרדנונג פֿון דאַוונען, נאָר זיי האָבען זאָגאַר געשאַפֿען די הויפּט־תפֿלות פֿון דאַוונען (סדור), וועלכע זענען ביי'ם יודישען פֿאָלק איבערגעגאַנגען דערנאָך פֿון דור צו דור. אין די תפֿלות ווערט, אין אַ גרויסאַרטיגער הערליכער פֿאָרם, איבערהויפּט געלויבט די גרויסקייט פֿון דעם איינציגען, ענדלאָזען גאָט, דעם בעשעפֿער פֿון דער

וועלט, דעם פאטער פון יודישען פאלק; אין זיי ווערט געבעטען פון גאט ליעבע, גענאדע, און בארמהערציגקייט צו ישראל, צו דער וועלט, צו אלע בעשעפענישען. א גרויסען ארט פערנעהמט די תפלה וועגען דער תורה, אז זי זאל אריינדרינגען אין די הערצער און אנפילען זיי מיט הייליגקייט, מיט גוטסקייט און פערשטענדיגקייט.

די תפלות פון שבתים און ימים־טובים האבען זיך כמעט ווי נישט אונטערגעשיידט פון די תפלות פון דער וואך. עס איז בלויז צוגעקימען א תפלה, וועלכע האט אונטערגעשטריכען די הייליגקייט פון טאג. דער צערעמאניאל פון דאווענען אין די יום־טוב'דיגע און שבת'דיגע טעג האט זיך אבער אויסגעצייכענט מיט דעם, וואס דאן פלעגט זעהר פיעל געלייענט ווערען פון דער תורה (קריאת התורה). דערצו נאך פלעגען צוגעגעבען ווערען געקלבענע שטיקלען פון די נביאים, וועלכע האבען געהאט א שייכות אדער צום טאג אדער צו דאס געלעזענע פון דער תורה (הפטרה). ארויסגערופען אין א געוויסען זין דעם מנהג פון דער הפטרה האט דער אנטאגאניזם צווישען די יודען און די שומרונ'ער. די לעצטע, וועלכע האבען געגלייבט אין ירושלים און אין דעם דארטיגען בית־המקדש, האבען אינגאנצען אבגעשטויסען די נביאים, וועלכע שטרייכען אונטער שטענדיג דאס „געטליכע הויז" און די „געטליכע שטאדט" פון יהודה. אויף אזא ארט האט פון דאסניי אבגעהילכט דאס ווארט פון די נביאים, וועלכע האבען ביים לעבען געהאט פאר זיך וועניג צוהערערס און נאכפאלגערס. דאס דאזיגע ווארט האט געקלונגען אין יעדען בית־הכנסת און ביסלעכווייז האט עס אריינגעטראגען א ערהויבענע בעגייסטערונג אין די הערצער פון פאלק. דאן האט זיך געלאזט פיהלען א נויטיגקייט צונויפצוזאמלען די רעדען פון די נביאים, ברענגען זיי אין א פאלשטענדיגע ארדנונג און אזוי וו.. דערמיט האבען זיך, ווי ס'שיינט, אויך די סופרים בעשעפטיגט. אין דער דאזיגער זאמלונג זענען אריינגעגאנגען די פיער היסטארישע ספרים: יהושע, שופטים, שמואל, מלכים (נביאים ראשונים). דריי גרויסע ספרים פון די נביאים: ישעיה, ירמיה, יחזקאל; צוועלף קלענערע נבואה־ספרים: הושע, יואל, עמוס, עובדיה, יונה, מיכה, נחום, חבקוק, צפניה, חגי, זכריה, מלאכי (נביאים אחרונים).. די אלע צונויפגעזאמעלטע ספרים האבען בעקומען דעם טיטול „הייליגע שריפטען" און הגם זיי זענען נישט אזוי הייליג ווי די תורה גופא, דאך פערנעהמען זיי נאך איהר דעם ערשטען פלאץ.

אין דער עפאכע פון די כנסת־הגדולה זענען אלזא פעסטגעשטעלט געווארען צוויי אופנים פון גאטעס־דיענסט: קרבנות און תפלה. דאס ערשטע

פלעגט פארקומען נאר אין בית־המקדש, דאס צווייטע איבערן גאנצן לאנד, ווייל גאנץ יהודה איז בעדעקט געווארען מיט בתי־כנסיות. די ביידע פארמען פין עבודה (גאטעס־דינסט) האבען געבילדעט איין איינהייט, ערגענצענדיג איינע די צווייטע און אבלעהנענדיג זיך איינס פון צווייטען. די תפלה איז אבהענגיג געווען פון די קרבנות אין בעציהונג צו דער צייט. אין דער זעלבער צייט ווען די כהנים פלעגען אין בית־המקדש צוטרעטען צו די קרבנות, פלעגט דער צבור אין בית־הכנסת זיך פערזאמלען צו תפלה. אום שבת און יום־טוב ווען עס פלעגען פיער קרבנות געבראכט ווערען, פלעגט צו די דריי טעגליכע תפלות צוגעגעבען ווערען א פערטע — מוסף. דער סדר פון קרבנות האט זיך אויך נישט געקאנט בעגעהן אהן דאס לעבענדיגע ווארט און עס זענען דערביי איינגעפיהרט געווארען אלס חוב די לויב־געזאנגען פון די לויים.

דער ענין פון עבודה און קרבנות האט געהאט אין זיך א מערקווירדיגען מאמענט. דאס איז דער בעשטאנד פון „ריינליכקייט" און „אונריינליכקייט" (דיני טומאה וטהרה). די געזעצען פון דער תורה גיבען דערויף גאנץ דייטליכע רעגעלען. דער אומריינער טאר נישט מקריב זיין קיין קרבנות, טאר נישט אריינקומען אין בית־המקדש; איבערהויפט טאר ער נישט עסען דאס, וואס ס'איז פערהייליגט געווארען דורכ'ן דין. ס'שיידען זיך אונטער פערשידענע מדרגות אין טומאה; יעדע מדרגה האט זיך איהר בעזונדערען דין אין בעציהונג צו קדושה.. דאס געזעץ ווייזט אויך אן די מיטלען, דורך וועלכע דאס אונריינע קאן געריינינגט ווערען. בעזונדערע כללים זענען גע־שטעלט געווארען פאר די, וואס זענען אומריין געווארען צוליעב'ן אנריהרען זיך אן א טוידטען קערפער (טמא מת). פרישעס קוואל־וואסער שפיעלט אין דעם ענין פון אבריינינגען זיך פון טומאה זעהר א וויכטיגע ראליע.

אין דער דאזיגער צוויי הונדערט יעהריגער עפאכע האט זיך די גאנצע טהעטיגקייט פון דער יודישער געמיינדע אויסגעדריקט אין איהר אינערליכער גייסטיגער פערפאלקאמענונג. אינ'ם וואכעדיגען לעבען האט דער יוד זיך בעשעפטיגט בלויז מיט רוהיגער, פריעדליכער ארבייט. מיט מלחמה־אנגע־לעגענהייטען האט ער זיך נישט אינטערעסירט זאגאר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל דאס איז נויטיג געווען צו פערטיידיגען די אייגענע גרענעצען פון די שכנ'ישע אנפאלען. אין דער ווירקליכקייט איז מקוים געווארען דאס, וואס עס האט פאראויס געזאגט דער נביא יחזקאל, שילדערענדיג דעם קינפ־טיגען צושטאנד פון דער יודישער מלוכה נאכדעם, ווי דאס פאלק וועט זיך אומקעהרען פון גלות אין זיין פאטערלאנד. א מלוכה פון גייסט, וועלכע

װעט נישט װיסען פון קריעג און פיינדשאפט — אזוי האט אויסגעזעהען דאס בילד פון דער צוקונפטיגער יודישער געמיינדע אין דער פארשטעלונג פונ'ם נביא. אין דער תקופה פון די סופרים האט דאס בילד אנגעפאנגען פערקערפערט צו װערען.. די יודען האבען קיין אנטייל נישט גענומען אין די מלחמות, װאס זענען צו יענער צייט פארגעקומען נעבען זייערע גרענעצען. פאר ארתחשתא דעם 2-טען און ארתחשתא דעם 3-טען האבען די אונצופריעדענע מצרים (עגיפטער) געפרובט פון זיך אראבװארפען דעם יאך פון פרס און װערען פון דאסניי זעלבסטשטענדיג. אפט זענען פארביי די יודישע ברעגען פון מיטלענדישען-ים פארבייגעגאנגען די פרסישע חילות קיין מצרים, אדער די מצרים'דיגע חילות קיין פיניציא, װי אויך די געדונגענע גריכישע ארמעען, װעלכע פלעגען העלפען מלחמה-האלטען אמאל דעם צה, אמאל יענעם צד פון די שטרייטערס, פלעגען פארבייגעהן אהין און צוריק, און פון זייערע הויכע בערג האבען די יודען געקאנט בעאבאכטען דאס קריעגסטעאטער. נאך אלעמען אבער האבען זיי פונדעסטװעגען פארט נישט שטענדיג געקאנט בלייבען פאסיװע צושויערס בנוגע צו די קריעגס-געשעהענישען, װארום אויב זיי זענען נישט געװען מחויב צוצושטעלען קיין מענשען פאר דער פרסישער ארמעע, האבען זיי דאך אויף זיך געהאט אנדערע מלחמה-פליכטען, װי צוצושטעלען פראדוקטען און אזוי װ. די בעציהונגען פון דער פרסישער רעגירונג צו זיי אין יענער צייט איז פיעל ערגער געװארען. צוליעב דער השפעה פון גריכענלאנד, מיט װעלכער פרס איז דאן געקומען אין נאהנטסטען פערקעהר, זענען די פרס'ער געװױנט געװארען צו דער װילדער געצענדיענערייאון זיי האבען ביי זיך אין לאנד איינגעפיהרט דעם קולט פון פיעל גריכישע געטער. איבערהויפט איז דארט זעהר פאפולער געװארען די געטין פון גראבע קערפערליכע פערגעניגענס — אפראדיטא, װעלכער די אויסגעלאסענע פרס'ער האבען געדיענט, צו איהר זיך געבוקט און קרבנות געבראכט. צוליעב די גרויסע נצחונות זייערע, איז דאס לאנד אונגעהויער רייך געװארען און די בעפעלקערונג האט זיך איבערגעגעבען אינגאנצען צו פערשיעדענע װילדע תאװות, װאס נאר די געטין אפראדיטא האט עס געקאנט בעגריסען. אננעהמענדיג דעם קולט פון דער דאזיגער תאװה-געטין האבען זיי איהר א נאמען געגעבען אנאאיטא און צוגערעכענט צו זייערע אייגענע געטער. ארתחשתא דער דריטער האט איהר קעניגליך סאנקציאנירט, אליין האט ער צו איהר זיך געבוקט און פערזאגט אויסצושטעלען איהרע סטאטועןאומעדום אין זיין גרויסער מאנארכיע—אין בבל, אין שושן און אין עקבאטאן, אין די דריי הויפטשטעדט זיינע, נאכהער אין דמשק, אין סארדעס און אין

אלע איבעריגע שטעדט פון פרס און מדי. אויף אזא אופן האט דער רייז פרס׳ישער קולט בעקומען א דאפעלען קלאפ: עס זענען ארייגעפיהרט געווארען פרעמדע געטער אין לאנד און דאס ווילד-מגושמ׳דיגע-געצענדיענסט, פון וואס פרס איז שטענדיג ריין געווען, האט זיך דארטען א פעסטען נעכט אויסגעפלאכטען. א דאנק דער רעליגיעזער איבערקעהרעניש אין פרס, איז פונאנדערגעריסען געווארען דער איינציגער גייסטיגער פאדעם, וואס האט די פרס׳ער פערבונדען מיט׳ן יודענטום, — די פערהאסינג צו דער געצענדיענערייי. אין פרס האט מען אויפגעהערט צו אכטען דעם גייסטיגען, אבסטראקטען יודישען גאט. ווי ס׳זעהט אויס, האט ארתחשתא, צווינגענדיג זיינע אלע אונטערטעניגסטע פעלקער אנצונעהמען דעם קולט פון דער תאוה-געטין, זיך אויך געפרובט דאס זעלבע צו טהון אין יהודה; די מסורה דערצעהלט, אז די יודען האבען דאן פון די פרס׳ישע פערטרעטער פערשידענע בעלייידיגונגען איבערגעטראגען; אז די דאזיגע פערטרעטער האבען זיי גענויט צו פערלאזען דעם גאט פון זייערע עלטערן; די יודען האבען אבער בעסער אויסגעליטען אלע מיני יסורים, זאגאר זיך געלאזען הרג׳ענען דורך שווערע ענוים, און נישט בוגה געווען אין זייערע איבערציגונגען און אין זייער אמונה.

ס׳איז פערהאן א ידיעה, אז ארתחשתא אחים האט אין דער צייט פון דער מלחמה מיט מצרים (361 — 360) פעריאגט פיעל יהודים פון זייער לאנד און האט זיי בעזעצט אין אירקאניע אויפ׳ן קאספישען־ים.

אין ירושלים גופא האבען די יודען געליטען פיעל צרות פון איינעם פון די פערזאנען, וואס האבען אנגעהויבען אונגעהויער גיך וואקסען און מאכט בעקומען ביים פרס׳ישען הויף, צוליעב דעם כאאס און אונארדנונג, וואס האט געהערשט אין דער פרס׳ישער אימפעריע און אין דעם פרס׳ישען רעגירונגס-מעכאניזם צו יענער צייט. דאס איז געווען דער סריס בחוס, וועלכער האט פאר ארתחשתא דעם 3-טען בעקומען א גרויסע קראפט און ווירקונג. זיין מעכטיגקייט איז ענדליך געווארען אזוי גרויס, אז ארתחשתא און זיין גאנצע משפחה זענען איינגאנצען אויסגעראטען געווארען און ער, בחוס, האט פערהאפט דעם טראן. פריהער אבער, איידער ער האט נאך די מלוכה בעקומען, האט ער אויסגענוצט זיין גינסטיגע לאגע אין דער ארמעע, וועלכע האט זיך איינגעפונען אין סוריא און פיניצעא, כדי אנצוזאמלען א סך עשירות. מיט דעם דאזיגען מאן האט זיך דאן גע׳חבר׳ט דער זוהן פון כהן גדול, וועלכער האט געהאפט, אז דורך שוחד, וועט איהם דער פרס׳ישער שר העלפען צו בעקומען די כהונה־גדולה און צו

בעזייטיגען זיין עלטערען ברודער, יהוחנן, וועלכען דער טיטול האט געהערט לויט דער ארדנונג פון ירושה. דער לעצטער האט זיך בעצייטענס דערוואוסט פון זיין ברודערס שטרעבונגען; ער איז צוליעב דעם זעהר אויפגערעגט געווארען און האט געהרג'עט אין בית-המקדש גופא זיין ברודער יהושע, דעם ליעבלינג פון בגוז. דער דאזיגער אומשטאנד איז געווען א טרויעריגער צייכען פאר דער צוקונפט. ווארום דערוויזענדיג זיך וועגען דעם, וואס האט פאסירט אין ירושלים, האט דער סרים בעפעהלען אין דער הויפטשטאדט פון יהודה, נישט נוקם צו זיין זיך פאר זיין פריינד, נאר, אלס שטראף, ארויסצודריקען פון דער בעפעלקערונג וואס מעהר געלד. דאס פאלק האט געמוזט פאר יעדען טעגליכען קרבן-תמיד צאהלען א געוויסען אויסקויף-געלד, וואס האט געמוזט יעדען פריהמארגען איינגעצאהלט ווערען פאראויס.

די יודען האבען געמוזט אין די דאזיגע פינסטערע צייטען פון דאסניי קעמפפען פאר זייער עקזיסטענץ. אין אלגעמיין זענען אין דעם משך פון די דאזיגע צוויי יאהר-הונדערט אין דעם יודישען לאנד פארגעקומען זעהר ווייניג ליכטיגע מאמענטען: א ווייליגע האט פאר דעם יודישען פאלק א ליכט געגעבען די זון פון גליק פאר דריש דעם ערשטען, וועלכער האט זיך צו זיי זעהר פריינדליך פערהאלטען; נאכהער איז אויך גיך פערשוואונדען געווארען די לעבהאפטע תקופה פון נחמיה און עזרא. דערנאך הערשט שוין אין לאנד אינגאנצען א ניעדערגעשלאגענע שטימונג. עס שטארקט זיך די ארימקייט, די הילפלאזיגע לאגע רופט ארויס א ביטערען רחמנות. דאס פאלק האט זיך ווי פערלוירען, די געזיכטער פון זיינע זיהן האבען אויסגעדריקט דעם ביטערען פערצווייפלונגס-אויסרוף: „מאין יבוא עזרי?" — „פון וואנען וועט די הילף אנקומען?". די געדריקטע שטימונג פון דער דאזיגע צייט האט געהאט איהר ווירקונג אויף די שעפפונגען פון יענע צוויי יאהר-הונדערטען. אין דער צייט פון גלות האבען דאס לעבעדיגע אונגליק צוזאמען מיט דער ליידענשאפטליכער שטרעבונג צו פרייהייט געהאלטען דעם פאלקס-גייסט שטענדיג אין אנאנגעשטרענגטען בעשטאנד און א דאנק דעם איז געשאפען געווארען די וואונדערליכע אויפבליהונג פון נביאות און פאעזיע. ווען אבער די אויפרעגונג האט זיך איינגעשטילט, און די האפנונגען זענען פערוואנדעלט געווארען אין ווירקליכקייט, איז אבגעשוואכט געווארען אויך דער גייסטיג-פאעטישער פלוג. אויסגעשעפט איז געווארען דער שאפענדער גייסט פון די משוררים, די בעלי-תהלים, וועלכע ווידערהוילען זיך אונענדליך און בענוצען זיך אפט מיט די מוסטערען פון די פריהערדיגע דורות.

די פערצייכנונג פון די היסטארישע פאסירונגען איז איגאנצען פערלאָזען געוואָרען. זאָגאר די עטליכע מעמוארען, וועגען יענער תקופה, וואָס זענען געבליבען פון עזרא און נחמיה, זענען אויך ווענינ בעארבייט בנוגע צו דער אויסערליכער ליטעראַרישער פאָרם.

אַ נייע עפּאָכע אין דעם יודישען לעבען הויבט זיך אָן צוזאַמען מיט דער ענדע פון צווייטען יאָהרהונדערט נאָכ'ן גלות בבל. דאָס פאָלק האָט געמוזט פון דאסניי אָנווענדען אַלע זיינע קרעפטען, אָנשטרענגען דעם גאַנצען געניוס, כדי צו ראַטעווען זיין זעלבסטשטענדיגקייט. די דאָזיגע עפּאָכע איז אָנגעקומען, אַדאַנק דער ווירקונג פון העלעניזם. דאָס גריכישע פאָלק און דער גריכישער גייסט האָבען פעראורזאַכט אַ בעדייטענדע איבערקעהרעניש אין דעם אַרט דענקען, אין דער מאָראַל און אין די אַלגעמיינע לעבענס-פאָרמען פון דער גאַנצער מענשהייט. זיי האָבען אויף פיעל שטאַפּלען העכער אויפגעהויבען יענע פעלקער, וועלכע זענען געווען פעהיג צו ענטוויקלען זיך. די פערברייטערונג פון דעם גריכישען גייסט איז אָבער אין אייראָפּע און אין אַזיען אָנגעקומען נישט דירעקט פון גריכענלאַנד, נאָר דורך די מוקדוניער (מאַקעדאָניע), וועלכע האָבען אפילו געשטאַמט פון דעם זעלביגען מקור, וואָס די גריכען, נאָר וועלכע זענען שוין דאָך געווען אויסגעמישט אויך מיט פרעמדע פעלקער. מוקדוניא, וועלכע האָט אין איהר צייט אויפגעריעשט די גאַנצע וועלט מיט איהרע נצחונות, האָט אויך אויפגעמונטערט דעם יודישען פאָלק פון זיין מיטלאָזיגקייט און דרימעל.

האָמער, דער עלטסטער גריכישער פּאָעט.

פיערטעס קאַפּיטעל

ארץ־ישראל אונטער דער הערשאַפט פון די מוקדוני׳ער

(332 ביז 175 פאַר כריסטוס־געבורט)

אלכסנדר דער גרויסער, דער מלך פון מוקדוניא, וועלכען אַ יודישער נביא האָט פערגליכען מיט אַ לעמפּערט, וואָס איז בעגאַבט מיט אָדלער־פליגלען, צוליעב זיינע וואונדערליך־געשווינדע נצחונות, האָט געגעבען אַ טוידט־קלאַפּ דער פּרסישער מאָנאַרכיע. קליין־אַזיען, סוריא, פיניציע זענען געלעגען פאַר זיינע פיס, פיעל מלוכות און לענדער האָבען איהם מיט׳ן גוטען ווילען זיך אונטערגעגעבען. צור, נאָך אַ זיבען־חדשים׳דיגער, און עזה, נאָך אַ צוויי־חדשים׳דיגער בעלאַגערונג, זענען איינגענומען געוואָרען און פאַר זייער שטאָלץ האָט זיי בעגעגענט אַ ביטערע שיקזאַל. וואָס איז געשעהן מיט דער קליינער שוואַכער יהודה פאַר דער צייט פון דעם גרויסען קעמפּפער, פאַר וועלכען עס האָט געמוזט דעם קאָפּ בויגען זאָגאַר דאָס לאַנד פון די פּרעה׳ס? די היסטאָרישע אָנדענקונגען רעדען וועגען דעם אין דער פאָרם פון לעגענדעס און גיבען אַלזאָ נישט קיין דייטליכען בעגריף פון די געשעהענישען אין יענעם אַלמענשליך־וויכטיגען מאָמענט. עס איז שווערליך צו גלויבען, אַז די יודען זאָלען זיך האָבען ענטזאָגט צו אַנערקענען מיט׳ן גוטען ווילען די הערשאַפט פון אלכסנדר צוליעב דעם, ווייל זיי זענען געווען פערבונדען מיט אַ שבועה געטריי צו זיין פּרס. ערשטענס, איז אין ערגיץ נישט דערמאָהנט, אַז די יודען זאָלען ווען ס׳איז האָבען געגעבען אַזאַ שבועה. צווייטענס, האָבען די שלעכטע בעציהונגען פון די פּרס׳ער צו זיי אין די לעצטע יאָהרען נישט געדאַרפט זיי לאָזען לאַנג צווייפלען. עס געפינט זיך אַ מסורה, אַז אלכסנדר איז שוין געווען אָנגעקומען נאָהענט צו יהודה, און די צערעמאָניע פון די גייסטליכע, וואָס ער האָט בעגעגענט,

האט איהם געבראכט דערצו, אז ער זאל זיך מיט חבר בעגעהן מיט'ן יודישען פאלק. דער כהן־גדול אין זיין הייליגער קליידונג, דערצעהלט די לעגענדע, מיט א גרויסער מיינגע כהנים און לויים איז איהם ארויס אנטקעגען; די דאזיגע פייערליכע פראצעסיע האט אויף דעם יונגען מלך געמאכט אזא געוואלדיגען איינדרוק, אז ער האט היים בעגריסט די מיינגע, זיין צארן איז פערוואנדעלט געווארען אין גענאד און זיין סויטע האט ער ערקלערט, אז נאך אין מאקעדאניע, אין הלום, האט ער געזעהן דאס געשטאלט פון דעם דאזיגען הייליגען מאן, פון דעם כהן־גדול, אין דער בעגלייטונג פון דער זעלביגער מענגע כהנים און לויים, און דער כהן־גדול האט איהם אין הלום פאראויסגעזאגט, אז ער וועט אומעדים אבהאלטען גרויסע נצחונות. דער ערשטער צוזאמענשטויס פון די ביידע וועלטען, פון דעם יודאאיזם מיט דעם העלעניזם, איז אויף אזא אופן פארגעקומען אויפ'ן פריעדליכען שטייגער. יהודה איז פעררעכענט געווארען אלס א טייל פון דער געגענד, וועלכע האט זיך איינגעפונען צווישען די בערג תבור און לבנון, פון צפון־זייט, און מצרים — פון דרום זייט, און האט בעקמען דעם נאמען צעלאסוריא. דער מוקדונ'שער פערטרעטער פון דער דאזיגער ריעזיגער פראווינץ, וואס האט זיך מיט א געוויסער צייט פריהער געטיילט אויף צאָוי פיעל גרויסע און מעכטיגע מלוכות, האט זיך בעזעצט אין שומרון, וועלכע איז געווען, ווי ס'שיינט א זעהר פערפעסטיגטע שטאדט. אויסער דעם האט זי פערנומען דעם צענטרום אין דער פראווינץ און איז געווען ארומגערינגעלט מיט זעהר גוטע פעלדער. דער ערשטער פערטרעטער איז דא געווען אנדרומכוס.

ס'איז שווער צוזאגען, פארוואס זענען די שומרונ'ער נישט געווען צופריעדען מיט דעם דאזיגען כבוד? האט זיי אפשר פערדראסען דאס, וואס אלכסנדר האט די יודען, זייערע פיינדליכע שכנים און פערוואנדטע, ארויסגעוויזען מעהר אכטונג ווי זיי? א פאקט אבער איז, אז זייער אויפרעגונג איז דערגאנגען ביז אזוי ווייט, אז זיי האבען, גארנישט טראכטעניג וועגען די פאלגען, געהאפט אנדרומכוס'ען און פערברענט אין פייער (331). ווען אלכסנדר האט זיך דערוואוסט פון דער דאזיגער אונזיניגער רציחה, האט זיין ווילדער צארן פאר זיך גאר קיין גרענעץ נישט געהאט. גאנץ מצרים ליעגט געווארפען אונטער זיינע פיס, און אזא קליין פאלק על וועט וואגען איהם צו טהון דערווידער?! פון מצרים, וואו ער האט דאן פערענדיגט זיין זיעג, איז ער גיך אנגעקומען קיין שומרון, זיך נוקם צו זיין אן די מערדער. ער האט זיי שרעקליך געפייניגט, נאכהער האט ער

בעשטימט אַ נייעם פערטרעטער מיט'ן נאָמען מעמנאָן; אויסער דעם האָט ער אין שומרון בעזעצט אַ בעדייטענדע צאָהל מוקדונ'ער. נאָר דאַן האָבען זיך די שומרונ'ער בערוהיגט. און אַזוי ווי אלכסנדר האָט געוואוסט, ווי שטאַרק ס'איז די שנאה פון די שומרונ'ער צו די יודען, האָט ער נאָכמעהר חסדים געטהון מיט די לעצטע, כדי צו ווייזען אויף אַזאַ אופן זיין אונצופריעדענהייט מיט די ערשטע. איינינע גרענעץ־שטעדט צווישען שומרון און יהודה, וועלכע האָבען שטענדיג אַרויסגערופען מחלוקת צווישען די די ביידע שכנ'ישע לענדער, האָט אלכסנדר להלוטין אָבגעגעבען יהודה; אויסער דעם האָט ער דאָס גאַנצע לאַנד בעפרייט פון מס (צינשען) פאַר יעדען שמיטה־יאָהר. די דאָזיגע גנעדיגע בעציהונגען פון הערשער צו זייערע שונאים האָט אויפגעבראַכט די שומרונ'ער. יעדעס פרישע ווינטעל האָט מיט זיך געבראַכט נייען ברען־מאַטעריאַל.

דערווייל אָבער, כל זמן אלכסנדר האָט געלעבט, זענען די שומרונ'ער געווען געצוואונגען צו בעהאַלטען זייערע געפיהלען. דער מלך פון מוקדון האָט נישט געליטען, אַז ווער ס'איז פון זיינע אונטערטעניגע פעלקער זאָל זיך עפּעס ערלויבען צו טהון אָהן זיין וויסען. זיינע ראַשיגע און גליקליכע נצחונות, וועלכע האָבען איהם צוגעבראַכט אַזש ביז קאַווקאַז, האָבען געהאַלטען אַלע פעלקער, ווי אין קייטען, און האָבען איינגעשמידט יעדע זעלבסטשטענדיגע בעוועגונג. פון גריכענלאַנד ביז הודו און פון כוש (אַבעסיניען) ביז'ן קאַספּישען ים, אין די אַלע לענדער, וועלכע ער האָט איינגענומען און וועלכע האָבען איהם געטריי געדיענט, האָט געהערשט פאָלשטענדיגער פריעדען. אלכסנדר איז געווען דער ערשטער הערשער, וועלכער האָט געקוקט אויף דער גערולדיגקייט אין בעציהונג צו דער אָריגינאַליטעט פון פרעמדע פעלקער, ווי אויף אַנ'אונבעדינגטען פרינציפּ אין דער פּאָליטיק. ער האָט אויך געאַכטעט די פערשידענהייטען פון די פרעמדע רעליגיעס און פון די קולטוס־פאָרמען. אין מצרים האָט ער אַרויסגעוויזען זיין פערגעטערונג צו אַפּיס'ען און אַמאָנ'ען (דער גאָט פון דער זון), אין בבל האָט ער אַרויסגעוויזען זיינע עהרע־געפיהלען פאַר בל און נבו. אין מיטען, איידער ער האָט נאָך בעוויזען צו ענדיגען זיינע גראַנדיעזע פּלענער וועגען איין גרויסער וועלט־מלוכה, וועלכע זאָל אַלע פעלקער פעראייניגען און פערוואַנדלען אין ברידער פון איין אַלעוועלטליכער מאָנאַרכיע, איז דער גרויסער קריגס־געניע געשטאָרבען, נישט איבערלאָזענדיג נאָך זיך קיין יורש; אין מאַקעדאָניא האָט זיך קיין צווייטער נישט געפונען, וועלכער זאָל קאָנען פערבייטען דעם גרויסען אלכסנדר און פאָרטזעצען זיינע ריעזיגע

פֿלענער. אַ ווילדע הילפֿסלאָזיגקייט און צוטומלעניש האָט זיך אָנגעפֿאַנגען צווישען די פֿעלקער פֿון אַלע לענדער אין דער וועלט, ווי אויך צווישען דער מיליאָניגער אַלכּסנדר׳ס אַרמעע, פּונקט ווי ווען אין די נאַטור־געזעצען וואָלט פֿאָרגעקומען אַ איבערקערעניש, וואָס צווינגט צו צווייפֿלען אין דעם ווייטערדיגען רעגעלמעסיגען גאַנג פֿון טאָג און נאַכט. אַלכּסנדר האָט איבערגעלאָזען אַ גרויסע צאָהל קריעגס־אָנפֿיהרער, וואָס זייער קריעגס־קונסט און זייערע קריעגס־פֿעהיגקייטען זענען שוין געווען גענוג אויסגעפּרובט אויף פֿיעל שלאַכטפֿעלדער אַזוי, אַז זיי זענען געווען אימשטאַנד אונטערצוהאַלטען דער ווייטערדיגער עקזיסטענץ פֿון דער מוקדוניא־מלוכה, ווען צווישען זיי וואָלט געהערשט אַחדות. זיי האָבען אָבער פֿון די גריכען גע־ירש׳ענט — הגם אין זייערע אָדערען האָט געפֿליעסט אויך בלוט פֿון אַנדערע פֿעלקער — דעם גייסט פֿון אונאָבהענגיגקייט און זעלבּסטשטענדיגקייט, די שטרעבונג צו שטעלען די אייגענע פּערזענליכקייט העכער פֿאַר דעם גליק פֿון דער מלוכה; זיי האָבען אויך, ווי די גריכען, געקוקט אויף דער מאַכט, ווי אויף אַ מיטעל, צו בעקומען וואָס מעהר תענוגים און רייכקייט, מיט איין וואָרט, זיי האָבען זיך אָבגעלעהרענט פֿון די העלענער אַלץ, וואָס אין יענע איז געווען שלעכטעס און אונמאָראַלישעס. עס האָבען זיך אָנגעפֿאַנגען אויף דער גאַנצער ברייט פֿון דער מוקדונישער מאָנאַרכיע בלוטיגע מלחמות, וועלכע האָבען צוזאַמען פֿאָרגעשטעלט מיט זיך איין אונגעהויערען ריעזען־קאַמפּף. די זאַך איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, ביז ס׳איז פֿונאַנדערגעפֿאַלען די מלוכה פֿון מוקדוניא און די פֿערטרעטער פֿון איהרע פֿערשיעדענע פּראָווינציען האָבען איהר צווישען זיך פֿונאַנדערגעטיילט. תלמי דער ערשטער (פּטאָלאמעאוס I), וועלכער האָט בעקומען מצרים אויף זיין חלק, האָט דורכ׳ן שווערד בעקומען אויך צעלאָסוריא און יהודה. ווען אויף זיין פֿאָדערונג זיך אונטערצוגעבען, האָבען די איינוואָהנער פֿון ירושלים זיך ענטזאַגט איהם צו פֿאָלגען, איז ער פּלוצלונג אָנגעפֿאַלען אויף דער הויפּטשטאָדט, אום שבת, ווען די יודען האָבען נישט געוואַגט זיך נעהמען פֿאַר׳ן געוועהר צוליעב דער הייליגקייט פֿון טאָג. ער האָט זיך מיט זיין חיל אַריינגעריסען אין שטאָדט און האָט פֿיעל פֿון דער בעפֿעלקערונג פֿערטריעבען אין געפֿענגעניש קיין מצרים. שומרון, וועלכע האָט אויך אין אָנפֿאַנג אַרויסגעוויזען אַ ווידערשטאַנד געגען דעם בעזיעגער, האָט בעגעגענט דער זעלביגער שיקזאַל.

יהודה און די שומרונ׳ער האָבען אין דער ווירקליכקייט געקאָנט לעבען גאַנץ גליקליך, ווען זיי וואָלטען אויף לאַנג געבליעבען אונטער דער הער־

שאפט פון תלמי. ער איז געווען בכלל זעהר א הומאנישער קריעגס-העלד און האט געוואוסט צו שוינען פרעמדע מעלות; ער האט קיינמאל נישט פערשאפט זיינע פיינה מעהר שאדען, ווי דאס איז נויטיג געווען צו זיין נצחון. איהם האט נאך אבער געפעהלט דאס פאלקאמע רעכט אויף צעלאסוריא און יהודה. די אנפיהרער פון דער מוקדוני׳שער מלוכה האבען נישט געוואלט בשום אופן איהם אנערקאנען אלס הערשער פון די דאזיגע פראווינצען. דימיטריוס האט ענדליך ערקלערט תלמי׳ן אנ׳ענטשלאסענע מלחמה נעבען עזה. דימיטריוס האט דא בעקומען א גרויסע מפלה. און דאנגעגען האט זיך אין דער דאזיגער מלחמה אנגעאפנגען אויסצוציינגען סיליוקוס, תלמי׳ס חיל-אנפיהרער. אין א געוויסער צייט ארום האט אבער דימיטריוס אנגעזאמעלט פון דאסניי א גרויסען חיל און איז ארויסגעטראטען געגען תלמי. דאן איז תלמי געצוואונגען געווען אבצוטרעטען געגען פיינד; ער האט דערום געמוזט חרוב מאכען אלע פעסטונגען פון ארום מיטעללענדישען ים ווי אויך פיעלע פון אינעווייניג אין לאנד גופא, איבערהויפט די אויסגעצייכענטסטע אין עכו, יפו, עזה, שומרון און אויך ירושלים — כדי זיי זאלען נישט קאנען דיענען אלס פערטיידיגונגס-פונקטען פאר׳ן שונא. נאך איינינע יאהר האט געדויערט די מלחמה, ביז תלמי האט ענדליך אבגעהאלטען א פאלשטענדיגען נצחון איבער׳ן פיינד, מיט דער הילף פון נאך דריי בעריהמטע מוקדוני׳שע קריעגס-אנפיהרער: סיליקוס, קאסאנדי און ליזימאך. (301). די דאזיגע פיער העלדען האבען פון דאסניי צוטיילט צווישען זיך די מוקדוני׳שע מאנארכיע. תלמי האט בעקומען גאנץ מצרים און אלע אידרע אומגעגענדען צוזאמען מיט יהודה, און ביי סעלעוקוס׳ן איז געבליבען כמעט גאנץ אזיע, סוריא, צוזאמען מיט פרס, ביז׳ן טייך הודו (אינד). אויף אזא אופן זענען די יודען פון יהודה אבהענגיג געווארען אן תלמי׳ן און זיינע יורשים, און די יודען פון פרס און בבל — אן סיליוקוס׳ן און זיינע יורשים.

איבריגענס האט זיך די לאגע פון די יודען אין יהודה פון דער דאזיגער פאליטישער איבערקעהרעניש אויסערליך נישט קיין סך געענדערט. די זעלבינע ציגשען, וועלכע פלעגען אין לאנה געזאמעלט ווערען און פריהער אבגעשיקט ווערען קיין פרס, פלעגען נאר איצט אבגעשיקט ווערען קיין מצרים. די פריידהייט און די זעלבסטשטענדיגקייט איז ווי פריהער נישט בעגרענעצט געווארען. אין דער היגזיכט זענען, פערקעהרט, נאך געגעבען געווארען געוויסע פריווילעגיעס. דער כהן-גדול, וועלכער איז נאך פון כריהער פעראנטווארטליך געווען פאר די ציגשען, איז דורך דער מצרים-מוקדוני׳שער

רעגירונג אַנערקענט געוואָרען פאַר דעם פּאָליטישען הויפּטמאַן אין לאַנד.
תלמי, ווי געזאָגט, איז געווען אַ מענש אַ גוטער פון דער נאַטור און יעדער
שריט זעגער איז געווען אויסגערעכענט בלויז לויט די נוצען, וואָס ער
קאָן איהם ברייגנגען. צו דריקען דעם יודישען פאָלק האָט ער נישט געהאַט
קיין אורזאַך. די נייע שטאָדט אלכסנדריא, וואָס אַלכסנדר האָט ביים ים
אין מצרים אויסגעבויעט, און וואָס דער ערשטער מצרים-מוקדונישער הערשער
תלמי האָט פאַר זיין רעזידענץ געמאַכט, האָט זיך גענויטיגט אין אַ גרויסער
בעפעלקערונג, כדי זי זאָל קאָנען בעקומען די עקאָנאָמיש-פּאָליטישע און
קולטורעלע בעדייטונג, אַלס אַ פונקט, וועלכער פערבינדט אַלע דריי וועלט-
טיילען: אזיע, אַפריקע און איראָפּע; תלמי'ן האָט נאָר געקאָנט פרעהען
דאָס, וואָס די יודען האָבען זיך דאָרטען מאַסענווייז בעזעצט פון די שכנישע
לענדער. אין דער אונרוהיגער צייט פון דער מלחמה מיט דימיטריוס האָבען
קיין אַלכסנדריא עמיגרירט פיעל יודען, וועלכע תלמי האָט גלייך געמאַכט
אין זייערע בירגערליכע רעכטע מיט אַלע זיינע אונטערטאַנער. אויף אַזאַ
אופן איז געגרינדעט געוואָרען די יודיש-אַלכסנדרישע געמיינדע, וועל-
כע פערנעהמט נאָכהער אין דער געשיכטע אַ וויכטיגען פלאַץ. יודישע
קאָלאָניעס האָבען זיך צו דער זעלבער צייט געגרינדעט אויך אין אַנדערע
ערטער אין מצרים. תלמי האָט אַליין בעזעצט פיעל יודען אין די פעסטונגס-
שטעדט, זעגענדיג איבערצייגט אין זייער טריהייט. סיליקוס, דער גייער
הערשער פון פרס (אַזיען), האָט אויך זיך בענוצט מיט יודישע עלעמענ-
טען ביים בעפעלקערען נייע געגענדען. אין יאָהר (300) האָט ער גע-
גרינדעט אַ נייע שטאָדט אַנטיוכיא, אין וועלכער ער האָט זיך בעזעצט
מיט זיין הויף. די שטאָדט, וויפיעל אַנדערע נייע שטעדט, האָבען זיך אויך
גענויטיגט אין איינוואָהנער. סיליוקוס האָט דאָרטען אַריבערגעפיהרט פיעל
יודען פון פרס און בבל. אויך דער דאָזיגער הערשער האָט געשאָנקען
די יודען פאָלשטענדיגע גלייך-בערעכטיגונג.
די יודען פאָלשטענדיגע גלייך-בערעכטיגונג.
פונקט אַזוי, ווי די יודישע קאָלאָניעס האָבען זיך פערשפּרייט אין
די גריכיש-מוקדונישע געגענדען, אַזוי אויך האָבען זיך אָנגעפאַנגען צו
ענטוויקלען גריכישע קאָלאָניעס אויף דעם יודישען באָדען. אין דער לענג
פון דעם ברעג פון דעם מיטעללענדישען ים אין פּאַלעסטינאַ זענען אויסגע-
בויעט געוואָרען נייע פּאָרט-שטעדט; איינגע פון די אַלטע זענען בעניי-ט,
פערברייטערט און פערפוצט געוואָרען לויט דעם גריכישען געשמאַק און
האָבען בעקומען גריכישע נעמען. די נאָכפאָלגער פון דעם גרויסען אלכסנדר,
האָבען אויך געשטרעבט צו רעאַליזירען דעם גראַנדיעזען פּלאַן פון צוזאַמ-

שמעלצען דעם מערב מיט׳ן מזרח, און צו דעם צוועק האבען זיי קיין בעסערן צונויפגיסונגס=מאטעריאל, ווי די יודישע מאסען, נישט געקענט געפינען. אין אלעקסאנדריע האבען יודען געלעבט גאנץ אבגעזונדערט פון דער ארטיגער קאפטישער בעפעלקערונג; דאגעגען אבער האבען זיי זיך זעהר גערן דערנעהנטערט צו די געבילדעטע גריכען, און די ווירקונג פון דער גריכישער קולטור האט זיך באלד ארויסגעוויזען אין אלע זייטען פון דעם יודישען לעבען אויך אויסער די גרענעצען פון אלעקסאנדריע. גאנץ יהודה איז פון אלע זייטען געוועזן ארומגערינגעלט מיט א גריכיש=רעדענדער בעפעלקערונג, און וואס ווייטער האט די גריכישע שפראך אלץ מעהר ארויסגעשטופט דעם אראמע׳אישען דיאלעקט, מיט וועלכען עס האבען זיך ביז דאן בענוצט אלע יודען פון דער פאדערשטער אזיען. צוזאמען מיט דער גריכישער שפראך האבען זיך, נאטירליך, ארייינגעריסען אין דעם יודישען לעבען אויך די גריכישע גוטע און שלעכטע זיטען, און נאר די שטעדט טיעפער אין לאנד האבען פארגעשטעלט מיט זיך אנ׳אויסנאהם אין דער הינזיכט. דא האבען געוואוינט די ארימערע קלאסען פון דער יהודה׳שער בעפעלקערונג, און זייער רעליגיעז=בעטריבטע ערנסטקייט האט זיך גאנץ ווייניג געלאזען בעאיינפלוסען פון דער גריכיש=אפיקור׳סישער לייכטזיניגער קולטור; אויך דא אבער האבען זיך דערטראגען מאסען גריכישע ווערטער פון די שכנ׳ישע בעפעלקערונגען, און זיי זענען ביסליכווייז ארייינגענומען געווארען אין דער אומגאנגס=שפראך.

ווי געזאגט, איז די רעכטליכע לאגע פון יהודה אונטער דער הערשאפט פון די תלמי=מלכים געוועזן גאנץ בעפריעדיגענד. די גאנצע הנהגה פון פאלק איז געוועזן קאנצענטרירט אין די הענד פונ׳ם כהן=גדול, וועלכער איז געוועזן כמעט דער פאקטישער הערשער פון לאנד און האט געקענט ענטוויקלען און ווייטער ציהען די יודישע אייגענטימליכקייט און דעם יודישען געדאנקענגאנג; אינערליך, גייסטיג איז אבער דאס פאלק אין יהודה שרעקליך ארעם געוועזן, און פון נחמיה׳ן אן האט עס קיין איין פערזענליכקייט נישט ארויסגעגעבען, וואס זאל געבען א געוויסע ריכטונג זיין גייסטיגער ענטוויקלונג און איהם העלפען אויסבילדען זיין וועזען און זיין אריגינעלע אנשויאונג. דער צענטר פון דעם יודישען גייסטיגען לעבען, פון וועלכען די יודען אין יהודה האבען ביז אהער זייער יניקה געצויגען, איז געוועזן בבל און פרס, און איצט, נאך דער פאליטישער איבערקעהרעניש, וואס האט איבערגעגעבען די דאזיגע ביידע

לענדער אין די הענד פון אנ'אנדער דינאסטיע, — איז יהודה פון דעם
צענטער אינגאנצען אָבגעריסען געוואָרען. די יודען פון יהודה האָבען שוין
נישט געקענט איצט אזוי לייכט און פריי פערקעהרען מיט זייערע ברידער
ארום די טייכען פרת און חדקל, ווייל די רעגירענדע דינאסטיען פון
די ביידע מלוכות, די תלמי'אידען און סעלייקי'דען, האָבען געקוקט מיט
חשד איינע אויף דער אנדערער, און די אָפטע בעזוכען פון די סעלייקי'=
דישע אונטערטאנען אין ירושלים, וואָלט דעם חשד נאָך מעהר פער=
שטארקט. קוים וואָלט דאָס פאָלק אין יהודה נישט געקענט איצט אויס=
קומען אָהן דער הילף פון זיינע אויסוועניגסטע גייסטיגע פיהרער, וואָלט
עס, אלזאָ, בעשטימט אונטערגעהן, אזוי ווי עס זענען אונטערגעגאנגען
יענע אלע פעלקער, וואָס האָבען זיך אליין נישט געקענט דערהאלטען און גע=
מוזט ציהען זייער גייסטיגע השפעה פון אויסוועניג, פון אנ'אנדער לאנד;
דאָס איז אָבער נישט געווען דער פאל מיט דעם יודישען פאָלק, און
אויף דער ארענע פון דעם יודישען לעבען האָט זיך צו דער רעכטער
צייט בעוויזען א גרויסע, ליכטיגע געשטאלט, וואָס לייכט ארויס, ווי
א בעוואקסענער, פערצווייגטער בוים פון א וויסטען מדבר. דאָס איז
געווען שמעון הצדיק, דער זוהן פון חוניו I (פון 300 ביז 270).
די געשיכטע פון דער יודישער טעאָקראטיע (כהנים=הערשאפט)
האָט צו פערצייכנען עטליכע נעמען פון גוטע און שלעכטע כהנים גדולים,
וואָס האָבען פערטרעטען דעם דאָזיגען פאָסטען ביז שמעון הצדיק; די
יודישע לעגענדע אָבער האָט איבערגעלאָזען פאר די קומענדיגע דורות
דעם אנדענקען בלויז פון דעם איינציגען כהן גדול, וואָס האָט ווירקליך
עטוואָס געטהון פאר זיין פאָלק און געלאָזען נאָך זיך בעדייטענדע שפורען
אין דער געשיכטע פון יענער צייט. „ער האָט געזאָרגט פאר זיין פאָלק,
עס זאָל נישט צופאלען ווע"ן", און געזוכט צו בעפעסטיגען זיין לאגע
אין אלע הינזיכטען: ער האָט אויסגע'פועל'ט ביים קעניג אנ'ערלויבניש,
ווידער אויפצובויען יענע מויערן פון שטאָדט, וועלכע תלמי דער ער=
שטער האָט געהאט צושטערט; דעם בית המקדש, וועלכער איז זעהר
אָבגעלאָזען געוואָרען פאר די צוויי הונדערט יאָהר, וואָס ער איז געשטא=
נען, האָט ער געלאָזען אָבפרישען און בענייען; אויסער דעם האָט ער
נאָך געלאָזען ציהען אנ'אונטערערדישען קאנאל ביז צום טייך איתם (עט=
ליכע שעה ווייט פון ירושלים) און אויף אזא אופן פערזאָרגט מיט פרי=
שען וואסער נישט בלויז דעם בית המקדש (וואָס האָט זיך גענויטיגט אין
א סך וואסער צוליעב די אָפטע וואשונגען פון די לויים און כהנים).

אלעקסאנדער דער גרויסער

נאָר אויך דער גאַנצער שטאָדט.

די פּערזאָן פון שמעון הצדיק אַלס כהן גדול, בײַ דעם צערעמאָניאַל פון גאָטעס-דינסט, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט אין זײַן צײַט מיט אַן אומגעוויינלעכער פּראַכט, איז מיט באַגײַסטערטע ווערטער געשילדערט געוואָרן פון דעם דיכטער, וואָס האָט געלעבט אין אַ צײַט אַרום, ישוע בן-סירא:

ווי הערליך איז ער געווען, ווען ער האָט דעם היכל פאַרלאָזן.
ווען ער איז אַרויסגעגאַנגען פון הינטערן פּרוכת!
ווי דער מאָרגנשטערן, וואָס שײַנט אַרויס פון צווישן די וואָלקן,
ווי די פולע לבנה אין די טעג פון'ם פרילינגס-יום-טוב (פּסח).

— — — — — — — — — — — —

אַז טוט ער אָן זײַנע עהרענקליידער,
און הילט זיך אײַן אין די פּרעכטיגע געוואַנדער

— — — — — — — — — — — —

און ער שטעהט איבער דעם אויפגעלעגטען שײַטער-הויפען (פון מזבח),
אַרומגענומען, ווי מיט אַ קראַנץ, פון זײַנע ברידער. —
די יונגע צעדערן פון לבנון

— — — — — — — — — — — —

אַז האָט ער געענדיגט די עבודה בײַם מזבח
און אהרנ'ס זיהן, די כהנים, בלאָזען אין די שופרות,
און רופען אויס אין דער הויך, דערמאָהנענדיג גאָט'ס נאָמען.
אַלע שטערבליכע פאַלען גלײַך מיט'ן פּנים צו דר'ערד,
זיך בוקענדיג פאַר דעם אַלערהייליקסטען, פאַר דעם הייליגסטען פון ישראל.

עס האָבען זיך דערהערט די שטימען פון די זינגער'ס
און אָנגעצונדען האָט זיך דאָס האַרץ פון פאָלק,
און געפּרעהט האָבען זיך אַלע מענשען פון דר'ערד!...

דער דאָזיגער כהן גדול איז געשטאַנען נישט בלויז אָן דער שפּיץ פון בית המקדש און פון דער יודישער געמײַנדע; ער איז געזעסען בראש אויך פון דער כנסת הגדולה און פערנומען דעם גרעסטען פּלאַץ צווישען די לעהרער פון דער ישיבה, וואָס האָט אויסגעטײַטשט און געלעהרנט דעם פאָלק גאָט'ס וואָרט. ער האָט איבערגעלאָזען זײַנע תלמידים דעם

פאָלגענדען אַפאָריזם: „אויף דריי זאַכען שטעהט די וועלט (די יודישע קהלה), אויף לעהרנען (תורה), אויף גאָט בעטען (עבודה) און אויף וואוילטעטיגקייט (גמלות חסדים)“, און אַלס וועג־ווייזער און לעהרער קען מען איהם צושרייבען אַ געוויסען חלק אויך אין דעם אַפאָריזם, וואָס ער האָט געלאָזען נאָך זיך איינער פון זיינע בעדייטענדסטע תלמידים, אַנטיגנוס פון סוכו (אַנטיגנוס איש סוכו): „איהר זאָלט נישט זיין, ווי די שקלאַווען, וואָס דיענען זייער האַר, אום צו בעקומען זייער בעלוינונג, נאָר ווי יענע דיענער, וואָס דיענען טריי זייער האַר, נישט ערוואַרטענדיג קיין שום שכר“

די דאָזיגע רוהיגע צייט האָט זיך אָבער לאַנג נישט געצויגען, און נאָך דעם טוידט פון שמעון הצדיק ברעכען אויס אין לאַנד אינערליכע סכסוכים און קריגערייען, וואָס רואינירען אויף אַ לאַנגע צייט דאָס נאָרמאַלע לעבען פון פאָלק און קאָסטען איהם אַ סך ביטערע קרבנ׳ת. שולדיג אין די סכסוכים זענען געווען די קינדער פון דעם זעלביגען שמעון הצדיק — זיין איידים, וואָס האָט אויך געשטאַמט פון אַ מיוחס׳דיגער כהנים־פאַמיליע, טוביה, און זיין זוהן חוניו, וואָס האָט איבערגענומען פון פאָטער דעם כהן־גדול־שטוהל און געשפּילט אַ בעדייטענדע ראָליע אין דער געשיכטע פון דעם יהודה׳שען פאָלק, אַ דאַנק די מלחמה־שפּיעלען פון די סעלייקי׳דען (דער צווייטער, דריטער און פיערטער) מיט די תלמי׳אידען (דער צווייטער און דריטער) איבער צעלאָסוריע, וואָס האָבען זיך געצויגען צעהנדליגער יאָהרען און געווירקט אויך אויף דעם גורל פון יהודי

יהודה, צוזאַמען מיט צעלאָסוריע, האָבען געלעבט גאַנץ רוהיג אונטער דער איבער־הערשאַפט פון מצרים, און ווי די ערשטע צוויי מלכים פון דער תלמי־דינאַסטיע, האָט אויך דער דריטער, עווערגעטוס, זיך גאַנץ פריינדליך בעצויגען צו זיי און זיי אַלע פרייהייטען געגעבען;

האָט אָבער דער צווייטער פון די סעלייקי׳ען, קאַליניקאָס, דורכאויס געוואָלט אָברייסען די דאָזיגע פּראָווינצען פון עגיפּטען און, ווי ס׳ווייזט אויס, האָט זיך איהם איינגעגעבען איבערצוציהען אויף זיין זייט אויך די העכערע ספערען פון דער יודישער בעפעלקערונג אין ירושלים מיט דעם כהן גדול חוניו II אָן דעם שפּיץ. דער לעצטער האָט אויף דעם סמך זיך אָבגעזאָגט אַריינצוטראָגען אין דער צענטראַלער עגיפּטישער רעגירונגס־קאַסע דעם בעשטימטען יעהרליכען מס פון 20 טאַלאַנטען און דאָס האָט נאַטירליך אַרויסגערופען אַ שטאַרקען כעס אין דעם עגיפּ-

טישען הויף, וואו מ'האט געקוקט אויף דעם דאזיגען קליינעם אבצאהל, ווי אויף דעם איינציגען צייכען פון אונטערטעניגקייט. תלמי III האט דאן געשיקט קיין ירושלים זיינעם א שליח, אנטהעניאנ'ען, מיט דער פאדערונג, גלייך אריינצוטראגען די דערמאהנטע סומע, דראהענדיג דער בעפעלקערונג, אז אי'ם פערקעהרטען פאל, וועט ער די גאנצע ערד פון יהודה פונאנדערטיילען צווישען די גריכישע קאלאניסטען. חוניו האט זיך א־ער איינגע'עקשנ'ט און נישט געוואלט נאכגעבען. דאס האט אויפגעבראכט געגען איהם די ברייטערע שיכטען פון פאלק, וועלכע זענען גאנץ צופריעדען געווען מיט דער אויבער־הערשאפט פון די תלמי'אידען, און עס האט שוין געהאלטען ביי א בלוטיגען אויפשטאנד געגען דער גאנצער רעוואלוציאנערער פארטיי, וואס האט אוועקגעשטעלט דאס פאטערלאנד אין אזא ביטערער לאגע. דאן האט זיך אנ'ענערגישער, ענטשלאסענער מענש בעוויזען אויפ'ן האריזאנט פון דעם יודישען פאליטישען לעבען, און איהם איז געלונגען די זאך אין ארדנונג צו ברענגען.

גערופען האט מען דעם מענשען, וואס האט א נייע ריכטונג געגעבען דעם גאנג פון די געשעהענישען אין לאנד, יוסף בן טוביה — ער איז געוועזען א זוהן פון שמעון הצדיק'ס איידים, טוביה, ד. ה. אלזא א שוועסטערנ־זוהן פונ'ם כהן גדול. ענערגיש, ערפינדעריש, ענטשלאסען און אנציהענד, איז אט דער אייניקעל פון דעם אלטען שמעון הצדיק, ווי געבוירען געווארען צום הערשען, איהם איז אבער אין וועג געשטאנען זיין אלטער פעטער, דער כהן גדול, וועלכער איז אויך געווען דער פאליטישער פיהרער פון פאלק, און דער איצטיגער צוזאמענשטויס מיט דער עגיפטישער מאכט האט איהם געדיענט אלס גינסטיגע געלעגענהייט, אריינצונעהמען די הנהגה אין זיינע הענד. בעקומענדיג די ידיעה וועגען תלמי'ס שליח, וואס איז געקומען מיט אזא שטרענגער פאדערונג קיין ירושלים, און וועגען דער אונצופריעדענהייט מיט'ן כהן גדול, וואס וואקסט אין פאלק און נעהמט אן א שטורמדיגען כאראקטער האט ער גלייך פערלאזען זיין געבורטסארט און איז געקומען צום פעטער מיט דעם ביטערסטען פארוואורף פאר זיין עקשנות, וואס שטעלט אין געפאהר די עקזיסטענץ פון גאנצען פאלק, און מיט דער עצה, — ער, דער פעטער, זאל פאהרען צו תלמי'ן און בעטען ביי איהם מחילה. אויף דעם האט דער שטאלצער חוניו געענטפערט, אז ער וועט גיכער זיך אבזאגען אינגאנצען פון זיין טיטול, איידער זיך אזוי צו ערניעדריגען. דאן האט יוסף ביי איהם די ערלויבניש געבעטען, אליין קיין אלעק־

סאַנדריע צו פֿאָהרען און אונטערהאַנדלונגען צו פֿיהרען וועגען דעם קאָנפֿליקט, און גלייך נאָכדעם, ווי ער האָט די דאָזיגע בעפֿאָלמעכטיגונג בעקומען, האָט ער צונויפֿגערופֿען אַ גרויסע פֿאָלקס־פֿערזאַמלונג אין בית־המקדש, וואו ער האָט בערוהיגט דער בעפֿעלקערונג און צוגעזאָגט דעם גאַנצען סכסוך בשלום אויסצוגלייכען, — אויב דאָס פֿאָלק וועט איהם נאָר זיין צוטרוי שענקען, און דאָס פֿאָלק האָט איהם זיין צוטרוי געשענקט — עס האָט איהם דעם טיעפֿסטען דאַנק אויסגעדרוקט און מיט דעם טיטול פֿאָלקס־פֿיהרער בעקרוינט (230).

מעהר האָט יוסף נישט געדאַרפֿט: פֿון דער מינוט אָן טרעט ער אַרויס מיט דער פֿעסטער ענטשלאָסענקייט פֿון אַ מאַכט־בעזיצענדער פֿערזאָן און שטעלט זיך פֿאַר קיין זאַך נישט אָב, ווען עס האַנדעלט זיך אום דעם — זיין ציעל צו ערגרייכען. ער קען גוט די שוואַכע זייטען פֿון דער גריכישער נאַטור און בעשיט דעם שליח פֿון אַלעקסאַנדריע מיט חניפֿות, מתנות און גלענצענדע מאָהלצייטען. אַנטהעניאָן איז ענטציקט פֿון דעם ליעבענסווירדיגען, עלעגאַנטען און אינטעליגענטען יודישען אַריסטאָקראַט, און פֿאָהרט צוריק קיין אַלעקסאַנדריע אַ געטרייסטער, אַ צופֿריעדענער. אין דער זעלביגער צייט פֿיהרט יוסף אונטערהאַנדלונגען מיט זיינע גוטע פֿריינד אין שומרון וועגען אַ גרויסער געלד־הלוואָה, — אום אויפֿגענומען צו ווערן בכבוד אינ׳ם עגיפּטישען הויף, מוז ער פּרעכטיגע קליידער טראָגען, רייכע געשפּאַנען בעזיצען און אַ סך געלד ביי זיך האָבען, און זיין פֿערמעגען איז קליין און אין גאַנץ יהודה וועט ער אַזוי פֿיעל געלד נישט קריגען: די בעפֿעלקערונג לעבט פֿון לאַנד־ווירטשאַפֿט און האָט קיין עשירות זיך נאָך נישט אָנגעזאַמעלט; שומרון אָבער לעבט פֿון האַנדעל און האָט אַ סך געלד־מאַגנאַטען.

יוסף האָט דאָס געלד בעקומען און זיך געלאָזען אין וועג אַריין קיין אַלעקסאַנדריע, און דאָרט איז שוין אַנטהעניאָן געוועזען, און מיט בעגייסטערטער ענטציקונג גערעדט פֿון דעם יודישען פֿערטרעטער, וואָס דאַרף אָנקומען. דער קעניג אַליין וואַרט אויף יוסף׳ן און וויל איהם שוין זעהען וואָס שנעלער, און נאָך דער ערשטער אויפֿנאַהמע, איז ער אויך בעצויבערט פֿון איהם און לאַדעט איהם איין אויף דעם באַל, וואָס דאַרף פֿאָרקומען אין הויף. די געזאַנדטע פֿון די פּאַלעסטינישע און פֿעניצישע שטעדט זעהען, ווי דער פֿערהעלטנישמעסיג נישט זעהר־רייך אויפֿגעפּוצטער יודישער פֿערטרעטער ווערט אַריינגענומען אינ׳ם ענגסטען קרייז פֿון קעניגליכען הויף, און זענען איהם מקנא; ער גיט זיי אָבער באַלד די

געלעגענהייט איהם מ ע ה ר, ווי מקנא צו זיין.

יוסף בעגעגענט זיך אין אלעקסאנדריע מיט די אבצאהלונגס־חוכרים (ארענדאטארען) פון אלע עגיפטישע פראווינצען, וועלכע זענען זיך צוזאמענגעקומען אין דער רעזידענץ, אום אין דער געגענווארט פון קעניג און הויף אנצובאטען זייערע פרייזען און די ארענדע צו בעקומען פון די קעניגליכע אבצאהלונגען — יעדערער אין זיין שטאדט אדער פראווינץ. זענענדיג אלע גלייך פעראינטערעסירט אין דער זאך, שליע־סען זיי צווישען זיך יד־אחת און באטען דעם קעניג, נאטירליך, וואס וועניגער. דאן רופט זיך יוסף ארויס צו צאהלען דעם קעניג נאכאמאל אזוי פיעל פון דער אנגעבאטענער סוממע. איבערראשט און ערשטוינט האבען די אנוועזענדע חוכרים אנגעקוקט דעם חוצפה׳דיגען יוד, וואס האט אויסגעזעהען, ווי א בעטלער געגען זיי; די סימפאטיע פון קעניג איז שוין אבער לאנג געווען אויף זיין זייט און דערצו איז זיין סוממע צוויי מאל אזוי פיעל געווען פון זייערער. יוסף האט פערזיכערט דעם קעניג, אז זיין סוממע וועט נאך אויך געבען א שענעם ריוח, און ווען דער לעצטער האט פערלאנגט פון איהם, ער זאל דער קרוין גאראנטי־רען די סוממע, וואס ער פערפליכטעט זיך צו צאהלען, האט דער יודי־שער שתדלן שארפזיניג געענטפערט, אז ער גיט די בעסטע גאראנטיע, וואס איז נאר מעגליך — דעם קעניג מיט דער קעניגין. דער דרייסטער און אין דער זעלביגער צייט חנופה׳דיגער ענטפער, איז ערווערגעטום׳ן שטארק געפעלען געווארען און יוסף איז געווארען דער הויפט־אבצאהלונגס־ארענדאטאר פון אלע צעלאסורישע און פיניצעאישע פראווינצען. בעקוי־מענדיג נאך דערצו א מחנה פון צוויי טויזענד סאלדאטען, וואס זאלען איהם בעהילפיג זיין ביים איינמאהנען די שטייערן.

און דער קעניג האט זיך מיט איהם ווירקליך נישט גענארט. בע־זיצענדיג אזא קראפט, האט יוסף מיט דער אויסערגעוועהנליכסטער שטרענגקייט אויפגעמאהנט די שטייערן, און אין יענע שטעדט, (עזה און בית־שאן), וואו די גריכישע בעפעלקערונג האט געפרובט אויסלאכען דעם אידען־ארענדאטאר און זיך אבזאגען פון צאהלען, — האט ער די פארנעהמסטע און רייכסטע בירגער געלאזען טויטען און זייער פערמעגען קאנפיסקירט. די דאזיגע אכזריות׳דיגע שטרענגקייט האט געווירקט אויף די ארומיגע שטעדט, און דער נייער ארענדאטאר האט פערדאפעלט די הכנסות פון דער מלוכה, און אויסער דעם נאך פיעל טייערע מתנות גע־שיקט אין הויף, אום צו בעפעסטיגען זיין לאגע. יוסף איז אויף אזא

אופן געוואָרען דער פאַקטישער הערשער איבער גאַנץ פּאַלעסטינא, פאַר־שטעלענדיג מיט זיך די איינציגע פּערזאָן, וואָס איז געשטאַנען צווישען פאָלק און דעם אַלעקסאַנדרישען הויף.

צוויי־און־צוואַנציג יאָהר האָט יוסף געהאַלטען אין זיינע הענד די הויפּט־שטייערונגס־פערוואַלטונג פון גאַנץ צעלאָסיריען און פעניציע און, ערווערבענדיג זיך אין דעם פערלויף פון דער צייט אונגעהויערע רייכטי־מער, האָט ער געשפּיעלט אַ בעדייטענדע ראָליע אויך אין דעם פּאָליטי־שען לעבען פון די דאָזיגע ביידע פּראָווינצען. פאַר דער צייט האָט זיך ענטוויקעלט אין לאַנד דער קאַפּיטאַליזם, עס האָט זיך פערברייטערט דער אינטערנאַציאָנאַלער עקאָנאָמישער פערקעהר און צוזאַמען דערמיט איז אַלץ טיעפער אַריינגעדרונגען אין אַלע ספערען פון פאָלק אויך די גריכישע קולטור; יוסף האָט אָבער די דאָזיגע רייכע רעפּובליקען נישט געשוינט, און אונטער דער הערשאַפט פון דעם IV־טען תלמי, פילאָפּאַטאָר (222 ביז 206), האָט ער אויך מיט אַזאַ אַכזריות געדריקט דער בע־פעלקערונג ביים אויפמאָהנען די שטייערן, אַז דאָס פאָלקס־ווערטעל האָט זיך געקלאָגט אויף איהם: „יוסף האָט פון גאַנץ סוריא דאָס פליי‍ש אָב־געשונדען און נאָר די ביינער איבערגעלאָזען".

דאַן האָט זיך פאַר איהם אויך אַן אונרוהיגע צייט אָנגעהויבען. אינ'ם בלוט פון דער תלמי'אידישער דינאַסטיע האָבען זיך שוין געהאַט דאַן טיעף איינגעזויגען די אַלע שוואַכע זייטען פונ'ם העלעניזם: די ליי־דענשאַפטליכע נייגונגען צו פערשווענדעריישען, אונזיטליכקייטען און דעס־פּאָטיזם, — וואָס ס'האָט, נאַטירליך, זיך שלעכט אָבגערופען אויך אויף דער אַרמעע און אויף דער פערטיידיגונג פון די אַלגעמיינע מלוכה־אינ־טערעסען. אין דער צייט איז אָבער די סעלייקי'דישע דינאַסטיע געוועזען געזונד און קרעפטיג, און אַנטיאָכוס III „דער גרויסער" האָט זיך אַרומגעטראָגען מיט געוואַלדיגע קריגס־פּלענער, שטרעבענדיג צו פערוואַנדלען זיינע פערשיעדענע פּראָווינצען אין איין גרויסער וועלט־מלוכה. איצט ביי דעם דעמאָראַליזירטען צושטאַנד פון דער עגיפּטישער אַרמעע, האָט ער געגלויבט פאַר זיך אַ גוטע געלעגענהייט צו האָבען און אויסנוצענדיג דעם פעררעט פון איינעם פון די עגיפּטישע פעלדמאַר־שאַלען, האָט ער אַריינגעפיהרט זיין מיליטער אין צעלאָסוריא און פע־ניציע און פערנומען דאָרט עטליכע שטעדט צוזאַמען מיט שומרון. דאָס איז אָבער געוועזען אַ נצחון בלויז אויף אַ קורצע צייט, ווארום באַלד נאָכדעם האָט זיך פילאָפּאַטער אויסגעניכטערט פון זיינע פער'שכור'טע

אויסגעלאסענקייטען, און צוטרעטענדיג מיט זיין ארמעע ביז נאפיא, האט ער געצוואונגען דעם שונא צו אנטלויפען און אינגאנצען אויפצוגעבען דעם פלאן וועגען איינגעהמען צעלאסוריא. דאס האט יוסף'ן ווידער אויף די פיס געשטעלט, און דערצו נאך האט איהם פילאפאטאר נישט פערגעסען אויך דאס, וואס יהודה מיט ירושלים אן דער שפיץ, — וואו יוסף'ס ממשלה איז בעזונדער שטארק געווען — איז פון אנהויב אן טריי געבליעבען דעם עגיפטישען טראהן און האט זיך אנטיוכס'ן נישט אונטערגעגעבען.

און דער וואוילשטאנד פון פאלק איז דערווייל געוואקסען. די גרויסע רייכטימער, וואס יוסף האט זיך ערווארבען, האבען אריינגעבראכט אין לאנד (בעזונדער אין די גרעסערע שטעדט) אונגעהויערע קאפיטאלען, און צו איהם זענען צוגעקומען נאך הונדערטער יודישע בעאמטע, מיט וועלכע ער האט זיך בענוצט ביים אויפמאהנען די שטייערן אין די אלע פראווינצען, וואס האבען זיך געפונען אונטער זיין רשות, און וועלכע זענען אויך רייך און גרויס געווארען. די דאזיגע רייכטימער, צוזאמען מיט יוסף'ס חשיבות אין קעניגליכען הויף און זיינע סאלדאטען-אבטיילונגען, מיט וועלכע ער האט אין דער מורא געהאלטען די פלשתים, פיניקיער, אדום'ער און זאגאר אויך די גריכיש-מאקעדאנישע קאלאניעס, — האבען אויפגעהויבען דעם פרעסטיזש נישט בלויז פון איהם אליין מיט זיין קרייז, נאר אויך פון דער אלגעמיינער יודישער בעפעלקערונג; דערביי זענען די יודען פון יהודה אלץ מעהר און מעהר ארונטערגעפאלען אונטער דעם איינפלוס פון העלעניזם, און אלע זייערע אויסערע לעבענספארמען האבען שוין געטראגען אויף זיך דעם שטעמפעל פון דעם פיינעם גריכישען געשמאק. אזוי האבען די יודישע וואוינונגען, למשל, אנגעהויבען שענער געבויט צו ווערן און אויך די מאלעריי האט אנגעהויבען בענוצט צו ווערן אין דער יודישער גאס. די יודען פון אלעקסאנדריע, וואס האבען איבער הונדערט יאהר זיך געפונען אין א גריכישער אומגעבונג און זענען שוין אינגאנצען העלעניזירט געווען, האבען אויך געווירקט אין דער ריכטונג אויף די איבריגע צענטערן פון יהודה, דורך דער פערמיטלונג פון די יודען, מיט וועלכע זיי זענען געקומען אין פערבינדונג א דאנק יוסף'ס געשעפטען, און דאס יודישע פאלק האט זיך אזוי-ערנאך ביסליכווייז אינגאנצען בעפרייט פון יענע אונגעשליפענע אזיאטישע מנהגים, וועלכע האבען א סך הונדערטער יאהרען געהערשט אין דעם יודישען לעבען.

די דאָזיגע אויסערליכע שיינקייט און די אַלע איבריגע גוטע זייטען פון דער גריכישער קולטור האָבען אָבער מיטגעבראַכט מיט זיך אין דער יודישער גאַס אויך די שלעכטע זייטען איהרע, און אָנשטאָט דעם נאַטירליכען פּראָצעס פון צופּאַסען זיך צו אַ פרעמדען פאָלק און איבערנעהמען זיינע בעסערע זייטען און מנהגים, היטענדיג דערביי דעם אייגענעם פאָלקס־וועזען און די גוטע נאַציאָנאַלע אייגענטימליכקייטען — איז דאָ די זאַך גאַנץ אַנדערש צוגעגאַנגען: די יודישע אַריסטאָקראַטען האָבען אָנגעהויבען צו פערגעטערן די גריכישע קולטור און נאָכצואַהמען, ווי אַפען, דאָס גאַנצע גריכישע לעבען מיט אַלע זיינע ווילדע מנהגים און אויסגעלאַסענקייטען, פערלאַכטענדיג אינגאַנצען די טראַדיציאָנעלע תמימות פון פאָלק און זיין היסטאָרישע זיטען־ריינהייט. די גריכען האָבען ליעב געהאַט געזעלשאַפט, אַלגעמיינע מאָלצייטען און אויסגעלאַסענע פערוויילונגען, און די יודישע אַריסטאָקראַטיע האָט עס כלומר'שט נאָכגעמאַכט אין אַן'אונשולדיגער פאָרם: זי האָט אויך אָנגעהויבען אַזעלכע געמיינשאַפטליכע מאָלצייטען איינצואָרדנען, ביי וועלכע די פערזאַמעלטע זענען געלעגען צו־דריי אויף אַ רוהע־בעט, און דערביי האָט זי איינגעפיהרט ווין, מוזיק און ליעדער. דערמיט אַליין האָט זיך אָבער די רעפאָרם נישט געענדיגט — באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די דערמאָהנטע מיטלען זענען נאָך ווייניג אויף אַרויסצורופען אַ פאָלשטענדיגע הייטערע שטימונג, און די אויסגעלאַסענקייט האָט איהרע קרבנות אַלץ טיעפער און טיעפער אַראָבגעצויגען אינ'ם תהום פון אונזיטליכקייט און פערברעכען. יוסף האָט אָפט פערבראַכט אין פּילאָפּאַטאָר'ס הויף, וואו די ווילדע פרעהליכקייט האָט איהר טריאומף געפייערט און פון קיין גרענעץ נישט געוואוסט. דאָ איז די אונצוכט אָפען אַרומגעגאַנגען און האָט פערפיהרט דאָס פאָלק און די אַרמעע; פילאָפּאַטאָר האָט זיך איינגערעדט, אַז זיינע אורעלטערן זענען אַרויסגעקומען פון דעם וויינגאָט דיאָניזאָס (באַקחוס); ער האָט זיך דעריבער געפיהלט פערפליכטעט צו דיענען דעם דאָזיגען גאָט מיט וואָס־מעהר פער'שיכור'טע [illegible] און אויסגעלאַסענקייטען, און ווער עס האָט געוואָלט געווינען דעם חסד פון קעניג אָדער פון זיינע מקורבים, האָט געמוזט אַן'אַנטייל נעהמען אין די דיאָניזישע אָרגיען און דערביי וואָס־מעהר ווילדקייט אַרויסווייזען. פון דער דאָזיגער קעניגליכער עהרע האָט אויך יוסף גענאָסען, און ביי איינעם פון די הויף־מאָלצייטען, האָט זיך אין שמעון הצדיק'ס אייניקעל אַזוי צוגעפלאַקערט די ליעבע צו איינער פון די דאָרטיגע טענצעריני'ס, אַז ער האָט

זיין ברודער סאָלימיאַס דרינגענד געבעטען, ער זאָל איהם זי בעזאָרגען אין דערהיים שטילערהייד, ווייל דאָס יודישע געזעץ האָט איהם פערבאָטען זיך צו דערנעהנטערן צו אַ פרוי פון אַ פרעמדען פאָלק. און ער איז שוין דאַמאָלס אַ פאָטער געוועזען פון זיבען קינדער!

דערביי אַליין האָט זיך יוסף נאָך נישט אָבגעשטעלט. פאַר איהם איז וועניג געוועזען דאָס, וואָס ער אַליין האָט זיך אַזוי ענג צוזאַמענגעלעבט מיט די פערדאָרבענע זיטען פון דער גריכישער אַריסטאָקראַטיע — דעם כהן-גדול'ס אייניקעל האָט זיך געוואָלט דעם גאַנצען קולט פון וויין און ווייב איינפלאַנצען אויך אויף דעם יודישען באָדען, און צו דעם צוועק האָט ער אין ירושלים איינגעפיהרט איינעם פון די דיאָניזישע יום-טובים, וועלכע זיין בעשיצער, דער קעניג, האָט אַזוי ליעב געהאַט. אין דער איבערגאַנגס-צייט פון ווינטער צום פריהלינג, ווען דער וויינשטאָק האַלט אין רעכטען בליהען און דער וויין געהט צום צווייטען מאָל אויף אין די פעסער, פלעגען די גריכען פייערן איינעם פון זייערע גרעסטע דיאָניזיען-יום-טובים; צוויי טעג פלעגט דער דאָזיגער „וויין-יום-טוב" געדויערן, און ביידע טעג זענען געווידמעט געוועזען דער אַרבייט פון שכור'ן און אונצוכט טרייבען. גוטע פריינד פלעגען זיך איינע די אַנדערע שענקען אין דער צייט אָנגעפילטע קריגלעך מיט וויין, און דער, וואָס האָט אַממעהרסטען געטרונקען, איז אַלס זיעגער געפייערט געוואָרען. אָט דעם שכורים-יום-טוב האָט יוסף-בן-טוביה אויך אין יהודה איינגעפיהרט — צוויי טעג אין יאָהר האָבען יודען דעם ווייננאַכט געדיענט, און אום דעם דאָזיגען פרעמדען יום-טוב כלומר'שט אַ יודישען כאַראַקטער צו געבען, איז איינגעפיהרט געוואָרען, אַז די רייכערע זאָלען אין די טעג שענקען מתנות פאַר אָרעמע!

און וואו עס האַנדעלט זיך וועגען אַ באַקחוס-יום-טוב, דאָרט בלייבט עס שוין נישט ביים וויין אַליין: דער יודישער אַדעל האָט די געזעצען פון זיין פאָלק פערלאָזען און די צניעות פון זיינע עלטערן אויסגעלאַכט, און זינגערינס, טענצערינס און אויסגעלאַסענע פרויען האָבען די ריינע לופט פון יהודה מיט שענדליכקייטען און שמוציגע מעשים פערפעסטעט.

נאַטירליך, האָבען זיך אין פאָלק געפונען נישט וועניג אַזעלכע, וואָס דאָס האַרץ האָט זיי געבלוטעט, צוזעהענדיג די שרעקליכע הנהגה פון זיינע פיהרער, און ביי איינעם פון די דאָזיגע טריי-געבליבענע יודען האָט זיך פון האַרצען אַ וואָרנונג אַרויסגעריסען:

קום נישט קיין אויסגעלאסענער פרוי אנטקעגען,
אום דו זאלסט אין איהר אבגרונד נישט אריינפאלען.
פערברענג נישט ביי קיין טענצערין,
אום דו זאלסט אין איהרע (צויבער־) קינסטלעריען נישט גע־
פאנגען ווערן.

די שטימע פון אזעלכע איינצעלנע יודען איז אבער פערזונקען גע־
ווארען אין דעם ברויזענדען שטראם פון די העלעניסטישע אידעען, וואס האבען זיך אריינגעריסען אין דער יודישער גאס און ארויסגערופען אנ'אמת'ע איבערקעהרעניש אין דער גאנצער יודישער וועלט־אנשויאונג. דער גריכישער אידעען־גאנג האט זיך אונטערגעגראבען אונטער די יסודות פון דער יודישער אמונה און א גרויסער טייל פון פאלק האט אנגעהויבען ערנסט צו צווייפלען אין דעם, צי איז ווירקליך אמת דאס אלץ, וואס די יודישע תורה לעהרנט; צי פערלאנגט טאקי די געטליכקייט פון'ם מענשען, ער זאל זיך אבזאגען פון אלע וועלטליכע פערגעניגענס און צי בעשעפטיגט זיך די גאטהייט איבערהויפט מיט אונזער וועלט און מיט דעם מענשען. דאס זענען אבקלאנגען געוועזען פון עפיקור'ס לעה־רע, וועלכע האט צו יענער צייט געהערשט אין דער גריכיש־מאקעדאני־שער וועלט און, ווי ס'איז זיך לייכט פארצושטעלען, האט דער שטארקער צוזאמענשטויס צווישען די ביידע היסטארישע קולטורען געמוזט ארויסרו־פען אנ'אנגעשטרענגטע גייסטיגע טעטיגקייט ביי די יודישע שריפטשטע־לער און דענקער. פאר וועלכע עס זענען איצט ענטדעקט געווארען נייע האריזאנטען, נייע שאפונגס־פארמען און נייע געביטען פון דעם מענש־ליכען גייסט און פערשטאנד.

עס עקזיסטירט דעריבער א השערה, אז אין יענער עפאכע זענען געשאפען געווארען די ביידע ווערק, וועלכע די טראדיציע האט צוגע־שריבען דעם קלוגען שלמה: „שיר השירים" און „קהלת". דאס ערשטע פון די דאזיגע ביידע ווערק, וועלכע זענען אריינגענומען געווארען אין דעם לעצטען טייל פון דער ביבעל, שטעלט פאר מיט זיך א דראמאטי־שע פאעמא, וואס בעזינגט די ליעבע פון א וואונדער־שענער פאסטוך־מעדעל צו איהר פריינד, „וועלכער פיטערט (זיינע שאף) אין די רויזען־פעלדער". דאס איז א העריליך־שענעם קונסטווערק, געשאפען אונטער דעם איינפלוס פון דעם איבערגעטראגענעם העלעניזם, אין וועלכען עס שפיגעלט זיך אב דער ראזיגער גלאנץ פון דער דאמאלדיגער גליקלי־כער, ליכטיגער יודישער געגענווארט; און וועלכען עס פיהלט זיך די

לעבענספרעהליכע זארגלאזיגקייט פון הייטערע הימלען, גרינע פעלדער און בערוישענדע בלומען. עס איז דאס ליעד איבער אלע ליעדער און דאס איינציגע ווערק אין דער גאנצער אלט-העברעאישער ליטעראטור, וואס איז אונגעוועהנליך רייך אין ווייכקייט, אין טיעפע עמפפינדונגען און אין מאלערישע נאטור-שילדערונגען, און בעזינגט אויף דעם נאטירליכסטען אופן, אהן א שום רעליגיעזער שאטירונג, דעם בערוישענדען צויבער פון דער ליעבע.

דער געפיהלפולער דיכטער האט טיעף איינגעזויגען אין זיך דעם גלאנץ און די שענע שאפונגס-פארמען פון דער גריכישער קונסט-וועלט, אין זיינע פערזען הערען זיך די שענע קלאנגען פון טעאקריט און אנאקרעאן, — דאס אלץ אבער האט זיך ביי איהם ארגאניש צונויפגעשמאלצען מיט די הארציגע טענער פון דער יודישער ליריק, און דער גאנצער אינערליכער גייסט, מיט וועלכען עס איז דורכגעדרונגען זיין „שיר השירים“, טראגט אויף זיך אנ'אריגינעל-יודישען שטעמפעל. אינ'ם געגענזאץ צו דער נישט-זויבערער און אויסגעלאסענער ליעבע פון די גריכישע ווענוס-טעכטער און באקחוס-פרויען, האט ער אנ'אידעאל-בילד געשאפען אין דער געשטאלט פון עמינדב'ס שענער פאסטוך-טאכטער שולמית, די פלאמענדע ליעבע פון וועלכער עס איז דורכגענומען מיט א בעצויבערנדער נאאיוויטעט און מיט א ריהרענדער צניעות'דיגער איינפאכקייט. שולמית פערקערפערט מיט זיך די פאלקאמענע שענהייט: איהר שטימע איז זיס, איהר געזאנג — פער'שכור'נד, איהר טאנצען — געטליך-רייצענד; זי אנטלויפט אבער פון שטאדט, פיהלט זיך געפייניגט אינ'ם קעניגליכען שלאס און בענקט נאך די „וויינשטאקבוימער פון עין-גדי“ און נאך די איינזאמע „ליליען-פעלדער“, וואו איהר פריינד פיטערט זיינע שאף. אט דעם „פריינד“ ליעבט זי מיט דעם גאנצען גלוט פון איהר יונגען הארצען, און ריין בלייבט די דאזיגע גליהענדע ליעבע, — ריין פון יעדען נישט-אנשטענדיגען ווארט, פון יעדער נישט-זויבערער האנדלונג, פון יעדען אונרייינעם געדאנק.

איהר געליעבטער זינגט צו איהר:

שטעה אויף, געליעבטע מיינע, שענהייט מיינע,
און געה-דיר!
דען דער הערבסט איז שוין אריבער
און די רעגענס זענען שוין פערביי,
די בליטען האבען זיך געוויזען אויף דר'ערד;

די צײַט פֿון נאַכטיגאַל איז אָנגעקומען,
און די שטימע פֿון דער טירקעל־טויב הערט זיך אין אונזער לאַנד.
עס זענען צײַטיג געוואָרען די שפּראָצען פֿונ׳ם פֿײַגענבוים,
און די בליטען פֿון די ווײַנשטאָק־בוימער האָבען אָנגעהויבען שמעקען.
שטעה אויף, געליבטע מײַנע, שענהײַט מײַנע,
און געה דיר!

— — — — — — — — — — — — — — —

ביז עס וועט א בלאָז טהון דער טאָג
און די שאָטענס וועלן אַנטלויפען,
וועל איך געהן צו דעם בארג פֿון די מירטען
און צו די הינגלען פֿונ׳ם ווײַהרויך
מיט מיר פֿון לבנון, כלה!
מיט מיר פֿון לבנון וועסטו געהן.
דו וועסט אַראָבקוקען פֿונ׳ם שפּיץ־בארג אמנה,
פֿון די שפּיץ־בערג שניר און חרמון,
פֿון די לײַבען־הויהלען
פֿון די לעמפּערט־בערגער.
און שולמית ענטפערט:
קום, מײַן טײַערער!
מיר וועלן אַרויסגעהן אין פֿעלד,
מיר וועלן נעכטיגען אין די דערפֿער.
מיר וועלן זיך פֿעדערן צו די ווײַן־גערטנער,
מיר וועלן זעהען, צי עס האָט געבליהט דער ווײַנשטאָק,
צי עס האָבען זיך געעפֿענט די בליטען,
צי עס האָבען זיך פֿונאַנדערגעלאָזען די מילגראָמען —
דאָרט וועל איך געבען מײַן ליעבע דיר!

און אַזוי ווערט כסדר געשילדערט די שטימונג פֿון דער העלדין. אַלס טאָכטער פֿון דער נאַטור, איז׳ם געגענזאַץ צו דער שטימונג פֿון די וועלטליכע „ירושלים׳ס טעכטער״, און איהר צניעות׳דיגע, אונשולדיגע ליעבע געגען דער לײַדענשאַפֿטליכער אונציכטיגקײַט פֿון די עפֿענטליכע טענצערינס און זינגערינס, וואָס האָבען אָנגעפֿילט דאָס ווילד־אויסגעלאַסענע לעבען פֿון די שטאָדט־אײַנוואוינער.

ענדיגען ענדיגט זיך די פאָעמאַ מיט דעם אַפאָטעאָז: „שטאַרק, ווי דער טוידט איז די ליבע... איהרע פייערדיגע פונקען זענען — אַ פלאַם פון גאָט. אַ סך וואַסערן קענען נישט אויסלעשען די ליבע און טייכען — וועלן זי נישט פערפלייצען"; און אויב דער דאָזיגער ליעבעס-הימן איז, ווי מיר האָבען שוין דערמאָהנט, אַריינגענומען געוואָרען שפּעטער אין די „הייליגע שריפטען", איז עס געשעהען בלויז דעריבער, וואָס יודען האָבען דאַן — זענענדיג שוין דערווייטערט פון אַזאַ זונענגלאַנץ און פון אַזעלכע ליכטיגע לעבענסבילדער — אָנגעהויבען בעטראַכטען דאָס ווערק, ווי אַ מין אַלעגאָריע, אין וועלכער די כנסת ישראל (שולמית) טענה'ט זיך אוים מיט איהר געליבטען (גאָט) און גיעסט אויס פאַר איהם איהרע צערטליכסטע, הייליגסטע געפיהלען.

אַ גאַנץ אַנדער כאַראַקטער, דאַגעגען, טראָגט אויף זיך דאָס צווייטע ווערק פון יענער עפּאָכע, „קהלת". די יודישע אגדה האָט כאַראַקטעריזירט די דאָזיגע ביידע ווערק, וועלכע די טראַדיציע האָט, צוזאַמען מיט'ן ספר „משלי", צוגעשריבען שלמה המלך'ן, אין דעם פאָלגענדען אַפאָריזם: „ווען דער מענש איז יונג, זינגט ער ליעדער (שיר השירים); ווען ער ווערט עלטער, זאָגט ער משלים (משלי); און ווען ער ווערט גאָר אַלט, זאָגט ער הבל הבלים (קהלת)". און ס'איז ווירקליך אַזוי: „שיר השירים" איז דאָס ליעד פון דער לעבענספרעהליכער יוגענד, פונ'ם בליהענדען פריהלינג, און דאַגעגען איז „קהלת" די פערצווייפלונג פון דער עלטער, די בעטריבטע שטימונג פון אַ מענשען, וואָס איז אי פיזיש, אי גייסטיג איבערזעטיגט, און געפינט נישט מעהר אין לעבען נישט קיין מאַטעריעלען גליק און נישט קיין מאָראַלישע בערוהיגונג *). דאָס גאַנצע ווערק איז דורכגעדרונגען מיט אַ פינסטערן, פערצאָרנטען פעסימיזם, וואָס טרעט מיט די פיס אַלע בלומען פון לעבען און זעהט אין דעם גאַנצען סיסטעם פון דער וועלט, — אַ נאַרעשע שפּיעל. אויך דאָ, ווי אין „איוב", רעדט זיך וועגען גאָטספאָרכטיגקייט און פרומקייט; קהלת לאָזט אָבער די דאָזיגע טענער פערזינקען אין דער מעלאַנכאָלישער שטימונג, וואָס עס רופט אַרוים די אַלגעמיינע נישטיגקייט, די אַלגעמיינע פוסטקייט פון לעבען. די סקעפּטישע געדאַנקען פערגיפטען יעדען גאָטספאָרכטיגען געפיהל אַלץ איינס, ווי יעדען פערגניגען, ווי יעדען

*) דובנאָוו.

לעבּענס־געָנוס, און אַ בּיטערער פערצווייפלונגס־אויסרוף רייסט זיך פון הארצען אַרויס: „גאָרנישט מיט גאָרנישט, אַלץ איז גאָרנישט!"

נאַרעש און מאַנאַטאָן איז דער גאַנג פון די מעשים אין דער נאַטור, וואָרום „אַ דור געהט אַוועק און אַ דור קומט און די ערד בּלײַבּט אײבּיג שטעהן; וואָס עס איז געווען, דאָס וועט זיין, און וואָס ס'איז אײנמאָל געשעהען, וועט געשעהען נאָכאַמאָל — און ס'איז קיין נײַעס נישט פאַרהאַן אונטער דער זון". לעבּען און שטערבּען, זוכען און פערלאַנגען, פאַרשען און דערגעהן — „דאָס איז אויך אַ פערבּלענדעניש פון גײַסט, וואָרום וואָס מעהר חכמה, אַלץ מעהר פערדרוס, און וואָס מעהר וויסען — אַלץ מעהר וועהטאָג". געניסען פון די ערדישע פערגניגענס קען אויך נישט גערעכענט ווערן פאַר קיין בּעפריעדיגונג: „דאָס איז אויך גאָרנישט". עס קומט אַלזאָ ממילא אויס, אַז דער נאַר און דער חכם, דער רשע און דער צדיק — אַלעמענס גורל איז גלײַך, און דאָס בּעסטע פאַר'ן מענשען איז, „ער זאָל עסען און טרינקען און זיך לאָזען וואויל געהן אין זיין מאַטערניש", ווײַל דאָס איז אויך פון גאָט געגעבּען.

אים נעגענזאַץ צו דעם גײַסט פון נסים און איבּערנאַטירליכע וואונדער, וועלכער הערשט אין די פריהערדיגע פּראָזאאישע און פּאָעטישע ווערק פון דער בּיבּעל, בּעמיהט זיך קהלת פעסטצושטעלען די צוועקמעסיגקײַט פון דער נאַטור און דעם אײבּיגען זיכערן גאַנג פון די געשעהענישען אינ'ם וועלטאַל; גראָד דער געדאַנק פעראורזאַכט איהם אָבּער אויך טיפע לײַדען, ווײַל ער קען נישט צוזעהן דעם סיסטעמאַטישען נצחון פון דאָס שלעכטע איבּער דאָס גוטע, פון דער אַכזריות איבּער דער גערעכטיגקײַט: „און איך האָבּ צוגעזעהען די אַלע רויבּערײַען, וואָס טועֶן זיך אָבּ אונטער דער זון, און אָט איז די טרער פון די בּערויבּטע, וואָס האָבּען קיין טרײַסטער נישט — — —; „און איך לויבּ די טוידטע, וועלכע זענען שוין געשטאָרבּען, בּעסער פון די לעבּעדיגע, וואָס לעבּען נאָך; און בּעסער פון די בּיידע — דעם, וואָס איז נאָך גאָרנישט געווען, וואָס האָט נישט געזעהען די שלעכטע מעשים, וואָס טועֶן זיך אָבּ אונטער דער זון".

און פון דעם דאָזיגען פינסטערן, סקעפּטישען פּעסימיזם, קעהרט ער זיך אָפּט צוריק אום צו די טרײַסטענדע טענער פונ'ם עפּיקורעאיזם: „פרעה דיך, בּחור, אין דײַן קינדהײַט און לאָז דיר דײַן הארץ וואויל געהן אין די טעג פון דײַן בּחור'שאַפט און געה אין די וועגען פון דײַן

הארץ און (פּאָלג) די זעהונגען פון דײַנע אויגען, און טו אָב דעם כעס פון דײַן הארצען און דערװײַטער דאָס שלעכטע פון דײַן לײַב, דען די קינדהײַט מיט דער יוגענד זענען — גאָרנישט".

דאָס איז אָבער נישט די אײגענטליכע פילאָזאָפישע לעזונג פון דעם אונענדליכען לעבענס־פּלאָנטער. קהלת ראָט דעם מענשען צו לעבען, צו געניעסען פון לעבען, צו עקספּלאָאַטירען דאָס אַלץ, װאָס דאָס לעבען איז אימשטאַנד צו געבען, — נישט װײַל דאָס איז דער זין פון לעבען, נישט װײַל ער זעהט אין דעם די אינערליכע אידעע פון דער װעלט־הנהגה, נאָר װײַל דאָס איז אַ מיטעל אויף צו פערטויבען דעם שרעקליכען „יתוש", װאָס הערט נישט אויף צו לעכערן דעם מענשליכען מוח מיט זײַנע אײביגע שאלות און ספקות.

ענדיגען ענדיגט זיך דאָס װערק מיט דעם צוגעגעבענעם גאָטס־פאָרכטיגען פסוק: „דאָס לעצטע װאָרט: אַלץ איז געהערט געװאָרען; האָב מורא פאַר גאָט און היט אָב זײַנע מצוות, דען דאָס איז דער גאַנצער מענש" (דער גאַנצער זין פון לעבען), און אַ דאַנק דעם, װי אויך אַ דאַנק דער טראַדיציע, װאָס האָט צוגעשריעבען דאָס װערק דעם קעניגליכען מחבר פון „שיר השירים" און „משלי", — איז „קהלת" אַרײַנגענומען געװאָרען אין דער רײהע פון די ביבעל־װערק.

דאָס איז געװעזען די פרוכט פון דער יודישער געדאַנקען־טעטיגקײַט אין יענער עפּאָכע פון װאוילשטאַנד און פאָלקס־גליק; באַלד אָבער האָבען זיך אָנגעהויבען װאָלקענס צו װײַזען אויף דעם הימעל פון יהודה און פון דער יהודה'שער בעפעלקערונג. אין דער פאַמיליע פון דעם קעניגליכען אַרענדאַטאָר יוסף בן טוביה האָבען זיך אָנגעהויבען גרויסע מחלוקת, און דאָס האָט זיך שלעכט אָבגערופען אויך אויף דער פּאָליטישער לאַגע פון לאַנד; אָנגעהויבען האָט זיך די מחלוקת צװישען יוסף'ס זיעבען זיהן פון זײַן ערשטער פרוי און דעם יונגסטען זוהן, הורקנוס, די פרוכט פון יוסף'ס נישט גאַנץ־כשר'ן פערקעהר מיט זײַן ברודער'ס טאָכטער סאַלימיע. אַ דאַנק זײַנע בעסערע פעהיגקײַטען און זײַן געשיקטקײַט, איז הורקנוס געװאָרען דער ליעבלינג פון'ם אַלטען אַרענדאַטאָר, און װען בײַם קעניג פּילאָפּאַטאָר איז אונערװאַרטעט אַ זוהן געבוירען געװאָרען (210) און אַלע פערטרעטער פון צעלאָסיריען האָבען זיך געקליעבען קײַן אַלעקסאַנדריע צו בעגריסען די בעגליקטע קעניגליכע עלטערן און זײ מתנות צו ברענגען, האָט יוסף, נישט קענענדיג אַלײן פאָהרען, אויסגעקליעבען זײַן יונגסטען זוהן, אַלס דעם פּאַסענדסטען קאַנדידאַט

אויף צו פערטרעטען זיין פּלאַץ בײַ דער דאָזיגער פײַערליכער מיסיע. די
עלטערע ברידער האָט עס, נאַטירליך, שטאַרק געקרענקט און זיי האָ-
בען געגעבען אַ וואונק אין אַלעקסאַנדריע, מ׳זאָל איהם אָברוימען פון
וועג; דאָס האָט זיך זיי אָבער נישט איינגעגעבען: דער געשיקטער
הורקנוס האָט זיך גלײַך ערוואָרבען די סימפּאַטיע פון גאַנצען הויף און
מיט זײַנע פערשווענדערישע מתנות — הונדערט שענע שקלאַפען פאַר׳ן
קעניג און אַזוי פיעל שענע שקלאַפינס פאַר דער קעניגין, וועלכע האָ-
בען אַלע געהאַלטען אין די הענד צו איין טאַלאַנט אויף איבערצוגעבען
עס זייערע נײַע געביטער — האָט ער אין שאָטען געשטעלט אַלע איבּ-
ריגע פערטרעטער פון לאַנד. און דערמיט אַליין האָט זיך נאָך זײַן ער-
פאָלג נישט געענדיגט; ער האָט מיט זײַן אינטעליגענץ און שאַרפזיניגען
וויץ פילאָסאָפאַר׳ן אַליין בעצויבערט, און איז זײַן נעהנטסטער ליבלינג גע-
וואָרען. שטאָלץ און טריאומפירענדיג האָט זיך דאַן הורקנוס צוריקגע-
קעהרט קיין ירושלים; און ווידער האָבען זײַנע ברידער געלויערט אויף
איהם אין מיטען וועג מיט זייערע מענשען, אום איהם צו דער׳הרג׳נען.
דאָס גליק האָט איהם אָבער אויך דאָס מאָל נישט פערלאָזען, און
אַרויסטרעטענדיג צוזאַמען מיט זײַנע בעגלייטער געגען די אָנפאַלער,
האָט ער צוויי פון זײַנע ברודער געטויט.

הורקנוס איז בשלום אַהיים געקומען. דאָ האָט אָבער דער צאָרנ-
דיגער פאָטער אָנגעהויבען צו איהם טענות צו האָבען פאַר אַלע זײַנע
לעצטע מעשים און בעזונדער פאַר די אונגעהויערע סומען געלד, וואָס
ער האָט פערשווענדעט; דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז הורקנוס האָט
נישט געקענט לענגער בלייבען אין ירושלים און איז אַוועק צוריק קיין
אַלעקסאַנדריע.

אין אַ קורצע צײַט אַרום איז יוסף געשטאָרבען (208), און דאַן
האָט זיך די מחלוקת צווישען די קינדער נאָך שטאַרקער צופלאַקערט.
די שטייער-אַרענדע צוזאַמען מיט די אַלע דערמיט פערבונדענע הכנסות
און כבודים איז, וואַהרשײַנליך, איבערגעגאַנגען צו פילאָפאַטאָר׳ס ליבּ-
לינג, ד. ה. צו דעם יונגסטען פון יוסף׳ס זיהן. דער האַס פון זײַנע
ברידער צו איהם איז געוואַקסען, און ווען ער איז קיין ירושלים געקו-
מען, אום איבערצונעהמען די שטייער-פערוואַלטונג, זענען זיי אָפען
אַרויסגעטרעטען געגען איהם און אָנהענגער געזאַמעלט, אום מיט געוועהר
אין די הענד איהם פון שטאָדט צו פערטרײַבען. נאַטירליך האָט הורקנוס
אויך נישט געשוויגען, און אָרגאַניזירט אַ גאַנצע פּאַרטיי פון זײַנע אָנ-

הענגער, וועלכע זענען גרייט געווען ארויסצוטרעטן אין אנ׳אפענער
בלוטיגער בירגער-מלחמה. און געקומען איז דער קאמפף ביז אזוי ווייט,
אז די עלטערע ברידער, אדער ווי מ׳האט זיי גערופען די טוביה׳אי-
דען, האבען זיך, אין צוזאמענהאנג מיט די פאליטישע געשעהענישען
פון יענער צייט, גלייך ערקלערט פאר אפענע אנהענגער פון דער סע-
לייקי׳דישער דינאסטיע, און צו זייער צד איז צוגעשטאנען אויך דער כהן
גדול שמעון II, דער זוהן פון יענעם חוניו II, וועלכער האט געפיהרט
אנ׳אגיטאציע געגען די תלמי׳אידען נאך פאר פטאלאמעאוס עווערגעט III.
הורקנוס איז דאן אנטלאפען קיין אלעקסאנדריע, אום זיך צו בעקלאגען
געגען די ברידער; דארט האט זיך אבער דערווייל די לאגע אינגאנצען
געענדערט און קיינער האט זיך אויף איהם נישט אומגעקוקט. זיין בעשי-
צער, דער קעניג פילאפאטאר, איז געשטארבען, איבערלאזענדיג נאך
זיך אלס טראנפאלגער דעם מינדעריעהריגען פטאלאמעאוס V עפיפא-
נוס; דאס האט ארויסגערופען אין די עגיפטישע רעגירונגס-קרייזען א
גאנצע איבערקעהרעניש, און מיט דער שוואכקייט פון דעם תלמי׳אידי-
שען הויף האבען זיך דערווייל געוואלט בענוצען די ביידע שכני׳שע שטאר-
קע מלכים, אנטיוכס דער גרויסער פון סיריען און פיליפ פון
מאקעדאניען, אום צו פערכאפען גאנץ עגיפטען מיט אלע פראווינצען.

ווי געזאגט, האט זיך אין ירושלים שוין געהאט אויסגעבילדעט א
שטארקע פארטיי מיט׳ן כהן גדול אן דער שפיץ, וואס האט זיך גע-
שטעלט אויף דער זייט פון דעם סעלייקיד אנטיוכס; דאס האט דעם
לעצטען געגעבען די מעגליכקייט מיט גאנץ לייכטע קרעפטען איינצונעה-
מען יהודה. די טוביה׳אידען האבען פאר׳ן קעניג פון סיריען די טויערן
פון ירושלים געעפענט און איהם בעגריסט; די אנהענגער פון דעם
עגיפטישען הויף, האבען זיך אויך געמוזט אונטערגעבען דער שטארקע-
רער מאכט. אזוי איז יהודה נאך הונדערט יאהר עקזיסטירען אלס א טייל
פון צעלאסיריען אונטער דער איבערהערשאפט פון די פטאלאמעער,
איבערגעגאנגען אין דעם רשות פון די סעלייקידען (202).

די אלעקסאנדרישע רעגירונג האט זיך אבער אזוי לייכט נישט
אונטערגעגעבען, און אנשטרענגענדיג די לעצטע כחות, האט זי ארויס-
געשיקט דעם עטאלישען קריגספיהרער סקאפאס מיט אנ׳ארמעע פון גע-
דונגענע סאלדאטען, אום דעם קאמפף געגען די סירישע אונטערצונעה-
מען און זיי ארויסצושטופען פון די פערכאפטע פראווינצען ארום ירדן.
אומזיסט האבען זיך דאן די טוביה׳אידען מיט זייערע אנהענגער אנגע-

שטרענגט, אויסצוהאַלטען דעם אָנגריף פון דער דאָזיגער אַרמעע און גישט אַרונטערצופאַלען ווידער אונטער דער געוואַלט פון די פּטאָלאָמעער — סקאָפּאַס מיט זיין ווילדער מחנה האָט ירושלים מיט'ן שטורם איינגענומען און אין שטאָדט אַ חורבן אָנגעמאַכט. מיט אַ וואוטיגען צאָרן האָט ער זיך אויפ'ן בית־המקדש אַרויפגעוואָרפען און אַלע מיטגלידער פון דער סעלייקידישער פּאַרטיי זענען דורך איהם גע'הרג'ט אָדער אַכזריות'דיג געפּייניגט געוואָרען. אַ סך איינוואוינער פון ירושלים זענען דאַן אַנטלאָפען פון שטאָדט און, אום די איבערגעבליבענע פון דער בעפעלקערונג אין דער מורא צו האַלטען, האָט ער זיך אַ וויכטיגען פונקט געלאָזען און בעזעצט מיט סאָלדאַטען די פעסטונג באַריס אָדער ע ק ר א, אין צפון־מערב זייט פון בית־המקדש.

נאָך דעם אַלעמען אָבער איז סקאָפּאַס'ן דאָך נישט געלונגען, פּאַקטיש אָבצונעהמען צוריק פאַר דער עגיפּטישער קרוין די צעלאָסירישע פּראָווינצען. אין דעם שענעם טאָל צו־פוסענס פון באַרג חרמון, ביי די שטראָמען פון ירדן, האָט זיך אַ בלוטיגע שלאַכט צופלאַקערט, אין וועלכער סקאָפּאַס מיט זיין מחנה איז אינגאַנצען צושלאָגען געוואָרען. ווידער איז אַנטיוכס געוואָרען דער הערשער פון דעם גאַנצען ראַיאָן, אין וועלכען ס'איז אַריינגעגאַנגען אויך יהודה, און ווידער האָט זיך אין ירושלים די ביטערע מחלוקת אָנגעהויבען. יהודה איז געגליכען געווען אין יענער צייט צו אַ שיף אין מיטען אַ שטורמדיגען ים, וואָס ווערט געשליידערט פון איין זייט אין דער אַנדערער. ביידע קריג־פיהרענדע פּאַרטייען האָבען דעם לאַנד שווערע וואונדען געלאָזען און פיעל פון די איינוואוינער זענען אין געפאַנגענשאַפט אַוועקגעפיהרט געוואָרען.

געזיגט האָט אָבער דאָך די סעלייקידישע פּאַרטיי, און ווען אַנטיוכס איז צוגעקומען מיט זיין אַרמעע — נאָכדעם, ווי ער האָט שוין געהאַט איינגענומען די פּראָווינצען אַבילאַ און ש ו מ ר ו ן פון ביידע זייטען ירדן — צו די טויערן פון דער הייליגער שטאָדט, זענען די אָנגעזעהענסטע מיטגלידער פון דער קהלה צוזאַמען מיט די כהנים איהם אַרויסגעגאַנגען אַנטקעגען, האָבען איהם מיט פּאַראַד אַריינגעפיהרט אין שטאָדט און לעבענסמיטעל געגעבען פאַר דער אַרמעע און די עלעפאַנטען. די עקרא־פעסטונג איז אָבער נאָך בעזעצט געווען מיט אַטאָלישע סאָלדאַטען און אין דעם קאַמפף, וואָס אַנטיוכס האָט אונטערגענומען, אום צו פערניכטען דעם דאָזיגען שפּור פונ'ם עגיפּטישען גאַרניזאָן, האָבען איהם די איינוואוינער פון ירושלים פיעל געהאָלפען.

אַנטיוכס, וואַהרשייַנליך, האָט זעהר אָבגעשאַצט די דאָזיגע הילף און דעם יודישען מיטגעפיהל, און דערום האָט ער אָנגעזאָגט זייַן שר תלמי, אַז ער זאָל זיך בעגעהן מיט חסד. ער האָט אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, צו רעמאָנטירען דעם בית־המקדש און אָבצובויען די חורבות פון שטאָדט. אַנטיוכס האָט דעם יודישען פאָלק געשאָנקען פיעל זכיות און איהם ערלויבט צו האָבען אַן'אינערליכע, אייגענע פערוואַלטונג לויט די אייגענע געזעצען. אויסער דעם האָט ער פערוועהרט אַלעמען, וועלכע געהערען ניט אָן צו דעם יודישען פאָלק, מיט געוואַלד אַרייַנצורייַסען זיך אין בית־המקדש און אַרייַנצוברענגען אין ירושלים נבלות און פגרים, כדי ניט מטמא צו זייַן די הייליגע שטאָדט.

אַנטיוכס איז אויף אַזאַ אופן געבליבען דער הערשער פון סוריא צוזאַמען מיט יהודה. ער האָט זיך אָבער מיט דעם אַלייַן ניט בענוגענט. איהם האָט געצויגען צו מצרים און איהרע אומגעגענדען, וועלכע וועלען, ווי עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, זייַן גרינג צו בעקעמפפען. דערפאַר וואָס זיי האָבען זיך געפונען אונטער דער מאַכט פון אַ ניסטווירדיגען הערשער. און ווען די רוימער, זוכענדיג נייע מלחמות, נאָכדעם ווי זיי האָבען אייַנגענומען קרתגא און מנצח געווען דעם בעריהמטען האַניבאַל'ען, האָבען איהם צוגעזאָגט זייער הילף, האָט ער, אַנטיוכס, שוין דאַן פערקלעהרט אַ פלאַן, ווי אַזוי צו בעזיגען די רוימער גופא און צו פערחאַפען גאַנץ קליין־אַזיען צוזאַמען מיט דעם אַלטען גריכענלאַנד. אין די קלייַנע מדינה'לעך פון קליין־אַזיען, וועלכע זענען שוין געווען איהם אונטערגעוואָרפען, האָט ער בעזעצט פיעל פאַמיליעס פון יודען, האָבענדיג צו זיי אַ בעזונדער צוטרוי און גלויבענדיג, אַז צווישען די פייַנדליכע בעזיגטע עלעמענטען, וועלכע זענען איבערהויפט בעשטאַנען פון גריכען, וועלען די איהם איבערגעגעבענע יודען דיענען אַלס אַ זיכערע שטיצע. אַנטיוכס האָט די דאָזיגע קאָלאָניסטען־עמיגראַנטען געשאָנקען אויך אַלע בירגערליכע רעכט און נאָך צוגעגעבען פיעל גרויסע הנחות. די דאָזיגע פאַמיליעס האָבען געלעגט דעם ערשטען פונדאַמענט פאַר די יודישע קהלות אין די קליין־אַזיאַטישע שטעדט — אין עפעס, פאַרדעס און פערגאַם. אין זייער נייעם פאָטערלאַנד האָבען זיי אייַנגעהיט זייער צוגעבונדענקייט צו יהודה, צו ירושלים, צום בית־המקדש אין אַ משך פון הונדערטער יאָהרען.

די וואַקסענדע מאַכט פון זייַן הערשאַפט האָט אָבער אַנטיוכס אַלייַן מיט זייַנע אייגענע הענד פערניכטעט, האָבענדיג אַ צו הויכע פאָר־

שטעלונג וועגען זײַן אונבעגרענעצטער גרויסקײַט. ער האָט זיך נישט געוואָלט רעכענען מיט דעם וואוקס פון דער רוימישער מלוכה. אַנטיוכוס האָט זײַן פּאָליטיק געפיהרט מיט אַ זינלאָזער דרײַסטקײַט; די רוימער, וועלכע ער האָט געגלויבט אַרויסצוטרײַבען פון גריכענלאַנד מיט דער הילף פון בלויזע אָנשרעקונגען, האָבען איהם (190) אַזוי צוקלאַפּט (בײַ מאַגנאַזיע), אַז ער האָט געמוזט זיי אָבגעבען אַלע זײַנע שטעדט אין גריכענלאַנד און קליין־אַזיען, זײַן גאַנצען פלאָט און דערצו נאָך זיך מתחיב זײַן אין אַ משך פון צוועלף יאָהר צו צאָהלען קאָנטריבוציע, פונפצעהן טויזענד טאַלאַנטען יעהרליך. צו פערזיכערען דעם אָבמאַך און די קאָנטריבוציע, האָט ער געמוזט שיקען קײַן רוים אַלס משכון זײַן צווייטען זוהן אַנטיוכוס עפּיפנוס, אויף וועלכען ס'איז שפּעטער אויסגעפאַלען דער גורל אַרײַנצושרײַבען אַ בלוטיגען בלאַט אין דער געשיכטע פון'ם יודישען פאָלק. זעהר שלעכט האָט זיך אָבגעשפּיגעלט אויף דער כליקוס־מלוכה דער בלוטיגער טעות פון אַנטיוכוס בנוגע צו זײַנע אייגענע קרעפטען; אום אומשטאַנד צו זײַן אײַנצוצאָהלען יעהרליך אין רוים אַזאַ גרויסע סומע פאַר די מלחמה־הוצאות, האָט ער, דער מלך פון סוריא, געמוזט ראַבירען די הייליגטומען פון די אונטערטעניגסטע פעלקער; דאָס האָט, געוועהנליך, אַרויסגערופען געגען איהם אַ ביטערע שנאה און זאָגאַר די רוהיג־געשטימטע פעלקער האָט עס גערופען צום ווידערשטאַנד. אַנטיוכוס, וועלכער האָט זיך גערופען דער גרויסער, איז ווירקליך דער'הרג'עט געוואָרען בײַ אַזאַ אָנפאַל. זײַן זוהן האָט אָבער נישט אויפגעהערט צו בערויבען די אונטערדריקטע פעלקער, און געבראַכט ענדליך דערצו, עס זאָל אָבגעשוואַכט ווערען די מלוכה פון די סיליוקידען און אין דער יודישער מלוכה זאָל אַנ'אויפשטאַנד אויסברעכען.

דערווײַל האָט זיך נאָך אָבער אין יהודה אַלץ געפיהרט אויפ'ן אַלטען שטייגער. דער העלעניסטישער גײַסט, וועלכען דער מוכס יוסף האָט אַרײַנגעבלאָזען אין ירושלים, האָט זיך אַלץ טיפער אײַנגעוואָרצעלט אין לאַנד. די יודישע גריכען, די העלעניסטען, האָבען געבילדעט אַ שטאַרקע פּאַרטיי אין פאָלק, וואָס איז הויפטזעכליך בעשטאַנען, נאַטירליך, פון די רײַכע אַריסטאָקראַטישע פאַמיליעס, וועלכע זענען פערבלענדעט געוואָרען פון דעם גלאַנץ פון דער גריכישער קולטור. צו דער דאָזיגער פּאַרטיי האָט אויך אָנגעהערט דער כהן גדול ישוע, וועלכער האָט אין זײַן נויגונג צום העלעניזם זאָגאַר זײַן נאָמען איבערגעענדערט אויף יזון, כדי עס זאָל קלינגען מעהר גריכיש. די מעשים פון כהן גדול

האבען שוין ממילא נאכגעטהון פיעל אנדערע פון די בני אהרן, און דאס האט בעזונדער שטארק געווירקט אויף די ברייטערע פאלקס-מאסען. אז דער שפיץ פון דער העלעניסטישער פארטיי זענען געשטאנען יוסף דעם מוכס'ניקס זיהן און אייניקלעך, וועלכע האבען געבילדעט איינאיינעם א פערדארבענע באנדע פון געלדגייציגע לייט. דער הויפט ציעל פון די אנפיהרער פון דער דאזיגער פארטיי איז געווען, צו געפעלען אנטיוכס'ן, וועלכער איז געווען אליין א גריך און האט זעהר געשעצט דעם גריכישען פאלק און די גריכישע קולטור, חאטש ער האט זיך נישט געמישט אין די אינערליכע רעליגיעזע אנגעלעגענהייטען פון יהודה.

אינ'ם היסטארישען לעבען פון יעדען פאלק, וועלכעס איז נאך נענוג לעבענספעהיג, פאסירט עס אפט, אז איין עקסטרעם, איין צו-שטארקע נייגונג צו איין זייט, רופט ארויס א צווייטען עקסטרעם, א צו-שטארקע נייגונג אין דער צווייטער זייט. די, וואס האבען מיט טיעפען בעדויער און צאר'ן זיך צוגעקוקט צו די שטרעבונגען פון די העלעניס-טען, האבען זיך פעראייניגט אין איין געזעלשאפט, וועלכע האט זיך געשטעלט אלס ציעל, פעסט צו האלטען ביי דער אייגענער אמונה און ביי די אייגענע פאלקס-מנהגים און היטען די תורה, ווי דעם שווארצ-אפעל פון אויג. זיי האבען זייער געזעלשאפט א נאמען געגעבען „כת חסידים”. די דאזיגע חסידים, אין געגענזאץ צו די מופקרים'דיגע העלעניסטען, האבען געדעכענט יעדע קלענסטע אבנייגונג פון דעם יודישען געזעץ פאר א פערברעך געגען גאט און געגען פאלק. קיין שארפערע הפכים פון די צוויי פארטייען קאן מען זיך גארנישט פארשטעלען; זיי האבען געקוקט איינע אויף די צווייטע, אזוי ווי ווען זייערע מיטגליעדער וואלטען גארנישט געווען קיין קינדער פון איין פאלק און קיין ברידער פון איין פאמיליע. דאס, וואס ביי די העלעניסטען איז פערדעכענט געווען פאר א אידעאל, פאר א ציעל, האבען די חסידים געדעכענט פאר א פערברעך, פאר א פערדארבענעם זינד, פאר א פעררעט. זייערע געגנער האבען זיי אנגערופען „רשעים” און „בוגדים”. די העלעניסטען, האבען גע-קוקט ווידער, אויף אלץ, וואס איז געווען טייער און הייליג ביי די חסידים, ווי אויף ווילדקייטען און נארעשקייטען, און האבען אין דעם געזעהען א הינדערניש פאר'ן גליק פון דער יודישער געמיינדע. צו די חסידים, וועלכע האבען זיך ווירקליך אויסגעצייכענט מיט זייער שטרענגער עהרליכקייט און מיט זייער אונצווייפעלהאפטער פרומקייט האבען געהערט די בע-ריהמטע חכמים יוסי בן יועזר איש צרידה און יוסי בן

יוחנן איש ירושלים. דאָס זענען שעפּפער פון צוויי ריכטונגען
אין יודישען רעליגיעזען לעבען. דער ערשטער האָט איבערהויפּט צו=
געגעבען אַ גרויסע בעדייטונג דעם ענין פון לערנען די תורה
(למוד), דער צווייטער ווידער האָט בעזונדער שטאַרק געהאַלטען פון
מקיים זיין די תורה (מעשה). יוסי בן יועזר פלעגט זאָגען: זאָל דיין
שטוב זיין אַ פערזאַמלונגס=הויז פאַר תלמידי חכמים, וואַלגער דיך אין
דעם שטויב פון זייערע פיס און טרינק מיט דורשט זייערע רייד;
זיין חבר יוסי בן=יוחנן פלעגט אָבער לערנען: זאָל דיין שטוב זיין
ברייט פאַנאַנדערגעעפענט, זאָלען די אָרימע זיין דיינע הויז=לייט און
מייד אויס דאָס איבעריגע שמועסען מיט דער פרוי. די מעהרהייט פון
פאָלק, ווי דאָס פאַסירט שטענדיג, איז נישט צוגעשטאַנען נישט צו
דער, נישט צו יענער פון די עקסטרעמע פאַרטייען — דעם המון
איז פון איין זייט געפעלען געוואָרען דאָס אויסערליך גלאַנציגע און
פרעהליכע לעבען פון די גריכען און ער האָט נישט געקענט מיט=שטי=
מען מיט דער גרויזאַמער שטרענגקייט פון די חסידים; ער האָט
אָבער אויך נישט געשעצט די גרויסע התפעלות פון די העלעניסטען
פאַר דער גריכישער קולטור. די מאַסע האָט נישט געקאָנט זיך שיי=
דען מיט איהר פערגאַנגענהייט און נאָך מעהר האָט זי נישט געקאָנט
דערלאָזען אינגאַנצען עס צו פערניכטען דורך די נייע איינפיהרונגען
און גריכישע נאָכאַהמונגען. אין דעם ליידענשאַפטליכען קאַמפף צווי=
שען די חסידים און די העלעניסטען, האָבען ענדליך, געמוזט זיך
אריינמישען די פאָלקס=מאַסען.

די פרומע נאַציאָנאַליסטען האָבען נאָך פעסט געהאַלטען אין זיי=
ערע הענד די הנהגה אין ירושלים. אָן דער שפּיץ פון די דאָזיגע
איז געשטאַנען דער כהן גדול חוניו III, שמעון דעם צווייטענס אַ
זוהן, וועלכער איז אין דער זעלבע צייט געווען אויך זייער פאָליטישער
אָנפיהרער. דאָס איז געווען אַן'אויסגעצייכענטער מענש און חאָטש ער
איז פון דער נאַטור געווען וויידך און נאָכגיעביג, איז ער דאָך געווען
העכסט אייפעריג אין דער בעציהונג צו דער תורה; אַ פיינד פון די
רשעים און אַ שיצער פון די חסידים, האָט ער מיט דער גרעסטער
שטרענגקייט איינגעצוימט די שטרעבונגען פון די העלעניסטען און דע=
רום האָבען זיי איהם שרעקליך פיינד געהאַט. זיינע הויפּט=געגנער
זענען געווען דריי בריגער פון אַ בעריהמטע פאַמיליע פון שבט בנימין,
וועלכע האָבען זיך כמעט אַלע גלייך אויסגעצייכענט מיט זייער נאַרע=

שער דרייסטקייט. דאס זענען געווען: שמעון, חוניו (דער זעלבער האט זיך אויך גערופען מיט׳ן גריכישען נאמען מענעלאס) און ליזימך. צו זיי דארף מען צורעכענען אויך די טוביה׳אידען. די לעצטע האבען זיך פיינדליך בעצויגען צום כהן גדול נישט בלויז דערפאר, וואס ער איז געווען געגען זייערע נייע גריכישע איינפיהרונגען, נאר אויך צו־ליעב דעם, וואס ער איז געשטאנען אין פערבינדונגען מיט הורקנוס׳־ען, וועלכען זיי האבען געהאסט נאך פון די אלטע צייטען. אט דער הורקנוס, האט זיך, ווי ס׳ווייזט אוים, ענדליך ערווארבען די סימ־פאטיע פון דעם יונגען אלכסנדרישען מלך, תלמי דעם פינפטען, און ער האט א דאנק דעם בעקומען די חכירה (ארענדע) פון די אבצאה־לונגען אין די געגענדען פון יענער זייט ירדן. דארטען אין די געגענ־דען פון חשבון און מי־דיבו, האט ער אויסגעאיבט זיינע פליכטען מיט דער זעלבינער אונבארמהערציגקייט, מיט וועלכער ס׳איז זיך בע־גאנגען אויך זיין פאטער, יוסף, אין צעלאסוריא. ער האט צונויפגע־זאמעלט גרויסע רייכטימער און נישט ווייט פון חשבון האט ער זיך א פאלאץ אויפגעשטעלט אויף א בארג, וועלכען ער האט ארומגע־צוימט מיט א גרויסער פעסטונג, וואס האט בעקומען דעם נאמען צור.

מורא האבענדיג צו האלטען ביי זיך איבעריגע אוצרות, פלעגט הורקנוס פון צייט צו צייט זיינע גאלד און זילבער אריבערשיקען קיין ירושלים, כדי צו בעהאלטען עם אין בית־המקדש, וועלכען די געצענ־דיענער זאגאר האבען געהאלטען פאר אונבעריהרליך. הורקנוס איז גע־שטאנען אין פריינדליכע בעציהונגען מיט׳ן כהן גדול און האט איהם דערום אנגעטרויט זיין גאלד; צוליעב דעם און צוליעב זיין שנאה צו דער גריכישער קולטור, וועלכע די העלעניסטען האבען געוואלט איינ־פלאנצען אין יהודה, האט שמעון, דער אנפיהרער פון דער העלע־ניסטישער פארטיי, צוזאמען מיט די טוביה׳אידען, אזוי שרעקליך פיינד בעקומען דעם פרומען כהן־גדול חוניו, אז אין ירושלים האט געמוזט שנעל אויסברעכען א ביטערליכער ברידער־קאמפף. שמעון האט אויך געהאט א שטעלע אין בית־המקדש און ער האט, ווי ס׳שיינט, אומע־טום זיך געמיהט צו בילדען אנ׳אפאזיציע געגען דעם כהן־גדול. אום אנ׳ענדע צו מאכען צו דער לאגע, האט חוניו ארויסגעטריבען פון בית־המקדש שמעונ׳ען און צוזאמען מיט איהם אויך טוביה׳ס פאמיליאנטען. דערמיט אבער האט ער נאך פונאנדערגעבלאזען דעם פייער פון מחלוקת.

שמעון — צי ער אַליין, צי מיט דער הילף פון זיינע פּאַרטיי־
ס — האָט אויסגעאַרבייט א ניעדערטרעכטיגען פּלאַן, ווי אַזוי נקמה
צו נעהמען פון זיין הויפּט־פייַנד. ער האָט זיך געווענדעט צום אָנפיה־
רער פון חיל אין צעלאָסוריאַ און פיניציעא, צו אפּאָלאָניוס, און אָנגע־
וויזען אויף דעם, אַז אין בית־המקדש פון ירושלים געפינען זיך אייַן
אוצרות, וועלכע געהערען נישט צום גאָטעסדינסט און האָבען בכלל
קיין בעל־הבית נישט, און דערום מוזען זיי לויט דעם געזעץ אָבגענו־
מען ווערען פאַר דער רעגירונג. אפּאָלאָניוס האָט, פערשטעהט זיך,
אומגעזאַמט צו־ווּיסען געגעבען דערפון דעם מלך פון סוריא, סיליוקוס IV
(187 — 186); דער לעצטער האָט זיך דאַן זעהר גענויטיגט אין
געלד, אום אייַנצוצאָהלען די יעהרליכע קאָנטריבוציע אין רוים און
אָנהאַפּענדיג זיך אָן דעם דאָזיגען בלבול, האָט ער געגעבען א בעפ־
פעהל זיין שאַץ־מייסטער אליודור, ער זאָל קומען אין ירושלים און
פערנעהמען די אוצרות פון בית־המקדש. ווי מען האָט געקאָנט פאַר־
אויסזעהן, האָט חוניו נישט געוואָלט מיט'ן גוטען ווילען פאָלגען דעם
אונגעזעצליכען בעפעהל. אליודור האָט אָבער דורכאויס געפאָדערט
מקיים צו זיין דעם פעראָג פון מלך; גרוים איז געווען די אויפרעגונג
פון דער בעפעלקערונג אין ירושלים, ווען זיי האָבען געזעהן, ווי דער
געצענדיענער האָט זיך אַרייַנגעריסען אין בית־המקדש, כדי איהם צו־
ראַבירען. דאָ האָט אָבער, פּאַסירט עטוואָס אַזוינס, וואָס האָט
אליודור'ן געשטערט אויסצופיהרען זיין פּלאַן. וואָס אייגענטליך עס
האָט דאָ געטראָפען, איז אונבעוואוסט; די מסורה דערצעהלט פון א
נס, וואָס איז געשעהן: ווען אליודור איז אַריין אין בית־המקדש, אין
קודש הקדשים, וואו א יוד זאָגאַר האָט נישט געטאָרט אַרייַנטרעטען,
האָט זיך איהם בעוויזען א מלאך אויף א ווייסען פערד און האָט איהם
צו דר'ערד געוואָרפען.

שמעון האָט זיך אָבער נאָך אַלץ נישט בערוהיגט און ער האָט
כסדר געזוכט מיטלען, ווי נקמה צו נעהמען פון זיין פייַנד דעם כהן־
גדול. ער האָט זאָגאַר צוגעשיקט צו חוניו מערדער, אין דער שטיל
זיין לעבען אָבצונעהמען. חוניו האָט זיך דעריבער אַרומגעזעהן, אַז
די רוהיגקייט און דער שלום וועט נאָך דאַן אין ירושלים צוריק פעסט
געשטעלט ווערען, ווען דער מלך וועט וויסען די ווירקליכע לאַגע
פון די פּאַרטייען אין ירושלים; ווען ער, חוניו, וועט סיליקוס'ן דער־
צעהלען וועגען די אונרעכטען, וואָס זיינע געגנער בעגעהן אנטקע־

גען איהם און די חסידים און וועט בעטען ביים מלך שטיצע. ער האט דערום זיך בעשלאסען צו פאהרען קיין אנטיוכא און זיין ברודער ישוע (יזון) האט ער דערווייל געלאזען אויף צו פערטרעטען זיין שטעלע אין בית=המקדש. די דאזיגע צייט פון זיין אבוועזענהייט האבען די העלעניסטען אויסגענוצט און האבען זיך גענומען שטארקער צו זייערע מעשים. זיי העבען געוואלט דורכאויס אבנעהמען פון איהם דעם טיטול כהן=גדול און אויסקלייבען אנשטאט איהם וועמען עס איז פון זייערע. א כהן=גדול פון זייערע וואלט געווען ניט נאר דער בעל=הבית פון די אוצרות פון בית=המקדש, נאר אויך דער פיהרער פון פאלק. ער וואלט געקאנט גיכער דורכפיהרען די רעפארמען אין העלעניסטישען גייסט, צו וועלכע זיי האבען געשטרעבט, און עס בעהיליגען מיט׳ן גייסטליכען אמט; ניט קוקענדיג אבער אויף דעם, וואס זיי האבען געהאלטען זייערע מעשים בסוד, איז זייער שטרעבונג דאך ענטדעקט געווארען, און דאס האט שרעקליך אויפגערעגט יענע, וועלכע האבען נישט געקאנט קוקען גלייכגילטיג אויף דעם פאקט פון ארונטערווארפען די אלטע ארדנונג און פערשוועכען די הייליגסטע זכרונות פון דער פערגאנגענהייט.

אין יענער צייט האט געלעבט דער דיכטער און דענקער בן=סירא, אליעזר׳ס זוהן פון ירושלים. איהם האבען שטארק געקרענקט די דאזיגע אלע געשעהענישען, און ער האט זיך געסטארעט צו פערהיטען פון אונטערגאנג יענע, וועלכע זענען געגאנגען אויפ׳ן פאלשען וועג. די אונארדנונגען, וועלכע ער האט אליין איבערגעלעבט אין זיין אייגענער שטאדט, האבען איהם פערשאפט זעהר פיעל פערדרוס און צער און ער האט בעשלאסען ארויסצוגעבען א ספר פון משלים, כדי אויפצווייזען דעם פאלק זיינע פעהלערען און איהם ארויפצופיהרען אויפ׳ן דרך הישר. פון יוגענד אן האט ער זיך איבערגעגעבען דער תורה, די נביאים און אנדערע הייליגע שריפטען. איבערהויפט האט ער טיעף און גרינדליך ערלערענט די משלי=שלמה און פון דארט האט ער גענומען די פארם פאר זיינע משלים.

בן=סירא האט ניט אנגעהערט צו יענע חסידים, וועלכע האבען זיך אליין אבגעזאגט פון ערלויבטע פערגעניגענס און אנדערע אויך פערבאטען צו גענוסען פון לעבען. ער האט זעהר פיעל געהאלטען פון געמיינזאמע מאלצייטען מיט וויין און מוזיק, און וועגען יענע עסקעטען, וועלכע האבען געזוכט אויסצומיידען יעדע לעבעדיגע און

פרעהליכע פערוויילונג, האט ער איראניש געזאגט:

„חקירה=זיך מיט טיעפער געלעהרזאמקייט,
„ווי עס פאסט פאר דיר; נאר ניט שטער דאס געזאנג.
„דארט, וואו מ׳טרינקט ויין, ניט קום מיט דיינע חקירות.
„מיהע דיך ניט צו זיין א חכם דארט, וואו דאס איז איבריג.
„ווי א בריליאנטענער פינגערעל אין א גאלדענער פאסונג,
„אזוי איז דאס ליעד ביים זיסען ווין.

בן=סירא האט פערטיידיגט די מעדיצין געגען די אנפאלען פון יענע, וועלכע האבען עס געהאלטען פאר א גרויסע זינד, וויל נאך זייער מיינונג שיקט גאט א רפואה צו יעדער קראנקהייט, ווען מ׳איז מתפלל צו איהם. בן=סירא האט אויסגעוויזען די נויטיגקייט פון רופאים און רפואות, וועלכע גאט אליין האט בעשאפען פאר׳ן מענשען. ניט מיט וועניגער היץ האט ער געארבייט אויפצוהויבען דעם זיטליכען און רעליגיעזען שטאנד פונ׳ם פאלק. מיט שטעך=ווערטער האט ער געטאדעלט די גאוה און די פאלשקייט פון די רייכע, וועלכע האבען געבילדעט מיט זיך די מעהרהייט פון דער העלעניסטישער פארטיי, —יענע, וועלכע האבען זיך געבוקט צום ממון (דעם גאט פון געלד), געיאגט נאך טענצערינם און זינגעריגם און בכלל אריינגעבראכט אין דער יודישער גאס די אלע פעהלערן און אויסגעלאסענקייטען פון דעם גריכישען לעבען. דערביי ווערען ביי איהם די יודישע טעכטער אויך געמאלט נישט מיט קיין אנציהענדע פארבען.

בן=סירא האט געגלויבט, אז די הויפט אורזאך פון דער זיטליכער פערדארבענהייט איז די אויבערפלעכליכע בעציהונג צו דער יודישער אמונה. און ער האט זיך גענומען שטרייטען געגען דער דאזיגער ערשיינונג. בן=סירא האט אויך בעריהרט די שווערע פראגע, מיט וועלכער עס האבען זיך פערנומען די העכערע קרייזען אין ירושלים: די חוצפה׳דיגע מעשים פון די העלעניסטען און זייער שטרעבונג אבצונעהמען פון כהן=גדול זיין טיטול און אויסקלויבען אנשטאט איהם איינעם פון זייערע. זיי האבען געשטעלט א פראגע: צי דען מוז דער טיטול כהן=גדול אריבערגעהן בירושה און בלייבען נאר אין די גרענעצען פון איין פאמיליע? געגען דעם דאזיגען עהרגייץ און געגען דער שטרעבונג איבערצוקעהרען די אלטע ארדנונג האט בן=סירא גע=

קעמפפט אין זײנע ספרים ; אָפען רעדען האָט ער אָבער ניט געקאָנט און ער האָט זיך געמוזט בענוגענען מיט רמזים :

װאָרום אונטערשײדעט זיך אײן טאָג פונ׳ם אַנדערן ,
און פון דעסטװעגען שײַנט די זון אין יעדערן פון זײ ?
דורך דער חכמה פון גאָט אונטערשײדען זײ זיך אײנער
פונ׳ם אַנדערן .
גאָט האָט בעשטימט ימים טובים און אַנדערע טעג .
אײניגע פון זײ האָט ער ערהױבען און בעהײליגט ,
די איבעריגע האָט ער בעשטימט פאַר אַרבײט .
אַלע מענשען זענען אַרױסגעקומען פון ערד :
אָדם איז בעשאַפען געװאָרען פון ערד ,
און פונדעסטװעגען האָט גאָט מיט זײַן חכמה זײ
פונאַנדערגעטײלט .

. . . .

אײניגע פון זײ האָט ער געבענשט און ערהױבען ,
אײניגע האָט ער בעהײליגט און ערנעהנטערט צו זיך .

דער פּאָעט מײנט דערמיט צו זאָגען , דאָס אַזױ װי די יום־טובים צײכענען זיך אױס צװישען אַלע טעג , אַזױ צײכענט זיך אױך אױס אַ װעלכע עס איז פאַמיליע מיט דעם זכות צו דינען גאָט אין בית־המקדש . אָט די אָרדנונג טאָר דער מענש נישט צושטערען . ער האָט זיך געמיהט צו דערװײַזען מיט משלים פון דער יודישער פערגאַנגענהײַט , מיט װעלכע גליקליכע רעזולטאַטען עס איז געװען פערבונדען די איבערגעבענהײט צו דער אמונה און צו די אַלטע טראַדיציעס און װעלכע אומגליקען עס האָבען געבראַכט די פּראָבעס , אַרונטערצװאַרפען די אַלטע אָרדנונג . צו דעם צװעק רעכענט ער אױס אַ לאַנגע רײַהע פון היסטאָרישע פּערזענליכקײַטען און שילדערט קורץ זײערע גוטע און שלעכטע מעשים . מיט אַנ׳אָפענער כונה שטעלט זיך בן־סירא אָב אױף דעם אױפשטאַנד פון אַ באַנדע חצופים , װעלכע האָבען װילד און שרעקליך מקנא געװען אהרן׳ען . נאָר „זײ זענען אומגעקומען דורך אַ פלאַם־פײַער , און אַהרנ׳ס שײַן איז נאָך קלערער און ליכטיגער געװאָרען” . דאָס איז געװען אַ רמז , אַז מיט די װעלכע שטעלען זיך געגען כהן־גדול , קאָן אױך טרעפען דאָס , װאָס עס האָט

געטראָפען מיט יענער באַנדע. ער רעדט זעהר פיעל אויך וועגען פנחס'ן, אהרן'ס זוהן; אין קורצען שילדערט ער די אונגליקליכע עפאָכע פון צושפאַלטונג און זינדיגקייט אין דער יודישער געשיכטע, און שטעלט זיך בעזונדער אָב אויף דער טהעטיגקייט פון די נביאים. פון דער עפאָכע, וואָס נאָכ'ן גלות-בבל, דערמאָהנט ער נאָר זרובבל'ן, דעם כהן גדול יהושוע און נחמיה'ן. צום סוף שילדערט בן-סירא מיט מעהר סימפאַטישע שטריכען דעם דערמאָהנטען שמעון הצדיק פון דער נאָהנטער פערגאַנגענהייט, זיינע מעשים און זיין גייסטיגע גרויסקייט. אַזוי ווי די פאַמיליע פון די דעמאָלדיגע כהנים גדולים, אויך די טוביה'-אידען, האָבען געשטאַמט פון שמעון הצדיק, האָט בן-סירא'ס בייספיעל געדאַרפט ווירקען אויף זיי, אַלס אַ מוסר און התראה און אָבווענדען די עהרגייציגע פון זייערע פלענער.

אָנשטאָט דער געווינשטער אחדות האָט זיך אָבער פערשטאַרקט נאָר די קנאה און די שנאה און דאָס יודישע פאָלק איז אַ דאַנק דער טהעטיגקייט פון די זעלביגע העלעניסטען, צוגעקומען צום ברעג פונ'ם תהום.

גריכישע אַטלעטען.

פינפטעס קאַפּיטעל

די שרעקליכע גזירות געגען דער יודישער אמונה אין דער צייט פון אַנטיוכס עפּיפאַנס

(175 ביז 168 פאַר כריסטוס־געבורט)

אויף דער היסטאָרישער אַרענע האָט זיך בעוויזען אַ מענש, וועלכער האָט נאָך מעהר פערגרעסערט די איביגע אונאָרדנונגען אין דעם יודישען לעבען און געבּראַכט אויף דעם יודישען פאָלק אַזעלכע אונגליקען און צרות, פון וועלכע עס האָט נאָך קיינמאָל ניט געוואוסט. דאָס איז געווען אַנטיוכס עפּיפאַנוס, — אַ מענש מיט אַ משונה'דיגען קאָמפּליצירטען כאַראַקטער: גוט און שלעכט, פאַלש, אויסגערעכענט און אין דער זעלבער צייט פול מיט אַלערליי קאַפּריזען, קליין אין גרויסע זאַכען און גרויס אין קליינינקייטען. די מענשען פון זיין צייט האָבען זיך ניט געקאָנט פונאַנדערקלייבען אין זיין נאַטור און ניט געקאָנט פערשטעהן די אורזאַך פון זיינע פערשידענע משוגעת'ן (עפּילאַנעס). צי האָט ער באמת געהאַט אַ גייסטיגען פעהלער, אָדער ער האָט נאָר געטראָגען אַ מאַסקע?

די שול, וועלכע ער איז דורכגעגאַנגען אין די יוגענד, האָט פיעל געווירקט אויף דעם, אַז ער זאָל אַראָבּגעהן פון גלייכען וועג. זיין פאָטער האָט איהם געשיקט אין רוים אַלס אַנ'ערבות פאַר די מלחמה־הוצאות, וועלכע ער האָט זיך אָנגענומען צו בעצאָהלען. אַנטיוכס האָט דאָרטען פערבראַכט צוועלף יאָהר. רוים איז דאַן געוואָרען, אַ דאַנק די נצחונות איבער קאַרטאַגא, מאַצעדאָניען און סיריען — אַנ'אַלוועלטליכע רעזידענץ. עס האָט זיך שוין אָנגעהויבען

מערקען דער איבערגאַנג פון קאַנטאָנ׳ס שטרענגער זיטליכקייט צו דער צולאָזענקייט פון די קלוידיוס׳ן, וועלכע האָט שוין אינגאַנצען געטראָגען אויף זיך דעם שטעמפּעל פון דער גריכישער אויסגעלאָסענקייט. בעזונדער אָבער האָט זיך אַנטיוכס אויסגעלערנט אין רוים פעראַכטען מענשען, נאַציאָנאַלע אַנשטאַלטען און מנהגים; ער האָט זיך דאָרט ערוואָרבען די גרויזאַמקייט, וועלכע ווייס ניט פון קיין רחמנות, און האָט ליעב זיך אָנצושפּיעלען מיט׳ן קרבן, איידער זי מאַכט פון איהם אַ סוף.

אַנטיוכס האָט גע׳פּועל׳ט, אַז אָנשטאָט איהם זאָל מען שיקען אַלס אַנ׳ערבות קיין רוים זיין שוועסטער-קינד דימיטריוס, דעם זוהן פון מלך סיליוקוס פילאָפּאַטער. אַנטיוכס אַליין האָט זיך אומגעקעהרט פון רוים קיין סוריא איבערצונעהמען דעם טראָן פון זיין ברודער. איהם האָט אָבער אַנ׳אַנדערער מקדים געווען: איינער פון די הויף-שרים האָט דער׳הרג׳עט סיליוקוס׳ן און פערהאַפּט דעם טראָן (175). עס איז ניט בעוואוסט, צי אַנטיוכס האָט עפּעס געהאַט אַ שייכות צו דער רציחה. ער איז דאַן געווען אויפ׳ן וועג קיין אַתונא. עמייםענעאוס, דער מלך פון פערגאַם, און זיין ברודער אַטאַלוס, האָבען געהאָלפען אַנטיוכס׳ן אַרויסטרייבען דעם מערדער עליאָדאָרוס און ווערען מלך פון סיריען און אַזיען. אַנטיוכס איז אַלזאָ אַרויף אויפ׳ן טראָן מיט דער הילף פון בעטרוג און אונרעכט, ווייל דער כסא-המלוכה האָט אייגענטליך גאָר געהערט צו דעם זעלביגען דימיטריוס׳ען, וועלכער איז געשיקט געוואָרען אָנשטאָט איהם קיין רוים אַלס אַנ׳ערבות.

די רוימער האָבען בעשאָטען אַנטיוכס׳ן מיט זייערע חסדים, האָפענדיג אַז דורכדעם, וואָס זיי וועלען זעהען אונאָרדנונגען און קריעג אין דער קעניגליכער פאַמיליע, וועט זיך זיי לייכטער איינגעבען אָבצושוואַכען די מלוכה, וועלכע זיי האָבען נאָך נישט אינגאַנצען געהאַט אין זייערע הענד; אַנטיוכס האָט אָבער געוואָלט נאָך איבערשטייגען די רוימער. ער האָט איינגעפיהרט אין אַנטיוכיא די רוימישע גלאַדיאַטאָר-שפּיעלען, און די קריעגס-געפאַנגענע אָדער קנעכט האָבען זיך געמוזט אַזוי לאַנג ראַנגלען צווישען זיך, ביז איינער פון זיי איז ניט געפאַלען פערוואונדעט אָדער גע׳הרג׳עט. אַנטיוכס האָט בכלל ניט געהאַלטען פון קיין רעליגיע. „ער האָט ניט געשעצט די געטער פון זיינע עלטערען, און האָט אין אַלגעמיין ניט אַנערקענט קיין גאָט, ווייל ער האָט זיך געהאַלטען העכער פון אַלע״.

און אט אונטער דער הערשאפט פון אזא מין בעשעפעניש, וואס האט נישט געהאט אין הארצען קיין פונק אכטונג צו וועלכע ס'איז מענשען, געזעצען און רעליגיאנען — האבען זיך די יודען געפונען.

ווען צווישען די לעצטע וואלט געווען אחדות וואלט אפשר אנטיוכס זיך אזוי פיעל ניט אינטערעסירט מיט פאלעסטינע; די געוואלדיגע סכסוכים אבער, וואס די העלעניסטען האבען ארויסגערופען אין לאנד, האבען ממילא געמוזט פיהרען דערצו, אז ער זאל זיך אנהויבען אריינמישען אין די אינערליכע יודישע ענינים. ערשטענס האבען די העלעניסטען איהם אויפמערקזאם געמאכט אויף הורקנוס'ן, וועלכער האט געקליבען צינזש אין נאמען פונם מצרים'שען מלך, און הורקנוס, וועלענדיג אויסמיידען די שענדליכע שטראף, האט זיך אליין דאס לעבען גענומען. דאן האבען זיך די העלעניסטען גענומען פערווירקליכען זייער אלטען פלאן: צו אבנעהמען פון חוניון דעם טיטול כהן גדול. חוניו'ס אייגענער ברודער, יזון, האט צוגעזאגט אנטיוכס'ן א גרויסע סומע געלד, אויב ער וועט איהם איבערגעבען דעם טיטול כהן גדול און אזוי ווי אנטיוכס, — וועלכער האט אגב חושד געווען חוניו'ן, אז ער איז אנ'אנהענגער פון די תלמי'ס, האט זיך דאן זעהר גענויטיגט אין געלד, האט ער, נישט פיעל קלערענדיג, ערפילט זיין בקשה (174). נאכדעם האבען די העלעניסטען, אדער דער כהן גדול יהושע-יזון, געבעטען אנטיוכס'ן, אז יענע יודען, וועלכע וועלען זיך גוט אויסלערנען די גריכישע שפיעלען, זאלען אנערקענט ווערען אלס מוקדונער אדער אנטיוכ'ער, אדער זיי זאלען בעקומען פולע בירגער-רעכט און מעגען אנ'אנטייל נעהמען אין אלע עפענטליכע פערוויילונגען פון די גריכען. די גריכען האבען שטענדיג ערנסט געקוקט אויף די פערוויילונגען און האבען זיי געהאלטען פאר א לעבענס-ציעל; די פאלעסטינישע און פיניציאישע גריכען האבען אונטערגעהאלטען זייער נאציאנאלען פערבאנד דורך דעם, וואס זיי האבען אריבערצעטראגען אין פרעמדע לענדער די טראדיציאנעלע אלימפישע פערוויילונג. דער, וועמען די גריכען האבען צוגעלאזען צו זייער פערוויילונג, האט עס געהאלטען פאר א גרויסען כבוד פאר זיך, ווייל דאס האט געהייסען כמעט דאס זעלבע, ווי מען וואלט איהם צוגעשריבען צו דער גריכישער אריסטאקראטיע. יזון און די העלעניסטען האבען גערעכענט צו גרינדען אין ירושלים אויסער די גימנאסטישען פערוויילונגען, אויך א גימנאזיע, וואו יודען וואלטען ערלערנט גרינדליך די גריכישע גע-

װעצנעבונג . דערמיט האָבען זײ געהאָפט אָבצושװאַכען די שנאה , מיט
װעלכער די גריכען האָבען פערפאָלגט די יודען און װי נאָר יזון האָט
בעקומען אויף דעם אַנ'ערלויבניש פון אַנטיוכס'ן , האָט ער אונגעזאַמט
אָנגעהויבען אײַנפיהרען די גימנאַסטישע איבונגען , אָהן װעלכע מען
האָט ניט געקענט קײן אַנטײל נעהמען אין די אָלימפּישע שפּיעלערײַ=
ען . צו דעם צװעק האָט דער כהן גדול אָבגעצױמט אַנ'אָרט פאַר די
איבונגען , פאַר דער גימנאַזיע און פאַר דער נידעריגער שול אין אקרא ,
צו צפון=מערב זײַט פון בית=המקדש . װאַהרשײַנליך , האָט מען גערונ=
גען גריכישע לעהרער צו לערנען יודישע יונגע לײַט די מלחמה=
שפּיעל , װעלכע איז בעשטאַנען אין לויף=קאָנקורסען , אין שפּרינגען ,
אין ראַנגלען זיך , און אין האַנדגעשלעג .

אין גיכען אָבער האָבען זיך די יודען אויף די דאָזיגע פערװײַ=
לונגען בעגעגענט מיט פיעל אונבעקװעמליכקײַטען . בעשעפטיגענדיג
זיך מיט דער מלחמה=שפּיעל , האָט מען געדאַרפט זיך אויסטאָן נאַ=
קעט ,—אַזוי האָט געפאָדערט דער גריכישער מנהג . די יודישע יונגע
לײַט האָבען געמוזט דעריבער אַראָבװאַרפען פון זיך די גאַנצע בושה ,
שטעהענדיג נאַקעטערהײד נעבען בית=המקדש , און דערצו פלעגט זיך
דערבײַ , געװעהנליך , אַרויסװײַזען דער יודיש=נאַציאָנאַלער לײַב=צײכען ,
װעלכער האָט אַרויסגערופען בײַ די גריכען געלעכטער און שפּאָט .
האָבען שוין יודען נאָכדעם געקאָנט אַנ'אַנטײל נעהמען אין די אָלימ=
פּישע פערװײַלונגען ? מ'האָט אָבער דערצו אויך אַ מיטעל געפונען .
מען האָט איבער זיך געלאָזט מאַכען פערשידענע ספּעציעלע אָפּע=
ראַציעס , כדי אויסערליך ניט זײַן עהנליך צו קײן יודען . די גימ=
נאַזיע איז געװאָרען גאַנץ גיך איבערפולט מיט שילער , יונגע כהנים
פלעגען אַװעקװאַרפען די עבודה אין בית=המקדש , כדי זיך צו בע-
טײַליגען אין די מלחמה=איבונגען . פרומע יודען האָבען מיט שרעק
געקוקט אויף דעם , זײ האָבען אָבער געמוזט שװײַגען . אפילו יזונ'ס
אָנהענגער אלײן זענען שוין אויך אונצופרידען געװען מיט זײַנע
מעשים , װעלכע האָבען געפיהרט דאָס יודענטום אויף דעם װעג פון
פערניכטונג , און אויף דעם באָדען האָט זיך אָבגעשפּיעלט אַ חאַראַק=
טעריסטישע סצענע : װען ס'האָבען געדאַרפט פאָרקומען אין צור די
אָלימפּישע פערװײַלונגען , אויף װעלכע מען פלעגט ברענגען קרבנות
דעם גריכישען גאָט צעאוס , װעמענ'ס נאָמען ס'זענען געװידמעט גע=

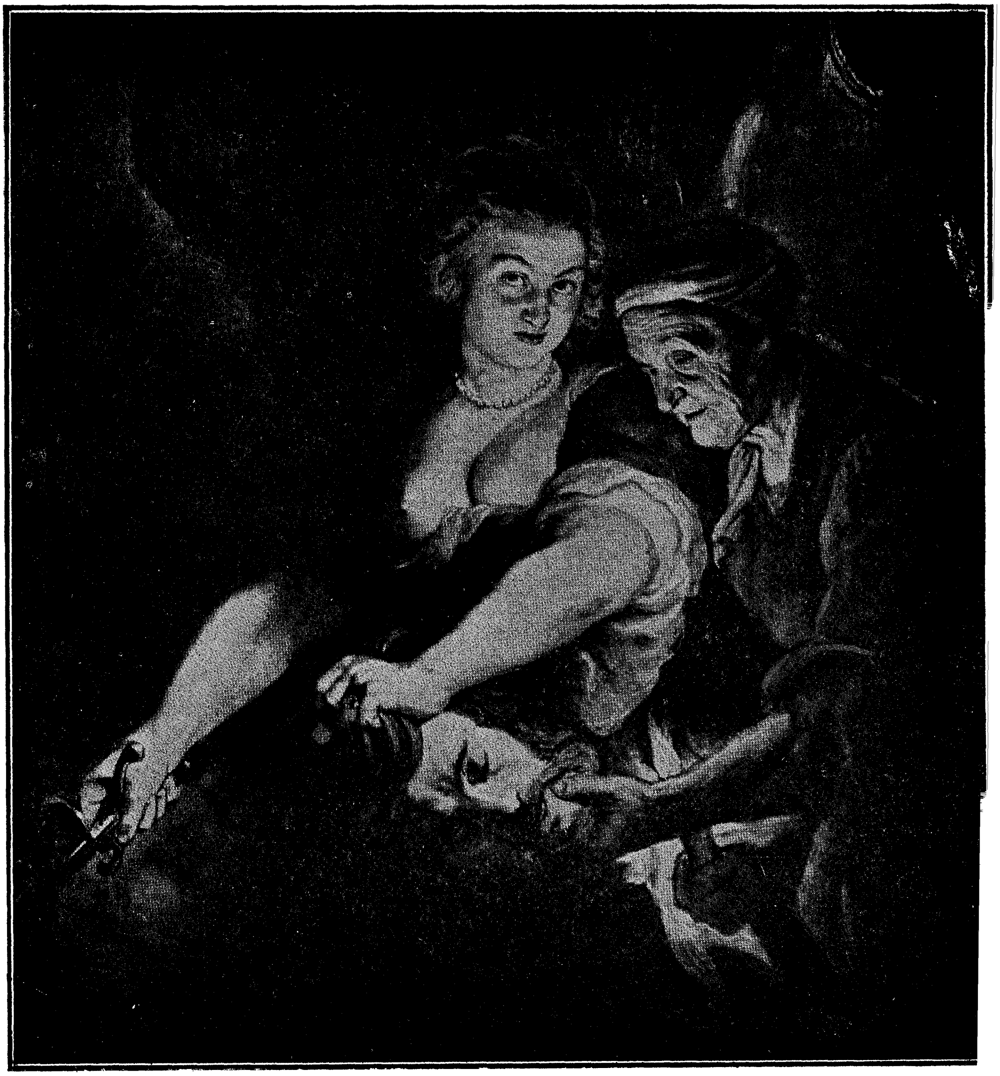

פעטער פויל רובענס — יהודית

ווען די פערוויילונגען, האט יזון אוועקגעשיקט אהין פארשטעהער פון יודען, וועלכע האבען גוט געוואוסט די מלחמה=שפיעל און אויף אזא אופן האבען זיי זיך געקענט בעטייליגען אין דעם גריכישען יום=טוב. די קרבנות (פאר דעם גאט צעאוס) האבען געפאדערט א געוויסע סומע געלד, און דאס האט דער כהן גדול יזון מיטגעגעבען די יודישע דעלעגאטען, וועלכע זענען, געוועהנליך, געוועזען ערצויגען אין דעם גריכישען גייסט. יודען אבער זענען די דאזיגע דעלעגאטען דאך געוועזען און אום צו ברענגען א קרבן פאר דעם גריכישען גאט, האבען זיי געמוזט שטארק קעמפפען פריהער מיט זייער געוויסען; זיי האבען דעריבער אויסגענומען א תנאי, אז זיי מעגען דאס געלד פערנוצען אויף אנאנדער זאך, אויב דאס וועט נויטיג זיין. אזוי טיעף איז געוועזען איינגעווארצעלט דער יודישער בעגריף וועגען געטליכקייט אפילו ביי די, וועלכע האבען געהערט צו די העלעניסטישע פארטייען!

אין ירושלים האט זיך דערוויל די מחלוקת צופלאקערט ביז דער העכסטער שטופע. יזון האט אין גיכען אנגעווארען דעם חן ביי די העלעניסטען, אדער צוליעב זיין עהרגייציגקייט, אדער וויל ס'האבען זיך געפונען אזעלכע, וואס ס'האט זיך זיי געדאכט, אז ער ארבייט נאך אלץ ווייניג ענערגיש אבצושאפען די אלטע ארדנונג. דורך איינעם פון די אונצופריעדענע העלעניסטען, חוניו=מענעלאס, פלעגט יזון שיקען דעם מלך ציגוש. מענעלאס האט צוגעזאגט דעם מלך צאהלען יעהרליך מיט 300 טאלענטען (מטבעות) מעהר, אויב ער וועט איהם מאכען פאר א כהן גדול. ער האט איהם פערזיכערט, אז א דאנק זיין ווירקונג און איינפלוס, וועט ער האבען די מעגליכקייט צו ארבייטען פאר דעם מלך'ס אינטערעסען ענערגישער פון יזון'ן. אנטיוכס איז, זעלבסטפערשטענדליך, מרוצה געווארען, אבצוגעבען דעם טיטול כהן=גדול דעם, ווער עס האט געגעבען פאר איהם מעהר (172 — 171). ער האט באלד געשיקט אין ירושלים זיין בעאמטען סאקראטעס מיט חיל, צו דערשטיקען יעדען ווידערשטאנד, וועלכער קאן אויסברעכען געגען אט דער פעראָרדנונג. סאקראטעס האט זיך אוועקגעשטעלט מיט'ן חיל אין אקרא און געמעלדעט די איינוואוינער פון ירושלים, אז יזון איז אבגעזאגט פון זיין שטעל אלס כהן גדול. דער לעצטער האט געמוזט אנטלויפען פון ירושלים.

דער דאזיגער פאקט האט דעם טומעל אין ירושלים נאך פערגרעסערט. דער גרעסטער טייל פון פאלק איז געוועזען זעהר אויפגע-

רעגט דערפון, וואס אויף אהרנ׳ס שטוהל זעצט זיך איינער, וועלכער שטאמט גארנישט פון דער כהנים־דינאסטיע און איז בעוואוסט אלס א געגנער פון דער יודישער אמונה.

מיט מענעלאס׳ען זענען נישט געווען צופריעדען אויך יענע, וועלכע האבען געשטרעבט צו רעפארמען און נייע איינפיהרונגען. צו אזעלכע האבען געהערט טייל אויך יזונ׳ס אנהענגער און טאביז יענע, וועלכע האבען זיך נאך ניט איינגאנצען אבגעריסען פון יודענטהום. זיי האבען אבער אלע געמוזט שווייגען, מורא האבענדיג פאר דעם סירישען בעאמטען מיט זיין חיל, און ערשט אין א קורצע צייט ארום האט זיך די שטארקע אונצופריעדענהייט געלאזען פיהלען. שולדיג אין דעם איז געווען מענעלאס אליין: ער האט צוגעזאגט אנטיוכס׳ן צו צאהלען צינזש מעהר, ווי פיעל ער האט געקאנט. מענעלאס האט זיין הבטחה נישט געקאנט מקיים זיין און אנטיוכס איז געווארען אויפגערעגט און איהם ארויסגעפאדערט צו זיך; דער לעצטער האט געמוזט אבפאהרען אין אנטיוכיא. אויף זיין ארט האט ער איבערגעלאזען זיין ברודער ליזימאכעס, ארויסגנב׳נעדיג פון בית־המקדש פיעל אוצרות מיט וועלכע ער האט געחאפט צופריעדענצושטעלען אנטיוכוסן. מענעלאס פערברעך האט זעהר אויפגערעגט דוניו׳ן, דעם געוועזענעם כהן גדול, וועלכער האט זיך דאן געפינען אין אנטיוכיא. ער האט איהם בעשולדיגט אין בערויבען דעם בית־המקדש, אויף וואס די גריכען האבען אויך געקוקט ווי אויף אגרויסען פערברעך. צום בעדויערען, האט זיך די בעשולדיגונג אויסגעלאזען ביטער פאר חוניון, מענעלאס האט אונטערגעקויפט איינעם פון די שרים, אנדראניקאס׳ן. וועלכער האט גענומען אויף זיך צו טויטען חוניו׳ן נאך איידער דער מלך וועט זיך דערוויסען פון דעם פערברעך אין בית־המקדש. חוניו מורא האבענדיג פאר שונאים איז דאן געווען אין אפאלאנס טעמפעל אין דאפנע. ביי אנטיוכיא. אנדראניקאס׳ן איז אבער געלונגען איהם ארויסצונארען פון דארטען מיט אלערליי שבועות און פערזיכערונגען, און האט איהם געטוידט אויפ׳ן שוועל פון טעמפעל (171). דער פאקט פון הרגענען א פרומען כהן גדול איז ניט געפעלען געווארען אפילו די סירישע גריכען; און אנטיוכוס האט געמוזט בעשטראפען דעם מערדער אנדראניקאס. מענעלאס ווידער האט געדארפט יעצט צו געפינען מיטלען ווי מפצה צו זיין דעם מלך און נושא חן צו זיין ביי איהם אויף ווייטער. צו דעם צוועק האט ער געהייסען זיין ברודער ליזימאכעס אדויסנעמען פון בית־המקדש נאך אוצרות און איהם צושיקען. דאס האט אבער גיט געקאנט אראבגעהן גלאט. ווען מען האט אנגעהויבען וועגען דעם צו ריידען און אנווייזען אויף ליזימאכעס׳ן

ווען ער האָט בערויבט דעם בית־המקדש, איז דאָס פֿאָלק שרעקליך אויפֿגערעגט געוואָרען, און די אויפֿרעגונג האָט אָנגענומען אַ ערנסטען כאַראַקטער. די, וואָס האָבען געוואוינט אַרום ירושלים, דערהערענדיג וועגען די מעשים פֿון די בײדע ברידער, האָבען זיך אַלאַז געטהון קײן ירושלים און האָבען געוואָלט טײטען די פֿערברעכער. ליזימאַכעס האָט בעוואָפֿענט זײנע אָנהענגער אונטער דער אָנפֿיהרונג פֿון אַוראַנעס — אַן אײנגעוואָרצעלטער בעל־עבירה. דאָס אומבעוואָפֿענטע פֿאָלק האָט זיך אָבער נישט אָבגעשראָקען און איז זײ בעפֿאַלען מיט שטײנער און שטעקענס. פֿיעל זענען געטײדט געוואָרען, אַנדערע זענען פֿערוואונדעט געוואָרען פֿון די קלעפּ אָדער זענען זיך צולאָפֿען. ליזימאַכעס אַלײן איז דערהרג'עט געוואָרען נעבען בית־המקדש. מענעלאוס האָט זעלבסטפֿערשטענדליך, דערלאַנגט אַן אָנקלאַגע אויף די מורדים אין ירושלים, און דער מלך האָט אין צור פֿעראָרדענט אַ געריכטס־זיצונג אויסצופֿאָרשען די געשיכטע. דרײ מיטגליעדער פֿון סנהדרין, וועלכע דאָס פֿאָלק האָט אויסגעקליבען צו דעם צוועק, האָבען אַזוי קלאָר דערוויזען די שולד פֿון ליזימאַכעס'ן און זײן ברודער אין'ם בערויבען דעם בית־המקדש און אין די בלוטיגע געשעהעניששען אין ירושלים, אַז מענעלאוס האָט בעדאַרפֿט בעקומען אַ האַרבען שטראָף. דעם לעצטען אָבער האָט זיך אײנגעגעבען איבערצורעדען אויף זײן זײט אַזאַ מערדער, ווי ער אַלײן, וועלכענ'ס מײנונג ס'האָט פֿיעל געווירקט אויפֿ'ן מלך. אנטיוכס האָט די שולדיגע פֿרײגעשפּראָכען. ער האָט פֿרײ געמאַכט מענעלאוס'ן און פֿערמשפּט צום טויט די דרײ פֿון די סנהדרין. די צוריער, וועלכע זענען געווען עדות פֿון אַזאַ געוואַלד־טהאַט, האָבען אויסגעדריקט זײער אונצופֿריעדענהײט דערמיט, וואָס זײ האָבען אַרויסגעוויזען מיטגעפֿיהל די דרײ אונשולדיגע קרבנות אויף זײער לויה. מענעלאס האָט געקליבען נחת; ער איז פֿערבליבען כהן גדול איבער דעם פֿאָלק, וועלכעס האָט איהם שרעקליך געהאַסט, און כדי צו דערשטיקען אָט די שנאה, האָט ער גענומען בעקלערען נײע רציחות.

ער האָט אָנגעהויבען מסר'ן פֿאַר אַנטיוכס'ן אויף זײנע שונאים, ד. ה. אויף דעם גאַנצען פֿאָלק. ערשטענס האָט ער בעשולדיגט זײנע שונאים אין דעם, אַז זײ זענען אָנהענגער פֿון מצרים'שען הויף און זײ פֿערפֿאָלגען איהם, מענעלאס'ן, דערפֿאַר, ווײל ער שטערט זײ אויסצופֿיהרען זײערע פּלענער; צווײטענס, האָט ער אָנגערעדט רכילות אויף דאָס גאַנצע יודענטהום; ער האָט ערקלערט, אַז משה'ס געזעצען זענען פֿול מיט מענשענהאַס, אַז די תורה פֿערווערט אַ יודען אײנצולאַדען צום טיש אַ נים-

יודען און אין אַלגעמיין זיך גוט צו בעציהען צו איהם. אַנטיוכס האָט זיך געקליבען איינצונעהמען מצרים. מענעלאס'עס מסירות האָבען דעריבער געמוזט פיעל ניט איז ווירקען, און אנטיוכס האָט אָנגעהויבען מיט חשד צו קוקען אויף זיינע אונטערטהעניגע יודען. עס איז איהם זעהר נישט בעקוועם געווען צו האָבען הינטער זיך א שונא אין א צייט פון אַגעפעהרליכער מלחמה.

אַנ'אויסרייד צו אַ מלחמה האָט אַנטיוכס גיך געפונען. זיין שוועסטער קלעאָפּאַטרע, תלמי דעם פינפטען'ס פרוי, איז געשטאָרבען און האָט איבערגעלאָזען צוויי אונמינדיגע זיהן: פילאמעטער און פיסקאנעס. דער עלטערער האָט זיך גערעכענט פאַר א מלך, נאָר אָנשטאָט איהם האָבען רעגירט צוויי אַפּיטראָפּסים, איילעאוס און לענעאוס. אַנטיוכס האָט אָנגעהויבען זאַמלען מיליטער, כדי צו בעפאַלען מצרים אונטער דעם אויסרייד, אַז ער וויל בעשיצען זיינע צוויי פּלימעניקעס פון זייערע אַפּיטראָפּסים. מורא האָבענדיג פאַר די רוימער, האָט אַנטיוכס לאַנג אָבגעצויגען די הכנות. נאָר ווען די רוימער האָבען אָנגעהויבען פיהרען א מלחמה מיט פערסעאוס'ן, דעם מקדוני'שען מלך, האָט ער ענדליך בעשלאָסען זיך אַריינצורייסען אין מצרים. ביידע אַפּיטראָפּסים מיט'ן יונגען מלך פילאמעטאר זענען ענטלאָפען. אַנטיוכס האָט פערנומען גאַנץ צפון-מצרים און האָט בעלעגערט אַלכסנדריא. דערווייל האָבען די איינוואוינער אויסגעקליבען פאַר אַ מלך תלמי'ס יונגערען זוהן, פיסקאנעס'ן, און האָבען אָנגעהויבען בעשיצען די שטאָדט אַזוי ענערגיש, דאָס אַנטיוכס האָט זיך מיאש געווען איהר איינצונעהמען. ער האָט דעריבער אַרויסגערופען אין מצרים דעם עלטערען ברודער, האָט געשלאָסען מיט איהם אַנ'אָבמאַך און איהם צוגעזאָגט מלחמה צו האַלטען, נאָר פאַר זיינע אינטערעסען.

אין יהודה האָט מען אויפמערקזאַם געקוקט און אונגעדולדיג געוואַרט אויף דעם אויסגאַנג פון דער מלחמה. אין פאַל ווען מצרים וואָלט מנצח געווען, וואָלט מען געקאָנט האָפען אויף א סוף צו די אַלע קריגערייען און אונגליקען, וועלכע עס האָט אַרויסגערופען דער פערהאַסטער כהן גדול. דער מצרים'שער הויף האָט מיטגעפיהלט דער נאַציאָנאַל-יודישער פּאַרטיי און פלעגט אויפנעהמען די יודישע פּאַטריאָטען, וועלכע זענען אַהינצו אַנטלאָפען, זיך צו שיצען פון אַנטיוכס'עס און מענעלאס'עס געוואַלד-טהאַטען.

דערווייל איז געקומען דער פריהערדיגער כהן-גדול יאָן-יהושע פון די בני עמון, וואו ער האָט זיך בעהאַלטען, און האָט געבראַכט מיט זיך מיליטער צו פערנעהמען ירושלים. מענעלאאס האָט געהייסען פערשליס

די טויערען און אָבשטויסען איהם פון שטאָדט. דאַן האָט אויסגעבראָכען אַנאַמת'ע בירגער־קריעג צוליעב דער עהרגייציגקייט פון די צוויי מענשען, פון וועלכע יעדערער האָט געוואָלט זיין כהן־גדול נאָר אויף אַזאַ אופן בעקומען די מאַכט. אַזוי אָבער ווי נאָר איינינע פון די שטאָדט־איינוואוינער האָבען זיך אָנגענומען פאַר דעם פערהאַסטען מענעלאוס'ן, איז יזונען מיט זיין אָבטיילונג מיליטער געלונגען צו פערנעהמען די שטאָדט. מענעלאוס האָט געמוזט אַנטלויפען און זיך בעהאַלטען אין אקרא.

אַנטיוכס איז דאַן געגאַנגען פון מצרים מיט פיעל רויב. ער האָט זיך, ווי עס ווייזט אויס, געקליבען אויפזאַמלען נאָך מיליטער. ווען ער האָט דער־הערט וועגען די געשעהעניששען אין ירושלים, האָט זיך אין איהם אָנגעצונדען אַ שרעקליכער צאָרן אויף דעם גאַנצען יודישען פאָלק. ער איז פלוצלונג בעפאַלען ירושלים און האָט דאָרט אָנגעמאַכט אַ שרעקליך־בלוטיגען חורבן; אין זיין בהייזאַמער אונמענשליכקייט האָט ער נישט רחמנות געהאַט נישט אויף קיין אַלטע, נישט אויף קיין קינדער, נישט אויף קיין פרויען. און קיין חילוק נישט געמאַכט צווישען פריינד און פיינד. ער האָט זיך אַריינגעריסען אין בית־המקדש און אין קדשי־קדשים, האָט צוגענומען אַלע אוצרות, דעם גאָלדענעם מזבח, די מנורות, דעם שלחן, אַלע גאָלדענע כלים און אַלע קאָסטבאַרקייטען, וואָס זענען דאָרטען געווען. אינים בערויבען דעם בית המקדש האָט איהם געהאָלפען מענעלאס. כדי זיך צו פערענטפערן און כדי גיעשר צו ווערען פון די אַלע פערברעכען, האָט אנטיוכס פערשפרייט אַ העסליכען רכילות, צו וועלכען עס האָט איהם טיילווייז צוגערעדט דער כהן גדול און וועלכע האָט אַרויסגעוואָרפען אַ שאַנד־פלעק אויף דעם גאַנצען יודישען פאָלק. ער האָט געזאָגט, אַז ער האָט געפונען אין קדשי־קדשים אַ שטיינערנעם בילד פון אַ מאַן מיט אַ לאַנגער באָרד, וועלכער איז געזעסען אויף אַן אייזעל מיט אַ ספר אין האַנד. אַנטיוכס האָט געזאָגט, אַז זאָט די סטאַטוע שטעלט פאָר מיט זיך דעם יודישען געזעץ־געבער משה, וועל־כער האָט געגעבען די יודען מענשען־פיינדליכע, העסליכע געזעצען, לויט וועל־כע מען דאַרף זיך האַלטען אָבגעזונדערט פון אַלע פעלקער און נישט טהון זיי קיין שום טובה. פון דעמאָלט האָבען די גריכען און רוימער גענומען מיינען, דאָס די יודישע אמונה איז אינגאַנצען געבויט אויף דער פערגע־טערונג פון אַן אייזעל. דער זעלבער אַנטיוכס האָט פערשפרייט נאָך אַ העסליכען ליגען. ער האָט געזאָגט, אַז ער האָט געפונען אין קדשי־קדשים אַ גריעק, וועלכער איז געלעגען דאָרט געבונדען און האָט איהם, אַנטיוכס'ן, געבעטען, ער זאָל איהם בעפרייען פון דער יודישער אַכזריות. דער גריעק

האָט איהם געזאָגט, דאָס יעדער יאָהר טוידטען די יודען אַ גריעק כּדי אויפצועסען זיינע געדערין, און דערביי שווערען זיי, צו האַסען און צו פערניכטען די גריכען. עס איז ניט בעוואוסט, צי האָט אנטיוכס אַליין אויסגעקלעהרט אָט דעם ליגען, צי אַנדערע רכילות־ניקעס, האָבען איהם דאָס אין מויל אַריינגעלעגט, נאָר ווי ס'זאָל נישט זיין, האָט אַנטיוכס דער ערשטער פערשפּרייט די מיינונג, אַז דאָס יודענטהום לערנט זיינע נאָכפאָלגער צו האַסען און צו פערניכטען אַנדערע פעלקער.

אין טרויער האָט זיך אָנגעטהון ירושלים, און יעקב'ס הויז איז בעדעקט געוואָרען, מיט שאַנדע. דערימט אַליין האָט זיך עס נאָך נישט געענדיגט. דעם לאַנד יהודה איז בעשערט געווען אויסצושטעהן נאָך שרעקליכערע טעג. אַנטיוכס האָט ווידער ערקלערט אַ מלחמה מצרים, און די יודען האָבען געמוזט אַריבערטראָגען אַלע זיינע אכזריות'ען. ביידע קעניגליכע ברידער אין מצרים האָבען צווישען זיך שלום געשלאָסען, אַ דאַנק דער אַריינמישונג פון זייער שוועסטער און די רוימער, און דער עלטערער פילאָמעט, איז געוואָרען מלך אין אלכסנדריא. ווען אַנטיוכס האָט דאָס דערהערט, איז ער געוואָרען שטאַרק אויפגעבראַכט, און אַזוי ווי די רוימער זענען נאָך געווען פערנומען אין מאַקעדאָניען, האָט ער זיך בעשלאָסען ווידער אָנצופאַלען אויף מצרים (1168). ער האָט נישט בעגעגענט קיין שום ווידערשטאַנד און איז אויף אַזאַ אופן דערגאַנגען ביז אלכסנדריא. די מצרים'שע מלכים האָבען אַוועקגעשיקט שלוחים קיין רוים, צו בעטען שטיצע, און דער רוימישער סענאַט האָט זיי ניט אָבגעזאָגט און געשיקט קיין מצרים דריי חיל־אָבטיילונגען, אָבצושטעלען אַנטיוכוס'ן. נאָך דעם גליקליכען געשלעג ביי פּידנע, ווען דאָס מאַקעדאָנישע מיליטער האָט געהאַט אַ גרויסע מפּלה און דער מלך פּערסעאוס אַליין איז אַנטלאָפען, זענען די דריי רוימישע שרים געקומען צו אַנטיוכס'ן אין לאַגער (22 יוני 168) און האָבען איהם איבערגעגעבען דעם בעפעהל פון סענאַט — אין דער מינוט אָבצוטרעטען פון מצרים; און ווען דער סירישער מלך האָט געבעטען ווייניגסטענס איז ער געזען, עס איז צייט, אויף אַ ישוב־הדעת, האָט פּאָמפּיליוס לענאַס געמאַכט אַ צירקעל מיט זיין שטעקען און געזאָגט, אַז איידער ער וועט דורכגעהן דורכ'ן צירקעל, דאַרף אַנטיוכס בעשליסען און אויסקלייבען איינס פון די ביידע: שלום מיט רוים, אָדער מלחמה. אַנטיוכוס האָט גאַנץ גוט געקאָנט די עקשנות פון די רוימער און בעשלאָסען גלייך אָבצוטרעטען. אויסער זיך פון כּעס און ערגערניש האָט זיך אנטיוכוס אומגעקעהרט אין זיין רעזידענץ־שטאָדט, און איבערהויפּט האָט איהם געקרענקט דאָס, וואָס

ער האט געמוזט פאר די רוימער, זיינע ביטערסטע שונאים, שפּילען די ראָליע פון א גוטען פריינד.

כל המתר האט אנטיוכוס דאן אויסגעגאָסען אויף די יודישע קעפּ. צי האָבען זיך די יודען אָפּען געפּרעדט אויף זיין מפּלה, אָדער זיי האָבען צו הויך גערעדט וועגען דעם, אז גאָט, וועלכער ערניעדעריגט בעלי־גאוה׳ים האָט איהם בעשטראָפט? ווער קען עס זיכער בעשטימען. בעשטראָפט זענען זיי אָבער געוואָרען אויף א שרעקליכען אופן. איינער פון אנטיאָכוס׳עס שרים, אפּאָלאָניוס, איז מיט א גאנצער רויבער־באנדע געקומען אין ירושלים, גלומר׳שט מיט פריינדליכע רייד און א פאַלשער מינע פון שלום. נאָר אין א שבת־טאָג, ווען די בעפעלקערונג האָט ניט געקאָנט זיך ווידערשטעלען מיט געוועהר, איז דאָס מאַקעדאָנישע חיל בעפאַלען די איינוואוינער, האָט געמוידט פיעל דערוואַקסענע מענער, געפאַנגען פרויען און קינדער און זיי אוועקגעפיהרט אין פרעמדע לענדער, צום פערקויפען אלס שקלאַפען. דערנאָך האָט ער גענומען זיך נעהמען פאר דער שטאָדט. פיעל בנינים זענען פערוואַנדעלט געוואָרען אין חורבות, די טויערען פון ירושלים זענען צובראָכען געוואָרען, דעם בית־המקדש אָבער האָט דער מערדער אפּאָלאָניוס און זיין באנדע געלאָזען צוגעפרידען, ווייל, — אנטיוכוס האָט איהם צוליעב אינבעוואוסטען טעמים — נישט געוואָלט בעריהרען. דערפאַר אָבער האָבען זיי ניט געשוינט די אויסערליכע בנינים, האָבען פערברענט די הילצערנע טויערען און האָבען צושטערט די גאַלערעען מיט העק און האַמערס. אין בית המקדש איז ניט געווען וואָס צו ראַבירען. אויף די ליידיגע גאַסען פלעגט מען קאָנען טרעפען נאָר העלעניסטען, סירישע סאָלדאַטען און אויסלענדער. ירושלים איז געוואָרען א פרעמדע שטאָדט פיר איהרע אייגענע קינדער; דער בית־המקדש איז געוואָרען ליידיג. דער מאַרק פון אקרא האָט געבילדעט אין ירושלים גלאַך א שטאָדט. דאָרט האָבען זיך בעזעצט די סירישע סאָלדאַטען, דאָרטען האָבען אויך געוואוינט די העלעניסטען. כדי צו בעשיצען אקרא פון אנפאַל, האָט מען איהר אַרומגערינגעלט מיט פעסטע וואַנד און הויכע טורעמס, העכערע ווי די וואַנד פונ׳ם דערביי־איגען בית־המקדש, און זיך בעריכערט מיט געוועהר און עסענוואַרג.

מענעלאוס, וועלכער האָט געבראַכט צו די אַלע שוידערהאַפטע חורבנות, איז אָבער אויך ניט געווען צופריעדען מיט דער פרוכט פון זיין אַרבייט. וואָרום פאר וועמען האָט ער איצט געזאָלט שפּיעלען די ראָליע פון א כהן גדול, — איצט ווען קיינער האָט דעם בית־המקדש נישט בעזוכט, חוץ

דאס גאנצע פאלק האט זיך אבגעקעהרט פון איהם? ער איז געבליבען אליין: ער האט אין בית־המקדש געהערט נאר דאס עכא פון זיין אייגענעם קול, און דאס האט ביי איהם ארויסגערופען א נייעם פלאן. דאס יודענטום, דאס געזעץ, די תורה אלץ דארף פערניכטעט ווערען און די יודען דארפען אננעהמען דעם גריכישען קולטוס. זעענדיג שטארק אויפגעבראכט אויף די יודען און זייער רעליגיאן, האט ער אקצעפטירט דעם פלאן און מיט גרויס אכזריות זיך גענומען איהם פערווירקליכען. דאס יודישע פאלק מוז אינגאנצען העלעניזירט ווערען און טריי דינען אנטיוכוס'ן — דאס איז געווען די אידעע פון דעם נייעם בעפעהל, וועלכער האט געדראהעט מיט טויט־שטראף יעדען, וואס וועט וואגען איהם עובר צו זיין.

דערמיט האט אנטיוכס געוואלט דערווייזען די אונמאכט פון גאט, ווען דאס יודישע פאלק איז געווען אזוי שטארק איבערגעגעבען און געטריי. אנטיוכס, פערהאלטענדיג זיך גלייכגילטיג צו זיינע אייגענע געטער, האט זיך געפונען פערזענליך בעליידיגט דערפון, וואס די יודען, נישט קוקענדיג אויף די בלוטיגע פערפאלגונגען און רדיפות, וואס זיי זענען אויסגעשטאנען און שטעהען אויס ביז יעצט, גלויבען פון דעסטוועגען אין זייער גאט און הערען נישט אויף צו האפען, אז ער וועט פערניכטען אלע זייערע פייניגער און רשעים. אט דעם יודישען גאט האט ער געוואלט מנצח זיין, און צו דעם צוועק האט ער ארויסגעגעבען א בעפעהל, וועלכער איז פובליקירט געווארען דורך ספעציעלע בעאמטע אין אלע שטעדט פון יהודה, אז מען זאל אויפהערען מקיים זיין די מצות פון דער תורה און מען זאל מקריב זיין קרבנות נאר פאר די גריכישע געטער דערצו האט מען אומעטום געדארפט אוועקשטעלען מזבחות און סטאטועןאנטיוכס האט געוואלט טרעפען מיט זיין קויל אין מיטען הארצען פון יודענטום און האט דעריבער געהייסען, מען זאל נויטען יודען, מקריב צו זיין אויף די מזבחות אומריינע בהמות און איבערהויפט חזירים.

די הייליגסטע דריי געזעצען, מיט וועלכע יודען האבען זיך אונטערשיידט פון די געצענדינער: מילה, אבהיטען שבת און ניט עסען קיין טרפ'ע שפייז, — זענען איצט שטרענג פערבאטען געווארען און דעם מלך'ס בעאמטע האבען אהן רחמנות געטויט יערען, ווער עס פלעגט האנדלען געגען דעם מלך'ס ווילען.

אנגעהויבען האט מען מיט'ן בית־המקדש. אנטיוכס האט צוגעשיקט אין ירושלים איינעם פון זיינע שרים, ער זאל פון בית־המקדש מאכען א טעמפעל פאר'ן גריכישען גאט צעאוס, אויפ'ן מזבח פון דער פאדער־

שטוב (עזרה) האָט מען מקריב געווען א חזיר, מיט זיין בלוט האָט מען פערשפריצט דעם קדשי־קדשים, דאָס פלייש האָט מען אויסגעקאָכט און מיט דעם פעטס האָט מען פערגאָסען די היילינע תורה. נאָכדעם האָבען דער כהן גדול און די איבעריגע יודישע העלעניסטען געמוזט אויפעסען דעם געבראָטענעם קרבן. די תורה, וועלכע מען האָט געפונען אין בית־המקדש, האָט מען געשענדעט און פערברענט, ווייל לויט אנטיוכס'עס מיינונג, האָט זי געפלאַנצט אין די הערצער ניט ריינע מדות און מענשען־ליבע, נאָר שנאה און האַס. נאכהער האָט מען אַוועקגעשטעלט אויפ'ן מזבח די אָבבילדונג פון צעאוס, און פאַר איהם האָט מען געדאַרפט מקריב זיין קרבנות (אַרום 17 תמוז — יולי 168).

אזוי איז דער גאָט פון ישראל פערטריבען געוואָרען דורך צעאוס'ן און ווידער איז געשענדעט און פערשמוצט געוואָרען דאָס איינציגע אָרט אויף דער וועלט, וואָס איז געווען גלייך הייליג פאַר יעדען יודען!

די טיעפע ליידען און שמערצען, וואָס ס'האָבען געפיהלט די יודישע הערצער, זעהענדיג דעם חלול־הקדש און די נאַציאָנאַלע אונגליקען, האָבען געפונען אַנ'אויסדריק אין צוויי קאַפּיטלען פון תהלים, וועלכע אונבעקאַנטע משוררים־לוים האָבען פערפאַסט. אין איינעם פון זיי ווערט געזאָגט:

> א פייער האָבען זיי אָנגעצונדען אין בית־המקדש,
> פערשוועכט האָבען זיי דעם משכן פון דיין נאָמען....
> נישטאָ ביי אונז נישט קיין מופת, נישט קיין נביא....
> און קיינער פון אונז ווייס ניט, ביז ווי לאַנג,
> ביז ווי לאַנג, אָ גאָט, וועט דער בעליידיגער דיין
> הייליגקייט פערשוועכען,
> דער שונא דיין נאָמען לעסטערן?...

און דאָס פאָלק? ווי האָבען זיך די ברייטערע פאָלקס־שיכטען פאַקטיש פערהאַלטען צו די דאָזיגע שענדליכע בעפעהלען פון דעם קעניגליכען טיראַן, וועלכע האָבען געהאַט פאַר זיך דעם איינציגען צוועק, — אָבצורייסען יודען פון זייער גאָט און אויסצולעשען אין זיי דעם לעצטען פונק פון זייער נאַציאָנאַלען געפיהל?

א שרעקליכען נסיון האָבען יודען געהאַט דאָס מאָל אויסצושטעהן. די תליה האָט ערוואַרטעט יעדען, וואָס האָט געוואַגט עפענטליך צו הי־

מען די געזעצען פון דער תורה; זאגאר מיט דעם נאמען יהוד'ער (יוד) איז פערבאטען געווארען זיך אנצורופען¹, און דאס אלץ האט פון דעסט-וועגען נישט געהאלפען, אויסצומעקען דעם יודישען נאמען און גאט'ס וואָרט צו פערניכטען! שטראמען פון מערטירער-בלוט האבען די ערד פון יהודה פערפלייצט, די בעסטע קינדער פון פאלק זענען געהאנגען און אכזריות'-געפייניגט געווארען, און — יודען האבען זייער גאט נישט פערלאזען און זיינע געזעצען נישט פערשוועכט.

די יודען פון די סירישע און פעניקישע שטעדט, וועלכע האבען געלעבט צווישען די גריכען און צוזאמען מיט זיי, האבען, אמת נישט אויסגעהאלטען די שרעקליכע צוואנגסמיטלען פון אנטיוכס'עס בעאמטע און געבויגען זייערע קעפ פאר די גריכישע אבגעטער, פערלייקנענדיג, אדער טראגענדיג בעהאלטען טיעף אין הארצען, זייער גלויבען און זייער צוגעבונדענקייט צו דעם יודישען פאלק; אויך דא אבער האבען זיך געפונען אזעלכע, וועלכע האבען די ערשטע געגעבען דעם ביישפיעל פון העלדישען מערטירערטום, אפפערנדיג אלע ערדישע פערגניגענס, אויס-שטעהענדיג די שרעקליכסטע ענויים און אוועקגעבענדיג זאגאר דאס גאנ-צע לעבען — פאר דעם אידעאל, פאר דאס הייליגע און אמת'ע, פאר דעם זין פון לעבען. אין אנטיוכיא גופא איז אן'אלטער געלעהרטער, מיט'ן נאמען אליעזר, אויסגעשטאנען די שרעקליכסטע יסורים און ענדליך אויך דאס לעבען מקריב געווען דערפאר, וואס ער האט נישט געוואלט עפענטליך אויפעסען דאס שטיקעל כשר פלייש, וואס אנטיוכס'-עס משרתים האבען איהם דערלאנגט מיט דעם צוועק, דאס פאלק זאל מיינען, אז ער עסט חזיר. די פאלקס-לעגענדע ווייסט אויסער דעם צו דערצעהלען אויך פון א מוטער מיט איהרע זיעבען זיהן, וועלכע האבען זיך איינער נאכ'ן אנדערן אבגעזאגט צו ערפילען אנטיוכס'עס פערלאנג, און זענען דעריבער אכזריות'דיג געפייניגט געווארען דער מוטער אין די אויגען. לעבעדיגערהייד האט מען זיי אויפ'ן פייער געברענט, די הויט האט מען פון זיי אראבגשונדען און איינצעלנע גליעדער אבגעשניטען, — און די יודישע מוטער איז געשטאנען און האט געקוקט און האט נישט אויפגעהערט אויפצומונטערן די קינדער, זיי זאלען די שרעקליכסטע יסורים אריבערטראגען, אבי גאט'ס נאמען נישט שענדען, אבי פאר די אבגעטער דעם קאפ נישט בויגען!

אין יהודא גופא איז די צאהל פון די מערטירער נאך גרעסער גע-ווען; וואו נאר אנטיוכעס'עס בעאמטע זענען געקומען, האבען זיי גלייך

מזבחות אויפגעשטעלט און געפאָדערט פון דער בעפעלקערונג אינ'ם נאָמען פון קעניג, זי זאָל מקריב זיין חזירים פאַר דעם גאָט צעאוס און דאָס פלייש עסען, זי זאָל עפענטליך אַרבייטען אום שבת, און אין די דיאָניזישע ווייַן=יום=טובים איז נאָך דערצו צוגעקומען אויך די גזירה, אַז יודען זאָלען פייערליכע פראָצעסיעס איינאָרדענען לכבוד דעם גריכישען ווייַנגאָט און איהם עהרען מיט אַלערליי אויסגעלאַסענקייטען און שכור'ע שמחות. קיין ערפאָלג האָבען אָבער די דאָזיגע בעאַמטע נישט געהאַט: זייערע אויפרופען האָבען גאַנץ ווייניג יודען צונויפגעבראַכט ווייַל די מעהרהייט פון זיי איז שוין פון פריהער געהאַט אַנטלאָפען פון שטאָדט און זיך בעהאַלטען אין די הויהלען און טאָלען פון די יהודה'אישע בערג ניִדער אין די מדבריות'ען אַרום דעם ים=המלח. דער דאָזיגער פערעקשנ'טער ווידערשטאַנד האָט אַנטיוכס'ען נאָך מעהר אויפגערייצט, און ער האָט געשיקט איין בעפעהל נאָכ'ן אַנדערן צו בעשטראָפען די „איינגעשפאַרטע" יודען מיט דער גרויזאַמסטער אכזריות. די בעאַמטע האָבען די דאָזיגע בעפעהלען, נאַטירליך, דורכגעפיהרט: געפונענע מגילות פון דער תורה זענען דורך זיי צוריסען און פערברענט געוואָרען; די יודען, וועלכע האָבען אין די דאָזיגע הייליגע מגילות אַ טרייסט געזוכט, אויף צו שטילען דעם וועהטאָג פון זייערע בלוטיגע פערפאָלגונגען, זענען אויף דעם גרויזאַמסטען אופן געטויט און געשענדעט געוואָרען, אַלע שוהלען און ישיבות אינ'ם לאַנד האָבען זיי צושטערט און פערוויסט, און הונדערטער שוואַכע פרויען, וועלכע האָבען אין דער אָבוועזענהייט פון זייערע מענער אַריינגעבראַכט די קינדער אינ'ם בונד פונ'ם יודישען פאָלק (מילה), זענען דורך די אונמענשליכע טיראַנען אויפגעהאַנגען געוואָרען אויף דער מויער פון שטאָדט מיט זייערע צאַרטע קינדער אויפ'ן האַלז. —

די ווירקונג פון די דאָזיגע אונמענשליכקייטען און גרויזאַמקייטען איז אָבער געווען פונקט דער היפך דערפון, וואָס אַנטיוכס האָט פון זיי ערוואַרטעט: אַנשטאָט אָבצושרעקען דעם פאָלק, האָבען זיי איהם נאָך מעהר פערביטערט און נאָך מעהר פערעקשנ'ט; דער טוידט האָט זיין שרעקליכקייט פערלוירען, און צוזאַמען מיט די פערפאָלגונגען איז געוואַקסען אויך די אינערליכע גרויסקייט, די שטאַנדהאַפטיגקייט, דער רעליגיעזער עקסטאַז. די דאָזיגע בעגייסטערונג איז אונטערגעהאַלטען און נאָך שטאַרקער צופלאַקערט געוואָרען אַ דאַנק דער פייערדיגער אַגיטאַציע פון די חסידים. דורך בעהאַלטענע וועגען פלעגען זיי זיך פון זייערע מערות אַרויסגנב'נען און אַרומגעהן פון שטאָדט צו שטאָדט

און פון דארף צו דארף, צונויפרופענדיג אומעטום די איינוואוינער און בעשווערענדיג זיי מיט פייער און גלות, זיך נישט אונטערצוגעבען, נישט צו פערשוועכען גאט'ס תורה און זיך מוסר־נפש צו זיין פאר גאט'ס נאמען.

די סורישע בעאמטע אין ירושלים זענען אבער באלד געוואהר געווארען, פון וואנען עס שטאמט די העלדישע עקשנות, און דער פיהרער פונ'ם גארניזאן, פיליפוס, האט זיך אוועקגעלאזען אין די בערג, אום אויפצוזוכען די אלע פערנומענע מערות און בעהעלטענישען. ווי די לעגענדע דערצעהלט, האט ער אין א געוויסען שבת'דיגען טאג געלאזען זיינע סאלדאטען ארומרינגלען איינע פון די דאזיגע מערות, אין וועלכער עס האבען זיך געפונען טויזענדער מענער, פרויען און קינדער, און זיי אויפגעפאדערט, ארויסצוגעהן און זיך אונטערצוגעבען אנטיוכס'עס בעפעהל. די בעלאגערטע האבען איינשטימינג געענטפערט: „ניין, מיר וועלען זיך אנטיוכס'עס בעפעהל נישט אונטערגעבען, און די הייליגקייט פון שבת וועלען מיר נישט פערשוועכען". פיליפאס האט דאן בעפעהלען זיינע סאלדאטען זיך אריינצורייסען אין דער מערה, און די חסידים האבען, נישט וועלענדיג מחלל שבת זיין, קיין שטיין פון דר'ערד נישט געריהרט, אום דעם אריינגאנג צו שטערן, און בלויז הימעל און ערד פאר עדות גענומען, אז זיי ווערן אהן א שום זינד געטויט. אלע בעלאגערטע זענען דאן דער'הרג'עט, דערשטיקט און פערברענט געווארען דורך דער דאזיגער מערדער־באנדע, וועלכע האט אין אלע עפנונגען פון דער מערה פייער־קנויטען אריינגעשליידערט, אום עס זאל זיך קיינער נישט קענען ראטעווען.

טיעף איז געוועזען דער שמערץ פון די טרייע געבליבענע יודען, הערענדיג וועגען די דאזיגע שרעקליכע קרבנות, און אויך די מוטיגסטע פון זיי האבען אנגעהויבען ארובצופאלען ביי זיך. מיט וואס וועלען זיך די אונטערטרעגליכע צרות ענדיגען? און פון הימעל זעהט זיך קיין צייכען נישט, וואס זאל טרייסטען און האפנונג איינפלאנצען; און קיין נביא שטעהט נישט אויף, וואס זאל פיהרען און דעם וועג ווייזען, וואס זאל גאט'ס ווארט מיט זיך ברענגען און אנזאגען, ווי לאנג די בלוטיגע פערפאלגונגען וועלען דויערן.

דאס איז איינע פון די שרעקליכסטע צייטען געוועזען אין דער געשיכטע פון דער יודישער מארטיראלאגיע.

זעקסטעס קאַפּיטעל

דער מכבי׳שער אויפשטאַנד

(168 ביז 160 פאַר כריסטוס-געבורט)

ווען די בלוטיגע רדיפות האָבען שוין דערגרייכט זייער העכס-טע מדרגה, צוברעכענדיג דעם אידישען פּאַרק ביז דעם תהום פון אונטערגאַנג און פערניכטונג, האָט אין יהודה אויסגעבראָכען אַנ׳אויפשטאַנד. די אָנפיהרער פונ׳ם אויפשטאַנד זענען געווען פון דער פאַמיליע חשמונאים אָדער מכב׳ער, וועלכע האָבען זיך, אוי-סער זייער איבערגעגעבענהייט צו דער אמונה, אויסגעצייכענט אויך מיט זעלטענער קלוגהייט, אונגעוועהנליכער גבורה, און געלאַסענער פּאָרזיכ-טיגקייט. איין גרייז-גראָהער פאָטער מיט זיינע פינף זיהן האָבען אויפ-געהויבען די פאָהן פונ׳ם אויפשטאַנד, וועלכער האָט אַריינגעבלאָזען אַ גייסט פון שטאַרקייט און מוט אין די אידישע הערצער אויף לאַנ-גע לאַנגע יאָהרען; דער פאָטער האָט געהייסען מתתיהו, יוחנן׳ס זוהן און דער אייניקעל פון שמעון חשמונאי, וועלכער האָט געשטאַמט פון אהרן הכהן. ער האָט פריהער געוואוינט אין ירושלים, נאָר צוליעב די רדיפות האָט ער זיך געמוזט איבערקלייבען אין דעם קליינעם שטעדטיל מודעית (12 קילאָמעטער צו צפון פון ירושלים). פון זיינע פינף זיהן האָט יעדער געהאַט אַנ׳אַרמ׳יש צונאָמען: יוחנן הגדי, שמעון התרסי, יהודה המכבי, אלעזר אברן און יונתן אפּוס.

די דאָזיגע חשמונאים האָבען זיך מיט אַ טיעפען צער צוגעקוקט צו דער שרעקליכער לאַגע פונ׳ם פאָטערלאַנד. „אַלע בתי-מדרשים זענען צישטערט, יהודה איז אַ שקלאַפין געוואָרען, טאָ וואָס טויג אונז נאָך אונזער לעבען?“ אַזוי האָט דער אַלטער מתתיהו געזאָגט צו זיינע זיהן און ענדליך בעשלאָסען, זיך נישט צו בעהאַלטען מעהר אין פערבאָרגענע ווינקעלעך און הוהלען, נאָר אַרויסצוטרעטען מוטיג און רעטען דאָס פאָלק פון פערטיליגונג, אָדער — שטאַרבען פאַר דעם

הייליגען אידעאַל! ווען איינער פון די סורישע בעאַמטע, אַפולאַס, איז געקומען אין מודעית, נויטען די איינוואוינער, זיי זאָלען דינען די גריכישע געצען און האָט אָנגעהויבען פאָדערען פון מתתיהו, אַז ער, אַלס דער אָנגעזעהענסטער מענש און פאָרשטעהער, זאָל דער ערשטער ווייזען אַ ביישפיעל פון געהאָרכזאַמקייט און אונטערטעניגקייט, האָט דער לעצטער געענטפערט: ווען אפילו אַלע פעלקער פון דער סורי׳שער מלוכה וועלען זיך ענטזאַגען פון זייער רעליגיאָן, איך אָבער, מיינע זיהן און מיינע ברידער וועלען פערבלייבען טריי דער אמונה. עס האָט זיך געפונען דאָרט איין איד, וועלכער האָט געוואָלט געפעלען ווערען דעם סורי׳שען בעאַמטען און איז צוגעגאַנגען צום מזבח מקריב צו זיין אַ קרבן פאַר צעאוס׳ן. דאָ האָט ענדליך געפּלאַצט מתתיהו׳ס געדולד; עס האָט זיך אין איהם אָנגעצונדען דאָס פּאַטריאָטישע און רעליגיעזע פייער און ער איז בעפאַלען דעם בוגד און איהם געטויט נעבען דעם אַלטאַר; זיינע זיהן, בעוואָפענט מיט מעסערס, זענען בעפאַלען אַפולעס׳ן און זיין חיל, האָבען זיי דערהרג׳ט און דעם אַלטאַר האָבען זיי צובראָכען. די דאָזיגע פּאַסירונג איז געווען פאַר אַלע טרייע נאַציאָנאַליסטען אַ סיגנאַל אַרויסצוטרעטען געגען שונא אין אַ ענטשלאָסענעם קאַמפף אויף לעבען און טויט און ניט צו פאַלען, אַזוי ווי שלאַכט־קרבנות.

מתתיהו האָט גלייך נאָך דער דאָזיגער געשיכטע אַרויסגעלאָזען אַן׳אויפרוף: „ווער עס וויל נקמה נעהמען פאַר דער תורה און אמונה, זאָל געהן נאָך מיר!“ באַלד זענען צו איהם צוגעשטאַנען די איינוואוינער פון מודעית און פון דער אומגעגענד, און מתתיהו האָט געזוכט פאַר זיי אַ געשיצטען אָרט אין די בערג פון אפרים. דאָ איז צו איהם צוגעשטאַנען אויך דאָס ביסעל חסידים, וועלכע האָבען זיך געראַטעוועט פון טויט און די אַלע, וועלכע זענען געקומען צולויפען אַהער פון די שרעקען און רדיפות, און אַזוי איז אַלץ מעהר און מעהר געוואַקסען די צאָהל פון די פערטיידיגער פונ׳ם פאָטערלאַנד און פון דער אמונה. מתתיהו האָט זיי פריהער געזאָגט אַז זיי וועט אויסקומען צו פיהרען אַ שווערען און בלוטיגען קאַמפף און האָט זיי צוגערייט, מפקיר צו זיין דאָס לעבען פאַר דער הייליגער זאַך. מ׳האָט בעשלאָסען זיך צו בעשיצען מיט געוועהר פון אַ׳אָנפאַל אפילו אום שבת, נישט ווי די חסידים, וועלכע האָבען נישט געוואַגט אויפצוהייבען אַ שטיין אין דעם הייליגען טאָג. עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ

הייסע בעוואָפונגס-אַרבייט און אפילו יענע חסידים, וועלכע האָבען געוואוסט בלויז זיך צו פערטיעפען אין הייליגע ספרים, האָבען מאַסען-ווייז געקומען צושטעהן צו מתתיהו'ס מחנה און זיך פערזאָרגען מיט כלי-זיין. די לאַגע אין לאַנד איז געוועזען אַזוי ווי אין דער צייט פון נאָך די שופטים; די איינוואוינער זענען צווייהט און צושפרייט געווען אין הייהלען איבער די בערג, אַ טייל האָט געהאַלטען פאַר'ן שונא, און נאָר אַ קליינער הייפעל איז געווען גרייט אויסצולייזען דעם פאָטערלאַנד מיט'ן אייגענעם בלוט; האָט אָבער דער הייפעל ווייניג געוועהר געהאַט און איז בכלל גאַנץ ווייניג איינגעאיבט געווען אין דער קונסט פון מלחמה. אַ נצחון איז איצט, אַלזאָ, נאָך מעהר אונמעגליך געווען, ווי אין אָנהויב פון שאול'ס מלוכה.

מתתיהו האָט אויסגעמיטען אַנ'אָפענעם געשלעג מיט די סורי'ער, ווייסענדיג, אַז די צאָהל פון זיין חיל איז זעהר קליין. נור זענענדיג בעקאַנט מיט יעדען ווינקעל פון דעם לאַנד, איז ער מיט זיינע זיהן און חיל פלינק איבערגעגאַנגען פון איין שטאָדט אין דער אַנדערער, האָט צעשטערט די אַלטאַרען פון די גריכישע געטער, בעשטראָפט די איינוואוינער, וואָס האָבען געהאַלטען פאַר'ן שונא, און פערפאָלגט די גריכען, וועלכע האָבען זיך איהם געטראָפען אויפ'ן וועג. עס איז איהם איינינע מאָל געלונגען אויך צו צושלאָגען אַ שוואַכען סורי'שען חיל, אָן וועלכען ער האָט זיך אָנגעשטויסען. ווען דער סורי'שער בעאַמטער פלעגט אַרויסשיקען פון ירושלים געגען די מורדים אַ גרעסערן חיל, פלעגען זיי מיט אַ מאָל נעלם ווערען און מ'האָט זיי ניט געקענט געפינען. קורץ, מתתיהו האָט געפיהרט געגען דעם שונא אַ מלחמה, וועלכע איז מעגליך נאָר אין געבירגיגע געגענדען און קען פערמאַטערן זאָגאַר דעם שטאַרקסטען געגנער.

ווען דער אַלטער מתתיהו האָט געהאַלטען ביי'ם שטאַרבען, האָט ער פאַר אַ ראַט-געבער בעשטימט זיין עלטערן זוהן שמעון און אַלס אָנפיהרער פונ'ם אויפשטאַנד דעם יונגער'ן, יהודה. ער האָט זיי אָנגעזאָגט, אַז זיי זאָלען נישט קוקען אויף לעבען און טויט און שטרייטען ביז'ן לעצטען טראָפען בלוט פאַר זייער גאָט און פאָטערלאַנד. באַלד ווי יהודה המכבי איז געוואָרען אָנפיהרער האָט דער ווידערשטאַנד אָנגענומען נאָך אַ שאַרפערען כאַראַקטער. ער איז געוועזען אַ העלד, עמעס גלייכען די אידען האָבען נישט אָנגעזעהן פון דוד'ס און יואב'ס צייטען אָן. פון זיין העלדען-נשמה האָט געשטראָמט אַזאַ

אונזיכטבאַרע קראַפט, וואָס האָט די אַלע, וועלכע האָבען זיך געפוּנען אונטער זיין אָנפיהרונג, מיט טוידט-מוט אָנגעפילט. דערצו איז ער געווען בעגאַבט מיט אַ שאַרפזיכטיגען אָנפיהרער-בליק, אָנצוהויבען אַ קאַמפף צו דער צייט, אויסצונוצען די שוואַכע זייטען פון שונא און אָבנאַרען איהם דורך אַ כלומר'שטער אַטאַקע. פון איין זייט איז ער געווען גלייך ווי אַ לייב אין זיין צאָרן און פון דער אַנדערער זייט ווי אַ טויב, מיט זיין ווייכקייט און צערטליכקייט. ער איז געווען טריי דער אמונה, ווי די בעסטע פערזענליכקייטען אין דער אידישער פערגאַנגענהייט. ער פלעגט זיך ניט פערלאָזען אויף זיין אייגענער קראַפט, נאָר אויף גאָט'ס הילף, צו וועלכער ער פלעגט זיך ווענדען פאַר יעדען אַרויסטריט. יהודה המכבי איז געווען אַן אמת'ער אידישער העלד, וועלכער פלעגט זיך ערלויבען בלוט פערגיסען נאָר אין נויט, אום צו בעפרייען און ערהויבען דאָס אונטערדריקטע און געפאַלענע פאָלק, און די גאַנצע עפּאָכע פון דעם דאָזיגען אויפשטאַנד טראָגט אויך זיך זיין נאָמען, זיין שטעמפּעל און זיין כאַראַקטער.

אין אָנהויב האָט ער נאָכגעטאָן זיין פאָטער און פלעגט זיך בעגנוגענען מיט'ן בעשטראָפען די בוגדים, מיט'ן צוציהען צו זיך די, וועלכע האָבען זיך נאָך ניט אָבגעריסען פון יודענטום און אָנטהון שאָדען קליינע אָבטיילונגען פונ'ם סורי'שען חיל; ווען די צאָהל פון זיינע אָנהענגער איז אָבער פערגרעסערט געוואָרען דורך די, וועלכע האָבען שוין נישט געקענט מעהר רוהיג בלייבען אונטער דעם פרעמדען יאָך, האָט יהודה בעשלאָסען אַרויסצוגעהן אָפען געגען דעם גריכישען חיל, וועלכער האָט זיך געפונען אונטער דער אָנפיהרונג פון אַפּאָלאָניוס.

דער ערשטער אָפענער געשלעג, וועלכען יהודה האָט דורכגעמאַכט, האָט זיך אויסגעלאָזען זעהר גליקליך: (166) אַפּאָלאָניוס איז געפאַלען טויט אויפ'ן שלאַכט-פעלד און זיינע סאָלדאַטען זענען אָדער פערוואונדעט געוואָרען אָדער זיך צולאָפען. דער בעזיגטער סורי'שער חיל איז אפילו געווען ניט פיעל אין צאָהל, פונדעסטוועגען האָט דער דאָזיגער נצחון צוגעגעבען מוט די יודישע קעמפפער. דעם ערשטען מאָל האָבען זיי דעם שונא גלייך אין די אויגען געקוקט און עס האָט זיי אָבגעגאָלטען! זיי האָבען דערין געזעהן אַ צייכען, אַז גאָט האָט נישט פערלאָזען זיין פאָלק, נאָר ער בעשיצט עס מיט זיין אונזיכטבאַרער האַנד. יהודה האָט אָבגענומען ביי דעם דער'הרג-

מען אפּאָלאָניוס׳ן זיין שווערד און האָט מיט איהם געקעמפּפט ביז׳ן לעצטען אָטעם־צוג.

דאַן איז געגען יהודה׳ן אַרויס דער סורי׳שער קריעגס־פיהרער העראָן מיט אַ גרויסען חיל; מיט איהם זענען מיטגעגאַנגען בוגדים־העלעניסטען, אום צו ווייזען איהם בעקוועמע וועגען איבער די בערג, וואו יהודה האָט זיך געפונען. ווען די יודישע קעמפּפער האָבען צום ערשט דערזעהן די גרויסע מחנה פונ׳ם פיינד נעבען בית חורון האָבען זיי אויסגעשריען: „ווי וועלען מיר עס וואַגען צו שטרייטען געגען אַזא גרויסען חיל?“ נאָר יהודה האָט זיי בערוהיגט און אויפגעמונטערט און זיי דערמאָהנט אַלץ, וואָס זיי האָבען דאָ צו פערטיידיגען — זייער לעבען, זייערע קינדער און זייער תורה. נאָכדעם איז ער שטורמיש בעפאַלען די סוריער און האָט זיי אינגאַנצען צושלאָגען. אַכט הונדערט מאַן פון העראָנ׳ס חיל זענען געבליעבען אויפ׳ן שלאַכט־פעלד און די איבריגע זענען אַנטלאָפען צו מערב־זייט אין לאַנד פון די פלשתים. יהודה׳ס ערשטער פאָלשטענדיגער נצחון איבער׳ן שטאַרקען שונא ביי בית חורון האָט פונאַנדערגעפלאַקערט אין די יודישע הערצער די האָפנונג, אַז דער אויפשטאַנד וועט זיך גליקליך ענדיגען, און אַלע שכנ׳ישע פעלקער האָבען אָנגעהויבען מורא האָבען פאַר דער העלדענקראַפט פון די מכב׳ער.

אַנטיוכס׳ן האָט אין אָנהויב ווייניג וואָס געקימערט דער אויפשטאַנד אין יהודה, ווייל ער איז זיכער געווען, אַז זיין חיל איז נאָך גענוג שטאַרק, אום צו אונטערדריקען דעם אויפשטאַנד אין רעכטען אָנהויב; ווען אָבער ער האָט אָנגעהויבען בעקומען אָפטע ידיעות וועגען די מפּלות פון זיינע חיל־אָבטיילונגען אין יהודה, און דערהערט וועגען דעם יודישען העלד יהודה המכבי, האָט ער פערשטאַנען, אַז זיין רעכנונג בנוגע צו דער יודישער קראַפט איז געווען אינגאַנצען פאַלש. שטורמיש־צוקאָכט און אויפגעבראָזט האָט ער בעשלאָסען צו מאַכען איין מאָל פאַר אַלע מאָל אַ סוף פון יודען אינגאַנצען; ער האָט אָבער דעם דאָזיגען פּלאַן ניט געקענט באַלד אויספיהרען, ווייל האָבענדיג אַ קליינעם גאַרניזאָן חיל, האָט ער געמוזט דינגען סאָלדאַטען. צו דעם צוועק האָט ער געדאַרפט האָבען געלד, און דאָס האָט איהם גראָד געפעהלט, ווייל זיינע ווילדע פערשווענדונגען און הוצאות האָבען וויים אַריבערגעשטיגען די הכנסות; ערוואַרטענדי אָבצאָהלונגען און מסים פון יהודה האָט ער שוין נעוים ניט גע־

קענט. דערצו זענען נאָך צוגעקומען אַנדערע פערלעגענהייטען אויך: „שרעק־נאַכריכטען זענען איהם אָנגעקומען פון מזרח און צפון". ארזאַצעס, זיין סאַטראַפּ פון אדום, האָט זיך אָבגעריסען פונ'ם סוריש־בבל'־שען מלך און בעפרייט דאָס פאָלק פון זיין יאָך; אַרטאַקסיאַס, דער מלך פון אַרמעניען, האָט זעהר וועניג אונטערטהעניגקייט אַרויסגעוויזען צו אַנטיוכס'ן און האָט זיך געפיהרט ווי אַ אונאָבהענגיגער פירשט. די איינוואוינער פון אַראַדוס אין אַנדערע פיניצעאישע שטעדט זענען איהם אויך וועניג וואָס געהאָרכזאַם געוועזן. דאָס אַלץ האָט שטאַרק געווירקט אויף צו פערקלענער'ן זיינע הכנסות. כדי ווידער פול צו מאַכען זיין קאַסע, האָט ער געמוזט פיהרען מלחמות מיט די דאָזיגע פעלקער, און אום די דאָזיגע מלחמות צו פיהרען, האָט ער ווידער געמוזט געלד האָבען. אין אַזאַ פערצווייפעלטער לאַגע האָט זיך אַנטיוכס געפונען.

איהם האָט פונדעסטוועגען פאָרט זיך איינגעגעבען אָבצושפּאַרען וויפיעל עס איז געלד און דינגען חיל אויף איין יאָהר. מיט אַ העלפט פון דעם דאָזיגען חיל האָט ער גערעכענט אַליין אַרויסצוטרעטען געגען די פעלקער אויף יענער זייט פרת, וועלכע האָבען זיך פון איהם אָבגעריסען, און די אַנדערע העלפט האָט ער איבערגעלאָזען אונטער דער אָנפיהרונג פון איינעם פון דער קעניגליכער פאַמיליע, ליזיאַס, וועלכען ער האָט איבערגעגעבען זיין יונגען זוהן צו ערציהען. בנוגע ווידער צו דעם יודישען פאָלק האָט ער זיין פּלאַן אינגאַנצען געענדערט. ניט צו העלעניזירען די אידישע מאַסע האָט ער איצט געשטרעבט — דאָס האָט שוין פאַר איהם קיין רייץ ניט געהאַט. ער האָט דאַן פעסט בעשלאָסען, אינגאַנצען צו פערניכטען און צו פערטיליגען דאָס איבערגעבליבענע פון דער אידישער בעפעלקערונג. צו דעם צוועק האָט ער ליזיאַס'ן בעפוילען, אַרויסצוטרעטען מיט'ן חיל געגען יהודה'ן, און צו פערניכטען יעדען שפּור פון אידען, אויסצומעקען יעדער זכר פון דעם אידישען נאָמען און צו בעזעצען אינ'ם לאַנד אַנדערע פעלקער, דערביי איז כאַראַקטעריסטיש דאָס, וואָס אינ'ם כלל פון דעם דאָזיגען פערניכטונגס־פּלאַן זענען אַריינגעגאַנגען אויך די יודישע העלעניסטען.

באַלד ווי עס איז בעוואוסט געוואָרען דער דאָזיגער פּלאַן, איז אַרויפגעפאַלען אַנ'אימה אין אַ שרעק אויף אַלע יודען און איבערהויפּט אויף די, וועלכע האָבען געוואוינט צווישען פרעמדע פעלקער. קיינער האָט ניט געקענט גלויבען, אַז יהודא'ס קליינער חיל וועט קענען זיך

ווידער=שטעלען געגען אַזאַ מחנה קריעגסגעלערנטען מיליטער, אונטער דער אָנפיהרונג פון אַזאַ בעוואוסטען פעלד=מאַרשאַל, ווי ליזיאַס. אין יעדען לאַנד און שטאָדט, וואו עס איז אָנגעקומען דעם מלך'ס בעפעהל, איז ביי די יודען אַ גרויסער טרויער אויסגערופען געוואָרען; מ'האָט געפאַסט, געוויינט און געקלאָגט, מ'האָט זיך אָנגעטאָן אין צוריסענע בגדים און זיך געוואַלגערט אין אַש. דערפאַר אָבער האָט דער דאָזיגער אונגעהערטער פלאַן, צו פערניכטען דאָס גאַנצע פאָלק, מענער פרויען און קינדער, — שטאַרק פערגרעסערט די צאָהל פון די פאַטריאָטישע העלדען און קעמפפער פאַר'ן פאָטערלאַנד. צו די מכבי'ער זענען יעצט צוגעשטאַנען אפילו יענע, וועלכע האָבען זיך נישט אַזוי שטאַרק איבערגענומען מיט'ן יודענטום, ווייל זיי האָבען שוין קיין אַנדער ברירה נישט געהאַט. אום צו פערפעסטיגען און אונטערצוהאַלטען צווישען די קעמפפער די הויכע שטימונג, איז פערפאַסט געוואָרען אַ איינענאַרטיגער ספר, וועלכער איז דערנאָך פערשפרייט געוואָרען אינ'ם גאַנצען לאַנד; דאָס איז דער ספר דניאל. פערפאַסט איז דער ספר געוואָרען דורך די חסידים און איז געווען געווענדעט צו די, וועלכע זענען געווען איבערצייגט אין גאָט'ס השגחה אויף דעם יודישען פאָלק און געקענט גלויבען אין זיינע נסים.

די פרומסטע און טייערסטע פון פאָלק האָבען דאָך אָנגעהויבען צווייפלען אין די חסדים, וואָס גאָט טוט מיט יודען, דען עס האָט זיך נים בעוויזען קיין נביא, וועלכער זאָל פאָראויס זאָגען אַ סוף צו די אונגעהויערע צרות און אונגליקען. דער ספר דניאל האָט דעריבער געדאַרפט בערוהיגען די דאָזיגע גלויביגע און בעפרייען זיי פונ'ם שעדליכען סקעפּטיציזם, איבערצייגענדיג זיי, אַז די נביאי'שע קראַפט איז נאָך ביי יודען נישט אויסגעגאַנגען.

צו ערשט ווערען אין דניאל געבראַכט ביישפּיעלען פון רעליגיעזער שטייפקייט און זעלטענער מסירת=נפש בנוגע צו דער אמונה, און דערביי קומען, די ביישפּיעלען פון אַזעלכע מענשען וועלכע זענען לויט זייער ערציהונג צוגעוואוינט געווען צו פרעמדע זיטען. אַזוי ווערט דאָרט גערעדט וועגען דניאל'ן, חנניה'ן, מישאיל'ן און עזריה'ן, וועלכע זענען ערצויגען געוואָרען אין כאַלדעאישען (כשדים'שען) און פּרסישען הויף.

זייענדיג פעסט איבערצייגט, אַז די מלוכה, וועלכע שטיצט זיך אויף געצענדינערייַ און געוואַלדטאַט קאָן קיין קיום נישט האָבען, זאָגט

דער מחבר פון דניאל נביאות וועגען דער נאָהנטער מפּלה פון דער סורי׳שער מלוכה. די נביאות ווערט, אמת, אַרויסגעזאָגט האַלב פערוויקעלט, האַלב פערדונקעלט, דאָך איז עס געווען גענוג פערשטענדליך צו יענער צייט. די פיערטע מלוכה אויף דער ערד — בבל, פרס, און אלכסנדר מוקדן, וועלכע האָבען געהערשט איבער ארץ־ישראל, זענען די ערשטע דריי — ווערט גאָט לעסטערען און שטערבען זיינע הייליגע לייט צופערניכטען און זיין פאָלק פון זיינע געזעצען אָבצוריסען. די הייליגע לייט וועלען זאָגאַר מוזען איהם זיך אונטערגעבען **איין צייט און צוויי צייטען און א האַלבע צייט** (א יאָהר און צוויי יאָהר און א האַלבען יאָהר). דאַן וועט די הערשאַפט איבערגעהן צום הייליגען פאָלק אויף אייביג און אַלע מלכים וועלען איהם לויבען. אין א׳נאַנדער פאָרם ווערט דאָס זעלבע אויסגעדריקט אזוי: די חוצפה׳דיגע סורי׳שע מלוכה, דער קליינער האָרן פון דער פריהערדיגער גרויסער פרסי׳שער און מוקדוני׳שער אימפעריע, וועט זיך פונאַנדערוואַקסען ווייט און ברייט קיין מזרח, מערב און צפון, וועט זיך ביז׳ן הימעל ערהויבען, וועט די שטערען אַראָבשליידערן און מיט די פיס צוטרעטען; וועט זיך אויפהויבען איבער דעם בעשעפער פון די שטערען, וועט די טעגליכע קרבנות שטערען און אין בית־המקדש א געץ אויפשטעלען. אויף דער פראַגע, ווי לאַנג וועט דאָס געדויערען, ווי לאַנג וועט דער קרבן־תמיד בטל זיין, ווי לאַנג וועט דער געץ אין בית־המקדש געוועלטיגען, ווי לאַנג וועט דאָס הייליגטום געטראָטען ווערען? — ענטפערט די שטים פון דער נבואה: ביז אָוועגד און פריה־מאָרגען 2300, דאַן וועט ענדליך דער בית־המקדש אויסגעלעזט ווערען.

דער רעטעניש־פולער ספר דניאל מיט זיין טיעף־דורכגעדרונגענעם נבואה־טאָן, מיט זיינע טיעף־ריהרענדע בילדער־פאַרבען איז זעהר פיעל געלעזען געוואָרען צווישען די חסידישע קרייזען. די מלאכים, וואָס פיגורירען אין ספר, די נסים, וואָס ווערען דאָרט דערצעהלט, דערצו די אַפּאָקאַליפּטישע פאָרם, אין וועלכער יעדער שטריך האָט זיך זיין כונה און דערצו אויך די בעדייטונג, וועלכע שפּיעגעלט אָב די לאַגע פון דער געגענוואַרט, מאַכט נאָך דאָס הייליגע ווערק פיעל שפּאַנענדער. די געהיימניספולע שפראַך, האַלב העברעאיש און האַלב אַראַמיש (כאַלדעאיש), מאַכט נאָך גרעסער די ווירקונג. אין דער צייט, ווען די נביאים זענען שוין פערשוואונדען געוואָרען, האָט דאָס פערפּאַלגטע פאָלק אין דעם דאָזיגען ספר א נייע געטליכע ערשיינונג געזעהען און געזוכט אין דעם צו געפינען א רמז אויף זיין ערלעזונג!...

דערווייל רוקט זיך אלץ נעהענטער אן די געפאהר איבער דעם אידישען לאנד. ווען אנטיוכוס איז מיט א טייל חיל צום מזרח אוועק, האט זיין שטעלפערטרעטער ליזיאס בעשטימט אלס שר-צבא תלמי׳ן און אלס געהילפען ניקנור און גורגיאש. דעם לעצטען איז אבגעגעבען געווארען א בעפעהל אנצוהויבען די מלחמה געגען יהודה; ער האט געפיהרט זיין חיל — לויט דער מסורה א מאן 40,000 אויסער רייטער — ביי׳ם ברעג פון ים גלייך צום צענטער פון דעם הייליגען לאנד. די שומרונ׳ער און די פלשתי׳מער, די אייביגע שונאים פון יהודה — זענען איהם צו הילף געקומען. ער איז אזוי זיכער געווען אין זיין נצחון, אז ער האט שוין פעררופען פארוים אין זיין לאגער די שקלאפען-הענדלער מיט געלד און קייטען צו קויפען און צו בינדען די געפאנגענע יודען. אין דער צייט, ווען דער פיינד פערקויפט שוין פאראוים זייערע לייבער, קלויבען זיך די יודישע חילות צונויף אונטער דער פאהן פון יהודה המכבי, זייער צאהל גרייכט קוים זעקס טויזענד. איידער זיי אויף׳ן שלאכט-פעלד צופיהרען, האט זייער גרויסער אנפיהרער געוואלט זיי מיט הע‍לדעמוטיגער בעגייסטערונג אנפילען; ער האט דערום בעשטימט א פייערליכע פערזאמלונג אין דער היסטארישער בערגשטאדט מצפה.

א מערקווירדיגע איבערחזר׳ונג! מיט ניין דורות צוריק האט דער נביא שמואל א׳עהנליכע פאלק׳ס-פערזאמלונג צונויפגערופען אין דער זעלביגער שטאדט, ווען דעם פאלק איז א׳עהנליכע געפאהר פארגעשטאנען ווען איבער׳ן לאנד איז געהאנגען די שווערד פון פערניכטונג. יהודה האט מצפה אויסגעוואוילט אויף דרום, ווייל דאס ארט איז נאך אמאל פערהייליגט געווען ביים פאלק און ווען דער בית-המקדש איז חרוב געווארען, פאר גדליה׳ס צייטען, האט די דאזיגע שטאדט פאר א צענטרום געדיענט פאר די איבערגעבליבענע פון חורבן און פערטרייבונג, און דארטען איז אויך א הייליגטום צום בעטען אויפגעשטעלט געווארען. יהודה המכבי האט אין מצפה גערופען זיין חיל צו בעטען פאר גאט. א גרויסע פאלקס-מענגע פון די ארומיגע שטעדט האבען זיך דארט פערזאמעלט, כדי א׳אנטייל צונעהמען אין דער פייערליכער תפלה פאר דער ישועה פון לאנד. זיי זיצען א גאנצען טאג אין א שטרענגען תענית, טוען זיך אן אין טרויער-קליידער און פערגיסען ביטערע טרערען פאר גאט, ער זאל זיך פון זיינע הויכע הימלען איבער זיין אונגליקליכען פאלק דערבארימען און זיין אונגליקליכען לאנד א הילף שיקען. א ספר-תורה, וואס איז פון בית-המקדש ארויסגעראטעוועט געווארען פון אנטיוכוס׳ס הענד

און וועלכע דער חיל האָט מיט זיך גענומען אַלס פּאָהן פון קאַמפּף,
וערט פונאנדערגעשפּרייט און געלייענט, און די פערזאַמעלטע וויינען,
זיך דערמאָהנענדיג, אַז דער שונא וויל דאָס דאָזיגע הייליגטום פון זייער
האַרצען אַרויס רייסען, כדי זיי פאַר געצען־דינער צו מאַכען. ווען די
דאָזיגע בעגייסטערענדע פאָרבערייטונגען זענען געענדיגט געוואָרען, האָט
יהודה זיך פערנומען מיט דער סטראַטעגישער איינאָרדנונג פון זיין חיל.
ער צוטיילט עס אויף פיער טיילען און איבער יעדען טייל בעשטימט ער
אַלס אַנפיהרער איינעם פון זיינע דריי איבעריגע ברידער. לויט דעם
געזעץ פון דער תורה הייסט יהודה אויסרופען צווישען חיל: ווער עס
האָט נאָר וואָס געהייראַטעט און מיט זיין פרוי זיך נאָך נישט אָנגע־
פרעהט אָדער ווער עס האָט נאָר וואָס אַ הויז געבויעט און נאָך איהם
נישט בענייט, אָדער ועמען דאָס האַרץ שרעקט פאַר דער מלחמה,
יענער זאָל די מחנה פערלאָזען און אַ היים זיך קעהרען! נאָכדעם טרעט
ער מיט זיין חיל אַרויס געגען דעם שונא אין עמאוס, איינינגע שטונ־
דען וועג פון מצפה. גיאורגיאש האָט זיין לאַגער פון אַ מאַן פינף־
טויזענד פוסגעהער אין אַ מאַן טויזענד רייטער אויף דעם זעלביגען
פּלאַץ אויפגעשטעלט, ווייל דורכדעם פונקט איז איהם לייכטער געווען
אַריינצודרינגען אין יהודה און אויך אָנצופאַלען אויף דעם חיל פון'ם
מכבי. דער סוריש'ער אַרמעע־אָנפיהרער האָט געמיינט צובעפאַלען
פלוצלונג ביינאַכט די אידישע מחנה. יהוה המכבי האָט אָבער זיך
נישט געלאָזט פערנאַרען. ווי נאָר עס איז טונקעל געוואָרען און די
נאַכט איז צוגעפאַלען האָט יהודה זיין חיל איבער בעקאַנטע וועגען שטי־
לערהייד אַריבערגעפיהרט און האָט זיך דעם פיינד הינטען געשטעלט.
ווען גיאורגיאש איז געקומען אויף דעם אָרט, וואו דער אידישער חיל
איז פריהער געשטאַנען און האָט איהם ליידיג געפונען, האָט ער גע־
רעכענט, אַז יהודה'ס מחנה האָט זיך פאַר'ן פיינד דערשראָקען און
איז אָבגעטראָטען צוריק אין די בערג. דאַן טראַכט ער נישט לאַנג
און יאָגט איהם כלומר'שט נאָך. דערויף איז אָבער געווען אויסגערע־
כענט יהודה'ס פּלאַן. ער איז אַנגעלאָפען די סוריא'ער פון רוקען,
איז אָנגעקומען ביז זייער לאַגער, האָט איהם אונטערגעצונדען און איז
זיי ווייטער נאָכגעלאָפען. נאָר ווען עס האָט אָנגעהויבען טאָגען, האָט
ערשט דאַן גיאורגיאש בעמערקט, אַז דעם פיינד, וועלכען ער האָט
געדענקט צו זוכען אין די בערג, שטעהט ביי איהם פון הינטען און
איז גאַנץ מונטער און דרייסט צו מלחמה געריט. אַ גרויסער טייל

פֿון זײַן מחנה איז שוין אָבער געווען ווײַט אַוועק, און זײַענדיג געצוואונגען שוין אַרויסצוטרעטען אין קאַמפּף, האָט ער נאָר געקאָנט אַ קלײַנע אָבטײַלונג בעפֿעהלען, זיך אָבצושטעלען. דערווײַל האָט יהודה אויך זײַן חיל אין אָרדנונג געבראַכט און איהם בעגײַסטערט מיט הײַסע ווערטער, צו קעמפֿפֿען פֿאַר'ן פֿאָלק, פֿאַר'ן לאַנד, פֿאַר גאָט און פֿאַר'ן גלויבען. זײַן יונגערער ברודער, שמעון, לײעֶנט אויף גיך פֿאָר אײניגע בעגײַסטערענדע שטעלען פֿון דער תורה און גיעט די סאָלדאַטען אַ פֿאַראָל, אויף צו דערקענען אײנער דעם צווײטען — תשועת ד' (גאָט'ס הילף). די צאָהל פֿון דעם אידישען חיל האָט אַריבערגעשטיגען די קלײנע אָבטײלונג פֿון די סוריא'ער סײַ אין צאָהל און סײַ אין דער בעגײַסטערונג, אַזוי אַז ער האָט איבער'ן פֿײַנד אַ גיכען און גרינגען נצחון אָבגעהאַלטען און גיאורגיאש מיט זײַן מחנה האָט געמוזט אָבטרעטען. יהודה האָט אָבער געוואָרענט זײַן חיל נישט צו פֿערנעהמען זיך דערווײַל מיט'ן רויב פֿון דעם בעזיגטען שונא, ווײַל דער גרעסטער טײל פֿון די סוריא'ער, וועלכע זענען אַוועק פֿאָרויס, זענען נאָך נישט בעזיגט און זײ קאָנען יעדער ווײַלע זיך אומקעהרען און דעם קאַמפּף בענײַען. און ווירקליך, ווען די פֿאָראויסגעהענדע סוריא'שע מחנה האָט זיך אַרומגעזעהען, אַז זײער קריגס-האַר מיט זײַן אָבטײלונג איז נישטאָ, האָבען זײ זיך אומגעקעהרט איהם זוכען. יהודה האָט באַלד פֿאַרבערײטעט זײַן חיל דעם פֿײַנד צו בעגעגענען, נאָר צו אַ צווײטען צוזאַמענשטויס איז דאָס מאָל נישט געקומען. ווי נאָר די סוריא'שע מחנה האָט צוריק-וועג'ס פֿון דער ווײַטענס דערזעהן דעם רויך, וואָס איז אויפגעשטיגען פֿון זײער געוועזענעם לאַגער-פּלאַץ, האָט זי עס נישט געקאָנט בעגרײַפֿען. אַן'אומגעהויערע שרעק איז אויף זײ אָנגעפֿאַלען און זײַענדיג אָבגעשײדט פֿון זײער אָנפֿיהרער זענען זײ זיך צולאָפֿען אין אַלע עקען. „אַ גרויסע ישועה איז געשעהן אין יענעם טאָג,” און דער ווירקליכקײט האָט דאָס געשלעג בײַ עמאות געזאַט אַ גרויסע מאָראַלישע בעדײַטונג. ווי דער נצחון זאָל נישט זײַן קלײן, האָט ער דאָך אַרײַנגעגעבען דעם יודישען חיל מוט און געוועקט אין זײַן האַרץ דאָס געפֿיהל פֿון צוטרוי צו די אײגענע קרעפֿטען. ס'איז אויפגעהויבען געוואָרען די שווערד איבער'ן קאָפּ פֿון פֿײַנד, וועלכער האָט דורות-לאַנג פֿערשקלאַפֿט דאָס פֿאָלק און בעהערשט דאָס לאַנד און וועלכער האָט זיך גערעכענט פֿאַר אַ אונבעזיגבאַרען ריעז אין דער בעציהונג צו דער קלײַנער, געדריקטער און געפּלאָגטער יהודה!

און אויב די האַנד וועלכע האָט צוערשט די שווערד איבער דעם אונבעזיגבאַרען שונא אויפגעהויבען, האָט אין אָנהויב געציטערט, האָט זי דאָך געמוזט וואָס ווײַטער אַלץ זיכערער ווערען שוין דורכדעם אַלײן, וואָס אינ'ם בעװאוסטזײַן איז זי שוין בעפרײַט געוואָרען פון איהר בעדריקער. מיט ליעב און געזאַנג קעהרען זיך די גליקליכע בעזיגער צוריק פון שלאַכט-פעלד צו זײער זאַמעלפונקט קײן מודעים און די הויכע בערג פון יהודה זענען, נאָך אַ פיעל-יאָהריגען טרויעריגען שטום זײַן, פערהילכט געוואָרען פון אַ פרײַדיגען דונער-אויסברוך:

„הודו לד' כי טוב, כי לעולם חסדו!“

די בעזיגער האָבען נאָך אָבער זײער כלי-זין פון האַנד ניט געקאָנט אַרויסלאָזען. זײ זענען געװען גאַנץ איבערצײַגט, אַז ליזיאַש, וועלכער האָט פון זײַן מלך דעם בעפעהל בעקומען, גאַנץ יהודה צו פערטיליגען, וועט זיך צוליעב דער מפלה פון אײנעם פון זײַנע שרים ניט אָבזאָגען פון זײַנע פלענער; פערקעהרט, מען האָט געקאָנט ערוואַרטען, אַז דער דאָזיגער פערביסענער יודען-פײַנד וועט די סורי'שע מחנה אין יהודה נאָך פערגרעסערן. זײ זענען דערום געבליבען בעוואָפענט און קריעגס-פערטיג, צו יעדע צײַט דעם שונא אין לאַנד צו בעגעגנען. זײ האָבען געהאַט דאָס גליק צו זעהען, ווי זײערע רײַהען וואַקסען אָהן אויפהער און דערגרײַכען שוין די צאָהל פון אַ מאַן צעהן טויזענד, און אויב די געשיכטע ווײסט צו דערצעהלען פון „הײליגע מלחמות“, האָט די דאָזיגע מכב'ער-מלחמה געוויס דעם דאָזיגען נאָמען פערדיענט. אין אַ יאָהר אַרום, ווען ליזיאַש איז מיט אַ געוואַלדיג גרויסען חיל אָנגעקומען קײן יהודה און פון דאָס נײַ אָנגעהויבען די מלחמה, האָט ער שוין דאָרט געטראָפען אַ שטאַרקע פערטײַדיגונג, נאָך אַ פיעל שטאַנדהאַפטיגערע און מוטיגערע, ווי פריהער. ער פערפעסטיגט זײַן לאַגער אין בית-צור, אַ שעה פינף גאַנג פון ירושלים. יהודה המכבי געהט איהם אָבער אַנטקעגען מיט זײַן צעהן-טויזענדיגער מחנה; עס צופלאַקערט זיך אַ ביטערע מלחמה, און די העלדיש-שטורמדיגע ענטשלאָסענקײַט פון די יודישע קעמפפער האָט דורכאויס גובר געווען די קריעגס-קונסט פון די סורי'ער. אָהן מוט ציהט ליזיאַש אָב פון יהודה, זיך איבערצײַגענדיג, אַז די יודען זענען געוועזען צוגעגרײַט ניט נאָר צום קאַמפף, נאָר אויך צום אמת'ען טויד; געגען אַזאַ בעגײַסטערונג האָט ער זיך אינגאַנצען מאַכטלאָז געפיהלט; ער האָט אָבער געהאָפט, אַז אין גיכען וועט

זיך איהם ענדליך דאך איינגעבען אנ,ענדע צו מאכען מיט'ן יודישען
פאלק, ווען ער וועט זיין ארמעע פעסטער און גרעסער מאכען.
דערוויל איז אבער יהודה ציטווייליג בעפרייט געווארען פון דעם
סורי'שען יאך און איינפלוס; נאר אין עקרא האבען נאך די העלע=
ניסטען מיט מענעלאס'ן אין דער שפיץ זיך געהאט פערפעסטיגט,
וואהרשיינליך מיט דער הילף פון איניגע סורי'שע אבטהיילונגען.

א דאנק די צוויי ענטשלאסענע נצחונות ביי עמאות און בית=
צור האט זיך די לאגע אין לאנד פאלשטענדיג געענדערט. די בע=
דראהענדע געפאר איז פארביי, און מערקווירדיג: צייט די רדיפות
אויף דער יודישער אמונה האבען זיך אנגעהויבען און צייט דער בית=המקדש
איז דורך די סוריא'ער פעראונרייניגט געווארען, זענען פארביי געגאנגען
ארום דריי און א האלב יאהר, פונקט ווי עס האט פאראויסגעזאגט
דער ספר דניאל. איצט האט דאס לאנד אנגעפאנגען זיך צו בערוהי=
גען. דעם דאזיגען גינסטיגען מאמענט האט דער מכבי און זיינע
אנהענגער אויסגענוצט זיך אריבערצוציהען קיין ירושלים, כדי די היי=
ליגע שטאדט צו בעניי'ען. דאס אויסערליכע אויסזעהן פון דער הויפט=
שטאדט האט געמאכט אנ'הארצרייסענדען איינדריק אויף איהרע זיהן,
וועלכע האבען נאר וואס זייער בלוט פערגאסען פאר איהר הילף און
רעטונג. זי איז עהנליך געווען צו א מדבר, אין וועלכען ווילדע
חיות האבען נאר וואס זייער ווילדען רויב=שפיעל געענדיגט. בעזונ=
דערס פערוויסט איז דער בית=המקדש געווען. דער אולם איז געוועזן
פערברענט, די עזרות — צושטערט, אומעטום — געצען=אלטארען
און ביי יעדען אלטאר — דאס בילד פון גריכישען אבגאט צעאוס
און די געשטאלט פון דעם פרעכען אנטיוכוס. די העלדישע פאלקס=
קעמפפער האבען זיך אבער נישט געוואלט איבערגעבען די טרויער=
געפיהלען און די הארץ=שמערצען; זיי האבען געמוזט וואס שנעלער
זיך נעהמען צו דער בעוואפנונג'ס=ארבייט, כדי זיי זאלען נישט גע=
שטערט ווערען פלוצלונג דורך די אינערליכע און אויסערליכע פיינד.
ערשטענס האבען זיי צושמעטערט די צעאוס=בילדער, צובראכען די
אלטארען און דאס אלץ, ווי אויך אלע איבעריגע אונרייניגקייטען,
ארויסגעשליידערט פון דעם בית=המקדש=הויף. צוזאמען דערמיט הא=
בען זיי אבער אויך דעם מזבח צושטערט, געפינענדיג, אז נאך די
אלע אומווירדיגקייטען, וואס זענען אויף איהם דורך די סוריא'ער און
העלעניסטען אויסגעאיבט געווארען, איז ער שוין מעהר נישט ראוי

צו קיינע הייליגע עבודות. עס ווערט א נייער מזבח אויפגעשטעלט, א נייער אולם אויפגעבויט און אינגאנצען ווערן נייע בית־המקדש־כלים אריינגעבראכט. אין א משך פון דריי וואכען ווערט די דאזיגע ארבייט פארטיג און אין פריהמארגען פון דעם פינף־און־צוואנציגסטען כסליו (166) ווערט געפייערט די בעניאונג (חנוכה) פון בית־המקדש מיט קרבנות און תפלות. אזוי התפעלות'דיג און אזוי טיעף איניג זענען די פאריגע בית־המקדש־בעניאונגען נישט געווען. די אנוועזענדע זענען בעגייסטערט געווען פון די ריינסטע, דערהויבענסטע געפיהלען; דער טיעפער טרויער און די ביטערע ליידען, וואס האבען געפרעסט דאס הארץ פון פאלק די לעצטע יאהרען זענען פערשוואונדען געווארען; עס האט אויפגעלעבט די האפנונג אויף א גליקליכער צוקונפט. דער „חנוכת־הבית" פון בית־המקדש איז דורכ'ן פאלק בעטראכט געווארען אלס א נצחון פון יודענטום איבער'ן העלעניזמוס, אלס א נצחון פון דעם יודישען גאט איבער די גריכישע אבגעטער. די בעניאונג האט געדויערט גאנצע אכט טעג, די לויים האבען כארען־וויז דאנק און לויב־געזאנגען און תהלים־קאפיטלען געזונגען. די לעצטע ישועה האט זיך שטאף געגעבען צו פאעטישע שעפפונגען. דאס גאנצע פאלק פון אלע שטעדט אין יהודה האבען זיך אין דער דאזיגער פייערונג בעטייליגט און, ווי ס'שיינט, האבען די איינוואוינער פון ירושלים אין די טעג אנגעצונדען פייער'ן פאר דער טהיר פון הויז אלס סימבאלישען צייכען פון דער אויפלעבונג פון דער הייליגער תורה, וועלכע איז צו ליכט געגליכען. די חשמונאים מיט די איבערגעבליבענע מיטגליעדער פון דער כנסת־הגדולה האבען עס דאן בעשטימט אלס א געזעץ פאר זייערע ברידער אויף אייביג: די אכט טעג פון 25־טען כסליו אן מוזען יאהר־יעהרליך אלס א יום־טוב אבגעהיט ווערען; יעדערער איז מחויב אין יענע טעג לויב־געזאנגען פאר גאט צו זינגען צום אנדענקען פון דער בעניאונג, און די אבענדען מיט ליכט אילומינירען. שוין העכער צוויי טויזענד יאהר ווערט דער מנהג ביי יודען אבגעהיט און יעדעם מאל וועקט ער אין הארצען ביי יעדען מיטגליעד פון פאלק אלטע ערינערונגען און נייע האפנונגען!...

— פערשטעהט זיך, אז די אלטע ארדנונג אין בית־המקדש איז פון דאסניי אויפגעשטעלט געווארען, די כהנים און די לויים האבען פון דאסניי זייערע שטעלען פערטרעטען. נאר יענע בני־אהרן, וועלכע האבען זיך, אונטער דעם איינפלום פון העלעניזמוס בעטייליגט אינ'ם גע־

צענדיעסט, זענען בעזייטיגט געווארען פון'ם בית=המקדש און פון אלץ,
וואס איז מיט איהם פערבונדען. אין דער צייט, ווען די רייניגונג פון
בית=המקדש איז פארגעקומען, האט יהודה המכבי, נישט פונאנדערלאזענדיג
זיין חיל, ארויפגעלעגט אויף איהם די ארבייט פון בעוואכען די שטאדט אום
צו פערהיטען איהר פון איין אנפאל, און ווי נאר די בענייאונג האט זיך געענ=
דיגט, האט ער ארומגעמויערט דעם בית=המקדש=בארג מיט א הויכען מויער
און איהם ארומגעצוימט מיט פיעל טורעמס. פאראויסזעהענדיג, אז דאס
פאלק וועט נאך מוזען פיעל מלחמות אויסשטעהן, ביז וואנען עס וועט זיך די
ווירקליכע פרייהייט ערווערבען, זארגט ער אהן אויפהער פאר דער בעשיצונג
פנו'ם לאנד, בויט פעסטונגען, פערשטארקט די וואך און א. וו. די שטאדט
בית=צור, וואו ליזיאש האט געמיינט דעם לעצטען מאל זיך איינצוארדע=
נען מיט זיין לאגער, האט יהודה אויך געלאזען בעפעסטיגען, און ענדליך איז
דער פלאץ געווארען א וויכטיגער פערטיידיגונג'ס=פונקט געגען די אדום'ער.
רער נצחון פון די יודישע פרייהייט'ס=קעמפפער געגען די גוט בעז=
וואפענטע און איינגעריכטעטע סוריא'ער האט ארויסגערופען א שטארקע
קנאה ביי די ארומיגע פעלקער און פערשטארקט די פיינדשאפט צו
אידען. זיי הויבען אן צו פערפאלגען די אידישע איינוואוינער, וואס
האבען זיך שוין פון לאנג=אן בעזעצט אין די פרעמדע לענדער פון
דער אומגעגענד. די פלשתים'ער אין דרום=מערב, די פיניציער אין
צפון=מערב, די עמונ'ער פון יענער=זייט ירדן, די סוריא'ער און מקדוני'=
ער אין דער גאנצער שכונה — אלע זענען געווארען גלייך דורכגעדרונגען
מיט א פערביסענער שנאה צום אידישען פאלק; מעהר פון אלע הא=
בען אבער זיך אין דער הינזיכט אויסגעצייכענט די אדום'ער. די רוהע
פון פאלעסטינא האט געפאדערט איינצושטילען די דאזיגע פיינדליכע
שכנים. יהודה המכבי האט אונטערגענומען א קריעגס=צוג געגען די
בני=עשו, האט אבגעהאלטען איבער זיי א גלענצענדען נצחון און פער=
נומען ביי זיי א שטיק לאנד. גיך און ראשיג בעפאלט ער נאכהער
די עמונ'ער פון איבערן ירדן, וועלכע האבען געהאט אלס אנפיה=
רער דעם בעריהמטען תימטיאוס, אנ'עקשנות'דיגער און אונערמידליכער
אידען=פיינד. מיט זיינע גלענצענד=געלונגענע קריעגס=צוגען האט
יהודה פערזיכערט די לאגע פון די אידען, וואס האבען געוואהנט אין
די דאזיגע געגענדען און אויף די אידישע שונאים האט ער א שרעק
אנגעווארפען, צווינגענדיג זיי צו אכטען די אידישע קראפט אויב זיי
האבען ביז איצט נישט געוואוסט צו אכטען דעם יישען גייסט...

ווען דער אידישער חיל האָט זיך אָבער צוריקגעקעהרט קיין ירושלים, האָט איהם דאָרט פון דאָס ניי אַ טרויעריגע ידיעה בעגעגענט, אַ ידיעה וועגען נייע אידישע פֿערפאָלגונגען. פון גלעד און בשן האָבען די אידען צו יהודה המכבי שלוחים געשיקט מיט יאָמערליכע בקשות, זיי צו ראַטעווען, ווייל די אָרטיגע געצענדינער האָבען זיך פערזאַמעלט און בעשלאָסען, זיי צו פערטיליגען. שוין טויזענד מאַן האָבען זיי אויסגעקוילעט און קינדער און פרויען אין קנעכטשאַפט פערקויפט. אומגעזאַמט קומען אָן אַזעלכע בקשות אויך פון גליל — דאָרטען געפינען זיך אויך די יודען אין גרויס געפאַהר, אומעטום איז נויטיג די גיכסטע הילף, אומעטום מוז רעטונג געשיקט ווערען. יהודה המכבי טיילט זיין חיל אויף איינינע טיילען: איין טייל גיט ער איבער זיין ברודער פון גליל; די איבעריגע צוויי טייל נעהמט ער צוזאַמען מיט זיין ברודער יהונתן, מיט וועלכען ער קומט גיך אָן קיין גלעד און בשן; אויף די איבריגע אָבטיילונגען בעשטימט ער צוויי אָנפיהרער, וועלכע מוזען אין לאַנד בלייבען, צו בעוואַכען די מערב-גרענעצען פון יהודה געגען די אָנפאַלען פון די פלשתים׳ער. שמעון ערפילט זיין שליחות שנעל און גליקליך. די פיינדליכע חילות, וועלכע בעגעגענען איהם פון פערשיעדענע זייטען, ווערען דורך איהם פאָלשטענדיג צושלאָגען, פעריאָגט און ביז די האַפען-שטעדט פערשטויסען. שמעון בעפרייט דעם גאַנצען גליל-געגענד און די אידישע איינוואוינער פון דאָרטען רעדט ער צו, זיך איבערצוציהען אין צענטרום פון פאַלעסטינא, כדי דאָס לאַנד זאָל שטאַרקער, בעפעלקערטער און בעפעסטיגטער ווערן. אַ פיעל שווערערען קאַמפף איז זיין ברודער יהודה׳ן אויסגעקומען צו פיהרען; אין גלעד און אין בשן זענען געווען פעסטע, אויף בערג געבויטע און גוט געשיצטע פיינדליכע שלעסער און יהודה האָט זיי געמוזט מיט׳ן שטורם נעהמען. אויפ׳ן וועג האָבען איהם יעדעס מאָל בעגעגענט גרויסע פיינדליכע מחנות, וועלכע זענען אָנגעפיהרט געוואָרען פון דעם זעלביגען יודען-פיינד תימטאוס. יהודה׳ן האָט זיך אָבער דער קאַמפף דאָך איינגעגעבען: ער פערנעהמט דעם גרעסטען טייל פון דעם שונא׳ס פעסטונגען, צושטערט זיינע מויערען, מאַכט די איינוואוינער אונשעדליך און בעפרייט פון דאָרטען די יודען, וועלכע ער פיהרט איבער׳ן ירדן קיין יהודה. אַרום שבועות צייט קומט ער אָן מיט זיין חיל און מיט די אַרויסגעראַטעוועטע יודען צוריק קיין ירושלים (164). פון אַלע שטעדט אין יהודה קומט דאָס פאָלק בײַ=

גריסען די זיעגער און דעם יום־טוב צו פייערען מיט פרייד־און ראַנק־געזאַנגען, נייע לויב־הימנען פערהיללכען דעם בעניטען בית־המקדש!

אונטער דער צייט, וואָס יהודה'ס שווערד האָט געהאַלטען אין איין וואַונדער שאַפען אויף רעכט'ס און אויף לינקס, האָט זיך דער קעניגליכער הויף פון סוריא גאַרנישט געפרובט איהם וועלכע ס'איז שטערונגען צו מאַכען. האָט די סוריא'ער געפעהלט חיל? האָבען זיי געליטען פון מאַנגעל אין געלד־מיטלען? און אפשר זענען אַנדערע פּאָליטישע אורזאַכען דערביי געוועזען? עס ווערט אָנגעוויזען, אַז אין הויף האָט בעקומען אַ גרויסע ווירקונג איינער אַ מאַן פון עהרליכען געוויסען מיט'ן נאָמען תלמי מרקון, וועלכער זאָל האָבען געוועזען געגען די יודישע פערפאָלגונגען און וועלכער האָט נעשטיצט די פרייהייט פון דער יודישער רעליגיע. דערווייל איז אַנטיוכ'ס שטערבליך־קראַנק געוואָרען, לאָזענדיג נאָך זיך דעם אונמינדיגען טראָן־פאָלגער אופּטער, און האָט פאַר אַ רעגענט בעשטימט זיין פערטרויטען פיליפּוס; ליזיאַש'ן וועלכער איז געוועזען דעם מלך'ס רעכטע האַנד אין דער רעגירונג, האָט די זאַך פערדראָסען און נאָך אַנטיוכ'ס טויט — די לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען איז ער משוגע געוועזען — הויבען זיך אָן אין הויף שטאַרקע אינטריגעס.

צוליעב די דאָזיגע אינערליכע קריגעריייען האָט מען אין סוריא במעט ווי אין גאַנצען געהאַט פערגעסען אָן פּאַלעסטינא.

אויב אָבער פּאַלעסטינא איז רוהיג געוועזען פון די אויסערע מלחמות, האָט זיך נישט געענדערט די אינערליכע לאַגע אין לאַנד. אין ירושלים זענען געוועזען צוויי פערפעסטיגטע פלעצער, וואו די פיינדליכע פאַרטייען פלעגען זיך אַרומדרייען. אין עקרא האָבען נאָך ווי פריהער געהערשט די העלעניסטען מיט זייער כהן־גדול מענעלאַאוס, וועלכע האָבען פאָרטגעזעצט זייערע פיינדליכע אַרויסטרעטונגען געגען די נאַציאָנאַליסטען, געגען די חסידים און געגען דעם בעניטען בית־המקדש. יהודה המכבי האָט בעשלאָסען אינגאַנצען צו פערניכטען דעם אינערליכען שונא. ער טרעט דעריבער אַרויס מיט זיין חיל געגען עקרא, בויט אויף װאַלען, שטעלט אויף שליידער־מאַשינען, און נעהמט זיך די העלעניסטישע פעסטונג צו צושטורמען. ווען די העלעניסטען האָבען זיך געפיהלט שוואַך געגען יהודה'ס אָנגריף, האָבען זיי געשיקט שלוחים קיין סוריא צו בעטען ביי אופּטער'ן הילף. זיי ערקלערען דעם קעניג אָדער זיין רעגענט אַז אויב עקרא חוץ איבערגעהן אין די הענד פון די חשמונאים, פער־

ליערט סוריא איינגאנצען איהר איינפלוס אין פאלעסטינא; זיי האבען אלזא געפאדערט, אז דער מלך זאל שיקען חיל קיין פאלעסטינא און מיט געוועהר אויפשטעלען די העלעניסטישע ווירקונג אין לאנד. די פריעדליכע שטימע פון תלמי מרקון, וועלכער האט זיך געפרובט פערטיידיגען די אינערליכע זעלבסטשטענדיגקייט פון דעם יודישען פאלק, האט מעהר קיין איינדרוק נישט געמאכט, און ווידער האט זיך פונאנדערגעפלאקערט א פייערדיג-בלוטיגע מלחמה. גראד איז יענער מאמענט געוועזן נישט קיין גינסטיגער פאר'ן יודישען פאלק. עס איז געוועזן דאן דאס שמיטה-יאהר, ווען דאס לאנד איז נישט געאקערט און נישט געזייהט געווארען. די בעפעלקערונג האט זיך נאר ערנעהרט מיט די פרוכט פון די בוימער און מיט די גריינסען פון די לאנקעס, וואס די ערד גיט פון זיך ארויס. עס איז אלזא אונמעגליך געוועזן צו מאכען די געהעריגע זאמלונגען פון תבואה און נאהרונגס-מיטלען פאר'ן חיל און פאר די פעסטונגען.

ליזיאש איז ארויסגעטראטען (162) אין בעגלייטונג פון דעם טראן-פאלגער אופטער מיט א גרויסען שטארקען חיל און אויך מיט עלפאנטען נעגען יהודה און האט געשטרעבט צו געהן מיט דעם וועג קיין דרום, גלויבענדיג, אז דורך יענער זייט וועט איהם לייכטער זיין אין לאנד אריינצודרינגען. דער מכבי האט נאר געקאנט ארויסשטעלען נעגען איהם איינינע טויזענד סאלדאטען אויפ'ן שלאכטפעלד, ווייל ער האט געמוזט א געוויסען טייל פון זיין חיל איבערלאזען צו פערטיידיגען די הויפטשטאדט, דעם בית-המקדש, די פעסטונגען און אויך בית-צור. די לעצטע האבען פערשאפט דעם פיינד פיעל שוועריגקייטען אין זיינע בעוועגונגען. דער גארניזאן, וואס האט דעם דאזיגען פונקט בעשיצט האט געשטריטען מיט גרויסער מסירות-נפש, געמאכט אפטע ארויסטרעטונגען און פערדארבען דעם פיינד'ס שטורם-מאשינעם. דאך האט בית-צור לאנג זיך נישט געקענט האלטען געגען דעם שונא, ווייל אין שטאדט גופא האט פערפעהלט שפייז און די געהיימע וועגען, דורך וועלכע עס פלעגט צוגעפיהרט ווערען פראוויאנט פאר'ן גארניזאן, זענען דורך ליזיאש'ן פערכאפט געווארען, נאכדעם ווי איינער א פעררעטער פון דעם יודישען לאגער האט איהם דעם סוד ענטדעקט. דער גארניזאן איז געצוואונגען געוועזן די פעסטונג צו פערלאזען. ליזיאש האט זיך שוין גערייט צו געהן גלייך אויף ירושלים. יהודה המכבי איז נאר געבליבען מיט זיין טייל חיל דעם פיינד צו בעגעגענען. אין בית-זכריה, נישט

ווייט פון בית־צור, האָבען די יודען פון דאָסמאָל געהאַט די געלעגענהייט זייער העלדענמוט אַרויסצוווייזען. אלעזר, איינער פון דעם מכבי'ס ברידער, זעהענדיג אויף אַ עלפאַנט איינעם פון די אויסגעפוצטע סוריא'שע שרים, האָט געמיינט, אַז דאָס רייט דער מלך אַליין, איז ער אונטער דעם עלפאַנט אַרונטערגעקראָכען און איהם דערשטאָכען, אלעזר אַליין איז דערשטיקט געוואָרען אונטער דער שווערער משא פון דער געפאַלענער חיה. דאָך האָט די גרויסע מענגע פון סוריא'שען חיל גובר געווען דעם קליינעם הייפעל ערביטערטע פריי־הייטס־קעמפּפער. יהודה המכבי טרעט אָב און ציהט זיך צוריק קיין ירושלים. ליזיאַש יאָגט איהם נאָך. ער איז שוין אין דער הויפּטשטאָדט אַריינגעדרונגען, יהודה פערטיידיגט מיט העלדענמוט דעם בית המקדש, וועלכען ליזיאַש בעלאַגערט, די בעלאַגערונג געדויערט זעהר לאַנג. אין בית־המקדש האָט דערווייל אָנגעהויבען צו פערפעהלען שפּייז; דאָס שמיטה־יאָהר געדויערט נאָך און דער חיל געהט אוים פון הונגער. איינציגווייז פערלאָזען די קעמפּפער, פערדאַרטע און פערשמאַכטע, זייער פּלאַץ. נאָר יהודה המכבי מיט זיינע ברידער און אַ קליינע צאָהל איבערצייגטע אַנהענגער, אַנערקענען נישט ניט דעם פיינד און נישט דעם הונגער. זיי שטרייטען אָהן אויפהער און בעקעמפּפען דעם פיינד. דאָך ווערט זייער לאַגע פון מינוט אונערטרעגליכער. נישט קיין לעבעדיגע מענשען פון פלייש און בלוט, נאָר שאָטענס, בעגייסטערטע פון פרומקייט און פאָלק'ס־ליבע, שטעהען ביים טורם פון בית־המקדש. וואָלט עס דען געקאָנט לאַנג געדויערען? פּלוצלינג איז אָבער אַ וואונדער געשעהען.

יענער פיליפּוס, וועלכען דער פערשטאָרבענער אַנטיוכס האָט אַלס רעגענט בעשטימט און ביי וועלכען דער פאַלשער ליזיאַש האָט די מאַכט אָבגענומען, האָט אין פרס און מדי פערזאַמעלט חיל און איז געגאַנגען אויף אַנטיוכיא, די הויפּט־שטאָדט פון סוריא, כדי ביי זיין געגנער די ממשלה פון די הענד אַרויסצורייסען. ווי נור ליזיאַש האָט זיך דערפון דערוואוסט, איז ער געצוואונגען געווען זיין חיל פון ירושלים אַרויסצופיהרען, כדי איהם געגען פיליפּום'ן צו פיהרען. ער רעדט איין דעם יונגען מלך מיט די אידען שלום צו שליסען. יהודה איז אָבער איינגעגאַנגען מיט'ן פיינד שלום צו מאַכען נאָר אונטער דער בעדינגונג, אַז די אידישע גלויבענס־פרייהייט זאָל בשום אופן מעהר נישט בעשרענקט ווערען. אַזוי האָט זיך די דאָזיגע מלחמה געענדיגט צום גונסטען פון די אידישע פרייהייט'ס־קעמפּפער. זייער ערפאָלג איז

א צווייפאַכיגער געווען: ערשטענס, איז די אידישע רעליגיאָן בעפרייט
געוואָרען פון דער פרעמדער בעדריקונג; צווייטענס, האָט דער סוריא'-
שער הויף אָבגעטון זיין שיצענדע האַנד פון די העלעניסטען, און
זיי האָבען דאָך געמוזט ענדליך זייער פעסטונג עקרא פערלאָזען. מע-
נעלאוס, וועלכער האָט דעם אידישען פאָלק אַזוי פיעל ליידען פער-
שאַפט, ווערט דורך ליזיאש'ן גופא אַנערקענט פאַר א פערדאָרבענעם
מענשען, און נאָכדעם ווי ער האָט צעהן יאָהר די כהונה-גדולה מיט
זיינע מעשים פערשוועכט, האָט ער דורך דעם סוריא'שען חיל-אנפיה-
רער זיין טוידט-שטראָף בעקומען.

נאָך דעם פרידענס-אָבמאַך צווישען דעם סוריא'שען הויף און
דעם יודישען פאָלק, נאָכדעם ווי אין לאַנד איז ווידער רוהיג און
די אָרדנונג פון דאס ניי אויפגעשטעלט געוואָרען, האָט געמוזט ווי-
דער געוועהלט ווערען א כהן-גדול, וועלכער זאָל זיין דער פערטרע-
טער פון פאָלק און בעפאָלמעכטיגטער פון לאַנד. און ווער איז געווען
מעהר פאַסענד פאַר דעם הייליגען פאָסטען און פאַר דער ממשלה
פון יהודה המכבי? ער בעטרעט ווירקליך די דאָזיגע שטעל און נוצט
איהר אויס פאַר דעם גליק פון זיין געליעבטען פאָלק און צום גונס-
טען פון זיין הייליגען גלויבען.

אין דער דאָזיגער רוהע-צייט האָבען די קעמפפער געקאָנט
אוועקלעגען די שווערד פון האַנד און זיך פערנעהמען מיט פריעדליכער
אַרבייט. דער לאַנד-בעזיצער האָט זיין פעלד בעאַרבייט, די געלעהר-
טע האָבען תורה געלערנט, די טיעפע וואונדען פון דער נאָהענטס-
טער פערגאַנגענהייט האָבען שוין אָנגעהויבען זיך צו פערהיילען און
מיט א פרישע הויט בעצויגען צו ווערן; די רוהיגקייט איז אָבער
נישט קיין דויערהאַפטע געווען. צוליעב די פריהערדיגע פאַרטיי-
פבסוכים זענען די גייסטער נאָך צו אויפגערעגט געווען, אום די נאָ-
הענטע פערגאַנגענהייט אַזוי שנעל מיט א שלייער צו פערדעקען. אין
ירושלים האָבען זיך נאָך איינגעפונען אָפענע אָדער געהיימע העלע-
ניסטען, וועלכע האָבען אין הארצען געטראָגען א שנאה צו יהודה
המכבי און צו זיינע אָנהענגער. די זעלביגע האָבען אויסגענוצט יעדע
גינסטיגע פאָליטישע געלעגענהייט, אום פון זייער געגנער נקמה צו
נעהמען. גראָד איז צו יענער צייט א גרויסע ענדערונג פאָרגעקומען
אין סורי'שען הויף. דער פרינץ דימיטריוס, דער פרעטענדענט אויפ'ן
טראָן, האָט די ממשלה פערכאַפט און אופטער'ן, ווי אויך ליזיאש'ן,

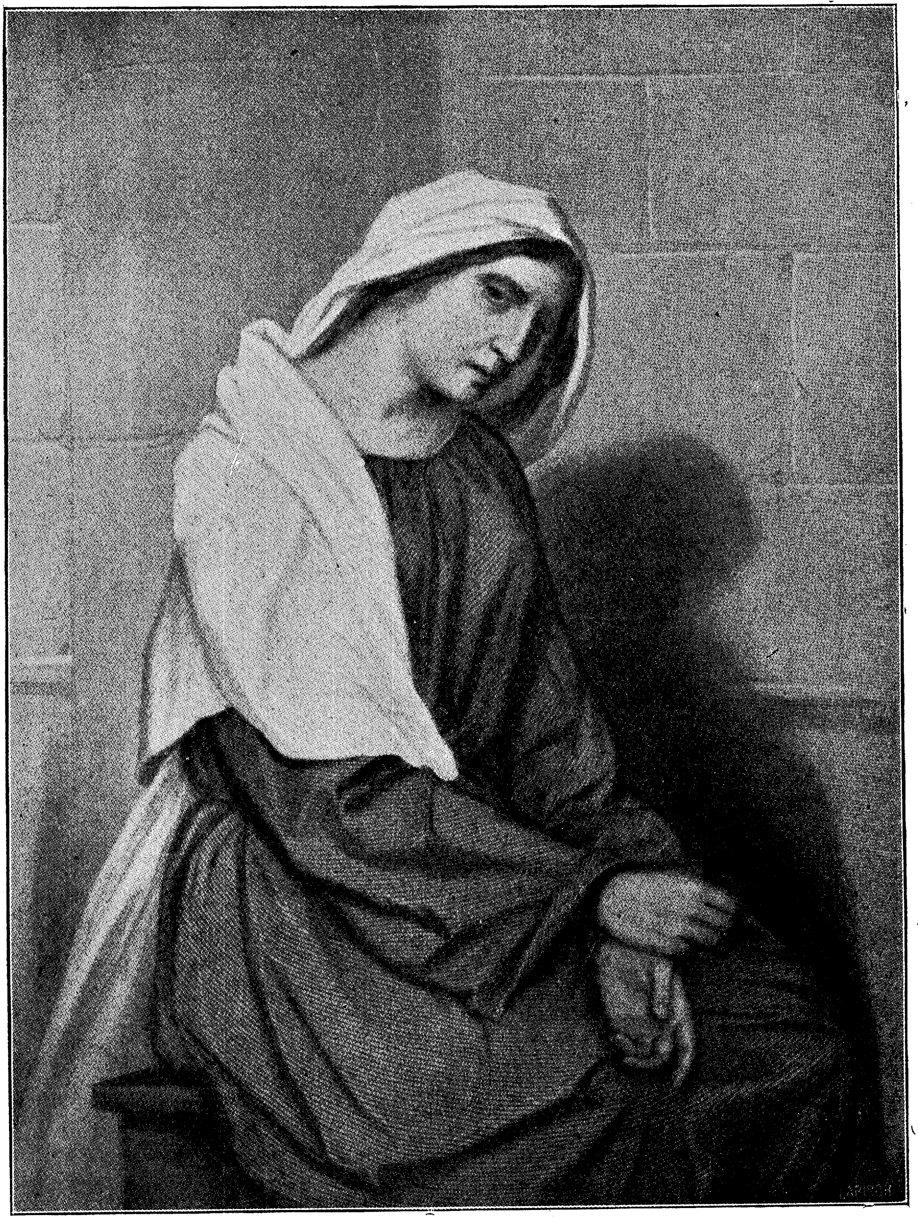

ג׳ סטאַאַל — די מוטער פון די מאַקאַבעער

בעזייטיגט פון דער רעגירונג. די העלעניסטען האבען יהודה=המכבי'ן מיט זיינע אנהענגער פער'מסר'ט פאר'ן נייעם מלך. אין דער שפיץ פון די דאזיגע מוסרים איז געשטאנען דער כהן אליקום אדער אלקימאס, פון וועלכען ס'איז בעוואוסט נאר דאס, אז ער איז געווען דעם בעריהמטען יוסי בן יועזר'ס פלעמעניק; אלקימאס איז געווען בעזונדערס אויפגעבראכט אויף יהודה המכבי דערפאר, וואס יענער האט איהם בעזייטיגט פון בית=המקדש צוליעב זיין געצענדיענערישער פערגאנגענהייט אין מענעלאס'ס צייט. מיט פערשיעדענע גאלדענע מתנות האט ער זיך א וועג צום מלך אויסגעטרעטען, און דאס האט ער אויסגענוצט, אויף צו פער'מסר'ן יהודה=המכבי מיט די חסידים. איבערהויפט איז די מסירה געווענדעט געווען געגען דעם ערשטען, און ער מיט זיינע חברים האבען איינגעשמועסט דעם קעניג, אז כל זמן די חשמונאים לעבען וועט קיין רוה אין לאנד נישט זיין. דימיטריוס איז פון דער מסירה געווען שטארק צופריעדען: דאס האט איהם געגעבען אנ'אויסרייד פון דאס נייע אונטערצווארפען אונטער דער מאכט פון די סורי'ער דאס קליינע האלב=בעפרייטע מדינה'לע. ער האט אבער נישט געוואלט אנהויבען די אונטערדריקונג פון פאלעסטינא מיט די זעלביגע מיטלען, מיט וועלכע עס האבען זיך בענוצט זיינע פארגענגער, די פריהערדיגע הערשער פון אנטיוכיא. ער האט נישט געוואלט אפען בעשרענקען די יודישע רעליגיאנ'ס=פרייהייט; לכתחלה האט ער נאר געוואלט, אז דאס יודישע פאלק זאל אנערקענען דעם כהן=גדול, וועלכען ער וועט בעשטימען און וועלכער דארף אין דער זעלבער צייט זיין אויך דער פערטרעטער פון לאנד. דאס האט דעם פאלק געדארפט שטענדיג דערמאהנען אן זיין אבהענגיקייט. כדי צו פערהיטען וועלכען עס איז ווידערשטאנד שיקט ער קיין ירושלים זיין ווילד=גראבען קריגס=העער בכחידס מיט א גרויסען חיל. דער זעלביגער איז אין דער אידישער הויפשטאדט אנגעקומען מיט פריעדען און די ליפען, אבער יהודה, מיט זיינע ברידער און טרייע אנהענגער האבען זיך נישט געלאזען פערפיהרען. זיי זענען געווען איבערצייגט, אז בכחידס זוכט זייער טוידט און זיי האבען זיך בעצייטענס געראטעוועט, פערלאזענדיג ירושלים. די חסידים, ווייטער, נישט האבענדיג אין הארצען קיין שום חשד, האבען זיך געלאזען איינרעדען. זיי האבען געגלויבט אלקימאס'ן, וועלכער שטאמט פון אהרן הכהן. א גרויסע פערזאמלונג פון אנגעזעהענע סופרים. אפשר אויך דער גאנצער קאר-

פּוּס פון דער בּעֶנײַטער כּנסת-הגדולה גיעבּען זיך אונטער אַלקימאָס'ן, און בּכחידס'ן דריקען זײ אויס זײער צוטרױ און בּעטען, צו זאָרגען פאַר דער רוהיגקײט פון'ם לאַנד, און אַ'ענדע מאַכען צו די געװאַלדטאַטען. דער נײער כּהן-גדול פון זײן זײט פערזיכערט, אַז דאָס זעלבּע איז אויך זײן ציעל און זײן שטרעבונג, דאָס לאַנד ענד-ליך צו בּערוהיגען און די אָרדנונג אויפצושטעלען. ער זוכט נאָר דאָס גליק פון זײן פאָלק און זײן װאוילשטאַנד, דערויף גיעט ער אויך אַ שבועה אין בּית-המקדש. װי נאָר אָבּער ער האָט בּעקומען די הערשאַפט איבּער'ן בּית-המקדש און איבּער דער שטאָדט ירושלים, האָט ער בּאַלד אין אײן טאָג געלאָזען אויסקוילענען זעכציג חסידים פון דער כּנסת-הגדולה, צװישען װעלכע עס האָט זיך אויך אײנגעפונ-נען זײן פעטער יוסי בּן-יועזר. דער דאָזיגער שענדליכער טאַט צו-זאַמען מיט דער שבועה-פעלשונג האָט בּאַלד אויפגעבּראַכט דאָס גאַנ-צע לאַנד געגען דעם מערדערישען כּהן-גדול און דאָס פאָלק האָט זײנע פערװײַנטע אויגען װידער צו די מכּבי'ער אויפגעהויבען. אַ סך פון יענע, װעלכע זענען אין אַלקימאָס'ס פּאַרטײ איבּערגעגאַנגען, פערלאָזען איהם אויף דאָס נײ און לױפען צו די חשמונאים קײן מודיעים.

װען בּכחידס האָט נישט װײט פון ירושלים אַרומגערינגעלט אַ גרופּע אַלקימאָס'ס געגנער און זײ געטױדט, האָט זיך אין לאַנד פון'סנײ פונאַנדערגעפלאַקערט די בּירגער-קריעג. עלטערע לײט און יונגערע מענשען, װעלכע זענען דורכגעדרונגען געװען מיט ליעבּע צום פאָלק און לאַנד, מיט טרײהײט צו דער אמונה און אַ שטרעבונג צו פרײהײט, האָבּען זיך װי פריהער, צונויפגעקליבּען אַרום די חשמונאים-בּרידער. נאָך אַלקימאָס'ן, װײטער, זענען נאָכגעגאַנגען די אַלע עהרגײציגע, אַלע זינדיגע און פערדאָרבּענע. אַזוי שטעהען װידער אַמאָל צװײ פײנדליכע פּאַרטײען געגען אַנ'אַנדער. אין אָנפאַנג איז די העלעניסטי-שע פּאַרטײ שטאַרקער געװען. האָט זי דאָך געהאַט צו הילף דעם סוריא'שען חיל! מיט דעם זעלבּיגען האָט אַלקימאָס דאָס לאַנד אַרום-גערײזט און געצװאונגען די אײנװאוינער געהאָרכזאַם צו זײן דימיטריוס'ן און איהם, אַלקימאָס'ן, צו אַנערקענען אַלס כּהן גדול. אומעטום און אָהנאויפהער װאַקסט אָבּער דער אויטאָריטעט פון יהודה המכּבי; ער בּענײַט דעם קאַמף געגען די העלעניסטען, בּעשטראָפט די פּערעט-טער און װאַרפט אָן אויף זײנע געגנער אַזאַ אימה, אַז די אָנהענגער

פון אלקימאס'ן קאנען זיך עפענטליך אין דער פראווינץ מעהר נישט ווייזען, זיי בלייבען בעגרענעצט נאר אין ירושלים. אלקימאס האט אויך אזוי ווי זיין פארגענגער מענעלאוס, געשטיצט זיין מאכט נישט אויף דער ליעבע פון פאלק, נאר אויף דער סוריא'שער ארמעע. ער קומט פון דאסניי קיין אנטיוכיא מיט נייע מסירות אויף יהודה המכבי און זיינע פארטיי-לייט, און בעגעגענט שטענדיג די געהעריגע אויפמערקזאמקייט.

מיט די יודישע מורדים האט דימיטריום נעהאפט גיך פארטיג צו ווערען; ער שיקט קיין פאלעסטינא איינעם פון זיינע פעלד=מארשאלען מיט'ן נאמען ניקנור, מיט דעם בעפעהל אנצווענדען אלע שטרענגקייטען געגען די אויפגעבונטעוועטע. דער סוריא'שער שר האט אבער נישט געקאנט באלד צו דער ארבייט צוטרעטען. ער האט געמוזט אבווארטען נאך א טייל חיל, וועלכער איז איהם בעשטימט געווארען. דערוויל האט ער זיך אנגעהערט פיעל ערצעהלונגען פון יהודה'ס גבורה און העלדענמוט; פיעל גרויסע מעשים האט ער וואהרשיינליך אליין צוגעזעהן; ענדליך איז דער דאזיגער סוריא'שער פעלדמארשאל געווארען יהודה'ס פערעהרער און ער האט זיך בעמיהט שלום צו מאכען צווישען איהם און דעם מלך. ער האט געשיקט צו דעם מכבי דריי בעפאלמעכטיגטע מיט א פריעדענס=פלאן, ווי אזוי די קריעג אויסצוגלייכען. די שלוחים זענען אויך באלד יהודה'ס פריינד געווארען און זענען ווירקליך אויסען געווען אנ'ענדע צו מאכען צו דער בלוטיגער שלאכט. אין דער זעלבער צייט האבען זיי אויך ניקנור'ן און דעם מכבי צונויפגעפיהרט, אום זיי זאלען זיך פערזענליך דורכרעדען. דער איינדרוק פון דעם יודישען העלד אויף דעם סורישען פעלדמארשאל איז געווען א בעצויבערענדער. דער לעצטער האט איהם געוואונשען, אז די דורות וואס וועלען פון איהם ארויסקומען, זאלען אין איהם געראטען זיין. די דאזיגע גוטע בעציהונגען צווישען ניקנור'ן און דעם מכבי האט אלקימס געזוכט צוצושטערן. ער האט פאר'ן מלך גע'מסר'ט, אז ניקנור שפיעלט דא אלס פערמיטלער זעהר א פאלשע ראלע, אז ער זוכט נאר יהודה'ס טובה, אז ער האט איהם צוגעזאגט צו בעשטימען פאר א כהן=גדול. דאן שיקט דימיטריום זיין פעלדמארשאל א שטרענגען בעפעהל, אז ער זאל זיך אבהאלטען פון אלע אונטערהאנדלונגען מיט'ן יודישען לאגער, און אז פריעדען וועט נאר דאן קאנען געשלאסען ווערע, ווען יהודה וועט א געשמידטער אין קייטען קיין אנטיוכיא געבראכט ווערען.

יהודה בֿעקומט אַנ'אָנצוהערעניש, אַז ער זאָל די פֿרײַנדליכקײַט פֿון די סוריא'ער מעהר נישט אָנטרויען און ער פֿערשליעסט זיך פֿון דאָס נײַ צווישען די בערג. ניקנור מיט זײַן חיל יאָגט איהם דאָרטען נאָך; צווישען בײדע לאַגערען איז פֿאָרגעקומען אַ צוזאַמענשטויס, אין וועלכען די סורי'אער האָבען געליטען אַ גרויסע מפּלה; ניקנור האָט געמוזט צוריק קײַן עקרא אָבטרעטען. זעהר פֿערביטערט פֿון דעם אונגעלונגענעם געשלעג זוכט ניקנור די מלחמה צו בענײַען מיט פֿערגרעסערטע קרעפֿטען. נאָר דער עיקר האָט ער געזוכט יהודה'ן גופא אין געפענגעניש צו פֿערכאַפּען. ער איז אַרויפֿגעשטיגען אויף דעם בית־המקדש־באַרג (הר־הבית) און פֿון דאָרטען געלאָזט דאָס יודישע פֿאָלק פֿערזאַמלען. ווען די כהנים און די מיטגליעדער פֿון דער כנסת־הגדולה האָבען אויסגעדריקט זײערע אונטערטעניגסטע געפֿיהלען דעם מלך פֿון אַנטיוכיא אינ'ם נאָמען פֿון גאַנצען לאַנד, ענטפֿערט ער זײ זעהר גראָב, הויבט אויף דראָהענדיג זײַן האַנד געגען בית־המקדש און שווערט, אַז ער וועט דאָס דאָזיגע הײליגטום אין פֿײַער פֿערברענען, אויב יהודה המכּבי וועט איהם נישט אַרויסגעגעבען ווערען. און כדי נאָך מעהר צוווירקען אויפֿ'ן פֿאָלק, האָט ניקנור געלאָזען פֿאַנגען דעם געעהרטסטען און בעליעבטסטען מאַן פֿון ירושלים, מיט'ן נאָמען רגש, וועלכער איז צוליעב זײַן גרויסער חשיבות אָנגערופֿען געוואָרען „דער פֿאָטער פֿון יודען“. ער האָט איהם אין קײטען געשמיעדט און פֿאַר אַ משכּון גענומען אָנשטאָדט יהודה המכּבי; דער אַלטער רגש האָט אָבער אַלײן זיך דאָס לעבען גענומען, כדי זײַן אויסלעזונג זאָל נישט צווינגען דאָס פֿאָלק צו בעגעהן אַ שענדליכען און שעדליכען טהאַט. ניקנור האָט נישט גערוהט און האָט ענדליך אויפֿגעזוכט יהודה'ן צווישען די בערג, וואו דעם יודישען העלד האָט אַ גרויסע מענגע בעגלײט. די נײַע שלאַכט איז פֿאָרגעקומען אין בית־חורון. דאָרטען האָט יהודה אַרויסגעשטעלט געגען דעם צעהנטויזענדיגען סוריא'שען חיל בלויז דרײַ טויזענד מאַן; די דאָזיגע פֿערהעלטניסמעסיג קלײנע צאָהל קעמפֿפֿער זענען אָבער געוועזען בעגײַסטערט מיט אונענדליכער ליעבע צו זײער פֿאָלק און גרענעצלאָזער פֿײַנדשאַפֿט צו זײערע בעדריקער. דאָס רעזולטאַט פֿון דעם געפֿעכט איז געוועזען נאָך גלענצענדער פֿון די פֿריהערדיגע: דער יודישער חיל בעזיעגט דעם שונא און ניקנור אַלײן לאָזט זײַן לעבען אויפֿ'ן שלאַכט־פֿעלד; די סוריא'ער, פֿערליערענדיג זײער אָנפֿיהרער, לויפֿען זיך פֿונאַנדער אין דער גרעסטער אונאָרדנונג און ווערען פֿערשוואונדען צווישען די בערג.

די מלחמה בײַ בית־חורון (אָדער ריכטיגער: אדרתא) איז פֿאָרגעקו־מען אין 160־טען יאָהר, דעם 13־טען, און דער אײַנדרוק פֿון דעם וואונ־דערבאַרען נצחון איז געווען אַזוי גרויס, אַז יאָהרען לאַנג איז דער דאָזי־גער טאָג געפֿײַערט געוואָרען צווישען יודען אונטער דעם נאָמען יום־ניקנור. דער קאָפּ און דער אָרעם פֿון דעם געהרג׳טען סוריא׳שען מאַר־שאַל איז געבראַכט געוואָרען קײַן ירושלים און איז אויפֿגעהאַנגען געוואָ־רען בײַ׳ם טויער אַלס צייכען פֿון גרויסען זיג.

יהודה און די חשמונאים־פּאַרטײַ זענען ווידער געוואָרען די בעלי־בתים פֿון ירושלים, פֿון וואַנען אַלקימאָס איז ענטלאָפֿען, נאָך דער מפּלה פֿון סוריא׳שען מיליטער. יהודה המכבי האָט אָבער פֿערשטאַנען, אַז דער נצחון איז נאָך נישט קײַן פֿאָלשטענדיגער. דימיטריוס איז נישט ענהליך צו די פֿריהערדיגע מלכים פֿון אַנטיוכיא: ער איז מעהר עקשן פֿון זײַ און כל זמן ער האָט נאָך בײַ זיך מיליטער, וועט ער פֿון מלחמה זיך נישט ענטזאָגען. יהודה האָט דאַרום פֿערקניפּט בעציהונגען מיט רוים און מצרים, וועלכע האָבען איהם צוגעזאָגט הילף; ווײַטער פֿון צוזאָגען זענען זײַ אָבער נישט געגאַנגען.

דערווײַל האָט דימיטריוס ווירקליך צוזאַמענגעשטעלט אַ פֿרישע אַר־מעע, וועלכע ער האָט געשיקט קײַן ירושלים אונטער דער אָנפֿיהרונג פֿון דעם פֿריהערדיגען אַכזריות׳דיגען באַקחידס׳ן. דער זעלביגער האָט זײַן כּאַרשרוט דורכגעמאַכט דורכ׳ן גליל און האָט אויפֿ׳ן וועג חרוב גע־מאַכט פֿיעל שטעדט און אויסגעהרג׳עט פֿיעל יודען. יהודה האָט דערווײַל פֿערלאָזען די הויפּט־שטאָדט: איהר שיצען איז שוין געווען אונמעגליך, ווײַל ניקנור נאָך האָט איהר פֿעסטונג און מויער צובראָכען. די בערג האָבען שוין אויך מעהר נישט געקענט דיענען אַלס זיכערונג פֿאַר׳ן יודישען חיל; דער פֿײַנד האָט פֿאַר דער צײַט פֿון די לעצטע מלחמות שוין געוואוסט אַלע זײַערע בעהעלטעגישען. דער מכבי פֿערפֿעסטיגט זיך אין דרום פֿון פּאַלעסטינאַ און דערווײַל לאָזט ער אַרוים אַנ׳אויפֿרוף צום פֿאָלק: יעדערער, וועער עס האָט נאָך אין האַרצען אַ פֿונק ליעבע צום פֿאָטערלאַנד, צו גאָט און צו זײַן תורה, זאָל צו איהם אין לאַגער קומען און פֿאַר דאָס געוועהר זיך נעהמען. אויף דעם אויפֿרוף זענען אַ מאַן דרײַ טויזענד געקומען צו יהודה קײַן אלעשה; באַקחידס פֿערפֿאָלגט אָבער דעם יודישען חיל מיט אַ אונגעהויערער אַרמעע, מיט פֿוסגעהער, רײַטער און עלפֿאַנטען. שוין אַלײַן בײַם אָנקוקען פֿון דער דאָזיגער אונצעהליגער

מענגע פאלט ביי די יודישע קעמפפער דער מוט. זיי בעשליסען ביי
זיך, די שלאכט דורכאוים נישט אנצוהויבען. זיי ווילען דערווייל זיך
צושפרייטען איבערן לאנד און אבווארטען ביז וואנען זייער מחנה וועט
פערגרעסערט ווערען, ווען פון דער פראווינץ וועלען נאך יונגע לייט
אנקומען. אומזיסט האט יהודה אנגעווענדעט זיין רעדע=קראפט, זיי צו
ערמונטערען, זיי זאלען ביי זיך פעסט זיין. דער גרעסטער טייל איז
זיך פונאנדערגעגאנגען, נאר א מאן אכטהונדערט זענען מיט יהודה'ן
געבליבען. מיט דעם קליינעם אבער איבערגעבענעם הייפעל פאלט
יהוז אן אויף באקחידס'ס רעכטען פליגעל און רופט דארט ארויס
א פאלשטענדיגען חורבן: די חיל=אבטיילונגען טרעטען אב, נאר יהודה
מיט א טייל קעמפפער פערפאלגט זיי ביז'ן סאמע גרענעץ פון בארג
בנימין. דערווייל האבען זיך אבער די איבערגעבליבענע יודישע סאלדא=
טען געמוזט אריינטרעטען אין שטרייט מיט דעם רעכטען פליגעל,
וועלכען זיי האבען נישט געקאנט ביישטעהן. און ווען יהודה האט זיך
פון דער נאכיאגעניש אומגעקעהרט, האט ער שוין די שלאכט געפו=
נען אין רעכטען ברען; ער ווייזט פון דאס ניי שרעקליכע וואונדער
פון דרייסטקייט, גבורה און קלוגשאפט. פון ביידע זייטען פאלען
טוידטע און פערוואונדעטע; די שלאכט געדויערט פון מארגענס ביז
שפעט אין דער נאכט. דאך ביי דער קליינער צאהל פון די יודישע
העלדען, ווערט אלץ קענטיגער דער פערלוסט (אבידה) פון יעדען
איינציגען, וועלכען דאס בלוטדורשטיגע פעלד רויבט אוועק. דעם
פייַנד געלינגט ענדליך דעם קליינעם העלדישען יודישען גארניזאן
ארומצורינגלען; דאך הערען די ארומגערינגעלטע נישט אויף צו
קעמפפען. ענדליך פאלט אבער דורך א פייל דער גרויסער, דער
מעכטיגער יהודה המכבי מיט'ן שווערד אין דער האנד. דאן צולוי=
פען זיך די עטליכע איבערגעבליעבענע קעמפפער; די ברידער פון
יהודה דענקען שוין נישט וועגען נצחון, זיי שטרייטען נאר איבער
זייער ברודער'ס טוידטען קערפער און זיי געלינגט איהם פון פייַנד
אבצונעהמען, כדי עס זאל קיין שענדליכער שפאט איבער דעם גע=
פאלענעם העלד נישט פאלען. די שלאכט ביי אלעשא (160) האט
געמאכט צו נישט די אלע גרויסע נצחונות, וואס די לייבען=העלדי=
שע יודישע קעמפפער האבען איבער דעם פייַנד ביז אהער אבגע=
האלטען. דעם מכבי'ס חיל איז צוזייהט געווארען און אלקימאס בע=

קומט פון דאָס נײַ די מאַכט איבער דער הויפּטשטאָנד און איבער׳ן בית=המקדש.

די יאָהרען=לאַנג=דויערענדע מכבים=מלחמות זענען אָבער דאָך נישט שפורלאָז פערלוירען געגאַנגען. זײ האָבען דאָס פאָלק פון זײַן מוטלאָזיגקײַט געוועקט; דער אַלט גרײַזער ישראל איז יונגער, פרישער געוואָרען. מען זאָגט, אַז מאַרטירער=בלוט הײלט וואונדען, אין דער ווירקליכקײַט זענען פיעל אַלטע וואונדען בײַ׳ם פאָלק אויסגעהײלט געוואָרען מיט דעם בלוט, וואָס די יודישע קעמפפער האָבען פערגאָסען אונטער יהודה=המכבי׳ס פאָהן. די גריכען עפּענען שוין מעהר נישט זײער מויל צום לאַכען, ווען זײ בעגעגנען אַ יודישע מחנה, און די יודען ברויכען שוין מעהר נישט מיטצומאַכען די קינדישע אָלימפּען=שפּיעלען, כּדי זײער העלדישקײַט צו ווײַזען. נאָך די ערשטע אין מלחמה געפאַלענע קעמפפער, האָט דאָס פאָלק זיך אַלײן דערקענט און זײַן היסטאָרישע אויפגאַבע פערשטאַנען; עס האָט זיך אַרויסגעוויזען אַלס אַ פאָלק, וואָס עקזיסטירט און מוז עקזיסטירען, טראָגענדיג אין זיך זײַן אײגענע תורה און זײַן אײגענעם מאָראַל; און דערוויזען האָט עס, אַז עס האָט גענוג קראַפט די דאָזיגע הײליגע גיטער צו בעשיצען: דער הערליכסטער בעווײַז און דער געטליכסטער צײכען איז דאָס פערגאָסענע בלוט פון די מכבים=העלדען!...

אַריסטאָטעלעס

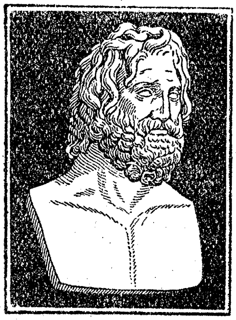

פלאַטאָן

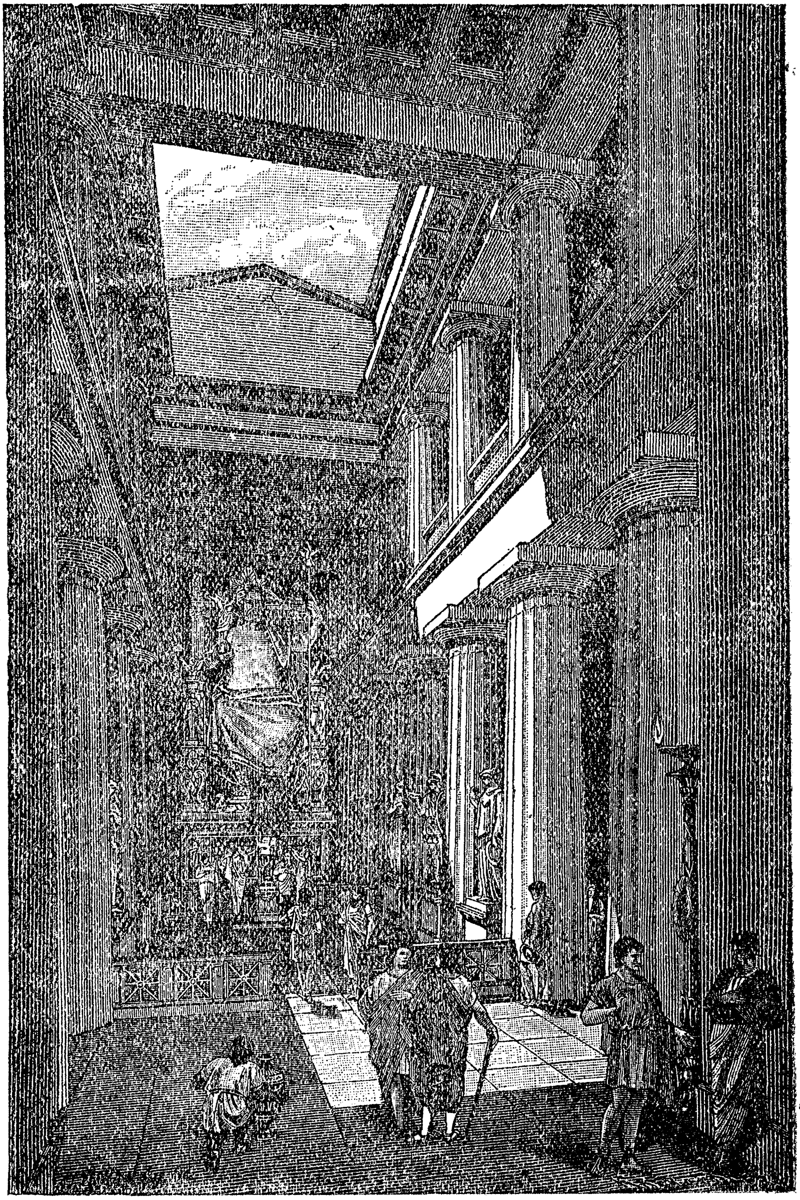

דער טעמפעל פון יופיטער אויף דעם אָלימפוס.

דער דריטער פּעריאָד:

די הערשאַפט פון דער חשמונאים־דינאַסטיע

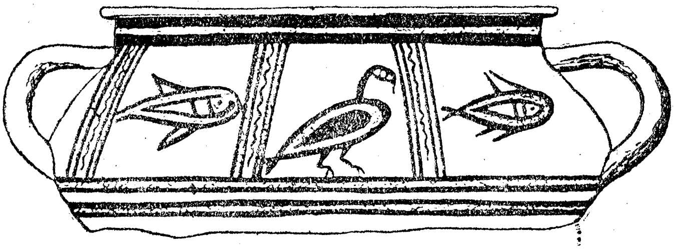

אַלט געשמוקט געפעס.

ערשטעס קאַפּיטעל

דער ערשטער חשמונאים־פירשט יונתן

(160 ביז 143 פאַר כריסטוס־געבורט)

אַ טיפער טרויער בעהמט אַרום דעם גאַנצען יודישען פאָלק נאָך יהודה המכבי׳ס טוידט. דאָס יודישע לאַנד איז ווירקליך פער׳יתום׳ט געוואָרען. גלידער, גלידער, איינצעלנע פונאַנדערגעטיילטע גלידער, אָהן אַ קאָפּ, אָהן אַ האַרץ, אָהן אַ צענטראַלען פערבאַנד — אַזוי האָט אויסגעזעהען די יודישע אומה צו יענער צייט. ס׳איז נישט געווען קיין איין גרויסע וויכטיגע פערזענליכקייט, וואָס זאָל קאָנען אָנפיהרען דאָס פאָלק און זאָרגען פאַר זיינע אינטערעסען. דער כהן־גדול אַלקימאָס האָט פערטרעטען דעם העכסטען פּאָסטען אין לאַנד, ער איז אָבער נישט געווען צוגעפּאַסט צו זיין שטוהל: דאָס פאָלק האָט איהם נישט געליעבט, נישט געאַכטעט; קיין אַנדער אויטאָריטעט איז נישט אויס־געוואַקסען. און דערווייל האָבען די יודען רוהיג געטראָגען אויף זיך דעם פרעמדען יאָך, געבויגען דעם רוקען אונטער דער סוריא׳שער קנעכטשאַפט. נאָך דער גרויסער בעגייסטערונג, וואָס יהודה המכבי׳ס ערשטע נצחונות האָבען אַרויסגערופען אין לאַנד, איז אָנגעקומען אַ שווערע מידקייט, אַן אַפּאַטיע. דאָס פאָלק האָט דורשטיג געלעכצט נאָך מנוחה. צו זיין אָבהענגיגקייט איז עס שוין געוואוינט געוואָרען; דעם אויפשטאַנד פאַר די מכבים האָט אייגענטליך אַרויסגערופען נישט די פּאָליטישער פערשקלאַפונג, נאָר דער רעליגיעזער דרוק. לויט ליזיאַס׳עס אָבמאַך מיט יהודה׳ן זיינען אָבער די יודען פריי געוואָרען צו דינען זייער גאָט לויט

זייער גענעץ; דימיטריוס האט דעם דאזיגען אבמאך נישט געוואלט אונטערברעכען. ווייטער, אויב אין דער שפיץ פונ'ם בית=המקדש איז לויט דעם מלך'ס פערלאנג געשטאנען נישט דער פאסענדער מענש, איז דאך אבער דער נייער העלעניסט אלקימאס אין א געוויסער הינזיכט נישט עהנליך געווען צו זיין פארגענגער מענעלאוס, דען ער איז דאך געווען אנ'אמת'ער כהן, האט געשטאמט פון די ווירקליכע בני=אהרן, און אויב ער האט צוליעב פארטיי=צוועקען געהאלטען פון דער גריכישער קולטור, האט ער דאך נישט ערלויבט זיך קיינע צו=להכעים'דיגע פערשוועכונגען און פערברעכען אין דעם זין פון דער תורה. אין בית=המקדש זענען רעגולער קרבנות געבראכט געווארען צו דעם איינציגען יודישען גאט, אין לאנד זענען די געטליכע געזעצען אונגעשטערט אבגעהיט געווארען. דאס אלץ איז געווען גענוג פאר דאס געפלאגטע און מידע פאלק, זיך צופרידען צו שטעלען מיט זיין לאגע. דאך איז אבער געווען צווישען פאלק א געוויסער טייל, וואס האט נישט געקאנט מיט א גרינגען הארצען צוזעהן, ווי די סוריא'ער בעל=הבית'עווען אין זייער היסטארישען לאנד; זיי האבען טיעף און קרענקליך געשטרעבט אויפצוהויבען דעם נאציאנאלען שטאלץ, און צו בעפרייען זיך פון דעם פאליטישען יאך. דאס זענען איבערהויפט געווען די אלטע איבערגעגעבענע אנהענגער פון דעם העלדישען מכבי, דאס זענען געווען אלטע קעמפפער אין דעם לייבען=לאגער, וועלכע האבען, בעגראבענדיג דעם טוידטען קערפער פון זייער פיהרער אין דר'ערד, דאך אין הארצען פערשלאסען זיין לעבעדיגען גייסט, וועלכער האט זיי גערופען צו טהאטען, צו העלדען=וואונדער פאר דער בעפרייאונג פון דעם פערשקלאפטען פאלק, וואס האט זיין קאפ פאר'ן בעדריקער געבויגען.

באקחידוס, וועלכער איז מיט זיין חיל פערבליבען אין ירושלים אויף צום שטיצען די סוריא'שע מאכט און דעם קעניגליכען איינפלוס, האט זיך מיט דער גרעסטער אכזריות פערהאלטען צו יעטוועדערען, וועלכען ער האט חושד געווען אין דער נייגונג צו א מרידה. די אלע, אין וועמענס הארצען עס האט געגליהט דער מינדסטער פונק פון נאציאנאלער ליעבע, זענען פערדרעכענט געווען פאר פערברעכער און זענען אדער אין געפענגעניש אריינגעשליידערט געווארען, אדער זיי האט טוידטשטראף און פיין בעגעגענט. די העלעניסטען, בעקומענדיג די ממשלה, האבען אנגעטאן צרות זייערע אייגענע ברידער [illegible]קמה גענומען פאר די פאריגע מפלות. די פערשידענע פארטייען האבען זיך געקריגעט

צווישען אנאנדער, אין לאנד איז ברודערליך בלוט פערגאסען געווארען און דער סופר פון יענער צייט, שילדערענדיג די לאגע אין ארץ־ישראל, שרייבט, אז אין לאנד האט געהערשט אזא הימעלשרייענדע אויפרעגונג, וואס פון דער צייט פון די נביאים אן איז אזוינס נישט געוועזען.

קליין איז געוועזען די צאהל פון די בעגייסטערטע פאטריאטען — דאס פאלק בכלל איז מיעד געוועזען פון די אלע מלחמות און ארומרייסעניש און האט געבענקט נאך מנוחה, נאך שטילען פריעדען. די קליינע גרופע מורדים־העלדען האט זיך אבער דערמיט גאנץ ווייניג גערעכענט; זיי האבען נאר איין בילד געזעהען פאר זיך: די אונטערטעניגע לאגע פון דעם יודישען פאלק, און נאר איין ליכטיגע שטרעבונג אין הארצען געטראגען: — בעפרייען דאס פאלק, איהם צוריקקעהרען זיין אמאליגע זעלבסשטענדיגקייט, זיין אמאליגען רוהם און גלאנץ. און זיי האבען איהם בעפרייט: א סך בלעטער אין אונזער געשיכטע זענען א דאנק זייער העלדענמוט מיט גאלדענע אותיות פערשריבען.

געגרופירט האבען זיך די דאזיגע ענטוזיאסטישע רעוואלוציאנערען ארום די געבליבענע ברידער פון דעם געפאלענעם מכבי — יהונתן, שמעון און יוחנן, פון וועלכע דער ערשטער איז אויסגעוועהלט געווארען אלס פיהרער און הויפטמאן. יהונתן האט נישט געהאט אין זיך די לייבען־שטארקייט און דעם גלוטיגען קריעגס־ברען פון זיין געפאלענעם ברודער—ער איז געוועזען מעהר פאליטיקער, מעהר דיפלאמאט, ווי קריעגספיהרער; יעדען טריט זיינעם האט ער פריהער געדולדיג און פארזיכטיג גוט בעקלערט, און שטענדיג אויסגעוועהלט פאר זיינע ארויסטרעטונגען — דעם פאסענדסטען מאמענט. ער האט דעריבער געפונען פאר בעסער נישט ארויסצוטרעטען מיט זיינע קליינע קרעפטען געגען באקחיד'ן, נאר זיך צו פערטיידיגען. און די גאנצע גרופע, מיט די חשמונאים־ברידער אן דער שפיץ, האט זיך בעפעסטיגט אין דעם מדבר תקו, נישט ווייט פונ'ם ים־המלח. דא האבען זיי זיך אבער אויך נישט געפיהלט אינגאנצען זיכער און, אום זיך צו קענען פרייער בעוועגען, האבען זיי זייערע ווייבער און קינדער אריבערגעשיקט אויף יענער זייט ירדן, צו דעם פריינדליכען אראבישען שבט נבט. די פיהרונג פון דער מחנה איז איבערגעגעבען געווארען דעם חשמונאי יוחנן; אינמיטען וועג אבער זענען אויף זיי אנגעפאלען א באנדע רויבער פון דעם פיינדליכען שבט בני עמרי, און האבען דעם פיהרער גע'הרג'עט און די גאנצע מחנה בערויבט. דאן איז יהונתן מיט זיין גרופע אויך

אריבער דעם ירדן און האט זיך שרעקליך נוקם געווען אן די מערדער פאר זייערע אכזריות׳דיגע מעשים.

אין דעם פערלויף פון דער גאנצער צייט האט באקחידוס נישט אויפגעהערט זיי צו זוכען און צו פערפאלגען, און צוזאמענשטויסענדיג זיך מיט דער קליינער חשמונאים־גרופע נאך דעם דערמאהנטען קאמפף מיט די מערדער, האט זי איהם נאר א קליינעם ווידערשטאנד געשטעלט און איז אנטלאפען צוריק איבער׳ן ירדן. באקחידוס מיט זיין שווער־בע־האפענטער ארמעע איז נישט אימשטאנד געווען זיי נאכצויאגען איבער׳ן וואסער, און איז געבליבען אויף דער אנדערער זייט, זוכענדיג מיטלען, ווי אזוי אבצושניידען די חשמונאים פונ׳ם לאנד און זיי יעדען צוטריט צו פערשפארען. ער האט צו דעם צוועק צוריק אויפגעשטעלט די צושטער־טע פעסטונגען און זיי נאכמעהר פערשטארקט מיט וואפען און פראוויאנט. אויסער דעם האט ער נאך געפאנגען גענומען די קינדער פון די אנגע־זעהענסטע משפחות אין ירושלים און זיי פערזעצט אין דער שטאדט־פעסטונג עקרא, אלס גאראנטיע פאר דער רוהיגקייט און לאיאליטעט פון פאלק.

די דאזיגע ענערגישע טעטיגקייט פון דעם פערטרעטער פון דער מאכט האט אויף א קורצער צייט פאראליזירט דעם העלדענמוט פון די מכב׳ער, און וואלט עס דעם קעניג דימיטריאס געלונגען זיין, זיך מיט געוואלט ארייננצורייסען אין די רעליגיעזע אנגעלעגענהייטען פון דעם יודישען פאלק, וואלט דער איצטיגער מאמענט זעהר גינסטיג געווען דערפאר; צופיעל אבער איז דער צווייטער יורש פון אנטיוכס עפיפאנוס געווען ארייננגעטאן אין זיינע ווילדע פערשוועלגערייען און אויסגעלאסענ־קייטען, אום זיך אבצוגעבען מיט אזעלכע זאכען. פאר איהם איז גענוג געווען די אפיציעלע אונטערטעניגקייט פונ׳ם לאנד יהודה, און דער יעהרליכער מס, וואס פלעגט ארייננקומען פון דארטען אינ׳ם אוצר המלוכה.

אונטער דער צייט איז אלקימאס געשטארבען (159). אויף ווי־פיעל דער דאזיגער העלעניסטישער כהן גדול איז נישט געאכטעט גע־ווען פון פאלק, קען עדות זאגען דאס, וואס די פאלקס־לעגענדע בע־טראכט זיין פלוצלונגען טוידט, ווי א שטראף פון גאט דערפאר, וואס ער האט צושטערט די הילצערנע וואנד ארום דעם הויף פון בית־המקדש, וועלכע האט געדיענט אלס מחיצה פאר טמאים און געצענ־דיענער. דאס פאלק האט אנגעהויבען קלערען וועגען א נייעם כהן

גדול, און דער סורי׳שער הויף האָט זיך דאָס מאָל געהאַלטען אינגאַנצען פון דערווײַטען בנוגע צו דער פראַגע. באַקחידום מיט זײַן מחנה האָט זיך אויך דאַן צוריקגעקעהרט קײַן אַנטיוכיא, און גאַנצע צוויי יאָהר (157—159) האָבען די אײַנוואוינער פון יהודה געגאָסען דעם טעם פון מנוחה און פריעדען.

ניש ט גערודט אין דער צײַט האָבען נאָר די חשמונאים. אַרײַנקומענדיג אין לאַנד האָט יהונתן נישט אויפגעהערט צו פערגרעסערן זײַן מחנה און צו פערשטאַרקען זײַנע פּאָזיציעס. אין אַ אָאַזיס פונ׳ם מדבר יריחו, נישט ווײַט פון ירדן, האָבען זיי זיך איצט בעפעסטיגט; דאָרט האָט זיך אַ שטענדיגער וואַלד געפונען און נעבען איהם — אַ טײַכעל מיט קלאָרען, זיסען וואַסער. דערבײַ האָט זיי דער ירדן געדיענט אַלס גוטע שוץ-וואַנט פון הינטען און אַלס זיכערער ווינקעל צום אַנטלויפען אים פאַל פון אַ מפלה. פיהלענדיג זיך פרײַער און פעסטער, ווי פריהער, האָט יהונתן איצט אָנגעהויבען אַ אָפענעם קאַמפף צו פיהרען געגען די העלעניסטען און אָנהענגער פונ׳ם סורישען הויף. דאַן האָבען זיך די העלעניסטען געווענדעט מיט אַ ביטע צו דער אַנטיוכי׳שער רעגירונג, זי זאָל צושיקען מיליטער און בערוהיגען די פּאַטריאָטישע חשמונאים.

ווידער איז באַקחידום מיט זײַן אַרמעע אין יהודה געקומען; דאָס מאָל אָבער איז איהם די „בערוהיגונג״ נישט אַזוי לײַכט אָנגעקומען. אַ לאַנגערע צײַט האָט ער בעלאַגערט די פעסטונג פון די חשמונאים; זייער מחנה איז שוין איצט אָבער בעדײַטענד גרוס געווען, און זיי האָבען זי צוטײַלט אויף צוויי אָבטײַלונגען, פון וועלכע איינע, אונטער יהונתן׳ס פיהרונג, האָט זיך דערשלאָגען ביז באַקחיד׳ס לאַגער, איז בעפאַלען די העלעניסטען, וואָס האָבען זיך דאָרט געפונען און האָט אָבגעשניטען די גאַנצע אַרמעע פון לאַנד, און די צווייטע, אונטער שמעון׳ס אָנפיהרונג, האָט פערברענט די בעלאַגערונגס-מאַשינען. אַזוי צוגעדריקט פון ביידע זײַטען, איז באַקחיד געצוואונגען געווען אויפצוגעבען די בעלאַגערונג, און זײַן גאַנצען כעס האָט ער אויסגעלאָזען צו די העלעניסטען, פון וועלכע ער האָט אַ סך געטוידט.

די דאָזיגע שטימונג פון דעם סירישען קריעגס-פיהרער האָט יהונתן געפונען פאַר גינסטיג אויף צו אונטערהאַנדלען מיט איהם וועגען אַ שלום, און באַקחיד האָט מיט צופריעדענהײַט דעם פאָר-

שלאג אנגענומען. איהם איז שוין אויך איבערדריסיג געווארען דאס אונענדליכע ארומיאגען זיך מיט די נישט רעגולערע אבטיילונגען פון דער חשמונאים-גרופע, וועלכע זענען געווען בעקאנט מיט אלע בעהאלטענע ווינקעלעך פון לאנד און האבען נישט אויפגעהערט איהם צו בעאונרוהיגען מיט זייערע קליינע אנפאלען. אזויערנאך איז דאן געשלאסען געווארען א אבמאך צווישען די ביידע אנפיהרער, לויט וועלכען די סירישע רעגירונג לאזט איבער די פיהרונג פון אלע אינערליכע אנגעלעגענהייטען אין יהודה — דעם פאלק אליין, און ערלויבט די חשמונאים צו וואוינען אונגעשטערט אין גאנצען לאנד, אויסער דער הויפט-שטאדט. די קריעגס-געפאנגענע פון ביידע זייטען זענען בעפרייט געווארען, און באקחיד מיט זיין ארמעע האט פערלאזען דאס לאנד.

די העלעניסטען, וועלכע זענען די גאנצע צייט געשיצט געווארען פונ'ם סירישען הויף, זענען איצט, אלזא, געבליעבען „אין שטיך", און די פאקטישע הנהגה פון אלע פאלקס-אנגעלעגענהייטען איז איבערגעגאנגען צו דער נאציאנאליסטישער פארטיי. בראש פון דער פארטיי איז געשטאנען יהונתן, און אזוי ווי ער האט זיך בעזעצט אין מחמת, איז דארטין געווארען דער צענטר פון דער יודישער זעלבסט-פערוואלטונג.

לאנג האט זיך דער צושטאנד נישט געצויגען (152 — 156); יהונתן האט אבער בעוויזען אין דער קורצער צייט א סך אויפצוטאן. די נאציאנאלע פארטיי איז וואס ווייטער אלץ שטארקער און פאפולערער געווארען, די צאהל פון איהרע אנהענגער איז כסדר געוואקסען, און צוזאמען דערמיט זענען די ארומיגע פאליטישע בעדינגונגען אויך זעהר גינסטיג געווארען פאר דער פערווירקליכונג פון דעם אלטען אידעאל. א אונערווארטעטע געשעהעניש אין דעם סירישען מלוכה-לעבען האט א האסטיגען שטויס געגעבען פאראויס די שטרעבונג פון די חשמונאים צו פערברייטערן די יודישע זעלבסשטענדיגקייט און צו בעפעסטיגען די יודישע מלוכה-מאכט.

דאס איז געווען אין יענער צייט, ווען די סעלייקידישע דינאסטיע האט געהאט אויסצושטעהן א סך צרות פון די פרעטענדענטען אויפ'ן טראן, וועלכע פלעגען געשטיצט ווערן פון איהרע פערביסענע שונאים — די מלכים פון עגיפטען און קליין-אזיען. דער לעצטער פון די דאזיגע פרעטענדענטען איז געווען א אונבעקאנטער

יונגער מאַן פון סמירנא, מיט'ן נאָמען באַלאַס, וועלכער האָט אויסגעזעהען זעהר ענליך צו דעם פערשטאָרבענעם אַנטיוכס עפּיפאַנעס און האָט זיך אַרויסגעגעבען פאַר זיינעם אַ זוהן. מיט דער הילף פון פערשידענע בעשיצער און שטיצער, האָט זיך דעם דאָזיגען אַלעקסאַנדער באַלאַס איינגעגעבען, צונויפצוזאַמלען אַרום זיך אַ גאַנצע אַרמעע, וועלכע האָט איהם געזאָלט העלפען אַבנעהמען די קרוין ביי דעם קעניג דימיטריאָס. דער לעצטער האָט שנעל בעגריפען די גאַנצע ערנסטקייט פון דער לאַגע, און אָנגעהויבען אונטערצוחנפ'הנען זיינע שכני'שע מלכים און וואַסאַלען (אונטערטעניגע פירשטען), אום זיכער צו זיין אין זייער הילף און שטיצע. צו דעם צוועק האָט ער זיך פאַר אַלעמען געווענדעט מיט אַ פריינדליכען בריעף צו דעם חשמונאים=פיהרער, יהונתן, אין וועלכען ער האָט איהם בעשטימט פאַר אַ הויפּטמאַן פון אַלע יהודה'אישע סאָלדאַטען, און בעפעהלען, מ'זאָל איהם אַרויסגעבען די געפאַנגענע קינדער פון די אָנגעזעהענסטע יודישע משפחות, וועלכע האָבען זיך געפונען, אַלס משכון, אין דער שטאָדט=פעסטונג עקרא. יהונתן האָט אויסגענוצט די דאָזיגע גינסטיגע געלעגענהייט און איז גלייך איבערגעפאָהרען וואוינען אין ירושלים, וואו זיין ערשטע אַרבייט איז געווען — צו בעפעסטיגען דעם באַרג ציון, די מויערן פון שטאָדט א. א. וו.

מיט דימיטריאָ'ס איינפאַל האָט זיך אָבער בענוצט אויך זיין געגנער און — מיט מעהר ערפאָלג. אַלעקסאַנדער באַלאַס האָט געזוכט צוצוציהען דעם פיהרער פון יהודה אויף זיין זייט, און ער האָט מעהר פון דימיטריאָס'ן פערשטאַנען, וועלכען פרייז איהם דערפאַר פאָרצולעגען. ער האָט בעשטימט דעם חשמונאי יהונתן פאַר אַ כהן גדול, האָט איהם געשענקט אַ פורפור=מאַנטעל מיט אַ גאָלדענער קרוין און דערמיט איהם בעשטעטיגט פאַר אַ אָפיציעלען וואַסאַל (אונטערטעניגען פירשט) פון דער סירישער מלוכה און פאַר אַ פערזענליכען פריינד פון קעניג. יהונתן האָט מיט פרייד אָנגענומען דער טיטול, צו וועלכען ער האָט, ווי ס'איז צו גלויבען, שוין לאַנג געשטרעבט, און אום סוכות, אין יאָהר 153, האָט ער צום ערשטען מאָל ערפילט די עבודה אין בית המקדש אַלס כהן גדול. אַזוי איז דאָס טיעף ערניעדריגטע לאַנד, וואָס איז שוין געשטאַנען ביי דער שוועל פון אונטערגאַנג, צוריק דערהויבען געוואָרען, אַ דאַנק דער העלדישער זעלבסט=אָפּפערונג פון דעם קליינעם הייפעל בעגייסטערטע

רעֶוואָלוציאָנערעֶן, און ווידער איז ירושלים געוואָרעֶן דער צענטר פון דער יודישער מאַכט און דעם יודישען גייסט, אין דער געשטאַלט פונ'ם בית־המקדש, וואו דער עלטסטער ברודער פון דעם גרויסען מכבי האָט געטראָגען אויף זיך די כהן־גדול־קליידער און ערפילט די היילינע עבודה.

און זיין בליק האָט איהם נישט אָבגענאַרט. יהונתן האָט זיך אָפען געשטעלט אויף דער זייט פון דעם פרעטענדענט באַלאַס, חאָטש דימיטריאָס, ווי איינער, וואָס האָט שוין גאָרנישט צו פערליערען, האָט נישט אויפגעהערט זיך צו ווענדען צו דעם „פאָלק פון יהודה" און איהם צוצוזאָגען די גלענצענדסטע הנחות און פרייהייטען. דאָס פאָלק האָט זיך אָבער פון דעם בעליבטען חשמונאים־הויז נישט געוואָלט אָבקעהרען, און יהונתן האָט גאַנץ ווייניג געגלויבט אין די דאָזינע „גאָלדענע בערג", וועלכע זענען צוגעזאָגט געוואָרען אין א מינוט פון פערצווייפלונג. ער האָט זיך פעסט געהאַלטען אָן אלעקסאַנדער'ן און איהם אַזוי לאַנג געשטיצט, ביז יענער האָט ענדליך בעזיעגט זיין געגנער און איז געוואָרען סירישער קעניג (150).

דער אויפגעקומענער אלעקסאַנדער האָט קיינמאָל נישט פערגעסען די שטיצע, וואָס יהונתן האָט איהם אַרויסגעוויזען, ווען ער האָט זיך געפונען אין א קריטישער לאַגע, און ער האָט דעם געוועזענעם רעוואָלוציאָנערען־אָנפיהרער בעעהרט מיט אַלערליי קעניגליכע כבודים. צו דער פייערונג פון זיין חתונה מיט דער טאָכטער פון דעם עגיפטישען קעניג, האָט ער פערבעטען דעם יודישען פיהרער, און איהם בעהאַנדעלט, ווי זיינעם א גלייכען: האַנד ביי האַנד מיט'ן סורישען קעניג איז יהונתן אין א פורפור־מאַנטעל געזעסען, און מעהר כבוד איז איהם אָבגעגעבען געוואָרען פון אַנדערע שכני'שע קעניגען. יהונתן איז אָפיציעל ערקלערט געוואָרען פון אלעקסאַנדערן פאַר דעם מיליטערישען און בירגערליכען פיהרער פון יהודה אַזוי, אַז פאַקטיש איז שוין דאָס לאַנד כמעט אינגאַנצען זעלבסטשטענדיג געוועזען און פאַר זיין צייט האָט עס זיך ווירקליך ערהאָלט פון די פערשידענע וואונדען און קראַנקהייטען, וואָס עס האָט איבערגעטראָגען ביז דאַן.

אַרום זעקס יאָהר (פון 132 ביז 146) איז אַלעקסאַנדער באַלאַס געזעסען אויף דעם סירישען טראָן און, ווי דער גרעסטער טייל פון דער גריכיש־סורישער אַריסטאָקראַטיע אין יענער צייט, האָט ער אויך מעהר געקלערט וועגען זיינע אויסגעלאַסענע תאוות און פערגניגענס,

ווי וועגען די אנגעלעגענהייטען פון דער מלוכה. דאס האט געגעבען די מעגליכקייט דימיטריאס דעם II־טען, מיט דעם ביינאמען ניקאטאר, דעם זוהן פון דימטריאס I, ארויסצורופען א אויפשטאנד אין לאנד און ארויסצוטרעטען אלס געזעצליכער יורש פון דעם סוריא'שען טראן. יהונתן האט אבער נישט אויפגעהערט צו שטיצען אלעקסאנדערן, חאטש עגיפטען און רוים האבען זיך פון איהם אבגעקעהרט, און ווען דער פערטרעטער פון צעלאסוריען, אפאלאניוס, איז איבערגעגאנגען אויף דימיטריאס זייט, איז יהונתן ארויסגעטרעטען געגען איהם מיט געווער. ער האט בעלאגערט די האפענשטאדט יאפא, וואו ס'האט זיך אויפגעהאלטען אפאלאניוס מיט זיין חיל, און זי איינגענומען. דערנאך האט ער צושטערט די שטאדט אשדוד און פערברענט דעם טעמפעל פון אבגאט דגון. אלס בעלוינונג פאר דער ארויסטרעטונג האט יהודה פון אלעקסאנדער'ן בעקומען די אלטע פלשתים־שטאדט עקרון מיט איהר או..גענד (147).

נאך דעם אלעמען אבער איז אלעקסאנדערן דאך נישט געלונגען צו דערהאלטען פאר זיך דעם סוריא'שען טראן. צוזאמען מיט דער סוריא'שער בעפעלקערונג זענען צוגעשטאנען צו דימיטריאס'ן אויך גרויסע טיילען פון דער ארמעע, און שפעטער איז איבערגעגאנגען אויף זיין זייט אויך אלעקסאנדער'ס שווער, דער עגיפטישער קעניג, וועלכער האט אבגענומען זיין טאכטער פון אלעקסאנדער'ן און זי חתונה געמאכט פאר איהם, דימיטריאס'ן. דער איצטיגער איידים צוזאמען מיט'ן שווער זענען ארויסגעטרעטען אין א אפענעם קאמפף געגען אלעקסאנדער'ן, און נאכדעם ווי ער איז אנטלאפען קיין אראביען, איז דימיטריאס ארויף אויף דעם סוריא'שען טראן (145).

מיט דער דאזיגער איבערקעהרעניש אין סיריען האט זיך יהונתן געוואלט בענוצען, אום אויסצוקעמפפען פאר יהודה נאכמעהר זעלבסט־שטענדיגקייט, און ער האט בעלאגערט דעם וויכטיגסטען פונקט פון דער סירישער מאכט און דער העלעניסטישער פארטיי — די עקרא. די פערפאלגטע האבען זיך דאן געווענדעט צו דעם נייעם סירישען קעניג נאך הילף, און ער האט ארויסגעפאדערט דעם יודישען פיהרער צו זיך, קיין פטאלעמאיד; יהונתן האט זיך אבער פאר דעם דאזיגען ארויסרוף נישט דערשראקען. ער האט גוט פערשטאנען, אז ביי דער איצטיגער לאגע פון דעם סירישען הויף לויהנט נישט פאר איהם זיך איינצורייסען מיט יהודה, און איבערלאזענדיג די בעלאגערונג

אין איהר פולער קראַפט, איז ער אַוועק צום קעניג. דער לעצטער האָט זיך ווירקליך גענויטיגט אין געלד און שטיצע, און האָט זיך בעצווינגען צו דעם פיהרער פון יהודה, ווי צו אַ בעדייטענדער מאַכט, וואָס קען פיעל נוצען ברענגען. דאַן האָט יהונתן איהם פאָרגעלעגט אַ געוויסע געלד־סומע (300 טאַלאַנטען) און געבעטען, ער זאָל בעפרייען יהודה פון יעדען אָבצאָהל און עס פערגרעסערן מיט עטליכע ראַיאָנען פון שומרון (אפרים, לידדא און רמאתים). דימיטריאָס האָט איהם אין דעם אויך נישט אָבגעזאָגט — חאָטש ער האָט באַלד חרטה געהאַט! — אַבי נאָר זיכער צו זיין אין דער אָפיציעלער אונטערטעניגקייט פון יהודה און אין איהר שטיצע.

מיט רוהם און נצחון האָט זיך יהונתן אומגעקעהרט אין דערהיים. דערצו האָבען זיך אין דעם סורישען מלוכה־לעבען באַלד ווידער אָנגעהויבען שטאַרקע אונרוהען, און יהונתנ׳ס אַרמעע האָט אונגערוואַרטעט איבערגעלעבט עטוואָס אַזוינס, וואָס האָט געקענט בעפריעדיגען דעם יודישען דורשט, איינמאָל פאַר אַלע מאָל זיך נוקם זיין אָן די סירי׳ער פאַר זייער אַריינרייסען זיך צעהנדליגער מאָלען אין ירושלים און פאַר זייער אַריינמישען זיך אין די אינערליכע יודישע אַנגעלעגענהייטען. מיט זיין נאַכלעסיגקייט און שוואַכקייט האָט אויך דימיטריאָס אַרויסגערופען אַ גרויסע אונצופריעדענהייט אין לאַנד און אין דער אַרמעע, און אַזוי ווי אַלעקסאַנדער׳ס קריעגספיהרער טריפאָן, איז אין יענער צייט אַרויסגעטרעטען אַלס רעגענט אינ׳ם נאָמען פון אַלעקסאַנדער׳ס מינדעריעהריגען זוהן, אַנטיוכס VI, איז די גאַנצע בעפעלקערונג אויפגעשטאַנען געגען קעניג און די סאָלדאַטען האָבען פשוט בעלאַגערט זיין פאַלאַץ. ער האָט זיך דאַן געזעהן געצוואונגען, צו בעטען הילף ביי דעם יודישען פיהרער, און דער לעצטער האָט איהם ווירקליך געהאָלפען: דריי טויזענד יהודה׳שע סאָלדאַטען האָבען אַוועקגעמאַרשירט אין דער הויפט־שטאָדט פון סיריען, און בעהערשענדיג דעם גאַנצען גאַרניזאָן, האָבען זיי געצוואונגען די סאָלדאַטען, אַראָבצונעהמען די בעלאַגערונג פון דעם קעניגליכען פאַלאַץ און ביי איהם מחילה צו בעטען. אַזוי האָבען יהודה׳שע סאָלדאַטען, אונטער דער פיהרונג פון אַ חשמונאי, געראַטעוועט דעם טראָן פון אנטיוכס עפיפאנוס׳ם יורש!

דימיטריאָס האָט אָבער די דאָזיגע טובה באַלד פערגעסען, און ווי נאָר ער איז בעפרייט געוואָרען פון דער געפאַהר, האָט ער אָנ־

געהויבען צוריקציהען די אלע הבטחות, וואס ער האט פריהער געגעבען, און פיינדליך זיך צו בעציהען צו דעם יודישען פיהרער. דאס האט ארויסגערופען אין ירושלים א ביטערע שנאה צו דעם סירישען קעניג, און יהונתן האט אנגעהויבען פיהרען אונטערהאנדלונגען מיט דעם דערמאהנטען טריפאן. דער לעצטער האט מיט צופריעדענהייט אנגענומען יהונתנ׳ס פארשלאג, און געשלאסען מיט איהם א אבמאך, לויט וועלכען די סירישע רעגירונג אנערקענט אלע רעכטע און פריהייטען פון דעם יודישען פיהרער און כהן גדול, וואס פערפליכטעט זיך פון זיין זייט מיליטעריש צו שטיצען דעם קרוין=פרעטענדענט אנטיוכס VI. שמעון, יהונתנ׳ס ברודער, איז בעשטימט געווארען פאר א סירישען „סטראטעג״, ד. ה. פאר א מיליטערישען קאמאנדיר איבער דער גאנצער לענג פון מיטעללענדישען ים. מוטיג און העלדיש האבען דאן די ביידע חשמונאים=ברידער געקעמפפט פאר דעם קליינעם אנטיוכס, מיט דעם נצחון פון וועלכען ס׳איז געווען פערבונדען אויך די זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה.

אין דער מלחמה זענען פארגעקומען פערשיעדענע מאמענטען; ענדליך אבער האבען די חשמונאים געזיעגט. יהונתן האט איינגענומען די שטעדט אשקלון און עזה און איז צוריקגעקומען קיין ירושלים, וואו ער האט זיך גענומען בעפעסטיגען די שטאדט פון אלע זייטען. די מויער=ווענט ארום שטאדט האט ער אויפגעהויבען העכער, און אינמיטען, צווישען דער עזרה און בית המקדש, האט ער אויפגעשטעלט א הויכען וואל, וואס האט געזאלט אבשניידען דעם הייליגען שטאדט=טייל פון דעם סורישען עקרא=גארניזאן. שמעון, ווידער, איז געשטאנען אן דער שפיץ פון א צווייטער מחנה, און האט אויך אבגעהאלטען גלענצענדע נצחונות. ער האט פערטריעבען דימיטרי׳ס גארניזאן פון דער דרום=פעסטונג ב צ ר ה און איהם פערביטען מיט א יהודה׳שען; ער האט אויך איינגענומען די נאהנטסטע שטאדט פון ירושלים, יאפא (יפו), און בכלל געזוכט צו בעפעסטיגען די גרענעצען פון יהודה.

ביז פיערציג טויזענד אויסגעוועהלטע סאלדאטען האט יהודה דאן געהאט ארויסגעשטעלט אויפ׳ן קריעגס=פלאץ, און עס לאזט זיך גלויבען, אז דער גרויסער פיהרער פון פאלק האט שוין אין יענער צייט שטארק געקלערט וועגען אבצורייסען זיך אינגאנצען פון סוריען און פראקלאמירען יהודה פאר א פאלקאם זעלבסטשטענדיגע מלוכה; און פאראויסזעהענדיג די קאנפליקטען, וואס וועלען דעריבער מוזען סוף כל

סוף אויסבראָכען צווישען איהם און דעם סורישען הויף, האָט ער זיך,
ווי די היסטאָרישע קוועלען גיבען איבער, געווענדעט צו דעם רוימי־
שען סענאַט מיט אַ פאָרשלאַג, צו בענייען דעם אָבמאַך פון יהודה
מיט דער רוימישער מלוכה, וועלכען עס האָט געהאַט אַמאָל געשלאָ־
סען מיט איהר זיין ברודער — יהודה המכבי.

און ס'איז ווירקליך אַזוי געווען. דער סורישער מלוכה־פיהרער
האָט גלייך בעמערקט, אַז יהודה שטרעבט נישט בלויז צו פאָלשטענ־
דיגער פאָליטישער זעלבסטשטענדיגקייט, נאָר אויך צו דער ווייטערדיגער
פערברייטערונג פון איהרע גרענעצען אויף דעם רעכנונג פון די ערטער,
וואָס זענען נאָר־וואָס איינגענומען געוואָרען דורך די חשמונאים־ברידער
פאַר אַנטיוכס'ן; ער האָט דעריבער גלייך נאָך דער מלחמה מיט די־
מיטריאָס'ן אָנגעהויבען קלערען וועגען אַ קאַמפף מיט דעם מעכטיגען
יהודה'אישען כהן גדול. אַרויסטרעטען אין אַ אָפענער מלחמה געגען
דעם עלטסטען חשמונאי איז אָבער פאַר איהם צו געפעהרליך געווען,
און דער מערדערישער טריפאָן האָט זיך בענוצט מיט אַ געמיינעם
שווינדעל, אום צו פערפיהרען דעם קליגסטען פון די חשמונאים און
איהם פון וועג אָבצורוימען. ער איז אַריין מיט זיין מחנה אין פאַ־
לעסטינאַ און האָט זיך אָבגעשטעלט ביי בית־שאן (סקיטאָפאָלים);
דערווייסענדיג זיך דערפון, איז איהם יהונתן גלייך אַרויס אַנטקעגען
מיט טויזענדער בעוואָפענטע סאָלדאַטען. צו זיין איבעראַשונג האָט
איהם אָבער טריפאָן זעהר פריינדליך בעגעגענט און נאָך מיט טייערע
מתנות. דער סירישער פיהרער האָט איהם דערנאָך ערקלערט, אַז
ער מיינט גאָרנישט זיך צו שלאָגען מיט יהודה און איז בלויז געקו־
מען, איהם, דעם כהן גדול, איינלאַדען קיין עכו (פטאָלאָמעאים),
וואו ס'דאַרפען געענדיגט ווערען די אונטערהאַנדלונגען וועגען אַריינ־
רעכנען די שטאָדט אין די גרענעצען פון יהודה. יהונתן האָט גע־
גלויבט דעם בעטריגער, און דעם גרעסטען טייל פון זיינע סאָלדאַטען צו־
ריקגעשיקט, זיך לאָזענדיג אַליין מיט דעם סירישען „פריינד" קיין עכו.
דאָרט אָבער איז שוין אַלץ צוגעגרייט געווען, און יהונתן איז גלייך
נאָך זיין אָנקומען אַהין געפאַנגען געוואָרען פון טריפאָנ'ס סאָלדאַטען.
די יהודה'שע סאָלדאַטען, וועלכע האָבען געזאָלט בלייבען אין עמק
יזרעאל און אין גליל, האָבען זיך דערוואוסט פון דעם שווינדעל און
געבראַכט די ידיעה קיין ירושלים, וואו אַ שרעקליכער טרויער האָט
אַרומגענומען דעם גאַנצען פאָלק.

דאַן איז דער לעצטער פון די חשמונאים־ברידער, שמעון, גע־קומען צו לויפען אין דער הויפט־שטאָדט. אין טיעפער עלטער, האָט דער דאָזיגער חשמונאי דאָך נאָך פיעל יוגענדליכע קראַפט אַרויסגע־וויזען; ער האָט פערזאַמעלט דאָס פאָלק אין הויף פון בית המקדש, און די זעלביגע יהודים, וואָס זענען פריהער פערזונקען געווען אין טרויער און פערצווייפלונג, האָבען איצט צוריק זייער העלדישען מוט בעקומען, און בעגייסטערטע נקמה־ און פרייהייטס־געשרייען האָבען זיך פון זייערע הערצער אַרויסגעריסען.

„איך בין נישט בעסער פון מיינע ברידער, וועלכע זענען פאַר אונזערע הייליגקייטען און פאַר אונזער פרייהייט אומגעקומען!" — האָט שמעון אויסגערופען, און די גאַנצע פערזאַמלונג האָט איהם איינשטימיג אַנטקעגען־געשריען: „זיי אונזער קריעגספיהרער, ווי דיינע ברידער יהודה און יהונתן!"

דער לעצטער גליעד פון דעם העלדישען חשמונאים־שטאַם איז איצט אַוועקגעשטעלט געוואָרען אן דער שפיץ פון פאָלק, און די אָנ־געהויבענע בעוועגונג פאַר דער בעפרייאונג פון יהודה האָט ווייטער געמוזט געפיהרט ווערען נאָך מיט מעהר גלות, נאָך מיט מעהר בעגייסטערונג. קודם כל האָט מען אָבער געמוזט זעהען בעפרייען דעם כהן גדול אָדער — זיך נוקם זיין פאַר איהם. טריפאָן האָט זיך מיט זיין אַרמעע אַלץ מעהר דערנעהנטערט צו די גרענעצען פון יהודה, פיהרענדיג מיט זיך דעם יודישען ליעבלינג אין קייטען גע־שמיעדט, אום אָבצושרעקען דער בעפעלקערונג פון יהודה און זי צו בעפאַלען נאָך איידער זי וועט צו זיך קומען. דאַן האָט שמעון צו־זאַמענגענומען זיין אַרמעע ביי אַדידאָ און איז איהם אַרויס אַנטקעגען; דאָס האָט אויף דעם סירישען קריעגס־פיהרער וויעדער אַ שרעק אָנ־געוואָרפען און וויעדער האָט ער זיך צום געמיינעם שווינדעל גענומען. ער האָט ערקלערט, אַז ער פאָדערט מעהר נישט, ווי הונדערט טאַ־לאַנטען און צוויי קינדער יהונתנ'ס אַלס גאַראַנטיע פאַר יהודה'ס אונ־טערטעניגקייט. שמעון האָט גאַנץ גוט פערשטאַנען דעם שווינדעל פון די דאָזיגע כלומר'שטע פאָדערונגען; ער האָט זיי אָבער געמוזט ער־פילען, נישט וועלענדיג אַרויפציהען אויף זיך דעם פערדאַכט, אַז ער האָט נישט געוואָלט העלפען בעפרייען זיין ברודער פון טוידט. טרי־פאָן האָט בעקומען די פערלאַנגטע סומע מיט די צוויי קינדער, און האָט די קריעג ווייטער געפיהרט; די יודישע אַרמעע האָט איהם

אבער געשטערט אריינצוקומען אין ירושלים מיט'ן גלייכען וועג. ער האט זיך דעריבער גענומען מיט דעם וועג צו דער דרום־גרענעץ, און דא האט דאס גליק דעם דאזיגען געמיינעם מערדער אין שטיך געלאזען. א אונגעהויערער שניי־פאל האט איהם געצוואונגען זיך אריבערצוווארפען מיט זיין חיל אויף יענער זייט ירדן, אין גלעד, און דארט האט ער אויסגעלאזען זיין כעס צו דעם געפאנגענעם: — אויף זיין בעפעהל איז געטויט געווארען דער גרויסער יהונתן כהן גדול (243), די ביינער פון וועלכען עס זענען שפעטער דורך שמעון'ען איבערגעפיהרט געווארען קיין מודעין, וואו זיי זענען בעגראבען געווארען אין דער פאמיליען־מערה פון די חשמונאים. אזוי האט געענדיגט זיין לעבען דער פיערטער השמונאי, וועלכער האט מעהר פאר זיינע פארגענגער אויפגעטאן פאר זיין פאלק; פון טיעפען אבגרונד האט ער דאס יהודה'שע מלוכה־וועזען ארויסגעצויגען און עס אויף א בעדייטענדער הויכקייט אוועקגעשטעלט. יהונתן האט אויסגעקעמפפט מאכט און איינפלוס פאר זיין פאלק, און פאר זיין דינאסטיע — דעם הויכען כהן־גדול־טיטול, וועלכער האט איצט צוריק בעקומען זיין אמאליגען רוהם און גלאנץ.

יהודה האט זיך איצט אינגאנצען אונטערגעווארפען דעם איינפלוס פון מתתיהו'ס לעצטען זוהן, שמעון, און אין זיין פערזאן האט עס ווירקליך בעקומען א העלדישען און בעגאבטען פיהרער. ער האט נישט בלויז פארטגעזעצט דעם בלוטיגען בעפרייאונגס־קאמפף, נאר איהם אויך געענדיגט, און מיט זיין נאמען איז פערבונדען די פאלשטענדיגע פאליטישע זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה; עס וואלט אבער דאך נישט ריכטיג זיין, צוצושרייבען דעם דאזיגען גלענצענדען ערפאלג בלויז זיין פערזענליכע גרויסקייט. שמעון איז דער לעצטער געוועזען פון אלע חשמונאים־ברידער, און איהם איז בעשערט געוועזען צו שניידען מיט געזאנג דאס, וואס זיי האבען פערזייעט מיט טרערען און בלוט! אין איין הינזיכט איז שמעון'ס איצטיגע לאגע עהנליך געוועזען צו דער, אין וועלכער יהונתן האט זיך געפונען נאך דעם טויט פון זיין עלטערן ברודער — דעם מכבי, ווי אנדערש אבער האט דאס פאלק איצט אויסגעזעהען און ווי אנדערש דאס לאנד! יהודה'ס נאכפאלגער האט אין אנהויב געהאט ארום זיך בלויז א קליינעם הייפעל רעוואלוציאנערען; איז אליין געוועזען א פיהרער אהן וועלכע ס'איז רעכט און אהן א שום טיטול; האט נישט געהאט נישט

קײן בעפֿעסטיגטע פֿלעצער, נישט קײן אנדערע הילפֿס-מיטלען און איז בכלל פֿון אויסװעניג און פֿון אינװעניג געװען ארומגערינגעלט מיט בלוטיגע שונאים. דאַגעגען אָבער האָט יהונתנ׳ס נאָכפֿאָלגער איבערגענומען די מלוכה איבער אַ שטאַרקען פֿאָלק. ער האָט געפֿונען פֿאַר זיך פֿעסטונגען, גוט אױעקגעשטעלטע קריגס-פּונקטען, אַ גוט אָרגאַניזירטע, שטאַרקע אַרמעע, און געהאַט נאָר אײן-אײנציגען פֿײנד געגען זיך. דערצו האָט דער מערדערישער טויט פֿון דעם בעליבטען חשמונאים-כהן-גדול נאָך מעהר אויפֿגעװעקט דעם פֿאָלק און נאָך שטאַרקער פֿונאַנדערגעפֿלאַמט אין איהם די שנאה צו דער סורישער אַרמעע אַזוי, אַז שמעונ׳ען איז פֿאַרגעשטאַנען בלויז צו פֿיהרען און גוט צו אָפּעריִרען מיט דעם דאָזיגען דאַנקבאַרען מאַטעריאַל.

און דאָס האָט דער יונגסטער חשמונאי גלענצענד פֿערשטאַנען. איהם האָט דער אַלטער מתתיהו נאָך בעשטימט פֿאַר אַ י ו ע ץ בנוגע צו די מלחמות געגען דער סורישער הערשאַפֿט, און פֿון דאַן אָן האָט ער נאָך זײַן יוגענד-פֿרישקײַט און זײַן פֿײַערדיגען מוט נישט פֿערלוירען.

געהאַלטען האָט ער זיך בײַ דער פּאָליטיק פֿון זײַן ברודער, — אויסצונוצען דעם געגנער׳ס שװאַכקײַט, דאָס לאַנד צו בעפֿעסטיגען און זײַנע גרענעצען װײַטער צו ציהען. און זײַן ערשטער שריט איז גלײַך געװען אַ אַקט פֿון אומאָבהענגיגקײַט — ער האָט נישט געװאַרט ביז די אויבערשטע מאַכט װעט איהם בעשטעטיגען אַלס כהן-גדול. פֿאָראויסזעהענדיג דעם קאַמפּף, װאָס דער דאָזיגער טריט װעט מוזען אַרויסרופֿען, האָט ער זיך גלײַך גענומען פֿערשטאַרקען די פֿעסטונגען פֿון לאַנד און זיי פֿערזאָרגען מיט אַלעם נויטיגען; דערנאָך האָט ער זיך פֿערבונדען מיט דעם אַראָבגעזעצטען סירישען קעניג דימיטריאָס II, נישט קוקענדיג אויף דעם, װאָס דער זעלביגער איז זיך אַזוי נישט אַנשטענדיג בעגאַנגען מיט זײַן ברודער. ער האָט איהם געשיקט אַ גאָלדענע קרוין אַלס צײכען פֿון אַנערקענונג און צוגעזאָגט מיליטערישע הילף געגען טריפֿאָנען, װעלכער האָט אונטער דער צײַט גע׳הרג׳עט זײַן קעניגליכען שיצלינג, אַנטיוכס VI, און אַלײן פֿערהאַפּט דעם טראָן; דערבײַ האָט ער אָבער פֿערפֿליכטעט דימיטריאָס׳ן צו אָנערקענען די פֿ אָ ל ש ט ע נ ד י ג ע אומאָבהענגיגקײַט פֿון יהודה. דער לעצטער האָט זיך דערפֿרעהט מיט דעם פֿאָרשלאָג, און האָט זיך פֿאָרמעל אָבגעזאָגט פֿון די אַלע הערשאַפֿטס-סימנים, װאָס די סירישע קרוין האָט ביז אַהער אַרויסגעװיזען בנוגע צו יהודה. פֿון דעם מאָמענט אָן האָט יהודה אָנגעהויבען פֿרײַ צו

אָטעמען און — ווי דער כראָניקער דריקט זיך אויס — „דער יאָך פון די געצענדיענער איז אַראָבגענומען געוואָרען פון ישראל׳ם האלז״. דאָס פאָלק האָט גלייך אויפגעהערט זיך צו בענוצען מיט דער צייטרעכנונג לויט די רעגירונגס־יאָהרען פון דער סעלייקידישער דינאַסטיע, און אָנגעהויבען צו שרייבען אין אלע עפענטליכע דאָקומענטען (142): „אינ׳ם ערשטען רעגירונגס־יאָהר פון כהן גדול, קריעגס־פיהרער און פאָלקס־הערשער שמעון״. די שמחה אין ירושלים איבער דער ערוואָרבענער פרייהייט איז אַזוי געוואַלטיג געווען, אַז די פיהרער פון פאָלק האָבען זיך געפיהלט פערפליכטעט, מיטצוטיילען די בשורה זייערע ברידער אין מצרים.

שמעון אָבער האָט זיך נאָך אַלץ נישט איננאַנצען זיכער געפיהלט: — דער סירישער גאַרניזאָן האָט זיך נאָך געפונען אין דער שטאָדט־פעסטונג פון ירושלים. ער האָט דעריבער בעלאַגערט די אקרא מיט סאָלדאַטען און זי אַזוי לאַנג געהאַלטען אָבגעשניטען פון דער אַרומיגער וועלט, ביז זי האָט געמוזט זיך אונטערגעבען, און דעם 23־טען אייר (מאַי, 141) איז פאָרגעקומען די פייערליכע אַריינטרעטונג פון די ירושלים־איינוואוינער אין די טויערן פון דער דאָזיגער מעכטיגער פעסטונגס־קייט, וואָס האָט געשטיקט דעם פאָלק אין אַ משך פון גאַנציע פיערציג יאָהר און אַ שרעק אויף איהם אַנגעוואָרפען.

אַזוי האָט זיך געענדיגט דער פינפאונצוואַנציג־יעהריגער קאַמפף פון יהודה פאַר איהר זעלבסטשטענדיגקייט. אָנגעפיהרט מיט דעם קאַמפף האָט די העלדישע חשמונאים־פאַמיליע, צו וועלכער ס׳איז פרייהער איבערגעגאַנגען דער כהן־גדול־טיטול, און וועלכע איז איצט, צוזאַמען מיט דער ערוואָרבענער פאָליטישער אונאָבהענגיגקייט, ממילא פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ נאַציאָנאַלער הערשער־דינאַסטיע; דאָס פאָלק, וואָס האָט איבערגעטראָגען אויף זיך דעם שווערען יאָך פון פיער מלוכות אַיינע נאָך דער אַנדערער — די בבלישע, פערסישע, עגיפטישע און גריכיש־סירישע — האָט זיך מיט אַמאָל דערשפירט פריי פון יעדען יאָך, פון יעדען אויסערליכען דרוק, און עס האָט מיט האַרציגער דאַנקבאַרקייט אַלץ (די כהונה־גדולה מיט דער קרוין) אונטערגעטראָגען די בעפרייער, זיך גאַרנישט רעכנענדיג דערמיט, וואָס אין זייערע אָדערן פליעסט נישט דאָס בלוט, נישט פון דוד המלך און נישט פון דעם אַלטען צדוק הכהן. געמיינט האָט דאָס פאָלק גוט: פון אָנהייב־אָן (פון זיין ערשטען געזעצגעבער ביז די לעצטע סופרים פון

דעם פּעֶרסישען פּעֶריאָד) האָבען זיך זײַנע בעסטע זיהן בעמיהט, אײַנצו־ פּלאַנצען אין איהם די שטרעבונג צוא טעאָקראַטישער רעגיערונגס־ פאָרם, צו מענשליכער מאַכט, וואָס זאָל פערקערפּערן מיט זיך דעם אײַביגען אידעאַל, דעם געטליכען ווילען, — און עס האָט זײַן הערשער אויך פאַר א כהן גדול בעשטימט. געמײַנט נוט האָבען אויך די ערשטע חשמונאים; אים נאָמען פון דעם יודישען גײַסט, פון די פערשוועכטע יודישע הײליגקײַטען, זענען זיי גע־ גען דער פרעמדער מאַכט ארויסגעטרעטען. די רעזולטאַטען פון די דאָזיגע נוטע כונות זענען אָבער גאַנץ אַנדערע געווען. עס איז גע־ וואַקסען די יודישע מלוכה, דאָס יודישע קעניגרײַך, און וואָס פעס־ טער ס'איז געוואָרען די מאַכט אין די הענד פון דער נײַער דינאַסטיע, אַלץ מעהר איז זי געוואָרען א ציעל פאַר זיך; וואָס שטאַרקער ס'איז געוואָרען דער קעניג, אַלץ שוואַכער האָט זיך געשפּירט אין איהם דער כהן גדול... דאָס האָט, נאַטירליך, געמוזט ברענגען צו פער־ שיעדענע סכסוכים און קאָנפליקטען, ווי צווישען דער דינאַסטיע און דעם פאָלק, אַזוי אויך צווישען די מיטגליעדער פון דער דינאַסטיע גופא, און ענדליך האָבען אַזעלכע סכסוכים ווירקליך מיטגעווירקט די ענ־ דע פון דער פּאָליטישער חשמונאַי'שער מאַכט, ווי פון דער יודישער זעלבסטשטענדיגקײַט בכלל — יודען זענען בײַ זײַער תורה געבליע־ בען, בײַ דער מאַכט פון גײַסט.

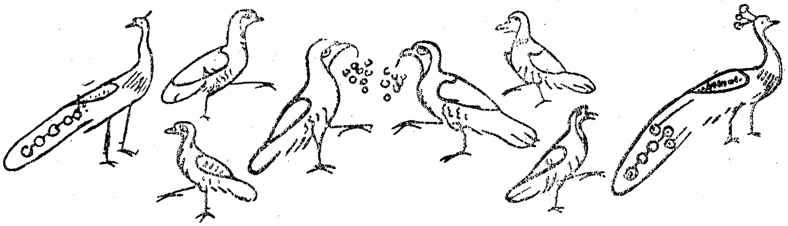

וואַנד־בעפּוצונג פון די צײַטען פון בית־שני.

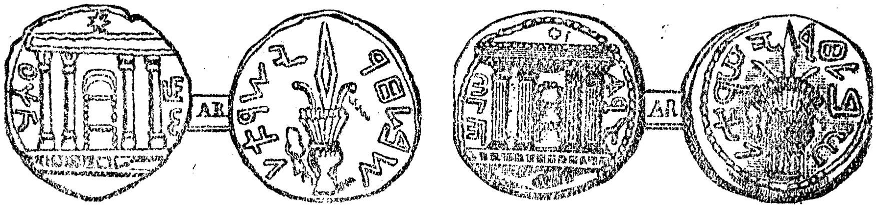

מטבעות פון שמעון חשמונאי.

צווייטעס קאַפּיטעל

די חשמונאים־פירשטן שמעון און יוחנן־הורקנוס

(143 ביז 106 פאַר כריסטוס־געבורט)

בײַ דער הערשאַפט פון דעם ערשטען חשמונאים־פירשט, שמעון, האָבען זיך אָן ליכטיגע, רוהיגע יאָהרען פאַר דער בעפעלקערונג פון יהודה. די איינגענומענע האַפען־שטאָדט יאַפאַ (יפו) האָט רייכער געמאַכט דעם לאַנד נישט בלויז מיט אַ וויכטיגען פערטיידיגונגס־פונקט, נאָר אויך מיט אַ אונגעהויערער קוועלע פון הכנסות. יהודה איז איצט פעראייניגט געוואָרען מיט'ן מיטעללענדישען ים, און האָט פערבונדען האַנדעלס־בעציהונגען מיט דער גאַנצער ציוויליזירטער וועלט; דאָס בעפרייטע לאַנד האָט אויפגעלעבט און דאָס פרייע פאָלק האָט זיך צוריקגעקעהרט צו זיין פריעדליכען אַרבייטס־לעבען; האַנדעלס־קאַראַוואַנען האָבען זיך געצויגען איבער די וועגען פון יהודה, און פאָהנען פון האַנדעלס־שיפען האָבען געפלאַטערט איבער די וועלען פון יהודה'שע וואַסער'ן. רייך איז דאָס פאָלק געוואָרען און מעכטיג האָט עס זיך געפיהלט: די איינגענומענע שטעדט (גזר) און פעסטונגען [illegible] האָבען געשיצט די גרענעצען פון לאַנד און זיי בעוואָרענט פון יעדען אויסערליכען אָנפאַל.

„זיי (די יהודה'ער) האָבען זיך איצט אין פריעדען געקענט בעאַרבייטען זייער ערד; די ערד האָט אַרויסגעגעבען איהרע תבואות, און די בוימער — זייערע פרוכטען; די אַלטע לייט זענען געזעסען אין די גאַסען און געשמועסט וועגען דער נוטער לאַגע פון לאַנד. די יונגע לייט

האָבּען זיך אויסגעפּוצט אין קריעגערישע קליידונגען. די שטעדט האָט ער (שמעון) בעזאָרגט מיט שפּייַז און די פעסטונגען — מיט כלי־זין, און זיין נאָמען האָט זיך געטראָגען איבּער אַלע עקען פון דר׳ערד... יעדערער איז זיך געזעסען אונטער זיין ווייַנשטאָק און אונטער זיין פייַגענבוים, פון קיינעם נישט געשטערט... שמעון האָט געהאָלפען אַלע אונגליקליכע פון זיין פאָלק... ער האָט דעם בית המקדש בעפּוצט און פערדאָפּעלט זייַנע כלים..."

מיט אַזעלכע אידילישע פאַרבען מאָלט „דאָס ערשטע בוך פון די מכבי׳ער" דאָס לעבען אין יהודה פאַר שמעונ׳ס צייַטען. דער לעצטער האָט נישט אויפגעהערט צו בעפעסטיגען דאָס לאַנד און זיך איינצושטעלען פאַר דער מינדעסטער פּאָזיציע, און דאַגעגען איז דאָס פאָלק אַליין דורכגעדרונגען געוואָרען מיט זיין נאַטירליכער פרומקייט און פריעדליכקייט, און האָט אָפט נישט אנערקענט זאָגאַר די נויטיגקייט פון אַזאַ אומאויפהערליכען בעפעסטיגונגס־דראַנג. אַזוי האָט דאָס פאָלק געוואָלט איינגאַנצען פערניכטען די מויערן פון דער אקרא, ווייַל איהרע הויכע טורעמס האָבּען איבּערגעשטיגען דעם באַרג פון בית־המקדש, וועהרענד שמעון האָט געזעהען אין זיי אַ גלענצענדען פערטיידיגונגס־פּונקט אין פאַל פון אַ מלחמה, און האָט זיי נישט געוואָלט פערניכטען. ער האָט דעריבּער אויסגעאַרבּייט אַ פּשרה־פּלאַן: די שפּיצען מיט די טורעמס זאָלען אַראָבּגעטראָגען ווערען, און די מויערן מיט די הויפען און פּלעצער זאָלען בלייַבּען. דאַן האָט מען אויך דעם פערהאַסטען נאָמען פון דער פעסטונג געענדערט, און איהם פערבּיטען מיט דעם נאָמען, וואָס נחמיה האָט נאָך געהאַט איינגעפיהרט, ב י ר ה (באַרים). אין דעם ראַזיגען איבּערגעענדערטען פּלאַץ האָבּען די יהודה׳אישע סאָלדאַטען געהאַט זייער קוואַרטיר און זייער וואָפען־אַרסענאַל, און דאָ, אַרומגערינגעלט פון זיין איבּערגעגעבּענעם חיל, האָט שמעון אויך זיין וואוינונג איינגעריכטעט.

גינסטיג פאַר יהודה איז געווען אויך די לאַגע אין סוריען; דאָרט האָט מען זיך ווידער געשלאָגען פאַר דער קרוין, און יהודה האָט דערפון אין צוויי פערדינט: ערשטענס, איז דערווייַל די סורישע מלוכה אַליין מעהר אָבּגעשוואַכט געוואָרען; און צווייטענס, האָט זי יהודה צורוה געלאָזען. איינגאַנצען נייטראַל האָט אָבּער שמעון דאָך נישט געקענט בלייבּען; דער קאַמפּף אין סוריען האָט זיך איצט געפיהרט צווישען דימיטראָס דעם II־טענס ברודער, אנטיוכס סידעט, און דעם פריהערדיגען אוזורפּאַטאָר טריפאָן. שמעונ׳ען איז, נאַטיר־

ליך, געגאנגען אין דעם, איינגאנצען צו דערשלאָגען דעם מערדער פון זיין ברודער, און ווען אנטיוכס האָט בעלאגערט טריפאָנ׳ען אין דער פיניקישער פעסטונג דור, האָט איהם שמעון געשטיצט מיט סאָלדאַ-טען, מיט געלד און מיט שפייז-מיטלען. אנטיוכס האָט דערפאר בע-שטעטיגט די אלע פריוויליגיען, וואָס זיין ברודער האָט געשענקט יהודה (240), און האָט נאָך דערצו בעפעסטיגט דאָס רעכט פון יהודה, אויסצוגיסען אייגענע מטבעות.

אין יענער צייט האָט שמעון נאָך איין שריט געמאַכט, מיט דעם צוועק, צו פערזיכערן די אינטערנאַציאָנאַלע לאגע פון יהודה. שווער איז צו זאָגען, וואָס עס וואָלט סוף כל סוף געווען פון דער פערהעלט-ניסמעסיג-קליינער יודישער מלוכה, ווען איהר ערשטער זעלבסטשטענ-דיגער פיהרער וואָלט דעם דאָזיגען שריט ניט געמאַכט; דאָס אָבער איז זיכער, אז אָט דער געמאַכטער שריט האָט דירעקט געפיהרט צו דעם שפּעטערדיגען אונטערגאַנג פון יהודה. שמעון האָט איינמאָל פאַר אלע מאָל געוואָלט איינגאנצען בעפרייען דאָס לאנד פון די קליינע סו-רישע טיראַנען און האָט בעשלאָסען, אנצוטרויען יהודה׳ס גורל יענעם פאָלק, וואָס איז געווען לויט זיין עצם נאַטור און א דאנק זיין אונ-ערזעטליכער תאוה איינצונעהמען אנדערע און זיי איינצושלינגען אין זיין אונגעהויערען אָרגאניזם, — געגען יעדער נאַציאָנאַלער פרייהייט; פון די קליינע סורישע טיראנען האָט ער דאָס לאנד בעפרייט, און עס צוגעטראָגען יענעם מעכטיגען טיראַן, רוים, וואָס האָט די איהם אי-בערגעגעבענע פעלקער קושענדיג און אומאַרמענדיג — דערשטיקט. ער האָט געשיקט א דעפוטאַציע קיין רוים, אום צו בענייען דעם אַמאָליגען אָבמאַך, און דער רוימישער סענאַט האָט דעם פאָרשלאָג אנגענומען: יהודה איז איינגעשלאָסען געוואָרען אין דעם בונד פון די מלוכות, וואָס די גרויסע רוימישע רעפּובליק האָט פעראייניגט אַרום זיך, און דער סענאַט האָט איהר גאראַנטירט די אונבעריהרליכקייט פון איהר טעריטאָריום און איהר פּאָליטישע אונאָבהענגיגקייט.

די ביטערע פרוכטען פון דעם אָבמאַך, האָבען אנגעהויבען ארויס-וואַקסען ערשט אין א לאַנגער צייט אַרום, און דערווייל האָט זיך דאָס פאָלק געפרעהט מיט דעם כבוד און בעשלאָסען, אויסצודריקען זיין דאנקבאַרקייט דעם גרויסען פיהרער אין א פייערליכען אַקט. דעם אַכטאונצוואנציגסטען טאָג אין אלול (סעפּטעמבער, 140) אויפן 3-טען יאָהר פון שמעון׳ס הערשען אין ירושלים אַלס כהן-גדול, האָט זיך דאָס

גאנצע פאלק מיט די כהנים עלטסטע און אלע פארשטעהער, פערזאמעלט ארום בית־המקדש און בעשלאסען, אנצוערקענען שמעון'ען פאר דעם העכסטען פיהרער פון פאלק און איבערצולאזען איהם און זיינע קינדער ביז משיח וועט קומען דעם טיטול כהן גדול, קריעגס־פיהרער און פירשט; שמעון זאל, אלס אויסגעצייכענטער פון פאלק, טראגען א פורפור־מאנטעל מיט גאלדענע בעפוצונגען, אלע עפענטליכע דאקומענטען זאלען אין זיין נאמען אויסגעשטעלט ווערן; ער זאל דאס רעכט האבען, צו בעשליסען וועגען קריעג און פריעדען און וועגען בעאמטע אין לאנד, און זאל דער איינציגער האבען צו זאגען איבער די האפען און פעסטונגען, ווי אויך איבער דעם בית־המקדש מיט זיינע הייליגקייטען. דער דאזיגער בעשלוס פון פאלק איז אויסגעקריצט געווארען לזכרון אויף קופערנע טאוולען, און זיי זענען בעהאלטען געווארען אין ארכיוו פון בית־המקדש. צו יענער צייט האט מען אנגעהויבען אויסגיסען אין יהודה אויך אייגענע מטבעות. יעדע מטבע האט געטראגען אויף איין זייט דעם אויפשריפט „שקל ישראל" מיט דער אנגעבונג פון איהר ווערט, און אויף דער צווייטער זייט נאך א אויפשריפט: „ירושלים הקדושה"; אויף יעדער מטבע האט זיך געפונען אויך די צאהל פון יאהר, רעכענדיג דעם אנהויב פון שמעון'ס הערשען אין לאנד, און א עמבלעם אין דער געשטאלט פון א בליהענדען צווייגעל מיט א אונבעשטימטער שעלכעל. די אותיות פון די דאזיגע אויפשריפטען זענען געווען אלט־העבראישע אדער שומרוני'שע, וועלכע זענען בעקאנט געווען צווישען די ארום־וואוינענדע פעלקער.

עטליכע יאהר כסדר האט אין יהודה געהערשט גליק און פריעדען. דערנאך איז ווידער פארגעקומען עטוואס אזוינס, וואס האט אזוי ווי אויסגעפרובט די שטארקייט פון פאלק, צי זי איז נאך נישט איינגעשלאפען. אנטיוכס סידעט האט מיט שמעון'ס הילף בעזיעגט טריפאנען און זיך געפיהלט פעסט אויף דעם סירישען טראן; דאן האט איהם אנגעהויבען אויפצופאלען אין די אויגען די גרויסקייט פון דער געוועזענער סירישער וואסאלין, און ער האט זיך גענומען מאהנען ביי יהודה אלטע חובות. ער האט געשיקט צו שמעון'ען זיין קריעגספיהרער קענדעבאיאס פון הירקאניען מיט דער טענה, אז ער, שמעון, האט זיך צוגענומען אהן א ..ום רעכט די סירישע שטעדט יאפא און גזרה און די עקרא פון ירושלים, און דארף זיי צוריק אומקעהרען דער סירישער קרוין אדער בעצאהלען פאר זיי טויזענד טאלאנטען. שמעון האט אויף דעם

געענטפערט, אז די דאָזיגע ערטער האָבען שוין אמאָל אָנגעהערט צו יהודה און ער האָט זיי בלויז צוריק אָבגענומען, נאָר, אום אויסצומיידען ווייטערדיגע סכסוכים, איז ער גרייט צו געבען הונדערט טאַלאַנטען. ראַן האָט אַנטיוכס בעשלאָסען זיך צו נעהמען פאַר'ן געוועהר, און האָט אַרייַנגעשיקט דעם זעלבינגען קענדעבאַיאָס קיין יהודה מיט אַ גרויסער מחנה פוס-געהע״ און רייטער. שמעון, ווידער, פון זיין זייט, האָט זיך אויך צוגעגרייט צו אַ האַרטנעקיגען קאַמפף, און אַזוי ווי ער אַליין איז שוין זעהר אַלט געווען, האָט ער בעשטימט פאַר קריעגספיהרער זיינע ביידע זיהן יוחנן און יהודה. דער שונא האָט זיך שוין געהאַט אַרייַנגעריסען טיעפער אין לאַנד און געפּייניגט און געטוידט די איינגענומענע איינוואוינער; איהם איז אָבער נישט לאַנג בעשערט געווען אַזוי צו ווילדעווען: ביי דער שטאָדט עקרון האָבען איהם די יודישע קריעגספיהרער געטראָפען, און דאָרט האָבען זיי איהם מיט זיין מחנה איינגאַנצען צושלאָגען; די אַנטלאָפענע האָט יוחנן נאָכגעיאָגט ביז דער שטאָדט אשדוד און האָט זיך מיט נצחון אומגעקעהרט קיין ירושלים. דאָס איז געווען דער לעצטער קריעגס-אַקט פאַר שמעונ'ס לעבען, און די גלענצענדע פאָלגען זיינע האָבען דעם אַלטען פיהרער איבערצייגט, אַז ער מעג זיך פערלאָזען אויף זיינע זיהן: — זיי וועלען וויסען צו שיצען די מאַכט פון יהודה.

ווידער האָט דאָס פאָלק פריי אָבגעאָטעמט, און צוזאַמען מיט איהם האָט געהאָפט רוהיג צו פערברענגען דעם לעצטען טייל פון זיין קריעגערישען לעבען אויך דער אַלטער פיהרער; איהם איז אָבער בעשטימט געווען אויך צו שטאַרבען נישט נאַטירליך, ווי דאָס איז געווען דער פאַל מיט אַלע זיינע פיער ברידער. ער האָט געהאַט אַ איידים מיט'ן נאָמען פּטאָלאָמעאוס בן האבוב, וועלכען ער האָט בעשטימט פאַר אַ פיהרער פון דעם יריחו-ראַיאָן. דאָס איז אָבער דעם עהרגייציגען פּטאָלאָמעאוס וועניג געווען — איהם האָט זיך געוואָלט אָב'ירשה'נען די נאַנצע אויבערשטע ממשלה איבער יהודה, זיך שטיצענדיג אויף זיינע סאָלדאַטען און אויף דער הילף פון אַנטיוכס סידעט. צו דעם דאָזיגען פערברעכערישען צוועק האָט ער זיך בענוצט מיט דעם מערדערישען שענדליכען מיטעל, וואָס פלעגט זיך דאַן געוועהנליך פּראַקטיצירען אין די אַזיאַטישע הויפען; אַרומפאָהרענדיג בעזעהען דאָס לאַנד, אום זיך נעהנטער צו בעקענען מיט דעם לעבען און די בעדערפענישען פון פאָלק, האָט זיך דער גרייז-גרויער שמעון אָבגעשטעלט אין דער פעסטונג דגון.

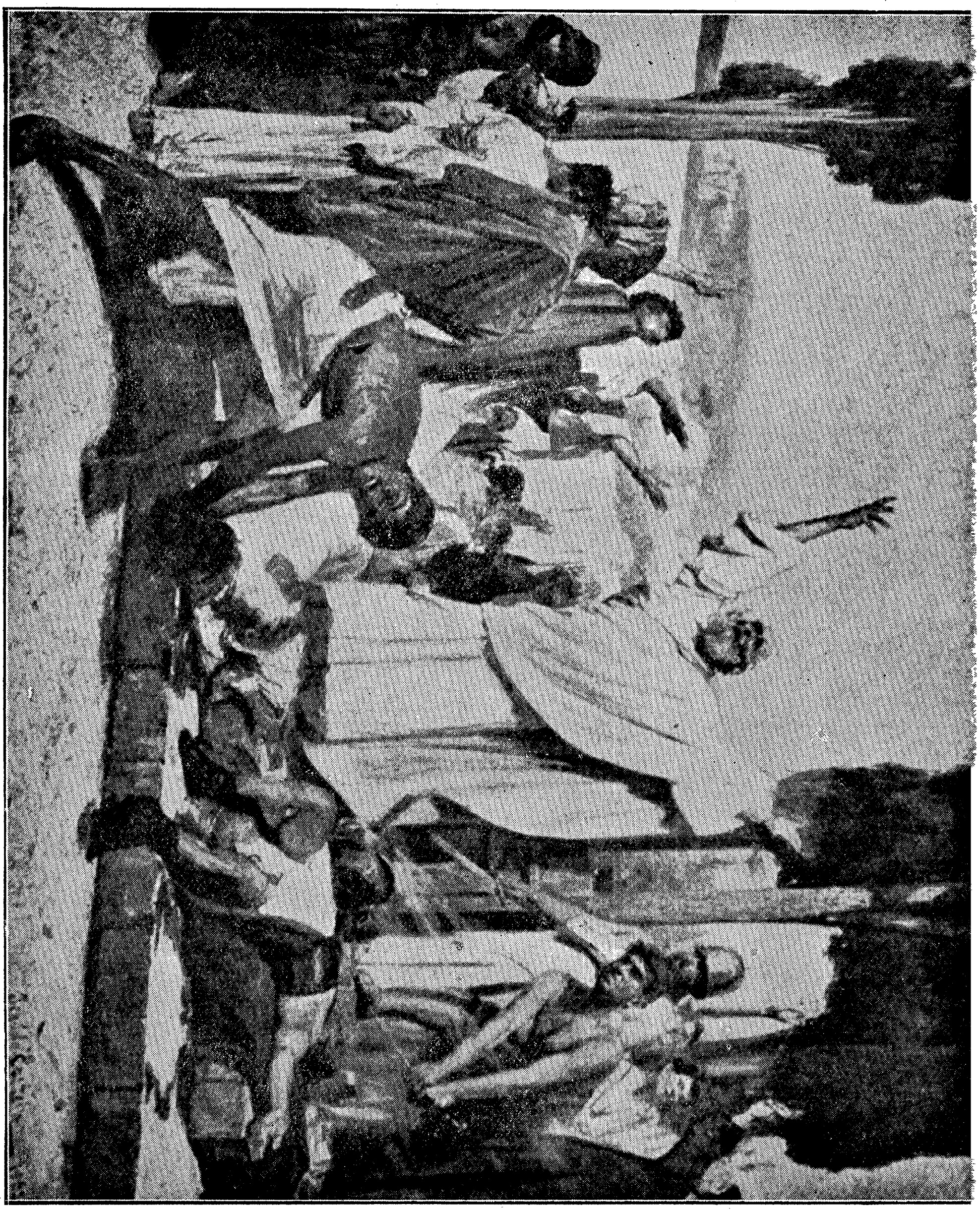

ניִשט ווײַט פון יריחו, וואו זײַן אײדים האָט זיך געפונען (שבט 135).
בּעגלײַט האָבּען איהם אין וועג זײַן פרוי און זײַנע צוויי יונגערע זיהן יהודה און מתּתיהו, און ווען די הויכגעשטעלטע געסט האָבּען זיך אונטערגעהאַלטען אויף דעם גרויסאַרטיגען מאָלצײַט, וואָס דער אײדים האָט לכבוד זיי אײַנגעאָרדענט, און זיך גאַנץ גוט געפיהלט אין דעם נאָהנטען פאַמיליען-קרײַז, זענען שמעון מיט זײַנע צוויי זיהן בּעפאַלען און געטוידט געוואָרען פון פּטאָלאָמעאוס'ן מיט זײַן רויבעריִשער משרתים-באַנדע.
דער מערדער האָט גלײַך אַרויסגעשיקט שלוחים צו דעם סיריִ'שען קעניג, יעַ‑נער זאָל איהם שטיצען מיט סאָלדאַטען; דאַן אויך שלוחים קײַן גזרה, וואו יוחנן האָט זיך אויפגעהאַלטען, אום אויך דאָס לעצטע צווײַגעל פון דעם פּרעכ‑טיגען חשמונאים-בּוים אָבּצוהאַקען; און ענדליך אויך קײַן ירושלים — אום אײַנצונעהמען פאַר זיך די שטאָדט מיט'ן בּית המקדש. זײַן מערדעריִשער פּלאַן האָט זיך איהם אָבער ניִשט אינגאַנצען אײַנגעגע‑בּען: — אײַנער פון פעסטונגס-סאָלדאַטען איז גלײַך געלאָפען קײַן גזרה, וואו ער האָט געבּראַכט די בּשורה פון דער שענדליכער רציחה, אַזוי, אַז די געדונגענע מערדער זענען גלײַך בּײַ זײער אָנקומען אין שטאָדט געכאַפּט און בּעשטראָפט געוואָרען; יוחנן האָט בּעוויזען אָנצוקומען פריהער פון פּטאָלאָמעאוס'עס שלוחים אויך קײַן ירושלים, וואו דאָס גאַנצע פאָלק האָט איהם מיט בּעגײַסטערונג אויפגענומען, און ווען דער רוצח בּן-האָבוב איז צוגעקומען מיט מיליטער צו די טויערן פון שטאָדט, האָט מען איהם שוין פערשפּאַרט דעם וועג, און ער איז געצוואונגען געווען זיך אומצוקעהרען צוריק אין זײַן פעסטונג דגון, לאָזענדיג בּײַ זיך אַלס געפאַנגענע זײַן שוויגער — יוחנן'ס מוטער.

דער לעצטער האָט איהם אָבער ניִשט געלאָזען אַזוי רוהיג זי‑צען, און זײַן ערשטע אַרבּײַט, איבּערנעהמענדיג די רעגירונג אי‑בּער'ן פאָלק, איז געווען צו פערפאָלגען דעם שענדליכען רוצח פון זײַן פאָטער און זײַנע בּרידער. ער האָט זיך געשטעלט אָן דער שפּיץ פון אַ פעסטער אַרמעע, און איז אַוועק בּעלאַגערן פּטאָלאָמעאוס'ן מיט זײַן פעסטונג; דאָ אָבער האָט זיך אָבגעשפּיעלט די שרעקליכס‑טע טראַגעדיע, פון וועלכער די מענשליכע ווירקליכקײַט ווײסט צו דערצעהלען, און וועלכע האָט אינגאַנצען פּאַראַליזירט זײַן בּעלאַגע‑רונגס-טעטיגקײַט: בּײַ יעדען נעהנטערן צוטריט צו דער פעסטונג פון יוחנן'ס אַרמעע, האָט דער מערדער אַרויסגעפיהרט דער געפאַנגענער מוטער אויפ'ן שפּיץ טורעם און געדראָהעט, זי אַראָבּצוּוואַרפען

לאַנג איז דער געפּייניגטער זוהן ביי דער פעסטונג געשטאַנען און האָט נישט געוואַגט נעהנטער צוצוגעהן, האָטש די אַלטע חשמונאים=מוטער האָט, ווי די לעגענדע דערצעהלט, איהם אויפגעמונטערט און געשריען צו איהם, ער זאָל זיך נישט רעכנען מיט איהרע ליידען, און בעסער דעם מערדער פון איהר מאַן און קינדער בעשטראָפען; און ענדליך האָט ער די בעלאַגערונג אויפגעגעבען. דאָס האָט אָבער נישט געשטערט פון דערסטוועגען דעם מערדער צו טוידטען דער אַלטער מוטער, און אַליין איז ער אַנטלאָפען קיין פילאַדעלפיע, די אַמאָליגע הויפּט=שטאָדט פון עמון (רבת=עמון), וואו ער איז שפּורלאָז פערשוואונדען געוואָרען. די ביינער פון דעם אַלטען פיהרער זענען דאַן איבערגעפיהרט געוואָרען און זיין געבורטס=שטאָדט מודעין, וואו דאָס פאָלק האָט זיי בעגראָבען אין דער פאַמיליען=מערה פון די חשמונאים. איבער דער דאָזיגער מערה האָט שמעון נאָך פאַר זיין לעבען געלאָזען אויפשטעלען אַ הויכען טורעם, פון חיַיסען, פּאָלירטען מאַרמאָר=שטיין, וואָס האָט זיך געזעהען וויַיט איבער'ן וואַסער און געדיענט אַלס ליכט=זייל פאַר די ים=רייזענדע.

דער נייער פיהרער און כהן גדול, יוחנן הורקנוס, איז צוריקגעקומען קיין ירושלים, און דאָ האָט איהם ווידער ערוואַרטעט זעהר אַ שווערער צוזאַמענשטויס. נאָך דער מפּלה פון זיין קריעגס=פיהרער, האָט זיך אַנטיוכס אַליין געשטעלט בראש פון אַ גרויסער אַרמעע, מיט וועלכער ער האָט זיך געלאָזען מאַרשירען צו דער הויפּט=שטאָדט, איבערלאָזענדיג נאָך זיך אין יהודה אויף זיין גאַנצען וועג — טויט און פערוויסטונג. יוחנן, וועלכער האָט זיך אונערוואַרטעט דערוואוסט פון דעם אָנפאַל בעת דער בעלאַגערונג פון דגון, האָט זיך געפיהלט צו שוואַך, אום אַרויסצוטרעטען אַנטיוכס'ן אַנטקעגען, און בעשלאָסען, צו בלייבען אין דער גוט=בעפעסטיגטער הויפּט=שטאָדט. דאַן האָט אַנטיוכס אַרומגענומען די שטאָדט פון אַלע זייטען, און זי אָבגעשניטען פון דער גאַנצער וועלט. אָפט האָבען זיך קליינע גרופּעס פון די בעלאַגערטע אַרויסגעריסען פון שטאָדט און פעראורזאַכט בעדייטענדע חורבונות אין דער בעלאַגערונגס=אַרמעע, וועלכע האָט, אויסער דעם, געליטען אויך פון וואַסער=מאַנגעל. די בעלאַגערטע, ווידער, האָבען אָנגעהויבען שפּירען מאַנגעל אין שפּייז=מיטלען, און אַזוי ווי דער דאָזיגער צושטאַנד האָט צוגענומען אַ גאַנצען זומער, און די סורער האָבען נישט געזעהען פאַר זיך קיין מעגליכקייט, איינצונעהמען די שטאָדט

מיט'ן שטורם, זענען ביידע זייטען געניינט געווען איבערצוריייסען דעם
קריעג, און א קורצע צייט פאר דעם יום-טוב סוכות האט הורקנוס
געשיקט בעטען וועגען א וואפענשטילשטאנד איבער די טעג פון יום-
טוב, אנטיוכס האט נישט בלויז ערפילט דעם דאזיגען פערלאנג, נאר
אויך אריינגעשיקט, צו אלעמענס איבערראשונג, פערשידענע רייכע
מתנות פאר דעם יום-טוב'דיגער עבודה אין בית-המקדש. דאס האט
געבראכט דערצו, עס זאלען אנגעהויבען געפיהרט ווערן אונטערהאנד-
לונגען וועגען א שלום. אנטיוכס האט געפאדערט, אז די יהוד'עער
זאלען איהם אבגעבען דאס געוועהר; צאהלען א געוויסען מס פאר די
פעסטונגען יפו, גזר און בית-צור און ענדליך, לאזען אריינפיהרען א
סורישען גארניזאן אין ירושלים. זעהענדיג זיך געצוואונגען, האט
יוחנן די ערשטע פונקטען אנגענומען; פון דעם לעצטען אבער האט
ער זיך ענטשלאסען אבגעזאגט, און ענדליך איז געבליבען, ער זאל
אויסצאהלען אנטיוכס'ן דערפאר פינף הונדערט טאלאנטען און איהם
געבען א געוויסע צאהל געפאנגענע; דערצו האט אנטיוכס צושטערט
אויך די אויבערשטע טיילען פון די שטאדט-מויערן. אזוי זענען די
פינסטערע וואלקענס, וואס האבען א שרעק אנגעווארפען אויף יהודה,
אריבער אהן א בעדייטענדען שאדען פאר'ן לאנד.

די מפלה פון יהודה אין דעם קאמפף געגען אנטיוכס'ן האט ביי
איהר פיהרער דעם מוט נישט אבגענומען. ער האט זיך גלייך גענו-
מען צוריק בעפעסטיגען די אבגעשוואכטע קרעפטען, און צוזאמען דער-
מיט אויך אויסגעפרובט דעם טראדיציאנעלען מיטעל, מיט וועלכען עס
האבען זיך בענוצט אלע חשמונאי'שע פיהרער איינער נאכ'ן אנדערן:
ער האט אוועקגעשיקט א דעפוטאציע קיין רוים, אום צו בענייען
דעם אלטען אבמאך. די דעפוטאציע איז פריינדליך אויפגענומען גע-
ווארען און דער סענאט האט שריפטליך בעשטעטיגט, אז אנטיוכס מוז
צוריק אומקעהרען יהודה די אלע פלעצער, וואס ער האט איינגענו-
מען און האט קיין שום אויבערשטע רעכט נישט איבער יהודה און
איהרע איינוואוינער. 132 אנטיוכס, ווידער, האט דערווייל אונ-
טערגענומען א נייעם קריעגס-צוג געגען די פארטהאנער, וועלכע הא-
בען אויך אנגעהערט פריהער צו דער סירישער קרוין און וועלכע הא-
בען זייט צעהן יאהר געפאנגען געהאלטען זיין ברודער דימיטריאס, און
דא האט זיך דאס גליק פון איהם אבגעקעהרט: זיין ארמעע איז צו-
שלאגען געווארען און ער אליין האט זיך פון א פעלזען אראבגעווארי-

פען, אום אויך נישט געפאנגען צו ווערן. אויף דעם סורישען טראָן איז דאן ווידער ארויף דימיטראס (פון 128 ביז 125), וועלכען די פארטהאנער האבען בעפרייט; ער איז אבער פערהאסט געוועזען ביים פאָלק און נאכדעם, ווי ער איז צושלאָגען געוואָרען פון דעם נייעם פרעטענדענט אלעקסאנדער צעבינא, האט ער געמוזט אנטלויפען. דערמיט האבען זיך נאָך די אונרוהען אין סוריען נישט געענדיגט; דאָרט האט מען זיך נאָך א לאנגע צייט געריסען און געשלאָגען אי־בער'ן טראָן און געענדיגט האבען זיך די דאָזיגע ארומרייסענישען צוזאמען מיט דער ענדע פון דער גאנצער סעלייקידישער דינאסטיע.

די דאָזיגע שוואכקייט פון סוריען האט דעם פיהרער פון יהודה געגעבען די מעגליכקייט איננאנצען צו איגנאָרירען דעם אָבמאך, וואס ער האט געשלאָסען מיט אנטיוכס'ן, און צוריקצושטעלען די פאָלשטענדיגע אונאבהענגיגקייט פון זיין לאנד. ער האט זיך אבער דערמיט אליין נישט בענוגענט; איהם האט זיך געוואָלט פערברייטערן די גרענעצען פון לאנד און צוברענגען יהודה צוריק צו דעם אומפאנג, וועלכען זי האט פערנומען אין די גליקליכע צייטען פון די אמאָליגע מלכים. צו דעם צוועק האט ער פאר אלעמען געזוכט צו פעראייניגען אלע אָבגעריסענע טיילען פון דעם יודישען פאָלק און צו פערשטארקען זייער בעציהונג צום צענטר, צו ירושלים. די כנסת הגדולה האט דאן ווידער (124׳) אוועקגעשיקט א בריעף צו די יודישע קהלות אין מצרים און צו זייער אנגעזעהענסטען, יהודה אריסטאבול, דעם קעניג'ס לעהרער, אין וועלכען זי האט זיי אויפגעפאָדערט מיטצופייערן דעם טאג פון דער בעניייאונג פון בית המקדש.

א שטערונג אויף דעם וועג פון דער פאָלשטענדיגער פאָליטישער און רעליגיעזער צונויפשמעלצונג פון אלע טיילען פון פאָלק האבען פאָרגעשטעלט מיט זיך אויך די שומרונים. די דאָזיגע בעפעלקערונג, וואס האט פון אייביג־אָן זיך בעצויגען מיט אזא טיע־פער שנאה צו יהודה, האט פערנומען דעם סאמע צענטר פון פא־לעסטינא, און אויסער דעם, וואס זי האט געאָגראפיש געשטערט דעם דירעקטען פיזרקעהר צווישען יהודה און גליל, האט זי בכלל גערייצט דעם רעליגיעזען געפיהל פון די יהודה'ער מיט איהר הויכען טעמ־פעל אויף דעם בארג גריזים, ביי דער שטאדט שכם. יוחנן הורקנוס האט דעריבער בעשלאסען, איינצונעהמען דעם דאָזיגען צענטר פון לאנד און אונטערטעניג צו מאכען אויך די צוויי אנדערע שכני שע

פײַנדליכע שבטים, פון וועלכע יהודה איז אמאל פיעל אויסגעשטאַנען: די אדומ׳ער פון דרום זײַט, און די גריכען פון מזרח זײַט. אום אײַנצושליעסען אזעלכע דרײַ טעריטאָריומס אין די גרענעצען פון יהודה האט זיך אָבער געפאָדערט א געוואלטיגע מיליטערישע מאַכט, און יוחנן האט זיך געזעהן געצוואונגען, אײַנצופיהרען בײַ זיך א רעגולערע שטאַרקע ארמעע פון געדונגענע סאָלדאטען. די געלד-מיטלען אויף דעם האט יוחנן, ווי ס׳האט זיך דערצעהלט אין פאָלק, גענומען פון דעם אוצר, וואס ער האט געפונען אין דוד המלך׳ס קבר. —

דער ערשטער שריט אויף דעם וועג פון דער נײַער ריכטונג אין דער פאָליטיק פון יהודה, — די ריכטונג פון אָנפאַלען און אײַננעהמען, אנשטאט דער ביזהעריגער פערטיידיגונגס-פאָליטיק — איז געווען געווענדט קײַן מזרח, אויף יענער זײַט ירדן. דאָ האט ער בעלאגערט די אמאליגע מואב-שטאָדט מידבא און זי בעזיגט. פון דאָרטין לאָזט ער זיך אוועק צו דער הויפטשטאָדט פון שומרון, שכם, זײַן נעהמט ער אײַן צוזאמען מיט׳ן בארג גריזים, וואו ער צושטערט דעם שומרונ׳ישען טעמפעל, וועלכער איז שטענדיג געווען, ווי א דאָרן אין די יודישע אויגען. דער צושטערונגס-טאָג פון דעם טעמפעל („יום גריזים״) איז פון דאַן אָן רעכן א יום טוב: „נישט צו פאסטען, נישט צו טרויערן״ (120). געוויא-

צוזאמען מיט דעם דאָזיגען נצחון פון יהודה איז דער גלאַנץ פון שומרון שוין אויף אײביג פערשוואונדען געוואָרען. ווי דורך א וואונדער האט זיך א קלײנע צאָהל מיטגליעדער פון דעם דאָזיגען מערקווירדיגען שטאם דערהאלטען ביז צו דער איצטיגער צײַט; דאס איז אָבער נישט מעהר, ווי א עלענדער שאָטען, וואס האלט זיך קוים בײַ זײַנע רעליגיעזע טראדיציעס, און „וואקעלט זיך צווישען יודענטום און הײדענטום (געצענדיענסט)״. *)

א שווערען קאמפף האט יוחנן געהאט צו פיהרען מיט די אדומ׳ער. דאס איז א קלײן פערביסען פאָלק געווען, וואס האט נאָך פון די אַלטעסטע צײַטען געטראָגען אין הארצען א שנאה צו יהודה, און האט נישט דורכגעלאָזען קײן אײנציגע געלעגענהײט איהר שלעכטס צו טאָן. אין א מלחמה-פאל האט די שכנות פון דעם דאָזיגען אונאָבהענגיגען

*) דובנאָוו

פאָלק, וואָס האָט זיך אַריינגעשניטען אין דעם דרום-טהייל פון לאַנד, פאַרגעשטעלט מיט זיך אַ גרויס געפאַהר, ווייל די פערביסענע אדום׳ער האָבען גערן דורכגעלאָזען דעם שונא׳ם אַרמעע דורך זייער לאַנד און אַזויערנאָך געעפענט פאַר איהם דעם קירצסטען וועג צו דער יהודה׳שער הויפּטשטאָדט. הורקנוס האָט דעריבער גענומען אויף זיך די מיסיע, זיי אונשעדליך צו מאַכען, און האָט בעלאַגערט זייערע צוויי פעסטונגס-שטעדט חדרה און מרשה, נישט וייט פון חברון. די בעלאַגער-טע אדום׳ער האָבען זיך געמוזט אונטערגעבען, און ווען דער פיהרער פון יהודה האָט זיי פאָרגעלעגט, אָדער זיך מגייר צו זיין, אָדער אויסצעוואַנדערן פון לאַנד, האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט אויף דאָס ערשטע. דער גרעסטער טהייל פון זיי האָט זיך געלאָזען מל׳ן, זייערע געצענטעמפּלען האָט מען צושטערט און זיי האָבען זיך אויסערליך גערעכענט פון דאַן אָן פאַר יודען — יעקב מיט עשו׳ן האָבען זיך פעראייניגט, און דער עלטערער ברודער האָט געדיענט דעם יונגערען! דאָס איז אַ גלענצענדער נצחון געווען, און כמעט דער ערשטער פאַקט אין דער יודישער געשיכטע פון אַסימילירען אין זיך אַ גאַנצען פאָלק און צווינגען איהם, אָנצונעהמען דעם יודישען גלויבען; באַלד אָבער האָט זיך דער איינגעשלונגענער קערפּער שטאַרק אָנגעהויבען צו פיהלען אין דעם יודישען אָרגאַניזם, און — מיט טיע-פע, שמערצליכע וועהטאָגען. אונגליק און בלוטפערגיעסונג האָבען די דאָזיגע פעריודישטע אדום׳ס קינדער מיט זיך אין יהודה מיטגע-בראַכט, און ווען יודען וואָלטען דאַן האָבען צווישען זיך אַ וויט-וויי-זיכטיגען נביא, וואָלט ער געגאַנגען איבער די פרעהליכע גאַסען פון ירושלים און פאַר דעם בעלויכטענעם חשמונאי׳שען פּאַלאַץ און וואָלט מיט אַ צעוועהטאָגט האַרץ געשריען צו די פערשכור׳טע „זיעגער“: עס וועט קומען אַ טאָג, און דער טראָן פון די חשמונאים וועט צושמע-טערט ווערן, און בלוט וועט פליסען טייכען-וויז אין די גאַסען פון יהודה, און יודען וועלן פערטריבען ווערן אין אַלע עקען פון דער וועלט — דורך די הענד פון אדום׳ער און רוים׳ער!...

דער נצחון איבער די אדום׳ער האָט באַלד אַרויסגערופען אַ נייע קריעג מיט דער שטאָדט שומרון, וואָס איז געווען בעוואוינט פון מאַקעדאָניער און סוריער. הורקנוס האָט בעזעצט אַ גרופּע אדום׳ער נאָהנט פון דער שטאָדט, און זיי זענען אַלע מאָל בעפאַלען געוואָרען פון זייערע שטאָדטישע שכנים; ער האָט דאַן אַרויסגעשיקט אַהין

מחנה סאָלדאַטען, אונטער דער אָנפֿירונג פֿון זײַנע צוויי זוהן אַריסטאָבול און אַנטיגאָן, וועלכע האָבען די שטאָדט בעלאַגערט; און ווען דער סורישער קעניג, אַנטיוכס IX קיזיקען, איז איהר געקומען צו הילף, איז ער פֿון אַריסטאָבולוס'ן בעזיגט געוואָרען און האָט געמוזט אַנטלויפֿען קיין בית־שאן. דאַן האָט ער זיך געווענדעט צו דעם עגיפּטישען קעניג, און בעקומענדיג פֿון איהם טויזענד מאַן, — זיך נאָכאַמאָל אַרײַנגעריסען אין יהודה און חרוב געמאַכט עטליכע שטעדט און דערפֿער; די יהודה'עאישער פּרינצען האָבען זיך אָבער איצט אויך פֿאַר איהם נישט דערשראָקען און נישט אָבטרעטענדיג פֿון שומרון, האָבען זיי איהם געצוואונגען אָבצוטרעטען. דער דאָזיגער נצחון האָט אויפ'ן פֿאָלק אַ געוואַלטיגען אײַנדריק געמאַכט, און די לעגענדע דערצעהלט, אַז אין דעם אויגענבליק, ווען די שלאַכט האָט זיך אַזוי גליקליך געענדיגט, האָט דער אַלטער כהן גדול, יוחנן הורקנוס, געטאָן די עבודה פֿון יום כפור, און אַ בת־קול פֿון הימעל האָט זיך דערטראָגען צו זײַנע אויערן: „דײַנע יונגע פּרינצען האָבען בעזיגט אַנטיוכס'ן!“

דער לעצטער האָט אָבער דעם קאַמפּף נישט אויפֿגעגעבען און אַרײַנגעשיקט קיין יהודה צוויי קריגס־פֿיהרער, קאַלימאַנדאָס און עפּיגראַטאָס, מיט אַ נײַער מחנה סאָלדאַטען; זיי האָבען אָבער אויך נישט בעסער געמאַכט. דער ערשטער איז אינגאַנצען צושלאָגען געוואָרען, און דער צווייטער האָט פֿעררעטען דעם סורישען קעניג און פֿאַר געלד איבערגעגעבען אינ'ם רשות פֿון יהודה די שטאָדט בית־שאָן און נאָך אַנדערע פּלעצער פֿונ'ם עמק יזרעאל ביזן בארג כרמל, וועלכע האָבען אָנגעהערט ביז אַהער צו די גריכען. דערנאָך האָט זיך אויך די שטאָדט שומרון אונטערגעגעבען, און הורקנוס האָט זי געלאָזען ביז צו דעם לעצטען שטיין פֿערוויסטען, און מיט וואַסער־גראָבענס און קאַנאַלען דורכציהען, אום עס זאָל קיין שפּור נישט בלײַבען פֿון דער אַמאָליגער בליהענדער שטאָדט. דאָס איז פֿאָרגעקומען דעם פֿינפֿאונצוואַנציגסטען טאָג אין חודש חשון (109), און ער איז אַרײַנגענומען געוואָרען אין דער רײַהע פֿון די נאַציאָנאַלע געדענק־טעג, צוזאַמען מיט די טעג 15 און 16 אין חודש סיון, — די טעג ווען יודען האָבען צוריק בעזעצט די שטאָדט בית־שאן און די אַנדערע פּלעצער.

אַזוי האָט יוחנן הורקנוס פֿערווירקליכט די גרויסע פּלענער פֿון די חשמונאים. די זעלבסטשטענדיגקײַט פֿון יהודה איז געווען פֿעסט געזיכערט,

איִהרעֶ שונאים—די סירעֶר, אדומ'עֶר, שומרונים, — זעֶנעֶן אַמטעֶהרסטענטײַל בעֶזיעגט געֶוועֶן; דאָס לאַנד האָט זיך פרײַ עֶנטוויקעֶלט און פאַר דעֶם יודישעֶן פאָלק האָבעֶן זיך צוריק אומגעֶקעֶהרט די טעֶג פון דוד און שלמה; אַלעֶ טײַלעֶן פון דעֶם יודישעֶן פאָלק האָבעֶן זיך פעֶראײַניגט: עֶס איז געֶוואָרעֶן איין גוף — יהודה, און איין נשמה — דעֶר בית-המקדש.

צווישעֶן די מטבעות, וואָס זעֶנעֶן געֶגאָסעֶן געֶוואָרעֶן אין זײַן צײַט, געֶפינעֶן מיר דעֶם אויפשריפט: „יהוחנן (הכהן) הגדול וחבר היהודים" (יוחנן דעֶר כהן גדול און די יהוד'עֶר-געֶזעֶלשאַפט), וואָס טראָגט אויף זיך מעֶהר אַ פרײַעֶן, רעֶפובליקאַנישעֶן שטעֶמפעֶל: די מטבעות ווערעֶן אויסגעֶגאָסעֶן נישט בלויז אין זײַן נאָמעֶן, נאָר אויך אין'ם נאָמעֶן פון פאָלק; דאַגעֶגעֶן אָבעֶר טראָגעֶן אויף זיך אַ טײַל פון זײַנע מטבעות אַן אַנדעֶר אויפשריפט: יהוחנן הכהן הגדול ראש חבר היהודים (יוחנן דעֶר כהן גדול און דעֶר עֶלטסטעֶר פון דעֶר יהודעֶר-געֶזעֶלשאַפט.

די שטורמישע מלחמות מיט די אַרומיגע פעלקער, וואָס יהודה האָט נישט אויפגעהערט צו פיהרען אין דעם משך פון איבער אַ האַלבען יאָר-הונדערט, האָבען געהאַט אַ געוויסע ווירקונג אויך אויף דעם אינערליכען לעבען פון פאָלק, צוזאַמען מיט דער ענטוויקלונג פון דאָס אײַגענע, פון דאָס פאָלקסטימליכע, האָבען זיך אַרײַנגעריסען אין דער יודישער גאַס אויך פרעמדע זיטען און לעבענס-פאָרמען; יודען האָבען איבערגענומען פון זייערע שכנים די קריעגס-קונסט, און די פּאַלאַצען אין ירושלים האָבען אָנגעהויבען נעבויט צו ווערען לויט די געזעצען פון דער גריכישער אַרכיטעקטור און אין'ם גריכישען סטיל. אויב די ברייטערע מאַסען פון פאָלק האָבען אַליין, מיט זייער אייגענעם אינסטינקט פערשטאַנען, אַרויסצושטופען בּיסליכווייז דעם אַראַמעאישען דיאַלעקט פון דער יודישער גאַס און אַרײַנצוברענגען אָנשטאָט איהם דעם העבּרעאישען; אויב דאָס פאָלק פלעגט אין דער שפּראַך זינגען זיינע לידער, פיהרען זיינע געשעפטען און זאָגאַר אויך לייענען זיינע מלוכה-

אַקטען, — האָבען זיינע פיהרער און בכלל יענע אַלע, וועלכע זענען געשטאַנען בראש פון דעם מלוכה־לעבען זיך בענוצט מיט דער גריכישער שפּראַך, און פיעל פון זיי האָבען זיך אפילו אָנגעהויבען מיט גריכישע נעמען צו רופען. די דאָזיגע מלוכה־מענשען און אַריסטאָקראַטען האָבען אין אַלגעמיין געשטרעבט נאָר צו פערגרעסערן די פּאָליטישע מאַכט פון יהודה און אויסצושפּרייטען איהרע גרענעצען; זיי האָבען געזעהען אין יהודה אַ פּאָליטישען שטאַאַט, גלייך מיט די וועלטליכע מלוכות פון די אַרומיגע אַנדערע פעלקער, — אַ שטאַאַט מיט אַ קעניג, וואָס דאַרף פיהרען מלחמות, פערגרעסערען אַלע מאָל דאָס לאַנד מיט די טעריטאָריום פון אַנדערע פעלקער און שטעהן שטענדיג אויף דער וואַך פון דעם אינטערנאַציאָנאַלען פּאָליטישען לעבען.

אַזאַ מין בליק איז אָבער געווען גענען די אייביגע טראַדיציעס פון דער יודישער נבואה, וועלכע האָבען זיך נאָך דערהאַלטען ביי די פרומע קלאַסען פון פאָלק. אין די דאָזיגע קרייזען האָט געהערשט די זיכערע איבערצייגונג, אַז נישט דאָס איז די מיסיע פון דעם יודישען פאָלק, צו לעבען אַזוי ווי אַלע אַנדערע פעלקער און צו זיין גלייך מיט זיי; די יודישע געזעלשאַפט האָט, לויט דער מיינונג, געדאַרפט פערנעהמען אַ גאַנץ בעזונדער פּלאַץ צווישען דער רייהע פון די אַנדערע פעלקער, און זיך איינגאַנצען שטיצען נישט אויף קיין פּאָליטיק און נישט אויף קיין מלחמה־גבורות, נאָר אויף די יסודות פון דער תורה, פון דעם רעליגיעזען מאָראַל, פון „גאָט׳ס וואָרט". יודען דאַרפען זעלבסטשטענדיג זיין, אום זיי זאָלען קענען לעבען לויט זייערע אייגענע געזעצען און היטען זייערע נאַציאָנאַלע אייגענטימליכקייטען; קוים אָבער האָבען זיי דאָס ערגרייכט, דאַרפען זיי שוין מעהר קיין מלחמות נישט פיהרען, דאַרפען זיי שוין קיין אויסערליכע פּאָליטיק נישט טרייבען, נאָר היטען און אויפהויבען ביז צו דער העכסטער מדרגה די אייגענטימליך־יודישע סאָציאַלע אָרדנונג, וועלכע איז פון גאָט אַליין ספּעציעל בעשטימט געוואָרען פאַר זיין „אויסדערוועהלטען פאָלק".

און אָט, אויף דעם באָדען פון דער מיינונגס־פערשידענהייט האָבען זיך אויסגעבילדעט דריי פּאַרטייען: די אִ י ס י י ם, די פּ ר ו ש י ם און די צ ד ו ק י ם. די ערשטע האָבען זיך אויסגעטיילט פון די חסידים (חסידים הראשונים), וועלכע האָבען זיך צוריקגעצויגען פונ׳ם גאַנצען טומעל, פון די אַלע מלחמה־געשרייען און בכלל פון דעם גאַנצען וואָכענדיגען לעבענס־געוויש, אום זיך איבערצוגעבען איינגאַנצען די העכע-

רע אינטערעסען פון גייסט און צו לעבען „מיט גאט". די מיטגליעדער פון דער דאזיגער סעקטע, וועלכע איז בכלל געשטאנען העכער פון יעדער געזעלשאפטס-פארם און פון יעדען סארט בירגערליכען צוזאמענלעבען, האבען זיך איינגעארדענט א גאנץ בעזונדערן ישוב אין די בערג און אין די מדבריות, וואו זיי האבען געלעבט אלס ברודער-געמיינדע לויט בעזונדערע געזעצען.

נישט אלע פרומע האבען אבער געפונען פאר ריכטיג צו גיין מיט דעם וועג פון אבזונדערן זיך און אנטלויפען פון לעבען. די מעהרהייט פון דער פרומער יודישער אינטעליגענץ האט גאנץ אנדערש פערשטאנען דעם בעגריף פון דער יודישער תורה. די תורה הייסט יעדען יודען לעבען מיט גאט; דאס הייסט אבער נאך נישט, אז ער דארף אנטלויפען פון לעבען. בלייבען אין פאלק, שאפען, ארבייטען, בויען, אויסניצען אלע געביטען פון לעבען און אויסבילדען אזא געזעלשאפט, וואס זאל זיך שטיצען אינגאנצען אויף דער תורה און פערקערפערן מיט זיך גאט'ס ווילען, — דאס איז דער זין פון די אייביגע יודישע נבואה-אידעאלען. און ווייל די עקסיסטענץ פון אזא מין געזעלשאפט איז נאר דאן זיכער, ווען דאס לאנד געפינט זיך נישט אונטער דעם יאך פון א פרעמדער, געצענדיענערישער אמונה, — דארף מען היטען די אונאבהענגיגקייט פון יהודה און זי פערטיידיגען מיט אלע געזעצליכע מיטלען, דאס איז געוועזען דער געדאנקען-גאנג פון דער צווייטער, נאציאנאל-רעליגיעזער פארטיי — פון די פרושים

אנטקעגען דער דאזיגער פארטיי, וועלכע האט פארגעשטעלט מיט זיך די מעהרהייט פון פאלק, זענען ארויסגעטרעטען די פאקטישע בעוועגער פון דעם מלוכה-מעכאניזם: די דיפלאמאטען, קריעגס-פיהרער און שטאאטס-בעאמטע. שטיצענדיג זיך אינגאנצען אויף א רעליגיעזען יסוד, האבען די פרושים געמוזט שטעהן דורכאויס דערפאר, אז אלע עפענטליכע אנגעלעגענהייטען זאלען זיין שטרענג צוגעפאסט צו די געזעצען פון דער תורה און צו די הויכע מאראלישע אידעאלען פון דער נבואה, און די פאדערונג איז די וועלטליכע רעגירונג אלס אזעלכע, נישט אימשטאנד געוועזען צו בעפרידיגען. די פאקטישע טעטיגקייט פון א מלוכה-מעכאניזם לאזט זיך נישט שטענדיג איינשליעסען אין די ענגע ראהמען פון דעם רעליגיעזען געזעץ, און אט דער קאנפליקט צווישען דעם אייביגען אידעאל און דער אלטעגליכער ווירקליכקייט האט ארויסגערופען די צוזאמענשטעלונג פון דער דריטער פארטיי, — פון די

צדוקים, וועלכע האָבן געלעגט מעהר געוויכט אויף די וועלטליכע מלוכה-אינטערעסען, ווי אויף די אינטערעסען פון די אמונה-אידעאַלען.

פון די דריי פּאַרטייען האָבן נאָר די לעצטע צוויי זיך אַקטיוו בעטייליגט אינ׳ם פּאָליטיש-געזעלשאַפטליכען לעבען פון לאַנד, און אַם-שטאַרקסטען האָט זיך דער געגענזאַץ צווישען די ביידע ריכטונגען ענט-וויקעלט אין דער צייט פון יהונתן׳ס מלוכה, ווען דאָס פאָלק האָט זיך אָבגערוהט פון די אויסערליכע מלחמות.

די **פרושים** (אָבגעשיידטע: פון אַנדערע פעלקער, פון זינד) האָבן געוואָלט זעהען אין יהודה אַ גייסטיגע רעפּובליק, וואו ס׳הערשט די רעליגיעזע מאָראַל, וואו אַלץ איז דורכגעדרונגען מיט דעם גייסט פון די יודישע געזעצען און טראַדיציעס. אָבטרעטען פון דער תורה, הייסט פערראַטען דעם פאָלק, אַפילו אויך אין דעם פאַל, ווען דאָס ווערט געטאָן צוליעב די אינטערעסען פון דער מלוכה, — די פרושים זענען איבערצייגט געווען, אַז דער גורל פון דער מלוכה אַלץ איינס, ווי דער גורל פון יעדען איינצעלנעם מענשען, ליגט ביי גאָט אין די הענד און אַז נאָר די געטליכע השגחה אַליין איז אימשטאַנד צו ברענגען דעם יודישען פאָלק צרות אָדער פריידען.

גאָט האָט אַלץ בעשאַפען, גאָט איז דער איינציגער האַר פון דער וועלט, דער איינציגער פיהרער פון מדינות און פעלקער, און יודען זענען זיינע אויסדערוועהלטע קינדער, וועלכע דאַרפען געהן אין זיינע וועגען, היטען זיין תורה און דינען אַלס מוסטער פאַר אַלע אַנדערע פעלקער. און וואָס וועלן זיי דערפאַר בעקומען? מיט וואָס וועט זיי די געטליכע גערעכטיגקייט בעלוינען פאַר זייער פרומקייט, פאַר זייער גאָטספאָרכטיגער עהרליכקייט? אויף דער פראַגע האָט די תורה אַליין און מיט איהר דאָס גאַנצע ביבלישע יודענטום געענטפערט: ווען איהר פרום זיין, וועט אייך גוט זיין. איהר וועט זיצען אויף אייער ערד, דער רעגען וועט קומען אין זיין צייט, דער וויינשטאָק וועט בליהען און אַרויסגעבען זיסע פרוכטען און קיין שונא וועט אייך נישט בעאונרוהיגען און קיינער וועט אייערע קינדער פון אייך נישט אַוועקנעהמען — איהר וועט לעבען גליקליך און רוהיג.

דעם איצטיגען בירגער פון דער חשמונאים-מלוכה האָט אָבער אָט די תשובה שוין נישט בעפרידיגט. די בילדער פון דער נאָהנטער פער-גאַנגענהייט זענען איהם נאָך פריש געווען אין זכרון; איהם זענען נאָך פאַר די אויגען געשטאַנען די תליות מיט די אויפגעהאַנגענע יודישע מו-

טער׳ם, די מערות מיט די הונדערטער פערבערענטע אויף קדוש השם, די טויזענדער געפייניגטע, געשענדעטע און געפאנגענע, און דאס האט שוין ארויסגערופען ביי איהם א ביטערען פראטעסט אויך געגען דער אונגערעכטיגקייט, וואס ווייזט זיך כסדר ארוים אין דעם אלטעגליכען לעבען: סטייטש, פארוואס לעבט זיך דעם רשע גוט און דעם צדיק שלעכט? וואו איז דא די הימלישע גערעכטיגקייט?

דאן זענען די פרושים געקומען און האבען ערקלערט, אז דאס אמת׳ע לעבען הויבט זיך אן ערשט נאכ׳ן טוידט; די וועלט איז נאר א מין פארהויז צום סאלאן — יענע וועלט, און דארט וועט ערשט די געטליכע גערעכטיגקייט בעלויהנען דעם צדיק און בעשטראפען דעם רשע. דערביי „וועלן די צדיקים אויפשטעהן צום אייביגען לעבען (תחית המתים) און די רשעים — צו אייביגער שאנד״, ווי ס׳איז געשריבען אין ספר דניאל. פערשטעהענדיג די גאנצע וויכטיגקייט פון דער דאגמע האבען די פרושים זי אריינגענומען אינ׳ם סיסטעם פון יודענטום אלם איינעם פון די עיקרים, אויף וועלכע די יודישע אמונה שטיצט זיך, און ביסליכווייז האבען זיך פון דער דאגמע אויסגעבילדעט נאך אנדערע פארשטעלונגען און בעגריפען (השארת הנפש, גיהנם, גן-ערן א. א. וו.), וואס האבען שפעטער אויסגעפילט א בעדייטענדען פלאץ אין דער יודישער ליטעראטור.

צוזאמען מיט דער שטרענגער פאדערונג, צוצופאסען דאס גאנצע אלטעגליכע, וואכעדיגע לעבען צו דעם רעליגיעזען געזעץ, — איז אבער אויסגעוואקסען א נייע שוועריגקייט: די געשריבענע געזעצען פון דער תורה זענען צו קורץ און צו ווייניג געווען, אום ארומצונעהמען די פערשיעדענארטיגע און פערפלאנטערטע ערשיינונגען פון דעם איצטיגען לעבען, וואס האט זיך פאר דער צייט אינגאנצען געענדערט און אנגענומען א גאנץ אנדער פארם. דא זענען ווידער געקומען די פרושים און אויסגעפילט דעם חסרון; זיי האבען צוזאמענגענומען די אלע זיטען און פאלקס-מנהגים, וואס דאס לעבען אליין האט געשאפען אין דעם משך פון צעהנדליגער דורות, און זיי ערקלערט, אויסגעטייטשט און געגעבען א בעשטימטע, צום איצטיגען לעבען צוגעפאסטע פארם. די דאזיגע נישט געשריבענע געזעצען, וועלכע האבען געלעבט אין פאלק און זענען צוזאמען מיט איהם געוואקסען, האבען איצט א סך מיטגעהאלפען צו רעפארמירען די יודישע געזעצגעבונג, נישט אנגרייפענדיג אין דער זעלבער צייט איהר אייגענטימליכען און רעליגיעזען גייסט.

און דערבײַ אַלײן האָבן זיך די פּרושים נישט אָבגעשטעלט. זײ האָבן זיך גענומען אויסטײַטשן און ערקלערן די געזעצן פֿון דער תּורה מיט דער הילף פֿון פֿערשידענע לאָגישע געזעצן, און אויף אַזאַ אופֿן בעקומען די מעגליכקײַט, אַרויסצודרינגען פֿון זײ די אַלע פּראַקטישע געזעצן, וואָס די איצטיגע לעבענס־בעדינגונגען האָבן געפֿאָדערט. די דאָזיגע אויסטײַטשונגען און ערקלערונגען; זענען ווידער, פֿון זײער זײַט, אויך פֿערהײליגט געוואָרען און האָבן בעקומען די זעלביגע פֿערפּליכטונגס־קראַפֿט, וואָס עס האָבן געהאַט אין זיך די איצטיגע „דברי סופֿרים", די איצטיגע פֿאָרמולירטע פֿאָלקס־געזעצן. אַזוי האָט די רעליגיעזע דיסציפּלין ביסליכווײַז און אונבעמערקטערהײד אַרומגענומען דאָס גאַנצע וואָכעדיגע לעבען פֿון פֿאָלק, זיך צופּאַסענדיג צו דער ענטוויקלונג פֿון זײַנע בעגריפֿען און בעדערפֿעניסען. די אַלע געזעצן וועגען שבת און וועגען די יום־טוב׳דיגע תּפֿילות זענען אין יענער צײַט בעשטימט אין אויסגעפֿילט געוואָרען; עס זענען אַרײַנגענומען געוואָרען אין דעם רעליגיעזען געזעץ די אַלע יום־טובֿים און היסטאָרישע פֿײַער־טעג, וועלכע זענען אין דער תּורה גאָרנישט דערמאָהנט, ווײַל דאָס פֿאָלק אַלײן האָט זײ אײַנגעפֿיהרט, צום אָנדענקען פֿון געוויסע געשעהעניסען אין זײַן לעבען. אין די געזעצן וועגען כּשר און טרפֿה, וועגען פֿאַמיליען־רײנהײַט, וועגען די רײניגונגען אין בית־המקדש א. א. וו. האָבן זיך די פּרושים שטרענג געהאַלטען בײַ דער טענדענץ פֿון אָבזונדערן יודען וואָס מעהר פֿון דער אַרומיגער וועלט, און בנוגע צו די געביטען האָבן זײ אָנגעהויפֿט וואָס מעהר סיגים און חומרות; דאַגעגען אָבער האָבן זײ אײַנגעפֿיהרט זעהר גרויסע פֿערלײַכטערונגען אין דעם שטראָף־קאָדעקס פֿון דער תּורה. אין דער הינזיכט האָבן זײ געזוכט אויסצוטײַטשען דעם געשריבענעם געזעץ אַזוי, אַז ער זאָל זײַן צוגעפּאַסט צו די איצטיגע פֿאָלקס־בעגריפֿען. אַזוי האָבן זײַ, למשל, שאַרף געקעמפּפֿט געגען טוידט־שטראָף, און דעם בעקאַנטען פּסוק: עין תּחת עין (אַנ׳אויג פֿאַר אַנ׳אויג) האָבן זײַ ערקלערט אין דעם זין, אַז די תּורה מײַנט דאָ נאָר אַ געלד־שטראָף.

די פּרושים האָבן זיך בכלל אויסגעצײַכענט מיט זײַער שטרענגער געזעצליכקײַט, מיט זײַער צניעות, מיט זײַער מעסיגקײַט בנוגע צו פֿערשידענע לעבענס־תּאוות, מיט זײַער מילדקײַט און גאָטספֿאָרכטיגער גוטסקײַט. אײנער פֿון די בעריהמטע פּרושים, יהושע בן פּרחיה, וועלכער האָט געלעבט (מיט זײַן חבֿר נתאי האַרבאלי) אין הורקנוס

צייט, פלענט שטענדיג זאגען: „מאך דיר א רבי'ן; קויף דיר א חבר און אורטייל יעדען מענשען צום גוטען." די דאזיגע גוטע זייטען און דער גאנצער גאנג פונ'ם פראקטישען יודאאיזם, וואס האט זיך געהאלטען ביי די פרומע קלאסען נאך פון עזרא'ס צייטען אן, האבען צוגעצויגען צו זיך די ברייטסטע מאסען פון פאלק, אזוי אז די אינערליכע פער־וואלטונג פון דער מלוכה און פון בית־המקדש האט זיך געפונען אינגאנ־צען ביי די פרושים אין די הענד.

דאגעגען האבען די הויכע מלוכה־שטעלעס, די ארמעע־פיהרונג און צוזאמען דערמיט אויך די רייכטימער און דער אויסערליכער גלאנץ — זיך געפונען אין די הענד פון די צדוקים. די דאזיגע ארים־טאקראטען זענען געקומען אין א נעהנטערער בעריהרונג מיט דער אויסערליכער העלעניסטישער וועלט, און האבען איינגעפיהרט אין זייער פריוואטען לעבען א סך העלעניסטישע זיטען און מנהגים. דאס זענען געוועזען מענשען מיט הויכער וועלטליכער בילדונג, וואס האבען גע־שטרעבט צו פעראייניגען די אידעען פון דער יודישער תורה מיט דער אויסערליכער שענער פארם פון דער העלעניסטישער קולטור, און וואס מעהר אבצושוואכען די מחיצה צווישען יודען און די ארומיגע קולטו־רעלע פעלקער. אלס פאטריאטישע יודען האבען זיי קודם כל געזארגט פאר דער פאליטישער גרויסקייט פון יהודה, פאר דער אויסשפרייטונג פון די יהודה'שע גרענעצען און פאר דער מאכט פון דעם חשמונאי'שען הויף; דערביי זענען זיי אבער געוועזען צו־ווייניג דורכגעדרונגען מיט דעם רע־ליגיעזען געפיהל, אום איבערצולאזען גאט אליין די דאגה פאר דער אונאבהענגיגקייט און גרויסקייט פון יהודה. די מלוכה דארף פארמעל היטען די געשריבענע געזעצען פון דער אייביגער יודישער קאנסטי־טוציע, פון דער תורה; דאס דארף איהר אבער נישט שטערען צו ענט־וויקלען זיך אזוי, ווי עס פערלאנגען פון איהר דער צייט־גייסט און די פראקטישע אינטערעסען. קוים האט וועלכער ס'איז פאליטישער אבי־מאך אדער וועלכע ס'איז מלחמה געמוזט אנריהרען א געבאט פון דער תורה, האבען זיך די צדוקים שטענדיג געשטעלט אויף דער זייט פון די מלוכה־אינטערעסען; איבערהויפט האט גאט, נאך זייער מיינונג, דעריבער געגעבען דעם מענשען א פרייען ווילען, כדי ער זאל זיך אליין אויסטרעטען זיין לעבענס־וועג, כדי ער זאל אליין זיין דער בעל הבית פון זיין גורל, און דער גרויסער בעשעפער פון דער וועלט מישט זיך גארנישט אין די מענשליכע אנגעלעגענהייטען. בעלויהנט ווערט דער

צדיק פאַר זײַנע גוטע מעשים באַלד אויף דער וועלט — מיט די גוטע מעשים גופא; און דאָס זעלבע איז אויך מיט די שלעכטע מעשים פון די רשעים. גוטע מעשים ברענגען גוטס און שלעכטע — שלעכטס פאַר'ן לעבען גלײַך, און מ'דאַרף גאָרנישט אָנקומען צו קײן גלויבען אין „תחית המתים" און „יענע וועלט."

נאַטירליך, האָט אַזאַ מין אַנשויאונג שוין נישט געקענט פ ע ר ־ פ ל י כ ט ע ן קײנעם צו אָפּפערן וואָס ס'איז פון זײַנע איצטיגע לעבענס־פערגניגענס, און בכלל אײַנצושליסען דאָס גאַנצע לעבען אין אַ רײַהע פון גזירות און סיגים. די צדוקים האָבען דעריבער נישט געוואָלט אַנערקענען די אַלע אויפטועכצען און נײַע פערפליכטונגען פון די נײַ־פערהײַליגטע פאָלקס־מנהגים און מסורות. זײ האָבען אַוועקגעשטעלט אַלס פּרינציפּ, אַז וויכטיג און הײליג זענען נאָר יענע געזעצען, וועלכע שטעהען דײַטליך און אויסדריקליך געשריבען אין די חמשה חומשי תורה, און די אַלע אַנדערע פערפליכטונגען, וועלכע זענען מיט דער צײַט געשאַפען געוואָרען, האָבען קײן בעדײַטונג נישט. דאָס האָט גע־בראַכט פון אײן זײַט צו פערשיעדענע פערלײַכטערונגען אינ'ם אַלטעגלי־כען לעבען בנוגע צו די געזעצען וועגען כשר און טרפה, וועגען אַרבײַטען אום שבת אָדער אום יום־טוב, וועגען פאַמיליען־בעציהונגען און נאָך אַזעלכע רעליגיעזע אָנגעלעגענהײַטען, און פון דער צווײטער זײַט האָט עס אַרויסגערופען די שרעקליכסטע אַכזריות'ן בנוגע צו דער גע־ריכטס־מאַכט, וועלכע האָט אויסגעטײַטשט די פערעלטערטע שטראָפען פון דער תורה אין זײער בוכשטעבליכען זין.

די מײנונגס־פערשיעדענהײַט צווישען די פרושים מיט די צדוקים איבער פערשיעדענע ריטועלע דינים האָט זיך אָפט פונאַנדערגעפלאַקערט אין אַ לײַדענשאַפטליכען וכוח. צווישען די פראַגען, וואָס האָבען אַרויס־גערופען אַזאַ מין מחלוקת, האָט זיך געפונען אויך יענע וועגען די דינים פונ'ם וואַסער־גיעסען אויפ'ן מזבח אום סוכות. די פרושים האָבען זיך זעהר האַרב בעצויגען צו דער עבודה פון די לויים אין בית־המקדש, און אַרויסגעגעבען מאַסען דינים און גזירות, אום צו פערהיטען די בע־ריהרונג פון אונרײַנע מענשען אָדער כלים; די צדוקים, דאַגעגען, האָ־בען געלאַכט דערפון און צוזעהענדיג, ווי זײ לויפען יעדעס מאָל צום בעקען וואַשען אַנ'אַנדער כלי, האָבען זײ איראָניש בעמערקט: „אין גיכען וועלען די פרושים הײסען רײניגען אויך דעם זונען־באַל".

„די צדוקים האָבען אין אַלגעמײַן פאַרגעשטעלט מיט זיך אַ קלאַס פון טוי־

פּישע וועלטמענשען, וועלכע זענען שטרענג־קאָנסערוואַטיוו בנוגע צו דער פאָרמעלער פרומקייט, און ווילען פונדעסטוועגען נישט דערלאָזען, אַז די עטיש־רעליגיעזע בעגריפען זאָלען האָבען אַ איינפלוס אויף דער ספערע פון די פּראַקטישע, פּריוואַטע און געזעלשאַפטליכע, אינטערעסען״.*)

אָן אַ זייט פון די דאָזיגע צוויי פּאַרטייען, וועלכע האָבען גע־קעמפפט צווישען זיך פאַר דעם סאָציאַלען און רעליגיעזען טיפּ פון דער יהודה׳שער מלוכה, איז געשטאַנען די דריטע סעקטע אָדער גרופּע, וואָס האָט אינגאַנצען איינגעאָרדענט איהר לעבען אויף די יסודות פון דער אינדיווידועלער זעלבסט־פערפאָלקאָמענונג און האָט געדיענט אַלס יסוד פאַר אַ גאַנץ נייער ערשיינונג אין דער מענשליכער געשיכטע. דער דאָזי־גער אָרדען איז בעשטאַנען פון אַ בעדייטענדער צאָהל אִיסיים (פון דעם סירישען וואָרט חעסעי־חסיד), ביי וועלכע דאָס גאַנצע לעבען האָט זיך קאָנצענטרירט נאָר אין די רעליגיעזע אידעען און געפיהלען. דאָס זענען געוועזען מענשען, וואָס האָבען זיך פערטיעפט אין זיך אַליין, אין זייער איינענער אינערליכער וועלט, און האָבען געזוכט פריהער פון אַלץ אַ רעטונג פאַר דער נשמה.

מענשען הייליגע, ריינע, מיט געוויסע מיסטישע נייגונגען, האָבען זיי געוואָלט הייליג לעבען. די אַלטעגליכע, די וואָכעדיגע, די וועלטליכע וועלט האָט פאַר זיי קיין בעדייטונג נישט געהאַט — לע־בען דאַרף דער מענש נאָר אין זיך און נאָר מיט גאָט. אָבטויטען דאַרף דער מענש אין זיך יעדע תאוה, יעדען פערלאַנג, יעדען וועלט־ליכען בעגעהר, און לעבען דאַרף ער ריין, הייליג, זיך בעהעפטענדיג מיט דער אייביגקייט, מיט די העכערע וועלטען.

זיי האָבען זיך דעריבער דערווייטערט פון דעם שטאָדט־טומעל און איינגעאָרדענט זייער ישוב אין די מדבריות. איבערנעהמענדיג אינגאַנצען די ריינהייטס־געזעצען פון די לויים אין בית־המקדש, לויט וועלכע די בעציהונג מיט יעדען וועלטליכען מענשען האָט פעראונרייניגט, זענען זיי געוועזען געצוואונגען צו פערקעהרען נאָר מיט זייערע גלייכע, און דאָס האָט זיי געטריבען זיך צו פעראייניגען אין איין אָרדען, וואו יעדערער איז פערפליכטעט שטרענג צו היטען די געזעצען. אום אָנצוקומען אַלס מיטגליעד אין דעם אָרדען, האָט דער קאַנדידאַט געמוזט אַ גאַנצען

*) דובנאָוו.

יאָהר אויסגעפּרובט ווערן, און ערשט דאַן איז ער צוגעלאָזען געוואָרען צו דער צערעמאָניע פון די „וואַשונגען“. דאַן האָט ווידער געמוזט אַוועקגעהן אַ לאַנגע צייט, און נאָכדעם האָט דער נייער מיטגליעדער געמוזט געבען אַ פייערליכע שבועה, אַז ער וועט זיך אונטערגעבען אַלע בעפעהלען פון די עלטסטע, אַז ער וועט נישט בעהאַלטען קיין זאַך פון די „ברידער“ און וועט קיינעם נישט אַרויסגעבען די סודות פונ'ם אָרדען; דאָס האָט איהם שוין געמאַכט פאַר אַ פאַקטישען מיטגליעד פון דער געזעלשאַפט און געגעבען דאָס רעכט זיך צו בעטייליגען אינ'ם ברידערליכען מאָלצייט.

די בעל הבתי'שקייט איז בײַ די איסיים אינגאַנצען געווען אַוועקגעשטעלט אויף קאָמוניסטישע יסודות. יעדער מיטגליעד האָט אַריינגעטראָגען אין דער קאַסע פון אָרדען זיינע הכנסות, און דער גאַנצער אָרדען איז אויסגעהאַלטען געוואָרען פון דער אַלגעמיינער סומע. די קליידונג זאָגאַר איז אויך געווען די זעלביגע פאַר אַלע מיטגלידער: ווייסע גראָבע מאַנטלען אום ווינטער, און לייכטע הילעם אום זומער. דערבײַ האָט יעדער איינציגער געמוזט פערדינען אויף זיין לעבען פון פיזישער אַרבייט; אַ סך פון זיי האָבען זיך בעשעפטיגט מיט ערד־אַרבייט און מיט אַנדערע מלאכות — האַנדלען האָט קיין איסי נישט געטאָרט.

לעבען מיט אַ פרוי איז דעם איסי ערלויבט געווען, אָבער נאָר אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל דאָס איז נויטיג, אום קינדער צו האָבען; די מעהרהייט פון די איסיים האָט אינגאַנצען געקוקט אויף דער חתונה, ווי אויף עטוואָס זינדיגעס, קערפּערליכעס, און האָט אויסגעמיטען יעדען פערקעהר מיט אַ פרוי, זאָגאַר אויך — אַ געזעצליכען.

אַזאַ מין קאָלאָניע האָבען זיך די איסיים איינגעאָרדענט צו מערב זייט פון ים המלח, אין דעם אָאַזיס עין־גדי וואו די פּאַלמען־בוימער האָבען כמעט בעפרידיגט זייערע שפּייז־בעדערפעניסען, און פון דעם דאָזיגען צוזאַמענלעבען שטאַמט אויך דער בעקאַנטער מאמר: „אַ חסיד זאָגט: דיינס געהערט צו דיר און מיינס געהערט אויך צו דיר“. עס זענען ממילא נישט געווען בײַ זיי קיין אָרימע און קיין רייכע, און דאָס רעזולטאַט דערפון איז געווען, אַז זייער זין האָט זיך ביסלעכווייז בעפרייט פון אַלע ערדישע אינטערעסען, און איז אינגאַנצען פערזונקען געוואָרען אין אַ ווייטער, טרוימעריש־אידעאַלער וועלט.

די איסיים האָבען זיך אויסער דעם נאָך אויסגעצייכענט מיט

פיעל אַנדערע אײַגנטימליכקײטן. ווי די יודען אַמאָל, וואַנדערנדיג אין דער מדבר, האָט אויך יעדער איסיי שטענדיג געטראָגן מיט זיך אַ רידעל, אום אויפצושאַרען די ערד און צו פערדעקען די אונרײַנקײט, און דערצו איז אין זײַער קלײַדונג אַרײַן אויך אַ מין פעל־פאַרטוך אָדער האַנדטוך, מיט וועלכען זײַ האָבען זיך בענוצט בײַ זײַערע אָפטע וואַשונגען. די איסיים פלעגען לײַענען קריאת־שמע אין דער פריה צוזאַמען מיט'ן אויפגאַנג פונ'ם מאָרגענשטערן, און נאָך געוויסע כונות און פאָרבערײַטונגען, אין דער צײַט פון וועלכע עס איז קײַן וואָכעדיג וואָרט נישט אויסגערעדט געוואָרען, פלעגט זיך יעדערער פערזינקען אין זײַן תפלה, וואָס איז אײַגענטליך בעשטאַנען פון פרײַ געפיהלען און האָט געטראָגן דעם כאַראַקטער פון אַ מין רײַער „השתפכות הנפש". נאָך די תפלות האָבען אַלע געמוזט אַוועקגעהן אַרבײַטען, און קומענדיג צוריק פון דער אַרבײַט האָבען זיך אַלע ווידער געטובל'ט און אָנגעהויבען מאַכען הכנות צו דעם אַלגעמײַנעם מאָלצײַט, וועלכער האָט בײַ זײַ פערנומען דעם פלאַץ פון די קרבנות אין בית המקדש.

דער מאָלצײַט פלעגט פאָרקומען אונטער דעם סדר: „זיך אָברײַניגענדיג, קומען זײַ אַרײַן אין עס־צימער, ווי אין אַ הײַליגען אָרט. נאָכדעם, ווי זײַ זעצען זיך אײַן שווײַגענדיג, לעגט דער בעקער אַוועק אַ חלק ברויט פאַר יעדען בעזונדער, און דער קוכער שטעלט אַוועק נעבען יעדען אײַנציגען אַ כלי מיט אײַן געריכט. פאַר'ן עסען ריכט אָב דער כהן אַ תפלה, און קײַנער ריהרט זיך נישט צו צום עסען ביז ער האָט זי נישט געענדיגט. נאָכ'ן מאָלצײַט — בעט ער ווידער. אָנהויבענדיג און ענדיגענדיג דאָס עסען לויבען אַלע גאָט און דאַנקען איהם פאַר די שפײַז, וואָס ער האָט זײַ געשענקט. דערנאָך נעהמען זײַ פון זיך אַראָב זײַערע מאָלצײַטס־קלײַדער, אַלס הײַליגע, און לאָזען זיך ווידער אַוועק אַרבײַטען ביז'ן אָבענד. קומענדיג, עסען זײַ ווידער לויט דעם זעלביגען סדר" (יוסיפון).

די איסיים האָבען זעהר שטרענג אָבגעהיט די געזעצען וועגען שבת־רוה, און אַ סך פון די סיגים און גזירות, וואָס זײַ האָבען אויף זיך גענומען, זענען שפּעטער אַרײַנגענומען געוואָרען אין די פערפליכטונגען פון תלמוד; די דאָזיגע פראַקטישע פרומקײַט האָט אָבער נאָך נישט אויסגעפילט זײַער גאַנצען לעבענס־אינהאַלט. זײַער אַסקעטיזם, זײַער שטילקײַט און זײַער רעליגיעזע טרוימערײַ, האָט זײַ בײַסלעכווײַז

איינגאַנצען אָבגעווענדעט פון דער קלאָרער און לאָגישער תורה מיט איהר ניכטערער לעבענס־אַנשויאונג, מיט איהרע דײַטליכע, צום לעבען צוגעפּאַסטע געזעצען; זיי האָבען אָנגעהויבען זוכען אין דער תורה שטאָף פאַר זייער טרוימערישער פאַנטאַזיע, פאַר זייערע מיסטעריעזע שווערמערייען, און האָבען אויף אַזאַ אופן געשאַפען דעם יסוד פאַר דעם קומענדיגען יודישען מיסטיציזם. זיי האָבען די ערשטע אָנגעהויבען אַרײַנצולעגען פערשידענע רמזים און סודות אין די אותיות פון גאָט׳ס נאָמען (יהוה), געפינענדיג, אַז קוים איז דער נאָמען אַזוי הייליג, מוז אין זיינע איינצעלנע בוכשטאַבען אויך זײַן עטוואָס געהיימעס, הייליגעס. די דאָזיגע רמזים און סודות זענען וואָס ווייטער אַלץ מעהר פערטיעפט און פערברייטערט געוואָרען, און אין צוזאַמענהאַנג דערמיט האָט זיך ביי זיי אויסגעבילדעט אַ גאַנצע רייהע פאָרשטעלונגען וועגען גוטע און שלעכטע גייסטער, וועגען מלאכים און שדים, וועגען כשוף און גן־עדן־גיהנום און נאָך אַזעלכע פערנעבעלטע בעגריפען, וואָס האָבען מיט דער ווירקליכער יודישער לעבענס־תורה גאָרנישט צו טאָן.

צוליעב זייערע אייגענטימליכע מנהגים און פאַנטאַסטישע לעבענס־בעגריפען זענען די איסיים בעטראַכט געוואָרען פון פאָלק נישט בלויז אַלס הייליגע, נאָר אויך אַלס מענשען, וואָס זענען אימשטאַנד וואונדער צו בעווייזען. דאָס פאָלק האָט געגלויבט, אַז די איסיים קענען פאָרויסזאָגען די צוקונפט, פּותר זײַן חלומות און אויך היילען אַלערליי קראַנקהייטען. דאָס לעצטע איז געשטאַנען אין צוזאַמענהאַנג דערמיט, וואָס עטליכע פון די איסיים האָבען זיך ווירקליך בענוצט מיט געוויסע קרייטעכצער אויף צו היילען קראַנקע.

דערפאַר אָבער האָבען זיי קיין שום איינפלוס נישט געהאַט אויף דעם פּאָליטישען לעבען פון לאַנד. זייער צאָהל איז בכלל געווען געווען זעהר קליין און אין די בעסטע צייטען אפילו, האָט אויך זייער אָרדען נישט געצעהלט מעהר פון פיערטויזענד מיטגליעדער. דערצו איז נאָך צוגעקומען אויך דער אומשטאַנד, וואָס דער גרעסטער טייל מיטגליעדער פון דעם אָרדען האָט געלעבט נישט פערהייראַטעט, און די צוגעקומענע מיטגליעדער פון אויסוועניג האָבען נישט געקענט אויספילען דעם שאָדען פון דער נאַטירליכער פערמינדערונג.

ביים רודער פון דער מלוכה־שיף זענען אַלזאָ געשטאַנען די פיהרער פון די אַנדערע צוויי פּאַרטייען — פון די פּרושים מיט די צדוקים, און פאַר דער צייט פון יוחנן־הורקנוס איז צו קיין אָפענעם

קאָנפליקט צווישען זיי נישט געקומען. דער לעצטער האָט ביידע פּאַר=
טייען גלייך אויסגענוצט: די צדוקים אַלס קריעגספיהרער און דיפּלאָ=
מאַטען, און די פּרושים — אַלס געזעץ=לעהרער, ריכטער און בעאַמ=
טע איבער אַלע אינערליכע אַנגעלעגענהייטען. די בעציהונג, וויעדער,
פון די פּאַרטייען צו הורקנוס'ען איז אויך געווען איינגעטיילט און בע=
שטימט: די צדוקים האָבען געשעצט אין איהם דעם שטאַאַטסמאַן און
מלוכה=פיהרער, און די פּרושים — דעם פרומען כהן=גדול, וועלכער
האַלט זיך שטרענג ביי זייערע רעליגיעזע אויסטייטשונגען און בעגרי=
פען.

ווענינער בעדייטענדע סכסוכים צווישען די פּרושים מיט די
צדוקים פלעגען פון צייט צו צייט אויסברעכען אין דער טעטיגקייט פון
דער העכסטער יהודה'שער רעגיערונגס=אינסטיטוציע, פונ'ם סנהדרין.
די דאָזיגע פערזאַמלונג פון אויסגעוועהלטע פאָלקס=פאָרשטעהער האָט
עקסיסטירט אין ירושלים נאָך פון די אַלטסטע צייטען, און פלעגט
שטענדיג געפיהרט ווערן פון דעם כהן=גדול, וועלכער האָט פאָרגע=
שטעלט מיט זיך די אָפיציעלע פערזאָן פאַר דער הערשענדער אויבער=
מאַכט. איצט, נאָך דער איבערקעהרעניש אין לאַנד, וואָס האָט פער=
וואַנדעלט יהודה אין אַ זעלבסטשטענדיגער מלוכה מיט אַ אייגענעם
פירשטליכען כהן=גדול, האָט זיך דער כאַראַקטער פון דער אינסטיטוציע
אויך געענדערט. די פריהערדיגע „גערוזיע” (אויף פערסיש: בע=
ראַטונג, פערזאַמלונג) בעקומט איצט דעם גריכישען נאָמען סנהדרין
(בית=דין הגדול) און איהרע פונקציעס ווערן וואָס וויטער אַלץ ברייי=
טער און זעלבסטשטענדיגער. אָן דער שפּיץ פון סנהדרין, אַלס פאָרזי=
צענדער (נשיא), שטעהט איצט דער רעגירענדער פירשט, וועלכער
איז צוזאַמען דערמיט אויך כהן גדול=און שופט, און אין איהם בעטיי=
ליגען זיך פאָרשטעהער נישט בלויז פון די גייסטיגע און געלעהרטע
שיכטען, נאָר אויך פון די פּאָליטישע פּאַרטייען; אַזוי אָבער, ווי דער
העכסטער מלוכה=פיהרער איז אָפט פערנומען מיט אַלגעמיינע מלוכה=
אינטערעסען, פערטרעט איהם אין סנהדרין, אַלס וויצע=פאָרזיצענדער,
דער עלטסטער פון די דינים, וואָס טראָגט דעם טיטול אב=בית
דין. דאָס „גרויסע סנהדרין” אין ירושלים איז בעשטאַנען פון איין
און זיעבעציג מיטגליעדער, וועלכע פלעגען זיך צונויפקלויבען אין דעם
אויסערליכען זאַל פון בית המקדש, וואָס איז געווען בעקאַנט אונטער
דעם נאָמען „לשכת הגזית”; פאַקטיש האָבען אָבער די זיצונגען

געקענט פאָרקומען אויך בײַ דרײַ און צוואַנציג מיטגלידער, און דאָס האָט געהײסן „דאָס קלײנע סנהדרין". צווישען די מיטגלידער פון סנהדרין האָבען זיך געפונען פאָרשטעהער פון דער גײַסטיגער און וועלטליכער אַריסטאָקראַטיע, כהנים, שופטים (ריכטער), געלעהרטע און געזעצקענער; און אויסער דער דאָזיגער העכסטער געזעצגעבענדער אינסטיטוציע אין דער הויפּטשטאָדט, זענען נאָך געווען פערשידענע קלענערע בית=דין׳ס אין די קלענערע שטעדט.

געשטיצט האָט זיך דאַן די גאַנצע יודישע געזעצגעבונג אויף די געבאָטען און פערזאָגען פון דעם אונבעריהרבאַרען הײליגען קאָדעקס — פון דער תורה. די אַרבײט פון סנהדרין איז דעריבער בעשטאַנען אין דעם, אויסצוטײַטשען די דאָזיגע פערפליכטונגען פון דער תורה, צוצופּאַסען צו זײ די איצטיגע לעבענס=בעדינגונגען און אַרויסצוגעבען לויט זײ פּראַקטישע אורטײלען. אין די פּאָליטישע אַנגעלעגענהײטען פון לאַנד האָט זיך דאָס סנהדרין געמישט נאָר אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל די אַנגעלעגענהײט האָט געהאַט אַ שײכות צו די רעליגיעזע בעגריפען פון דער תורה. דאָס סנהדרין האָט אָבגעהיט די רײנהײט פון די כהנים=משפחות און פון די פאַמיליען=פערבינדונגען בכלל, פיהרענדיג צו דעם צוועק ספּעציעלע פאַמיליען=ביכער. דורך דער דאָזיגער אינסטיטוציע פלעגען אויך געמאַכט ווערן די אַסטראָנאָמישע בעאָבאַכטונגען און אויסרעכנונגען, אום צו קענען בעשטימען, ווען עס הויבען זיך אָן די יום=טובים און ווען זײ ענדיגען זיך.

די געריכטס=זיצונגען פון סנהדרין פלעגען פאָרקומען עפענטליך. דערבײ פלעגען די געריכטס=מיטגלידער זײַן אויסגעזעצט אין אַ האַלבען קרײַז, אום זײ זאָלען זיך קענען זעהען אײנער דעם אַנדערן, און צווײ שרײַבערס זענען געשטאַנען פון דער רעכטער און דער לינקער זײַט און האָבען פערשריבען די מײנונג פון די ריכטער. אום אַרויסצוטראָגען אַ בעפרײַאונגס=אורטײל איז גענוג געווען (בײַ קרימינעלע פּראָצעסען) אַ אײנפאַכע מעהרהײַט, און דאַגעגען האָט זיך געפאָדערט צו אַ בעשולדיגונגס=אורטײל אַ מעהרהײַט פון צווײ דריטעל שטימען ד. ה. דרײַצעהן פון דרײַ און צוואַנציג. די אויספרעגונג פון די געריכטס=מיטגלידער איבער דער שולדיגקײַט פונ׳ם אַנגעקלאָגטען פלעגט זיך אָנהויבען פונ׳ם יונגסטען און ענדיגען מיט׳ן פאָרזיצענדען; דער דאָזיגער סדר איז אײנגעפיהרט געוואָרען, אום די מײנונגען פון די עלטערע מיטגלידער זאָלען נישט ווירקען אויף די יונגערע. אויסער

דעם, האָבען זיך שטענדיג געמוזט אַרויסזאָגען פריהער די בעפרייער און דערנאָך די בעשולדיגער, און די איינמאָל אַרויסגעזאָגטע בעפרייאונגס־מיינונג האָט שוין נישט געקענט מעהר גענומען ווערען צוריק.

ביי אַזעלכע בעדינגונגען איז אַ טוידט־אורטייל געווען אַ זעלטענע ערשיינונג אין דער פּראַקטיק פונ׳ם סנהדרין; און דאָס איז געווען די פרוכט פון דעם איינפלוס פון די פרושים און פון זייער געזעץ־אויס־טייטשונג. די צדוקים, האַלטענדיג זיך שטרענג ביי די געשריבענע געזעצען פון דער תורה, זענען געווען פיעל שטרענגער אין זייערע אורטיילען; זיי האָבען אָבער פאַרגעשטעלט מיט זיך אין סנהדרין די מינדערהייט — די פּראַקטישע אויסטייטשונג פון געזעץ איז דאָ איינגאַנצען געלעגען אין די הענד פון די פרושים. די צדוקים האָבען דערפאַר געהאַט מעהר איינפלוס אויף דער אויסערליכער פּאָליטיק פון לאַנד און זי געפיהרט אין אַ געוויסער איי־גענער ריכטונג *).

אַזוי האָבען די ביידע פּאַרטייען איינגעטיילט צווישען זיך זייערע איינפלוס־ספערען אין דער הנהגה פון לאַנד, און איבער זיי איז גע־שטאַנען דער פירשטליכער כהן גדול, וועלכער האָט, ווי געזאָגט, פיעל מיטגעווירקט דערפאַר, אַז דער דאָזיגער איבערפלעכליכער שלום זאָל מיט קיין זאַך נישט געשטערט ווערן. היטענדיג, פון איין זייט, אַלע דינים און חומרות לויט די געזעץ־ערקלערונגען פון די פרושים, האָט ער פון דער צווייטער זייט, געלעבט גוט אויך מיט די צדוקים. זיי זענען געווען זיינע מיט־קעמפּפער, זיינע קריעגס־פיהרער און זיינע מלוכה־יועצים. זייער פיהרער, יהונתן, איז געווען דעם פירשט׳ס פּער־זענליכער פריינד, און ביז זיין טויט־ער עלטער האָט יוחנן איינגעהאַל־טען דעם אינערליכען אַנטאַגאָניזם צווישען די ביידע פּאַרטייען, און געזעהען, ער זאָל זיך נישט פונאַנדערפלאַקערן און אַרויסרייסען.

לאַנג האָט אָבער די דאָזיגע גלייכגעוויכט זיך נישט געקענט האַלטען און, ווי עס קומט געוועהנליך פאָר ביי אַזא פאַל, איז גענוג איין וואָרט, איין בעוועגונג, אום איינצוואַרפען דעם בנין, וואָס איז געבויט געוואָרען אין דעם משך פון אַ סך יאָהרען. אַזא מין וואָרט, וואָס איז גאַנץ צופעליג אַרויסגערעדט געוואָרען, האָט דאָ אויך גע־דיענט אַלס אויפרייס־מאַטעריאַל, און געענדיגט האָט זיך דער אויפרייס מיט גרויסע סכסוכים און מחלוקת׳ען און ענדליך אויך — מיט בלוט־

*) לויט דובנאָוו.

פֿערגיעסונגען און שווערהאַפֿטע רציחות.

פֿאָרגעקומען איז דער אויסבּרוך פֿון דעם אַזוי לאַנג בּעהאַלטע־נעם געגענזאַץ אויף דעם פֿאָלגענדען אופֿן: זיך אומקעהרענדיג צוריק פֿון אַ מלחמה, וואָס האָט זיך געענדיגט מיט אַ גלענצענדען נצחון איבּער אַ שטאַרקען שונא, האָט יוחנן־הורקנוס געלאָזען איינאָרדנען אַ גרויסאַרטיגען מאָלצייט, צו וועלכען ער האָט איינגעלאַדען די חשובים פֿון די פּרושים און די צדוקים — אָהן אונטערשיעד. אויף גאָלדע־נע טישען זענען דערלאַנגט געוואָרען די טייערסטע מאכלים, און אַרייַנקומענדיג אין זעהר אַ הייטערער שטימונג, האָט זיך יוחנן געווענ־דעט צו זיינע געסט מיט דעם פֿאָרשלאַג, זיי זאָלען איהם אָפֿען זאָ־גען, צי ער האָט עפּעס עובר געווען געגען געזעץ און צי ער היט נישט אָב פּינקטליך אַלע בּעפֿעהלען און פֿערבאָטען פֿון דער תורה. די געסט זענען געריהרט געוואָרען פֿון דער דאָזיגער עהרליכער פֿראַ־גע, און האָבען אויסגעדריקט זייער אינערליכע צופֿריעדענהייט מיט זיין הערשען איבּערן פֿאָלק; דאַן האָט זיך אויפגעהויבען איינער פֿון די פּרושים, אַ געוויסער אליעזר, און זיך געווענדעט צו הורקנוס׳ן מיט דער שאַרפֿער אַרויספֿאָדערונג: „אויב דו ווילסט זיין עהרליך, נעהם אַראָב פֿון זיך דעם חושן ואפֿוד (די כהונה־גדולה־קליידער) און בּעגנוגען דיך מיט דעם הערשער־טיטול אַליין”! און ווען דער ערשטוינטער יוחנן הורקנוס האָט איהם געפֿרעגט, וואָס׳רע פֿערבּרעך ער האָט אויף איהם אויפֿצווייזען, האָט דער פֿאַנאַטישער אליעזר איהם פֿעסט און דייטליך געענטפֿערט: „ווייל מיר האָבען געהערט פֿון די זקנים, אַז דיין מוטער האָט זיך געפֿונען אין געפֿאַנגענשאַפֿט בּיי די סורי׳ער (און אַ זוהן פֿון אַ געפֿאַנגענער טאָר אין בית המקדש נישט זיין).”

טיעף אַנגעגריפֿען פֿון דער דאָזיגער שענדליכער בּעליידיגונג, האָט יוחנן־הורקנוס זיך דאָך דערווייל גאַנץ רוהיג פֿערהאַלטען צו דעם אינצידענט, און בּעפֿעהלען צו בּעשטימען אַ גענויע אויספֿאָרשונג וועגען דער בּעשולדיגונג; ווען די אויספֿאָרשונג האָט זיך אָבּער געענדיגט און עס האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז די בּעליידיגונג האָט קיין שום גרונד נישט, האָט זיך זיין כּעס פֿונאַנדערגעפֿלאַקערט. דאַן האָבען זיך די צדוקים בּענוצט מיט דער גינסטיגער געלעגענהייט, און זייער פֿיהרער יהונתן האָט זיך בּעמיהט איינצורעדען דעם בּעליידיגטען פֿירשט, אַז די פּרושים האָבען איהם מיט אַ כּיוון אַ שלייַדער געטאָן אין פּנים אַזאַ שווערע בּעשולדיגונג, אום איהם צו ערניעדריגען אין די אויגען פֿון פֿאָלק. דאָס האָט דעם הערשער נאָכמעהר אויפֿגערייצט, און ער

האט געפאדערט פון די אנפיהרער פון דער פרושים-פארטיי, זיי זאלען בעשטימען א שטראף פאר דעם בעליידיגער; און ווידער איז זיין איינגעגליבטע פערלעצט געווארען: ער האט געגלויבט, אז די דאזיגע פארטיי-אנפיהרער וועלען זיך בעציהען צו דעם בעשולדיגטען זעהר הארב און איהם משפט'ן פאר מאיעסטעטס-בעליידיגונג; אזא מין בעזונדער פערברעכען, אלס אויסנאהם, איז אבער איינגאנצען גארנישט געווען במציאות אין דעם שטראף-קאדעקס פון די פרושים, און זיי האבען איהם געמשפט סתם פאר רכילות.

דאס האט אינגאנצען דערפילט די מאס פון זיין פערדרוס, און דעם צדוקי'שען פיהרער איז איצט גאנץ לייכט אנגעקומען צו איבערציינגען הורקנוס'ן, אז די פרושים זענען איהם נישט טריי און ער דארף זיי דורכאוים דערווייטערן פון דער מלוכה-פיהרונג.

עס איז שווער צו זאגען, וויפיעל אמת ס'איז געלעגען אין דער איבערציינגונג און אויף וויפיעל די פרושים זענען ווירקליך נישט צופריעדען געוועזען מיט דעם קריעגערישען כהן גדול; זיכער איז אבער דאס, אז דער בעליידיגטער פיהרער האט זיך געלאזען איבערציינגען פון די צדוקים, און איז אינגאנצען אריבער אויף זייער זייט. אלע עפענטליכע פאליטישע, געזעלשאפטליכע און רעליגיעזע אינסטיטוציעס פון לאנד זענען בעזעצט געווארען מיט אנהענגער פון דער צדוקי'שער פארטיי, און דאס רעזולטאט דערפון איז געווען — א טיעפע שנאה צו די חשמונאים, וואס האט אנגעהויבען וואקסען אין די רייהען פון די פרושים און זייערע אנהענגער.

די פרוכט פון דער דאזיגער פיינדליכער שטימונג האט הורקנוס אליין נישט געזעהען — ער האט געלעבט א גאנץ קורצע צייט נאך דער איבערקעהרעניש, און איז געשטארבען אויף דעם איין און דרייסיגסטען יאהר פון זיין הערשען (106), איבערלאזענדיג נאך זיך פאר די קומענדיגע דורות זכרונות פון ליכטיגע, גוטע צייטען. אין דער עפאכע פון זיין הערשען האט דאס יודישע פאלק ערלעבט די העכסטע שטופע פון זיין גייסטיגער און מאטעריעלער אויפלעבונג; רייך האט דאס פאלק געלעבט, פריי און שטארק האט עס זיך געפיהלט, און דער איבערפלוס פון זיינע גייסטיגע קרעפטען האט זיך אויסגעגאסען אין דער פארם פון פערשידענע סאציאלע און עטישע שטרעמונגען, אין דער פארם פון א גייסטיגען פארטיי-קאמפף.

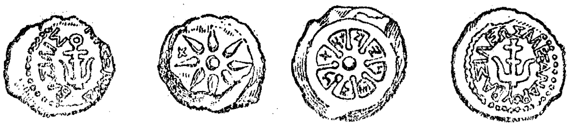

אַלעקסאַנדער ינאי　　　　שלומית אַלעקסאַנדראַ

דריטעס קאַפּיטעל

אַריסטאָבול I, אַלעקסאַנדער ינאי און שלומית אַלעקסאַנדראַ

(106 ביז 69 פאַר כריסטוס=געבורט)

יוחנן הורקנוס האָט איבערגעלאָזען פינף זיהן: יהודה=אַריסטאָבול, אַנטיגאָנאָס, אַלעקסאַנדער, אַבשלום און נאָך איינעם אַ פינפטען, וואָס זיין נאָמען איז געבליבען אונבעקאַנט. לויט דעם געזעץ פון דער יהודה'שער קאָנסטיטוציע האָט איצט די הערשאַפט צוזאַמען מיט דער כהונה=גדולה געדאַרפט איבערגעהן צום עלטסטען זוהן, צו יהודה=אַריסטאָבול. דער לעצטער איינצידענט מיט די פרושים איז אָבער נישט אַריבער איינגאַנצען שפורלאָז, און דער אַלטער פירשט האָט פאַר זיין ירט בעשטימט זיין פרוי אַלס הערשערין פון יהודה און זיין עלטסטען זוהן האָט ער איבערגעלאָזען בלויז דעם כהן=גדול=טיטול.

אַריסטאָבול — דער זעלביגער, וואָס האָט צוזאַמען מיט זיין ברודער אַנטיגאָנאָס אָבגעהאַלטען אַ גלענצענדען נצחון איבער די סאַמאַריער—האָט זיך אָבער מיט די כהן=גדול=קליידער נישט בעגנוגענט; ער האָט געוואָלט אויך הערשען. און ער האָט עס אויסגעפיהרט: — פערשליעסענדיג דער מוטער אין אַ געפענגעניש, (וואו זי איז

אין גיכען אויסגעגאַנגען פון הונגער) און בעזײַטיגענדיג אויך די ברידער, — האָט ער זיך געלאָזען קרוינען אַלס קעניג פון יהודה, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס לויט די טראַדיציעס פון פאָלק האָט גע־קענט טראָגען דעם טיטול נאָר אַזאַ, וואָס אין זײַנע אָדערן פליסט דאָס בלוט פון דוד המלך. דער קעניגליכער טיטול האָט אָבער נישט פערגרעסערט נישט זײַן מאַכט און נישט זײַן אָנזעהען, און אויף די מטבעות, וואָס זענען געגאָסען געוואָרען אין זײַן צײַט, שטעהט אויך נישט מעהר, ווי: „יהודה כהן גדול וחבר היהודים (יהודה דער כהן גדול און די יהוד׳עער־געזעלשאַפט)".

אין זײַן בעציהונג צו די פּאַרטײַען איז אַריסטאָבול נאָך פיעל ווײַטער אַוועק פון זײַן פאָטער (אין די לעצטע יאָהרען) און ווי ס'איז צו זעהען פון די וועניגע ידיעות, וואָס זענען דערגאַנגען צו אונז איבער דער קורצער צײַט פון זײַן הערשען, האָט ער זיך אינגאַנצען אונטערגעוואָרפען דעם אײַנפלוס פון די וועלטליכע צדוקים. צוליעב זײַן איבערטריבענער ליעבע צו אַלעם גריכישעם איז ער פון די גריכישע היסטאָריקער געקרוינט געוואָרען מיט דעם בײַנאָמען פילהעללען (העלענענפרײַנד); גראַד דאָס אָבער האָט אָבגעשטויסען פון איהם די ברײַטע מאַסען פון פאָלק, וועלכע זענען געשטאַנען אויף דער זײַט פון די פרושים און האָבען זיך געהאַלטען בײַ די נאַציאָנאַלע טראַדיציעס און מנהגים.

קעניג אַריסטאָבול איז נישט בעליעבט געווען בײַם פאָלק אויך צוליעב זײַנע אַכזריות׳דיגע מעשים געגען זײַן מוטער און געגען זײַנע ברידער. פון די לעצטע האָט אַריסטאָבול געלאָזען בײַ זיך נאָר זײַן ליעבלינג אַנטיגאָנאָס, און ווען זײַנע הויף־יועצים האָבען איהם אײַנגערעדט, אַז ער, אַנטיגאָנאָס, זוכט זיך צו ערווערבען די ליעבע פון דער אַרמעע און פון פאָלק, אום לײַכטער צוצוקומען צו דער מאַכט, — האָט ער אויך איהם געלאָזען אומברענגען.

דער דאָזיגער טרויעריגער פאַקט ווערט פון פאָלק אַזוי געשיל־דערט: ס'איז געווען סוכות, און דער קעניג אַריסטאָבול איז געלעגען קראַנק. דערווײַל האָט זיך אַנטיגאָנאָס אומגעקעהרט פון אַ געלונגענער מלחמה, און גלײַך נאָך זײַן אָנקומען אין שטאָדט, האָט ער זיך, אין פולער בעוואָפנונג און אָן דער שפּיץ פון דער אַרמעע, געלאָזען געהן צום בית־המקדש, אום אָבצוריכטען די עבודה און אָבצוהאַלטען אַ תפלה פאַר׳ן קעניגס געזונד. דאָס פאָלק האָט דעם בעליעבטען פּרינץ בעגע־

נײַסטערט אויפגענומען, און דערמיט האָבען זיך זײַנע שונאים בענוצט, אום צו פערזיכערן דעם קראַנקען קעניג, אַז זײַן ברודער טראָגט זיך אַרום מיט אַ פלאַן פון אַ מלוכה־איבערקעהרעניש און צו דעם צוועק האָט ער זיך עס איצט אַזוי פײַערליך אַוועקגעלאָזען צום בית־המקדש. דער אויפגערײַצטער קעניג האָט דאַן אָבגעגעבען אַ בעפעהל זײַן לײַב־וואַך — צו טוידטען יעדען, וואָס וועט פרובען אַרײַנגעהן אין פאַלאַץ אַ בעוואָפענטער, און אין דער זעלביגע צײַט האָט ער געשיקט אַ געהיימען שליח צו אַנטיגאָנע'ן מיט דעם אָנזאָג, דער לעצטער זאָל זיך גלײַך מעלדען צו איהם נישט בעוואָפענט. דער שליח איז אָבער איבערגענומען געוואָרען פון די פערביסענע הויף־לײַט, וועלכע האָבען איהם אָנגערעדט, ער זאָל איבערגעבען אַנטיגאָנאָס'ן אים קעניג'ס נאָמען, ער זאָל שוין קומען אין פאַלאַץ אין זײַן נײַער בעוואָפנונג; אַנטיגאָנאָס האָט ערהאַלטען דעם פאַלשען בעפעהל, און איז גלײַך אַוועק צום פאַלאַץ, — וואו ער איז דערהרג'עט געוואָרען פון זײַן ברודער'ס לײַב־שומרים. דער טוידט פון דעם געליבטען ברודער האָט נאָכמעהר פערשטאַרקט די קראַנקהײַט פון דעם פיזיש־שוואַכען קעניג, און ער איז אין אַ קורצע צײַט אַרום געשטאָרבען, זיצענדיג אויפ'ן טראָן נישט מעהר ווי איין יאָהר.

די אויסערליכע פאָליטיק פון יהודה האָט זיך ווײַטער געפיהרט אין דער ריכטונג פון דעם אַלטען יוחנן־הורקנוס, און אַריסטאָבול האָט אויך געשטרעבט צו פערברייטערן די גרענעצען פון זײַן לאַנד. ער האָט אונטערגענומען אַ קריעגס־צוג (צוזאַמען מיט זײַן ברודער אַנטיגאָנאָס) געגען די איטוּעער און טראַכאָניטען און האָט אַרײַנגענומען דעם גאַנצען געביט, וואָס זיי האָבען בעוואוינט, אין די גרענעצען פון יהודה; דערבײַ האָט ער זיך אויך געהאַלטען בײַ זײַן פאָטער'ס סיסטעם, און די בעזיעגטע פעלקער זענען געצוואונגען געוואָרען אָנצונעהמען די יודישע אמונה.

נאָך אַריסטאָבול'ס טוידט איז דער טראָן פון יהודה איבערגעגאַנגען צו זײַן יונגערען ברודער יהונתן אָדער יאַנאַי, מיט דעם גריכישען נאָמען אַלעקסאַנדער. ער איז געווען דער עלטסטער פון די דרײַ געפאַנגענע ברידער, וואָס די אַלמנה פון דעם פערשטאָרבענעם קעניג האָט איצט בעפרײַט, און אַזוי ווי אַריסטאָבול איז געשטאָרבען אָהן קינדער, האָט דער נײַער קעניג און כהן גדול, אַלעקסאַנדער־יאַנאַי, געמוזט חתונה האָבען (מיבם זײַן) מיט דער אַלמנה פון

זיין פערשטארבענעם ברודער, וואס האט זיך אויך גערופען מיט א דאפעלען נאמען: שלומית אלעקסאנדרא.

ווי ס'איז צו גלויבען, האט דער נייער קעניג אין דער ערשטער צייט זיך דערנעהנטערט צום פאלק און זאגאר אויך צוריקגעגעבען די פרושים זייערע אלע אמאליגע פאסטענס. דער פיהרער פון די פרושים, שמעון בן שטח, האט אנגעהויבען, אלס א ברודער פון דער קעניגין, אפט צו קומען אין הויף, און דאס פאלק בכלל האט זיך בעצויגען צום קעניג מיט צוטרוי און ליעבע; דער דאזיגער צושטאנד האט זיך אבער לאנג נישט געצויגען. א זוהן פון א קריעגערישער פאמיליע איז אלעקסאנדר יאנאי פון געבורט אן געווען א סאלדאט, און דערצו איז צוגעקומען נאך א אומשטאנד, וואס האט איהם געהאלפען בעזונדער שטארק ענטוויקלען זיינע קריעגערישע איינגענשאפטען. דער אלטער יוחנן-הורקנוס האט דעם איצטיגען קעניג אין דער יוגענד נישט ליעב געהאט, און נישט קענענדיג איהם פערטראגען נעבען זיך, האט ער איהם אוועקגעשיקט ערציהען קיין גליל, וואו דער נישט-בעגאבטער פרינץ האט זיך איינגאנצען איבערגעגעבען זיינע קריעגערישע נייגונגען. איצט, ווען דער צופאל האט דעם קאמפפס-לוסטיגען אלעקסאנדער-יאנאי אוועקגעשטעלט אן דער שפיץ פון דער יהודה'שער מלוכה, האט ער געזעהען פאר זיך נאר איין איינציגע מיסיע: וואס מעהר מלחמות, וואס מעהר קאמפפס-נצחונות. איהם האט אבער געפעהלט די פיהרער-קראפט און דער פאליטישער טאקט, און מיט זיינע אומגעלומפערטע ארויסטרעטונגען האט ער נאר פערשווענדעט די פאלקס-קרעפטען, און נישט איין מאל צוגעבראכט זיין מלוכה ביז'ן שוועל פון אבגרונד. אויב אלעקסאנדער יאנאי'ן איז יא געלונגען דורכשניטליך צו פערברייטערן די גרענעצען פון יהודה אין די זיעבען און צוואנציג יאהר פון זיין הערשען, האט ער עס געהאט נאר זיין גליק צו פערדאנקען, און יעדענפאלס נישט זיין קלוגהייט און זיין קראפט. ווי זיין פאטער, האט ער זיך אויך בענוצט אין זיינע קריעגס-צוגען מיט געדונגענע סאלדאטען פון די ארומיגע שבטים: די פיזידע'ער און ציליציע'ער. צו די סורישע סאלדאטען האט ער קיין צוטרוי נישט געהאט, צוליעב דער פיינדליכער שטימונג, וואס האט געגליהט ביי זיי אין הארצען, בנוגע צו זייער אמאליגער וואסאלין, צו יהודה.

אלעקסאנדער'ס ערשטער בליק איז געווען געווענדעט אויף ד ברעג-לענדער פון דעם מיטעללענדישען ים, וועלכע זענען איצט, צו-

ליעב די ארומרייסעני׳שען אינ׳ם סורישען הויף, איננאנצען אונאָבהענגיג געוואָרען; און פון די דאָזיגע פרייע טע. טאָריומס, וועלכע זענען געווען בעפעלקערט מיט גרעקען און פיניקער, האָט בעזונדער צוגעצויגען די אויפמערקזאַמקייט פונ׳ם יהודה׳שען קעניג די שטאָדט פטאָלאָמעאוס (עכו) מיט איהר רייכער בעפעלקערונג און אויסגעצייכענטען האפען. דער קריגערישער אַלעקסאַנדער יאַנאַי האָט בעלאַגערט די דאָזיגע שטאָדט מיט אַ גרויסער מחנה סאָלדאַטען; דאַן האָבען זיך די איינוואוינער געווענדעט נאָך הילף צו דעם עגיפטישען פרינץ פטאָלאָמעאוס לאַטוראָס, וועלכער האָט געפיהרט אַ קאַמפף געגען זיין מוטער קלעאָפּאַטראַ. דער לעצטער האָט זיך אָנגעכאַפּט אָן דעם פאָרשלאַג, וואָס האָט איהם געגעבען די מעגליכקייט אי צו פערגרעסערען זיין מאַכט, אי זיך צוצורוקען נעהנטער צו די גרענעצען פון זיין מוטער׳ס מלוכה, און ער איז צוגעקומען מיט דרייסיג טויזענד סאָלדאַטען צו דעם יהודה׳שען האַפען. אַ קורצע צייט זענען די פיינדליכע לאַגערן געשטאַנען איינער געגען אַנדערן, און ענדליך אין אַ שבת׳דיגען טאָג, האָט זיך פונאַנדערגעפלאַקערט די גרויסע שלאַכט, וואָס האָט זיך געענדיגט מיט דער פאָלשטענדיגער מפלה פון דער יהודה׳שער אַרמעע. טויזענדער געפאַלענע זענען אויפ׳ן שלאַכט־פעלד געבליעבען, מאַסען זענען געפאַנגען געוואָרען און די איבריגע זענען זיך צולאָפען. און דערמיט אַליין האָט זיך נאָך דער עגיפּטישער פרינץ נישט בעפריעדיגט: ער איז שרעקליך אויפגערייצט געווען געגען דער בעפעלקערונג פון יהודה דערפאַר, וואָס די יהודער אין עגיפטען שטיצען זיין מוטער אין איהר קאַמפף מיט איהם פאַר׳ן עגיפטישען טראָן, און אויסער זיין נצחון איבער א־לעקסאַנדער׳ן האָט ער זיך נאָך געוואָלט נוקם זיין אויך אָן די פריעדליכע איינוואוינער פון יהודה. ער האָט זיך אַריינגעריסען אין לאַנד און געהרג׳עט און געראַובט נישט שוינענדיג אפילו — פרויען און קליינע קינדער.

אַלעקסאַנדער יאַנאַי האָט זיך דאַן געזעהען געצוואונגען נאָכצוגעבען דעם שטאַרקען געגנער, און ער האָט געשלאָסען אַ פריעדענס־אָבמאַך מיט דעם עגיפטישען פרינץ. דאָס איז אָבער געווען נישט מעהר, ווי אַ דיפּלאָמאַטישער מאַנעווער, אום צו געווינען צייט; אַלעקסאַנדער האָט כלומר׳שט נאָכגעגעבען אַלע פאָדערונגען פון דעם עגיפטישען טראָן־פרעטענדענט, און אין דער זעלביגער צייט האָט ער שוין געהאַט פאַרטיג אַ פּלאַן, ווי אַזוי זיך נוקם צו זיין אָן זיין בעזיע=

נער און ווי אזוי צוריק צו געווינען די אלע פארלוירענע פּאזיציעס און פּריוועלעגיעס. ער האט געשלאסען א געהיימען אבמאך מיט פּטאלאמעי׳ס מוטער, וועלכע האט געקוקט מיט שרעק אויף דעם אונגעהויערען נצחון פון איהר זוהן און איז אויך געווען פּעראינטערעסירט אין דעם, איהם וואס מעהר אבצושוואכען.

און דא האט זיך אויך ארויסגעוויזען די בלויזע צופעליגקייט פון אלעקסאנדער׳ס פּאליטיק, וואס האט דעם יהודה׳שען פאלק שיער נישט געקאסט זיין פרייהייט. בעקומענדיג פון אלעקסאנדערן דעם פארשלאג, איהם צו שטיצען מיט מיליטער, איז אין דעם עגיפּטישען מלוכה־ראט דערוועקט געווארען די פראגע, צי לוינט נישט פאר קלעאפּאטרא׳ן אויסצונוצען איננאנצען די הילפלאזע לאגע פון יהודה און זי צוריק איינצושליסען אין דער רייהע פון די עגיפּטישע פּראווינצען — אזוי ווי זי איז געווען אמאל. און דער ראזיגער פּלאן וואלט זיכער אנגענומען ווערן, און יהודה וואלט זיכער ארונטערפאלען אונטער דער מאכט פון א פרעמדער מלוכה; דא איז אבער צוגעקומען א זייטיגער פאקטאר, וואס האט געווירקט צום גונסטען פון דער יהודה׳שער זעלבסטשטענדיגקייט און זי ביים לעבען דערהאלטען: אין דער עגיפּטישער ארמעע האבען צוויי אלעקסאנדריגישע יודען, די ברידער **חלקיה** און **חנניה**, פערטרעטען זעהר הויכע פּאסטענס, און אט דער לעצטער איז שארף ארויסגעטרעטען געגען דעם פּלאן פון פערשקלאפען יהודה. ער האט דער עגיפּטישער קעניגין פּשוט געדראהט מיט א אויפשטאנד פון אלע איהרע יודישע אונטערטאנען, און דערצו איז די בעדייטונג פון זייגע פּערזענליכע פעהיגקייטען אלס דיפּלאמאט און קריעגספיהרער אויך צו גרויס געווען, אום צו קענען זיך נישט רעכנען מיט זיין צופרידענהייט אדער אונצופרידענהייט.

קלעאפּאטרא האט זיך אלזא געמוזט אבזאגען פון די אלע פיינדליכע פּלענער געגען יהודה, און נאך דעם אבמאך, וואס זי האט געשלאסען מיט אלעקסאנדערן, האט זי איהם ארויסגעשיקט צו הילף א גרויסע מחנה סאלדאטען אונטער דער אנפיהרונג פון די זעלביגע צוויי יודישע ברידער. די דאזיגע עגיפּטישע ארמעע האט מציל געווען נישט בלויז די פרייהייט פון דעם יודישען פאלק, נאר אויך — זיין **לעבען**, ווארום פּטאלאמעאוס לאטוראס האט זיך נאך פריהער דערוואוסט פון די אונטערהאנדלונגען, וואס אלעקסאנדער פיהרט מיט זיין מוטער, און ער האט שוין געהאט א גרויסען טייל פון דער יהודה׳שער

ערד מיט יודיש בלוט פערגאָסען—מיט בלוט פון יודישע מוטער'ס און יודישע קינדער, וועלכע זענען צוהאַקט געוואָרען אויף קליינע שטיקלעך און געוואָרפען געוואָרען אין קאָכענדיגען וואַסער. לאַטוראָס האָט שוין געהאַט איינגענומען די שטאַרקסטע פונקטען פון יהודה; צוקומענדיג צו עזה האָט איהם אָבער בעגעגענט די עגיפטישע אַרמעע, און נאָך אַ גאַנצער רייהע צוזאַמענשטויסען אויפ'ן ים און אויף דער יבשה האָט דער יודישער אָנפיהרער פון קלעאָפּאַטראַ'ס מיליטער (חלקיה איז געבליבען אויפ'ן שלאַכט-פעלד) בעוויזען איהר זוהן — דעם עגיפּטישען קרוין-פּרינץ. דער לעצטער האָט זיך דאַן אומגעקעהרט צוריק אויף זיין אינזעל ציפּער, און יהודה האָט פריי אָבגעצויגען דעם אָטעם נאָך די אַלע איבערגעלעבטע בלוטיגע אונרוהיגע געשעהענישען.

אַרום זעקס-זיבען יאָהר האָט זיך די שטילע צייט געצויגען. דאָס אינערליכע לעבען אין לאַנד איז זיך דערווייל געגאַנגען מיט זיין וועג, און אַזוי לאַנג ווי דער קריגערישער קעניג איז געווען פערנומען מיט זיינע מלחמות, האָט ער זיך בעצויגען גאַנץ נייטראַל צו די אייביגע סכסוכים צווישען די פּרושים מיט די צדוקים, אָדער ער האָט זיך אינגאַנצען נישט אינטערעסירט מיט זיי. נעהנטער צו די סכסוכים איז געשטאַנען זיין פרוי שלומית, וועלכע איז אַליין געווען אַ הייסע אָנהענגערין פון די פּרושים, און אַ דאַנק איהר איינפלוס איז איהר ברודער, שמעון בן שטח, אימשטאַנד געווען אויסצוגלייכען אַלע מחלוקת'ען און צו דערהאַלטען דעם עפענטליכען שלום.

די דאָזיגע נייטראַליטעט האָט אָבער לאַנג נישט אָנגעהאַלטען. אָדער די קריגערישע שטרעמונגען פון דעם מנושם'דיגען קעניג האָבען זיך אָנגעשטויסען אָן די אייביגע נבואה-אידעאַלען פון די פּרושים-פאָלקס-פיהרער, אָדער דער דעספּאָטישער הערשער האָט געזעהען אין דעם צוריק ערוואָרבענעם איינפלוס פון די דעמאָקראַטישע פּרושים אַ שטערונג אויף דעם וועג פון זיין מאַכט, אָדער ער האָט סתם געוואָלט צוציהען אויף זיין זייט די קריגערישע צדוקים, — אַ פאַקט איז, אַז אַלעקסאַנדער איז מיט איין מאָל אַרויסגעטרעטען אַלס אָפענער געגנער פון די פּרושים און האָט אויף אַ חוצפה'דיגען אופן אָנגעגריפען זייערע הייליגסטע געפיהלען. דאָס איז געווען אינ'ם יום-טוב סוכות, און אַלעקסאַנדער האָט ערפילט די עבודה אין בית המקדש אַלס כהן גדול. דאָס פערזאַמעלטע פאָלק איז געשטאַנען טיעף בעגייסטערט פון דער פרומיגער פייערליכקייט, פון דער פרומיגער הייליגער שטימונג און

האָט געוואַרט אויף דעם מאָמענט, ווען דער כהן גדול וועט, לויט אַן׳אַלטער מסורה, אַרויפגיסען אַ זילבערן קענדיל וואַסער אויפ׳ן מזבח; דער לעצטער האָט דאָס אָבער נישט געטאָן, און אַנשטאָט אַרויפצוגיסען דאָס וואַסער אויפ׳ן מזבח, האָט ער עס מוטוויליג אויסגעגאָסען פאַר זיינע פיס. פערביטערט און אויפגעקאָכט פון דעם דאָזיגען חוצפה׳דיגען אַרויסטריט האָבען די פערזאַמעלטע פערוואָרפען דעם פערהאַסטען כהן גדול מיט די אתרוגים, וואָס זיי האָבען געהאַלטען אין די הענד, און עס וואָלט אפשר דער שענדליכער בעליידיגער פון די פאָלקס-געפיהלען מיט זיין לעבען בעצאָהלט דערפאַר, ווען ער וואָלט נישט רופען גלייך צו הילף זיינע געדונגענע פיזידישע און ציליצידישע סאָלדאַטען, וועלכע זענען ווי צוגעגרייט געווען צו דעם אויפשטאַנד און האָבען זיך ווי צורייצטע, ווילדע חיות אַרויפגעוואָרפען אויפ׳ן פאָלק. ביז זעקס טויזענד מאַן זענען דאַן געפאַלען אין בית המקדש אַלס קרבנות פון אַלעקסאַנדער׳ס אכזריות, און אום אויסצומיידען נאָך אַזאַ אויסברוך פונ׳ם פאָלקס-צאָרן אין דער צוקונפט, האָט ער זיין פּלאַץ אין בית המקדש אָבגעטיילט פון דעם זאַל, וואו דאָס פאָלק האָט זיך געפונען, מיט אַ הויכער וואַנט. און נישט נאָר אין בית המקדש — נאָך דעם בלוטיגען צוזאַמענשטויס איז אויך אין לעבען אַן׳אייזערנע וואַנט אויסגעוואַקסען, אַ וואַנט פון צאָרן און פערביטערונג, וואָס האָט אָבגעטיילט דעם פאָלק פון זיין טיראַנישען הערשער מיט זיינע שטיצער און אָנהענגער. די אונגליקליכע שפּאַלטונג אין דעם יודישען פאָלקס-לעבען פאַר די צייטען פון רחבעם און ירבעם האָט זיך איצט איבערגעחזר׳ט אין דער געשטאַלט פון די ביידע פאַרטייען, וואָס זענען גרייט געווען צו קעמפפען צווישען זיך — אויף לעבען און טוידט.

און דער בלוטיגער הערשער האָט זיך צוריק צו זיין אַרבייט גענומען — שוין צו לאַנג איז ער אויף איין אָרט געזעסען. ער האָט זיך נאָך אַלץ אַרומגעטראָגען מיט זיינע גרויסע קריגס-פּלענער, און איצט האָט ער געגלויבט צו געפינען אַן׳אויסרעד דערצו. ער האָט געוואָרפען אַן׳אויג אויף די געגענדען פון יענער זייט ירדן און אין דרום-מזרח זייט פון טבריה, און האָט זיך אַוועקגעלאָזען אַהין מיט מיליטער; איהם איז אָבער אַרויס אַנטקעגען דער נאַבאַטעאישער קעניג אָבאָדאַ און האָט איהם פערנאַרט אין אַ טיעפען גראָבען צווישען די גלעד-בערג, וואו אַלעקסאַנדער׳ס אַרמעע איז כמעט אינגאַנצען

אומגעקומען און ער אַליין איז קוים אַ לעבעדיגער צוריקגעקומען קיין ירושלים.

דאָס האָט נאָכמעהר צופלאַמט די פערביטערונג פון די פרושים און זיי נייעם שטאָף געגעבען צו דער אַגיטאַציע געגען אַלעקסאַנדערן. אין אַ פערלויף פון זעקס יאָהר (פון 84 ביז 89) האָבען נישט אויפגעהערט די בלוטיגע אויפשטאַנדען און די אינערליכע מלחמות. אַלעקסאַנדערן האָט זיך אפילו איינגעגעבען צו דערשטיקען יעדען אויפשטאַנד גלייך ביי זיין אויסברוך מיט דער הילף פון געדונגענע סאָלדאַטען; די אינערליכע פערביטערונג פון פאָלק איז ער אָבער נישט אימשטאַנד געווען איינצושטילען. ביי יעדער „בערוהיגונג“ איז בלוט פערגאָסען געוואָרען און דאָס האָט געדיענט אַלס אָנהויב פאַר אַ נייעם אויפשטאַנד.

ענדליך איז דער דעספאָטישער אַלעקסאַנדער שוין אויך מיעד געוואָרען, און ער האָט דער ערשטער אויסגעשטרעקט זיין האַנד צו די פרושים; זייער פערביטערונג איז אָבער צו שטאַרק, צו גיפטיג געווען און זיי האָבען זיין האַנד אָבגעשטויסען. אַלעקסאַנדער האָט פאָרגעלעגט די פרושים, זיי זאָלען איהם אַרויסשטעלען זייערע פריעדענס-בעדינגונגען; אויף דעם האָבען די לעצטע איהם געענטפערט, אַז זייער ערשטע בעדינגונג איז — זיין טוידט.

און ביז אַזוי ווייט איז דערגאַנגען דער פערביטערטער כעס פון די פרושים, און אַזוי שטאַרק האָט געפלאַמט אין זייערע הערצער דער דורשט, זיך נוקם צו זיין אָן דעם בלוטיגען הערשער מיט זיינע יועצים און שטיצער, אַז זיי האָבען גאָרנישט בעמערקט די אונגליקען, וואָס רייסען זיך אַריין אין לאַנד צוזאַמען מיט די בלוטיגע ברידערמלחמות, און ביי זיי איז רעכט געוואָרען זיך צו ווענדען צו דעם דעמאָלדיגען סירישען קעניג, דימיטריאָס אייקעראָס, מיט דעם פאָרשלאָג, ער זאָל אַריינפיהרען זיינע סאָלדאַטען אין יהודה און קעמפפען מיט זיי צוזאַמען געגען דעם חשמונאי'שען הערשער, וואָס האָט פערפלעקט דעם טראָן מיט'ן בלוט פון זיין פאָלק.

און ס'איז ווירקליך אַזוי געווען. אַנטיוכס עפיפאַנוס'עס אייניקעל האָט מיט פערגניגען אָנגענומען דעם פאָרשלאָג פון די יהודה'שע רעוואָלוציאָנערען, און זיך גלייך אַריינגעריסען מיט אַ מחנה סאָלדאַטען אין צענטר פון יהודה; דאַן איז איהם אַלעקסאַנדער אַרויס אַנטקעגען ביז שכם, און אויף דער שומרונישער ערד האָט זיך צופלאַ-

קערט אַ בלוטיגע שלאַכט, אין וועלכער עס האָבען געקעמפפט יודען געגען יודען און גריכען געגען גריכען.

געענדיגט האָט זיך דער בלוטיגער צוזאַמענשטויס מיט דער פאָלשטענדיגער פערניכטונג פון אַלעקסאַנדער׳ס געדונגענע מחנות, און ער אַליין האָט געמוזט אַנטלויפען און זיך בעהאַלטען אין די בערגפון אפרים (98).

דאָ האָבען זיך די יהודה׳שע רעוואָלוציאָנערען אָבגעשטעלט. זיי האָבען זיך נוקם געווען אָן דעם פערהאַסטען קעניג: ער איז עלענד, פערטריבען, זיין מאַכט איז דערשלאָגען. וואָס וועט אָבער מיט׳ן פאָלק זיין? סאָלדאַטען פון אַ פרעמדער מלוכה האָבען אין זייערע הענד יהודה׳שע שטעדט, יהודה׳שע דערפער; קינדער פון אַ פרעמדען, געצענדיענערישען פאָלק קעמפפען פאַר די יודישע אידעאַלען, זענען זיך נוקם פאַר פערשוועכטע יודישע היילינקייטען. שטעהט דאָ נישט פאָר אַ שרעקליכע געפאַהר פאַר דעם קיום פון דער גאַנצער אומה?

און דאָס פּאַטריאָטישע געפיהל האָט געזיגט: זעקס טויזענד פּרושים זענען איבערגעגאַנגען אויף אַלעקסאַנדער׳ס זייט, און דער סירישער הערשער האָט געמוזט פערלאָזען דאָס לאַנד. געבליבען איז אָבער נאָך אַ גרויסע צאָהל פערביסענע און ווילדע פּרושים־רעוואָלוציאָנערען, וואָס האָבען בעשלאָסען ווייטער צו פיהרען דעם קאַמפּף געגען אַלעקסאַנדערן **אָהן** דער הילף פון פרעמדע סאָלדאַטען; זיי איז אָבער אַלעקסאַנדער׳ן נישט שווער אָנגעקומען צו בעזיגען, און ווען זיי האָבען זיך ענדליך בעהאַלטען אין דער פעסטונג **ביתם**, האָט ער זיי בעלאַגערט און איינגענומען. די געפאַנגענע רעוואָלוציאָנערען זענען אָבגעפיהרט געוואָרען אין ירושלים, און ווידער האָט דער מערדערישער קעניג פערפלעקט די גאַסען פון דער יהודה׳אישער הויפּטשטאָדט מיט אַ שוידערהאַפטער בלוט־באָד: ער האָט געלאָזען (אונטער דעם איינפלוס פון זיין צדוקישען פריינד **דיאָגאָן**) **אויפהענגען אַכט הונדערט פון די געפאַנגענע רעוואָלוציאָנערען, טוידטענדיג פריהער זייערע ווייבער און קינדער — זיי אין די אויגען.**

די לעגענדע גיט נאָך צו, אַז וועהרענד די דאָזיגע בלוטיגע סצענעס, האָט אַלעקסאַנדער זיך געפונען אין דער געזעלשאַפט פון אויסגעלאַסענע פרויען, מיט וועלכע ער האָט געשכור׳ט און געהוליעט. איז דאָס געווען פּשוטע אַכזריות פון אַ מערדערישער נאַטור אָדער אַ פערשכור׳טער אויסבורך פון לאַנג דערשטיקטע נקמה־ליידענשאַפטען? גי-

בער לאָזט זיך ג־ויבען דאָס ערשטע, און אַלס אַזעלכען האָט איהם אנערקענט אויך דאָס פאָלק, קרוינענדיג איהם מיט דעם שענדליכען בײנאָמען „טרפי״ (ווילדער, תלין, רוצח); אַלעקסאַנדער האָט זיך אָבער צו דער צײַט גאַנץ ווייניג גערעכענט מיט דער שטימונג פון פאָלק און ער האָט איצט מיט פולער צופריעדענהײַט געפײַערט דעם יום טוב פון זײַן פאָלשטענדיגען נצחון איבערן אינערליכען שונא. ביז פופציג טויזענד מאַן פון בײדע זײַטען זענען אומגעקומען אין דעם פער־לויף פון דער צײַט, זינט עס האָבען זיך אָנגעהויבען אין לאַנד די בלוטיגע מלחמות, און איצט האָבען די פרושים אינגאַנצען בעפרײַט אַלעקסאַנדער'ן מיט זײַן באַנדע פון יעדער פעראַנטוואָרטליכקײַט. די גרויזאַמע שחיטות און רציחות פון דער לעצטער צײַט האָבען אונמעג־ליך געמאַכט פאַר די פרושים, צו פערבלײַבען אין לאַנד, און אין דער נאַכט פון די אַכט הונדערט תליות זענען אַכט טויזענד פרושים, מיט זייער אָנפיהרער שמעון בן שטח, אַנטלאָפען פון יהודה. מיט טיפע וואונדען אין האַרצען האָבען די דאָזיגע בעסטע זיהן פון פאָלק זיך דערווײַטערט פון זייער היים פון זייערע בערגער און טאָלען, פון זייער בית־המקדש; זייערע אויגען זענען אָבער אויך ווײַטער גע־ווענדעט געבליבען צו דער זײַט פון יהודה, און טיעף אין האַרצען האָבען זיי נישט אויפגעהערט צו האָפען אויף יענער צײַט, ווען גאָט וועט אויפריכטען זייער לאַנד און עס בעפרײַען פון זײַנע שלעכטע אַכזורי'שע פיהרער. בעזעצט האָבען זיך די עמיגראַנטען אין סוריען און מצרים.

און יהודה האָט זיך „בערוהיגט״ — קײנער איז דעם בלוטיגען הערשער אין וועג נישט געשטאַנען. ער האָט זיך דעריבער געקענט איצט פריי איבערגעבען זײַן אַלטער לײַדענשאַפט צו פיהרען מלחמות, און ער האָט עס ווירקליך געטאָן. נישט קוקענדיג אויף זײַנע אַלע מפלות האָט זיך אַלעקסאַנדער'ן שוין ביז דער צײַט דאָך געהאַט אײַנ־געגעבען צו פערגרעסערן יהודה מיט אַ גאַנצער רײַהע שטעדט און גע־גענדען: אויף דער זײַט ירדן פון ראַפיא אין דרום ביז צו די כרמל־בערג אין צפון, און אויף יענער זײַט — פון סעליוציא אין צפון ביז דער פאַלמען־שטאָדט צער, אין דרום־זײַט פון ים המלח. די אײַנגענומענע פונקטען האָט אַלעקסאַנדער געלאָזען גוט בעפעסטיגען, און די פעסטונגען אַלעקסאַנדריאָן בײַם ירדן, מכור בײַם ים המלח און הירקאַניאָן, וואָס איז אויפגעשטעלט געוואָרען נאָך פאַר

זײַן פֿאָטער, זענען געװען באַריהמט אַלס אונבאַזיגבאַרע שוץ=פּאָזיציעס, צוזאַמען מיט די פֿיעל אײַנגענומענע געביטען איז אַרונטערגעפֿאַלען אונטער דער יהודה'שער קרוין אויך אַ גרויסע גריכישע באַפֿעלקערונג, און אַלעקסאַנדער האָט געלאָזען אויסגיעסען מטבעות, וואָס האָבען געהאַט אויף זיך צוויי אויפֿשריפֿטען: אַ העברעאישען מיט אַ גריכישען. דאָס איז געװען דער ערשטער פֿאַקט אין דער נײַער יודישער מלוכה פֿון באַנוצען זיך אָפֿיציעל אויך מיט אַנ'אַנדער שפּראַך אויסער העברעאיש. די דאָזיגע בײדע אויפֿשריפֿטען האָבען באַצײַכענט אַלעקסאַנדער'ן אַלס קעניג, װעהרענד די פֿריהערדיגע מטבעות האָבען נאָך געטראָגען אויף זיך דעם טראַדיציאָנעלען בלויז=העברעאישען אויפֿשריפֿט: יהונתן הכהן הגדול וחבר היהודים (יהונתן — ינאי — דער כהן גדול און די יהוד'ער=געזעלשאַפֿט).

איצט האָט זיך אַלעקסאַנדער װידער אַװעקגעלאָזען אויפֿ'ן שלאַכט=פֿעלד, און נאָך אַ דרײַ=יעהריגען קאַמפֿ מיט פֿערשידענע געגנער, וואָס האָט זיך געענדיגט אַמאָל מיט אַ מפּלה און אַמאָל מיט אַ נצחון פֿון דער יהודה'שער אַרמעע, — האָט זיך אַלעקסאַנדער דאָך אומגעקעהרט קײן ירושלים אַלס זיגער. יהודה איז װידער פֿערגרעסערט געװאָרען מיט עטליכע באַדײַטענדע טעריטאָריומס, און דער אַלטער חלום פֿון די ערשטע חשמונאים איז שוין כמעט פֿערװירקליכט געװאָרען: די גרענעצען פֿון יהודה האָבען פֿערנומען דעם גאַנצען שטח — פֿון ים ביז'ן מדבר. די דאָזיגע נצחונות פֿון דער לעצטער צײַט האָבען געמילדערט אַביסל אויך די באַציהונג פֿון פֿאָלק צום קעניג, און עס האָט זיך געלאָזען גלויבען, אַז די אַלע אַלטע חטאים און רציחות פֿון דעם גרויזאַמען הערשער זענען פֿערשװאונדען געװאָרען פֿונ'ם פֿאָלקס זכרון.

בכלל האָט זיך אַלעקסאַנדער אין דער צײַט גאַנץ װעניג אָבגעגעבען מיט די אינערליכע אַנגעלעגענהײַטען פֿון לאַנד — ער איז כסדר פֿערנומען געװען מיט זײַנע מלחמות. לײַדענדיג פֿון אַ שטאַרקען פֿיעבער, וואָס האָט איהם אונאויפֿהערליך געמאַטערט אין די לעצטע יאָהרען פֿון זײַן לעבען, האָט ער דאָך דאָס באַליעבטע שלאַכט=פֿעלד נישט פֿערלאָזען, און בײַ אײנער פֿון זײַנע מיליטערישע אָפּעראַציעס, בײַ דער באַלאַגערונג פֿון ר אַ ג אַ ב אַ, האָט זיך זײַן קראַנקהײַט שטאַרק פֿערערגערט. דער שאָטען פֿון טוידט האָט אָנגעהויבען אַרומשװעבען פֿאַר די אויגען פֿון דעם קריעגערישען הערשער,

און — דאָס געװיסען האָט אין איהם ערװאַכט. ער האָט בעשטימט דער פרומער און עהרליכער קעניגין, װעלכע איז צו איהם געקומען, אַלס פאַקטישע מלוכה־פיהרערין און האָט איהר אָנגעזאָגט, זי זאָל זיך דערנעהנטערן צו די פּרושים, זי זאָל זײ איבערגעבען די גאַנצע הנהגה פון לאַנד און קײן זאַך נישט טאָן אָהן זײער אײנשטימונג, דערבײ האָט ער איהר אויך אויסגעדריקט זײן װילען, מ'זאָל די סאָלדאַטען נישט געבען צו װיסען װעגען זײן טוידט, אַזוי לאַנג ביז די בעלאַגערטע פעסטונג װעט זיך נישט אונטערגעבען, און דאַן — זאָל מען זײן קערפּער איבערגעבען צו די פּרושים אין די הענד, זײ זאָלען איבער איהם אויסאיבען זײערע נקמה־געפיהלען אָדער — איהם בעגראָבען מיט כבוד.

און די פּרושים האָבען װירקליך אויסגעאיבט זײערע נקמה־געפיהלען, אָבער נישט איבער'ן קערפּער פון געשטאָרבענעם. דער קערפּער פון געשטאָרבענעם אַלעקסאַנדער יאַנאַי (אויפ'ן 25־טען יאָהר פון זײן לעבען און 27־טען פון זײן הערשען) איז איבערגעפיהרט געװאָרען קײן ירושלים, װאו די קעניגין האָט איהם געלאָזען בעגראָבען מיט פײערליכקײט און פּאַראַד. די פּרושים האָבען אָבער דעם טאָג פון זײן שטאַרבען אַרײנגענומען אין דער רײהע פון די נאַציאָנאַלע יום־טובים, און אין דער בעשטימונג פונ'ם דאַטום לויט די רעגירונג'ס־יאָהרען פונ'ם חשמונאי'שען כהן גדול, האָבען זײ אָנגעהויבען צו שרײבען: „אין דעם און דעם יאָהר צו דער הערשונג פונ'ם כהן־גדול", אַנשטאָט דעם טראַדיציאָנעלען נוסח: „אין דעם און דעם יאָהר צו דער הערשונג פונ'ם כהן־גדול פון דעם אַלערהעכסטען גאָט".

אָן דער שפּיץ פון יהודה איז איצט אַװעקגעשטעלט געװאָרען שלומית, מיט דעם הערשער־נאָמען אַלעקסאַנדראַ; און אויב ס'איז מעגליך צו רעדען װעגען צװײ ריכטונגען אין אַ מלוכה־לעבען, װאָס זענען אינגאַנצען אַנטקעגענגעזעצט אײנע דער אַנדערער, לאָזט זיך עס אַמבעסטען אילוסטרירען מיט דער מלוכה־ענדערונג, װאָס איז פאָרגעקומען אין יהודה נאָך דעם טוידט פון דעם קריגערישען קעניג. אַלעקסאַנדער האָט דאָס לאַנד געהאַלטען אין די גאַנצע זיבען און צװאַנציג יאָהר פון זײן הערשען, װי אין אַ װילדען, ברױזענדען שטורם; איז רוהיג געװאָרען פון אויסװעניג, האָבען זיך אין לאַנד גופא אָנגעהויבען מהומות און איבערקעהרענישען און בלוט־פערגיסונגען, און בײ דער מינדעסטער בערוהיגונג אין לאַנד, האָט עס זיך

גלײַך װידער אָנגעהױבּען צו טרײַסלען צוליעב אַ מפּלה פון אויסװעניג.

איצט אָבּער האָט זיך אָנגעהױבּען אַ נײַע צײַט פאַר דער אויסגעמאַטערטער יהודה, — אַ צײַט פון מנוחה און פריעדען. אַלײן אַ איבּערצײַגטע אָנהענגערין פון די פּרושים, האָט די קעניגין דאָך פערשטאַנען זיך נישט איבּערצובויגען אינגאַנצען אין אײן זײַט, אום נישט נאָכמעהר אויפצורײַצען די אויפגערעגטע לײַדענשאַפטען און דעם בלוטיגען האַס, װאָס האָבּען געהאַלטען די בײַדע פּאַרטײַען, װי צװײַ פײַנדליכע לאַגערן, אײַנע גיגען דער אַנדערער. די פּרושים װי די צדוקים, בײַדע האָבּען ליעב דאָס פאָלק, בײַדע װילען איהם זעהען גליקליך, — זאָלען זײַ־זשע בײַדע געמײַנזאַם אַרבּײַטען פאַר זײַן גליק און װאױלשטאַנד, יעדערער אויף דעם געבּיט, צו װעלכען ער איז אַממעהרסטען צוגעפּאַסט. אָט דעם װעג פונ׳ם אַלטען יוחנן הורקנוס אין די ערשטע יאָהרען פון זײַן גרויסקײַט, האָט זיך אויך אַלעקסאַנדראַ אויסגעװעהלט, און אַזױ װי ער, האָט זי אויך איבּערגעבּען אַלע אינערליכע אָנגעלעגענהײַטען פון לאַנד אין די הענד פון די פּרושים, איבּערלאָזענדיג די פיהרונג פון דער אויסערליכער פּאָליטיק און פון דער אַרמעע — די צדוקים.

דאָס פאָלק האָט פאַר אַלעקסאַנדראַ׳ס הערשאַפט פרײַ אָבּגעאָטעמט. קײַנער פון די שכני׳שע פירשטען האָט נישט געװאַגט זיך אַרײַנצורײַסען אין די גרענעצען פון דער מעכטיגער יהודה; דער אַריסטאָקראַטיש־שטרענגער רעזשים האָט אָנגעהױבּען אָבּצוטרעטען זײַן פּלאַץ די דעמאָקראַטיש־מענשענפרײַנדליכע אײַנפיהרונגען פון די פּרושים, און די נאַטור אַלײן האָט אויך געבּענשט דאָס לאַנד מיט אַ אונגעװעהנליכער פרוכטבּאַרקײַט.

אַלס כהן גדול האָט די קעניגין בּעשטימט איהר עלטסטען זוהן הורקנוס, אַ מענש מיט אַ שװאַכען כאַראַקטער און מיט גאַנץ װעניג פעהיגקײַט צו װעלכען ס׳איז שאַרפען, עפענטליכען אַרויסטריט, און דאַגעגען האָט זי דעם יונגערן זוהן, אַריסטאָבּול, מיט דעם קריעגערישען טעמפּעראַמענט און די צדוקישע נײַגונגען פון פאָטער, — אינגאַנצען דערװײַטערט פון די מלוכה־אָנגעלעגענהײַטען. די מיטװירקונג און די גאַנצע פּאַקטישע אינערליכע הנהגה פון לאַנד איז איצט אַלזאָ איבּערגעגאַנגען צו די נאָהנטע יועצים און הויף־לײַט פון דער קעניגין, און די זענען געװען כסדר פּרושים. דעם ערשטען פּלאַץ צװישען די דאָזיגע יועצים, װאָס האָבּען געהאַט אַ שטאַרקען אײַנפלוס אויף דעם

גאַנג פון דער מלוכה־פיהרונג, איז געווען דער קעניגינ'ס ברודער. שמעון בן שטח, וועלכער האָט זיך נאָך אַלעקסאַנדער'ס טוידט אומגעקעהרט קיין יהודה צוזאַמען מיט זיין חבר יהודה בן טבאי און מיט נאָך פיעל פון די פערטריעבענע פרושים. זיין בעטהייליגונג אין דעם מלוכה־לעבען פון יהודה פאַר דער צייט איז געווען אַזוי אָנגעזעהען, אַז די כראָניקער שטעלען איהם שטענדיג צוזאַמען מיט דער קעניגין און שרייבען: „אין די טעג פון שמעון בן שטח און דער קעניגין שלומית.“

ביי אַזאַ צושטאַנד האָט זיך דער איינפלוס פון די צדוקים אינגאַנצען פערלאָרען, און זייערע פּאָזיציעס זענען איצט אַזוי שוואַך געווען, אַז זיי האָבען כמעט אָהן אַ ווידערשטאַנד געמוזט ביסלעכווייז אָבטרעטען אַלע זייערע פלעצער אין די רעליגיעזע און געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציעס פון לאַנד. אָן דער שפּיץ פון סנהדרין האָבען זיך אַוועקגעשטעלט שמעון בן שטח מיט דעם דערמאָהנטען בן טבאי, און זייער ערשטע [illegible]רבייט איז געווען אויסצוראָטען די איבערגעבליעבענע שפּורען פון די פריהערדיגע, צדוקי'שע, איינפיהרונגען און אָרדנונגען. אויף וויפיעל דאָס פאָלק איז צופריעדען געווען פון דעם דאָזיגען גייסטיגען אויפשטאַנד געגען דער שטרענגער געזעצליכקייט פון די צדוקים, קען עדות זאָגען דער פאַקט, וואָס עס האָט בעשטימט צו פייערן יאָהר יעהרליך דעם טאָג (14 תמוז), ווען עס איז צוריק איינגעפיהרט געוואָרען אין לאַנד דער שטראָף־קאָדעקס פון די פרושים.

די רעסטאַוראַציע (צוריקאויפשטעלונג, בענייאונג) פון סנהדרין און פון גאַנצען לעבען אין לאַנד האָט אויך איהרע קרבנות געפאָדערט. דאָס סנהדרין האָט פערורטהיילט עטליכע פון די צדוקי'שע אָנפיהרער, אויף וועלכע דאָס פאָלק האָט געקוקט, ווי אויף שולדיגע אין די אַלע הריגות און שחיטות פון דעם געוועזענעם הערשער, און נאָך דער בעשטעטיגונג פון דער קעניגין, איז דער אורטהייל אויסגעפיהרט געוואָרען. אָט די יורידישע בעשטראָפונג פון די עטליכע פערהאַסטע צדוקים האָט אָבער נישט געהאַט אַזאַ ווירקונג אויפ'ן לאַנד, ווי די גאַנצע טעטיגקייט פונ'ם בענייטען סנהדרין, וואָס האָט זיך אין זיין פּראַקטיק כסדר אָנגעשטויסען אָן צדוקי'שע בעגריפען און געזעץ־אויסטייטשונגען. דאָס פאָלק מוז אָנהויבען לעבען צוריק לויט די געזעצען פון דער תורה, ווי די מסורה טייטשט זיי אויס; דער לעבענסגייסט פון פאָלק דאַרף נישט פערגליווערט ווערן, דאַרף זיך נישט איינ=

שליעסען אין די ראהמען פון דעם געשריבענעם ווארט, נאר איהם וועבען און ווייטער ציהען און צופאסען זיינע אלטעגליכע אינטערעסען צו דעם הויכען גייסט פין דער געטליכער תורה; די גאנצע געזעצגעבונג פון לאנד דארף פיהרען דערצו, עס זאל אויפגעהויבען ווערן די יודישע געזעלשאפט און פערקערפערן מיט זיך די העכסטע אידעאלען פון דער יודישער נבואה — דאס איז געוועזן די הייסע שטרעבונג פון די איצטיגע בעניייער; און כדי וואס בולט'ער צו מאכען דעם שטעמפעל פון זייער גייסט און לעהרע אויף דעם לעבען פון פאלק, האבען זיי געמוזט פערשטארקען זייערע געזעצען און דינים מיט פערשידענע סיגים און חומרות און הארבע שטראפען, וואס זענען אפט דערגאנגען ביז צו די שארפסטע עקסטרעמען. עס איז געוועזן א סכסוך צווישען די פרושים מיט די צדוקים אין דער פראגע וועגען בעשטראפען פאלשע עדות (ביי קרימינעלע פראצעסען). לויט די צדוקים איז אויסגעקומען, אז פאלשע עדות דארפען נאר דאן בעשטראפט ווערן, אויב דער אנקלאגער איז צוליעב זייער עדות זאגען פערארטיילט און בעשטראפט געווארען, און דאגעגען האבען די פרושים געפאדערט א שטראף פאר א פאלשען עדות אפילו אויך אין דעם פאל, ווען די פאלשקייט פון זיין עדות זאגען האט זיך ארויסגעוויזען נאך פאר'ן אורטייל און דער בעשולדיגטער איז ארויס פריי. איצט איז פארגעקומען אזא פאל אינ'ם בעניייטען סנהדרין, און יהודה בן טבאי האט דעם עדות בעשטראפט „אויף צו להכעים די צדוקים", דערביי איז ער אבער בעגאנגען א געוואלדיגען יורידישען פעהלער און האט אינגאנצען פערגעסען, אז לויט דעם זין פון געזעץ קען מען נאר דאן בעשטראפען פאר פאלש עדות זאגען, ווען נעגען דעם בעשולדיגטען זענען ארויסגעטרעטען צוויי עדות, אבער נישט איינער, ווייל ביי איין עדות קען אין אלגעמיין קיין בעשולדיגונגס-אורטייל נישט ארויסגעטראגען ווערן. אזא עקסטרעמע שטרענגקייט צוליעב די פאדערונגען פון דער צייט האט זיך נאך עטליכע מאל ארויסגעוויעזען אין דער טעטיגקייט פון סנהדרין, און ווי די לעגענדע דערצעהלט איז שמעון בן שטח'ס איינענער זוהן אויך געפאלען אלס קרבן פון אזא מין יורידישען טעות.

די דאזיגע ביידע פיהרער האבען דעריבער אנגעזאגט זייערע נאכפאלגער, זיי זאלען זיין פארזיכטיג ביים אויספרעגען די עדות און דעם בעשולדיגטען און זעהן אויסמיידען יעדען טעות, און צו דעם צוועק

פון איינפלאנצען אט די געריכטליכע פארזיכטיגקייט איז, ווייזט אויס, געשאפען געווארען אין יענער צייט אויך די שענע ערצעהלונג שושנה. דארט דערצעהלט זיך פאלגענדעס: צוויי אויסגעלאסענע מענער האבען געווארפען אן'אויג אויף דער נאטספארלטיגער און ערליכער פרוי פון דעם אנגעזעהענעם יהויקים, מיט'ן נאמען שושנה, און ווען זי האט מיט פעראכטונג אבגעווארפען זייער שענדליכען פארשלאג, זענען זיי ארויסגעטרעטען אין געריכט און האבען עדות געזאגט, אז זי האט ביי זיך אין גארטען פערבראכט א לאנגע צייט אין אויסגעלאסענע אומארמונגען מיט א יונגען מאן. די ריכטער האבען געגלויבט די עדות און די פרוי האט שוין געזאלט פעראורטיילט ווערן; דא האט זיך אבער אויפגעשטעלט דער קלוגער דניאל און געפרעגט די עדות, אונטער וועלכען בוים די שענדליכע אומארמונגען זענען פארגעקומען, און ווען די לעצטע האבען זיך סותר געווען איינע די אנדערע אין זייערע רייד האט דאס געריכט איינגעזעהען, אז זיי האבען פאלש עדות געזאגט און געוואלט פערגיסען אונשולדיג בלוט.

דאס בעניימטע סנהדרין האט רעפארמירט אלע געביטען פון דעם פאלקס-לעבען און אומעטום געזוכט אריינצוברענגען די יסודות פון גערעכטיגקייט און געוויסענהאפטער פרומקייט. מיט שמעון בן שטח'ס נאמען איז פערבונדען די איינפיהרונג פון דער „כתובה", וואס האט געהאט א גרויסע ווירקונג אויף דעם גאנג פונ'ם פאמיליען-לעבען ביי יודען, שטערנדיג פון איין זייט דעם מאן אבצוגט'ען דער פרוי פאר דער מינדעסטער קלייניגקייט, און פערזיכערנדיג פון דער צווייטער זייט דער הילפלאזער פרוי מיט א געוויסער מאטעריעלער שטיצע.

נאך וויכטיגער איז די אנדערע איינפיהרונג פון דעם ווייטזיכטיגען פאלקס-פיהרער. ער האט געלאזען עפנען שולען אין די גרעסערע שטעדט, און איינגעפיהרט, אז „אלע קינדער מוזען געהן אין שול". דאס איז דער זיכערסטער וועג געווען צו ערציהען דעם פאלק אין א געוויסער ריכטונג, איינצווארצלען אין איהם די בעגריפען פון דער יודישער תורה און צו פערשפרייטען צווישען די ברייטערע מאסען די יודישע געזעץ-וויסענשאפט.

בנוגע צו דער עבודה אין בית המקדש האבען אויך די פרושים צוריק איינגעפיהרט די אלע דינים און מנהגים, וואס די צדוקים האבען געהאט מבטל געווען. אזוי האבען זיי איצט מיט פרייד און בעגייסטערונג געפייערט דאס וואסער-גיעסען אויפ'ן מזבח אום סוכות, און

מיט דער צייט איז אָט די צייטווייליגע פייערונג פערוואַנדעלט געוואָרען אין
אַ יעהרליכען פאָלקס=יום=טוב, פון וועלכען מ'האָט שפּעטער דערציילט,
אַז ווער עס האָט נישט בייגעוואוינט אָט די פרייד אין בית המקדש (שמחת
בית השואבה), האָט קיינמאָל קיין שטורמישע פאָלקס=שמחה נישט גע=
זעהען. אין דער נאַכט פלעגט דער באַרג פון בית המקדש אַזוי בע=
לויכטען ווערן, אַז די גאַנצע שטאָדט האָט אויסגעזעהען, ווי פערזונ=
קען אין אַ פייערדיגען ים, און ליכטשטראָמען האָבען זיך אַריינגערי=
סען אין אַלע ווינקעלעך. דאָס גאַנצע פאָלק איז געווען פערזאַמעלט
אַרום בית המקדש, וואו עס האָבען זיך געטראָגען אין דער לופטען
פרעהליכע, פייערליכע ליעדער; אויף יעדען איינעם פון די פופצעהן
טרעפ, וואָס האָבען געפיהרט פון דער עזרת=נשים צו איינער פון די
העכערע עזרות, פלעגט דער לוים=כאָר, אין דער בעגלייטונג פון
האַרפען, קלאַנג=בעקענס און נאָך אינסטרומענטען, זינגען אויסגעוועהלטע
קאַפּיטלען פון תהלים (שיר המעלות'ען), וואו ס'האָט זיך אַממעהר=
סטען גערעדט וועגען דער צוריקקעהרונג פונ'ם ערשטען גלות און ווע=
גען די חסדים, וואָס גאָט טוט מיט זיין פאָלק. צום סוף פלעגט זיך
דער כאָר ווענדען צום פערזאַמעלטען פאָלק:

לויבט, פרייזט גאָטס נאָמען,
לויבט איהם, איהר גאָטס קנעכט.

און די פערזאַמעלטע פלעגען איהם ענטפערן:

לויבט גאָט—גאָט איז גוט,
בעזינגט זיין נאָמען — זיין נאָמען איז זיס;
דען יעקב'ן האָט ער זיך אויסדערוועהלט,
ישראל'ן—פאַר זיין שאַץ.

אַ עהנליכער יום=טוב פאַר'ן פאָלק איז געווען חמשה עשר באָב
— דער טאָג, ווען עס פלעגט געשענקט ווערען פיעל האָלץ פאַר'ן
בית המקדש. אין דעם יום=טוב האָבען זיך בעזונדער בעטייליגט די
בנות ציון (ציונ'ס טעכטער), וועלכע פלעגען פערברענגען דעם גאַנצען
טאָג אין געזאַנג און טענץ. די פייערונג פלעגט פאָרקומען אויף איינעם
פון די פרייע פלעצער, אין אַ וויינגאָרטען, וואו גאַנצע שאַרען יונגע,
ווייס=געקליידעטע מעדלעך האָבען בעצויבערט די אַרומיגע יונגע לייט
מיט זייערע טאַנץ=קאַראַהאָדען, וואָס זיי פלעגען בעגלייטען מיט גע=

רייכסטע העברעאישע ליעדער. ווי ס'איז צו גלויבען, איז דער דאזיגער יום-טוב אויך איינגעפיהרט געווארען אלס דעמאנסטראציע געגען די צדוקים, וועלכע האבען נישט אנערקענט דעם גאנצען מנהג פון שענקען האלץ פאר'ן מזבח.

צו די אלע רעפארמען אין דער געזעצגעבונג און אין דעם גאנצען סאציאלען לעבען פון לאנד איז צוגעקומען נאך איינע, וואס האט אויך, ווי די מעהרסטע איינפיהרונגען פון יענער צייט, פערפאלגט צוויי צוועקען: ארויסצוטרעטען דעמאנסטראטיוו געגען א געוויסער אנשויאונג פון די צדוקים און אויפצוועקען דאס נאציאנאלע געפיהל ביי די טיילען פונ'ם יהודה'שען פאלק, וואס האבען געלעבט אין אנדערע לענדער, ווייט פון יהודה, און נישט געהאט קיין פערבינדונג מיט דעם לעבענס-נערוו פון דער יהודה'שער אומה, מיט'ן בית המקדש. די צדוקים האבען איינגעפונען, אז די טעגליכע קרבנות און איבערהויפט די הוצאות פון בית המקדש דארפען נישט אנערקענט ווערן פאר קיין פאלקס-זאך, און דאס געלד אויף דעם דארף גענומען ווערן פון איינצעלנע פרומע מנדבים; די בעראטונג אונטער דעם פארזיץ פון דער קעניגין האט אבער אנגענומען אנ'אנדער בעשלוס. זי האט בעשטימט, אז יעדער יוד פון צוואנציג יאהר אן (גרים און בעפרייטע שקלאפען אויך אין כלל) איז פערפליכטעט אריינצוברענגע מינדעסטענס א האלבען שקל (ארום 11 ק.) יעהרליך אינ'ם אוצר פון בית המקדש. די דאזיגע נדבה האבען פרייוויליג גענומען אויף זיך צו צאהלען נישט בלויז די יודען פון יהודה, נאר אויך אלע יהוד'עער, וואס האבען זיך געפונען אין די ארומיגע לענדער, און צו דעם צוועק זענען בעשטימט געווארען דריי אלגעמיינע יעהרליכע זאמלונגען אין פערשיעדענע צייטען: פאר יהודה אין אנהויב פון פריהלינג, פאר די נעהנטערע לענדער (עגיפטען און סיריען) — ארום שבועות, און פאר די ווייטע לענדער (בבל, מדין און קליין-אזיען) — ארום סוכות. די רייכסטע זאמלונגען זענען שטענדיג געוועזן די שפעטערדיגע — די אויסלענדישע יודען זענען רייך און פרייגיעביג געוועזן און אנשטאט די זילבערנע אדער קופערנע שקל'ס און דינר'ס פון יהודה, פלעגען זיי געבען גאלדשטיקער. אין די לענדער, אין וועלכע ס'האבען זיך געפונען א סך יהוד'עער, פלעגען זיי אויסקלויבען א מיטעלפונקט, וואו עס פלעגען צוגעשיקט ווערן אלע געזאמעלטע נדבות, און פון דארטען דאס צו בעזארגען קיין ירושלים, — צו וואס עס פלעגען אויסגע-

קליִבּען װערן די אָנגעזעהענסטע מענשען פון לאַנד. אַזעלכע מיטעל־
פּונקטען זענען געװען נציבין און נהרדעה אין בבל און מעסאָ־
פּאָטאַמיען; אַפּאַמעאַ און לאַאָדיִצעאַ אין קליין־אַזיען, און פּער־
גאַמום און אַנדראַמיטיום אין דער געגענד עאָליס. די דאָזיגע דריי־
פאַכיג געזאַמעלטע יעהרליכע הכנסה איז געװען גענוג אויף צו דעק־
קען אַלע הוצאות פון בית המקדש, און עס פלעגען זיך נאָך אָב־
שטעלען געװיסע סומען, פון װעלכע עס האָט זיך מיט ד"ר צייט אָנ־
געזאַמעלט אַ בעדייטענדער קאַפּיטאַל.

אַזוי איז דער צדוקישער איינפלוס בּיסלעכװייז אַרויסגעשטופּט
געװאָרען פון אַלע ספערען פון׳ם פאָלקס־לעבען אין יהודה, און דאַ־
נעגען איז דער איינפלוס פון די פּרושים אַלץ בולט׳ער, טיעפער און
שטאַרקער געװאָרען; איינס נאָך דאָס אַנדערע זענען אַלע אַלטע גע־
זעצען װידער איינגעפיהרט געװאָרען, און צו זיי זענען צוגעקומען
פיעל נייע, װאָס האָבען זיך אויך איינגעזװיגען אין פאָלק און זענען
געװאָרען אַ טהייל פון זיין נאָרמאַלען לעבענס־גאַנג. צוגעגאַנגען איז דאָס,
נאַטירליך, נישט לייכט; די צדוקים האָבען נישט איין מאָל אָנגעװענ־
דעט זייערע לעצטע קרעפטען צו שיצען חאָטש װיפיעל ס׳איז פון זיי־
ערע פערלוירענע פּאָזיציעס, און דעם סנהדרין איז נישט איינמאָל
אויסגעקומען צו משפּט׳ען יענע, װאָס זענען אַליין נאָר װאָס געשטאַ־
נען אָן דער שפּיץ פון דער יהודה׳שער געזעצגעבונג. די איצטיגע
העכסטע ריכטער זענען אָבער געװען איבערגעגעבענע פאָלקס־פיהרער
און קיין שום װילקייט און פאַלשקייט האָט פאַר זיי נישט עקסיסטירט
דאָרט, װאו ס׳האָט זיך געהאַנדעלט װעגען די אינטערעסען פון כלל,
װעגען דער גייסטיגער אויסבילדונג פון פאָלק. װען עס האָט זיך אַ־
רויסגעװיזען די פאַלשקייט פון די עדות, אויף דעם סמך פון װעל־
כע שמעון בן שטח׳ס זוהן איז פערמשפּ׳ט געװאָרען צום טוידט, און
די ריכטער זענען גענויגט געװען איהם צו בעפרייען, האָט דער פער־
משפּט׳ער אַליין — לויט דער לעגענדע — זיי אויפמערקזאַם געמאַכט
אויף דעם, װאָס לויט׳ן געזעץ קען מען נישט גלויבען די עדות, װען
זיי נעהמען זייער פריהערדיגע עדות־זאָגען צוריק, און דערביי האָט ער
זיך געװענדעט צום פאָטער מיט דער אַרויספאָדערונג: „אויב דו װילסט,
אַז דאָס גליק פון יהודה זאָל דורך דיין האַנד בעפעסטיגט װערן,
בעטראַכט מיך, װי אַ שװעל, װעלכער מ׳טרעט אַריבער אָהן שום
בעדויערן“; און דער פאָטער האָט איהם געפאָלגט — דער היטער פון

געזעץ האט דערשטיקט אין זיך זיינע פאטע־געפיהלען צוליעב די אינ־טערעסען פון דעם העכערן אידעאל. דאס זעלבע איז געווען אויך מיט דעם צווייטען פיהרער, מיט יהודה בן טבאי; דער לעצטער איז אויסערסט שטרענג געוועזן אין זיין געריכטליכער בעציהונג צו די צדוקים, און אין דער זעלבער צייט איז זיין פערזענליכע בעציהונג צו בעשולדיגטע אין אלגעמיין געווען פיעל ווייכער מילדער. ער פלעגט זאגען: „אזוי לאנג, ווי די בעלי־דברים שטעהען פאר דיר, בעטראכט זיי ביידע פאר שולדיגע; איז אבער דער אורטייל שוין ארויס־געטראגען — דארפסטו זיי שוין ביידע רעכנען פאר אונשולדיג".

די שארפע געריכטליכע מיטלען, מיט וועלכע די פרושים האָ־בען זיך בענוצט אויף צו פערפאלגען די צדוקים האבען ענדליך ארויס־גערופען ביי די לעצטע א שטארקע פערביטערונג, און זיי האבען זיך געווענדעט צו דעם יונגען פרינץ אריסטאבול, וועלכער האט זיך פאר זיי ווארים אנגענומען און אויסגעפועל'ט פאר זיי א אודיענץ ביי דער קעניגין. די צדוקים האבען דאן אויסגעוועהלט א דעלעגאציע פון זייע־רע עלטסטע פארשטעהער, און די לעצטע האבען זיך געקלאגט פאר דער קעניגין אויף די פערפאלגונגען געגען זיי, ערקלערענדיג איהר דערביי, אז זיי וועלע געצוואונגען זיין איבערצוגעהן אין דיענסט פון די יהודה'שע שכני'שע מלוכות נבט אדער כיריען, און איבערלאזען דאס פאטערלאנד אינגאנצען אהן מיליטערישער בעשיצונג. דאס האט אויף דער קעניגין געווירקט, און זי האט בעשטימט עטליכע פון די צדוקים אלס קאמענדאנטען פון מעהרערע פעסטונגען. נאר די דריי שטארקסטע פעסטונגען האט זי זיי מורא געהאט אנצופערטרויען: מכור, הירקאניא און אלעקסאנדריא.

פון די אויסערליכע מלוכות איז יהודה א לאנגע צייט נישט בע־אונרוהיגט געווארען עס האט זיך געמאכט, אז טיגראנעס, דער קע־ניג פון ארמעניען, וואס האט צו יענער צייט שוין געהאט בעהערשט גאנץ סיריען, האט געוואלט איינעהמען אויך יהודה אלס א געוועזענע אונטערטעניגע פראווינץ פון סיריען. ער האט בעלאגערט פטאלאמעאיד און געשטעלט אויף אזא אופן אין געפאהר יפו מיט איהרע ארומיגע וואסער־געביטען, אזוי אז אלעקסאנדרא האט נישט געזעהען פאר זיך קיין אויסוועג, און האט געשיקט צו איהם שלוחים מיט טייערע מתנות און א פריינדליכען בריעף; דאס האט אבער דעם ארמענישען בעזיעגער גאך נישט בעוואויגען צראבצונעהמען די בעלאגערונג פון דער יהודה־

שער פעסטונג און ער וואָלט זיכער אָבגעריסען אַ בעדייטענדען טייל פון
דער יהודה'שער ערד, ווען ער וואָלט נישט דערהערען פּלוצלונג, אַז
די רוימישע לעגיאָנען אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם בעריהמטען לוקולו
האָבען זיך אַריינגעריסען אין אַרמעניען. אַזוי איז די געפאַהר פאַר יהודה
אַריבער, און ווידער האָט אין לאַנד געהערשט פרידען און מנוחה.

באַלד אָבער האָט זיך אַ נייע געפאַהר אָנגערוקט, — אַ געפאַהר,
וואָס האָט טיעף אָנגעגריפען דעם נערוו פון דעם יהודה'שען מלוכה=לע=
בען און איהם איינגאַנצען פונאַנדערגעטרייסעלט. די גרייז=גרויע קעני=
גין איז האָפנונגסלאָז קראַנק געוואָרען און דער היציגער אַריסטאָבול
איז גלייך צוגעטרעטען צו דער פערווירקליכונג פון זיין פּלאַן וועגען
אַ איבערקעהרעניש אין דער מלוכה=פיהרונג, האָבענדיג אויף זיין זייט
— די קריעגערישע צדוקים. אַריסטאָבול האָט שטילערהייד פערלאָזען
ירושלים און איז געקומען אין דער גאַליליע'אישער פעסטונג גאַבאַטאַ,
וועלכע דער צדוקישער קאָמענדאַנט גאַלעסט האָט איהם גלייך אי=
בערגעגעבען; אין אַ משך פון פופצעהן טאָג האָבען שוין איין און
צוואַנציג אַזעלכע פעסטונגען זיך געפונען אונטער זיין מאַכט, און דער=
צו האָט ער זיך נאָך צוגעדונגען הילפס=מחנות פון די קליינע סירישע
פירשטען, פון די פעלקער אויף יענער זייט ירדן און פון דעם רוי=
בערישען טראַכאָניטען=שבט. דער שוואַכער כהן=גדול און טראָן=יורש,
הורקנוס, האָט געזעהען די געפאַהר און געבעטען הילף ביי דער
קראַנקער קעניגין; דאָס איינציגע, וואָס זי איז אָבער איצט אימשטאַנד
געווען צו טאָן, איז געווען דאָס איבערגעבען אין זיינע הענד און אין
די הענד פון די איבריגע פאָלקס=פיהרער די דריי טריי=געבליבענע
שטאַרקע פעסטונגען, אין איינער פון וועלכע ס'האָט זיך געפונען אויך
דער אוצר המלוכה.

באַלד נאָכדעם איז די קעניגין געשטאָרבען, איבערלאָזענדיג
דעם פאָלק אויף דער שוועל פון אַ בלוטיגער בירגער=קריעג, וואָס האָט
זיך געענדיגט צוזאַמען מיט דער אַזוי שווער אויסגעקעמפּטער אונאָב=
הענגיגקייט פון יהודה. ניין יאָהר איז די עהרליכע שלומית געזעסען
אויף דעם יהודה'שען טראָן און דאָס זענען גליקליכע יאָהרען געווען
אין דער געשיכטע פון דער בענייטער יודישער מלוכה; איהרע לעצטע
טעג זענען אָבער געווען אויך די לעצטע פון דער יהודה'שער פרייהייט,
און איהר טוידט — דער טוידט פון דער לעצטער זעלבסטשטענדיגער
הערשערין אין יהודה.

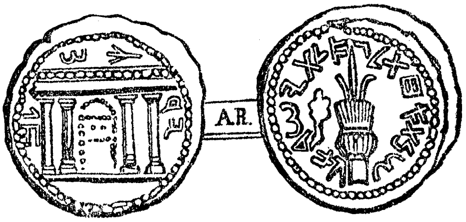

מטבעות פון די ערשטע חשמונאים

פיערטעס קאפיטל

די לעצטע חשמונאי׳שע מלכים

דער צוגעגרייטער אויפשטאנד האט זיך פונאנדערגעפלאקערט גלייך נאכ׳ן טוידט פון דער אלטער הערשערין. בלייבענדיג ביז איהרע לעצטע מינוטען א טרייע אנהענגערין פון דער פאלקס-פארטיי, האט זי די קרוין צוזאמען מיט דעם כהן-גדול-טיטול איבערגעגעבען איהר עלטערן זוהן, הורקנוס׳ן, אין וועלכען די פרושים האבען געזעהען זייער קעניג — דעם קעניג, וואס וועט זיך נישט יאגען איינצונעהמען פרעמדע לענדער, וואס וועט נישט פערפלאנטערן דאס לאנד אין א נעץ פון פאליטישע סכסוכים און קריגערייען און וועט שטיצען די סאציאלע אויסבילדונג פון דעם יהודה׳שען פאלק, זיין ווייטערדיגע ענטוויקלונג אין דער ריכטונג פון די אלטע טראדיציעס און אידעאלען און די פערבעסערונג פון זיין עקאנאמישער לאגע.

אנדערש האבען אבער געקוקט אויף דער לאגע פון לאנד די צדוקים. פאר זיי איז הורקנוס געוועזען נישט בלויז א קעניג פון דער פארטיי, וואס פערפאלגט זיי, וואס האט ביי זיי אוועקגענומען די מאכט פון די הענד און לאזט זיי נישט לעבען, ווי זיי ווילען; זיי האבען אין הורקנוס׳ען אויסער דעם אלעמען געזעהען אויך א שוואכען הער-

שער און אַ שלעכטען קריגער. יהודה איז שטאַרק, זי איז אָבער אַרומגערינגעלט מיט נאָך שטאַרקערע שכנים, וואָס ווילען זי אײַנשלינגען, און די פּליכט פון'ם הערשער איז קודם כל — צו שיצען דאָס לאַנד. בײַם רודער פון'ם מלוכה־לעבען דאַרף אַלזאָ שטעהן אַ מענש מיט קריגערישע פעהיגקײַטען, וואָס איז אימשטאַנד נישט בלויז זיך אַנטקעגען צו שטעלען דעם שונא, נאָר אויך אָנצופאַלען אויף איהם; וואָס איז אימשטאַנד אָבצוהיטען און צו פערגרעסערן די פּאָליטישע מאַכט פון זײַן לאַנד, קורץ: אַ קעניג, וואָס קען פיהרען אַ קאַמפּף און איהם ענדיגען מיט נצחון. און אָט די אַלע פעהיגקײַטען האָט אין זיך דער יונגערער ברודער פון דעם געזעצליכען טראָן־יורש — אַריסטאָבול.

און אויב בײַ דעם פריהערדיגען קאַמפּף צווישען די פּרושים מיט די צדוקים זענען די ברײַטערע שיכטען פון פאָלק כמעט אינגאַנצען געשטאַנען אויף דער זײַט פון די ערשטע, האָט זיך איצט, בײַ דעם קאַמפּף צווישען דעם קעניג פון די פּרושים און דעם קעניג פון די צדוקים, די לאַגע בעדײַטענד געענדערט; איצט איז אַ גרויסער טײל פון פאָלק אַלײן אויך אַריבער אויף דער זײַט פון דעם ענערגישען אַריסטאָבול און דער לעצטער האָט גלענצענד פערשטאַנען אויסצוניצען די דאָזיגע גינסטיגע שטימונגען. זײַענדיג פאָלשטענדיג צוגעגרײַט צו דעם אויפשטאַנד און האָבענדיג אַרום זיך אַ שטאַרקע, גוט בעוואָפענטע אַרמעע, האָט אַריסטאָבול דאָך נישט געוואַגט אָפען אַרויסצוטרעטען מיט זײַן פאָדערונג אַזוי לאַנג, ווי די מוטער האָט נאָך געאָטעמט; צוזאַמען אָבער דערמיט, ווי די קעניגין איז געשטאָרבען און הורקנוס איז אַרויף אויפ'ן טראָן, האָט ער זיך אָנגעהויבען דערנעהנטערן מיט זײַן מחנה צו דער הויפּטשטאָדט. הורקנוס האָט איהם אַרויסגעשיקט אַנטקעגען אַ טײל פון די געדונגענע סאָלדאַטען, וואָס ער האָט איבערגענומען פון דער מוטער, און בײַ יריחו איז פאָרגעקומען דער ערשטער צוזאַמענשטויס צווישען די פײַנדליכע לאַגערן פון בײדע ברידער.

געענדיגט האָט זיך דער צוזאַמענשטויס דערמיט, וואָס דער גרעסטער טײל פון הורקנוס'ס סאָלדאַטען איז איבערגעגאַנגען אין די רײַהען פון דעם העלדישען אַריסטאָבול, און דער קעניג האָט זיך בעהאַלטען אין דער פעסטונג באַריס (עקראַ), וואו ער האָט געהאַלטען געפאַנגען אַלס משכון אויך די פרוי און קינדער פון זײַן ברודער.

דער לעצטער האָט זיך אָבער נישט אָבגעהאַלטען, און ווען ער איז אַריין אין ירושלים און האָט שוין געהאַט איינגענומען אויך דעם בית המקדש, האָט זיך דער בעזיעגטער אונטערגעגעבען. די ברידער האָבען אָנגעהויבען פיהרען אונטערהאַנדלונגען און ענדליך איז צווישען זיי, אונטער אַ שבועה אין בית המקדש, געשלאָסען געוואָרען אַ פריעדענס=אָבמאַך, לויט וועלכען דער וועלטליכער, קריעגערישער אריסטאָבול האָט בעקומען די קרוין און דער שוואַכער, פריעדליכער הורקנוס איז געבליעבען ביי דער כהונה גדולה. אום צו בעפעסטיגען דעם אָבמאַך האָט אַריסטאָבול'ס זוהן, אַלעקסאַנדער, חתונה געהאַט מיט הורקנוס'ס טאָכטער, אַלעקסאַנדראַ.

דער נייער קעניג האָט קיין גרויסע ענדערונגען אין דעם אינערליכען לעבען פון לאַנד נישט אַריינגעבראַכט, און כאָטש ער איז געווען ענג פערבונדען מיט די צדוקים, וועלכע האָבען איהם געהאָלפען בעקומען די מאַכט, האָט ער דאָך נישט געוואַגט מיט געוואַלט אַרויסצוטרעטען געגען זייערע געגנער, די פרושים, און געגען די רעליגיעזע און געזעלשאַפטליכע איינפיהרונגען פון די לעצטע. קיין מאַטעריאַל פאַר אַ שטאַרקען אויסברוך צווישען די ביידע פאַרטייען האָט זיך דאָ, אַלזאָ, נישט געוויעזען, און דער אינערליכער קאָנפליקט צווישען זיי האָט מיט דער צייט ווירקליך אָנגעהויבען צו פערליערען זיין שאַרפקייט און זיין פערביטערטקייט; דאָ זענען אָבער אַרויס אויף דער אַרענע פון דעם יהודה'שען מלוכה=לעבען גאַנץ זייטיגע פינסטערע פערזאָנען, וועלכע זענען געווען פעראינטערעסירט אין דעם, אַז אָט די רוהיגקייט זאָל געשטערט ווערן און עס זאָלען זיך צוריק אומקעהרען פאַר'ן לאַנד די צייטען פון אינערליכע מהומות און בלוטיגע ברודער=מלחמות.

דער בעדייטענדסטער פון די דאָזיגע פערזענליכקייטען, וואָס האָט דירעקט צוגעפיהרט יהודה צו דער שוועל פון אונטערגאַנג, איז געווען אַנטיפּאַטאָר, איינער פון די אָנגעזעהענסטע צווישען די אדומ'ער, וועלכע יוחנן הורקנוס האָט אונטערגעוואָרפען דער יהודה'שער קרוין און געצוואונגען זיך צו אַסימילירען מיט דעם יודישען פאָלק און אָנצונעהמען זיין גלויבען. אַ שפּראָצלינג פון אַ אַריסטאָקראַטישער אדומי'שער משפחה און אַ זוהן פון אַנטיפּאַ, וועלכער האָט פאַר אַלעקסאַנדער=יאַנאַי פערטרעטען דעם פּאָסטען פון אַ קריעגס=הויפּטמאַן איבער דער גאַנצער אדומי'שער פּראָווינץ, האָט אַנטיפּאַטאָר

איצט אויך פערנומען איינעם פון די אנגעזועהענסטע פלעצער אין דעם
יהודה׳שען הויף און געשפיעלט א בעדייטענדע ראליע אין דעם מלוכה=
לעבען פון לאנד. דער שוואכער הורקנוס II האט זיך גענויטיגט אין
א ענערגישען פיהרער און וועג=ווייזער, און איז נאך אלס קרוין=פרינץ שוין
ארונטערגעפאלען אינגאנצען אונטער דעם איינפלוס פון דעם אדומי׳טי=
שען אינטריגאן, וועלכער האט געבויט פערשידענע פלענער, אום
ארייננצוקריגען אין זיינע הענד די גאנצע פאקטישע ממשלה איבער׳ן
לאנד.

איצט, נאכדעם ווי דער טראן פון יהודה איז פערנומען געווא=
רען פון אזא ענערגיש=קריגערישען פיהרער, ווי אריסטאבול, איז
אנטיפאטאר׳ן פארגעשטאנען, זיך אבצוזאגען פון אלע זיינע האפנונגען
און פלענער, און דאס האט זיך דעם אדומי׳שען אריסטאקראט נישט
געוואלט. ער האט זיך דעריבער גענומען איצט אין אנ׳אנדער זייט
און זיין ערשטע ארבייט איז געווען, צו אגיטירען געגען דעם אונגע=
זעצליכען קעניג, אריסטאבול, און צו שפיעלען אין דער זעלביגער
צייט אויף די סטרונעס פון דעם כלומרשט=בעליידיגטען הורקנוס. דער
לעצטער האט שוין לאנג געהאט שלום געמאכט מיט זיין גורל און
נישט געקלערט וועגען קיין שום ארויסטריט געגען זיין ברודער; אנ=
טיפאטאר האט איהם אבער אזוי לאנג אויפגערייצט און אזעלכע מיט=
לען אנגעווענדט דערצו, אז ער איז ענדליך מרוצה געווארען צוצו=
שטעהן צו דעם טייוועלשען פלאן. אנטיפאטאר האט שוין אלץ געהאט
אבגעמאכט מיט דעם נאבאטע׳אישען קעניג ארעטאס, און אין א גע=
וויסער פינסטערער נאכט איז ער צוזאמען מיט הורקנוס׳ן פערשוואונדען
געווארען פון ירושלים, אוועקפיהרענדיג דעם לעצטען אין דער נאבאטע׳=
אישער הויפטשטאדט פעטרא. דא איז צווישען ביידע זייטען געשלאסען
געווארען א אבמאך, לויט וועלכען דער נאבאטע׳אישער קעניג האט זיך
פערפליכטעט צו שטיצען דעם יהודה׳שען קרוין=פרעטענדענט און דער=
פאר איז זיך דער לעצטער מתחיב אבצוטרעטען נאבאטעא צוועלף
פונקטען פון דעם יהודה׳שען טעריטאריום, וועלכע זענען נאך פאר
אלעקסאנדער=יאנאי׳ן אבגענומען געווארען פון די אראבער (אין מזרח=
און דרום=מערב=זייט פון דעם טוידטען ים).

ארעטאס האט זיך דאן, צוזאמען מיט הורקנוס׳ן, אוועקגע=
שטעלט אן דער שפיץ פון פופציג טויזענד אראבישע סאלדאטען, און
די מחנה האט זיך אוועקגעלאזען צו די גרענעצען פון יהודה (65=66).

דער איבעררַאַשטער אַריסטאָבול האָט זיך גלײַך געחאַפּט און איז אַרויס דער מחנה אַנטקעגען; דעם אָנגריף פון'ם שטאַרקען געגנער האָט ער אָבער נישט געקענט בײַשטעהן. גרויסע טײלען פון זײַן אַרמעע זענען פרײַוויליג איבערגעגאַנגען אויף דער זײַט פון די שטאַרקערע און ער אַלײן איז אַנטלאָפען קײן ירושלים, וואו ער האָט זיך בעהאַלטען אין דער פעסטונג אויפ'ן הר הבית (בית=המקדש=באַרג).

אַרעטאַס איז צוגעטרעטען צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים. די בעלאַגערטע האָבען זיך אַ לאַנגע צײַט העלדיש פערטײדיגט; עס האָט אָבער אָנגעהויבען אויסצופעהלען אין שטאָדט לעבענס=מיטעל, און צוזאַמען דערמיט האָט זיך געמוזט אָבשטעלען אויך די עבודה אין בית=המקדש, ווײַל עס איז נישט געווען, וואָס מקריב צו זײַן. אַריסטאָבול האָט דאַן אַפּעלירט צו דעם רעליגיעזען געפיהל פון די יהודה'ישע בעלאַגערער, און געבעטען, זײ זאָלען אַרײַנלאָזען אין שטאָדט אַ געוויסע צאָהל בהמות, וואָס איז נויטיג צו דער עבודה אין בית המקדש פון דעם נאָהנטען יום=טוב — פסח.

אין אָנהויב איז די בקשה בעפרידיגט געוואָרען: יעדען טאָג פלעגט זיך פון דעם פעסטונגס=וואַל אַראָבלאָזען אויף אַ קײט אַ קאָרב מיט געלד — טויזענד דראַכמען: אַזוי איז געווען אָבגעמאַכט — און דערפאַר פלעגען די בעלאַגערער זײ אַרויפשיקען צוריק די נויטיגע צאָהל שעפסען און באַראַנעס; אַזוי אָבער ווי די בעלאַגערונג האָט זיך לאַנג געצויגען און עס האָט זיך נישט פאָראויסגעזעהען קײן ענדע צו דער לאַגע, האָט אײנער פון די בעלאַגערער פאָרגעלעגט (גיבער אַנטיפּאַטער אַלײן), מ'זאָל אויסנוצען דעם דאָזיגען מאַנגעל אין קרבנות און צווינגען די בעלאַגערטע, זײ זאָלען זיך אונטערגעבען. די עצה איז אָנגענומען געוואָרען, און צווישען די בעלאַגערער=הירקאַניסטען האָבען זיך געפונען זאָגאַר אויך אַזעלכע, וואָס האָבען געפועל'ט בײַ זיך, אַנצוווענדען דערבײַ אַ געמײנעם שווינדעל און זיך אַרײַנצורײַסען מיט אַ פערגיפטעטע קויל אין'ם סאַמע הארץ פון דעם נאַציאָנאַלען רעליגיזען געפיהל. אין אַ געוויסען טאָג נאָכדעם, האָבען זײ אָנשטאָט די פערלאַנגטע שעפסען און רינדער, אַרויפגעשיקט די בעלאַגערטע — אַ ח ז י ר. דער דאָזיגער חוצפּה'דיגער וואַנדאַליזם האָט טיעף בעטריבט די געמיטער פון די פרומע יהודה'ער, און ווי די פאָלקס=לעגענדע דערצעהלט, האָט זיך גלײַך נאָכדעם דורכגעטראָגען אַ שרעקליכער אוראַגאַן דורכ'ן גאַנצען לאַנד און האָט פערטראָגען אַלע תבואות פוי=

די פעלדער און אַלע פרוכטען פון די גערטנער, אַזוי אַז דאָס לאַנד איז געפּײַניגט געוואָרען פון הונגער. די זעלביגע לעגענדע שטעלט אויך נאָך אַנדערע צרות פון פאָלק אין צוזאַמענהאַנג מיט דער דערמאָהנטער הײליגקײטס־פערשװעכונג און װי אַ טײל װילען האָבען שטעהט אין צוזאַמענהאַנג דערמיט אויך דער פערבאָט, צו האָדעװען חזירים און צו האַנדלען מיט זײ.

דער צושטאַנד פון דער בעלאַגערונג האָט זיך אָבער דערמיט נאָך אַלץ נישט געענדערט, און די הירקאַניסען זענען געפאַלען אויף אַנ׳אַנדער געמײנהײט באַלד אין אָנהױב פון דער בעלאַגערונג האָבען פיעל פון די בעלאַגערטע פערלאָזען די שטאָדט, און צװישען זײ האָט זיך געפונען אויך חוניו (חוני המעגל), אײנער פון די פערהײליגטע יהודה׳ער, װאָס דאָס פאָלק האָט געקוקט אויף איהם, װי אויף אַ בעל־מופת און געגלויבט, אַז ער איז אימשטאַנד מיט זײַנער אַ תפלה אַלץ אויפצוטאָן, זאָגאַר אויך צו ענדערן די געזעצען פון דער נאַטור. ער האָט אַמאָל, לויט דעם גלויבען פון פאָלק, מציל געװען מיט זײַנע תפלות דאָס לאַנד פון אַ פאָלשטענדיגער אויסטריקעניש, און איצט, נישט װעלנדיג בײַװאוינען די שרעקליכע שהיטות און ברודער־מלחמות, האָט ער זיך בעהאַלטען אין אַ אײנזאַמער געגענד, װײַט פון שטאָדט. די סאָלדאַטען פון הורקנוס׳ס לאַגער האָבען איהם אָבער דאָ אויך געפונען און געפאָדערט, ער זאָל שילטען מיט גאָט׳ס נאָמען די אַריסטאָבוליסטען און אויסבעטען אויף זײ אַ מפלה.

דער געטליכער חוניו האָט דאַן אויפגעהויבען זײַנע אויגען צום הימעל און געזאָגט: „גאָט, האַר פון דער װעלט! אָט די, װאָס שטעהען דאָ אַרום מיר, זענען קינדער פון דײַן פאָלק, און יענע, װאָס װערן דורך זײ בעלאַגערט, — זענען דײַנע הײליגע דיענער. בעט איך בײַ דיר — ערפיל נישט דאָס, װאָס בײדע זײַטען װינשען זיך אײנע די אַנדערע!״ די צעװילדעװעטע, צורײצטע סאָלדאַטען האָבען זיך געפיהלט שענדליך אָבגענאַרט אין זײער האָפנונג, און זײ האָבען דעם הײליגען מענשען־פרײַנד — מיט שטײנער פערװאָרפען.

דערװײַל, אין דער צײַט װען דאָ האָט זיך געצויגען די בירגער־מלחמה, האָט זיך אַ שרעקליכער װאָלקען אָנגערוקט אויף דעם האָריזאָנט פון דער גאַנצער מזרח־װעלט, און דער זעלבער גורל פון איהרע אַרומיגע שכנות האָט אויך יהודה בעגעגענט. יהודה׳ס לעצטע שעה האָט געשלאָגען — דער רוימישער אָדלער האָט אַרײַנגעזעצט זײַנע

שאַרפֿע נעגעל אין ישראל׳ס לײַב און זיי שוין נישט אַרויסגעצויגען פֿריִהער, ביז פֿון דער יהודה׳שער זעלבסטשטענדיגקייט איז נאָר אַ שאָטען געבליבען. די פֿון נצחון פֿערשכור׳טע רוימישע לעגיאָנען, אונטער דער אָנפֿיהרונג פֿון בעריהמטען פּאָמפּעיוס, האָבען זיך אַרײַנגעריסען אין דער פֿאָדערשטער אַזיען, וואו זיי האָבען שוין געהאַט דורכגעפֿיהרט אַ טייל פֿון דעם גרויסען פּלאַן, לויט וועלכען די גאַנצע אַמאָליגע סיריען, וואָס איז איצט פֿערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ רייהע קלענערע מלוכות, — האָט געמוזט אַרונטערפֿאַלען אונטער דער רוימישער קרוין. די טאָן־געבער פֿון דער איצטיגער העלעניזירטער מזרח־וועלט זענען געווען טיגראַן מיט זײַן שטאַרקער אַרמעניען, די מעכטיגע פּאַרפֿיאַנער, אַרעט מיט דער ערוואַכטער אַראַביען און ענדליך פּאָנטיע מיטרידאַט, דער העלדישער קעניג פֿון הינטער־קאַווקאַז, וואָס האָט געוואַגט דעם לײַב צו פֿערטשעפּען — זיך אָנצוהויבען מיט רוים.

אַט האָט זיך אָבער דער לײַב פֿונאַנדערגעלאָזען און — לענדער און מלכים זענען פֿאַר זײַנע פֿיס געלעגען. אַרמעניען, הינטערקאַווקאַז און פֿיניקיע האָבען זיך שוין געפֿונען אונטער דער הערשאַפֿט פֿון דער רוימישער מאַכט, און דער זעלביגער גורל איז איצט פֿאָרגעשטאַנען סיריען. אַהין האָט פּאָמפּיי געשיקט זײַן לעגאַט סקוואַר, וועלכער האָט אויפ׳ן וועג זיך דערוואוסט פֿון דער ברודער־מלחמה, וואָס קומט איצט פֿאָר בײַ די טויערן פֿון דער יהודה׳שער הויפּטשטאָדט, און האָט זיך גלײַך אַוועקגעלאָזען מיט זײַן מחנה אויפ׳ן אָרט פֿון קאַמפּף. בײַ זײַן ערשטען אַרויפֿטריט אויף דער יהודה׳שער ערד איז ער אָבער באַלד בעגריסט געוואָרען פֿון בײדע צדדים, וועלכע האָבען איהם אָנפֿערטרויט זייער גורל און געבעטען, ער זאָל זיך אָננעהמען פֿאַר זיי. דער בעלאַגערער, ווי דער בעלאַגערטער, בײדע האָבען זיך אָנגעחאַפּט אָן דעם רוימישען קריעגספֿיהרער, און אַרויסגעשיקט צו איהם שלוחים מיט טײַערע מתנות, און דאָ האָט אַריסטאָבול בעוויזען זײַן ברודער: אַריסטאָבול׳ס שליח האָט געבראַכט מזומ׳ענע פֿיער הונדערט טאַלאַנטען, ווערענד די שלוחים פֿון הורקנוס אָדער, ריכטיגער, פֿון אַנטיפּאַטער, האָבען נאָר צוגעזאָגט אַזאַ סומע צו ברענגען. דער רוימישער לעגאַט האָט זיך איצט אַלזאָ אָפֿען געשטעלט אויף אַריסטאָבול׳ס זײַט און לויט זײַן בעפֿעהל איז אַרעט געצוואונגען געווען אַראָבצונעהמען די בעלאַגערונג פֿון ירושלים און אָבצוטרעטען מיט זײַנע אַראַבישע סאָלדאַטען פֿון דער

יהודה׳שער גרענעץ. דער בעפרייטער אַריסטאָבול האָט זיך אַרויסגעריסען פון ירושלים און נאָכגעיאָגט די אַראַבער מיט די הירקאַניסטען, און ענדליך (ביי פאַפיראָן) האָט ער זיי דערשלאָגען; דער רוימישער קריעגס־פיהרער האָט זיך אומגעקעהרט צו זיין פריהערדיגען מאַרשרוט.

דער דאָזיגער כלומרש׳טער נצחון איבערן „שונא” האָט פערבלענדעט אַריסטאָבלוס׳ען די אויגען, און ער האָט געגלויבט, אַז ער איז ווירקליך דער טריאומפירענדער, זעלבסטשטענדיגער קעניג פון יהודה. ער האָט אין די צוויי יאָהר (פון 65 ביז 63) געלאָזען מטבעות אויסגיעסען, אויף וועלכע ער איז געווען בעצייכענט אַלס קעניג און האָט זיך געפרובט זאָגאַר אָנפאַלען אויף פערשידענע שכני׳שע טעריטאָריום׳ס און זיי איינעהמען.

גאַנץ אַנדערש האָט מען אָבער געקוקט אויף דער לאַגע פון יהודה אין די טאָן־געבענדע ספערען פון דעם רוימישען מלוכה־לעבען. דאָרט האָט זיך איצט פונאַנדערגעקאָכט מיט׳ן גאַנצען ברען דער אַפעטיט צו בעהערשען דעם מזרח, און איבערגעגעבען איז אָט די אויפגאַבע געוואָרען דעם בעריהמטען בעזיעגער פונ׳ם העלדישען מיטרידאַט, פאָמפעיוס׳ען, — דעם זעלביגען געוועזענעם קאָנסול, וואָס האָט אין זיין לעבען נאָר איין ציעל פאַר זיך געזעהען: בעהערשען רוים, בעזיעגען דעם רוימישען פאָלק, און איין וועג, אום דעם ציעל צו ערדייכען: וואָס מעהר פרעמדע פעלקער בעזיעגען און אונטער דער רוימישער הערשאַפט אַרונטערברענגען, וואָס מעהר קריעגס־טראָפעען דעם רוימישען פאָלק אונטערטראָגען און וואָס מעהר אוצרות פאַר זיך אַליין אָנזאַמלען.

זיך אַוועקלאָזענדיג מיט זיינע העלדישע לעגיאָנען אין דער ברייטער מזרח־וועלט האָט דער ווייטזיכטיגער קריעגס־פיהרער געטראַכט אייגענטליך נישט וועגען יהודה — צו אונבעדייטענד איז די דאָזיגע פראָווינץ געווען פאַר דער מעכטיגער וועלט־רעפובליק. פאָמפעיוס האָט געוואָלט די אַמאָליגע סיריען איינעהמען, די אַמאָליגע מלוכה פון דעם גרויסען אַלעקסאַנדער, וואָס האָט געהאַט אין איהרע גרענעצען אַלע איצטיגע מזרח־מלוכות; קוים האָט אָבער דער צופאַל (אין דער געשטאַלט פון דעם ברודער־קאַמפף) זיך מקדים געווען און איהם שוין געבראַכט און וועלכע ס׳איז בעציהונגען מיט דער יהודה׳שער מלוכה, האָט ער זי שוין מעהר פון אויג נישט אַראָבגעלאָזען.

און דער „צופאַל” אַליין האָט זיך אויך אַזוי שנעל נישט געענ־

דיגט. פאמפעיוס האט בעקומען די פאלשטענדיגע דיקטאטארישע מאכט
איבער אלע ברעג־לענדע פונ׳ם מיטעללענדישען ים, און איז געווא־
רען פאר׳ן גאנצען מזרח דער „קעניג איבער אלע קעניגען״. און אט,
אין דער צייט, ווען דער שאטען פון דעם רוימישען אדלער האט שוין
געשוועבט איבער אלעמענס קעפ, האט זיך אין יהודה נאך שטארק
פונאנדערגעקאכט די מלחמה פאר דער „מאכט״. די נשמה פון דעם
ברודער־קאמפף איז איצט אויך געווען אנטיפאטאר, וועלכען עס האט
זיך איינגעגעבען אריבערצוציהען דעם דערמאהנטען סקאוור אויף זיין
זייט, און צווישען די פערשידענע שלוחים, וואס זענען געקומען בע־
גריסען דעם מעכטיגען „קעניג איבער אלע קעניגען״ אין זיין רעזידענץ
דמשק, האט זיך געפונען א דעלעגאציע אויך פון דעם יהודה׳שען
קעניג אריסטאבול. די דעלעגאציע האט געבראכט מיט זיך א טייערע
און קינסטלערישע מתנה, וואס האט דעם גרויסען רוימישען טריאומ־
פאטאר אליין אויך אין ערשטוינונג געבראכט און בעצויבערט: א זעהר
קינסטלעריש אויסגעארבייטען גאלדענעם ווינשטאק מיט גאלדענע טרוי־
בען און בלעטער אינ׳ם ווערט פון פינף הונדערט טאלאנטען. פאמפע־
יוס האט זיך געאיילט אוועקצושיקען דעם דאזיגען ערשטען אנזאג פון
זיין טריאומף קיין רוים, וואו דאס איז אוועקגעשטעלט געווארען אלס
ציערונג אינ׳ם קאפיטאלישען יופיטער־טעמפעל; דאגעגען אבער האט
ער זיך נישט געאיילט צו ערפילען אריסטאבולס פערלאנג — צו סאנק־
ציאנירען זיין רעכט אויף דעם יהודה׳שען טראן. ער האט בעפעהלען
דורך די שלוחים, די בעלי־דברים אליין זאלען קומען פארלעגען פאר
איהם זייערע טענות, און געגען זייער ווילען, האבען זיי דאך געמוזט
קומען. הורקנוס האט זיך דאן בערופען אויף זיין בכורה, אויף זיין
געבורטס־רעכט, און האט דערביי אנגעוויזען אויף נאך פערשידענע
אונגעזעצליכקייטען אין אריסטאבול׳ס מלוכה־פיהרונג, וועלכע זענען
בעשטעטיגט געווארען פון פיעל אנגעזעהענע יהודה׳ער; אריסטאבול,
ווידער, האט ערקלערט, אז הורקנוס איז פשוט נישט פעהיג צו
פיהרען די מלוכה און ער האט געמוזט איבערנעהמען אויף זיך די
העכערע פערוואלטונג פון לאנד צוליעב די אינטערעסען פון לאנד
גופא. אויסער די צוויי קרוין־פרעטענדענטען איז ארויסגעטרעטען נאך
א דריטער טוען — א דעפוטאציע פון דער נייטראלער בעפעלקערונג,
וואס אנערקענט איבגאנצען נישט די נויטיגקייט פון א קעניג פאר׳ן
לאנד און וויל איינפיהרען צוריק דעם אמאליגען טעאקראטישען רעזשים.

די דאָזיגע רעפּובליקאַנער האָבען זיך בעזונדער געקלאָגט אויף די לעצטע חשמונאים, אַז זיי האָבען געענדערט די יהודה'שע קאָנסטיטוציע און מיט געוואַלט פערוואַנדעלט די טראַדיציאָנעלע גייסטיגע פאָלקספיהרונג (כהונה גדולה) אין אַ פעסטער מאָנאַרכיע, וואָס פערקנעכט נאָר דעם פאָלק און ברענגט איהם קיין נוצען נישט.

פאָמפּעיוס האָט אויסגעהערט די אַלע טענות און קיין בעשטימטען ענטפער נישט געגעבען — איהם האָבען די אינערליכע אַרומרייסענישען אין יהודה געקענט נאָר פערלייכטערן זיין שפּעטערדיגע אַרבייט. ער האָט צוגעזאָגט צו בעזוכען דאָס לאַנד און אַליין איינצופיהרען דאָרט אַ אָרדנונג, און איז דערווייל אַוועק ענדיגען זיין אַרויסטריט געגען די אַראַבער-נאַבאַטעער; דער שטאָלצער און קריגערישער אַריסטאָבול האָט אָבער דאָך אַרויסגערופען ביי איהם אַ מורא פאַר אַ שטאַרקען ווידערשטאַנד אים פאַל פון ווען איינעהמען יהודה, און ער האָט זיך בעמיהט מיט אַלע מעגליכקייטען נישט אָבצולאָזען פון זיך דעם הייסבלוטיגען חשמונאי.

און דער חשד האָט זיך ווירקליך בעשטעטיגט: אַריסטאָבול האָט דערשפירט די געפאַהר, וואָס רוקט זיך אָן אויף זיין לאַנד, און איז, אונערוואַרטעט פאַר פּאָמפּעיוס'ען, אַוועק קיין יהודה, וואו ער האָט זיך בעפעסטיגט אין דער שטאַרקער באַרג-פעסטונג אַלעקסאַנדריאַ (צו צפון זייט פון יריחו, אינ'ם ירדן-טאָל). פּאָמפּיי האָט דאַן אויפגעגעבען זיין קאַמפף געגען די אַראַבער און איז אַרויף מיט זיין מחנה אויף דער יהודה'עאישער ערד. דאָ האָט ער אַרויסגעפאָדערט אַריסטאָבולוס'ען צו זיך, און דער יהודה'שער קעניג איז געצוואונגען געוועזען איהם נאָכצוגעבען, אום נישט נאָכמעהר אויפצורייצען דעם רוימישען זיעגער; דער לעצטער האָט זיך שוין אָבער מיט קיין הבטחות נישט בעפריעדיגט און אויף זיין פערלאַנג, האָט איהם אַריסטאָבול געמוזט איבערגעבען די בעדייטענסטע יהודה'עאישע פעסטונגס-פּונקטען.

אַ בעליידיגטער, מיט אַ פלאַמענדען געפיהל פון נקמה-דורשט אין האַרצען, האָט זיך אַריסטאָבול אומגעקעהרט קיין ירושלים מיט דעם פעסטען בעשלוס — טריי צו בלייבען דער טראַדיציע פון דעם אַלטען חשמונאים-שטאַם: מיט געוועהר אין האַנד פאַר'ן פאָלק צו קעמפפען.

עס איז שוין אָבער צו שפּעט געוועזען. זיך דערוויסענדיג פון די דאָזיגע מלחמה-פאָרברייטונגען, האָט פּאָמפּעיוס גלייך צוגעפיהרט זיין אַרמעע ביז צו די טויערן פון ירושלים, און ווידער האָט דער פער-

ביטערטע אַריסטאָבול נישט געזעהן פאַר זיך קיין אַנדער אויסוועג, ווי – זיך אונטערגעבען; די רוימישע לעגיאָנען האָבען אָבגעקיהלט דעם חשמונאי'שען העלדענמוט, און אַ. י. טאָבול האָט זיך פערפליכטעט, איבערצורייסען די מלחמה־פאָרבערייטונגען, צו בעצאָהלען קאָנטריבוציע און איבערצוגעבען ירושלים אין די הענד פון דער רוימישער מאַכט.

פאָמפעיוס האָט דאַן פערהאַלטען אַריסטאָבלוס'ען בײַ זיך און געשיקט זיין פערטרעטער גאַביניוס מיט אַ מיליטער־אָבטיילונג קיין ירושלים, אום איינצונעהמען פון די איינוואוינער די צוגעזאָגטע קאָנטריבוציע; איהם איז אָבער אויסגעקומען זיך גלייך אומצוקעהרען אין לאַגער צוריק — די יהודה'עאישע פאַטריאָטען האָבען איהם נישט אַריינגעלאָזען אין שטאָדט און אינגאַנצען נישט אַנערקענט די געצוואונגענע הבטחות פון זייער געפאַנגענעם קעניג. דאָס האָט אינגאַנצען דערפילט די מאָס פון פאָמפעיוס'ס כעס, און ער האָט בעלאַגערט ירושלים (63).

און לאַנג איז דעם רוימישען פיהרער נישט אויסגעקומען צו וואַרטען. די הירקאַניסטען און צוזאַמען מיט זיי אויך בעדייטענדע טיילען פון דער איבעריגער נייטראַלער בעפעלקערונג האָבען נישט איינגעזעהען קיין שום נוצען אין אַ אָפענעם ווידערשטאַנד געגען די רוימישע לעגיאָנען, און האָבען געעפענט פאַר די לעצטע די טויער'ן פון שטאָדט. עס האָט זיך אָבער געפונען אין פאָלק אַ בעדייטענדע צאָהל בעגייסטערטע פאַטריאָטען, וואָס האָבען בעשלאָסען בײַ זיך צו קעמפפען ביז זייער לעצטען אָטעם־צוג געגען די געצען'דינערישע בעדריקער פון דער יהודה'שער מאַכט, אין וועלכע זיי האָבען געזעהען אויך די צושטערער פון דעם יודישען גלויבען, און אָט די העלדישע קעמפפער פאַר'ן גלויבען און פאַר'ן פאָטערלאַנד האָבען זיך בעפעסטיגט אויפ'ן הר־הבית, פערניכטענדיג די בריק, וואָס האָט פעראייניגט דעם בית המקדש מיט'ן שטאָדט, און זיך פערטיידיגענדיג מיט אַ אונגעוועהנליכער גבורה.

דער דאָזיגער באַרג האָט פאָרגעשטעלט מיט זיך אַ שטאַרקע פעסטונג, און די געניטע רוימישע קריעגער האָבען זיך לאַנג געמוטשעט, מאַטערן און אָנשטרענגען, ביז זיי איז געלונגען איהם איינצונעהמען. מיט העלדישער זעלבסט־אָפפערונג פלעגען זיך די בעלאַגערטע אַרויסרייסען פון זייער לאַגער און בעשיטען די מחנה פון שונא מיט אַ האָגעל פון קוילען, שטערנדיג איהם אויף אַזאַ אופן צוצוטרעטען נאָהנט

צו די וועגט פון בית-המקדש; דערצו איז דער בארג פון צפון זייט געווען גוט געשיצט מיט פעלזען, קינסטליכע גראבענס און טורעמס, און פאמפעיוס איז געצוואונגען געווען אראבצוברעכן פון טירוס גרויסע בעלאגערונגס-מאשינעס, אום צו צושמעטערן די טורעמס, און מאסען האלץ פון די ווייטע וועלדער, אום די גראבענס אנצופילען. אזוי האט זיך די בעלאגערונג פערצויגען, און דער בית-המקדש וואלט זיך אפשר נאך א לאנגע צייט געהאלטען, ווען עס וואלט נישט צוקומען דא איין אומשטאנד, וואס האט די רוימער בעדייטענד פערלייכטערט זייער ארבייט: די בעלאגערטע קעמפפער פאר'ן גלויבען, פאר דער תורה, האבען אין דער זעלביגער צייט גופא נישט געוואלט אבטרעטען פון דער תורה אפילו אויף דאס מינדעסטע, און לויט אידרע געזעצען האט מען זיך אום שבת געמעגט בענוצען מיט געוועהר נאר אויף צו פערטיידיגען דעם אייגענעם נפש, אבער נישט אויף צו שטערען די בעלאגערער אין זייערע אנפאלען אויף די פעסטונגס-וועגט. עס פערשטעהט זיך, אז די רוימער האבען זיך [illegible] אנגעשטויסען אן דער ערשיינונג און האבען פערשטאנען גוט אויסצוניצען די פאלשטענדיגע פאסיוויטעט פון די בעלאגערטע אין דעם פערלויף פון א בעשטימטען מעת-לעת אין דער וואך. נישט בעגעגנענדיג קיין ווידערשטאנד, האבען זיי דעם גאנצען שבת'דיגען טאג זיך בעשעפטיגט ספעציעל מיט דער ארבייט פון צושמעטערן די מויערן, און ענדליך, אין א געוויסען שבת (סיון-יוני 63), איז איין טורם פון בית-המקדש געפאלען און דורך דער עפנונג האט דער יונגער זוהן פון דעם בעריהמטען רוימישען דיקטאטאר סוללו דער ערשטער זיך אריינגעריסען אין בית-המקדש מיט זיין סאלדאטען-אבטיילונג.

און קיינער האט זיך די זיעגער נישט אנטקעגענגעשטעלט — די זעלביגע יהודה'עאישע רעוואלוציאנערען, וואס האבען גאנצע דריי מאנאטען אויסגעהאלטען דעם קוילענשטורם פון די רוימישע שליידער-מאשינעס און אזוי העלדיש פערטיידיגט דעם גייסטיגען לעבענס-נערוו פון זייער פאלק, אט די זעלביגע העלדישע קעמפפער זענען איצט געשטאנען בעגייסטערט, טיעף פערזונקען אין א פייערליכער תפלה צו דעם אלערהעכסטען גאט פון ישראל. דאס האט פון דעסטוועגען נישט געשטערט די זיעגער זיך ארויפצעווארפען אויף די בעזיעגטע מיט דעם וואוט פון צורייצטע חיות און צו פערפלייצען די עזרות פו גאט'ס הייליגען הויז מיט'ן בלוט פון די הייליגסטע ישראל'ס קינדער. אין דעם

אונגליקליכען טאָג האָבען צוועלף טויזענד יהודה'עאישע פּאַטריאָ-
טען זייערע לעבענס פערלוירען אונטער דער שווערד און די פּערשיע-
דענע פּיין-מיטלען פון די אַכזרי'שע רוימער, און גאָט'ס הויז איז פער-
וואַנדעלט געוואָרען אין אַ שחיטה-הויז, און טויזענדער אָבגעהאַקטע קעפּ
פון היייליגע כהנים האָבען זיך געוואַלגערט צוזאַמען מיט די פריהער-
דיגע קרבנות אויפן הייליגען מזבח, און פון פלאַמען איז דער הימעל
רויט געווען, — פון פלאַמען, אין וועלכע די יהודה'עאישע פּאַטריאָ-
טען האָבען זיך אַליין געוואָרפען, מיט גאָט'ס נאָמען אויף די ליפּען,
נישט וועלנדיג אַריינפאַלען אין די הענד פון די בלוטיגע רוימער.

פּאָמפּעיוס אַליין האָט דערוויייל אויסגענוצט די געלעגענהייט, אויף
זיך צו בעקאַנען מיט דעם כאַראַקטער פון דעם יודישען גלויבען, וועגען
וועלכען עס האָבען זיך אַרומגעטראָגען פערשיעדענע לעגענדען
אין דער גאַנצער דעמאָלדיגער „ציוויליזירטער" וועלט. נאָך אַנטיוכס
עפּיפאַנעס האָט געהאַט פערשפּרייט דעם קלאַנג, אַז די יהודה'עער
פערגעטערן אין זייער טעמפּעל אַ עזעל-קאָפּ, פראַווען משונה'דיגע ווילדע צערעמאָניעס און האָבען אַ תורה, וואָס איז פול מיט אַכזרי'שע,
מענשענפיינדליכע געזעצען; דער רוימישער טריאומפאַטאָר האָט
זיך איצט דעריבער איבערצייגט ...

זיך איצט דעריבער אינגאַנצען פערלוירען, אַריינקומענדיג אינ'ם
„קדשי קדשים" פונ'ם יודישען טעמפּעל און נישט זעהענדיג דאָרט קיין
שום עזעל-קאָפּ און קיין שום אָבבילדונג פון גאָט בכלל. אַ טעמפּעל
אָהן אַ שום בילד; אַ טעמפּעל פאַר אַ גאָט, וואָס איז אינגאַנצען אונ-
זיכטבאַר, וואָס האָט אינגאַנצען קיין בילד און קיין פאָרם און קיין גע-
שטאַלט נישט — דאָס איז פאַר דעם רוימישען געצענדיענער אינגאַנ-
צען אונבעגרייפליך געווען, און אָט די בילדלאָזע הייליגקייט, וואָס האָט
דאָ געשוועבט אַרום איהם, האָט „בעזיעגט דעם זיעגער". דער געלד-
גייציגער רוימישער קריעגס-פיהרער האָט בעפעהלען נישט צו ריהרען
דאָס מינדעסטע פון די טייערע גאָלד- און זילבער-כלים, וואָס האָבען
זיך געפונען אין דעם אייגענעם בית-המקדש, און אויך נישט פון
דער בית-המקדש-קאַסע, וואו עס איז געלעגען אַ סומע פון צוויי טוי-
זענד טאַלאַנטען. ער האָט זאָגאַר פעראָרדענט, מען זאָל ברענגען דעם
גאַנצען בית-המקדש אין אָרדנונג און בענייען אין איהם צוריק דעם
גאָטעס-דיענסט.

נאָכדעם האָט פּאָמפּעי גענומען איינפיהרען אין לאַנד די צונעזאָג-
טע „אָרדנונג". טריי בלייבענדיג די אַלטע טראַדיציע פון דעם רוימי-

שען פאלק, די טראדיציע פון בעזיעגען דאס לאנד און עס נישט בעהערשען, איינגעהמען די אויבער-מאכט איבערן פאלק אבער נישט פיהרען עס, — האט פאמפעיוס אויך יהודה געלאזען די פולע פרייהייט בנוגע צו דער אינערליכער פערוואלטונג. דאס לאנד, וואס איז מיט הונדערט יאהר צוריק ארויסגעריסען געווארען פון דער סורישער הערשאפט און האט בעקומען א אייגענע הערשער-דינאסטיע אין דער געשטאלט פון די חשמונאים, איז איצט ארונטערגעפאלען אונטער דעם פראטעקטאראט פון רוים און איז געווארען איינע פון די רוימישע שוץ-מלוכות; אין לאנד איז אבער דערווייל אלץ געבליבען ביים אלטען. אלס פיהרער פון פאלק און כהן-גדול האט פאמפעיוס בעשטימט הורקנוס'ען, וועלכער האט איצט פערלוירען דעם טיטול „קעניג” און בעקומען דעם נאמען „עטנארך” (פיהרער, הויפט). דערביי האט ער בעשטימט פאר א מין אפוטרופוס איבער'ן גאנצען לאנד מיט'ן עטנארך צוזאמען דעם בעקאנטען אנטיפאטאר, וועלכער האט פערשטאנען צו געווינען פאר זיך די סימפאטיע פון דעם רוימישען זיעגער.

דער זיעג האט זיך אבער דערמיט אליין נאך נישט געענדיגט. אויסער דעם יעהרליכען מס, וואס יהודה האט פון איצט אן געמוזט אנהויבען אריינצוטראגען אין דער רוימישער מלוכה-קאסע אלס בעזיעגט לאנד, האט פאמפעיוס נאך געלאזען צושמעטערן די מויערן פון שטאדט, און דערצו האט ער דאס לאנד גופא אויך איינגעשלאסען אין ענגערע גרענעצען. די אלע האפענשטעדט און ברעג-געגענדען, וואס זענען געווען בעוואוינט פון גריכען, האט פאמפעיוס ערקלערט אלס פריי-שטעדט, און אזוי האט ער בעפרייט אויך די שטעדט אויף יענער זייט ירדן, וועלכע זענען מיט אזוי פיעל מיה אויסגעקעמפפט געווארען פאר יהודה דורך יוחנן-הורקנוס און אלעקסאנדער-יאנאי. סאמאריא, סקיטאפאליס (בית-שאן) און אנדערע שטעדט אינ'ם עמק יזרעאל, ווייטער גדרה, היפאס, פעלא, דיאן, פילאדעלפיא און נאך עטליכע פון די געוועזענע סורישע שטעדט זענען אויך אבגעריסען געווארען פון יהודה און פעראייניגט געווארען מיט דעם גאנצען סורישען געביט, וואס האט איצט געבילדעט א בעזונדער רוימישע שטאטהאלטערשאפט אין אזיען. לויט די אלטע טראדיציעס פון דער רעפובליקאנישער רוים האבען די אלע בעפרייטע שטעדט בעקומען א ברייטע זעלבסט-פערוואלטונג; עס איז דעריבער קיין וואונדער נישט, וואס די בעפעלקערונג פון דארטין האט געקוקט אויף פאמפעיוס'ען,

ווי אויף איהר אויסלעזער, און האָט דאַטירט איהר פרייהייט פון זיין נצחון איבער ירושלים (פּאָמפּעיאַנישע ערא). צעהן אזעלכע פריישטעדט האָבען זיך פעראייניגט און געבילדעט א פעדעראַציע אונטער דעם נאָמען דעקאַפּאָליס, און אַט דער גאַנצער געביט פון דער נייער רוימישער פּראָווינץ — סוריען, איז איבערגעגעבען געוואָרען אינ'ם רשות פון דעם דערמאָהנטען לעגאַט סקאַוור.

פון די קריגסגעפאַנגענע האָט פּאָמפּעיוס די מעהר היציגע פּאַטריאָטען געהייסען קעפּען און די איבריגע האָט ער מיטגעפיהרט מיט זיך קיין רוים. צווישען די לעצטע האָבען זיך געפונען אויך דער קעניג אַריסטאָבול II, זיינע צוויי טעכטער און זיינע צוויי זיהן, אַנטיגאָן און אַלעקסאַנדער. די דאָזיגע קעניגליכע פאַמיליע (אויסער אַלעקסאַנדער'ן, וועלכער איז אַנטלאָפען פון וועג) איז שפּעטער, נאָך פּאָמפּעיוס'עס אָנקומען קיין רוים, איינגעשפּאַנט געוואָרען אין זיין טריאומף-וואָגען, צוזאַמען מיט נאָך פיעל אַנדערע בעזיעגטע קעניגען און פּרינצען פון דער גרויסער מזרח-וועלט. די איבריגע גרויסע מחנה געפאַנגענע, וואָס פּאָמפּעיוס האָט מיטגעבראַכט מיט זיך פון יהודה, האָט זיך אויסגעמישט מיט דער איבריגער יודישער בעפעלקערונג, וואָס האָט געלעבט אין רוים, און אריינגעבראַכט אַ סך לעבען אין דער דאָרטיגער יודישע געמיינדע.

צוזאַמען מיט דעם שאָטען פון פּאָליטישער קנעכטשאַפט, וואָס האָט זיך פערצויגען איבער יהודה, האָבען זיך פערשטאַרקט און פערגרעסערט די יודישע קאָלאָניעס אין די אַרומיגע, שכני'שע לענדער. אַזעלכע יודישע קאָלאָניעס האָבען פון די אַלטסטע צייטען אָן עקזיסטירט אין מעסאָפּאָטאַמיען, סיריען, קליין-אַזיען, מצרים און קירענייקע; און אין די לעצטע צעהנדליגער יאָהרען, נאָכדעם, ווי יהודה האָט אָנגעהויבען קומען אין אַ נעהנטערן פּאָליטישען פערקעהר מיט דער רוימישער רעפּובליק, איז צו זיי צוגעקומען די בעדייטענדע קהלה פון יהודה'ער אין רוים. די נישט-יודישע קוועלען פון דער חשמונאים-עפּאָכע וויסען צו דערצעהלען, אַז „די יהודה'ער זענען שוין אריינגעדרונגען אין אַלע שטעדט, און ס'איז נישט לייכט צו געפינען וועלכען ס'איז אָרט אויף דער ערד, וואָס זאָל זיין פריי פון זיי" (סטראַבאָן), און ווי ס'דריקט זיך אויס איינס פון די אַלטסטע סיבילינישע ביכער, זענען „אַלע ערדען און אַלע וואַסער'ן פיל מיט יהודה'ער".

געבילדעט האָבען זיך די דאָזיגע יודישע קבוצים אין יענער צייט. ווען יהודה איז איבערגעגאַנגען פון איין מלוכה צו דער אַנ-

דערער, און יעדער נייער הערשער האט זיך אדער נוקם געווען אין די פערעקשנטע יהודה׳עער און זיי פערטריבען פון זייער לאנד, אדער ער האט געזעהען אין זיי א מיטעל צו א געוויסען פאליטישען צוועק און האט זיי בעזעצט מאסענווייז אין זיינע אנדערע פראווינצען. ביסלעכווייז האבען זיך די יודישע אימיגראנטען איינגעלעבט אין זייערע נייע וואוינונגס-פלעצער, און מיט דער צייט האבען זיי זאגאר בעוויזען זיך צו ערווערבען נישט בלויז רייכטום און א בכבוד׳יגען פלאץ אין דעם דארטיגען האנדעל, נאר אויך א בעדייטענדען איינפלוס אויף דער גאנצער קולטורעלער און פאליטישער ענטוויקלונג פון דער סביבה, אין וועלכער זיי האבען זיך געפונען; דאס האט געבראכט דערצו, אז אויך שפעטער, ווען יהודה האט ווידער אויפגעבליהט אונטער דער מאכט פון די חשמונאים און ירושלים איז געווארען, אויסער דער גייסטיגער, אויך דער פאליטישער צענטר פאר דער גאנצער אומה, האבען זיך די דאזיגע אויסגעוואנדערטע מאסען נישט געאיילט אומצוקעהרען אין זייער היים. זיי האבען זיך נאר בעטייליגט אין די הוצאות פון בית המקדש מיט יעהרליכע נדבות און אויסער דעם פלעגען זיי גרופעס-ווייז קומען פון צייט צו צייט בעזוכען די הייליגע שטאדט.

דעם בעדייטענדסטען פלאץ צווישען די דערמאהנטע יודישע קאלאניעס אויסער ארץ ישראל פערנעהמט די פון עגיפטען. די ערשטע גרופע יהודה׳עער האט פטאלאמעאוס I אהין געבראכט, און מיט איין יאהרהונדערט שפעטער האבען זיך שוין געפונען אין מצרים ביז א מיליאן יודען, וועלכע זענען געווען צעזייט איבערן גאנצען לאנד — פון דעם ליבישען מדבר אין צפון ביז די גרענעצען פון אביסיניען אין דרום. א טעטיגע ראליע האט די דארטיגע יהודה׳עאישע בעפעלקערונג אנגעהויבען צו שפיעלען, ווען יהודה איז אבגעריסען געווארען פון עגיפטען (פאר פטאלאמעאוס V) אלס א פראווינץ, וואס איז אריינגעגאנגען אין די גרענעצען פון סיריען, און ביידע מלוכות זענען געווען פעראינטערעסירט אין דעם, צוצוציהען די יהודה׳עער אויף זייער זייט. די יהודה׳עער אין עגיפטען זענען שטענדיג געווען געטרייע אנהענגער פון דער פטאלאמעאישער דינאסטיע, און דער זעקסטער פטאלאמעער, פילאמעטער, האט גערן געעפענט די טויערן פון זיין לאנד פאר די גרויסע מחנות אנטלאפענע פון יהודה, ווען דער סירישער דעספאט אנטיוכס עפיפאנעס האט דארט געווילדעוועט

מיט זײַנע שוידערהאַפטע צוואַנגס־מיטלען און אכזריות'ען. צווישען די דאָזיגע אנטלאָפענע האָט זיך געפונען אויך חוניו IV, דער זוהן פון דעם כהן גדול חוניו III, ביי וועלכען די העלעניסטען האָבען אָבגענומען דעם כהן גדול־טיטול; און אַזוי ווי אין דעם עגיפּטישען הויף האָט מען דאַן כסדר געזוכט פּלענער, ווי אַזוי צוריק אַרויסצורייסען פון אנטיוכס'ן די מאַכט איבער יהודה, האָט מען דעם אַנגעזעהענעם יהודה'עאישען מיוחס, חוניו, אויפגענומען מיט כבוד און פריינדשאַפט. דאָס האָט דעם לעצטען געגעבען די דרייסטקייט אַרויסצוטרעטען מיט זיין פּלאַן וועגען גרינדען אין מצרים א נייעם רעליגיעזען צענטר, אויך אין דער געשטאַלט פון א בית המקדש, וואו ער אליין, אלס געזעצליכער יורש, זאָל ערפילען די פליכטען פון א כהן־גדול.

אין דער יודישער קאָלאָניע איז דער פּלאַן אויפגענומען געוואָרען מיט צופריעדענהייט — ביי די פערשאַרפטע בעציהונגען, וואָס האָבען איצט געהערשט צווישען דעם עגיפּטישען און דעם סירישען הויף, האָבען זיי נאָר געקענט צופריעדען זיין מיט דעם פּלאַן פון אַנ'אייגענעם בית המקדש, מיט אַנ'אייגענעם געזעצליכען כהן גדול, וואָס וועט זיי אינגאַנצען אונאָבהענגיג מאַכען פון ירושלים און זיי בעפרייען פון פערקעהרען אַזוי אָפט מיט דער סירישער יהודה. חוניו האָט דאַן פאָרגעלעגט זיין בקשה פילאָמעטער'ן, און דער לעצטער האָט איהם אָבגעגעבען א בעדייטענדען שטח ערד אין דעם שטעדטיל לעאָנטאָפּאָליס, אין דער געגענד פון העליאָפּאָליס, צו צפון־מזרח זייט פון מעמפיס, וואו ס'איז צמאָל געשטאַנען אַנ'אַלט־עגיפּטישער טעמפעל. אויף דעם פּלאַץ האָט חוניו געלאָזען אויפגעשטעלען א טעמפעל פאַר דעם יודישען גאָט, — א טעמפעל מיט א מזבח, לויט דעם מוסטער פונ'ם בית המקדש אין ירושלים, נאָר קלענער און אָרימער פון יענעם. איהם איז אויך געלונגען זיך צוזאַמענצושטעלען דעם נויטיגען שטאַט כהנים און לויים פון די אַנטלאָפענע יהודה'ער, און די הוצאות אויף דעם זענען גענומען געוואָרען פון די מלוכה־שטייערן פון דער גאַנצער געגענד, וואָס האָט בעקומען דעם נאָמען אָ נ י ע ן (חוניו־אָניאָן) און איז אינגאַנצען אָוועקגעשטעלט געוואָרען אונטער דער אויבערשטער פערוואַלטונג פון דעם יהודה'עאישען כהן־גדול.

אום צו בעקומען אויך א רעליגיעזע סאַנקציע פאַר זיין בית המקדש (בית חוניו), האָט זיך חוניו בערופען אויף דער אַלטער

נבואה פון ישעיהו: „אין יענעם טאג וועט שטעהן א מזבח פאר גאט אינ'ם לאנד מצרים און א מדבר צום אלערהעכסטען אויף איהר גרע־נעץ"; דאס האט אבער, ווי ס'ווייזט אויס, גאנץ וועניג געווירקט אויף דער בעפעלקערונג פון ארץ־ישראל, און דארט האט מען די גאנצע צייט נישט אויפגעהערט קרום צו קוקען אויף „חוניו'ס טעמפעל". אין לעאנטאפאליס, וואס האט עקסיסטירט איבער צוויי הונדערט יאהר און האט איבערגעלעבט מיט דריי יאהר זיין אריגינאל פון ירושלים. אין מצרים גופא, זאגאר, האבען זיך אויך געפונען א סך יודען, וואס האבען נישט איבערגעריסען איצט זייערע בעציהונגען מיט דעם פערהייליגטען צענטר אין דער הייליגער שטאדט; זיי פלעגען, ווי ביז אהער אזוי אויך איצט, געהן קיין ירושלים (עולי רגל, פילגרימען) אויף די גרעסערע יום־טובים און שיקען אהין זייערע יעהרליכע נדבות, און נאך דעם ערשטען גרויסען נצחון פון די מכבי'ער, האבען די פאלקס־פיהרער פון יהודה געפונען פאר א פליכט, איינצולאדען די עגיפטישע גלויבענס־ברידער אין דער בעניי־טער יהודה'עאישער הויפטשטאדט, אום זיי זאלען זיך בעטייליגען אין דער פייערליכער בעניייאונג פון בית המקדש (חנוכת הבית, חנוכה).

אין אלגעמיין איז די לאגע פון יודען אין מצרים געווען זעהר א גוטע. זיי האבען זיך בעטייליגט אין אלע צווייגען פון דעם פאלי־טישען, געזעלשאפטליכען און קולטורעלען לעבען, און אומעטום האבען זיי זיך געפיהלט גלייכבערעכטיגט מיט די איינגעבוירענע בירגער פון לאנד. אממעהרסטען קאנצענטרירט זענען די יודען געווען אין דער עגיפטישער הויפטשטאדט אלעקסאנדריע, דער צווייטער בעדיי־טענדער צענטר פון דער דעמאלדיגער ציוויליזאציע נאך רוים. פון די פינף קווארטאלען, אין וועלכע די שטאדט איז געווען איינגעטיילט, האבען יודען פערנומען כמעט גאנצע צוויי, און זייער צענטראלער פונקט איז געווען דער קווארטאל דעלטא, וואס איז געלעגען ביים האפען. דאס איז א „יודיש שטעדטיל" געווען, וואו עס איז געווען קאנצענטרירט כמעט דער גאנצער עקספארט און אימפארט פון לאנד. קומענדיג אין א געשעפטליכען פערקעהר מיט פערשידענע קולטור־צענטערן און זיך ענגער צוזאמענלעבענדיג מיט זייערע גריכישע שכנים, האבען די עגיפטישע יודען איבערגענומען פון זיי דעם פערפיינערטען געשמאק און דעם זין פאר קינסטלערישע אויסארבייטונגען, און קוים האט מען אין ירושלים געדארפט האבען קינסטלער צו דער בעניייאונג

פון בית המקדש, האָט מען זיי געמוזט אויסשרייבען פון דער אַלעקסאַנדריניש=יודישער קהלה. און נישט נאָר אויף די געביטען פון קונסט און האַנדעל — די אַלעקסאַנדרינישע יודען האָבען זיך אויסגעצייכענט זאָגאַר אויך אַלס מיליטער=פיהרער, און אָן דער שפּיץ פון דער עגיפּטישער אַרמעע פאַר פילאָמעטער'ן זענען געשטאַנען די יהודה'עער חוניו און דאָסיטעאוס. שפּעטער, ביי דעם צוזאַמענשטוס צווישען דעם חשמונאי אַלעקסאַנדער=יאַנאַי און דעם עגיפּטישען טראָן=פּרעטענדענט, פּטאָלאָמעאוס לאַטוראָס, איז די קעניגין קלעאָפּאַטראַ אַרויסגעטרעטען צו הילף דעם קעניג פון יהודה און האָט געשיקט געגען איהר זוהן אַ אַרמעע, אונטער דער אָנפיהרונג פון די צוויי יהודה'עאישע ברידער חלקיהו און חנניה, די זיהן פון דעם דערמאָהנטען חוניו IV.

די אַלעקסאַנדרינישע קהלה האָט געדיענט אַלס מיטעלפּונקט פאַר דער גאַנצער יהודה'עאישער קאָלאָניע אין מצרים. דאָ האָבען זיך, נאָך איידער חוניו האָט אויפגעשטעלט זיין בית המקדש, געפונען שוהלען (פּראָזייכען, סינאַגאָגען) צום דאַווענען אין אַלע טיילען פון שטאָדט, און פון זיי האָט זיך בעזונדער אויסגעצייכענט די הויפּטשוהל מיט איהר שענער געביידע און קינסטלעריש=רייכע בעפּוצונגען. די דאָזיגע שוהלען האָבען געדיענט אויך אַלס לעהר=הייזער (בתי מדרשים), וואו עס פלעגען שבת און יום טוב ערקלערט און געלייענט ווערן קאַפּיטלען פון דער תורה און די נביאים. בראש פון דער יודישער קהלה אין אַלעקסאַנדריע איז געשטאַנען אַ בעזונדער נשיא (עטנאַרך), וואָס „האָט אַכטונג געגעבען אויפ'ן פאָלק, גע'משפט צווישען איינעם און אַנדערן; געזעהען, אַז אַלע פליכטען און פאָרשריפטען זאָלען ערפילט ווערן — ווי אַ פיהרער פון אַ אונאָבהענגיגער שטאָדט" (סטראַבאָן).

אַזוי האָבען יודען געלעבט אין דער עגיפּטישער הויפּטשטאָדט — פול מיט שטאָלצער אַכטונג צו זיך אַליין און טיעף געאַכטעט אויך פון די אַרומיגע בעלי בתים און שכנים. זיך בעטייליגענדיג אַקטיוו אין אַלע צווייגען פון דעם געזעלשאַפטליכען און פּאָליטישען לעבען און שפּיעלענדיג אומעטום אַ דאָמינירענדע, טאָן=געבענדע ראָליע האָבען זיי, נאַטירליך, געמוזט אַרויפציהען פון צייט צו צייט אויף זיך דעם כעס פון אַ פעראינטערעסירטער פּערזאָן און דאַן איז זיי אויסגעקומען נישט ווייניג צו ליידען; דאָס איז אָבער געוועזען מעהר אַ

פּאָליטישער צוזאַמענשטויס, ווי די פּערפאָלגונג צוליעב דעם ראַסענאונטערשיעד אָדער צוליעב דעם יודישען גלויבען. אזוי, למשל, איז פאָרגעקומען, אַז נאָך דעם טוידט פון דעם גוטהערציגען פּטאָלאָמעאוס פילאָמעטער, האָט זיין אכזריות׳דיגער ברודער, פּטאָלאָמעאוס VII פיסקאָן, אָנגעהויבען פיהרען אַ קאַמפּף פאַר׳ן טראָן מיט דער קעניגין-אלמנה קלעאָפּאַטראַ (145). פיסקאָן האָט געהאַט אויף זיין זייט די שטיצע פון רוים, דאַגעגען אָבער איז די סימפּאַטיע פון די אַלעקסאַנדרינישע יודען געווען אויף קלעאָפּאַטראַ׳ס זייט, און בראש פון איהר מיליטער איז געשטאַנען דער אויבען דערמאָהנטער חוניו. דאָס האָט אויפגערייצט דעם ברוטאַל-מערדערישען פּרעטענדענט און ער האָט זיך בעשלאָסען אויף אַ שרעקליכען שריט: ער האָט בעפעהלען זיינע סאָלדאַטען, צונויפצוטרייבען מאַסען יודען מיט זייערע פרויען און קינדער אויפ׳ן מאַרק, און דאַן אַרויפלאָזען אויף זיי אַ מחנה אויסגעהונגערטע, צורייצטע העלפאַנטען; ביי דער אויספיהרונג פון דער נקמה איז אָבער פאָרגעקומען עטוואָס אונערוואַרטעטעס: אָנשטאָט זיך אַרויפצוּוואַרפען אויף די שוצלאָזע יהודה׳עער, האָבען זיך די צעווילדעטע העלפאַנטען אומגעווענדעט צו זייערע אייגענע פיהרער און אָנגעמאַכט צווישען זיי אַ חורבן. פיסקאָן האָט זיך דאַן אָבגעזאָגט פון זיין ווילדער נקמה, און צום זכר פון דער ישועה, וואָס איז בעטראַכט געוואָרען פון פאָלק אַלס נס פון הימעל, איז אין דער אַלעקסאַנדרינישער יודישער געמיינדע איינגעפיהרט געוואָרען אַ יעהרליכער יום-טוב.

מעהר אָבער, פיעל מעהר ווי אויף די דערמאָהנטע געביטען, האָבען די יודען אין אַלעקסאַנדריע געווירקט אויף דער אזוי גערופענער „אַלעקסאַנדרינישער ליטעראַטור”. דאָ האָבען זיי געשאַפען עטוואָס אַזויס, וואָס האָט געהאַט אַ בעדייטענדען איינפלוס אויף דעם גאַנצען גאַנג פון דער וועלט-געשיכטע, אויף דער גאַנצער שפּעטערדיגער ענטוויקלונג פון דעם מענשליכען אידעען-גאַנג. בעשטאַנען איז די דאָזיגע אַלעקסאַנדרינישע ליטעראַטור פון אַ גאַנצער רייהע פערשיעדענאַרטיגע וויסענשאַפטליכע, פילאָזאָפישע און פּאָעטישע ווערק אין דער גריכישער שפּראַך; געשריבען זענען אַט די ווערק געוואָרען פון שריפטשטעלער, וואָס האָבען אָנגעהערט צו פערשיעדענע, מעהר אָדער וועניגער העלעניזירטע פעלקער; און אַט, אין דעם לאַבירינט פון העלענישע אידעען און פאָרמען האָט זיך אָמשטאַרקסטען בולט

ארויסגעוויזען דער יודישער עלעמענט, דער עלעמענט פון דער יו=
דישער וועלט= און לעבענס=אנשויאונג. די אלעקסאנדרינישע יודען הא=
בען די ערשטע פראקלאמירט פאר דער אלטער קולטור=וועלט דעם
יודישען שאפונגס=גייסט, און דאס קאן גערעכענט ווערן אויך פאר
דעם ערשטען ממשות'דיגען צוזאמענשטויס צווישען דיביידע וועלט=
קולטורען, דאס יודענטום און דעם העלעניזם, אויף דעם העלענישען
באדען, — דער צוזאמענשטויס, פון וועלכען דאס יודענטום איז ענד=
ליך ארויס מיט א פאלשטענדיגען נצחון.

דאס בעדייטענדסטע ווערק, וואס די אלעקסאנדרינישע יודען
האבען אריינגעבראכט אין דער דעמאלדיגער אינטערנאציאנאלער לי=
טעראטור, איז געווען די ביבעל אין א גריכישער איבערזעצונג. צו
אונז זענען נישט דערגאנגען קיינע ידיעות וועגען די איינצעלנע מא=
טיווען, וואס האבען בעוואויגען די אלעקסאנדרינישע יודען, זיך צו
פערנעהמען מיט דער ארבייט פון איבערזעצען די תורה; בעקאנט
איז נאר, אז די איבערזעצונגס=ארבייט האט זיך אנגעהויבען נאך אין
דריטען יאהרהונדערט פאר קריסטוס'ן און איז געענדיגט געווארען אין
צווייטען, און אז די אונטערנעהמונג איז געשטיצט געווארען געוויסער=
מאסען פון דעם עגיפטישען הויף. ס'איז איבערגעזעצט געווארען דער
גאנצער תנ"ך (תורה, נביאים און כתובים), עטליכע אנדערע פאע=
טישע און רעליגיעז=פילאזאפישע ווערק און אויך א טייל פון די ווערק,
וועלכע זענען שפעטער אריינגענומען געווארען אין דער רייהע פון
די ביבלישע אפאקריפען. דערביי האבען זיך די איבערזעצער נישט
געהאלטען שטרענג ביים טעקסט און אפט האבען זיי זיך ערלויבט,
צוצוגעבען פערשידענע ערצעהלונגען און תפלות, — פון די, וועלכע
זענען ארומגעגאנגע אין פאלק. דאס האבען זיי בעזונדער געטאן אין
די לעצטע ביבעל=ספרים, וועלכע זענען נאך נישט שטארק פערהיי=
ליגט געווען.

אין יהודה האט מען געקוקט אויף דעם פאקט פון איבערזעצען
די תורה אין א פרעמדער, וועלטליכער שפראך, ווי אויף א מין
פראפאנאציע (הייליגקייטס=פערשוועכונג), און דער טאג, ווען די איבער=
זעצונג איז געענדיגט געווארען, איז דארט בעשטימט געווארען אלס
טאג פון טרויער פאר'ן גאנצען פאלק. דארט האט מען צופיעל גע=
האט געליטען פון דער העלענישער וועלט, דארט האט מען זיך צו=
פיעל געשראקען פאר דעם שעדליכען העלענישען איינפלוס און צו

פיעל האָבען די אמת'ע פערזאָרגער פונ'ם פאָלקס־גייסט זיך בעמיהט
איהם איינצוזיהען וואָס מעהר אין זיין איינענער שאָלעכץ, אום צו
קאָנען זיך גלייכגילטיג בעציהען צו אזא מין גייסטיגער היימישקייט
מיט די געצענדיענערישע העלענישע פעלקער. די אלעקסאנדריניש
יודען האָבען זיך אָבער, ווי ס'ווייזט אויס, גאָרנישט גערעכענט מיט
דער אונצופריעדענהייט, און יעדער נייער ספר, וואָס איז ערשיענען
אין יהודה, איז גלייך איבערגעזעצט געוואָרען אין אלעקסאנדריע,
ווערנדיג, אויף אזא אופן, דאָס אייגענטום פון דער גאנצער ציוויליזירטער וועלט. א דאנק דעם אומשטאנד זענען צו אונז דערגאנגען
אזעלכע אוצרות פון יודישען גייסט און יודישער שאפונג, ווי „די
חכמה פון יהושע בן סירא", „דאָס ערשטע בוך פון די מכבי'ער",
דער „ספר חנוך" און נאָך אנדערע „אפאָקריפען", וואָס זייערע העברעאישע אָריגינאלען זענען פערלוירען געגאנגען.

אויסער די דערמאָהנטע איבערזעצונגען האָבען זיך די אלעקסאנדרינישע יודען אליין אויך געפרובט בעארבייטען די יודישע פערגאנגענהייט, מיט דעם צוועק צו דערווייזען די גרויסקייט פון דעם
יודישען גייסט און די געטליכע איינציגקייט פון דער יודישער אמונה.
אזוי האָט א געוויסער יאזאָן פון קירענייקע פערפאסט א גריכיש
ווערק אין פינף טיילען, אין וועלכע ער האָט אויספיהרליך געשילדערט די יהודה'עאישע בעפרייאונגס־בעוועגונג און די מלחמות פון די
חשמונאים. פון דעם ווערק זענען צו אונז דערגאנגען נאָר געקליבענע פראגמענטען, וועלכע זענען שפעטער צוזאמענגעשטעלט געוואָרען
אונטער דעם נאָמען „דאָס צווייטע בוך פון די חשמונאים". אין דעם
„צווייטען", אלעקסאנדרינישען בוך קומען אריין פערשיעדענע פאָלקס־לעגענדעס וועגען די בעהאנדעלטע געשעהענישען, — אזעלכע, וואָס
אין דעם „ערשטען", יהודה'עאישען, חשמונאים־בוך זענען זיי גאָרנישטאָ. דאָס אלעקסאנדרינישע חשמונאים־בוך איז בכלל געשריבען
אין דעם טאָן פון די גריכישע רעטאָריקער און האָט נישט אין זיך,
נישט די ביבלישע פשטות און נישט די שטרענגע זאכליכקייט פון
דעם ערשטען ספר המכבים. פאַר דעם אלעקסאנדרינישען אויטאָר איז
אין דעם קאמפף פון די חשמונאים מעהר וויכטיג דער רעליגיעזער
עלעמענט, ווי די פאָליטישע בעפרייאונג פון יהודה. ער בעמיהט זיך
כסדר צו דערווייזען, אז די יודישע אמונה האָט דאָ אָבגעהאלטען א
נצחון איבער די אכזריות'דיגע צוואנגס־מיטלען פון היידענטום, און

דאַגעגען נעהמט איהם דער פּאָליטישער נצחון גאַנץ װעניג אָן.

אַט די אַלע אַרבייטען זענען אָבער געװעזען נישט מעהר, װי די ערשטע שריט אויף דעם װעג פון אַ נעהנטערער גייסטיגער פערװאַנדשאַפט, פון אַ ענגערן גייסטיגען צוזאַמענלעבען, — די ערשטע שריט, נאָך װעלכע עס האָט זיך איצט אָנגעהויבען די אינטענסיװע שאַפונגסטעטיגקייט פון דעם יודישען גייסט. אַליין דורכגענומען און בעאײַנפלוסט פון די גריכישע פילאָזאָפישע אידעען און ענטציקט פון זייער פאָרם און שענקייט, האָט די אַלעקסאַנדריניש-יודישע אינטעליגענץ קודם כל געשטרעבט, מקרב צו זיין די תורה צו דעם גריכישען געדאַנקענגאַנג און צו דערװייזען, אַז דאָס יודענטום און דער העלעניזם שטאַמען בײדע, אײגענטליך, פון איין מקור און אַנערקענען בײדע כמעט אײנע און די זעלבע אמת'ען. דאָס האָט, נאַטירליך, געמוזט בעגעגענען אַ געװיסען װידערשטאַנד פון דער העלענישער זייט, װאו מ'האָט בעטראַכט די גריכישע פילאָזאָפיע פאַר דער איינציג ריכטיגער און איינציג בערעכטיגטער, און די יודישע שריפטשטעלער זענען, אויף אַזאַ אופן, נישט װילענדיג אַרײַנגעצויגען געװאָרען אין אַ שאַרפער פּאָלעמיק, אין װעלכער זיי האָבען זיך שוין בעמיהט נישט בלויז צו פערטיידיגען די יסודות פון יודענטום און זיי צו בערעכטיגען, נאָר אויך זיי צו פּראָפּאַגאַנדירען, זיי צו פערשפּרייטען אין דער אַרומיגער קולטור-װעלט. פעראײניגען די יודישע מיט דער העלענישער קולטור איז אָרגאַניש אוממעגליך געװען, און סוף כל סוף האָט געמוזט אויסברעכען אַ ביטערער קאַמפּף צװישען דעם עצם מהות פון יודענטום, דעם עטישען מאָנאָטעאיזם, און דעם אײגענטליכען װעזען פון דער גריכישער קולטור, דעם עסטעטישען פּאָליטעאיזם.

פון די ערשטע אַלעקסאַנדרינישע יהודה'ער, װאָס האָבען געפּרובט צוטרעטען צו דער תורה מיט דעם קריטעריום פון דער גריכישער אידעען-װעלט איז געװען אַ געװיסער אַריסטאָבול, װאָס האָט געלעבט אין אַלעקסאַנדריען פאַר פּטאָלאָמעאוס פילאָמעטער'ן (150—170). ער האָט אָנגעשריבען אַ װערק װעגען משה'ס געזעצגעבונג, אין װעלכען ער האָט געזוכט צו דערװייזען, אַז די אַלע פילאָזאָפישע סיסטעמען פון די גריכישע דענקער פּיטאַגאָרוס, סאָקראַטוס און פּלאַטאָן זענען אָנגעװאונקען אין דער יודישער תורה, און אַז משה'ס לעהרע ענטהאַלט אין זיך דאָס בעסטע און טיעפסטע פון דעם אַלעמען, װאָס עס האָבען געפּרעדיגט די גריכישע פילאָזאָפען אין

אַלע צײַטען און דורות. דער אַריסטאָבול איז אויך געווען דער ערשטער, וואָס האָט זיך בענוצט מיט דער אַלעגאָרישער מעטאָדע, אום צו ערקלערן די אַנטראָפּאָמאָרפיסטישע שטעלען פון דער תורה (די אויסדריקען, וואָס כאַראַקטעריזירען גאָט אַלס אַ וועזען מיט מענשליכע אײַגענשאַפטען; למשל: גאָט האָט געזאָגט, גאָט האָט זיך אומגעקערט צו איהם א. ז. א.) ערקלערנדיג, אַז אָט די אַלע שטעלען דאַרף מען נישט פערשטעהן בוכשטעבליך, נאָר בילדליך, לויט דעם זין, וואָס זיי ענטהאַלטען אין זיך.

צו דעם צוועק פון אַרויסווײַזען די גרויסקײַט פון דעם יודישען גײַסט, איז אַממערסטען אויסגענוצט געוואָרען די יודישע געשיכטע. אין דעם אײַנציגען צווײַטען יאָהרהונדערט פאַר דער קריסטליכער ערא, האָבען גאַנצע דרײַ יודישע שריפטשטעלער בעאַרבײַט די יודישע פערגאַנגענהײַט אין אַ גאַנצער רײַהע ווערק, אין וועלכע עס ווערט דערוויזען, אַז משה האָט דער ערשטער בעקאַנט יודען מיט דער קונסט פון שרײַבען, און פון זיי איז׳ס ערשט איבערגעגאַנגען צו די פיניקער, וועלכע האָבען עס ווידער, פון זייער זײַט, איבערגעגעבען די גריכען; אַז די גאַנצע עגיפּטישע קולטור שטאַמט פון די יודישע פּאַטריאַרכען אברהם, יוסף און משה, פון וועלכע דער לעצטער איז איבערהויפּט דער אײַנציגער ענטדעקער און בעשעפער פון אַלע וויסענשאַפטען און קונסט-געביטען.

אײַנצעלנע עפּיזאָדען פון דער יודישער פערגאַנגענהײַט האָבען געדיענט אַלס סיוזשעטען אויך פאַר פּאָעטישע שאַפונגען. דער עלטערער פילאָן האָט אָנגעשריבען אַ עפּישע פּאָעמאַ „וועגען ירושלים”, וואו ער האָט בעזונגען דאָס לעבען פון די ערשטע יודישע פּאַטריאַרכען און די פּרעכטיגע גרויסקײַט פון דער יהודה׳עאישער הויפּטשטאָדט; אַ צווײַטער דיכטער (גיכער אַ שומרוני), מיט׳ן נאָמען טעאָדאָט, האָט אָנגעשריבען אַ העלדען-פּאָעמאַ וועגען שכם, די הײליגע שטאָדט פון די שומרונים, וועלכע יעקב׳ס קינדער האָבען אײַנגענומען נאָך דער אָפּקרויבונג פון זייער שוועסטער דינה; אַ געוויסער יחזקאל האָט אָנגעשריבען אַ דראַמאַ, אין וועלכער ער האָט געשילדערט דאָס לעבען פון משה רבינו און דעם נס פון יציאת מצרים; און אַזוי איז כמעט די גאַנצע ביבעל בעהאַנדעלט געוואָרען פּאָעטיש אָדער פילאָזאָפיש.

די דאָזיגע שטאַרקע ענטוויקלונג פון דער יודיש-העלענישער לי-

טעראַטור, וואָס איז אינגאַנצען דורכגעדרונגען געווען מיט דער איינציגער טענדענץ: צו לויבען דעם יודישען גייסט און דעם יודישען פאָלק, — האָט אַרויסגערופען אַ גאַנצע רייהע ווערק געגען יודען און געגען דעם יודישען גלויבען. אַזוי האָט אַ געוויסער עגיפּטישער גייסטליכער, מיט'ן נאָמען מ אַ נ ע ט אָ ן, אָנגעשריבען אַ ווערק מיט די שענדליכסטע בלבולים אויף יודען, און ווי ס'איז צו גלויבען, איז דאָס ווערק זעהר פּאָפּולער געוואָרען און האָט זיך געוואונען אַ סך אָנהענגער און נאָכאַהמער. אָט דער אומשטאַנד האָט געצוואונגען די יודישע שריפטשטעלער צו געפינען פאַר זייערע פערטיידיגונגס־ווערק אַ מעהר איבערצייגענדע פאָרם, און פון דאַנען שטאַמט די אַזוי גערופענע „פּסעוידאָגראַפישע" ליטעראַטור. יודען האָבען אָנגעהויבען אַריינצולעגען זייערע מיינונגען און אידעען אין מויל פון פערשידענע אַלגעמיינע בעריהמטע פערזענליכקייטען; אַזוי איז ענטשטאַנען אַ גאַנץ ווערק „וועגען יודען" אויף דעם נאָמען פון דעם בעריהמטען גריכישען פילאָזאָף העקאַטאַ פון אַבדעראַ, וואָס האָט געלעבט אין דער צייט פון אַלעקסאַנדער דעם גרויסען. אין דעם ווערק זוכט דער גריכישער פילאָזאָף צו איבערצייגען דער וועלט, אַז די יודישע אמונה איז ריין פון יעדען מין אַבערגלויבען און די יודען זענען מיט לייב און לעבען איבערגעגעבען זייער גאָט און זיינע געזעצען; צו דעם צוועק שילדערט ער די בעדייטענדסטע מאָמענטען פון דער יודישער געשיכטע, און דערביי ברענגט ער אויך געוויסע עפּיזאָדען פון זיין אייגענער ערפאַהרונג. חאַראַקטעריסטיש איז די פאָלגענדע ערצעהלונג:

„ווען איך האָב מיך אַוועקגעלאָזען צום שוואַרצען ים, האָט זיך צווישען די אַנדערע יהודה'עאישע רייטער, וואָס האָבען אונז בעגלייט, געפונען אויך איינער מיט'ן נאָמען משולם, אַ מענש אַ שטאַרקער אי גייסטיג, אי קערפּערליך] און, ווי אַלע האָבען אויף איהם עדות געזאָגט, — דער בעסטער בויגען־שיסער צווישען אַלע גריכען און באַרבאַרען. אויפ'ן וועג האָט איין וואָהרזאָגער, וואָס האָט נביאות געזאָגט לויט דער בעוועגונג פון פויגעל־פליה (אָרניטאָמאַנטיע, זעהר אַ פערשפּרייטע ערשיינונג אין דער אַלטער וועלט), געהייסען דעם גאַנצען קאַראַוואַן זיך אָבשטעלען. דאַן האָט דער דערמאָהנטער מענש (משולם) געפרעגט, פאַרוואָס מ'געהט נישט ווייטער; דער וואָהרזאָגער האָט איהם אָנגעוויזען אויף די פליה־בעוועגונגען פון פויגעל און געזאָגט: אויב ער וועט זיך דאָ אָבשטעלען, דאַרפען מיר זיך אויך אָבשטעלען;

אויב ער וועט זיך אויפהויבען און פליהען פאראויס, וועלן מיר אויך קענען ווייטער געהן און אויב ער וועט פליהען צוריק, דארפען מיר זיך אומקעהרען צוריק אהיים. משולם האט דאן שווייגענדיג אנגעשטעלט זיין פייל, א ציה געטאן און דערשאסען דעם פויגעל אויפ'ן ארט. דער וואהרזאגער און די איבריגע האבען זיך ארויפגעווארפען אויף משולם'ען און איהם אנגעהויבען צו בעשיטען מיט קללות; ער האט זיי אבער געענטפערט: „אונגליקליכע, וואס ווילט איהר פון מיר האבען?" און נעהמענדיג דעם טויטען פויגעל אין האנד האט ער פארטגעזעצט: ווי אזוי האט עס דער פויגעל, וואס האט זיין אייגענעם לעבען נישט געקענט ראטעווען פון געפאהר, ווי אזוי האט ער עס געקענט אונז ראטען עטוואס קלוגעס וועגען אונזער וועג! ווען ער וואלט ווירקליך קענען פאראויסזעהען די צוקונפט, וואלט ער נישט געפלויגען אויף דעם ארט און וואלט זיך געשראקען פאר דער טויט־פייל פון דעם יהודה'ער משולם".

א עהנליכע ארבייט איז „אריסטעי'ס בריעף", וואס איז פערפאסט געווארען אין'ם צווייטען יאהרהונדערט פאר דער קריסטליכער ערא. דאס איז א יודיש ווערק, געשריבען אין דער פארם פון א בריעף, וואס דער גריכישער בעאמטער אריסטעי שרייבט צו זיינעם א פריינד, אין וועלכען ער דערצעהלט איהם, ווי אזוי עס איז געקומען דערצו, אז די ביבעל זאל איבערזעצט ווערן אין דער גריכישער שפראך. דא ווערט איבערגעגעבען א טיעפער פילאזאפישער דיאלאג וועגען דער יודישער תורה צווישען דעם יודישען כהן גדול און נאך יודישע חכמים פון איין זייט, און דעם קעניג פטאלאמעאוס פילאדעלפוס מיט זיינע מקורבים — פון דער צווייטער זייט. דער קעניג שטעלט די יודישע זקנים א גאנצע רייהע פראגען וועגען ענינים פון מאראל, פילאזאפיע, פאליטיק און געזעלשאפטליכע איינפיהרונגען, און ווערט איבערראשט פון זייערע טיעפזיניגע און ריכטיגע תשובות.

אין די אלע ווערק זעהט זיך דייטליך ארויס די דאפעלע כונה: פערטהיידיגען דעם יודישען געדאנק און פראפאגאנדירען איהם. בעזונדער בולט זעהט זיך אבער די פראפאגאנדיסטישע שטרעבונג ארויס אין די אזוי גערופענע סיביליען. דארט ווערט אפען געפרעדיגט דאס יודענטום, אלס מוסטער פון אמת'ן גלויבען און הויכער זיטליכקייט. מיט דעם מויל פון גריכישע נביאות אדער געטליכע אראקולען ווענדעט זיך דער יודישער דיכטער צו דער גאנצער העלענישער

וועלט, און שרייט אויס צו איהר:

צו וואס טראגסטו אומזיסטע מתנות די טוידטע און קרבנות — די געטער?
ווער האט אין דיין נשמה דעם טעות אריינגעבראכט?
ווער האט דיך אנגערעדט צו פערלאזען די שיין פונ׳ם גרויסען גאט?

דער אויטאר ווייזט אן אויף יודען, ווי אויף די פארשטעהער פון אמת׳ען גלויבען און זאגט:

זיי האט דער אונשטערבליכער דערהויכט, געמאכט פאר נביאים פונ׳ם מענשען-געשלעכט,
זיי אליין האט ער געגעבען חכמה און גלויבען און גוטע געפיהלען אין הארצען.
זיי עהרען נישט די צ־־ילדונגען פון געטער, די אויסטראַ־בייטונגען פון מענשענהענד;
זיי עהרען גאט, דעם אלמעכטיגען
און אונשטערבליכען, און דאן זייערע עלטערן.
מעהר פון אלע מענשען אין דער וועלט
געדענקען זיי די הייליגקייט פונ׳ם פאמיליען-געלעגער...
זיי גיעבען זיך נישט איבער קיין אונרייניגע פערקעהרען מיט יונגלינגע,
ווי די פיניקער, עגיפטער, לאטינער —
די פעלקער פון דער ווייטער עללאדע.

און עס טוסר׳ט דער אנאנימער דיכטער די געצענדינענדישע פעלקער, און זאגט זיי פאר די גרוזאמסטע שטראפען פון דעם אלמעכטיגסטען גאט, און זעהט פאר זיי נאר איין אויסוועג — איינגאנצען איבערבויען און בענייען זייער גייסטיגע וועלט, לויט די יסודות פון יודענטום, פון דעם יודישען מאנאטעאיזם, פון דער יודישער עטיק. דאס האט דער יודישע גייסט געקעמפפט מיט דער אלטער, גריכיש-רוימישער וועלט פאר זיין וועזען, פאר זיין איינפלוס, און ענדליך האט ער זי בעזיעגט: עס האט זיך אנגעהויבען די גרויסע בעוועגונג פאר דעם יודישען גלויבען, און אויף אזא אופן איז געשאפען געווארען א באדען פאר דער נייער, עקסטרעמער פארם פון יודענטום, — פאר דער תורה פונ׳ם נוצרי.

וועניגער בעדייטענד אבער אויך מיט א בעשטימטען איינפלוס

אויף דעם אַרומיִגען לעבען איז געווען די יודישע קאָלאָניע אין רוים. דאָרט, ווי אין גאַנץ איטאַליען בכלל, האָבען זיך געפֿונען מאַסען יודען נאָך פֿון די אַלטע צײַטען; דאָס זענען געווען אַממעהרסטענטײל יהודה׳ער פֿון מצרים און קלײן אַזיען, וואָס האָבען געהאַט האַנדעלס־בעציהונגען מיט דער רײַכער רוימישער רעפּובליק, און זיך דאָרט בעזעצט. זײ האָט אָבער געפֿעהלט דער אינטעליגענטער עלעמענט, וואָס זאָל זײ פֿיהרען, האַלטען צוזאַמען און געבען אַ בעשטימטען כאַראַקטער, און דאָס האָבען זײ איצט בעקומען אין דער געשטאַלט פֿון די געפֿאַנגענע, וואָס פּאָמפּעיוס האָט מיטגעבראַכט מיט זיך פֿון יהודה. די לעצטע זענען פֿון די אַלט־בעזעסענע יודען אויסגעקויפֿט געוואָרען, און דאַן איז די גאַנצע יודישע קהלה אין רוים אויך מעהר אָרגאַניזירט און גוט אַוועקגעשטעלט געוואָרען. געוואוינט האָבען די רוימישע יודען, צוזאַמען מיט די „פֿרײַגעלאָזענע“ (ליבערטינים), אויף דער רעכטער זײַט פֿון טײַך טיבער, נישט ווײַט פֿון׳ם וואַטיקאַן־באַרג, און ווי ס׳איז צו זעהען פֿון פֿערשידענע קוועלען האָבען זײ געשפּיעלט נישט קײן קלײנע ראָליע אין׳ם פּאָליטישען לעבען פֿון לאַנד. לויט די געזעצען פֿון דער רעפּובליק האָבען אַלע אײַנוואוינער פֿון לאַנד געהאַט שטים־רעכט בנוגע צו די וואַהלען — דאָס אַלײן האָט שוין די יודען געגעבען אַ בעשטימטע מאַכט אין די הענד; און אויף ווי ווײַט זײ האָבען פֿערשטאַנען די דאָזיגע מאַכט אויסצונוצען, לאָזט זיך דרינגען פֿון דעם פֿאַקט, וואָס דער בעריהמטער רוימישער רעדנער ציצעראָ האָט מורא געהאַט צו האַלטען זײַנע אַ יודענפֿײַנדליכע רעדע אין דער געגענוואַרט פֿון יודען. עס האָט זיך געהאַנדעלט דאָרט וועגען אַ געוויסען אָנגעקלאָגטען, מיט׳ן נאָמען פֿלאַקוז, וואָס איז בעשולדיגט געוואָרען אין בערויבען די יעהרליכע נדבות פֿאַר׳ן בית המקדש פֿון עטליכע קלײן־אַזיאַטיש־יודישע קהלות, און ציצעראָ האָט איהם פֿערטײדיגט; דערבײַ האָט ער בעמערקט, אַז ער וואָלט גערן גערעדט שטיל, אום עס זאָלען איהם נישט הערען די יהודה׳ער, וואָס געפֿינען זיך צווישען פּובליקום. זײַן העץ־רעדע געגען יודען האָט ער אָבער דאָך געהאַלטען, און צווישען אַנדערעם האָט ער אויך דאָס געזאָגט: „ווען ירושלים איז נאָך נישט בעזיגט געווען און די יהודה׳ער האָבען נאָך געלעבט אין פֿריעדען, האָבען זײ שוין אויך אַרויסגעוויזען אַ טיפֿע אָבנײגונג געגען דעם גלאַנץ פֿון דער רוימישער מלוכה, געגען דעם שטאָלץ פֿון׳ם רוימי-

שען נאָמען, נעגען אונזערע געזעלשאַפטליכע געזעצען, און אין דער לעצטער מלחמה האָט ערשט די יהודה'עאישע נאַציאָן אינגאַנצען אַרויסגעוויזען, ווי פיינדליך זי איז צו אונז געשטימט".

דאָס איז אַלץ געווען אין די לענדער, וואו יודען האָבען זיך געפונען, אויסער יהודה. אין יהודה גופא, ווידער, איז די באַפעלקערונג צופיל פערנומען געווען מיט קאָנקרעטע, ממשות'דיגע לעבענספראַגען, אום צו קאָנען זיך איבערגעבען די אַרבייט פון שאַפען ליטעראַטור. די חשמונאים האָבען פערברייטערט די גרענעצען פון לאַנד און פעראייניגט אַלע טיילען פון פאָלק, וועלכע זענען פריהער געווען צושפרייט איבער די פערשידענע צפון- און דרום-פראָווינצען. צוזאַמען מיט די דאָזיגע איינגענומענע געגענדען האָט זיך אָבער אַריינגעריסען אין יהודה אַ שטראָם פון פרעמדע, גריכישע אָדער העלעניזירטע, באַפעלקערונגען, וואָס זענען אי לויט זייער ראַסע, אי לויט זייער גייסט, אינגאַנצען פרעמד געווען דעם יודישען פאָלק און האָבען נישט געקענט איינגעשלונגען ווערען אין זיין אָרגאַניזם, — ווי דאָס איז געווען דער פאַל מיט די ראַסען-פערוואַנדטע אדום'ער. אַזוי ווי אין געוויסע געגענדען פון לאַנד (הינטער'ן ירדן) און אין עטליכע צענטערן פון גליל (שומרון) האָבען אָט די פרעמדע באַפעלקערונגען אויסגעמאַכט די מעהרהייט נעגען די יודישע איינוואוינער, האָט זיך געמוזט אויסאַרבייטען מיט דער צייט אַ בעשטימטע גענענזייטיגע בעציהונג צווישען די ביידע שיכטען און זייערע קולטורען, און די בעציהונג איז געווען אַ איינענאַרטיגע: פון איין זייט האָבען זיך די אינערליכע עטיש-רעליגיעזע בעגריפען פון יודענטום אַריינגעריסען ביסליכווייז אין דער געצענדיענערישער וועלט-אַנשויאונג און אונטערגעגראָבען אונבעמערקט איהרע יסודות; דאָ איז אַלזאָ פאָרגעקומען דאָס אייגענע, וואָס מיט דער אַלעקסאַנדרינישער יודישהעלענישער ליטעראַטור, און דער איינפלוס איז אויך געווען דער אייגענער. פון דער צווייטער זייט אָבער האָט דער העלעניזם געווירקט אויף די אויסערליכע פאָרמען פון דעם יודישען לעבען און אויף איהם אַרויפגעלעגט דעם שטעמפעל פון דער גריכישער קולטור. אַ קליין ווינקעלע אין דער גרויסער מזרח-וועלט, — וואָס האָט זיך דאַן אינגאַנצען געפונען אונטער דעם איינפלוס פון העלעניזם—, האָט יהודה טיעף אינערליך דאָך נישט אויפגעהערט וויי טער צו ציהען דעם פאָדים פון איהר אייביגען אמת, פון איהרע אייביגע אידעאַלען; אויסערליך אָבער האָט זי זיך אויך אונטערגעגעבען דעם דערמאָהנטען מעכטיגען איינפלוס און פון איהם

ניִשט וועניִג גזעלעריִנט.

איִן ענגערע בעציִהונגען מיִט דער ארומיִגער קולטור איִז יהודה נעקומען אויך א דאנק איהר איִנטערנאציאנאלען האנדעל. די איינגענומענע האפענס פון דעם מיִטעללענדיִשען ים האבען געמאכט יהודה פאר א בעדייטענדען צענטר פון דעם וועלט־האנדעל. יהודה'ער עקספארטיִרען און איִמפארטיִרען פערשיִעדענע פראדוקטען איִן און פון די פערשיִעדענסטע לענדער, און ווערן אויף אזא אופן פערמיִטלער צוויִשען דער ארומיִנער ציִוויליִזאציע און זייער היימיִשען לעבען. עס רייסען זיך אריין מאסען גריִכיִשע ווערטער איִן דעם העברעאיִש־ארמיִ'שען דיִאלעקט (דער דיִאלעקט האט די יודען איִן יהודה דאן נעדיִענט אלס אומגאנגס־שפראך) און זוינען זיך איין איִן זיין מארך און בלוט; די אריִסטאקראטען הויבען זיך אן רופען מיִט גריִכיִשע נעמען; די חשמונאים ווערן אלץ מעהר און מעהר פערוואנדעלט איִן פשוט'ע וועלטליִכע הערשער אהן א שום שאטיִרונג פון גייסטליִכקייט, און מיִט זיי געהען, נאטיִרליִך, אויך די צדוקי'שע מאסען, וועלכע האבען פון אייביִג אן געשטרעבט, צונויפצושמעלצען די יודיִשע מיִט דער גריִכיִשער קולטור.

געגען אט דעם שטראם פון גריִכיִשע זיִטען און לעבענס־פארמען, וואס האט געשטעלט איִן געפאהר דעם עצם קיום פון יודענטום, זענען פעלזענפעסט און שטארק געשטאנען די פרושים. וואס מעהר אבזונדערן דאס פאלק פון דער געצענדיִענעריִשער ציִוויליִזאציע, וואס מעהר איִהם אריינציִהען איִן זיין איינענער שאלעכץ, וואס בולט'ער אויסדריִקען אויף איִהם זיין אייגענעם שטעמפעל — דאס איִז זייער דעוויִז. און דיִניִם אויף דיִניִם ווערן געשריִבען, און סיִגיִם אויף סיִגיִם ווערן געשאפען, און יעדער טריִט פונ'ם יודענ'ס אלטעגליִכען לעבען בעקומט א געוויִסע ספעציִפיִש־יודיִשע שאטיִרונג, א געוויִסע ספעציִפיִש־יודיִשע פיִזיאנאמיע; דאס האט דער נאציאנאלער ערהאלטונגס־איִנסטיִנקט געהייסען דעם יודען, זיך אליין ארומצוימען, אום גאנץ צו בלייבען, אום ניִשט מיִטגעצויגען צו ווערן מיִט דעם שטראם פון דער ארומיִגער קולטור.

ביי אזא איִנטענסיִווער טעטיִגקייט פון די אויסגעוועהלטע יודיִשע גייסטער האט אייגענטליִך די עפאכע געדארפט זיין זעהר רייך איִן ליִטעראריִשע שאפונגען — דאס איִז אבער דא דער פאל ניִשט געווען. די ספה פון דער ערשיינונג ליִעגט, ווי געזאגט, איִן די ברענענדע לעבענספראגען, וואס האבען צו יענער צייט בעהערשט איִנגאנצען די בעסטע זיִהן פון פאלק, און דערצו לאזט זיך אננעהמען אויך די השערה, אז

פִיעל בעדײַטענדע ווערק פון יענער עפּאָכע זענען פּשוט פערלוירען געגאַנגען, א דאַנק די טומעלדיגע געשעהענישען.

צו די בעדײַטענדסטע פון די ווערק, וואָס זענען יאָ דערגאַנגען צו אונז פון יענער צײַט, דאַרף מען רעכנען די גרויסע היסטאָרישע בעשרײַבונג אונטער דעם נאָמען „דאָס ערשטע בוך פון די מכבים". דאָ ווערט געשילדערט דער קאַמפף פון יהודה פאַר איהר פרײַהײַט, אָנהויבענדיג פון דעם ערשטען חשמונאי'שען אויפשטאַנד און ענדיגענדיג מיט דעם חשמונאים־קעניג שמעון. לויט זײַן סטיל און פאָרם איז דער „ספר המכבים" זעהר נאָהנט צו די בעסערע היסטאָרישע ווערק פון דער ביבעל, און בעזונדער חאַראַקטעריסטיש פאַר דעם בוך איז דאָס, וואָס אין איהם ווערט אַמשטאַרקסטען בעטאָנט דער פּאָליטישער עלעמענט, און דער גאַנצער ערפאָלג פון די מכבי'ער ערקלערט זיך דאָ אַלס פּשוט'ער וועלטליכער העראָאיזם אָדער אַלס פּשוט'ע פּאָליטישע קלוגהײַט, וואָס האָט מיט גאָט און מיט זײַן השגחה גאָרנישט צו טאָן. דער העברעאישער (אָדער ארמי'שער) אָריגינאַל פון דעם ווערק איז פערלוירען געגאַנגען, און דערגאַנגען צו אונז פון איהם איז נאָר די גריכישע איבערזעצונג, וואָס איז אַרײַנגענומען געוואָרען אין דער אַלעקסאַנדרינישער ביבעל. אין יהודה גופא, דאַגעגען, איז דער ספר המכבים נישט אַרײַנגענומען געוואָרען אין דער רײַהע פון די ביבעל־ווערק, — עס איז אַרײַנגעפאַלען צווישען די אַפּאָקריפען (זײַטיגע ספרים), וואָס האָבען נישט דעם אויטאָריטעט פון די הײַליגע שריפטען. דאָס איז פאָרגעקומען דערפאַר, וואָס דער לעצטער טײַל פון דער ביבעל (כתובים) האָט שוין געהאַלטען בײַם אָבגעשלאָסען ווערען, און די גײַסטיגע פיהרער פון פאָלק האָבען נישט געפונען פאַר מעגליך אײַנצושליסען אַזאַ וואָכענדיג ווערק, ווי דער ספר המכבים, וואָס האָט נישט אין זיך קײַן שום רעליגיעזע שאַטירונג, — אין דעם רײַסטער פון די הײַליגע ביבעל־ספרים.

שטאַרק בעליעבט אין יענער צייט איז געווען די אַפּאָקאַלּיפּטישע שאַפונגס־פאָרם, די פאָרם פון מיסטישע נבואות און „זעהונגען". עס ווייזען זיך נייע נביאים, וואָס פרובען נאָכאַהמען דעם „ספר דניאל"; זיי טרעטען נישט אַרויס, ווי די אַלטע נביאים, אַלס אָפענע מוכיחים און פאָראויסזאָגער, נאָר לעגען אַריין זייערע געדאַנקען און געפיהלען אין מויל פון אַ געוויסען הייליגען אָדער חכם פון די אַלטע צייטען. די דאָזיגע פאָרם, וועלכע זענען שפּעטער געזאַמעלט געוואָרען אונטער דעם

אלגעמיינעם נאָמען „דער ספר חנוך", זענען, ווייזט אויס, געשריבען געוואָרען אין העברעאיש אָדער ארמיש. „דער ספר חנוך" שטעלט פאָר מיט זיך א זאמלונג פון פערשידענע „זעהונגען", וואָס זענען פערפאסט געוואָרען פון פערשידענע אויטאָרען אין א פערלויף פון צוויי אָדער דריי הונדערט יאָהר, און זיינע לעצטע טיילען האָבען שוין אין זיך שפורען פון קריסטענטום. אין די שפעטערדיגע קאפיטלען (85-90) פון דעם אייגענארטיגען ספר, ענטוויקעלט דער אויטאָר די פאָלגענדע מיינונג וועגען דער וועלט-געשיכטע: די גאנצע געשיכטע פון דער וועלט טיילט זיך אויף פערשידענע קרייזען, אין'ם צענטר פון וועלכע עס געפינט זיך דאָס יודישע פאָלק. דאָס לעצטע איז געשילדערט אין דער געשטאלט פון א סטאדע שעפסען, וואָס געהערט צו גאָט, און איז איבערגעגעבען געוואָרען אין די הענד פון ווילדע חיות, וועלכע פייניגען די אונגליקליכע שעפעלעך און רייסען שטיקער פון זיי. די פון גאָט בעשטימטע פאסטוכער קענען זייערע שעפסעלעך נישט שיצען, נאָר איינמאל, ווען א מחנה ווילדע רויב-פויגעל האָט זיך ארויפגעוואָרפען אויף גאָט'ס סטאדע, האָט זי זיך אנטקעגען געשטעלט.

„איך האָב געזעהען, ווי ביי די שעפסען זענען הערנער אויסגעוואקסען, — די ראָבען האָבען אָבער די הערנער אויסגעריסען. איך האָב געזעהען, ווי ביי איינעם פון די שעפסען איז אויסגעוואקסען א גרויסער האָרן — דאן האָבען זיך די אויגען ביי אלעמען געעפענט... איך האָב געזעהען, ווי דער האר פון די שעפסען איז געקומען צו זיי, האָט גענומען אין האנד דעם סצעפטער פון זיין צאָרן און איהם א וואָרף געטאָן אן דר'ערד, אזוי אז ער איז צופאלען אויף ברעקלעך, און אלע (ווילדע) חיות און רויב-פויגעל זענען אנטלאָפען פון די שעפסען און פערשוואונדען געוואָרען אין'ם תהום פון דר'ערד, וואָס האָט זיך איבער זייערע קעפ פערמאכט. איך האָב געזעהען, ווי די שעפסען איז איבערגעגעבען געוואָרען די גרויסע שווערד, און די שעפסען האָבען זיך אוועקגעלאָזען נעגען אלע חיות פון דר'ערד, אום זיי צו טוידטען, און אלע חיות און רויב-פויגעל זענען אנטלאָפען פאר זיי. און איך האָב געזעהען, ווי דער טראָן האָט זיך אויפגעהויבען אין'ם געליבטע לאנד, און דער האר פון די שעפסען האָט זיך געזעצט אויף איהם..."

דאָס איז א פאנטאסטישע שילדערונג פון דעם חשמונאי'שען אויפ-

שטאַנד אין דער צײַט פון די סירישע רדיפות און פײַניגונגען, און ווי ס'איז צו גלויבען, שטאַמט דאָס גאַנצע ווערק פון די איסיים, וועלכע האָבען אַלץ צונעשריבען נאָט און געקוקט אויף דעם גאַנצען יודישען לעבען, ווי אויף „גאָט'ס קעניגרייך".

צווישען די אַפּאָקריפען פון יענער עפּאָכע געפינט זיך נאָך אַ ווערק, וואָס איז אויך דערגאַנגען צו אונז אין אַ גריכישער איבערזעצונג. דאָס ווערק, „שלמה'ס פּסאַלמען", בעקלאָגט די אַרומרײַסענישען אין דעם חשמונאי'שען הויף און איז אין אַלגעמײַן בײַז געשטימט געגען דער חשמונאים־דינאַסטיע. „דוד'ס שטוהל" איז פערנומען געוואָרען פון אַ געשלעכט, וואָס גאָט האָט איהם נישט אויסגעוועהלט, און אַט איז איצט די הײַליגע שטאָדט פערגאָסען געוואָרען מיט יודיש בלוט און דער הײַליגער מזבח — פערשמוצט געוואָרען פון אונרײַנע געצענדינער. און עס וויינט דער דיכטער, און שרײַט צו גאָט, און בעט איהם, ער זאָל שיקען זײַן „געזאַלבטען" אויסלײַזער (משיח) פון דוד'ס הויז, וואָס וועט פערשטאַרקען ישראל'ס לאַנד, דערווײַטערן די נישט ערליכע הערשער און פערטרײַבען די געצענדינער פון ירושלים.

נישט אויפגעהערט זיך צו ענטוויקלען האָט אויך די ליטעראַטור פון „חכמות" און „משלים" אין'ם נײַסט פון ספר בן־סירא. פון די דאָזיגע מאָראַל־פילאָזאָפישע אַפאָריזמען זענען צו אונז דערגאַנגען קלײַנע טײַלען — יענע, וועלכע זענען שפּעטער געזאַמעלט געוואָרען אין די „אָבות". דאָרט געפינען זיך פון יענער צײַט אַפאָריזמען אונטער די נעמען פון דרײַ „פּאָרען" (זוגות) געלעהרטע, פון וועלכע יעדעס אײַנציגע איז געשטאַנען בראש פון אַ געוויסער לעהר־אינסטיטוציע אין פערשידענע צײַטען.

די ערשטע זענען דאָ יוסי בן־יועזר פון צרדה און יוסי בן־יוחנן פון ירושלים — צוויי געלעהרטע, וואָס האָבען אַנגעהערט, ווי ס'ווײַזט אויס, נאָך צו די אַלטע סופרים אָדער חסידים. זיי האָבען געלערנט:

„זאָל דײַן הויז זײַן אַ זאַמעלפּונקט פאַר געלערנטע; וואַלגער דיך אין'ם שטויב פון זייערע פיס און טרינק מיט דורשט זייערע ווערטער. — זאָל דײַן הויז זײַן ברײַט פונאַנדערגעעפענט (פאַר בעזוכער), און זאָלען אָרימע־לײַט זײַן דײַנע בני בית. פּלוידער נישט צופיעל מיט קײַן פרויי".

זייערע נאָכפאָלגער זענען געווען **יהושע בן פרחיה** און **נתאי** פון **ארבעל** — בעריהמטע געלעהרנטע פון יוחנן הורקנוס'ס צייט.

פון זיי זענען געבליבען די פאָלגענדע אפאָריזמען:

„זוך זיך אויס אַ לעהרער, שאַף דיר אַ חבר און אורטייל יעדען מענשען פון דער גוטער זייט; דערווייטער דיך פון אַ שלעכטען שכן, חבר דיך נישט מיט קיין זינדיגען און צווייפעל נישט אין (גאָט'ס) שטראָף".

נאָך זיי געהען די בעריהמטע געזעצגעבער און פאָרזיצענדע פון סנהדרין אין דער צייט פון דער קעניגין שלומית־אַלעקסאַנדראַ: **יהודה בן טבאי** און **שמעון בן שטח**. אַלס מענשען מיט אַ רייכער געריכטס־פּראַקטיק האָבען זיי געלעהרנט:

„אַזוי לאַנג, ווי די בעלי דינים שטעהען פאַר דיר, בעטראַכט זיי בּיידע פאַר אונגערעכטע, איז אָבער דער אורטייל שוין אַרויסגעטראָגען, בעטראַכט זיי בּיידע פאַר גערעכטע". „פרעג פלייסיג אויס די עדות, נאָר זיי פאָרזיכטיג אין דיינע שאלות, אום זיי (די עדות) זאָלען זיך פון די שאלות אַליין נישט אויסלעהרנען זאָגען ליגען".*)

ציצעראָ

תלמידי־חכמים

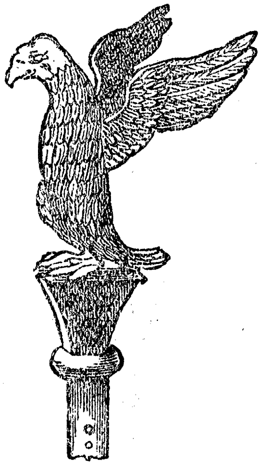

דער אַדלער פון די רוימישע לעגיאָנען.

פינפטעס קאַפּיטעל

די ענדע פון דער חשמונאי'שער דינאַסטיע

פּאָמפּעיוס האָט איינגענומען יהודה, האָט זי איבערגעלאָזען אונטער דער השגחה פון זיינעם אַ פערטרעטער און איז אוועק קיין רוים. דאָס לאַנד, צוטומעלט און דערשלאָגען פון דעם שרעקליכען קלאַפּ, האָט געשוויגען — צו שטאַרק איז דער בעזיגער געווען, אום זיך איהם אַנטקעגען צו שטעלען, אום איהם מיט עפּעס אויפצורייצען. אין רוים גופא האָט מען זאָגאַר געקענט גלויבען, אַז די יהודה'ער האָבען שלום געמאַכט מיט זייער גורל און טראָגען אין הארצען די בעסטע געפיהלען צו די בעזיגער: וועגען דעם האָט שוין געזאָרגט דער איצטיגער פאַקטישער הערשער פון יהודה, אַנטיפּאַטער, וועלכער האָט נישט אויפגעהערט צו פרעסען דאָס פאָלק און אַרויסצורייסען פון איהם אַלע מאָל נייע מתנות פאַר די דעה-זאָגער פון דעם רוימישען מלוכה-לעבען. די אויבערשטע השגחה איבער יהודה האָט זיך איצט געפונען אין די הענד פון דעם רוימישען לעגאַט סקאַוור, און ער האָט זיך קיין איין מאָל נישט געהאַט צו בעקלאָגען אויף דער יהודה'אישער בעפעלקערונג; אין זיין קאַמפּף מיט דעם אַראַבישען קעניג אַרעט, האָט איהם אַנטיפּאַטער נישט וועניג געשטיצט, און דאָס האָט פאַר אַלעמען געבראַכט נוצען אַנטיפּאַטער'ן אַליין, וועלכער איז אויף אַזאַ אופן געוואָרען אַלץ מעהר חשוב אין די רוימישע הויכע „פענסטער“.

אַ קורצע צייט נאָכדעם איז די רוהיגקייט פון לאַנד אַביסל געש-

טערט געוואָרען. פון די קעניגליכע געפאנגענע, וואָס פאמפעיוס האָט געפיהרט מיט זיך קיין רוים, איז אריסטאָבולס זוהן, אלעקסאנדער, אנטלאָפען פון וועג, און קומענדיג צוריק קיין יהודה, האָט ער צוזאַמענגענומען ארום זיך אלע געטרייע זיהן פונ׳ם פאָטערלאנד, וואָס האָבען אויסגעמאַכט צוזאמען צעהן טויזענד מאַן פוסגעהער און טויזענד פינף הונדערט רייטער. מיט דער קליינער אָבער בעגייסטערטער ארמעע האָט זיך דער זיבען-און-פופציג יעהריגער אלעקסאנדער געלאָזען קיין ירושלים, נאָכדעם ווי ער האָט שוין געהאט אין זיינע הענד עטליכע בעדייטענדע פעסטונגען. דער כלומרש׳טער הערשער הורקנוס אָדער, ריכטיגער געזאָגט, אנטיפאטאר, האָט דאַן געמוזט פערלאָזען די הויפט-שטאָדט, און אלעקסאנדער האָט זי בעפעסטיגט פון אלע זייטען. ווי ס׳ווייזט אויס, איז אלעקסאנדערן געלונגען איבערצוקויפען אויך די רוימישע בעאַמטע, און ער האָט זיך געפיהלט אזוי ווייט זיכער אויף דעם יהודה׳עאישען טראָן, אז ער האָט זיך ערלויבט זאָגאר איינענע מטבעות אויסצוגיעסען, מיט דער אויפשריפט: „קעניג אלעקסאנדער און כהן גדול יהונתן״.

דערווייל איז א נייער בעל הבית אָנגעקומען אין סיריען, מיט׳ן נאָמען גאבינוס. דאָס איז געווען איינער פון די פראָווינציעלע רוימישע בעאַמטע, אויף וועלכע ציצעראָ האָט געזאָגט, אז „זיי האָבען אויסגעשעפּט אונשעצבארע סומען גאָלד פון סיריען׳ס רייכסטע אוצרות״, און פערפיהרט מלחמות מיט די פריעדליכע איינוואוינער, אום אוועקצונעהמען ביי זיי זייער האָב און גוט׳ס. אט דעם גאבינוסען איז אנטיפאטאר׳ן געלונגען צו געווינען פאַר זיך, און דער ערשטער האָט גלייך ארויסגעשיקט א מחנה סאָלדאטען, אונטער דער אָנפיהרונג פון דעם שפּעטער בעריהמט געוואָרענעם מארק אנטאָניוס, געגען די רעוואָלוציאָנערען; באַלד נאָכדעם איז גאבינוס אליין אויך ארויס מיט זיין ארמעע געגען אלעקסאנדערן, און אין דעם אָפענעם קאַמפּף, וואָס איז פאָרגעקומען צווישען די ביידע מחנות ביי ירושלים, האָבען די רוימער געזיעגט. די יהודה׳עער האָבען זיך דאַן געשיצט אין די פעסטונגס-פונקטען אלעקסאנדריום, מכור, און הירקאניום; גאבינוס האָט זיי אָבער אויך דאָרטין בעלאַגערט, און זיי זענען געצוואונגען געווען, זיך אונטערצוגעבען. א דאנק דער פערמיטלונג פון אלעקסאנדער׳ס מוטער איז איבער איהם די טוידט-שטראָף, וואָס האָט איהם ערוואַרטעט, נישט אויסגעפיהרט געוואָרען, און דער רוימישער

פראָקאָנסול האָט איהר זאָגאַר צוגעזאָגט, זיך משתדל צו זיין אויף פאַר איהרע איבריגע קינדער, וואָס האָבען זיך געפונען אין רוים אַלס געפאַנגענע, צוזאַמען מיט'ן קעניג אַריסטאָבול.

אום אויסצומיידען נאָך אַזעלכע צוזאַמענשטויסען אין דער צוקונפט האָט גאַביניוס אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, וואָס האָט נאָכמעהר געזאָלט אָבשוואַכען די שוין אַזוי אויך אָבגעשוואַכטע יהודה'עאישע מלוכה; נאָך דער גרויסער צאָהל קאַנט-פּראָווינצען, וואָס פּאָמפּעיוס האָט אינגאַנצען אָבגעריסען פון יהודה, האָט גאַביניוס דאָס איבערגעבליעבענע אויך צוגליעדערט און פונאַנדערגעריסען. ער האָט איינגעטיילט יהודה אין פינף ראַיאָנען (56), פון וועלכע יעדער ראַיאָן בעזונדער האָט זיך געהאַט זיין פערוואַלטונגס-ראַט, אָדער סנהדרין, וואָס האָט געהאַט צו זאָגען וועגען אַלע אינערליכע אַנגעלעגענהייטען. די ראַיאָנען זענען געווען פאָלגענדע: ירושלים, גזרה און יריחו אין יהודה גופא, צפורה אין גליל און עמאוס הינטער'ן ירדן. בראש פון די דאָזיגע סנהדרינ'ס זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרען יהודה'ער פון דער צדוק'ישער אַריסטאָקראַטיע, וואָס איז שטענדיג געווען די ערשטע גרייט, שלום צו שליעסען מיט'ן זיעגער, און דערביי איז הורקנוס'ס מאַכט נאָכמעהר בעגרענעצט געוואָרען: פון איהם ווערט אינגאַנצען אָבגענומען די פּאָליטישע הערשאַפט און ער בלייבט בלויז ביים טיטול כהן גדול. דאָס האָט געהייסען: כמעט אינגאַנצען פערניכטען די גאַנצקייט און זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה און פערוואַנדלען דאָס גאַנצע לאַנד אין אַ רייהע פריי-שטעדט; גאַביניוס האָט אָבער, צום גליק, נישט בעוויזען צו פערווירקליכען אינגאַנצען דעם דאָזיגען פּלאַן, און זיינע נאָכפאָלגער האָבען זיך פון דער אידעע אָבגעזאָגט.

און די אונרוהען אין לאַנד האָבען זיך דערווייל אויך בענייט. דער חשמונאים-קעניג אַריסטאָבול איז, צוזאַמען מיט זיין זוהן אַנטיגאָן, אַנטלאָפען פון זיין געפאַנגענשאַפט, און ד״ט זיך בעוויזען אין יהודה (56). דאָס האָט אויפגעוועקט אין פאָלק די זכרונות פון דער נישט-ווייטער גליקליכער פערגאַנגענהייט, און פריינד, ווי פיינד, האָבען מיט הייסער בעגייסטערונג אויפגענומען דעם געוועזענעם זעלבסטשטענדיגען הערשער פון יהודה, און איהם גערופען, זיך צו שטעלען אָן דער שפּיץ פון פאָלק און איהם צו בעפרייען פון זיינע דריקער. פון אַלע זייטען זענען פריוויליגע געקומען און געבעטען געוועהר,

און צו דער מחנה איז צוגעשטאנען אויך דער געוועזענער יהודה'עאישער קריעגס־פיהרער, פיטאלעאוס, דער זעלביגער, וואס האט אמאל אליין געקעמפפט געגען אריסטאבול'ן. עס האט זיך, אויף אזא אופן, צוזאמענגעשטעלט א בעדייטענדע מחנה, און ווידער האט מען זיך גענומען בעפעסטיגען די פונקטען אלעקסאנדריום, מכור און הירקאניום; דער גורל פון פאטער איז אבער נישט בעסער געוועזען, ווי דער גורל פון זיין זוהן, וואס האט זיך אויך דא געשלאגען מיט א קורצער צייט צוריק: נאך א שטארקען צוזאמענשטויס מיט די רוימישע לעגיאנען, האט זיך אריסטאבול, אינגאנצען א פערוואונדעטער, געמוזט אונטערגעבען, און ווידער איז ער אלס געפאנגענער אוועקגעפיהרט געווארען קיין רוים (56). די קינדער אריסטאבולס זענען געבליבען פריי — דאס האט פאר זיי אויסגעפועל'ט גאביניוס אליין, בעפריעדיגענדיג די הייסע בקשות פון זייער מוטער

נישט מעהר גליקליך האט זיך געענדיגט אויך דער צווייטער אויפשטאנד פון דעם בעפרייטען פרינץ אלעקסאנדער. דאס איז פארגעקומען אין דער צייט, ווען גאביניוס איז אוועק קיין מצרים, אום אויסצוגלייכען די סכסוכים פון דעם דארטיגען הויף, און אלעקסאנדער האט געוואלט אויסניצען דעם מאמענט. ער איז געגאנגען פון דארף צו דארף און פון שטאדט צו שטאדט און געזאמעלט ארום זיך די געבליבענע פאטריאטען; דאס איז אבער געוועזן נישט מעהר, ווי א אונבעטראכטער שריט פון א פאנאטישען קעמפפער, און ביים בארג תבור איז ער אינגאנצען צוקלאפט געווארען פון גאביניוס'עס ארמעע. דא האט זיך בעטייליגט אויך דער אדומ'ישער אפוטרופוס פון דעם יהודה'עאישען הערשער, אנטיפאטאר, שטיצענדיג די ר ו י מ ע ר אין זייער קאמפף מיט די יהודה'עאישע זעלבסט־אפפערנדע פאטריאטען!

אין דער צייט איז אין רוים פארגעקומען א בעדייטענדע געשעהעניש. דארט האבען זיך פעראייניגט יוליוס צ ע ז א ר, פ א מ פ ע י ו ס און ק ר א ס ו ס מיט דעם צוועק, איבערצונעהמען אין זייערע הענד די גאנצע הנהגה פון דער רעפובליק; פון די דאזיגע דריי טריאומווירען*) האט זיך יעדערער גענומען אין זיין רשות אנ'אנדער לאנד, און סיריען צוזאמען

*) טריאומוויראט — הערשאפט פון דריי פערזאן; טריאומוויר — מיטגליעד פון טריאומוויראט.

מיט יהודה איז אַרײַנגעפאַלען אין די הענד פון דעם געלד-גיעריגען קראַ-
סוס. דער לעצטער האָט דאַן אָנגעהויבען פיהרען אַ קאַמפּף מיט די פּאַר-
טאַנער און, אום אָנצופילען זײַן קאַסע, האָט ער בעזוכט אין וועג אויך
די יהודה׳עאישע הויפּט-שטאָדט. דאָ האָט ער אָפען געפאָדערט די צוויי
טויזענד טאַלענטען פון דער בית-המקדש-קאַסע, וואָס פּאָמפּעיוס האָט גע-
לאָזען אונבעריהרט, און נאָך פערשידענע פּראָבעם פון דער יודישער
זײַט, זיך אויסצוקויפען מיט קלענערע מתנות, האָט ער די לעצטע צו-
גענומען, אזן נאָכדעם ערשט זיך אַרײַנגעריסען אין בית-המקדש און
אַוועקגערויבט פון דאָרטין אויסער די צוויי טויזענד טאַלענטען אויך אַלע
גאָלדענע כלים, וואָס האָבען אויסגעמאַכט צוזאַמען אַ סומע פון אַכט
טויזענד טאַלענטען (54). מיט די אוצרות בעלאָדען, האָט זיך קראַסוס
מיט זײַן אַרמעע אַוועקגעלאָזען גענען די פּאַרטאַנער; דאָ האָט איהם
אָבער דאָס גליק פערלאָזען: אַ טוידט-פאַל האָט דערשלאָגען דעם מעכטי-
גען רוימישען פּראָקאָנסול און פון זײַנע הונדערט טויזענד סאָלדאַטען האָ-
בען קוים צעהן טויזענד בעוויזען צו אַנטלויפען, אונטער דער אָנפיהרונג
פון קאַסיוס לאָנגינוס. די דאָזיגע מפּלה פון דעם רוימישען חיל
האָט צוגעגעבען מוט די אַרומיגע אונטערדריקטע פעלקער, מורד צו זײַן
אין דער רוימישער מאַכט, און צווישען די לעצטע האָט זיך געפונען אויך
יהודה; דאָ איז נאָך פריש געוועזען דער צאָרן פון פאָלק איבער די שענד-
ליכע מעשים אין בית-המקדש, און דעם דערמאָהנטען געוועזענעם יהודה-
עאישען קריעגס-פיהרער, פּיטאָלעאוס, איז נישט שווער אָנגעקומען
נאָכאַמאָל צונויפצוזאַמלען אַרום זיך אַ בעדײַטענדע צאָהל בעגײַסטערטע
פּאַטריאָטען, וואָס זענען גרייט געווען זייער לעבען אַוועקצוגעבען פאַר
דער בעפרײַאונג פונ׳ם פערשקלאַפטען פאָטערלאַנד. ער האָט צונויפגע-
נומען זײַן מחנה אין טאַריכעא, נעבען דעם טײַך טבריה, און ווידער
איז אַ פערביטערטער קאַמפּף פאָרגעקומען צווישען רוימישע סאָלדאַטען
און יהודה׳עאישע פּאַטריאָטען; אויך דאָס מאָל אָבער האָט זיך די שלאַכט
געענדיגט מיט דעם פאָלשטענדיגען נצחון פון די רוימער: דרײַסיג טוי-
זענד יהודה׳עאישע געפאַנגענע זענען אַוועקגעפיהרט געוואָרען אַלס שקלאַ-
פען אין פערשידענע עקען פון דער וועלט (52) און דער פּאַטריאָטישער
יהודה׳עאישער קריעגס-פיהרער, פּיטאָלעאוס, איז געטוידט געוואָרען, —
אַ דאַנק דער ספּעציעלער השתדלות פון דעם אדומי׳שען שקלאַף, אַנטיפּאַ-
טאָר, וואָס האָט נאָר איין ציעל פאַר זיך געזעהען: וואָס מעהר נושא חן
צו זײַן אין די אויגען פון די רוימישע בעלי-בתים.

דערווײַל איז אין רוים פאָרגעקומען עטוואָס אַזוינס, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע בעדײַטונג פאַר אַלע אונטערגעוואָרפענע פּראָווינצען, און געשפּיעלט אַ בעזונדערע ראָליע אין פּאָליטישען לעבען פון דער קלײנער יהודה. פון די צוויי געבליבענע טריאומווירען, צעזאַר און פּאָמפּעיוס, איז דעם ערשטען געלונגען צו קאָנצענטרירען די גאַנצע מאַכט איבער'ן לאַנד אין זײַנע הענד און צו פערוואַנדלען די גרויסע וועלט־רעפּובליק אין אַ מאָנאַרכישער אימפּעריע. דער גאַנצער מזרח האָט זיך נאָך אָבער אַלץ געפונען אונטער פּאָמפּעיוס'ס אײַנפלוס, און אָט, אום לײַכטער אַרויסצורײַסען די לעצטע פּאָזיציע פון'ם געגנער'ס הענד, איז צעזאַר'ן אײַנגעפאַלען זיך צו בענוצען מיט'ן געפאַנגענעם יהודה'עאישען קעניג, אַריסטאָבול. דער לעצטער איז גלײַך בעפרײַט געוואָרען פון דעם געפענגניש, און וועלכען ער האָט זיך די גאַנצע צײַט געפונען, און אויף צעזאַר'ס בעפעהל זענען איהם געגעבען געוואָרען צוויי לעגיאָנען סאָלדאַטען, מיט וועלכע ער האָט זיך געזאָלט אַוועקלאָזען קיין יהודה, אום צו קעמפּפען דאָרט מיט די פּאָמפּעיאַנער. אין דעם אַלטען חשמונאי האָבען זיך פונאַנדערגעשפּיעלט די גלענצענדסטע האָפנונגען, און ער האָט זיך צוגעגרײַט צו דעם ווײַטען וועג; דעם פרעהליכען וועג אַלײן איז איהם אָבער נישט בעשערט געווען אָפּילו אָנצוהויבען: עס האָבען זיך דערוואוסט פון דער אונטערנעהמונג פּאָמפּעיוס'עס אָנהענגער, און עטליכע פון זיי האָבען פערגיפטעט דעם אַלטען יהודה'עאישען קעניג, פונקט פאַר זײַן אָבפאָהרען פון רוים. אין דער זעלביגער צײַט איז אַריסטאָבול'ס עלטסטער זוהן, אַלעקסאַנדער, געטוידט געוואָרען (49) לויט פּאָמפּעיוס'עס בעפעהל דורך דעם סירישען שטאַטהאַלטער סציפּיאָ. די איבריגע גליעדער פון אַריסטאָבול'ס אונגליקליכער פאַמיליע, זײַן פרוי אַלעקסאַנדראַ און זײַן זוהן אַנטיגאָן, האָבען געפונען שוץ בײַ דעם פירשט פון חלקית, פּטאָלאָמעאוס, ווײַל זײַנער אַ זוהן, פיליפּיאָן, האָט זיך פערליעבט אין אַריסטאָבול'ס טאָכטער, אַלעקסאַנדראַ, און מיט איהר חתונה געהאַט. פון דער גאַנצער חשמונאים־דינאַסטיע זענען איצט אַלזאָ געבליעבען, אַלס פּאָליטישע פאָרשטעהער, נאָר הורקנוס דער כהן־גדול, וועלכער האָט זיך אינגאַנצען געפונען אונטער דעם אײַנפלוס פון זײַן אדומי'שען אַפּוטרופּוס, און דער דערמאָהנטער אַנטיגאָן, וועלכער האָט נאָך איצט אויך פּרעטענדירט אויף דעם טראָן פון יהודה.

און דער ריזענקאַמפּף צווישען די צוויי מעכטיגע געגנער איבער דעם טראָן פון דער גרויסער רוימישער אימפּעריע — האָט זיך ווײַטער געצויגען. דאָס האָט געפיהרט דערצו, אַז אויך אין ירושלים האָט מען ענדליך געמוזט אָננעהמען אַ בעשטימטען בעשלוס וועגען דער בעציהונג צו די צוויי קעמפּפענדע צדדים, און אַנטיפּאַטער האָט געפונען פאַר מעהר פּאַסענד, זיך צו שטעלען אויף דער זייט פון פּאָמפּעיוס'ען, ד. ה. אויף דער זייט פון דעם, אַ דאַנק וועמען ער איז אַ מאַכט געוואָרען. די רעגירונג פון הורקנוס-אַנטיפּאַטער האָט פלינק צונויפגעזאַמעלט אַ מחנה פון יהודה'עאישע סאָלדאַטען, און זי אַוועקגעשיקט צו הילף פּאָמפּעיוס'ען; גלייך אָבער נאָך דער שלאַכט בײַ פאַרסאַל, וואו די גרויסע פראַגע איז ענטשידען געוואָרען נישט צום גונסטען פון פּאָמפּעיוס'ען, און צעזאַר איז געוואָרען דער האַר פון דער רוימישער וועלט, האָט אַנטיפּאַטער געענדערט זיין שטימונג און איז געוואָרען אַ הייסער אַנהענגער פון דעם גרויסען רוימישען זיעגער. צעזאַר האָט זיך אַוועקגעלאָזען אין עגיפּטען און זיין לאַגע דאָרט איז געווען זעהר אַ שווערע, ער האָט געהאַט ווייניג סאָלדאַטען, איז געווען אָבגעריסען פון רוים און האָט זיך געפונען צווישען אַ פיינדליכער בעפעלקערונג; דאַן איז אַנטיפּאַטער שנעל געקומען צו לויפען צו איהם מיט אַ הילפס-מחנה פון דריי טויזענד מאַן, מיט געלד און פּראָוויאַנט, און האָט זיך, צוזאַמען מיט דעם פּערגאַמאַנישען קעניג מיטרידאַט, בעטייליגט אין צעזאַר'ס אָנפאַלען אויף די עגיפּטער. אויסער דעם האָט זיך דעם אדומישען הערשער פון יהודה איינגעגעבען, אַריבערצוציהען אויף צעזאַר'ס זייט די עגיפּטישע יהודה'ער פון דעם „חוניו-ראַיאָן", ווייזענדיג זיי אַ בריעף פון דעם כהן גדול הורקנוס, אין וועלכען ער בעט זיי, צו שטיצען צעזאַר'ן און איהם צו ליפערן פּראָוויאַנט פאַר זיין אַרמעע.

אַט די שטיצע פון דער קליינער יהודה האָט צעזאַר אַזוי שנעל נישט פערגעסען, און קומענדיג, אַ קורצע צייט נאָכדעם, אין סיריען, האָט ער זיך אַרויסגעוויזען בעזונדער גענייגט צו דער יהודה'שער רעגירונג. אומזיסט האָט זיך דאַן אַריסטאָבול'ס לעצטער זוהן, אַנטיגאָן, געפּרובט פערטיידיגען פאַר צעזאַר'ן זיין רעכט אויף דעם יהודה'שען טראָן — אַנטיפּאַטער'ן איז גאַנץ לייכט אָנגעקומען צו איבערצייגען דעם גרויסען שטאַאַטס-מאַן, אַז אַנטיגאָן געהערט צו דער פאַרטיי פון די יהודה'עאישע פּאַטריאָטען, וואָס איז פיינדליך געשטימט צו

רוים און בעשטעהט אין אלגעמיין פון „רעוואלוציאנערען און אונרוהיגע עלעמענטען", און אז די רעגירונג, דאגעגען, פון דעם כהן גדול הורקנוס איז אינגאנצען איבערגעגעבען די אינטערעסען פון דער רוימישער מלוכה. אנטיגאנ'ס פאדערונגען זענען פון צעזאר'ן אבגעווארפען געווארען, און ער האט בעשטימט הורקנוס'ן אלס עטנארך (פיהרער) און כהן גדול, און אנטיפאטאר'ן האט ער בעלויהנט מיט דעם טיטול „רוימישער בירגער" און געמאכט פאר אנ'אפוטרופוס אדער אויבערשטען אויפזעהער פון יהודה (47). דערביי האט די פאליטישע לאגע פון יהודה גופא אויך בעקומען פון איהם עטליכע בעדייטענדע פערבעסערונגען; ער האט ערלויבט אויפצושטעלען צוריק די פעסטונגס-ווענט פון ירושלים, וועלכע זענען צושמעטערט געווארען ביי דער בעלאגערונג פון פאמפעיוס'עס מחנה, און די אלע טעריטאריומס, וואס האבען אנגעהערט פריהער צו יהודה, האט ער איצט צוריק איינגעשלאסען אין איהרע גרענעצען.

אין דער קורצער צייט פון זיין הערשען האט צעזאר בכלל א סך אויפגעטאן פאר דער פאליטישער רעסטאוראציע (צוריק-אויפשטעלונג) פון לאנד. אין זיין צייט האט זיך די אויבערשטע מאכט פון רוים גאנץ ווייניג געשפירט אין דער אונטערטעניגער יהודה, און דערצו האט ער נאך מיט א גאנצער רייהע דעקרעטען בעפעסטיגט איהר גאנצקייט און איהר זעלבסטשטענדיגע פערוואלטונג. הורקנוס'ן זענען פערזיכערט געווארען די אלע הכנסות און רעכטע, וואס האבען איהם געקומט אלס כהן-גדול און פירשט, און ער מיט זיינע קינדער און קינדס-קינדער זענען אפיציעל אנערקענט געווארען פאר „פריינד און גענאסען" פון דער רוימישער מלוכה. יהודה איז אין דער צייט בעפרייט געווארען אויך פון די אלע שווערע אבצאהלונגען און קריעגס-שטייער'ן, וואס האבען ביז דאן געדריקט דער בעפעלקערונג.

און נישט נאר יהודה — אויך אלע איבריגע יהודה'עאישע קאלאניעס, וואס זענען געווען צושפרייט איבער די רוימישע פראווינצען: סיריען, קליין אזיען, עגיפטען און מעסאפאטאמיען, האבען געפונען אין צעזא'רן א פריינדליכען בעשיצער. די דאזיגע „יהודה'עער אין דער פרעמד" האבען זיך נישט איין מאל געקלאגט פאר דער רוימישער מאכט איבער די דריקונגען און גזירות, וואס זיי האבען אויסצושטעהן פון זייערע שכנים-בעלי-בתים, און צעזאר האט זיך שטענדיג געשטעלט אויף דער זייט פון די יהודה'עער. די רוימישע מאכט האט גאראנטירט די יהודה'עער

פון אַלע איהרע פּראָווינצען די פּאָלשטענדיגע גלײַכבערעכטיגונג מיט אַלע איבריגע טײלען פון דער בעפעלקערונג, און זײ געגעבען דאָס רעכט אָבצוזאַמלען פרײַ זײער גאָטעס־דיענסט, צו זאַמלען נדבות פאַר׳ן בית־המקדש און צו האָבען זײערע אײגענע געריכטס־אַנשטאַלטען. דאָס רעזולטאַט פון די אַלע טובות איז געווען די הייסע איבערגעגעבענקײַט, וואָס אַלע יידען האָבען געפיהלט צו דעם רוימישען דיקטאַטאָר, און לויט דער עדות פון אַ בעקאַנטען רוימישען היסטאָריקער, האָט קײן אַנדער פאָלק נישט אַזוי האַרציג, ווי דאָס יודישע, בעוויינט דעם פריהצײַטיגען טוידט פון יוליוס צעזאַר.

אַזאַ האַרציגע בעציהונג צו דעם רוימישען הערשער האָט זיך אָבער בעמערקט נאָר בײַ די יהודה׳ער אויסער יהודה. אין יהודה גופא, דאַגעגען, האָבען אַט די אַלע חסדים און הנחות פון דעם גרויסמוטיגען בעזיגער קײן שום דאַנקבאַרקײַט נישט אַרויסגערופען. דאָרט, האָט מען אין דעם גרויסען יוליוס צעזאַר געזעהען קודם כל דעם בעזיגער, דעם הערשענדען רוימער, און דערצו איז נאָך צוגעקומען אַ אינערליכע, לאָקאַלע סבה, וואָס האָט אָבגעשטויסען דעם פאָלק פון צעזאַר׳ס הערשאַפט און איהם געשטויסען אויף דעם וועג פון אויפשטאַנדען און איבערקעהרענישען. אַט די סבה איז געווען: אַנטיפּאַטער. מיט שרעק און וועהטאָג האָבען די בעסטע זיהן פון פאָלק זיך צוגעקוקט צו די מעשים פון דעם „אדומי׳שען עבר“, וועלכער האָט זיך אַלץ מעהר און מעהר פערפעסטיגט אין דעם יהודה׳־שען הויף און אַרײַנגענומען בּיסלעכווײַז אין זײַנע הענד די גאַנצע מאַכט איבער׳ן לאַנד. דער כלומרשט׳ער פירשט־כהן־גדול הורקנוס האָט נאָר פון יוצא־וועגען ערפילט זײַנע פליכטען אין בית המקדש און אין סנהדרין; ער איז שוין אָבער לאַנג פערשקלאַפט געווען בײַ דעם פאַקטישען מלוכה־פיהרער, אַנטיפּאַטער, און האָט נישט אַרויס־געוויזען קײן שום לעבעדיגע איניציאַטיווע דאָרט, וואו עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגען די העכסטע מלוכה־אינטערעסען אָדער וועגען דעם כבוד פון דער אומה. דער אַלמעכטיגער אפּוטרופּוס האָט זיך דערי־בער ערלויבט צו טאָן מיט׳ן פאָלק אַלץ, וואָס איהם איז אײַנגעפאַלען, און פערזיכערנדיג זיך אַ פעסטע שטיצע אין רוים, האָט דער אדומי־שער קאַנצלער אָנגעהויבען פערווירקליכען זײַן אַלטען חלום — דעם חלום פון אַ איינגענער דינאַסטיע אין יהודה. פון זײַנע פיער זיהן, האָט ער דעם עלטערן, פאַזאַעל, בעשטימט אַלס קאָמענדאַנט פון ירושלים און גאַנץ יהודה און דעם צווייטען, פינף־און־צוואַנציג־

יעהריגען הורדוס, אלס קאמאנדאנט פון גליל (47).

אט דער לעצטער קריעגערישער אדום'ער, וואס איז אינגאנצען ווייט געווען פון די נאציאנאלע יודישע טראדיציעס, וואס האט נישט געפיהלט קיין שום ליעבע און צוגעבונדענקייט צו דעם יודישען פאלק, און איז דורכגעדרונגען געווען מיט טיעפער אכטונג צו דער רוימישער קראפט און צו די אויסערליכע שענע פארמען פון דער גריכישער קולטור, — אט דער אדום'ער איז געווארען א מין בייזער דעמאן פאר דער יהודה'עאישער נאציאן, און נישט איין מאל האט ער זיך ערלויבט, מיט זיין פוס איהר האלז צוצופרעסען. צוזאמען מיט די ערשטע שריט פון זיין פאליטישער קאריערע האט זיך גלייך אזוי ווי א פינסטערער שאטען פערצויגען איבער'ן גאנצען לאנד, און די בעסטע הערצער פון פאלק זענען דורכגענומען געווארען מיט א ביטערער פערצווייפלונג.

אנקומענדיג קיין גליל, האט ער געפונען די גאנצע געגענד אין נישט קיין רוהיגען צושטאנד. א גרופע רעוואלוציאנערען-אריסטאבוליסטען האבען זיך דארט פעראייניגט, און אונטער דער אנפיהרונג פון דעם גליל'עאישען פאטריאט חזקיה האבען זיי זיך בעפעסטיגט אין די בערג, פון וואנען זיי פלעגען פון צייט צו צייט זיך ארויסחאפען און אנפאלען אויף סירי'ער און רוימער. די רוימער האבען געקוקט אויף דער מחנה, ווי אויף א פשוט'ער רויבער-באנדע און אויף חזקיה'ן, ווי אויף דעם רויבער-הויפטמאן; דאס פאלק האט אבער געקוקט אויף זיי ווי אויף הייסע פאטריאטען, וואס געהען זיך נוקם זיין פאר זיין עהרע און פאר זיין בערויבטער פרייהייט. דער איבערגעגעבענער רוימער-פריינד אנטיפאטאר איז גלייך צוגעשטאנען צו די ערשטע, צו דער רוימישער און סירישער בעפעלקערונג, און אויף דעם סמך האט זיך הורדוס גענומען נאכיאגען דער „באנדע" און זי פערפאלגען. ער האט אונטערגענומען א קריעגס-צוג געגען דער רעוואלוציאנערער מחנה, און נאכדעם ווי ער האט זי געפאנגען, האט ער אהן א שום דין און משפט געטוידט דעם אנפיהרער, חזקיה, מיט נאך א גאנצער רייהע פון זיינע מיטהעלפער. די סירי'ער און רוימער האבען זייער העלדישען בעשיצער אויסגעדריקט דעם טיעפסטען דאנק; דער רוימישער בעל הבית פון סיריען, סעקסטוס צעזאר, א נאהנטער קרוב פון דעם רוימישען דיקטאטאר, האט דעם יונגען הורדוס בעעהרט פאר זיין ארויסטריט מיט אלערליי כבודים; די קינדער פון דעם יהודה'שען פאלק האבען אבער געטרויערט. זיי האבען געזעהען, אז דא וואקסט א גיפטיגע

שלאַנג, וואָס גערט זיך איינזוויגען אין דעם צעוועהטאָגטען קערפּער פון דער יודישער אומה און אַרויספּרעסען פון איהם דעם לעצטען טראָפּען בלוט. פון אַלע זייטען האָבען זיך אָנגעהויבען הערען געשרייען געגען דעם חוצפּה׳דיגען ווילקיר פון דעם בלוטיגען אדומי, וועלכער האָט זיך ערלויבט צו בעגעהן מיט יודישע פּאַטריאָטען, ווי מיט פּשוט׳ע רויבער, און האָט נישט איבערגעגעבען די פערמשפּט׳ע דעם סנהדרין, ווי דאָס געזעץ האָט געפאָדערט. און ענדליך האָבען די פּרושים און די פּאַר־שטעהער פון דער אַריסטאָקראַטיע אויסגעוועהלט פון זיך אַ דעפּוטאַציע, וואָס האָט זיך געווענדעט צו הורקנוס׳ען און איהם אויפמערקזאַם גע־מאַכט אויף דער טרויעריגער לאַגע, אין וועלכער ער געפינט זיך. „ביז ווי לאַנג וועסטו אַזוי רוהיג צוזעהען דאָס אַלין, וואָס דאָ קומט פאָר? — האָבען די אויסגעוועהלטע פון פאָלק גע׳טענה׳ט צו זייער הערשער — צי זעהסטו דען נישט, אַז אַנטיפּאַטאַר מיט זיינע זיהן האָבען צוטיילט צווישען זיך די גאַנצע מאַכט, ווערענד דו רופסט דיך נאָר קעניג און קענסט קיין זאַך נישט אויפטאָן? פערמאַך־זשע נישט מעהר די אויגען דיינע, — דיין לאַגע איז נישט אונגעפעהרליך, און דו טאָרסט דיך נישט אַזוי לייכטזיניג בעציהען צו זיך אַליין און צו דער קעניגליכער הערשאַפט. נאָר זיך אַליין נישט אָב מיט דער איבערצייגונג, אַז אַנטי־פּאַטאַר מיט זיינע זיהן פערטרעטען דיך בלומר׳שט; קוק דיך צו און זעה, אַז זיי אַנערקענען זיך אָפען פאַר פולבערעכטיגטע הערשער. אָט האָט אַנטיפּאַטאַר׳ס זוהן, הורדוס, פערבראָכען געגען אונזער געזעץ, בעשטראָפענדיג חזקיה׳ן מיט זיינע חברים אָהן אַ שום חקירה ודרישה. לויט אונזער תורה טאָר מען אפילו דעם ערגסטען פערברעכער נישט בעשטראָפען אָהן אַ געריכטליכער אויספאָרשונג, און ער האָט זיך ער־לויבט דאָס צו טאָן אויף זיין אייגענער פעראַנטוואָרטליכקייט, נישט האָ־בענדיג פון דיר קיין שום פּאָלמאַכט". צו די דאָזיגע טענות זענען נאָך צוגעקומען אויך די מוטער׳ס פון די בעשטראָפטע, וועלכע פלעגען טאָג טעגליך בעלאַגערן די טהירען פון בית המקדש, זיך וואַרפען פאַר די פּנים פון כהן גדול און בעשווערען איהם, צו משפּט׳ען הורדוס׳ן פאַר זיינע פערברעכערישע מעשים.

הורקנוס האָט זיך דאַן געזעהען געצוואונגען נאָכצוגעבען. ער האָט ערלויבט דעם סנהדרין צו משפּט׳ען הורדוס׳ען, און אין זיין נאָמען איז דער לעצטער אויפגעפאָדערט געוואָרען צו קומען צום בעשטימטען טערמין אין סנהדרין, אום צו פערטיידיגען זיינע מעשים. הורדוס איז

געקומען אין דעם בעשטימטען טאג, אבער נישט, ווי קיין געוועהנליכער בעשולדיגטער: געטראגען האט ער אויף זיך א פורפור-מאנטעל, בעגלייט איז ער געווען פון א מיליטערישער סוויטע, און אויסער דעם האט שוין הורקנוס פון פריהער נאך בעקומען א בריף פון סעקסטוס צעזאר, אין וועלכען דער יהודה'עאישער הערשער ווערט אויפגעפאדערט דורכאויס צו בעפרייען דעם רוימישען ליעבלינג. די מיטגליעדער פון סנהדרין האבען אראבגעלאזען די אויגען צו דר'ערד — קיינער פון זיי האט נישט געוואגט ארויסצוטרעטען מיט'ן בעשולדיגונגס-אקט געגען דעם בעוואפענטען און פון דער רוימישער מאכט געשיצטען אנגעקלאגטען. דאן האט זיך אויפגעהויבען דער עלטסטער און געלעהרנטסטער פון סנהדרין, שמעיה, און זיך אנגענומען פאר דעם כבוד פון דער העכסטער יהודה'עאישער געריכטס-אינסטיטוציע; ער האט געזאגט: „בעשולדיגטע פלעגען זיך ביז אהער ווייזען פאר אונז מיט א דערשלאגען געמיט, שווארץ געקליידט, — מיט טרויער אבווארטענדיג זייער אורטייל. און דא שטעהט פאר אונז איינער, וואס ווערט בעשולדיגט אין א שווערען פערברעך, — אין א פורפור-מאנטעל, ארומגערינגעלט מיט בעוואפענטע סאלדאטען, אזוי ווי גרייט אונז אלע צו דערשלאגען, אים פאל, אויב מיר וועלען איהם פאר שולדיג ערקלערן! נאר נישט איהם טאדעל איך; איך טאדעל דעם קעניג און אייך, פארוואס איהר לאזט צו אזא מין חוזק מאכען פון דער גערעכטיגקייט. ווייסט-זשע איהר אלע, אז דער זעלביגער, פאר וועמען איהר ציטערט איצט, וועט אייך אלעמען אמאל איבערגעבען דעם תלין און די הענד".

דער דאזיגער מוטיגער ארויסטריט האט געמאכט א שטארקען איינדריק אויף אלע מיטגליעדער פון סנהדרין, און דאס גאנצע געריכט איז גרייט געווען צוצוטרעטען צו דער בעשולדיגונג; דא האט זיך אבער אריינגעמישט הורקנוס, וועלכער האט מורא געהאט, זיך אנצוהויבען מיט דער רוימישער מאכט, און אויף זיין בעפעהל איז די זיצונג אבגעלעגט געווארען. הורדוס האט זיך דערוויילע בענוצט מיט דער געלעגענהייט און איז אנטלאפען קיין דמשק, וואו סעקסטוס צעזאר האט איהם אויפגענומען מיט אפענע ארעמס און בעשטימט פאר א מיליטערישען קאמאנדיר (סטראטעג) איבער גאנץ צעלאסיריען (46).

איצט, אלס הויכער רוימישער בעאמטער, האט זיך הורדוס געפיהלט אינגאנצען זיכער, און אט די זיכערהייט האט ער גלייך געוואלט אויסנוצען, אום זיך נוקם צו זיין אן די יהודה'עאישע פאטריאטען מיט

זייער סנהדרין. אין דער שפיץ פון אַ רוימישער אַרמעע האָט זיך
הורדוס אַוועקגעלאָזען צו דער יהודה'עאישער הויפטשטאָדט און ער איז
שוין גרייט געווען זי צו בעפאַלען; דאָ זענען איהם אָבער אַרויס
אַנטקעגען זיין פאָטער, אַנטיפּאַטאָר, און זיין ברודער, פאַזאַעל, און
זיי האָבען איהם ערקלערט, אַז דער איצטיגער אָנפאַל קען שאַדען
די אינטערעסען פון זייער צוקינפטיגער פּאָליטישער קאַריערע. הורדוס
האָט זיך דאַן אומגעקעהרט מיט זיין חיל צוריק קיין גליל, און אַלס
צעלאָסירישער סטראַטעג האָט ער צו יענער צייט אַ סך אויפגעטאָן,
אויף צו שטיצען די מאַכט פון צעזאַר'ס שטעל-פערטרעטער אין סירי-
יען, דערשטיקענדיג יעדען אויפשטאַנד פון די פערבליבענע פּאָמ-
פּעיאַנער.

די דאָזיגע האַרציגע איבערגעגעבענקייט פון אַנטיפּאַטאָר'ס משפחה
צו די צעזאַר'יאַנער האָט זיך געצויגען אַזוי לאַנג, ווי די לעצטע זע-
נען געווען ביי דער מאַכט. נאָך דער גרויסער איבערקעהרעניש אין
דעם רוימישען מלוכה-לעבען, האָט זיך אָבער די לאַגע אינגאַנצען
געענדערט. יוליוס צעזאַר איז געפאַלען אַלס קרבן פון אַ בלוטיגער
פערשווערונג (44), און די אַלגעמיינע אונרוהען, וואָס האָבען אַרומ-
גענומען דער גאַנצער רוימישער אימפּעריע, האָבען טיעף אָנגעגריפען
אויך דער קליינער יהודה. איין מיטגליעד פון דער פערשווערונג, דער
בלומרשט'ער „רעפּובליקאַנער". קאַסיוס לאָנגינוס, איז געקומען
צו לויפען קיין סיריען, אום צונויפצוזאַמלען געלד און סאָלדאַטען, און
אַזוי ווי יעדע סעקונדע האָט איהם געקענט אַרויסרייסען די מאַכט פון
די הענד, איז ער זיך בעגאַנגען מיט דער בעפעלקערונג נישט בעסער
פון דעם ערגסטען פּערסישען סאַטראַפּ. מיט בלוטיגע שטראָפען און
אכזריות'דיגע צוואַנגס-מיטלען זענען אויפגעמאָהנט געוואָרען די אונגע-
הויערע אָבצאָהלונגען, וואָס דער רוימישער פּרעטענדענט האָט אַרויפ-
געלעגט אויף אַלע שיכטען פון פאָלק, און קומענדיג קיין יהודה האָ-
בען איהם אין דער אַרבייט פלייסיג געהאָלפען — די אדומי'שע
פאָלקס-דריקער. די נעכטיגע איבערגעגעבענע צעזאַר'יאַנער האָבען איצט
מיט דער געטריישאַפט פון שקלאַפען געדינט צעזאַר'ס מערדער, און
אויב ער האָט געפונען פאַר נויטיג צו שטיקען דעם יהודה'שען פאָלק
און אַרויסצורייסען פון איהם מיט אכזריות'דיגער געוואַלט דעם לעצטען
ביסען פון מויל, זענען זיי איהם בעהילפיג געווען אין זיין אַרבייט
און האָבען גלייך מיט איהם געפּייניגט און געשטיקט „זייערע" אונטער-

טאַנען. ווען פיער יהודה׳עאישע שטעדט (לידא, עמאוס א. נ. א.)
האָבען נישט צוגעשטעלט צו דער בעשטימטער צייט דעם אַרויפגע-
לעגטען שטייער, האָט קאַסיוס געלאָזען בינדען אַלע דאָרטיגע איינ-
וואוינער און זיי פערקויפען פאַר שקלאַפען; אין דער זעלביגער צייט
האָט ער אָבער זעהר גוט געלעבט מיט אַנטיפּאַטאָר׳ס משפחה און גאַנץ
גערן בעשטימט הורדוס׳ן אויף זיין פריהערדיגען פּאָסטען, אויף דעם
פּאָסטען פון אַ רוימישען סטראַטעג.

אין יהודה האָט זיך די שנאה צו די אדומי׳שע פיהרער נאָך
שטאַרקער צופלאַמט. דער אונגליקליכער שאָטענקעניג האָט זיך ענד-
ליך אויך אַרומגעזעהן, אַז די אדום׳ער ווילען זיך אויף זיין האַלז
אַרויפזעצען, און דער הויף צוזאַמען מיט׳ן פאָלק האָבען אָנגעהויבען
צו זוכען אַ מיטעל, ווי אַזוי זיך צו בעפרייען פון דעם פערהאַסטען
אַנטיפּאַטאָר מיט זיינע זיהן. הורקנוס׳ס נאָהענטער יועץ איז געוואָרען
דער אַלטער יהוד׳עאישער קריגספיהרער מאַליך — אַ איבערגעבע-
בענער פריינד פון דער חשמונאים-דינאַסטיע, און ער האָט פערקלערט
אַ פּלאַן, צו פערגיפטען דעם הויפּט-שולדיגען אין אַלע צרות, אַנטיפּאַ-
טאָר׳ן. אין דער פערשווערונג האָבען זיך, אויסער מאַליכ׳ען, בעטהיי-
ליגט אויך עטליכע הויף-דינער און מיליטער-בעאַמטע, און זיי האָט
זיך איינגעגעבען איבערצוקויפען דעם הויפישען שר המשקים (וויין-גיע-
סער) — דער לעצטער האָט אין אַנטיפּאַטאָר׳ס בעכער אַריינגעשיט
סם (43). אָט די נקמה האָט אָבער די לאַגע נאָך פערערגערט:
הורדוס האָט זיך גלייך נוקם געווען פאַר זיין פאָטער׳ס טוידט, און
אויף זיין בעפעהל איז מאַליך באַלד געטוידט געוואָרען פון רוימישע
סאָלדאַטען. די געבליבענע מיטגליעדער פון דער פערשווערונג האָ-
בען דאַן געפרובט אָרגאַניזירען אַ אויפשטאַנד אין לאַנד; אויך דאָס
אָבער האָט זיך נישט איינגעגעבען, און הורדוס מיט זיין ברודער האָ-
בען דעם אויפשטאַנד בעצייטענס דערשטיקט. דאָס האָט אָבער נישט
אָבגעהאַלטען אַריסטאָבול׳ס לעבען-געבליבענעם זוהן, אַנטיגאָן, זיך
אַריינצורייסען אין יהודה, געשטיצט אויף דעם מיליטער פון זיין שוואָ-
גער, דעם פירשט פון חלקית, — דעם גליקליכען אדום׳ער האָט
אָבער אויך דאָ דאָס גליק נישט פערלאָזען, און ער האָט צוקלאַפּט
די מחנה פון דעם חשמונאי׳שען פּרעטענדענט. דאָס האָט דעם שטאָל-
צען אדום׳ער נאָכמעהר חוצפּה צוגעגעבען. און ווען ער איז אַריינגע-
טרעטען אין די טויערן פון ירושלים נאָך דעם אויפשטאַנד, האָט

איהם הורקנוס, בעגלייט פון די אנגעזעהענסטע פאלקס־פארשטעהער, געמוזט אונטערטראגען א נצחון־קראנץ (42). אזוי איז כסדר געוואקסען די מאכט און די גרויסקייט פון אנטיפאטאר׳ס יורש, און דער חשמונאי׳שער הערשער האט פאר איהם וואס ווייטער אלץ מעהר מורא געקריגען. אום זיך צו בעווארענען פון דער געפאהר האט הורקנוס זיך געזעהען געצוואונגען צו מאכען הורדוס׳ען פאר א מיט־גליעד פון זיין הויז, און ער האט איהם געגעבען פאר א פרוי זיין איניקעל — די בעריהמטע שענהייט מרים. אזוי איז דער אדומי־שער עבד אריין אין׳ם קעניגליכען הויז פון די חשמונאים, וואו ער האט שפעטער אויסגעריסען די לעצטע בלימעלעך פון דעם שענעם שטאם און איהם ענדליך איינגאנצען פערניכטעט.

און אין רוים איז דערווייל פארגעקומען א נייע איבערקעהרעניש. די רעפובליקאנישע ארמעע פון קאסיוס און ברוטוס איז ביי פיליפי צושלאגען געווארען, און די רוימישע וועלט איז געלעגען פאר די פיס פון אקטאוויאן און מארק אנטאניוס (42). די מזרח־פראָווינצען, צווישען זיי אויך יהודה, זענען ארונטערגעפאלען אונטער דער הערשאפט פון דעם צווייטען, און אין די יהודה׳עאישע פאטריא־טען האט צוריק אויפגעלעבט די האפנונג, זיך ענדליך דאך צו בע־פרייען פון דער אדומי׳שער ממשלה. ווען אנטאניוס איז געקומען קיין סיריען האט זיך איהם פארגעשטעלט א דעפוטאציע פון די אנגעזע־העגסטע יהודה׳ער, וועלכע האט איהם געשילדערט די טרויעריגע לאגע פון לאנד, און זיך בעקלאגט אויף דער אוזורפאטארישער (פער־האפענדער, גולני׳שער) פאליטיק פון די אדומי׳שע ברידער. הורדוס האט אבער אויך נישט גערוהט; דער איבערגעגעבענער רעפובליקאנער האט זיך פלינק איבערגעווארפען אויף אנטאניוס׳עס זייט, און די אלע בעקלאגונגען אויף איהם זענען גלייך צושוואומען געווארען. דער רוי־מישער מאכטהאבער האט נישט אנערקענט די טענות פון דער יהודה׳־עאישער דעפוטאציע, און איבערגעלאזען די השגחה איבער יהודה אין די הענד פון די אדומי׳שע ברידער.

שפעטער, ווען אנטאניוס האט זיך געפונען אין עפעס, האט זיך איהם ווידער פארגעשטעלט א יהודה׳עאישע דעפוטאציע — דאס מאל שוין פון הורקנוס׳ען אליין. די איצטיגע שלוחים פון דעם יהודה׳־עאישען עטנארך האבען זיך משתדל געווען וועגען בעפרייען די יהודה׳־ער, וואס קאסיוס האט געהאט געפאנגען פאר דעם נישט איינגע־

טראָגענעם אָבצאָהל, און וועגן אײַנשליסען צוריק אין די גרענעצען פון יהודה די טעריטאָריומס, וואָס די טיר'ער האָבען פערכאַפּט. אַנטאָניוס האָט די בקשות ערפילט, און דאַגעגען האָט ער ווידער אָבגעזאָגט די בקשה פון אַ נײַער יהודה'עאישער דעפּוטאַציע, וואָס האָט זיך נאָכאַמאָל געפּרובט מײַתדל זײַן וועגן בעזײַטיגען הורדוס'ען מיט זײַן ברודער פון דער יהודה'שער מאַכט. אַנטאָניוס איז, איבעריגענס, בעפרײַנדעט געווען מיט דעם רוימער־פרײַנד אַנטיפּאַטער נאָך פון די צײַטען, ווען ער איז געווען אין יהודה אַלס אָפיציער אין דער אַרמעע פון דער פּראָקאָנסול גאַבּיניוס, און איצט, אַלס צווייטער הערשער פון דער רוימישער מלוכה, האָט ער געוויס קיין גרונד נישט געהאַט, צו בעזײַטיגען פון דער אונרוהיגער יהודה אַזעלכע איבערגעגעבענע בעשיצער פון די רוימישע אינטערעסען ווי אַנטיפּאַטער'ס זיהן. ער האָט איצט דעריבער נאָך פערשטאַרקט זייער מאַכט, בעשטימענדיג זיי פאַר טעטראַרחען, ד. ה. פאַר די אָפיציעלע הערשער פון יהודה (41).

די הערשאַפט פון דעם מעכטיגען צווייטען טריאומוויר האָט זיך אָבער באַלד פונאַנדערגעטרייסעלט. די אונגעהויערע פערשווענדערײַען פון די רוימישע מאַכט־האָבער האָבען אײַנגעשלונגען אוצרות מיט גאָלד, און דאָס אַלץ איז אַרויסגעפּרעסט געוואָרען פון די מזרח־פּראָווינצען אין דער פאָרם פון אונגעוועהנליכע שטײַערן, קאָנטריבוציעס און גלאַט רויבערײַען — אָהן אַ שום מאָטיוו. דאָס האָט ענדליך געמוזט אַרויסרופען בײַ די אונטערדריקטע אַ שטאַרקען פערלאַנג, זיך צו בעפרײַען, און ווען די העלדישע פּאַרטאַנער, אונטער דער אָנפיהרונג פון פּרינץ פּאַקאָראוס און דעם קריגספיהרער באַרזאַפאַרנעס, האָבען זיך פערשטאַרקט אין דער פאָדערשטער אַזיען, האָבען זיך כמעט אַלע רוימישע וואַסאַלען (אונטערגעוואָרפענע פירשטען) געשטעלט אויף זייער זײַט. שטעהענדיג בײַ די ברעגען פון טײַך אפרת, האָבען די פּאַרטאַנער געשטרעבט צום מערב, צו סיריען און פּאַלעסטינא, און אין דער צײַט, ווען מאַרק אַנטאָניוס איז געלעגען אַ פערשכור'טער אין די אָרעמס פון דער פערפיהרערישער עגיפּטישער קעניגין קלעאָפּאַטראַ, זענען זיי אַלץ טיעפער און טיעפער אַרײַנגעדרונגען אין סיריען, האָבענדיג שוין אין זייערע הענד פיניקיען און שטעהענדיג אויף דער שוועל פון יהודה. דעם דאָזיגען מאָמענט האָט אויסגענוצט דער לעצטער פּרעטענדענט פון דער השמונאים־דינאַסטיע, אַנטיגאָן. און האָט אָנגעהויבען פיהרען אונטערהאַנדלונגען

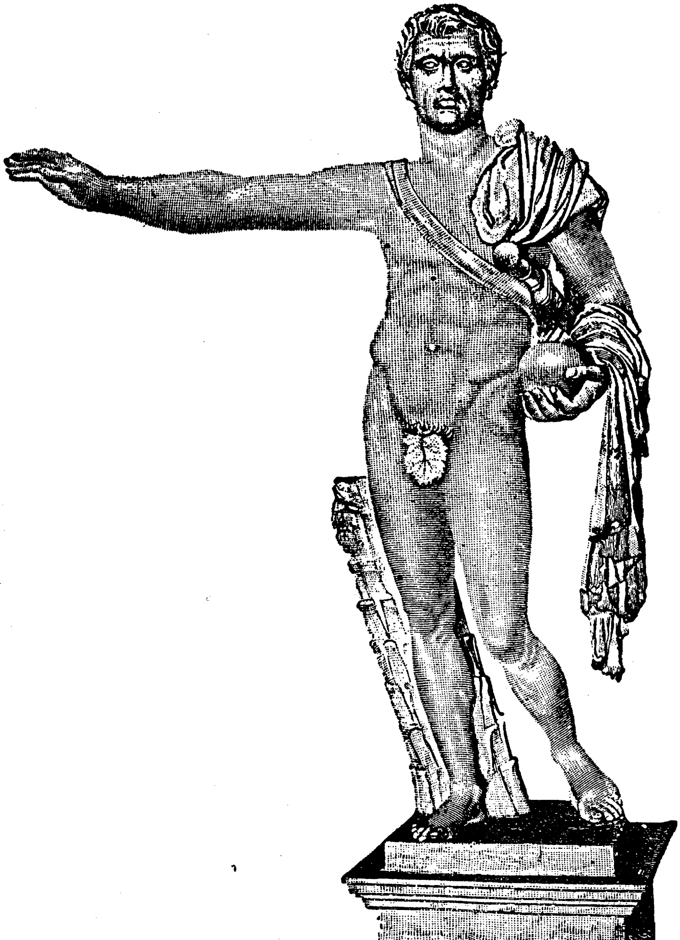

פּאָמפּעיוסעס דענקמאָל

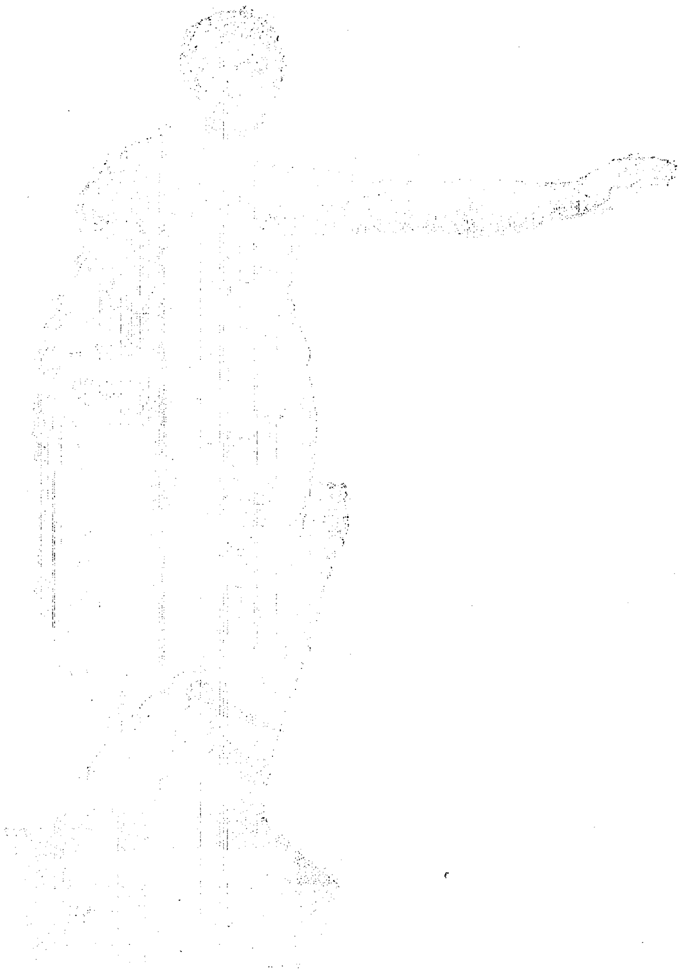

מיט די פארטאנער וועגען העלפען איהם בעקומען דעם יהודה׳שען טראן.
די פארטאנער האבען אנגענומען זיינע בעדינגונגען. און זענען אריין אין
לאנד מיט צוויי גרויסע מחנות: איינע, אונטער דער אנפיהרונג פון פא-
קארוס׳ען, האט זיך געלאזען געהן גלייך מיט׳ן ברעג פון ים, און די
צווייטע, אונטער בארזאפארנעס׳ן, — אויפ׳ן וועג קיין ירושלים. בײם
כרמל-בארג האבען זיך מאסען יהודה׳ער פעראייניגט מיט דער פארטא-
נישער ארמעע, אלס מיטקעמפפער פאר דער בעפרייאונג פון דעם
אדומי׳שען יאך; אויסער דעם האט אנטיגאן אליין אויך צוזאמענגענומען
ארום זיך א מחנה פון טויזענדער פרייוויליגע יהודה׳עאישע פאטריאטען,
און האט זיך אריינגעריסען אין ירושלים. דא האט זיך צופלאקערט א
בלוטיגע שלאכט צווישען די אדומי׳שע אנהענגער און דעם פאלק, וואס
איז איינגאנצען געשטאנען אויף דער זייט פון דעם חשמונאי׳שען פרעטענ-
דענט, און האט פערנומען דעם בית-המקדש. הורדוס מיט זיין ברודער,
דאגעגען, האבען זיך בעפעסטיגט אין דעם קעניגליכען פאלאץ און אין
דער שטאדט-פעסטונג, פון וואנען זיי האבען זיך העלדיש געווערט גע-
גען דעם אנפאלענדען שטראם פון די פאלקס-מאסען, וואס האט זיך פון
מינוט צו מינוט פערגרעסערט מיט נייע מחנות עולי-רגל׳ניקעם (פיליגרי-
מען; ס׳איז געווען ש ב ו ע ו ת).

דערווייל איז איין מחנה פון די פארטאנער שוין געשטאנען ביי די
טויערן פון ירשלים, און איהר אנפיהרער, פאקארוס, האט פארגעלעגט
הורקנוס׳ען מיט פאזאעל׳ן, זיי זאלען, אלס שלוחים, אוועק צו בארזא-
פארנאס׳ן אין לאגער, אום דארט איבערצורעדען מיט איהם וועגען די
פריעדענס-בעדינגונגען, און ווי נאר זיי זענען ארוים פון ירושלים האט
מען זיי געשמידט אין קייטען אלס געפאנגענע. הורדוס האט זיך גלייך
דערוואוסט דערפון, און נישט זעהענדיג קיין שום מעגליכקייט, זיך צו
פערטיידיגען, איז ער ביינאכט אנטלאפען פון שטאדט, מיטנעהמענדיג
מיט זיך אלע מיטגליעדער פון זיין פאמיליע — צווישען די האט זיך גע-
פונען אויך זיין כלה, מ ר י ם — און א קליינע מיליטערישע סוויטע. אין
וועג איז איהם עטליכע מאל אויסגעקומען זיך צו פערטיידיגען געגען
פערשיעדענע אנפאלער, ענדליך האט ער זיך אבער דאך דערשלאגען ביז
צו דער פעסטונג מאסאדע, בײם ברעג פון ים-המלח, וואו ער האט די
גאנצע פאמיליע איבערגעלאזען אונטער דער שוץ פון איבערגעגעבענע
סאלדאטען און דעם קאמענדאנט פון פעסטונג — זיין ברודער יוסף. ער
אליין איז דא[illegible] אין [illegible] נאבאטע׳אישער הויפטשטאדט, פעטרא,

וועגען שליסען אַ אָבמאַך מיט דעם נאַבאַטעאישען קעניג.

און די פאַרטאַנער האָבען דערווייל געבעל־הבתי׳וועט אין לאַנד. פון די צוויי געפאַנגענע, וועלכע זיי האָבען איבערגעגעבען אַנטיגאָנען, האָט דער אדומי פאַזאעל זיך אַליין דאָס לעבען גענומען, צושמעטערנדיג דעם קאָפּ אָן אַ פעלזען, און דער אַלטער הורקנוס איז געבליבען אַלס געפאַנגענער נאָכדעם, ווי מ׳האָט געמאַכט איבער איהם אַ אָפּעראַציע, וואָס האָט איהם אויף אייביג שוין אונפעהיג געמאַכט צו פערנעהמען דעם פּאָסטען פון אַ כהן־גדול: מ׳האָט איהם אָבגעשניטען די אויערן (אַ בעל־מום האָט, לויט׳ן דין פון דער תורה, קיין כהן־גדול נישט געטאָרט זיין). שפּעטער, ווען די פאַרטאַנער האָבען פערלאָזען דאָס לאַנד, האָבען זיי דעם אונגליקליכען שאָטען־קעניג מיטגעפיהרט מיט זיך קיין בבל, און אַנטיגאָן האָט זיך געפיהלט גאַנץ פעסט אויף דעם יהודה׳שען טראָן; ער האָט געלאָזען אויסגיעסען אייגענע מטבעות מיט דער אויפשריפט: „מתּתיהו, דער כהן־גדול און די יהודה׳ער־געזעלשאַפט" — אויף איין זייט, און אויף דער צווייטער — „קעניג אַנטיגאָן". איהם איז אויך געלונגען צו פערטרייבען די איבערגעבליבענע טיילען פון די רוימישע גאַרניזאָנען, אַזוי אַז יהודה איז אינגאַנצען אָבגערייניגט געוואָרען פון פרעמדע סאָלדאַטען, און זי האָט זיך געקענט איף אַ קורצע צייט איבערגעבען דער זיסער אילוזיע פון וויעדער־ערוואָרבענער פאָלשטענדיגער פרייהייט נאָך אַזוי פיעל אינערליכע און אויסערליכע מלחמות.

באַלד אָבער האָט זיך יהודה וויעדער בעגעגענט אויג אין אויג מיט איהר ביטערסטען פיינד, און שולדיג אין דעם איז, טיילווייז, געווען אַנטיגאָן אַליין. דער לעצטער חשמונאים־קעניג איז געווען אַ גאַנץ קורצזיכטיגער שטאַאטסמאַן און ער האָט נישט פערשטאַנען אויסצונוצען די לאַגע, וואָס איז אייגענטליך געווען זעהר גינסטיג פאַר איהם; דער רוימישער הערשער פון די מזרח־פּראָווינצען אַנטאָניוס האָט זיך בכלל גאַנץ וועניג אינטערעסירט מיט זייערע אינערליכע אַרומרייסענישען און די רייצענדע קלעאָפּאַטראַ איז איהם פיעל ליעבער געווען פון דער בייזער מלחמה־געטין; די פאַרטאַנער, וויעדער, האָבען געהאַלטען אין איין אַרויסשטופען די רוימער פון זייערע איינגענומענע פּאָזיציעס, און וואָלט אַנטיגאָן פערשטעהן, אונטערצוהאַלטען דעם גיפטיגען האַס, וואָס דאָס פאָלק האָט געטראָגען אין האַרצען צו די רוימער און צו דער אדומי׳שער משפּחה, וואָלטען איהם די רוימער אַליין אויך געתנפה׳ט, אום צו געפינען אין איהם אַ שטיצע געגען די פאַרטאַנער; ער האָט דאָס אָבער

ניִשט פערשטאַנען, און אָנשטאָט צו פעראייניגען די פערשיעדענע פאַטריאָטישע מחנות, וואָס זענען צושפרייט געווען איבער'ן גאַנצען לאַנד, און אויסצובילדען פון זיי איין גאַנצע נאַציאָנאַלע אַרמעע, האָט ער זיך אינגאַנצען איבערגעגעבען זיינע נקמה־געפיהלען געגען די אדומי־ער און געהאַלטען אין איין רודפ'ען זייערע נאָהנטע און אָנהענגער. אַזוי האָט אַנטיגאָן פערבראַכט די דריי יאָהר פון זיין הערשען און קיין בעדייטענדען שריט ניִשט געמאַכט אויף צו פערפעסטיגען זיין לאַגע און געבען איהר אַ געוויסען זיכער'ן באָדען, און אין דער זעלביגער צייט האָט זיין געגנער, הורדוס, קיין איין סעקונדע ניִשט גערוהט און קיין איינציגע גינסטיגע מינוט ניִשט דורכגעלאָזען.

נאָכדעם ווי זיינע אונטערהאַנדלונגען אין פעטרא האָבען קיין ערפאָלג ניִשט געהאַט, האָט זיך הורדוס איינער אַליין געלאָזען וואַנדערן דורך די יהודה'עאיש־אדומי'שע מדבריות און איז ענדליך אָנגעקומען קיין מצרים. אין אַלעקסאַנדריע האָט ער געגלויבט צו געפינען זיין בעשיצער אַנטאָניוס; דער לעצטער איז אָבער גראָד אַוועק קיין רוים, און די קעניגין קלעאָפאַטראַ לעגט איהם פאָר, ער זאָל אַריינטרעטען אין איהר אַרמעע אַלס קריגס־פיהרער. דער אדומי'שער העלד דאַנקט פאַר דעם כבוד און לאָזט זיך אויך אַוועק קיין רוים — איהם הערט ניִשט אויף צו שוועבען פאַר די אויגען די קרוין פון יהודה. אויפ'ן ים שטעהט ער אויס אַ ביטערן קאַמפף מיט שטורעמס און ברויזענדע חוואַליעס; ער קומט אָבער קיין רוים, און קומט — אין דער ריכטיגער צייט. די ביידע טריאומווירען האָבען געשלאָסען צווישען זיך אַ פעסטע פעראייניגונג, אַנטאָניוס מיט אָקטאַוויאַ'ן זענען שלום און איינשטימיג אין אַלע הינזיכטען, און נאָכדעם ווי הורדוס שטעלט זיך פאַר דעם ערשטען און שילדערט איהם די אַלע געשעהענישען אין יהודה פאַר דער לעצטער צייט, בלייבט ביי ביידע בעשלאָסען, אָנצוערקענען דעם רעוואָלוציאָנערען חשמונאי און צוריק צושטעלען די מאַכט פון די פריהערדיגע געזעצליכע הערשער; און אַזוי ווי הורקנוס געפינט זיך אין גלות, ווייט פון יהודה, בלייבט הורדוס דער איינציגער און פאַסענדסטער קאַנדידאַט אויף דעם יהודה'שען טראָן. אַזוי האָט הורדוס בעוויזען אין אַ פערלויף פון זיבען טאָג צו בעפעסטיגען פאַר זיך אַלע פאָזיציעס, און אַנערקענט צו ווערן פון דער ספעציעלער פערזאַמלונג פאַר דעם געזעצליכען קעניג פון יהודה! נאָך דער דאָזיגער פייערליכער זיצונג פון סענאַט איז הורדוס

אין דער בעגלייטונג פון די טריאומווירען, קאָנסולען און דעם גאַנצען אַדעל אַרייַגעפיהרט געוואָרען אין קאַפּיטאָליום, וואו ס'זענען געבראַכט געוואָרען קרבנות צו די געטער (40) — ווי מ'האָט זיך נוהג געווען בייַם אַוועקלעגען אין אַרכיוו אַ סענאַט'ס־דעקרעט.

דער עהרגייַציגער אדומי האָט ערריכט זייַן ציעל — ער האָט בעקומען פון דער מאַכט דעם קעניגליכען טיטול. דערמיט האָט זיך אָבער זייַן אויפגאַבע נאָך נישט געענדיגט, און איהם איז נאָך פאָרגעשטאַנען אַ שווערען קאַמפף דורכצומאַכען, ביז ער האָט בעקומען די מעגליכקייַט צו געניעסען די פרוכט פון זייַן ערפאָלג — צו ווערן דער ווירקליכער געקרוינטער הערשער פון יהודה. אַנטאָניוס בעמיהט זיך, אויפצוהאַלטען הורדוס'ן אין רוים און שענקט איהם די פרייַנדליכסטע אויפמערקזאַמקייַט; דער לעצטער פערגעסט אָבער נישט איין מינוט וואָס איהם שטעהט נאָך פאָר, און פערלאָזט רוים. אין ניין און דרייַסיגסטען יאָהר זעצט זיך הורדוס אַרויס אין דעם פּאַלעסטינישען האַפען עכו, און מיט דער געלד־שטיצע, וואָס ער בעקומט גלייַך פון אַ געוויסען רייַכען יהודה'ער, דינגט ער זיך סאָלדאַטען און שטעלט זיך צונויף אַ קריעגס־אַרמעע. אַ קלייַנע מיליטערישע אונטערשטיצונג בעקומט ער אויך פון דעם רוימישען שטעל־פערטרעטער אין סיריען, ווענטידיוס, און מיט דער מחנה לאָזט ער זיך אַוועק קייַן גליל, וואו ער נעהמט איין שטאָדט נאָך דער צווייטער; פון דאָרט וואַרפט ער זיך אַריבער אין דרום, אום צו בעפרייַען זייַן פאַמיליע פון דער פעסטונג מאַסאַדא, וועלכע איז בעלאַגערט געוואָרען פון אַנטיגאָנ'ס סאָלדאַטען. בעפרייַט מאַסאַדאַ, טרעט הורדוס צו צו דער בעלאַגערונג פון ירושלים; דאָ ווערט ער אָבער אָבגעשטויסען פון אַנטיגנ'ס אַרמעע. די אָרטיגע רוימישע מאַכט שטיצט איהם אויך גאַנץ שוואַך — דער גאַרניזאָן אין יהודה, אונטער דער אָנפיהרונג פון סילאָן, איז אונטערגעקויפט פון דעם חשמונאי'שען הערשער, און דער גרעסטער טייַל פון דער גרויסער רוימישער אַרמעע אין סיריען איז פערנומען אין קאַמפף מיט די פּאַרטאַנער.

הורדוס געפינט זיך אין אַ קריטישער לאַגע, און דאָס ווערט אויסגענוצט אין דער שוין אייַנגענומענער גליל. עס ברעכט דאָרטין אויס אַ נייַער אויפשטאַנד, און הורדוס קען זיך קייַן עצה נישט געבען מיט די פּאַטריאָטישע באַנדעס, וואָס בעהאַלטען זיך אין בערגער און הויהלען און מאַכען אָן פון דאָרטען שרעקליכע חורבונות אין זייַן

קלײנער אַרמעע. דאָס רײצט נאָכמעהר אויף דעם אדומי׳שען נאָך
ניִשט געקרוינטען הערשער, און ער הויבט אָן בעהאַנדלען די בעזיע-
גטע מיִט דער שוידערהאַפטסטער און שרעקליכסטער אכזריות. צװײ
טויזענד אײַנוואוינער פון פינף אײַנגענומענע שטעדטליך לאָזט ער פערב-
רענען לעבעדיגערהײד, זײַנע סאָלדאַטען רײַסען זיִך אַרײַן איִן די ענט-
דעקטע הויהלען און שענדען און פײַניגען און צורײַסען אויף שטיקער
הונדערטער פאַמיליעס: מענער, פרויען און קינדער. און אויך דאָס
ויִרקט גאַנץ וועניג — דער גרעסטער טײל פון די געפאַנגענע וויל
זיִך ניִשט אונטערגעבען, און שטאַרבט מיִט אַ בלוטיגער קללה אויף
די ליפען. אײן אַלטער פאַטריאָט האָט מיִט זײַנע אײגענע הענד אוים-
געהרג׳עט אַלע מיִטגליעדער פון זײַן פאַמיליע און אַראָבגעוואָרפען זײ-
ערע קערפער׳ס איִן אָבגרונד, זיִך אַלײן מיִטוואַרפענדיג צוזאַמען מיִט
זײ. ניִשט ווײַט פון דער ענטדעקטער מערה איִז געשטאַנען הורדוס
אַלײן, און דער פאַטריאָטישער קינדער- און זעלבסט-מערדער האָט איִן
זײַנע לעצטע מינוטען ניִשט אויפגעהערט צו שילטען און צו בעלײדי-
גען דעם „אדומי׳שען עבד“, חאָטש דער לעצטער האָט איִהם צוגע-
זאָגט פאָלשטענדיגע אונבעריהרליכקײַט.

אַרום צװײ יאָהר האָט זיִך געצויגען די דאָזיגע מלחמה צווישען
הורדוס׳עס סאָלדאַטען און די יהודה׳עאישע פאַטריאָטען. הורדוס האָט
בעקומען נײַע צװײ לעגיאָנען פון דער רוימישער אַרמעע, וואָס האָט
אונטער דער צײַט בעוויעזען, צו בעזיעגען די פאַרטאַנער (38);
שאַרף און ענערגיש אַרויסטרעטען געגען אַנטיגאָנ׳ען האָבען נאָך אָבער
די אונטערגעקויפטע רוימישע מיליטער-פיִהרער אַלץ ניִשט געוואָלט.
דאָס האָט בעוואויגען הורדוס׳ן איִבערצולאָזען זײַן מחנה אונטער דער
אָנפיִהרונג פון זײַן ברודער, יוסף, און ער אַלײן איִז אַוועק צו אַנ-
טאָניוס׳ען, וועלכער האָט געהאַט צו יענער צײַט בעלאַגערט די
שטאָדט סאַמאָסאַטאַ, איִן דער צובונטעוועטער פראָווינץ קאָמאַגענע.
דאָרט שטיצט הורדוס ניִשט וועניג די אונטערנעהמונג פון זײַן בעשי-
צער און בעקומט פון איִהם דערפאַר אַ בעדײַטענדע היִלף: אַנטאָניוס
בעפעהלט זײַן נײַעם סירישען שטעלפערטרעטער, סאָזיוס, ער זאָל
ענערגיש אַרויסטרעטען צו היִלף הורדוס׳ען איִן זײַן קאַמפף מיִט דעם
„פײַנד פון רוים“, אַנטיגאָן.

דער לעצטער האָט זיִך אָבער דערווײַל בענוצט מיִט דער גע-
לעגענהײַט, וואָס הורדוס איִז געוועזען ווײַט פון יהודה, און זײַן אַרמעע

האָט אָבגעהאַלטען אײַין נצחון נאָכ'ן אַנדערן איבּער די מחנות סאָלדאַטען פון דעם אדומי'שען פּרעטענדענט. בײַ ירוחו איז הורדוס'עס מיליטער, אונטער דער קאָמאַנדאַ פון זײַן ברודער יוסף, אינגאַנצען צוּקלאַפּט געוואָרען, און אויף אַנטיגאָנ'ס בּעפעהל האָט מען דעם געפאַנגענעם יוסף'ן אַלײַין — אָבגעהאַקט דעם קאָפּ. די יהודה'עאישע פּאַטריאָטען האָבען איצט אָבגעצאָהלט זיירע בּעזיעגער מיט דער זעלבּיגער מאָס, מיט וועלכער יענע האָבען זיי געצאָהלט, און גאַנצע מחנות העראָד'יאַנישע (הורדוס-העראָד) בּעאַמטע אָדער אָנהענגער זענען געפּײַניגט און געטוידט געוואָרען. הורדוס האָט זיך דערוואוסט פון דעם אַלעמען נאָך אין אַנטיוכיא, און בּײַ איהם איז בּעשלאָסען געוואָרען, נישט בּלויז צו בּעזיעגען דעם פײַנד, נאָר איהם פּשוט צו פערניכטען. זיך אַרײַנרײַסענדיג אין לאַנד מיט זײַנע נײַע רוימישע לעגיאָנען, האָט ער די צוריק אָבגענומענע שטעדט און דערפער פערפלייצט מיט'ן בּלוט פון דער פריעדליכער בּעפעלקערונג, שוין נישט רעדענדיג וועגען די קעמפּפענדע פּאַטריאָטען, און אָט די טײַכען בּלוט האָבען זיך געצויגען איבּער'ן גאַנצען לאַנד — בּיז ירושלים.

צו דער בּעלאַגערונג פון ירושלים איז הורדוס צוגעטרעטען אין פריהלינג פון זיעבּען און דרײַסיגסטען יאָהר. צוזאַמען מיט די לעגיאָנען, וואָס האָבען זיך געפונען אונטער סאָזיוס'עס אָנפיהרונג, האָט די בּעלאַגערונגס-אַרמעע געצעהלט בּיז הונדערט טויזענד מאַן פוסגעהער, רײַטער און אַרטילעריע-אָבטײַלונגען; און ווען די גאַנצע אַרמעע איז געוועזען קאָנצענטרירט אַרום שטאָדט, האָט הורדוס ערשט אָנגעהויבּען אויסצונוצען אַלע רעגעלן פון דער רוימישער קריעגס-קונסט, וועלכע ער האָט בּיז אַהער אַזוי גרינדליך שטודירט. ווי דער אַמאָליגער רוימישער קריעגספיהרער פּאָמפּעיוס, האָט ער אויך געלאָזען אָנשיטען הויכע וואַלען און אויפשטעלען אויף זיי אונגעהויערע טורעמס מיט שלײַדער-מאַשינעס, און די צײַט, ווען עס איז פאָרגעקומען די דאָזיגע בּעלאַגערונגס-אַרבּײַט, אונטער דער אָנפיהרונג פון אַראָבּגעבּראַכטע ספּעציאַליסטען, האָט הורדוס געפונען פאַר גינסטיג, אויף צו פײַערן זײַן חתונה מיט דער חשמונאי'שער פּרינצעסין, מיט וועלכער ער איז שוין לאַנג פער'קנס'ט געוועזען. פאָרגעקומען איז אָט די חתונה אין סאַמאַריאַ, — דאָרט האָט דער אדומי'שער קאַנדידאַט אויף דער יהודה'עאישער קרוין געפײַערט זײַן געזעצליכע פערבּינדונג מיט דער שענער יהודה'עאישער קעניגין-טאָכטער, נעלבער ער האָט שפּע-

טער דאס לעבען פערגיפטעט און צום עשאפאט געפיהרט.

זיך אומקעהרענדיג צוריק אין לאגער, איז הורדוס צוגעטרעטען צו דער באמבארדירונג פון די שטאדט־מויערן. די בעלאגערטע האבען זיך פערטיידיגט מיט דעם גאנצען גלוט פון זייער ליעבע צו דער חשמונאי׳שער דינאסטיע און האס צו דעם בלוטיגען אדומ׳ער; זיי פלעגען זיך ארויסרייסען פון שטאדט דורך געהיימע, אונטערערדישע וועגען, אנפאלען אויף די נעהנטערע מיליטער־אבטהיילונגען, און צושמעטערן די שליידער־מאשינעס, און אויסער דעם האבען זיי זאגאר בעוויזען אויפצושטעלען פאר דער צייט א נייע מויער־וואנט. און דאס אלץ איז פארגעקומען נישט קוקענדיג אויף דעם, וואס א בעדייטענדער טייל פון די אנגעזעהענסטע פרושים האט שוין דאן געהאט איינגעזעהען די אוננוצבארקייט פון דער כלומרשט׳ער פערטיידיגונג און געראטען, צו עפנען פאר׳ן שונא די טויערן פון שטאדט!

פיערציג טאג האט זיך די בעלאגערונג געצויגען. דאן איז גענומען געווארען די ערשטע פעסטונגס־וואנט, און אין פופצעהן טאג ארום — די צווייטע. אנטיגאן מיט דעם טייל איבערגעבליבענע פאטריאטען האבען זיך נאך פערטיידיגט א געוויסע צייט אין דעם אויבערשטען טייל פון שטאדט און אין די גרויסע הויפען פון בית המקדש; די בעלאגערער האבען אבער ענדליך די פונקטען אויך איינגענומען, און צוזאמען דערמיט איז ירושלים פערוואנדעלט געווארען אין א מורא׳דיגער שחיטה־שטאדט. די אויסגעמאטערטע און צורייצטע סאלדאטען האבען זיך, ווי צעווילדעטע הונגעריגע וועלף, ארויפגעווארפען אויף די בעזיעגטע יהודה׳ער. אלט און יונג, פרויען און קינדער, קעמפפענדע „פאטריאטען" און פריעדליכע איינוואוינער — אלעמענס בלוט האט זיך צונויפגעגאסען און אויפ׳ן מזבח זענען כהנים פאר קרבנות געבראכט געווארען.

לאנג האבען די רוימישע סאלדאטען געווילדעוועט אין דער יהודה׳שער הויפטשטאדט, און ענדליך איז געקומען דערצו, אז הורדוס אליין האט זיך געזעהען געצוואונגען, אבצושטעלען די דאזיגע שחיטות און רציחות. הורדוס׳ען האט זיך נישט געוואלט אוועקשטעלען זיין טראן אין א שטאדט פון חורבות און מתים, און ער האט זיך מיט היץ געווענדעט צו זיין רוימישען קאלעגא, יענער זאל זעהן איינשטילען זיינע סאלדאטען און זיי אבהאלטען. „צי ווילט איהר דען אינגאנצען פערניכטען אין שטאדט — האט ער צו איהם געטענה׳עט — יעדען שפור פון א לעבעדיגען מענשען

און פון אַ מענשליכער וואוינונג און מיך אַוועקזעצען קיניגען איבער אַ טוידטען מדבר?" און ווען די איצטיגע בעזיגער האָבען זיך אויך געוואָלט אַריינרייסען אין די אינווענינסטע צימערן פון בית־המקדש, ווי דער אמאָ־ליגער פּאָמפּעיוס האָט געטאָן, האָט זיך זיי הורדוס געשטעלט אין וועג און קאַטעגאָריש ערקלערט, אַז ער וואָלט אין דעם פאַל זיך אײנגאַנצען געמוזט אָבזאָגען פון דעם נצחון, ווייל דאָס פאָלק, וואָלט איהם קיינמאָל נישט מוחל זיין די שולד פון פערשוועכען גאָט'ס הויז. ווי ס'ווייזט אויס, האָט אָבער די ערקלערונג גאַנץ ווייניג געווירקט, און די פּאָגראָם־טעטיג־קייט פון די זיעגער האָט זיך ערשט דאַן אָבגעשטעלט, ווען הורדוס האָט יעדען איינציגען פון זיי בעפריעדיגט מיט פריוואַטע רייכע מתנות. דאָ־נעגען האָט דער נייער קעניג אַרויסגעוויזען זיין גאַנצע אַכזריות בנוגע צו דעם געפאַנגענעם אַנטיגאָן. דעם לעצטען האָט סאָזיוס מיטגעפיהרט מיט זיך קיין אַנטיוכיא, וואו אַנטאָניוס אַליין האָט געזאָלט בעשטימען זיין גורל. וועלנדיג האָבען דעם לעצטען יהודה'עאישען מאָנאַרך אין זיין טריאומף־וואָגען, איז אַנטאָניוס געניגט געוועזען, איהם צו לאָזען לעבען; דאָ האָט זיך אָבער אַריינגעמישט דער אדומי'שער יורש פון דעם חשמונאים־טראָן און אויף זיין הייסען פערלאַנג, איז אַנטיגאָן גלייך אין אַנטיוכיא געטוידט געוואָרען מיט דעם שענדליכסטען טוידט, וואָס מ'האָט זיך דאַן געקענט פאָרשטעלען: מ'האָט איהם אַראָבגעהאַקט דעם קאָפּ מיט אַ האַק.

אַזוי האָט געענדיגט זיין לעבען דער לעצטער הערשער פון דער דינאַסטיע, וואָס האָט בעשאַפען די פּאָליטישע זעלבסטשטענדיגקייט פון יהודה אין געהערשט אין לאַנד הונדערט מיט דריי יאָהר.

אינהאַלט פון צווייטען באַנד

צווייטער פעריאָד:

פון גלות־בבל ביז דעם אויפשטאַנד פון די מכבים

זייט

ערשטער קאַפּיטעל: גלות־בבל 3

צווייטער קאַפּיטעל: דער צוריקקעהר קיין ארץ־ישראל אין די צייטען פון עזרא און נחמיה 27

דריטער קאַפּיטעל: דער סופרים־פעריאָד . . . 58

פיערטער קאַפּיטעל: א״י אונטער דער הערשאַפט פון מוקדונ׳ער 73

פינפטער קאַפּיטעל: די שרעקליכע גזירות געגען דער יודישער אמונה אין דער צייט פון אַנטיוכס עפיפאַנס 109

זעקסטער קאַפּיטעל: דער מכבי׳שער אויפשטאַנד . . 125

דריטער פעריאָד:

די הערשאַפט פון דער חשמונאים־דינאַסטיע

ערשטער קאַפּיטעל: דער ערשטער חשמונאים־פירשט יונתן . 155

צווייטער קאַפּיטעל: די חשמונאים־פירשטען שמעון און יונתן־הורקנוס . 172

דריטער קאַפּיטעל: אַריסטאָבול I, אַלעקסאַנדער ינאי און שלומית אַלעקסאַנדראַ . 201

פיערטער קאַפּיטעל: די לעצטע חשמונאי׳שע מלכים . . 223

פינפטער קאַפּיטעל: די ענדע פון דער חשמונאי׳שער דינאַסטיע 257

רשימה פון די בילדער אין צווייטען באַנד

		זייט
1)	נבוכדנצר	3
2)	ביי די טייכען פון בבל	16
3)	אהוראמאזדא	27
4)	רעמבראנדט — בלשאצר	32
5)	מאקס ליבערמאן — איוב און זיינע דריי פריינד	48
6)	דער פערסישער מלך דריוש און זיינע קנעכט	56
7)	זילבערנע מטבעות פון דריוש'ס צייט	58
8)	אחשורוש און המן אויף דער סעודה ביי אסתר'ן	64
9)	האָמער, דער עלטסטער גריכישער דיכטער	72
10)	אַלעקסאַנדער דער גרויסער	80
11)	גריכישע אַטלעטען	108
12)	פעטער פויל רובענס — יהודית	112
13)	ג. סטאאל — די מוטער פון די מאַקאַבעער	144
14)	דער טעמפעל פון יופיטער אויפ'ן אָלימפּ	150
15)	אַלט געשמוקט געפעס	155
16)	וואנד-בעפוצונג פון דער צייט פון בית-שני	171
17)	מטבעות פון שמעון חשמונאי	172
18)	יהודה עפשטיין — די מאַקאַבעער	176
19)	מטבעות פון אַלעקסאַנדער ינאי און שלומית אַלעקסאַנדרא	201
20)	מטבעות פון די ערשטע חשמונאים	223
21)	ציצערא	256
22)	תלמידי-חכמים	〃
23)	דער אָדלער פון די רוימישע לעגיאָנען	257
24)	פּאָמפּעיוסעס דענקמאָל	272